

ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ВОЛОЩУК ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 330.341.424: 001:631.11

ДИСЕРТАЦІЯ

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВИХ
ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕОІНДУСТРІАЛЬНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
Ю. О. Волощук

Науковий консультант:

ІВАНИШИН ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ

доктор економічних наук,

професор, заслужений працівник

сільського господарства України

АНОТАЦІЯ

Волошук Ю.О. Стратегічні пріоритети розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації: теорія, методологія, практика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Подільський державний аграрно-технічний університет, Кам'янець-Подільський, 2019.

Узагальнено наукові підходи та запропоновано теоретичну концепцію визначення модернізації агропромислових підприємств, що складається із сукупності превентивних дій системного удосконалення підприємств, відновлення їх здатності підтримувати і зберігати збалансовану внутрішню функціональність у зовнішньому середовищі на основі оптимізації ресурсного потенціалу, нарощування інтелектуального капіталу у відповідності до сучасних вимог та прогнозованих перспективних змін, готовності до відкритого співробітництва та ефективної співпраці з контрагентами. Доведено, що модернізація об'єктивно існує як багатовимірне та складне явище, яке охоплює всі сфери людської діяльності, суспільного життя, підприємств через призму збільшення обсягів інвестицій (капітальних вкладень) та технічного оновлення наявного агропромислового капіталу для забезпечення прискореного розвитку високотехнологічних видів діяльності, перетворення технологічних та організаційних нововведень на головний чинник розвитку економіки з метою досягнення місії і цілей підвищення конкурентоспроможності, зростання добробуту і ефективності розвитку в умовах неоіндустріалізації.

Встановлено, що явище неоіндустріалізації з економічної точки зору сприяє модернізації підприємств, ефективному розвитку продуктивних сил, і процесу техніко-економічного переходу до застосування конвергентних технологій, технічного забезпечення високотехнологічного виробництва агропромислової продукції. Такі процеси стануть основою для використання новітніх технологій, розширення можливостей робочої сили, індивідуалізації задоволення потреб споживачів та реалізації бізнес-процесів для підвищення інтенсивності розвитку, швидкості розповсюдження інновацій як ключових чинників конкурентоспроможності при виборі альтернативних стратегій розвитку та переходу до економіки знань.

Визначено процес формування поведінки підприємства з врахуванням взаємозв'язку між стратегією, стратегічною, економічною та інноваційною поведінкою, яка в свою чергу, проявляється через систему планів, способів, норм, правил, інструментів та механізмів, а також практичних дій і прийняття ефективних рішень підприємства у забезпеченні досягнення місії і цілей на основі раціонального розподілу ресурсів, ефективного управління та фінансування напрямків діяльності підприємства в умовах різнопланового

впливу зовнішніх та внутрішніх чинників з огляду на стратегічні пріоритети і тенденцій неоіндустріалізації.

Узагальнено теоретичні підходи до визначення стадій і фаз модернізації, з огляду на існуючі методи оцінки прогресу уточнено зміст переліку індикаторів враховуючи наявність і доступність вихідної інформації для розрахунку. Рівень модернізації визначається через індекс первинної, вторинної модернізації та індекс інтегрованої модернізації. Вони відображають рівні модернізації в економічному, соціальному, інформаційному та інших секторах. Сигнальними індикаторами періоду первинної модернізації є відношення показників доданої вартості в сільському господарстві до ВВП до доданої вартості промислової продукції, а також за співвідношенням зайнятості в сільському господарстві до загальної зайнятості і зайнятості в промисловості. Фаза вторинної модернізації оцінюється через задане значення фази, визначене виходячи з частки доданої вартості матеріального виробництва та частки зайнятості в матеріальному виробництві в структурі загальної зайнятості. Індекс інтегрованої модернізації – ІМ, в основному відображає відносний розрив між рівнем модернізації об'єктів оцінки і досягнутим світовим рівнем.

Формулювання концептуальної сутності споживчої цінності товару та позиціонування новизни основних характеристик радикальних інноваційних продуктів і послуг, які складають основу ринку інновацій для сприйняття споживачами хайтек-товарів, як унікальних і таких, дають змогу найефективніше вирішувати їх проблеми, сприяти диференціюванню переваг серед конкурентів враховуючи стандарт ISO 26000 як механізм визначення основних принципів соціальної відповідальності, таких як захист прав людини, навколишнього середовища, безпеку праці, прав споживачів та розвиток місцевих громад, а також етику бізнесу.

Внесені пропозиції відображені у трикутнику позиціонування підприємств стосуються конкурентів, держави, бізнесу, громадян, локальних та світових організацій зацікавлених у розвитку компанії, продукту, включає в себе створення іміджу та рейтинг серед продуктів конкурентів, як сукупності наявних переваг інноваційного, цінового, виробничого та масштабного характеру, що дає змогу суттєво впливати на поведінку інших учасників ринкових процесів з метою отримання позитивних результатів своєї діяльності, формує комплекс заходів просування компанії, який включає в себе образ, різницю з конкурентами, стиль, креативність, ступінь відповідності товару потребам споживачів, стимулює формування та корегування, а також демонструє цінності підприємства.

Сформовано концептуальні підходи до управління інноваційним розвитком агропромислових підприємств, як поступальне сходження від нижчого до вищого, містить поняття об'єкту та предмету дослідження, місію та цілі, методичне підґрунтя та рівні, за допомогою яких вивчають необхідність інновацій, оцінюється інноваційного розвитку за напрямками реалізації з огляду на міжнародне та державне та публічно-приватне

партнерство, фінансування та управління бізнес-процесами в умовах неоіндустріальної модернізації для підвищення ефективності розвитку інноваційного бізнесу на основі взаємного посилення цінностей діючих груп учасників і видів вартості за результатами комерціалізації нововведень.

Обґрунтовано перспективи розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації з урахуванням розвитку підприємств креативної індустрії. На основі проведеного кластерного аналізу з використанням показників індексу людського розвитку, економічних показників оцінки сучасного стану та показників розвитку сільського господарства визначено п'ять кластерів областей України. Дослідження показали, що необхідним є інший підхід до формування кластерних структур, оскільки відродження аграрних регіонів та сільських територій через розвиток аграрних підприємств неможливе лише при поєднанні одногалузевих підприємств та об'єднань, а вимагає гнучких рішень з огляду на нові тенденції неоіндустріальної модернізації.

Необхідність пошуку джерел інноваційного розвитку зумовила розгляд проблем створення і збереження інтелектуального потенціалу суб'єктів господарювання як сукупність взаємодоповнюючих елементів, що передбачають сприйняття інновацій, ступінь інтенсивності та сучасності управлінських дій для їх втілення у виробничо-господарську діяльність, здатність до нагромадження ресурсів, готовність персоналу до оновлення своїх знань, освоєння нової техніки та технологій, умов їх розширення загальних можливостей реалізації людини в усіх сферах життєдіяльності суспільства за рахунок підвищення її потенціалу та функціональності.

Узагальнення підходів до розрахунків Індексу людського розвитку за національною та методикою ООН дозволило аргументувати необхідність їх адаптації. Вирівнювання визначеного інтегрального показника на базі визначеного значення фактичних основних характеристик людського потенціалу за міжнародними визначеннями та середнього рівня, який розраховано згідно національної методики дозволить корегувати визначені показники, що впливають на рівень людського розвитку та визначати комплекс заходів щодо підвищення ефективності використання та розвитку інтелектуального капіталу підприємств України. На основі проведених розрахунків сформовано матрицю розподілу за особливостями динамічних зрушень у рейтингах і в загальному відзначено позитивну тенденцію зростання рівня людського розвитку в цілому по Україні та у всіх регіонах, за виключенням Донецької і Луганської областей через відсутність даних по тимчасово окупованих територіях.

Визначено, що в Україні в часи переходу до нових технологічних укладів основним ресурсом та цінністю є особистість. Сучасні зміни у бізнес-середовищі, нові потреби суспільства привертають увагу до проблеми невідповідності наявної системи освіти і впровадження інновацій в освіту, розвитку освітніх технологій є беззаперечною вимогою часу, і стає можливим завдяки розвитку та розповсюдженню інформаційних технологій.

Кожна навичка та аспект знань повинен визначатися завданнями реального життя, бути факторами для розвитку критичного мислення, творчого підходу, можливостями кількох вірних відповідей та варіантів розв'язку проблем. Вагому увагу слід надати розвитку таких навичок, як творчість, критичне мислення, креативність (винахідливість) та розвитку емоційного інтелекту – як основи для формування здатності до пошуку нетрадиційних рішень, мінімізації страху помилок.

Окреслений процес формування економічної поведінки містить аналітичний етап, що включає аналіз інституційного середовища, сценарний аналіз, аналізу галузі, ринків, технологій, продуктів, ресурсів, інновацій у галузі, а також креативний підхід, що узагальнює процеси формування стратегії для існуючого і нового бізнесу, формування стратегії поведінки, стратегічне планування, оцінку результатів, корегування поведінки. Однак він не враховує ступінь невизначеності, нестабільності та ризику, що притаманні сучасному економічному середовищу. Концептуалізація результатів наведених досліджень дозволила запропонувати модель формування економічної поведінки суб'єкта господарювання, яка на першому етапі передбачає визначення стадії розвитку суб'єкта господарювання, що вимагає обробки наявної інформації: вибір показників певної підсистеми для аналізу; нормалізація даних для кількісних показників; виконання експертного оцінювання якісних показників.

Доведено, що структурування інструментів оновлення технічного базису потрібно проводити відповідно до вимог новітніх розробок, вдосконалення існуючих та застосування прогресивних технологій, підвищення рівня кваліфікації кадрів, цільового використання наявних ресурсів і впровадження заходів з енергозбереження дотримуючись принципів оптимізації структури ресурсів, а також використання вендорного та електронного лізингу, які допоможуть вирішити проблеми вдосконалення структури машинно-тракторного парку, тракторів і самохідних машин, розширити обсяги застосування комбінованих машин та агрегатів, досягти високого рівня економності та ефективності виробництва і розвитку підприємств аграрної сфери на основі розширення спектру послуг.

Визначено, що конвергентні технології можуть бути каталізатором революційних змін у суспільстві, здійснюватимуть вплив на подальший розвиток та його наслідки, та будучи високоефективними, надаватимуть можливість самостійно змінювати виробничі процеси як для мінімізації ризику втрат, скорочення кількості помилок, а в першу чергу реагувати на мінливі потреби споживача, коригуючи їх. Така модель розвитку з огляду на конвергенції технологій може дозволити суспільству через платформи людського, соціального та земного (світового) виміру вирішити глобальні проблеми людства, визнаючи базовими основними чинниками освіти, знання, технології та інтеграцію, виставляючи пріоритетами розвиток суспільства, рівень життя, інновації та креативність у виробництві, економічний розвиток та ефективність, проривні технології на основі конвергенції.

Визначено переваги доступу країни в глобальні ланцюги доданої вартості для українських агропромислових підприємств за допомогою підтримки держави у створенні креативних кластерів, що потребують інвестицій та інновацій, загальній модернізації, підтримці науки та наукоємних галузей. Окреслено модель ланцюга доданої вартості з послідовними операційними діями, рухом через стадії, що додають йому вартості. Частини ланцюга не є конкурентами, вони співпрацюють, і дозволяють виявити процеси де варто підвищити ефективність. Найбільша частка доданої вартості створюється при такій діяльності, як дослідження та розробки, модернізація, стандартизація, дизайн, логістика, маркетинг, обслуговування.

Обґрунтовано, що основними ключові пріоритети запровадження цифрової економіки можна назвати розробку активної цифрової стратегії, з врахуванням сильних та слабких сторін підприємств; подолання цифрових розривів: наданням доступу до мережі та високошвидкісному підключенні підприємств у віддалених регіонах, задоволення цифрових потреб та покращення цифрових навичок; забезпечення цифровою інфраструктурою; визначення пріоритетів підприємництва та інноваційної діяльності; заохочення вітчизняних ІТ-підприємств та підприємств технологічного сектору до спільної роботи в запровадженні стратегії; інвестування в нові конкурентоспроможні ресурси.

До індикаторів конкурентоспроможного розвитку агропромислових підприємств у контексті забезпечення продовольчої безпеки країни та конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектора віднесено обсяги виробництва сільськогосподарської продукції різних її видів визначено через сценарії розвитку: песимістичний, найбільш ймовірний та оптимістичний, які вказують на те, що майже за всіма варіантами прогнозу спостерігається збільшення обсягів виробництва основних сільськогосподарських культур.

Визначено, що проблему збільшення частки імпорту у структурі внутрішнього споживання можна вирішити шляхом: коригуванням цін на імпортну продукцію харчової промисловості; стимулювати експорт готової продукції з високою доданою вартістю; забезпечити паритет цін між виробниками, переробними та торгівельними підприємствами; забезпечити контроль за якістю продукції; стимулювати впровадження інновацій в галузі, надавати перевагу високотехнологічним виробникам; підвищити екологічні вимоги, впроваджувати нові енергоощадні технології та заходи щодо відновлення рівня родючості землі; технологічно модернізувати підприємства галузі; регулювати мита і квоти на готову імпортовану продукцію; ввести податкові пільги для агропромислових виробників.

Проведене моделювання розвитку агропромислових підприємств в процесі якого проведено оцінювання середніх рівнів та середньоквадратичних відхилень показників розвитку для різних груп об'єктів і визначення ймовірностей несприятливих коливань результативних показників розвитку агропромислових підприємств у межах кожної із груп

товаровиробників різних розмірів, на базі результатів аналізу, визначено розміри підприємств із найкращими кількісними характеристиками стану та розвитку. Застосовуючи метод інтегрального оцінювання, зведено такі показники як капіталомісткість і працемісткість валової доданої вартості, розмір валової доданої вартості у розрахунку на одне підприємство, продуктивність праці й рентабельність господарської діяльності в єдиний інтегральний показник – інтегральний показник ризиковості. Згідно розрахунків малі підприємства можна визначити як найбільш гнучкі і мають широкі можливості для розвитку.

Ключові слова: розвиток, агропромислові підприємства, технології, модернізація, інновації, стратегічні пріоритети, неоіндустріалізація, конвергенція.

SUMMARY

Voloshchuk Y.O. Strategic priorities for the development of agro-industrial enterprises in the context of neo-industrial modernization: theory, methodology, practice. - Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for a Doctoral Degree in Economic Sciences, specialty 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (by types of economic activity) – State Agrarian and Engineering University in Podilya, Kamianets-Podilskyi, 2019.

The scientific approaches are generalized and the theoretical concept of determining the modernization of agro-industrial enterprises is suggested, which consists of a set of preventive actions of systematic improvement of enterprises, restoration of their ability to support and maintain a balanced internal functionality in the external environment on the basis of optimization of resource potential, increase of intellectual capital due to the current requirements and perspective future changes, readiness for open cooperation and effective collaboration with counterparties. It is proved that modernization objectively exists as a multidimensional and complex phenomenon, which covers all spheres of human activity, public life, enterprises through the prism of increasing investment (capital investments) and technical updating of existing agro-industrial capital to ensure accelerated development of high-tech activities, transformation of technological activities and organizational innovations on the main factor of economic development to achieve the mission and goals of increasing competitiveness, growth of well-being and efficiency in terms of neo-industrialization.

It has been established that the phenomenon of neo-industrialization from an economic point of view contributes to the modernization of enterprises, the effective development of productive forces, and the process of a technical and economic transition to the application of convergent technologies, technical support for high-tech production of agricultural products. Such processes will become the basis for using the latest technologies, expanding the capabilities of the workforce, individualizing customer satisfaction and implementing business processes to increase the intensity of development, the spread of innovation as key

competitive factors in the selection of alternative development strategies and the transition to a knowledge economy.

The process of enterprise behavior formation is determined due to the relationship between strategy, strategic, economic and innovative behavior, which, in turn, manifests itself through a system of plans, methods, norms, rules, tools and mechanisms, as well as practical actions and effective decisions of the enterprise to ensure achievement mission and goals based on the rational allocation of resources, effective management and financing of the company's activities in a diverse environment of external and internal factors considering the strategic priorities and neo-industrialization trends. Theoretical approaches to determining the stages and phases of modernization are generalized, taking into account existing methods for assessing progress, the contents of the indicators list are clarified, given the availability and accessibility of initial information for calculation. The level of modernization is determined through the index of primary, secondary modernization and the index of integrated modernization. They reflect the levels of modernization in the economic, social, information and other fields. Signaling indicators of the primary modernization period are the ratio of indicators of added value in agriculture to GDP to the added value of industrial products, as well as the ratio of employment in agriculture as for total employment and employment in the industry. The phase of secondary modernization is estimated by the set value of the phase, determined on the basis of the share of value-added material production and the share of employment in material production in the structure of total employment. The Integrated Modernization Index (IMI) mainly reflects the relative gap between the level of the upgrading of the assessment objects and the achieved world level.

The formulation of the conceptual essence of the consumer value of the product and the novelty positioning of the main characteristics of radical innovative products and services, which form the basis of the innovation market for consumers to perceive hi-tech products as unique ones, that can effectively solve their problems, help differentiate the advantages among competitors considering ISO 26000 as the mechanism for defining basic principles of social responsibility, such as protecting human rights, the environment, labor safety, consumer rights and the development of local communities, as well as business ethics.

The proposals made are reflected in the triangle of enterprises positioning are related to the competitors, the state, the business, the citizens, the local and global organizations interested in the development of a company, a product that includes creating an image and rating among competitors' products, as a combination of the available advantages of an innovative, price, production and large-scale nature, which allows to significantly influence the behavior of other participants in market processes in order to obtain positive results of their activities, forms a set of measures for promoting the company, which includes the image, the difference with competitors, style, creativity, the degree to which the product meets the needs of consumers, stimulates the formation and adjustment, and also demonstrates the values of the enterprise.

The conceptual approaches to managing the innovative development of agro-industrial enterprises have been formed, as a progressive ascent from the lowest to the highest, contains the concepts of the object and subject of research, the mission and goals, the methodological basis and level with which the need for innovation is studied, innovative development is evaluated in areas of implementation taking into account international and public and public-private partnerships, financing and business process management in the context of neo-industrial modernization to increase the efficiency of innovative business development on the basis of mutual reinforcement of the values of existing stakeholder groups and the types of value as a result of the commercialization of innovations.

The prospects for the development of agro-industrial enterprises in the context of neo-industrial modernization, taking into account the development of creative industry enterprises, are substantiated. Based on the conducted cluster analysis using indicators of the human development index, economic indicators for assessing the current state and indicators for the development of agriculture, five clusters of Ukrainian regions were identified. The research has shown that a different approach to the formation of cluster structures is necessary, since the revival of agricultural regions and rural territories through the development of agricultural enterprises is impossible only with a combination of single-industry enterprises and associations, but requires flexible solutions, taking into account new trends in neo-industrial modernization. The need to search for sources of innovative development led to the consideration of the problems of creating and maintaining the intellectual potential of business entities as a set of mutually complementary elements, providing for the perception of innovations, the degree of intensity and modernity of managerial actions for their implementation in industrial and economic activities, the ability to accumulate resources, the willingness of staff to update their knowledge, development of new equipment and technologies, conditions of their expansion of general possibilities of person realization in all spheres of society by increasing its capacity and functionality.

A generalization of approaches to calculating the human development index according to the national and UN methods made it possible to argue the need for their adaptation. Alignment of a specific integral indicator based on a certain value of the actual basic characteristics of human potential by international definitions and the average level calculated according to the national methodology will allow you to adjust certain indicators that affect the level of human development and determine a set of measures to increase the use efficiency and development of the intellectual capital of Ukrainian enterprises. Based on the calculations, a distribution matrix for the characteristics of the dynamic shifts in the ratings was formed and, in general, a positive tendency for an increase in the level of human developed in Ukraine and all regions except the Donetsk and Lugansk regions due to the lack of data on temporarily occupied territories was noted.

It is determined that in Ukraine during the transition to new technological structures, the main resource and value is a person. Modern changes in the business environment, new needs of society draw attention to the problem of inconsistency of the existing education system and the introduction of innovations

in education, the development of educational technologies is an undeniable demand of the time and is made possible by the development and dissemination of information technology. Each skill and knowledge aspect should be determined by the tasks of real life, be factors for the development of critical thinking, a creative approach, the possibilities of several correct answers and problems solutions. Considerable attention should be paid to the development of such skills like creativity, critical thinking, resourcefulness and the development of emotional intelligence - as the basis for building the ability to search for innovative solutions, minimizing the fear of mistakes.

The outlined process of the formation of economic behavior contains an analytical stage, including an analysis of the institutional environment, scenario analysis, analysis of the industry, markets, technologies, products, resources, innovations in the field, as well as a creative approach, summarizes the processes of forming a strategy for an existing business and a new one, forming a behavior strategy, strategic planning, results assessment, behavior adjustment. However, it does not take into account the degree of uncertainty, instability, and risks, inherent in the modern economic environment. The conceptualization of the results of the above studies made it possible to propose a model for the formation of the economic behavior of a business entity; at the first stage, it determines the development phase of the enterprise, which requires processing the available information: selecting indicators for a particular subsystem for analysis; data normalization for quantitative indicators; performing expert assessment of quality indicators. It is proved that the structuring of the tools for updating the technical base should be carried out in accordance with the requirements of the latest developments, improvement of existing and application of advanced technologies, upgrading of the personnel skills level, targeted use of available resources and implementation of energy conservation measures in accordance with the principles of optimization of resource structure, as well as the use of vending that will help solve the problems of structure improving of the fleet, tractors and self-propelled machines, expand the use of combined machines and units, achieve a high level of economy and production efficiency and development of agricultural enterprises on the basis of expanding the range of services.

It is determined that convergent technologies can be a catalyst for revolutionary changes in society, will have an impact on further development and its consequences, and being highly effective, will allow to change production processes independently in order to minimize the risk of losses, reduce the number of errors, and, primarily respond to changing consumer needs, adjusting them. Such a development model, due to the convergence of technologies, can allow society to solve the global problems of mankind through the platforms of the human, social and earthly (world) dimensions, recognizing education, knowledge, technology and integration as the main factors, prioritizing the development of society, living standards, innovations and creativity in production, economic development and efficiency, breakthrough technologies based on convergence.

The advantages of the country's access to global value chains for Ukrainian agro-industrial enterprises with the help of state support in producing creative clusters requiring investment and innovation, general modernization, support for

science and high-tech industries are determined. A model of the value chain with sequential operational actions, movement through stages that add value to it, is defined. Parts of the chain are not competitors, they cooperate and allow us to identify processes where it is worth increasing efficiency. The largest share of added value is created during activities such as research and development, modernization, standardization, design, logistics, marketing, and service.

It is proved that the main key priorities for the implementation of the digital economy can be called the development of an active digital strategy, taking into account the strengths and weaknesses of enterprises; bridging the digital divide: providing network access and high-speed connection for enterprises in remote regions, meeting digital needs and improving digital skills; provision of digital infrastructure; prioritization of entrepreneurship and innovation; encouraging national IT companies and technology sector enterprises to work together in implementing the strategy; investing in new competitive resources.

The indicators of the competitive development of agro-industrial enterprises in the context of ensuring food security of the country and the competitiveness of the national agrarian sector include production volumes of agricultural products of various types determined through development scenarios: pessimistic, most likely and optimistic, which indicate that an increase is observed in almost all forecast options production volumes of the main crops.

It is determined that the problem of increasing the share of imports in the structure of domestic consumption can be solved by adjusting prices for imported food products; stimulating the export of finished products with high added value; ensuring price parity between manufacturers, processors and traders; providing product quality control; stimulating the introduction of innovations in the industry, giving preference to high-tech manufacturers; increasing environmental requirements, introducing new energy-saving technologies and measures to restore the level of land fertility; technologically modernizing industry enterprises; regulating duties and quotas for finished imported products; introducing tax incentives for agricultural producers.

The modeling of the development of agro-industrial enterprises, in the course of which the average levels and standard deviations of development indicators for various groups of objects were assessed, and the likelihood of adverse fluctuations in the effective indicators of the development of agro-industrial enterprises within each group of producers of different sizes, based on the results of the analysis, determined the sizes of enterprises with the best quantitative characteristics of the state and development. Using the method of integrated assessment, such indicators as capital intensity and labor intensity of gross value added, gross value added per enterprise, labor productivity and profitability of economic activity into a single integral indicator - an integral indicator of risk were constructed. According to the calculations, small enterprises can be defined as the most flexible and have ample opportunities for development.

Key words: development, agricultural enterprises, technologies, modernization, innovations, strategic priorities, neo-industrialization, convergence.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії та розділи монографій:

1. **Волощук Ю.О., Волощук В.Р.** Ієрархія рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємств. Формування конкурентоспроможного АПК України в умовах транзитивної економіки : колективна монографія: Умань, 2017. 220 с. (С. 128-134). *(Здобувачем здійснено аналіз рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу аграрних підприємств) (0,45 друк. арк.)*

2. **Волощук Ю.О.** Модернізація агропромислових підприємств в контексті неоіндустріалізації : монографія. Житомир : Видавництво ЖНЕУ, 2019. 364 с. *(20,5 друк. арк.)*

Статті у наукових фахових виданнях України, в т. ч. у виданнях включених до національних і міжнародних наукометричних баз:

3. **Волощук Ю.О.** Особливості економічного та організаційного механізмів функціонування підприємств садівництва. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Львів, 2012. С.71-76. *(0,59 друк. арк.)*

4. **Волощук Ю.О.** Сучасні тенденції функціонування регіонального ринку продукції садівництва. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 1(6). Т. 1. Полтава: ПДАА. 2013. С. 45-49. *(0,55 друк. арк.)*

5. **Волощук Ю.О.** Методичні основи оцінки ефективності виробництва продукції садівництва. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 137. Харків: ХНТУСГ. 2013. С. 69-75. *(0,55 друк. арк.)*

6. **Волощук Ю.О.** Обґрунтування стратегії ринкової діяльності садівничих підприємств відносно попиту та пропозиції продукції. Збірник наукових праць ПДАТУ. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2013. Вип. 21. С. 227-232. *(0,36 друк. арк.)*

7. **Волощук Ю.О.** Моделювання ефективності галузі садівництва. Вісник Хмельницького національного університету. Хмельницький, 2014. №2. Т. 1 (210). С. 231-235. *(0,41 друк. арк.)*

8. **Волощук Ю.О.** Кластеризація ефективності розвитку садівництва регіону. Збірник наукових праць ПДАТУ. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2014. Вип. 22. С. 257-260. *(0,43 друк. арк.)*

9. **Волощук Ю.О.** Оцінка споживання плодоягідної продукції як індикатора продовольчої безпеки регіону. Збірник наукових праць ПДАТУ. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2015. Вип. 23. С. 218-228. *(0,41 друк. арк.)*

10. **Волощук Ю.О.** Пріоритети стратегічного розвитку аграрного сектора економіки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Херсон, 2016. Вип. 21. Ч.2. С. 22-26. *[видання включене в міжнародні наукометричні бази: НБУ ім. В.І. Вернадського, IndexCopernicusJurnalMasterList]. (0,45 друк. арк.)*

11. **Волощук Ю.О.** Основні напрямки неоіндустріалізації розвитку аграрних підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 5-6, 2017 (69). С.102-107. *[видання включене в міжнародну наукометричну базу РИНЦ, IndexCopernicus]. (0,55 друк. арк.)*

12. **Волощук Ю.О.** Нова парадигма освіти і формування навичок в контексті неоіндустріалізації економіки. *Науково-виробничий журнал*

«Інноваційна економіка». 2018. Вип. 3-4 (74). С. 17-23. [видання включене в міжнародні наукометричні бази РИИЦ, Index Copernicus]. (0,68 друк. арк.)

13. Волощук Ю.О. Концептуальні засади неоіндустріалізації в Україні. Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки». 2018. №2 (39). С. 51-57. [видання включене в міжнародні наукометричні бази: НБУ ім. В.І. Вернадського, Index Copernicus]. (0,55 друк. арк.)

14. Волощук Ю.О. Соціально-економічна ефективність розвитку конвергенції технологій агропромислового комплексу. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. (Економічні науки). №2. Т. 1. Мелітополь, 2018. С. 95-102. [видання включене в міжнародні наукометричні бази: НБУ ім. В.І. Вернадського, Google scholar]. (0,59 друк. арк.)

15. Волощук Ю.О. Діалектична сутність поняття «ефективний розвиток». Фаховий збірник наукових праць Національного авіаційного університету «Проблеми системного підходу в економіці». 2018. Вип. 3 (65). С. 13-19. [видання включене в міжнародної наукометричної бази: ICI Journal Master List]. (0,55 друк. арк.)

16. **Волощук Ю.О.**, Волощук В.Р., Кацан А.М. Ефективність інвестування розвитку агропромислових підприємств. Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. № 4, 2018. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7282>. [видання включене в міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus, Google scholar] (Здобувачем проведено оцінку ефективності розвитку аграрних підприємств). (0,28 друк. арк.)

17. Волощук Ю.О. Тенденції розвитку підприємницького потенціалу агробізнесу. Фаховий науково-практичний журнал «Причорноморські економічні студії». Випуск 36. 2018. С. 99-104. [видання включене в міжнародної наукометричної бази: ICI Journal Master List] (0,58 друк. арк.)

18. Волощук Ю.О. Стратегічні аспекти управління інноваційним розвитком підприємств аграрної сфери. Науковий вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія «Економіка». Том 23. Випуск 7 (72). 2018. С. 91-96. [видання включене в міжнародні наукометричні бази: НБУ ім. В.І. Вернадського, Google scholar]. (0,59 друк. арк.)

19. **Волощук Ю.О.**, Волощук В.Р. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку агропромислових підприємств. Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». 7-8, 2018 (76). С.56-63. (Здобувачем проведено аналіз стану інноваційної діяльності агропромислових підприємств). (0,55 друк. арк.)

20. **Волощук Ю.О.**, Волощук В.Р. Стан та перспективи інноваційного розвитку підприємств. Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. № 9, 2018. С.84-89. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7283>. [видання включене в міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus, Google scholar]. (Здобувачем обгрунтовано перспективні напрямки інноваційної діяльності підприємств). (0,32 друк. арк.)

21. Іванишин В.В., **Волощук Ю.О.** Лізинг як механізм оновлення матеріально-технічної бази агропромислового комплексу. Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». № 9-10, 2018 (77). С.56-63.

[видання включене в міжнародні наукометричні бази РИНЦ, Index Copernicus]. (Здобувачем проведено аналіз стану матеріально-технічного забезпечення агропромислових підприємств). (0,55 друк. арк.)

22. Волощук Ю.О. Формування та відтворення матеріально-технічної бази аграрної сфери. *Міжнародний науковий журнал «Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка»*. Випуск 29. 2018. С. 135-146. [видання включене в міжнародні наукометричні бази: НБУ ім. В.І. Вернадського, Google scholar]. (Здобувачем проведено аналіз стану інноваційної діяльності агропромислових підприємств). (0,64 друк. арк.)

23. Волощук Ю.О. Напрямки цифровізації аграрних підприємств. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. № 2, 2019. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7284>. [видання включене в наукометричні бази: Index Copernicus, Google scholar]. (0,54 друк. арк.)

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

24. Волощук Ю.О. Економічний механізм інноваційного розвитку виробництва продукції садівництва. *Наукові орієнтири розвитку України в умовах євроінтеграції*: матеріали всеукраїнської наукової інтернет-конференції 12 грудня 2013 р. Міжнародний інноваційний кластер «Конкурентоспроможність»; Хмельницький економічний університет; ПДАТУ URL : <http://www.stelmaschuk.info/archive-internet-conference.html>. (0,14 друк. арк.)

25. Волощук Ю.О. Сучасний стан виробництва та ринку плодоягідної продукції. *Сучасні економічні системи: стан та перспективи*: матеріали VI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 14-15 травня 2015 р., м. Хмельницький, Хмельницький кооперативний торговельно-економічний університет : <http://www.xktei.km.ua/naukova-diialnist/naukovi-konferenciyi/>. (0,14 друк. арк.)

26. Волощук Ю.О. Напрямки підвищення продуктивності промислового садівництва. Conferința științifică internațională "Perspectivele și problemele integrării on spațiul european al cercetării și educației", 5 iunie 2015 : [on 2 vol.] / com. șt.: Ioan-Aurel Pop [et al.]. Cahul, 2015. 478 p. P. 349-356. (0,36 друк. арк.)

27. **Волощук Ю.О.**, Волощук К.Б. Оцінка інноваційного розвитку. *Національні моделі економічних систем: формування, управління, трансформації*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 жовтня 2015 р.). м. Херсон. С. 106-109 (Здобувачем окреслено напрями інноваційні розвитку) (0,18 друк. арк.)

28. Волощук Ю.О. Економічний механізм інноваційного розвитку. «*Наука та інновації як основні шляхи вдосконалення економічного потенціалу країни*» : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (Львів, 18-19 листопада 2016 року). С. 15-19. (0,23 друк. арк.)

29. Волощук Ю.О. Стратегії формування і використання інноваційно-інвестиційного потенціалу. International Scientific Conference *The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise*: Conference Proceedings, Part II, Deember 16, 2016. Lisbon, Portugal: Baltija Publishing. 200 pages. P. 175-178. (0,09 друк. арк.)

30. Волощук Ю.О., Волощук В.Р. Механізми реалізації інноваційної моделі розвитку національної економіки. *Актуальні питання сучасної економіки*: матеріали VIII Всеукраїнської заочної наукової конференції (24 грудня 2016

р.) м. Умань. Видавець «Сочінський», 2016. 160 с. С. 36-38. (Здобувачем обгрунтовано інноваційні моделі розвитку) (0,08 друк. арк.)

31. Волощук Ю.О. Чинники економічного зростання як основа стратегії розвитку. *Аграрна наука та освіта Поділля*: збірник наукових праць міжнар. наук.-практ. конф. Ч.2. (14-16 березня 2017 р., м. Кам'янець-Подільський). Тернопіль : Крок, 2017. 405 с. С. 121-124. (0,23 друк. арк.)

32. Волощук Ю.О. Активізація інноваційного розвитку. *«Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку агробізнесу* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (29-30 березня 2017 року) Київ, КНЕУ : <https://drive.google.com/open?id=0B-iMu6tnPaхуNVFjUVZwWC0tVzQ>. (0,13 друк. арк.)

33. Волощук Ю.О. Основні напрямки модернізації галузей АПК. *Актуальні проблеми аграрної економіки: теорія, практика, стратегія*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 45-річчю економічного факультету Подільського державного аграрно-технічного університету (Кам'янець-Подільський, 12-13 жовтня 2017 року). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. 384 с. С. 22-26. (0,12 друк. арк.)

34. **Волощук Ю.О.**, Волощук К.Б. Сталий розвиток з позиції неоіндустріальної економіки. *Аграрна наука та освіта в умовах євроінтеграції* : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. Подільського державного аграрно-технічного університету, (Кам'янець-Подільський, 20-22 березня 2018 року). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. 8 С. 25-27. (0,10 друк. арк.)

35. Voloshchuk K., **Voloshchuk. Y**, Voloshchuk., V. Innovative development of Ukraine. Proceedings of the 2018 International Scientific Conference 'Economic Sciences for Agribusiness and Rural Economy' No 1.p. 62-68. (Здобувачем проведено оцінку позиції країни в міжнародних рейтингах інноваційної діяльності та конкурентоспроможності). (0,12 друк. арк.)

36. **Волощук Ю.О.**, Заходим М.В. Стратегічна платформа стабілізації виробництва за видами економічної діяльності. *Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 28 березн. 2019 р. (ЛТЕУ, м. Львів). Тернопіль : Крок, 2019. 192 с. С. 14-17. (Здобувачем узагальнено пріоритетні напрямки діяльності підприємств за видами економічної діяльності). (0,13 друк. арк.)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ	22
1.1. Сутність модернізації розвитку агропромислових підприємств	22
1.2. Парадигма неоіндустріалізації підприємств аграрного сектора економіки	39
1.3. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку агропромислових підприємств	59
1.4. Концептуальні засади формування стратегічної та економічної поведінки підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації	78
Висновки до розділу 1	90
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ	94
2.1. Методичні аспекти визначення рівня неоіндустріальної модернізації	94
2.2. Науково-методичні підходи визначення стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку агропромислових підприємств	109
2.3. Методологія позиціонування розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації	129
2.4. Методичний інструментарій поведінкових засад розвитку підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації	147
Висновки до розділу 2	164
РОЗДІЛ 3. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕОІНДУСТРІАЛЬНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	168
3.1. Формування та оцінка рівня людського розвитку і використання інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання	168
3.2. Нова парадигма освіти та навичок у глобальному світі	188
3.3. Тенденції реалізації підприємницького потенціалу агробізнесу	213
3.4. Моделювання економічної поведінки агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації	232
Висновки до розділу 3	247
РОЗДІЛ 4. МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НЕОІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	250
4.1. Модернізація технічного базису агропромислових підприємств	250

4.2. Конвергенція неоіндустріальних технологій	267
4.3. Сучасний стан та перспективи інноваційного розвитку агропромислових підприємств	285
4.4. Інформаційно-комунікаційні (цифрові) технології створення розумних середовищ	303
Висновки до розділу 4	322
РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	326
5.1. Стратегічна платформа виробничої діяльності агропромислових підприємств в контексті нової індустріалізації економіки України	326
5.2. Кластеризація розвитку підприємств креативної індустрії	344
5.3. Експортна стратегія України	364
5.4. Обґрунтування ефективності розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації	384
Висновки до розділу 5	402
ВИСНОВКИ	406
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	415
ДОДАТКИ	462

..

ВСТУП

Актуальність теми. Необхідність формування довгострокової стратегії ефективного розвитку агропромислових підприємств, яка б акцентувалася на підвищенні суспільного добробуту та забезпечувала високі темпи економічного зростання цих суб'єктів ринку через здійснення неоіндустріальних зрушень, зумовлена їх значенням для національної економіки на всіх рівнях управління. У світовій економіці інтенсифікуються процеси глобалізації, які актуалізують вплив екзогенних факторів у функціонуванні окремих суб'єктів господарювання, у т. ч. пов'язаних з розвитком суспільства нового типу, яке базується на інтелектуалізації усіх сфер суспільного життя і глобальній експансії нововведень. За таких умов успіху досягають ті учасники ринку, стратегії розвитку яких враховують загальносвітові тенденції інноваційного розвитку і засновані на продукуванні нових знань, що реалізуються у високотехнологічних та наукоємних виробництвах, узгоджуючи їх з національними особливостями розвитку. Сучасна економічна наука зазнає змін наукових понять, перебуває у пошуку теоретичних і методичних підходів до формування нових поглядів на розв'язання існуючих проблем та завдань, які продукують соціально-економічні, екологічні та структурні зміни внутрішнього і зовнішнього економічного та політичного середовища, що й зумовлює необхідність дослідження ефективних шляхів розвитку агропромислових підприємств з огляду на світову концепцію неоіндустріальної модернізації.

Розвитком теорій індустріального суспільства та структурних зрушень в економіці займалися такі провідні закордонні вчені як Д. Белл, Дж. К. Гелбрейт, А. Каірнкрос, П. Марш, А. Маршалл, Д. Норт, В. Паретто, Е. Примаков, В. Ростоут та інші. Неоіндустріальну парадигму розвитку економіки, а також перспективи зовнішньої інтеграції української економіки та її окремих ланок до світогосподарських процесів активно розробляють

вітчизняні вчені О. Амоша, Л. Батченко, В. Вишневський, А. Даниленко, Л. Збаразська, Є. Котов, В. Ляшенко, В. Саєнко, М. Чумаченко.

Серед закордонних науковців, що займалися проблемами управління стратегічним, інноваційним розвитком підприємств, варто відзначити І. Ансоффа, П. Друкера, М. Портера, І. Роджерса, Б. Санто, Дж. Стрікланда, Б. Твісса, А. Томпсона, К. Фрімена, Й. Шумпетера та інших. Надзвичайно важливими питаннями сьогодення є формування стратегії розвитку агропромислових підприємств. Вагомий внесок у дослідження даної проблематики внесли В. Андрійчук, П. Гайдуцький, М. Дем'яненко, В. Дієсперов, С. Кваша, І. Кириленко, М. Кропивко, Ю. Лузан, Ю. Лупенко, П. Макаренко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, В. Рябоконь, П. Саблук, З. Шершньова, О. Шпикуляк, В. Юрчишин та інші.

Дослідженням теоретичних і прикладних аспектів розвитку як зміни через нововведення, нарощування інноваційного потенціалу і стратегічних ресурсів, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання з урахуванням інтересів нинішнього і майбутніх поколінь присвятили свої доробки науковці та економістів-практики, серед яких В. Бесєдін, В. Вітлінський, В. Геєць, З. Герасимчук, Н. Гончар, А. Гриньов, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, В. Іванишин, С. Ілляшенко, Т. Клебанова, І. Лук'яненко, І. Малий, В. Міщенко, О. Николюк, Н. Тарнавська, Л. Шинкарук, Т. Яворська та інші.

Незважаючи на значні науково-практичні напрацювання у зазначеній проблематиці, відсутнє цілісне та деталізоване розуміння сутності розвитку агропромислових підприємств в нових реаліях, недостатньо дослідженими залишаються теоретико-методологічні підходи до вирішення проблем модернізації агропромислових підприємств на неоіндустріальній основі за умов асоційованого членства України в ЄС з урахуванням факторів, які здійснюють домінуючий вплив на збалансування умов виробництва, завершення реформ у аграрній та інших сферах, які мають важливе значення

для формування наукового обґрунтування стратегічних пріоритетів розвитку підприємств аграрної сфери з огляду на процеси неоіндустріалізації національної економіки. Сказане визначає необхідність спеціальної уваги до визначення сутності, видового розмаїття, підходів до формування стратегічних пріоритетів розвитку агропромислових підприємств в нових умовах господарювання. Дані міркування визначають актуальність теми дослідження, мету та завдання, методологічний базис і практичну значущість його результатів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконувалася відповідно до плану науково-дослідних робіт Подільського державного аграрно-технічного університету за темою «Розробка заходів з підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва на основі втілення досягнень науково-технічного прогресу, раціонального використання виробничого і трудового потенціалу, фінансових, кредитних, інвестиційних та інформаційних ресурсів, запровадження ефективного менеджменту, застосування передових досягнень в обліку та аудиті» (номер державної реєстрації 0110U0050564), в рамках якої автором розкрито сутність, визначено теоретичні та методичні засади дослідження, концептуалізовано підходи та розкрито механізми реалізації та можливості застосування і політики неоіндустріальної модернізації; «Формування стратегії та пріоритетів інноваційного розвитку аграрного сектору економіки в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0110U007032), де автором окреслено основні тенденції, узагальнено європейський та світовий досвід, визначено успіхи вітчизняної практики та обґрунтовано стратегічні пріоритети розвитку агропромислових підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методологічних засад і концептуальних підходів щодо формування стратегічних пріоритетів і обґрунтування методичних та

науково-практичних положень забезпечення розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації національної економіки.

Відповідно до поставленої мети в роботі було визначено та вирішено такі завдання:

- визначити понятійний апарат сутності модернізації розвитку агропромислових підприємств;
- дослідити генезис парадигми неоіндустріалізації як головного стратегічного пріоритету розвитку провідних галузей економіки на всіх рівнях управління;
- узагальнити теоретичні підходи до визначення аспектів інноваційного розвитку агропромислових підприємств;
- виокремити концептуальні засади формування стратегічної та економічної поведінки підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації;
- дослідити методичні аспекти визначення рівня неоіндустріальної модернізації;
- виокремити науково-методичні засади визначення стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку агропромислових підприємств;
- сформулювати методологію позиціонування агропромислових підприємств як інструмент розробки стратегії позиціонування;
- обґрунтувати методичні підходи формування та оцінювання рівня людського розвитку і використання інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання;
- узагальнити наукові підходи до формування навичок у глобальному світі;
- визначити напрями розвитку креативної індустрії реалізації підприємницького потенціалу агробізнесу;
- сформулювати підходи до моделювання економічної поведінки агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації;

- обґрунтувати підходи до модернізації технічного базису агропромислових підприємств;
- окреслити концептуальні основи формування системи конвергенції сучасних технологій;
- здійснити за допомогою кластерних методів сценарне моделювання сталого розвитку агропромислового виробництва;
- сформулювати методологічний підхід та провести імітаційне моделювання розвитку агропромислових підприємств.

Об'єктом дослідження є процес функціонування агропромислових підприємств та розвитку економіки України на засадах неоіндустріального курсу модернізації.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних та прикладних положень формування стратегічних пріоритетів розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить діалектичний метод пізнання розвитку з позицій гносеологічного підходу до тлумачення його як явища, процесу і категорії; наукові принципи розвитку в контексті взаємодії продуктивних сил і суспільно-виробничих відносин; комплексний підхід до аналізу технологій розвитку; системний підхід щодо дослідження об'єктів розвитку, зумовленого агрегованими факторами реформ, реструктуризацій і трансформацій соціально-економічних систем, а також наслідків переходу до ринкових умов господарювання.

У процесі дослідження використано такі методи: монографічний – для детального вивчення розвитку та формування ланцюгів доданої вартості аграрного виробництва; структурно-функціональний – для дослідження організаційно-економічних засад інноваційного розвитку, де кожний складник має певне функціональне призначення, а також при формуванні системи технологій; метод кореляцій і регресії – для аналізу динаміки розвитку великих, середніх, малих та мікропідприємств; індексний метод –

для встановлення динамічних рядів та окреслення стадій життєвого циклу інноваційного розвитку; історико-економічний – для аналізу еволюції становлення технологічних укладів та поведінкових видів підприємництва, бізнес-процесів та бізнес-моделей ресурсо-орієнтованого, ефективного та інноваційного типів економічного розвитку підприємств.

Для вирішення інших окреслених завдань, зумовлених метою дисертаційної роботи, застосовано також методи групувань, графічних побудов, класифікації та типології, рейтингового аналізу, абстрактно-логічний та розрахунково-конструктивний методи.

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі та нормативні акти з питань стратегічної економічної агропромислової політики, наукові праці і профільні публікації вітчизняних і зарубіжних учених, законодавчі та нормативні акти України, інформаційно-аналітичні, офіційні матеріали та вибіркові масиви даних Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Світового Банку та міжнародних статистичних та відомчих організацій, Головного управління статистики Хмельницької області, річні звіти про діяльність окремих агропромислових підприємств, матеріали науково-практичних конференцій, науково-методичних семінарів, регіональних експортних тренінгів «Агроторгівля України», щорічних виставок в Україні, матеріали мережі Інтернет та особистих досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні на концептуальному та методичному рівнях важливої наукової проблеми розробки теоретико-методологічних засад та обґрунтування науково-практичних пропозицій як наукової основи формування стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку агропромислових підприємств для підвищення суспільного добробуту та забезпечення високих темпів економічного зростання цих суб'єктів ринку в умовах неоіндустріальної

модернізації. До найбільш вагомих результатів, що характеризують новизну дослідження, належать:

уперше:

запропоновано комплексний теоретичний концепт модернізації агропромислових підприємств як сукупність превентивних дій системного удосконалення підприємств, відновлення їх здатності підтримувати і зберігати збалансовану внутрішню функціональність у зовнішньому середовищі на основі оптимізації ресурсного потенціалу, нарощування інтелектуального капіталу відповідно до сучасних вимог та прогнозованих перспективних змін, готовності до відкритого співробітництва та ефективної співпраці з контрагентами в умовах глобалізації, забезпечення інноваційного розвитку при взаємодії об'єктивних та суб'єктивних факторів, що дозволило визначити стратегічні пріоритети та створити наукове підґрунтя для подальшої розбудови бізнес-процесів через оновлення основного капіталу підприємств, диверсифікацію виробництва, продовження ланцюжків доданої вартості, переорієнтацію на хайтек-інновації товарів і ринків, що сприятиме підвищенню мобільності та ефективності розвитку;

розкрито концептуальні засади неоіндустріалізації як явища, яке з економічної точки зору сприяє модернізації підприємств, ефективному розвитку продуктивних сил, і як процесу техніко-економічного переходу до застосування конвергентних технологій, технічного забезпечення високотехнологічного виробництва агропромислової продукції, що спирається на використання новітніх технологій, розширення можливостей робочої сили, індивідуалізації задоволення потреб споживачів та реалізації бізнес-процесів для підвищення інтенсивності розвитку, швидкості розповсюдження інновацій як ключових чинників конкурентоспроможності при виборі альтернативних стратегій розвитку та переходу до економіки знань;

визначено основні концептуальні положення конвергенції інноваційних NBIC-технологій як головного інструмента, за допомогою якого можна в майбутньому вирішувати основні глобальні проблеми депопуляції і старіння населення; нестачі продовольства; екологічні проблеми і захист навколишнього середовища; ощадливого використання природних ресурсів і нової енергетики; переходу до вищого технологічного укладу на основі урахування найбільшого впливу на зміну руху в найближчі роки технологій Інтернет речей (IoT), штучного інтелекту (AI) та робототехніки, які сприятимуть створенню нових технологій транспортування енергії, нових ринків і галузей, зростанню продуктивності праці, підвищенню конкурентоспроможності агропромислових підприємств, окремих секторів та національної економіки; визначенню стратегічних пріоритетів в передових виробничих технологіях через механізм запуску наступного інноваційно-технологічного циклу на основі врахування результатів впливу конвергентно-дивергентних напрямів та впровадження ІК-технологій для підвищення рівня ефективності використання наявних ресурсів з метою забезпечення ефективності конвергенції і економічного зростання;

обґрунтовано теоретичний підхід до трактування стратегічно-, економічно- та ефективно орієнтованої інноваційної поведінки, яка відображає наміри підприємства в системі планів, способів, норм, правил, інструментів, механізмів, практичних дій, прийняття ефективних рішень, що забезпечують досягнення місії, цілей та дозволяють раціонально розподіляти, використовувати наявні і потенційні ресурси між видами та напрямками діяльності, здійснювати фінансування та управління підприємствами з урахуванням необхідності впровадження стратегічних пріоритетів розвитку, сформованих під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, в умовах неіндустріальної модернізації з метою підвищення

конкурентоспроможності, отримання соціально-економічних зисків та задоволення інтересів стейкхолдерів;

сформовано методологію інтегрального оцінювання ризикованості розвитку малих, середніх та великих агропромислових підприємств, в основу якої покладено застосування методу імітаційного моделювання, що дозволило визначити можливі сценарії, ймовірні значення найвагоміших показників-індикаторів розвитку товаровиробників на основі кореляційно-регресійного аналізу взаємозалежностей між досліджуваними показниками, двофакторного групування за класифікаційними ознаками та визначеними напрямками економічної діяльності, що включає побудову концептуальних і програмних бізнес-моделей виконання широкого спектру цілеспрямованих імітаційних сценаріїв, пов'язаних зі стратегією розвитку, обробкою та інтерпретацією результатів цих експериментів, що відображено у відповідних кореляційних матрицях взаємозв'язків між показниками-індикаторами розвитку агропромислових підприємств;

удосконалено:

методичні підходи до обчислення і застосування міжнародних рейтингів як адекватних інструментів вимірювання індексу людського розвитку, який розраховується ООН щорічно для міждержавного порівняння та вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття шляхом вирівнювання визначеного інтегрального показника на базі фактичного середнього значення, розрахованого згідно національної методики, а також здійснення розподілу за матрицею розподілу регіонів за особливостями динамічних зрушень у рейтингах. Удосконалення методичних підходів сприятиме гармонізації та поглибленню надбань наукових спільнот щодо можливості регулювання факторів впливу і практичної реалізації забезпечення людського розвитку та інтелектуального капіталу світу і України;

методологію імітаційного моделювання стану та розвитку

агропромислових підприємств, що включає декілька етапів і, на відміну від існуючих, базується на даних, розміри яких лежать в основі результативних показників задачі моделювання. Для капіталомісткості валової доданої вартості – це частка кожного окремого виду економічної діяльності (сільське господарство, промисловість, торгівля тощо) в інвестиціях та питома вага цього виду діяльності в загальному розмірі валової доданої вартості. Для обчислення працемісткості валової доданої вартості до питомої ваги виду діяльності у валовій доданій вартості додається питома вага його в загальному фонді оплати праці. Моделювання розміру валової доданої вартості у розрахунку на одне підприємство передбачає формування масиву даних за показниками валової доданої вартості та кількості підприємств. Рівень рентабельності пропонується моделювати на базі даних безпосередньо за цими показниками;

наукові підходи до позиціонування новизни основних характеристик і формулювання концептуальної сутності споживчої цінності товару, хайтек-продуктів, запропонованих у вигляді радикальних інноваційних продуктів і відповідних послуг, які складають основу ринку інновацій, у першу чергу для сприйняття споживачами товарів, як унікальних, або як таких, що дають змогу найефективніше вирішувати їх проблеми, що, на відміну від загальновідомих трактувань, сприятиме диференціюванню переваг серед конкурентів на основі дотримання вимог якості, безпечності, соціальної відповідальності згідно імплементації національних та міжнародних стандартів;

концептуальні засади забезпечення інноваційного розвитку підприємств як специфічних змін, пов'язаних з формуванням якісно нового, поступального сходження від нижчого до вищого, від простого до складного, і є результатом суперечностей між потребами, наявними механізмами під впливом різноманітних факторів, що проявляється у підвищенні активності системи (підприємства), яка спрямована на задоволення певних потреб

споживачів. На противагу відомим, таке бачення спрямоване на формування пріоритетів, альтернатив вибору та реалізації стратегії інноваційного розвитку з огляду на міжнародне та державно-приватне партнерство, фінансування та управління бізнес-процесами в умовах неоіндустріальної модернізації для підвищення ефективності розвитку інноваційного бізнесу на основі взаємного посилення цінностей діючих груп учасників і видів вартості за результатами комерціалізації нововведень.

механізм створення ланцюгів доданої вартості через сучасні кластери в Україні, які здатні закріпити якісні зміни у структурі національної економіки. В межах обґрунтування цих положень доведено, що для підтримки усієї інноваційної діяльності необхідно формувати структури, що забезпечують ефективні зв'язки між усіма учасниками цих процесів і спрямовані на прискорення створення і комерціалізацію інновацій, отримання синергетичного ефекту. На відміну від існуючих, авторський підхід передбачає утворення кластерів, які дозволяють об'єднати усі організації, що беруть участь в інноваційному процесі, прискорюють його, ефективно використовують ресурси, призводять до сплеску інновацій і підвищують конкурентоспроможність підприємств та усієї країни;

логічну модель використання класичних методів економетричного аналізу, а саме – кореляційно-регресійного, особливістю якої є підхід до вивчення індикаторів конкурентоспроможного розвитку агропромислових підприємств та вітчизняного сільського господарства у контексті забезпечення продовольчої безпеки країни, передусім, обсягів виробництва сільськогосподарської продукції у розрізі різних її видів. Дослідження конкурентоспроможного розвитку будь-якого економічного об'єкту можливе на основі виявлення та вивчення тенденцій зміни індикаторів такого розвитку, їх прогнозування, а також визначення, як характер динаміки цих індикаторів впливає на результативні показники ефективності функціонування підприємств;

дістали подальшого розвитку:

визначення стадій і фаз модернізації країни та їх еволюції: початок, розвиток, розквіт, перехід до наступної стадії – первинної («first modernization»), вторинної («second modernization») та координованого розвитку інтегрованої модернізації, для якої фази і фазові значення не розглядаються. Встановлено, що первинна модернізація є класичною, включає в себе індустріалізацію, урбанізацію та демократизацію, вторинна модернізація є новою, наукомісткою, включає в себе екологізацію і глобалізацію, а інтегрована, на відміну від інших, відображає відносний розрив між рівнем модернізації об'єктів оцінювання і досягнутим світовим рівнем. На відміну від існуючих наукових підходів, проведення оцінювання стадій і фаз модернізації запропоновано розглядати з урахуванням їх адаптації до ресурсо-, ефективно- та інноваційно-орієнтованих типів економік, які базуються на циклічності розвитку економічних процесів і враховують не лише кількісні, але й якісні зміни економічної системи;

методологія оцінювання рівня інноваційної активності бізнесу, яка, у порівнянні з іншими підходами, передбачає охоплення: сприйнятливості до новацій (властивість споживача інноваційного продукту); ступеня інтенсивності здійснюваних дій з трансформації новацій і їх своєчасності (властивість постачальника інноваційного ресурсу); здатності мобілізувати потенціал необхідної кількості та якості, забезпечити обґрунтованість застосовуваних методів, раціональність технології інноваційного процесу за складом і послідовністю операцій (властивість винахідника інноваційного продукту); готовності до оновлення основних елементів інноваційної системи - своїх знань, технологічного оснащення, інформаційно-комунікаційних технологій та умов їх ефективного використання, спілкування, організованості інноваційного процесу та міри компетентності (властивість товаровиробника інноваційного продукту), що дозволило встановити найважливіші фактори інноваційного процесу, які зводяться до

подання комплексної характеристики інноваційної діяльності та визначення ступеня готовності до стратегічного розвитку як: дуже висока; висока; помірна; низька;

систематизація інвестиційно-інноваційних напрямів розвитку вітчизняних агропромислових підприємств за сферами діяльності, яка уможливила виявлення підґрунтя для управління розвитком через дослідження процесів оновлення і модернізації матеріально-технічної бази виробництва, заміни старої техніки та обладнання на нове, яке значно випереджає старі аналоги за продуктивністю. На відміну від інших підходів, таке тлумачення, попри повільні темпи просування України у напрямі створення нової моделі інноваційного розвитку, дозволило виявити перші позитивні зрушення щодо формування політики нової індустріалізації, які пов'язані з розбудовою економічного співробітництва між державою, бізнесом та науковим сектором;

обґрунтування національної концепції створення стратегії електронного сільського господарства, що є основою впровадження новітніх ІК-технологій на підприємствах галузі в межах загальної стратегії розвитку цифрового суспільства, що передбачає, на відміну від інших схем, реалізацію тристороннього підходу: забезпечення сприятливого середовища для становлення та розвитку е-сільського господарства, розширення та підтримку ІКТ з метою досягнення головних цілей розвитку галузі; вивчення національного ринку ІКТ та загального проникнення в обчислювальну та мережеву інфраструктуру; використання потенціалу впровадження ІКТ у суміжних галузях, які можуть виявляти трансформаційний вплив на сільське господарство. Наскрізна підтримка стратегії охоплює ІТ-сферу, державні інституції, харчову промисловість, управління водними та земельними ресурсами, управління ризиками та їх мінімізацію, телекомунікації, загальний менеджмент, логістику, ринкову інфраструктуру тощо;

науково-методичні підходи до алгоритмізації формування і використання системи навичок працівників з урахуванням життєвих навичок моделі ЮНІСЕФ та розроблення на цій основі пропозицій щодо заходів політики підприємств в контексті неоіндустріалізації економіки з врахуванням їх сутності за напрямками розвитку, а саме – базових навичок нових учасників ринку праці; передових навичок теперішніх та потенційних працівників; інституційного середовища для полегшення використання навичок. Порівняно з відомими формулюваннями, поглиблення розуміння сутнісних аспектів інноваційних навичок передбачає доповнення їх сукупності навичками креативності, творчого підходу, що розширить можливості працевлаштування, дасть змогу працівникам ефективніше виконувати свою роботу і швидко реагувати на ситуацію, використовувати новітні технології та впроваджувати інновації, водночас допомагаючи підприємствам зайняти вигідніше місце в ланцюзі створення доданої вартості. Серед індивідуальних навичок виділено такі їх категорії: когнітивні, соціоемоційні і технічні, а також креативні навички для усунення проблем і прогалин, які викликані невідповідністю навичок, що мають шкідливий вплив на бізнес, з метою задоволення потреб підприємств у компетенціях працівників у розрізі навичок та заходів сприяння розвитку передових і базових навичок;

модель економічного розвитку на основі конвергенції технологій, згідно якої каталізатором соціальних змін можуть стати конвергентні технології, що впливатимуть на подальший розвиток та його наслідки, та, будучи високоефективними, надаватимуть можливість самостійно змінювати виробниче завдання не тільки для зменшення помилок, але й відповідно коригувати мінливі потреби споживача. Особливістю такого бачення є більша індивідуалізація кінцевого продукту, в результаті чого клієнт зможе безпосередньо впливати на виробничу систему, а виробник отримає точнішу та повнішу інформацію про потреби споживачів для подальшого

прогнозування власної діяльності. Реалізація запропонованої моделі економічного розвитку конвергенції технологій дозволить створити нові професії, знання та проривні технології і на цій основі забезпечити кастомізацію виробництва як гнучку адаптацію до потреб замовника; автоматизацію виробничого процесу, локалізацію; технологічне заміщення виробництва та його економічну ефективність;

обґрунтування заходів активізації використання можливостей малого та середнього бізнесу, яке, за авторським баченням, акцентується на дотриманні чіткої послідовності у виконанні програм підтримки підприємництва у сфері регуляторної і податкової політики, розширенні частки малих та середніх підприємств в реальному секторі економіки. Це дозволить підвищити рівень експортного потенціалу України і розбудовувати основу для подальшого інноваційного розвитку, оскільки запропоновані заходи передбачають модернізацію виробничих процесів в таких підприємствах, розробку державних програм їх підтримки, перегляд в сторону спрощення процедури реєстрації, отримання ліцензій і дозволів, фінансових ресурсів, податкових зобов'язань;

бізнес-модель, структурною особливістю якої є наявність чотирьох блоків з оригінальним функціональним наповненням. Перший блок передбачає формування стратегії підприємства і складається з таких кроків: визначення місії та цілей підприємства; аналіз зовнішнього середовища; оцінка та дослідження сильних та слабких сторін підприємства; аналіз стратегічних альтернатив; вибір стратегії. Другий блок стосується стратегічної поведінки та включає в себе узгодження обраної стратегії з умовами функціонування та саме реалізацію стратегії. Третій блок присвячений формуванню економічної поведінки, основними елементами якого є оцінювання та коригування стратегічних рішень. Четвертий блок присвячений розгляду підходів до формування інноваційної поведінки, яка

покликана пов'язувати стратегічні, тактичні та оперативні плани діяльності в умовах неоіндустріальної модернізації підприємств;

наукові підходи до прийняття можливих рішень в Україні у вендорному та електронному лізингу, новизною яких є їх розгляд як управлінських інновацій, заснованих на принципах глибокої кооперації та оперативності діяльності. Такий спеціальний онлайн-інструментарій дозволяє приймати негайні рішення щодо ризику та друкувати договір лізингу в пункті продажу, що надасть можливість укладення угоди за один день – офісного обладнання; персональних автомобілів; оперативного лізингу з повним технічним обслуговуванням в аграрному секторі; електронного лізингу з можливістю повністю оформити лізинг онлайн; удосконалення фінансового лізингу шляхом усунення подвійного оподаткування у разі перепродажу вилученого об'єкту лізингу; надання можливості брати участь у будь-яких пільгових державних програмах; створення стимулів для розвитку даного сектору та розширення спектру послуг.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що більшість положень дисертаційної роботи доведено до рівня методичних рекомендацій, практична реалізація яких сприятиме формуванню дієвих механізмів розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації. Пропозиції автора можуть бути використані в розробці комплексних програм стимулювання розвитку економіки для забезпечення подолання руйнівних наслідків процесів дезіндустріалізації і дезінтеграції у вітчизняній економіці в цілому і підприємствах АПК зокрема, а також дозволить сформулювати механізми відповіді на виклики сучасних світогосподарських перетворень, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери, що підтверджують довідки про впровадження результатів наукових досліджень: ТОВ «Агрофірма імені Суворова» Новоселицького району, Чернівецької області

№ 367 від 26.12.2017 р.; ТОВ «Оболонь Агро» Чемеровецького району, Хмельницької області № 685 від 28.12.2017 р.; довідки про апробацію наукового дослідження: Департаменту агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Хмельницької обласної державної адміністрації № 1564/01-12/2017 від 12.12.2017 р.; Відділу агропромислового розвитку Кам'янець-Подільської районної державної адміністрації № с992/01-09/2017 від 06.12.2017 р.; філії «Мрія» ТОВ СП «Нібулон» Кам'янець-Подільського району, Хмельницької області № 134 від 15.11.2017 р.; ПП «Калинський ключ» Кам'янець-Подільського району, Хмельницької області № 5 від 15.08.2018 р.; філії «Птахофабрика «Авіс» ПАТ «Агрохолдінг Авангард» Кам'янець-Подільського району, Хмельницької області № 67 від 26.09.2018 р.; Департаменту агропромислового розвитку Чернівецької обласної державної адміністрації № 05-2/4-2078 від 10.10.2019 р.; Відділу агропромислового розвитку Новоселицької районної державної адміністрації № 215 від 10.10.2019 р.; Департаменту освіти і науки Хмельницької обласної державної адміністрації № 2591-41/2019 від 11.10.2019 р. та Подільського державного аграрно-технічного університету № 71-01-523/1 від 14.08.2019 р.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Серед наукових праць, що опубліковані у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ідеї, висновки та рекомендації, що є результатом особистої роботи автора і становлять його індивідуальний внесок.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня: «Наукові орієнтири розвитку України в умовах євроінтеграції» (Тернопіль, 2013 р.); «Сучасні економічні системи: стан та перспективи» (Хмельницький, 2015 р.); «Перспективы и проблемы исследований и научного образования в процессе евроинтеграции» (Кагул, Республика Молдова 2015 р.); «Національні моделі економічних систем: формування, управління, трансформації» (Херсон, 2015

р.); «Наука та інновації як основні шляхи вдосконалення економічного потенціалу країни» (Львів, 2016 р.); «Розвиток міжнародної конкурентоспроможності: держава, регіон, підприємство» (Лісабон, Португалія 2016 р.); «Актуальні питання сучасної економіки» (Умань, 2016 р.); «Аграрна наука та освіта Поділля» (Кам'янець-Подільський, 2017 р.); «Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку» (Київ, 2017 р.); «Актуальні проблеми аграрної економіки: теорія, практика, стратегія» (Кам'янець-Подільський, 2017 р.); «Contemporary research trends in Agricultural Engineering» (Краків, 2017); «Economic sciences for agribusiness and rural economy» (Варшава, 2018 р.); «Аграрна наука та освіта в умовах євроінтеграції» (Кам'янець-Подільський, 2018 року); «Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень» (Львів, 2019 р.).

Публікації. Загалом автором опубліковано 52 наукові праці обсягом 38,06 ум. друк. арк., за результатами виконаних досліджень – 36 наукових праць, з яких: 2 монографії обсягом 20,95 друк. арк. (в т.ч. 1 одноосібна монографія обсягом 20,5 ум. друк. арк.); 21 стаття у наукових фахових виданнях обсягом 10,72 ум. друк. арк., в т.ч. 14 – у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз; 13 публікацій апробаційного характеру, в т.ч. 3 – у зарубіжних виданнях. Загальний обсяг публікацій, які належать особисто автору, становить 33,72 ум. друк. арк.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст дисертаційної роботи викладений на 402 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 72 таблиці, 57 рисунків, 15 додатків. Список використаних джерел включає 412 найменувань та викладений на 47 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

1.1. Сутність модернізації розвитку агропромислових підприємств

В сучасних умовах господарювання визначено генеральні теорії модернізації, загальна направленість і прагнення до змін, переходу до демократії, ринкових методів господарювання, відкритості суспільства та індустріального прогресу.

На даний час, експортно-сировинний розвиток України вичерпується, а інвестиційно-інноваційний тип економіки потребує більш досконалої модернізації для побудови нової індустріалізації.

Варто розрізняти два явища: концепцію, тобто вчення про модернізацію як широкий науковий рух, що розпочався у дев'ятнадцятому столітті та теорію модернізації як вузьке явище, що характеризує створення у середині двадцятого століття наукових моделей. Доцільним буде відзначити етапи становлення ідеології та концепції модернізації.

Розроблена концепція модернізації визначає перехід від традиційного до індустріального суспільства, а теорія модернізації покликана пояснити, яким чином країни, що відстають за розвитком, не порушують порядок етапів та досягають індустріальної стадії, вирішивши внутрішні проблеми. На посткласичному етапі науковці пояснюють модернізацію як багатополярне та полікультурне явище світового рівня та вказують на різні спроби приєднання до світової економічної системи.

Теорія суспільної модернізації пройшла довгий шлях еволюції та розвитку, проте на кожному етапі саме економічній модернізації надавалася визначальна роль. Індустріалізація суспільства, науково-технічний прогрес,

технологічний розвиток та інноваційна діяльність стали базовими чинниками модернізаційних процесів. Сьогодні не існує єдиної правильної моделі модернізації, проте можна виділити спільні ознаки для всіх моделей, такі як: – розвиток особистості у напрямку готовності до змін; – важливість освіти та навчання протягом всього життя; – демократизація та економічний розвиток, який ґрунтується на інноваційній діяльності, генеруванні та поширенні нових ідей та пошуку ефективних форм господарювання та управління; – постійне збільшення продуктивності праці; – заміна ручної праці на машинну; – збільшення масштабу і складності процесів виробництва; – ріст наукоємних галузей; – якісне покращення та розширення сфери послуг тощо.

У перекладі з англійської мови термін «модернізація» визначається як «осучаснення», а з французької – «новітній». Тобто, модернізація означає зміну, вдосконалення чого-небудь до сучасних вимог, надання минулому невластивих йому сучасних рис [118].

Тобто цей термін використовується у двох аспектах:

- 1) у технічному (прикладному) – приведення об'єкту у відповідність до нових умов, норм та якісних показників, його удосконалення, підвищення якості;
- 2) в історико-філософському – як макропроцес переходу від традиційного до модерного суспільства.

Класик соціології М. Вебер, розумів модернізацію максимально багатогранно: як універсальну раціональну основу ефективного життя суспільства, тому що вона поєднує прагнення до прибутку, що властиво всім епохам, з вільною працею, раціонально-правовими відносинами і активним впровадженням досягнень науки.

Суть модернізації – оновлення або створення нових інституцій, що створюють умови для перетворення міжлюдських стосунків у сфері політичних, правових, економічних, суспільних відносин на сучасних засадах визнання принципів демократії, верховенства права та прав людини,

ринкової економіки, соціальної держави, усталених міжнародних норм співіснування країн [157].

У залежності від напрямку його використання модернізація має наступні види (або процеси): економічна, організаційна, політична, соціальна, екологічна, культурна та технологічна [24, с. 145].

Науковці на макроекономічному рівні окреслюють в основному два типи модернізації [18; 26]:

1. Оригінальна (спонтанна, первинна, органічна, креативна, піонерська, ендегенна) визначається як процес органічного розвитку країн, які через їх зміни у суспільному ладі, політиці, культурі, світогляді перейшли на новий етап побудови економіки та здійснили перехід від індустріальної до постіндустріальної моделі розвитку суспільства. Зокрема, первинна модернізація викликана внутрішніми потребами, пов'язана із відмовою від переходу влади за принципом спадковості, розвитком демократичних процесів, промисловими революціями.

2. Вторинна (неорганічна, адаптивна, імітаційна, наздоганяюча, «модернізація із запізненням», екзогенна) модернізація існує у країнах, які за допомогою імітаційних процесів намагаються наздогнати розвиненіші країни. Вони активно використовують їх досвід, купують технології, патенти, ліцензії, намагаються залучити зовнішні інвестиції та впровадити форми організації виробництва.

Українські дослідники підкреслюють важливість формування принципово нового курсу здійснення в країні назрілих перетворень, конкретних завдань і механізмів їх реалізації в умовах, коли спостерігається не просто економічна криза, а крах існуючої моделі економічного розвитку [204, с. 2, 87].

К. Бужимська називає піонерською креативну модернізацію, зазначаючи що це певні зміни технологічного та інституційного характеру в

економіці країни, які впроваджуються, визнаються як позитивні та швидко розповсюджуються, що дозволяє країні отримати рентний дохід [18, с. 214].

Деякі автори визначають модернізацію як ідеологію, що є основою для проведення реформ, які дозволяють здійснення глобальних якісних змін. А вже потім модернізація забезпечує умови для технологічного розвитку та необхідність впровадження інновацій у різні сфери.

Технологічний розвиток України вимагає впровадження інновацій у основні сфери життя суспільства – духовну (культурну), соціальну, економічну та політичну. Забезпечити умови такого розвитку може модернізація, що в духовній сфері забезпечує формування диференційованої культури, розвиток свідомості, світогляду, духовних якостей; в соціальній сфері дозволить підвищити стандарти життя, забезпечити ефективно діючу та справедливую правову систему, вдосконалювати галузі забезпечення життєдіяльності суспільства: медицину, освіту, тощо; модернізація політичної сфери забезпечується через демократичні ініціативи, процеси лібералізації, гармонізації громадянського суспільства, в яких успішно реалізується право на управління суспільними процесами.

В. Геєць у своїх дослідженнях висвітлює науково-методологічні засади модернізації в аграрній сфері [89]. Проте практично відсутні дослідження в царині особливостей модернізації аграрного сектора економіки в умовах нової індустріалізації.

Далі вчений доводить, що «модернізація як напрям розвитку певної системи передбачає не тільки осучаснення різних її складових, але й їх внутрішню гармонізацію» [90, с. 4]. Однак, процес модернізації обумовлений еволюційними змінами властивостей підприємств як ланок системи виробництва.

Як часткове удосконалення конструкції, заміну застарілого обладнання, машин, техніки, вдосконалення технології, технічне переоснащення виробництва визначають модернізацію колектив авторів під керівництвом

С. В. Мочерного. Вчені зазначають, що модернізація забезпечує вищий ефект за менших витрат порівняно з новим будівництвом аналогічних підприємств, а кошти, які спрямовуються на модернізацію підприємств, окуповуються втричі швидше, ніж у разі будівництва нових. Модернізація підприємств дає змогу уникнути фізичного й морального зношування обладнання або загальмувати цей процес, підвищити продуктивність праці тощо. Тому розвинені країни відмовилися від капітального ремонту устаткування як економічно невігідного [115, с. 543].

Аналогічна думка щодо визначення цього терміну приводиться російськими вченими під керівництвом Л. Абалкіна в «Економічній енциклопедії» [305, с. 439]. Проте, науковці розглядають лише технологічну модернізацію, що у час ринкових перетворень економіки в умовах зростаючих процесів глобалізації, є, на наш погляд, досить вузьким поняттям і поза увагою авторів залишаються характеристики економічної системи, які визначають стан розвитку підприємства.

Цікавою є точка зору щодо модернізації підприємств Й.М. Петровича, який пише, що модернізація підприємства це «такий стан сталого і ефективного розвитку, який ґрунтується на впровадженні у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, спрямованих на оновлення матеріально-технічної бази усіх секторів національного господарства та їх підприємств з метою домогтися виготовлення продукції з інноваційним наповненням та конкурентоспроможної на зовнішньому та внутрішньому ринках» [212, с. 249].

Сам термін «модернізація» в економічній теорії здебільшого використовується переважно для визначення політичної та економічної стратегії, яка спрямована на швидкі зміни технологічних, господарських та соціально-економічних умов функціонування суспільства для надання йому більшого соціального динамізму та підвищення конкурентоздатності. У зв'язку з цим слушною є думка Л.Л. Лазебник [166, с. 36], що «...для

суспільно-економічних змін у напрямку вдосконалення, які здійснюються шляхом приведення регулюючих стандартів у відповідність з більш ефективним вимогами і нормами, впровадження нових механізмів, найбільш прийнятним є саме термін «модернізація». Автор відзначає та сприймає термін модернізація як «прогрес» і трактує його як перехід до вищого стану суспільства.

Можна додати, що більшість вітчизняних науковців поняття «модернізація» пов'язують із відтворенням основних засобів у частині діючого виробничого обладнання, визначаючи її як удосконалення, з метою запобігання техніко-економічного старіння та збільшення або підвищення технічних і експлуатаційних параметрів виробництва з урахуванням вимог сучасності [257, с. 77]. Крім цього, за своєю суттю модернізація націлена на можливість успішного подолання «технологічного розриву» та старіння обладнання, які виникають з розвитком нових технологій та організації виробництва.

В економічних публікаціях під модернізацією розуміють введення удосконалень, які повністю відповідають сучасним вимогам. Найчастіше в теорії та, особливо, на практиці об'єктами модернізації вважаються машини, обладнання, технологічні процеси. Проте, такий підхід зазнав значних змін у часі. Вітчизняні науковці пов'язують модернізацію із удосконаленням різних процесів, таких як реформування, перетворення, реструктуризація, реорганізація, які, ми вважаємо, досить всебічно представлені в науковій літературі. Виділено два підходи до сутності модернізації підприємств, кожен з яких має відмінну систему про зміст критеріїв:

- а) модернізація як самостійна економічна категорія;
- б) як узагальнююча категорія, тобто як реорганізація, реформування, реструктуризація [25, с. 35].

Розглядаючи модернізацію на рівні країни, галузі чи підприємства, зауважимо, що рівень підприємства вбачає таке явище як спосіб набуття та

втілити нові знання у виробничій діяльності, забезпечити нові способи досягнення наміченої цілі. Рівень галузі розглядає таке явище вже через принцип комплексності, як певну систему забезпечення позитивних перетворень з огляду на сучасні тенденції, і з переходом на рівень країни носить багатоплановий всеохоплюючий характер розвитку в цілісному економічному процесі.

В. Г. Андрійчук визначає модернізацію підприємства як заміну застарілої техніки та обладнання, автоматизацію та комплексну механізацію виробничих процесів підприємства [4].

М. М. Салун визначає модернізацію підприємства як «системний та цілеспрямований процес удосконалення, поліпшення, оновлення на інноваційній основі існуючих об'єктів модернізації», а також як системний і цілеспрямований процес розвитку підприємства [254].

А Й. М. Петрович визначає як «стан сталого і ефективного розвитку, який ґрунтується на впровадженні у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, спрямованих на оновлення матеріально-технічної бази усіх секторів національного господарства та їх підприємств з метою домогтися виготовлення продукції з інноваційним наповненням та конкурентоспроможною на зовнішньому і внутрішньому ринках» [212].

В.А. Лаврентьєв визначає модернізацію підприємства як розробку високотехнологічних продуктів, впровадження новітніх технологій та перехід на більш високий технологічний уклад, удосконалення системи управління якістю інноваційної продукції, модернізацію системи підготовки кадрів в форматі нового підходу до модернізаційного навчання [165, с. 96].

Валінкевич Н.В. вважає, що під модернізацією підприємства необхідно розуміти сукупність превентивних комплексних дій системного вдосконалення підприємств та його складових підсистем – управлінської, організаційно-економічної та техніко-технологічної, забезпечуючи, таким

чином, досягнення цілей господарювання і сталого розвитку в умовах мінливого зовнішнього середовища [25, С.36].

В економічній сфері модернізація, вважав Ш. Ейзенштадт, супроводжується технологічним зростанням, яке стимулюється систематичним застосуванням наукових знань (розробка яких стає галуззю діяльності спеціалізованих наукових установ), розвитком вторинних і (індустріальних, комерційних) і третинних (сервісних) галузей економіки за рахунок скорочення значення первинних (видобувних). Іншими словами, економічна модернізація представлялася вченому як розвиток індустріальної системи, заснованої на технологіях високого рівня, зростаючої спеціалізації економічних важелів і секторів економічної діяльності (виробництво, споживання, розподіл), а також на збільшенні масштабів та складності основних ринків (товарів, робочої сили, фінансів) [331].

Френк Течау пише, що модернізація неможлива без технологічного розвитку та економічного зростання [397]. Подібну думку поділяє Пітер Бергер, який вважає, що модернізація включає ріст і дифузію інститутів, пов'язаних із трансформацією економіки за допомогою технологій [318]. Роль індустріалізації в ході модернізації підкреслює Девід Ептер, який пов'язує її реалізацію з поширенням і використанням ролей індустріального типу в не індустріальному оточенні [313].

У своїй монографії «Політика модернізації» Д. Ептер звертається до питання сутності індустріалізації у процесі модернізації. Індустріалізація, зазначає автор, змінює дисфункціональні інститути та звичаї, створюючи нові ролі та соціальні інститути на основі використання машин. На його думку, індустріалізація це потужний аспект модернізації, яка більш динамічна і послідовна у своєму здійсненні в зіставленні з модернізацією [314].

Таку ідею підтримують своїми дослідженнями і вітчизняні вчені: Л.І. Федулова вказує, що модернізація – це технологічне оновлення наявного промислового потенціалу та прискорений розвиток високотехнологічних

видів діяльності, що покликана перетворити технологічні та організаційні нововведення на головний чинник розвитку економіки. Авторка підкреслює, що модернізація може здійснюватись лише на основі динамічного освоєння національних і запозичених технологічних інновацій[293, с. 128].

Шкільнюк О.М. і Пашута М.Т. при визначенні модернізації зазначали, що це процес часткового оновлення, зміни застарілого устаткування та технології виробництва, технічне й технологічне переоснащення промислових і сільськогосподарських підприємств. Автори підкреслюють значення модернізації, як одного з найважливіших напрямків підвищення техніко-економічних показників, посилення інтенсивного розвитку та зростання ефективності виробництва [209, с. 46].

Проблеми формування, використання та оновлення матеріально-технічної бази аграрної сфери досліджують науковці Іванишин В. В. [129-131], Підлісецький Г. М., Могилова М. М. [215; 216; 193; 296]; Пилипенко А. А., Литвиненко А. О. [213], Лупенко Ю.О., Захарчук О. В. [181], Михайлов М. Г. [189; 190] та інші. Однак значна кількість теоретичних концепцій формування, розвитку, модернізації матеріально-технічної бази та її складових залишаються суперечливими, особливо за умов розвитку економіки країни з огляду на неоіндустріалізацію.

Як сукупність матеріально-речових елементів продуктивних сил, певний виробничий апарат, що використовується для створення матеріальних благ і послуг суспільству називає матеріально-технічну базу виробництва С. Мочерний [114].

Матеріально-технічна база сільського господарства – це сукупність засобів і предметів праці, які використовуються у сільськогосподарському виробництві. Вона включає речові елементи продуктивних сил галузі та створює відповідні матеріальні умови виробництва сільськогосподарської продукції. У складі матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств найважливішу роль відіграють засоби виробництва [13].

Підтримує та розширює дане визначення Михайлов М.Г., який стверджує, що: «матеріально-технічна база є сукупністю предметів та засобів праці, робочої сили, а також земельних ресурсів, які є власністю підприємства і використовуються ними, забезпечуючи зростаючі потреби населення в продуктах харчування, а промисловості у сировині, при постійному удосконаленні виробничих відносин й розвитку продуктивних сил» [189; 190]. Тобто він вже зосереджує увагу на вдосконаленні матеріально-технічного забезпечення галузі, що є основою модернізаційних процесів.

В роботах А. Гриценка, Е. Рустамова, визначено умови успішної реалізації проекту модернізації:

1. розробка чіткої стратегії розвитку;
2. наявність зацікавлених груп інтересів із достатнім владним впливом, готовність еліти і суспільства до змін;
3. довіра до влади – «інституційна довіра» [95; 251].

Узагальнення визначень модернізації підприємства дозволяє виділити такі його риси:

- цілеспрямований, системний, сталий, ефективний процес розвитку підприємства;
- вдосконалення об'єктів модернізації, виробничого процесу, матеріально-технічної бази тощо;
- виготовлення інноваційної продукції чи оновлення технології на інноваційних засадах;
- проводиться у коротко-, середньостроковому і довгостроковому періоді;
- має висхідний характер, веде до покращення певних показників
- супроводжується мінімальними ризиками;
- управляється на основі стратегічного, оперативного і тактичного менеджменту;
- готовність до змін та інституційна довіра.

Модернізація економіки – проведення структурних, технологічних, інституціональних змін в національній економіці, що спрямовані на підвищення її конкурентоспроможності та забезпечення розвитку в довгостроковій перспективі [89; 26].

Модернізація – це багатовимірне та складне явище, яке охоплює всі сфери людської діяльності. Для забезпечення сталого економічного розвитку країни необхідною є не тільки модернізація економіки, а й усіх сфер суспільного життя. Оскільки, модернізація – це не лише переозброєння економіки, а це формування технічної стратегії держави, шлях розбудови країни в певному напрямку. Саме держава визначає джерела та шляхи акумуляції фінансових ресурсів для модернізації економіки [96].

Регулювання і планування розвитком буде залишатись неефективним, якщо не врахувати системний підхід в оцінці проблем та загроз розвитку. При цьому, однією із головних чинників виникнення проблем розвитку економіки є усунення держави із сфери управління, що призвело до переоцінки саморегулюючого механізму ринку, і як наслідок руйнування цілісної системи ефективного управління соціально-економічними процесами та державного регулювання [248].

У зв'язку з цим, для вирішення необхідно звернути увагу на задачі побудови такої моделі та переходу на шлях розвитку, яка враховувала б баланс державного регулювання та сучасних ринкових методів господарювання. Задачею держави, в цьому випадку, буде розвиток підприємництва й підприємств на вітчизняному ринку за рахунок: забезпечення захисту прав власності, інвестування в «основну» галузь, добросовісної конкуренції, соціальних гарантій громадян, регулювання мінімальної оплати праці незалежно від форм власності підприємств, підтримки формування ринкової та фінансової інфраструктури всіх регіонах, гарантій підприємцям й інвесторам (в тому числі закордонних) в дотриманні установлених законом правил ділових відносин, підтримки систем

страхування підприємницьких та інвестиційних ризиків, умов для створення регіональних і міждержавних ринків цінних паперів, ринків нерухомості, спеціалізованих гуртових ринків та ярмарків [248].

Отже, під модернізацією розуміємо сукупність превентивних комплексних дій системного вдосконалення підприємств, здійснення перетворень у всіх сферах щодо відповідностей сучасним та перспективним вимогам, пов'язане з впровадженням інновацій з метою досягнення місії і цілей підвищення конкурентоспроможності, зростання добробуту і ефективного стратегічного розвитку в умовах неоіндустріалізації.

Аналіз досліджень наукових праць показує також, що результатом успішної модернізації є побудова соціально ефективної економіки, яка:

- має бути динамічною і здатною до саморозвитку;
- здатна залучити до плідної праці суспільство в цілому, а не тільки один його прошарок або населення окремих регіонів чи мегаполісів;
- забезпечує ефективне використання всіх виробничих ресурсів суспільства;
- забезпечує реалізацію інтелектуального потенціалу країни на основі розвитку науки та освіти;
- ґрунтується на сучасних суспільних відносинах [17].

Сьогодні Україна потрапила до вкрай складної ситуації, виходом з якої має стати прорив до нової стратегії розвитку. Процеси децентралізації, які були запуснені, вимагають від регіональних органів влади формування та проведення більш активної економічної політики, спрямованої на впровадження прогресивних технологій виробництва та організації праці, комплексного використання людського капіталу.

В Україні довгий час проводилася економічна політика, спрямована на створення соціального ринкового господарства. В основу політики, що проводилася, було покладено ідеологія ринкової економіки, використання практики «тіньового» ринку та «ручного» державного регулювання

економіки. Нехтування матеріальним сектором виробництва призвело до масштабної деіндустріалізації економіки. Потрібна нова модель, пріоритетом якої є індустріальний розвиток на новій більш якісній техніко-технологічній основі.

Проведення нової індустріальної політики розвитку не можливе без значного зростання ролі держави в процесах її формування та реалізації. Необхідно остаточно та безповоротно відмовитися від ліберальної ринкової на користь моделі, яка передбачає активну участь держави в структурно-технологічній модернізації економіки в якості не тільки реформатора, а й чинного суб'єкта, державного підприємця та інвестора [249].

Час, коли держава приймала мінімум участі в проведенні та регулюванні економічних процесів, вже минув. Все більше розвинутих країн переходять до моделі, заснованої на неоіндустріальних принципах розвитку, сильній державі та її провідному місці в управлінні цими процесами.

Держава виступає як самостійний актор, з властивими йому особливостями та характеристиками, та інституційна система з сукупністю порядків, правил, зв'язків, відношень і процесів. Займаючи центральне місце в підготовці та проведенні масштабної модернізації економіки, саме на неї покладено обов'язки з вибору найбільш ефективної моделі економічного розвитку, систематичного відстеження та корегування процесів її реалізації.

Для стійкого позитивного розвитку потрібно багаторазове збільшення обсягів інвестицій (капітальних) вкладень, але вирішити цю проблему методами фінансової стабілізації на макрорівні не вдається, тому необхідні підходи, які в умовах невирішеної проблеми забезпечення фінансових ресурсів найбільший ефект може дати модель розвитку економіки, побудована на пріоритетах у розвитку конкретних галузей і територій, реалізація якої будується на регулюванні розвитку «основної» галузі через її відповідне інвестування, а як наслідок – інші галузі («як забезпечуючі») отримають відповідні замовлення на виробництво продукції і необхідні

машини, а значить і їх розвиток також, а в підсумку це означає, що забезпечується досягнення основних загальнонаціональних цілей [247].

Обґрунтування особливостей модернізації суспільства та підприємств аграрного сектора полягає у взаємодії їх ознак, представлених у табл. 1.1.

Раціоналізація має бути використання в управлінні підприємством. Скорочення ризиковості потребує підвищення відповідальності до виробничого та бізнес-процесів, оскільки на результати значно впливають природні умови, кількість, якість та ефективність використання ресурсів, та інші умови. Підприємства галузі формують основу продовольчої безпеки країни.

Таблиця 1.1

Характерні ознаки і особливості модернізації суспільства та аграрних підприємств

Модернізація суспільства	Модернізація аграрних підприємств
Раціональність	Ризиковість та продовольча безпека
Мобільність	Головний засіб – земля; особливу роль має вода
Адаптація	Сезонність
Відновлення	Біологічна цілісність та циклічність
Демократичність	Низька оборотність активів
Креативність	Традиційність
Цифровізація	Інновації
Інтелект	Інтелектуальний капітал
Мораль	Соціальна значимість агробізнесу, цінності

Джерело: удосконалено на основі [139]

Мобільність, характеризується швидкою маневреністю всіх факторів виробництва, їх здатністю швидко переміщуватися в просторі та змінювати свої функції.

Земля. Для підприємств сфери сільського господарства земля є незамінним, основним засобом виробництва, де основними характеристиками є родючість, характер землекористування, якість землі тощо.

Адаптація підприємств аграрного сектору економіки здатна проявлятися як: адаптація до сучасних умов розвитку суспільства; непередбачуваних проявів сил природи, ринкових відносин; мінливих запитів соціуму.

Сезонність. Зменшення впливу даної ознаки полягає в пошуку постійної зайнятості, диверсифікації видів діяльності.

Відновлення. Необхідно створити умови для повернення до природного стану землі, як основного засобу виробництва, враховуючи бонітет, допустимі агрохімічні зміни ґрунту, біологічний потенціал земель. Варто сформувати нові топографічні карти, оновити цифрову інформацію щодо сільськогосподарського освоєння території, контролювати цільове використання земель.

Відновлення біологічної цілісності має на меті відновлення здатності підтримувати і зберігати збалансовану, комплексну функціональність у природному середовищі того чи іншого регіону, підприємства.

Демократичність. Полягає у прояві високого рівня громадянської культури, культури ведення землеробства та співпраці із контрагентами у сучасному глобалізованому середовищі, готовності до відкритого співробітництва [139].

Низька оборотність капіталу. Активи, задіяні у процесі виробництва й реалізації продукції, впливають на формування економічного результату, цей вплив може бути вирішальним для результатів поточного фінансування підприємства і його фінансового стану в майбутньому..

Традиційність. Сильніший вплив дана ознака справляє саме на сільських територіях. Нівелювання впливу даного чинника вимагає поступового плавного переходу від традиційного до сучасних виробничих процесів з новітніми тенденціями, використанням зарубіжного досвіду інноваційних методів виробництва, технологій вищого рівня.

Креативність, як творчі здібності індивіда (підприємства загалом, як сукупності осіб), що характеризуються здатністю до продукування

принципово нових ідей і які входять в структуру обдарованості як незалежний фактор і значним чином впливатиме на модернізацію підприємств в тому числі і агропромислових.

Орієнтація на нові цифрові технології є необхідною умовою модернізації підприємств галузі і набуває потужного значення сьогодні. Інтеграція інноваційних технологій в усі види діяльності спричиняє суттєві зміни в організації та управлінні виробництва, підвищуючи ефективність та результативність, поглиблюючи інтелектуальну складову персоналу.

Інтелект як загальна основна характеристика загальної розумової здібності застосовується як узагальнення поведінкових характеристик, пов'язаних з успішною адаптацією до нових життєвих умов, як інтегральну функцію, яка є основною характеристикою формування інтелектуального капіталу суспільства і персоналу підприємств зокрема, що можна назвати потенціалом для модернізації суспільства та підприємств.

Мораль, як сукупність моральних цінностей: підтримування різноманітності, заслужувати на довіру, вдячність, заохочення до добрих справ, позитивне відношення до життя, джерела ентузіазму, культивування довіри, збереження релігійних традицій.

Соціальна значимість, цінності. Пріоритетність розвитку агропромислового сектору України і його провідних галузей дає можливість забезпечити населення продовольчими товарами, промисловість – сировиною, а зовнішню торгівлю – експортними товарами.

Модернізацію агропромислового підприємства визначаємо як процес відновлення здатності підтримувати і зберігати збалансовану, комплексну функціональність у навколишньому середовищі, удосконалення ресурсного потенціалу, нарощення інтелектуального капіталу у відповідності до вимог сучасного стану та прогнозованих перспективних змін при взаємодії об'єктивних та суб'єктивних факторів, спрямованих на ефективну співпрацю

з контрагентами в умовах глобалізації, готовності до відкритого співробітництва і забезпечення інноваційного розвитку.

За напрямками здійснення доцільно виділити техніко-технологічну, організаційно-економічну та інноваційну (інноваційно-технологічну) види модернізації підприємства.

Техніко-технологічна модернізація спрямована на оновлення матеріально-технічної бази, технології, техніки шляхом запозичення новітніх світових практик чи власних інноваційних розробок для можливості випуску висококонкурентоспроможної продукції.

Організаційно-економічна модернізація охоплює організаційно-правову структуру, функції, маркетинг, організацію праці та контролю на підприємствах, веде до покращення ефективності організації виробничого та бізнес-процесів і управління, а інноваційна поєднує комплекс заходів для підготовки підприємства до можливості формування та реалізації стратегії інноваційного розвитку.

Спираючись на досвід ЄС пропонуємо використовувати наступні механізми реалізації модернізаційних процесів:

1. планування і прогнозування.
2. координації і контролю за інноваційною діяльністю.
3. законодавчі та нормативно-правові механізми управління інноваціями.
4. фінансово-бюджетні механізми управління інноваціями.
5. інвестиційні та мотиваційні механізми управління інноваційним розвитком.
6. державно-приватного партнерства у сфері інновацій.
7. взаємодії споживачів, бізнесу, науки і влади.
8. кластерний механізм організації інноваційної діяльності.
9. захисту прав інтелектуальної власності.
10. кадрового забезпечення інноваційного розвитку.

11. інформаційного забезпечення інноваційної діяльності [211, с. 23].

Отже модернізація підприємств – це, на наш погляд ефективний метод забезпечення життєдіяльності на довготривалу перспективу, досягнення необхідного рівня збалансування внутрішнього середовища під впливом факторів зовнішнього оточення в умовах неоіндустріалізації.

Застосування модернізації будуть трансформовані у наступні результати для підприємств: підвищення інноваційно-технологічного рівня виробництва, посилення їх інвестиційної привабливості, максимальне використання виробничих потужностей, покращення соціальної захищеності працівників і їх прямої зацікавленості в результатах праці, формування професіоналізму, систематичне оновлення знань, запровадження організаційної культури, освоєння керівництвом новітніх методів управління тощо. Необхідно додати, що ці заходи також сприятимуть зростанню добробуту, підвищенню фінансово-економічної стабільності підприємств і рівня його рентабельності.

1.2. Парадигма неоіндустріалізації підприємств аграрного сектора економіки

Індустріальний розвиток прийшов на зміну традиційному суспільству, індустріальна революція почалася у Великій Британії. На той час країна володіла значним капіталом, що був доступний для інвестицій. Тривалий період політичної стабільності разом із більш вільною державною політикою, наявністю вугілля та заліза, а також доступом до колоніальних ринків стимулював розвиток промисловості в Європі.

Сільськогосподарська революція, як і промислова розпочались на початку 1700-х років з винаходу сівалки англійцем Джетро Таллом, машини, яка вперше висадила насіння в акуратних рядах та з підйомом британського текстилю. Прядильний верстат дозволив країні виробляти якісні товари за низькими цінами та реалізовувати їх на експорт.

Пізніше з'явилися інші винаходи, нові технологічні прийоми та механізми розроблялися для зменшення застосування ручної праці та збільшення продуктивності землі та тварин. Значний позитивний вплив на такий процес було спричинено і появою приватної власності на землю. Подальші винаходи, такі як створення машин, що складались зі стандартизованих взаємозамінних деталей, паровий двигун та насос, електрика, поява нафти та подальший винахід двигуна внутрішнього згорання дозволили стимулювати сільськогосподарську продуктивність на фермах.

Дослідження в генетиці лягли в основу виведення нових сортів та гібридів рослин і нових порід тварин, що мали значно вищу продуктивність. Широко використання набули методи гібридизації, впроваджені Грегором Менделем. Поява нових культур забезпечила диверсифікацію виробництва аграрних господарств того часу.

Перша промислова революція використовувала воду та пару для механізації виробництва. Друга базувалась на використанні електроенергії для створення масового виробництва. Третя заснована на використанні електроніки та інформаційних технологій для автоматизації виробництва. Зараз четверта промислова революція спирається на цифрову революцію, що розпочалась з середини минулого століття. Вона характеризується злиттям технологій, що розмиває лінії між фізичною, цифровою та біологічною сферами. Четверта промислова революція значним чином відрізняється від попередніх масштабами, швидкістю та своїм впливом на систему. Темп, яким вона наближається, та глибина змін суттєво перетворює, модернізує майже кожен галузь та підгалузь, кардинально перетворюючи систему виробництва, управління.

Можливості мільярдів людей, зв'язаних мобільними пристроями, що мають безпрецедентну потужність обробки, обсяги зберігання та доступ до знань, необмежені. І ці можливості будуть помножені на нові технологічні досягнення в таких галузях, як штучний інтелект, робототехніка, Інтернет

речей, автономні машини, 3-D друк, нанотехнології, біотехнологія, матеріалознавство, енергозбереження та квантові обчислення.

Подібно до революцій, що передували їй, четверта промислова революція має потенціал для підвищення глобального рівня доходів та підвищення якості життя населення в усьому світі. У майбутньому технологічні інновації можуть призвести до довгострокового підвищення ефективності та продуктивності. Транспортні та комунікаційні витрати зменшаться, логістика та глобальні ланцюжки постачань стануть більш ефективними, а вартість торгівлі зменшиться, що відкриє нові ринки та стимулюватиме економічне зростання. Проте деякі дослідники зазначають, що така революція може призвести і до більш значної нерівності, оскільки автоматизація замінює робочу силу по всій економіці. З іншого боку, також можливо, що переміщення працівників за технологією сукупно призведе до збільшення робочих місць на безпечних і корисних умовах.

Для уникнення негативного впливу технологій на людство необхідно всебічно дослідити, як технологія впливає на наше життя, змінює нашу економічну, соціальну, культурну поведінку та людське середовище. Основою має стати людський потенціал в частині креативності, емпатії, цінностей, творчості, управління та моралі.

Велика кількість авторів в дослідженнях звертають увагу на питання індустріалізації в усіх його проявах. Досліджувати поняття «індустріального суспільства» почав американський економіст П. Дракер в своїх роботах «Майбутнє індустріальної людини», «Концепція корпорації», «Нове суспільство. Анатомія індустріального ладу», що були опубліковані в 40-х рр. XX ст.. Зародження системи, яку він іменує «індустріальна система» він відносить до XX ст. Основою її є великі підприємства, які здійснюють масове виробництво, і саме вона є основою для виникнення і розбудови «індустріального суспільства». У своїх працях Дракер виділяє два різновиди

«індустріального суспільства»: капіталістичне – вільне й соціалістичне – рабське [328; 329].

Поглибленим вивченням теорії «індустріального суспільства» займався американський соціолог і економіст В. Ростоу в 60-х рр. XX ст. Вчений виділяє такі стадії зростання: традиційне суспільство; попередні умови зростання; зростання; перехідна стадія до зрілості; період масового споживання; спад споживання. На думку В. Ростоу, формування капіталу залежить від продуктивності сільського господарства та створення основного соціального капіталу. Сільське господарство відіграє важливу роль у цьому перехідному процесі, оскільки надлишок продукції має бути використаний для внутрішнього споживання, а також експорту, забезпечуючи надходження валюти для подальшого формування та розвитку капіталу. Підвищення продуктивності сільського господарства також призводить до розширення внутрішніх ринків промислової продукції та переробного сектору, що сприяє зростанню інвестицій у промисловий сектор [388].

В продовження розвитку теорії Ростоу, концепцію «технологічного суспільства» розробив Жак Еллюль. Техніка, на його думку, є основою і панує над суспільством і людиною. Вона не підвладна людині та розвивається за своїми законами і є незалежною щодо економіки та щодо політики [332].

Однак термін «нова індустріалізація» був сформований Дж. К. Гелбрейтом у праці «Нове індустріальне суспільство» [99].

Новий поштовх в дослідженнях щодо розвитку суспільства та економіки на основі розвитку нових технологій починається з 2010 р., з курсу розвинутих країн на неоіндустріалізацію, тобто, перехід до нового типу індустріалізації, заснованого на інноваційних технологіях 5-го та 6-го укладів, роботизації, нанотехнологіях, розвитку штучного інтелекту та індивідуалізації виробництва. Такий розвиток базується і на принципах сталого розвитку, з врахуванням екологічної складової та розвитку особистості як основного ресурсу будь-якого цивілізованого суспільства.

Суттєву вагу цим проблемам додала робота під назвою «Нова промислова революція: споживачі, глобалізація, кінець масового виробництва» американця П. Марша [377].

П. Марш в своїй праці зазначає, що ми стоїмо на порозі п'ятої промислової революції, а четверта була завершена в 90-х роках минулого століття винаходом персонального комп'ютера, мережі Інтернет та високошвидкісних маршрутизаторів [377].

Він вважає, що нова промислова революція керується дев'ятьма основними факторами-змінami:

- вибух у розробці нових технологій в областях від електроніки до нових матеріалів, багато з яких тепер можуть бути застосовані в комбінації набагато ефективніше, ніж раніше;
- вагоміша увага надається налаштуванням, сервісу та персоналізації продуктів;
- зростання важливості виробничих галузей, що охоплюють вузькі площі товарів та послуг – так звані «нішеві» галузі;
- більш широке використання глобальних мереж – об'єднання ланцюжків поставок для товарів та інформаційних шляхів для ідей;
- посилення важливості «кластерів» або концентрації підприємств, розташованих у певних місцевостях, які можуть ефективно взаємодіяти разом;
- більша участь у світових виробничих операціях країн, таких як Китай та Індія;
- більший вплив факторів навколишнього середовища на операції виробників, незалежно від того, чи вони стосуються видів продукції, яку вони роблять, чи процесів, які вони використовують для їх створення;
- ширше використання послуг для підтримки основної діяльності виробників у виробництві продукції;

- зростаючий вплив неординарних людей, новаторів, які не бояться йти проти норм, але які часто потребують певної підтримки від інших для досягнення своїх цілей [377].

Держава в цьому процесі має зрозуміти природу нової промислової революції та на цій основі запровадити політику та ідеї, які допоможуть підприємцям максимально використати ці зміни. Серед найважливіших політик будуть такі:

- заохочувати зусилля, спрямовані на посилення інтересу до об'єднання нових технологій;
- розробляти нові ідеї щодо максимального використання існуючих та нових бізнес-кластерів;
- допомогти підприємствам впоратися з глобальними ланцюжками постачання та інформаційними мережами для максимального полегшення зв'язку та координації і взаємодій різних компаній.

Компанії та країни, які зроблять все це найбільш ефективно, матимуть більше шансів стати потенційними глобальними переможцями, які зможуть вирішити проблеми XXI ст. [377].

Термін «індустріалізація», на якому базуються дослідження переходу до нових технологічних укладів, розглядається, в основному, як процес розвитку промисловості, що є причиною структурних зрушень в економіці.

В основному дослідники процесів індустріалізації наголошують на процесах переходу від традиційного аграрного виробництва до розвитку важкої промисловості, проте слід наголосити, що процес індустріалізації перш за все транслює впровадження сучасних технологій в усі галузі економіки, техніко-економічну реконструкцію усього господарства в інтересах ефективного розвитку.

Індустріалізація є процесом, що постійно розвивається за умов глобалізації. Історики визначають кілька шляхів реалізації такого процесу, в першу чергу класичний – як процес розвитку, що набув поширення в

розвинутих країнах, соціалістичний – що проходив з викривленнями і значно різнився від класичного шляху та уповільнений – шлях, який проходили колишні колонії розвинутих європейських країн. Отже, індустріалізація забезпечує досягнення вищого рівня розвитку продуктивних сил, стимулює процес підвищення ефективності виробництва, стимулює процеси кооперації, вдосконалення існуючої техніко-технологічної бази тощо.

На сьогодні ідея нової промислової революції, або навіть неоіндустріалізації в Україні, сприймається досить стримано в усіх сферах економіки, особливо в аграрному виробництві. Така реакція спричинена значним ступенем зношеності основних засобів та відповідно їх низькою ефективністю. Тобто, відсутня технологічна основа для виходу на новий рівень розвитку технологічного укладу, а низька конкурентоспроможність продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках не дає і економічного підґрунтя для цього.

З огляду на це необхідно розглянути поняття «деіндустріалізація». Деіндустріалізація:

а) істотне зниження ролі обробної промисловості в господарстві країни, внаслідок чого промисловість стає неконкурентоспроможною (властива для економіки України 90-х ХХ ст.);

б) докорінна зміна у співвідношенні сфер матеріального і нематеріального виробництва внаслідок глибокої структурної перебудови в економіці, що зумовлює домінування сфери послуг або фінансово-кредитної сфери;

с) процес перетворення індустріально розвинутих країн в аграрно-індустріальні або аграрні через деградацію економічної системи [115].

Британський вчений А. Каїрнкрос розглядає термін «деіндустріалізація» як процес, зворотний до індустріалізації. Він зазначає, що часто для деіндустріалізації характерним є послідовне зниження обсягів промислового виробництва, яке не пов'язане з кризами в економіці [320].

Досить часто наслідками таких процесів стають суттєве зниження експорту, зростання дефіциту торговельного балансу, а також зниження рівня зайнятості. Для зниження негативного впливу наслідків процесу деіндустріалізації деякі країни переорієнтовують власне виробництво зі сфери випуску товарів в сторону надання послуг, відповідно збільшуються обсяги імпорту і такі країни стають більш залежними від постачання товарів з-за кордону. Саме тут і виникає термін «постіндустріалізм», тобто, на думку вчених, це стан, який супроводжується скороченням частки промислового виробництва з одночасним зростанням рівня питомої ваги сфери послуг у валовому внутрішньому продукті країни.

Питома вага промисловості у ВВП України щорічно знижується, це відбувається на тлі скорочення рівня зайнятості в реальному секторі економіки, а також зменшення питомої ваги переробних, виробничих галузей та зростання частки видобувних. Тобто, ми спостерігаємо досить відчутний вплив деіндустріальних тенденцій на економіку країни, що не є позитивним моментом і призводить до значної залежності країни від зовнішніх ринків сировини.

Для кардинального реформування національної індустрії, вчені-економісти пропонують шляхи вирішення, що базуються на понятті «реіндустріалізація».

Є. Примаков вважає, що ідея реіндустріалізації має бути реалізована шляхом формування нової «дорожньої карти» промислової політики на основі використання високих передових техніко-технологічних досягнень світу [231, с. 82]. Він зазначає, що нова індустріалізація повинна бути орієнтована на:

- диверсифікацію структури економіки з орієнтацією на підвищення в ній частки обробної промисловості;
- підготовку трудових ресурсів з відповідними компетенціями та компетентностями, в тому числі і за новими спеціальностями;

- фінансове забезпечення всіх процесів нової індустріалізації (доступні кредити, пільги та ін.);
- інтеграцію науки і виробництва, особливо розробок закладів вищої освіти та їх впровадження у виробництво;
- дифузію нових розробок і технологій в усі галузі економіки;
- використання всіх інноваційних можливостей як власних, так і отриманих за рахунок імпорту високих технологій [231, с. 84].

Є. Котов прийшов у своїх дослідженнях до аналогічного висновку, він зауважує: «Реіндустріалізація одночасно вирішує ряд взаємозалежних завдань: модернізацію виробничих потужностей, втрачених або застарілих в процесі деіндустріалізації; реалізацію проектів інноваційної індустріалізації; здійснення переходу на стадію нового індустріального розвитку з урахуванням майбутніх технологічних викликів» [268].

Останнім часом можна спостерігати підвищену увагу до важливості модернізаційних процесів для України. Провідні вчені констатують, що Україна досить суттєво відстає від основних сучасних параметрів світового суспільства, використовує досить застарілі методи господарювання і потребує системної модернізації та суттєвих реформ. За даними В. Ляшенко та Є. Котова, частка 6-го технологічного устрою в економіці України складає 0,1%, в США – 5-7, Китаї – 3%. І тоді як в США переважають технології 5-го укладу (60-65%), в Китаї – 4-го (40-45), то в Україні переважає виробництво на основі 3-го технологічного укладу (55-60%) [177].

Вчені виділяють наступні сучасні моделі індустріалізації:

- «традиційна індустріалізація» з переважанням добувних галузей промисловості, важкого та низькотехнологічного машинобудування з технологіями переважно 3-го та 4-го укладів, які намагаються з метою підтримки конкурентоспроможності модернізувати до ринкових викликів сучасності;

- «некроіндустріалізація» – стан галузей промисловості з технологіями 3-го та 4-го укладів, які переживають процеси деіндустріалізації, умовно кажучи, першого типу – скорочення виробничих потужностей внаслідок їх фізичного зносу та відсутності ринкового попиту на продукцію;
- «постіндустріалізація» – перехід до переважання технологій 5-го укладу, який супроводжується процесами деіндустріалізації, умовно кажучи, другого типу – виводом за межі країни низькотехнологічних галузей (offshoring), введенням сучасних високотехнологічних виробничих потужностей, орієнтованих на випуск продукції з високою часткою доданої вартості, інформатизацією суспільства, розвитком сфери сучасних наукоємних послуг;
- «неоіндустріалізація» – перехід до технологій 6-го укладу, з випуску продукції з високою доданою вартістю, який характеризується індивідуалізацією, наномініатюризацією, біотехнологізацією, когнітивізацією, розвитком 3-D-друку шляхом реіндустріалізації (reshoring), тобто збільшенням в національній економіці робочих місць на базі цих технологій переважно в сфері малого та середнього підприємництва [177].

З економічної точки зору, неоіндустріалізація – це явище, що сприяє ефективному розвитку продуктивних сил і спирається на застосування інноваційних технологій, їх модернізацію та технічне забезпечення виробництва.

Прушківська Е. В. вважає, що неоіндустріалізацію необхідно розглядати як процес, який через деіндустріалізацію від індустріалізації веде до постіндустріального суспільства – і має свою мету, темпи, методи та наслідки для економічної системи [241].

У власних дослідженнях В. М. Геєць та група вчених зауважують, що неоіндустріалізація передбачає диверсифікацію економіки та перехід на інноваційний шлях розвитку. Головним змістом такої модернізації стає мобілізація всіх джерел підвищення ефективності, інтеграція індустріального

і постіндустріального укладів, формування національної інноваційної системи та її включення у розширене відтворення [204].

Воробйов Е. М. та Демченко Т. І. визначають неоіндустріалізацію як процес, що є проміжним етапом до «розумної економіки» на новій інноваційній основі, що передбачає інтелектуалізацію, комп'ютеризацію, інформатизацію, а також перехід до постіндустріальних технологій [82, с.79].

Неоіндустріалізація розглядається як явище, як процес техніко-економічного переходу від аграрного до промислових способів суспільного виробництва де суб'єктом є держава і національні господарства. З точки зору аграрних підприємств розглядаємо її як процес переходу на високотехнологічне виробництво аграрної продукції (з використанням робототехніки, нано-, біо-, когнітивних технологій, штучного інтелекту тощо), індивідуалізацію виробництва.

Отже, ми вважаємо, що неоіндустріалізація як явище та бізнес-процес переходу від аграрного до промислових способів суспільного виробництва – це модернізація і високотехнологічне оновлення всіх галузей та систем, орієнтація на високоефективне виробництво на основі впровадження технологічних, процесних, організаційних, управлінських інновацій, побудова глобальних ланцюгів створення вартості та на засадах смарт-економіки (цифровізація всіх систем та сфер, високий рівень екологічності, енергоефективність та ресурсоощадність виробництва, зростання якості життя та соціального захисту населення, ефективне управління, інтелектуалізацію виробничої діяльності).

Неоіндустріальні перетворення агропромислових підприємств поряд з переходом на новий вищий технологічний устрій, вважаємо основою для неоіндустріального розвитку промисловості, забезпечення зменшення соціальної напруги та підвищення якості життя населення, на основі інноваційних процесів та використання найсучасніших технологій (NBIC-технологій, AI, використання ІКТ тощо) і переходу від виробництва

сировини до ланцюгів створення продукції з високою доданою вартістю, орієнтацію на загальносуспільні інтереси, забезпечення сталого розвитку.

Пропонуємо розглядати неоіндустріалізацію на макро-, мезо- та мікрорівні. Враховуючи специфічну економічну ситуацію національної економіки до основних цілей неоіндустріалізації, включаються:

– на макрорівні

- підвищення ролі промисловості в ефективності національної економіки та зростання рівня її ефективності;
- збільшення частки наукоємного та високотехнологічного виробництва;
- скорочення споживання невідновлювальних ресурсів, перехід на екологічно чисті види енергії та ресурсів;
- оптимізація співвідношення виробництв продукції основних промислових груп;
- зростання частки інноваційної в загальних обсягах реалізованої продукції;
- підвищення рівня наукоємності виробництва;
- змін обсягів та структури експорту високотехнологічних та інноваційних видів продукції;
- приріст високотехнологічних робочих місць;
- формування ринку праці відповідно до нових вимог та потреб роботодавців та ринку.

– на мезорівні:

- зростання частки продукції, виробленої з використанням інноваційних технологій;
- поліпшення технологічних характеристик виробництва;
- вдосконалення організаційно-економічних та інституційних умов здійснення міжгалузевих зв'язків;

- створення локальних коопераційно-інтеграційних утворень кластерного типу як одного з чинників розвитку територій та об'єднаних громад;

- забезпечення нової якості логістичної, збутової, науково-інноваційної та бізнес-інфраструктури.

- на мікрорівні:

- позитивна динаміка наукоємності виробництва та інноваційної активності;

- підвищення рівня якості освіти;

- зростання фінансування НДДКР;

- підвищення рівня диверсифікації виробництва;

- зміцнення позицій на ринках, які розвиваються;

- участь в ефективних ланцюжках створення вартості.

Неоіндустріалізація повинна забезпечити збільшення інтенсивності розвитку та реалізації інноваційних процесів, підвищити швидкість розповсюдження інновацій як ключових чинників підвищення конкурентоспроможності та забезпечити перехід до економіки знань, розвитку інтелектуального капіталу суспільства.

Стратегії розвитку окремих галузей та країни загалом отримали поштовх, базуючись на неоіндустріалізації як умові ефективного розвитку. У зв'язку з кризовими явищами в світовій економіці новий шлях розвитку потребував врахування різних проблем від рівня зайнятості до процесів деіндустріалізації за умови глобалізації та розширення впливу транснаціональних корпорацій на економіку [199].

Основними елементами нової індустріальної політики країн ЄС є: фінансова підтримка та стимулювання експорту; сприяння інвестиціям; стимулювання інноваційно-технологічного розвитку; полегшення доступу до фінансових ресурсів для бізнесу, особливо малого та середнього; підтримка промислового розвитку регіонів; активність фінансового сектору у

пропозиції послуг для підприємств; постійне удосконалення адміністративного регулювання відповідно до потреб підприємств; сприяння налагодженню міжнародного співробітництва [100].

Існує реальна можливість для України скоротити час на фундаментальних дослідженнях, використавши вже набуті знання розвинутих країн на благо розвитку власної технічної та технологічної бази. Тобто, можна обійти деякі періоди еволюційного розвитку технологічного укладу та сконцентрувати інвестиційні потоки в перспективні і новітні технології, галузі, окремі розробки та напрямки. Проте такі стратегії можна брати до уваги для країн з незначним відставанням в технологічному плані від ведучих. Так діють Китай, Бразилія та деякі країни Азії.

Розширення ринку для нетрадиційного експорту трудомісткої продукції створює можливості для малих та середніх фермерів в країнах, що розвиваються. Проте деякі зміни гальмують реалізацію програми розвитку аграрної галузі, так як невеликі аграрні господарства мають обмежений доступ до нових технологій, економії за рахунок ефекту масштабу, резервів більш складних ланцюжків поставок і зниженої ролі держави при обслуговуванні приватного сільськогосподарського сектору – це зменшує їх конкурентоспроможність на світовому ринку [34].

При цьому реформувати сільськогосподарське виробництво можна шляхом оптимізації, задоволення, в першу чергу, потреб внутрішнього споживача, розширити асортимент продукції з високою доданою вартістю, забезпечити входження вітчизняних виробників в глобальні ланцюги доданої вартості, модернізувати виробництво через застосування інновацій та технічного переоснащення галузі і покращення інвестиційного клімату країни та галузі АПК зокрема.

Країні потрібна довгострокова ефективна стратегія розвитку сфери АПК та сільських територій. Вона повинна окреслювати шляхи вирішення основних проблем галузі: покращення якості життя жителів сільської

місцевості, відродження сіл, подолання бідності, підвищення ефективності галузі та її конкурентоспроможності, вихід на світові ринки сільськогосподарської продукції, формування ефективних ланцюгів доданої вартості, реінтеграція України у світові ринки тощо.

«Заходи, які забезпечать досягнення таких цілей:

- розробка комплексної стратегії розвитку села;
- впровадження послідовної та стабільної внутрішньої політики державної підтримки сільського господарства;
- завершення земельної реформи та реструктуризація великих сільськогосподарських підприємств;
- подальше покращення торговельного режиму для сільського господарства;
- створення умов, необхідних для ефективного функціонування ринків ресурсів для сільського господарства;
- надання відповідних суспільних благ для забезпечення функціонування сільського господарства на ринкових принципах» [284].

Необхідно обрати вірний шлях переходу виробництва на нові технології, правильну стратегію та орієнтири. Визначально важливе значення має швидкість переходу всіх основних економічних ланок до вимог нового технологічного укладу. Важливим є система інституцій держави та регіонів, підприємств-лідерів ринку. Слід використати можливість скоротити час на фундаментальних дослідженнях, використати набуті знання розвинутих країн для розвитку власної технічної та технологічної бази [33, с. 105].

Державна підтримка технологічного переоснащення повинна бути спрямована не на кожен галузь окремо, а бути спільною та наскрізною для всіх секторів та галузей. Вона повинна бути мобільною та швидко переорієнтовуватися залежно від умов та нових викликів. Надаючи пільги, промисловості паралельно необхідно використовувати інвестиційні програми, субсидії для аграрної сфери економіки, гарантувати техніко-економічне обґрунтування для нетрадиційного сільського господарства

(виробництво органічної продукції, вирощування нетрадиційних видів тварин та рослин тощо), інвестувати в інфраструктуру та надати повну підтримку адаптації іноземних технологій до місцевих умов, враховувати ризики і забезпечити виробникам мінімізацію їх впливу.

Тобто, підтримуючи малий та середній бізнес на селі, держава повинна забезпечити підтримку виробникам малогабаритної сільськогосподарської техніки, підприємствам хімічної галузі, що виробляють засоби захисту рослин, добрива та корми, банківським установам, що надають фінансову підтримку таким підприємствам тощо.

Урядові програми підтримки повинні мати кінцевою метою забезпечення умов для прибуткової роботи всім підприємствам галузі АПК, незалежно від форми власності та розміру, позбавивши їх від ризику банкрутства шляхом гарантування реалізації продукції за «справедливими» цінам, виключити можливість «диктування умов» для дрібних виробників з боку агрохолдингів, яка має місце сьогодні та налагодити систему передачі нових технологій виробництва продукції до малих і середніх підприємств. Це дасть можливість підприємствам технічно переозброюватись та застосовувати інноваційні методи виробництва.

Деякі вчені відмічають, що при розробці стратегії розвитку сільського господарства України треба спиратися на розвиток великих спеціалізованих високоомеханізованих підприємств, які застосовують новітні інноваційні технології, проте тут важливо орієнтуватися на них як на носіїв та трансляторів інновацій для дрібних виробників. Так як дрібні та середні землеволодіння є традиційними для України, саме вони можуть стати базою для відродження сільських територій, і тут життєво необхідною умовою є всебічна підтримка розвитку виробництва, тотальне запровадження інновацій та розширення інфраструктури на місцях.

Тобто, необхідною умовою для переходу на новий технологічний уклад та забезпечення економічної безпеки є баланс між перспективами розвитку

основних стратегічних галузей країни, таких як машино- та приладобудування, сільськогосподарське виробництво та харчова промисловість, добувні галузі, розвиток нетрадиційних джерел енергії та переробна промисловість.

Для модернізації економіки України на засадах неоіндустріалізації базовими галузями мають стати високотехнологічні галузі, такі як авіаційна та космічна, ІТ-індустрія, хімічна промисловість, фармацевтика, виробництво засобів зв'язку. Розвиток саме цих галузей зробить можливим рух до постіндустріального суспільства, дасть можливість підвищити продуктивність праці, скоротити споживання ресурсів, дозволить покращити екологічний стан навколишнього середовища. [241, с. 196].

Розвиток будь-якої галузі України в сучасних реаліях стає неможливим без наявності залучених інвестицій. І серед всіх галузей економіки країни першими мають шанс залучити іноземних інвесторів фармацевтична галузь, аграрний сектор, медицина, ІТ-сектор, транспорт та зв'язок. Однак необхідно зробити прозорим процес залучення інвестицій, гарантувати інвестору безпеку та захист, створити вільні умови для бізнесу, подолати корупцію в суспільстві.

Стратегічні пріоритети країни полягають у формуванні та ефективному використанні потенціалу аграрної сфери паралельно з іншими галузями та сферами, орієнтацію на власні ресурси, а також на збереження природного середовища та активізації людського потенціалу для полегшення переходу на новий технологічний уклад. Формуючи концептуальні засади неоіндустріалізації необхідно визначити пріоритетні стратегічні завдання для створення основи подальшій модернізації економіки країни.

Вважаємо, що в першу чергу необхідно створення основ для впровадження неоіндустріального курсу, формуючи інституційну та організаційну складові, інформаційну підтримку, комунікації, далі ресурсну та інноваційну та технічно-технологічну складову. Пріоритетом тут повинні

стати розвиток людського капіталу через всебічну підтримку науки та освіти, залучення передового зарубіжного досвіду, проте з огляду на традиції та ментальність нашої країни та загальнодержавна підтримка інноваційної діяльності.

Це дозволить визначити пріоритетні галузі та сектори для подальшої розбудови, перейти до процесів реіндустріалізації всіх секторів економіки, в першу чергу промисловості та агросектору, як основи економіки країни через оновлення основного капіталу підприємств, підвищення рівня ефективності виробництва, диверсифікацію виробництва, створення ефективної виробничої інфраструктури, переорієнтацію на нові ринки збуту продукції, збільшення мобільності, розвиток фінансових механізмів залучення інвестиційних ресурсів для курсу на неоіндустріалізацію.

Далі на основі попередніх етапів реалізуються суспільно узгоджені сценарії повномасштабного неоіндустріального розвитку економіки України на основі нових технологій та розвитку людського потенціалу.

Індикаторами досягнення мети можна назвати такі фактори:

- ✓ стабілізація та подальше зростання показників рівня життя населення, підвищення рівня та якості забезпечення основних прав та потреб населення;
- ✓ значне зростання фінансування освіти та науки в країні, проведення відповідних реформ з врахуванням потреб ринку праці та світового досвіду;
- ✓ реальний розвиток та впровадження екологічних програм охорони та відновлення навколишнього середовища;
- ✓ позитивна динаміка рівня ефективності роботи всіх основних галузей;
- ✓ впровадження працюючих державних програм розвитку та впровадження інновацій (пільги, цільові програми тощо);
- ✓ збільшення частки продукції переробних галузей в загальному обсязі виробництва;
- ✓ забезпечення приросту індексів продукції на рівні 3-5%;
- ✓ позитивна динаміка інвестування в країні;

- ✓ підвищення рівня інноваційної активності;
- ✓ зростання рівня використання нових відновлювальних енергоресурсів;
- ✓ загальна позитивна динаміка зростання рівня конкурентоспроможності української економіки та рівня в рейтингу інноваційності;
- ✓ нові позиції на світовому ринку високотехнічної та наукоємної продукції;
- ✓ підвищення позиції країни в світовому рейтингу економічного розвитку тощо.

Зауважимо, що Україна відстає від розвинутих країн на цілу технологічну епоху і вчені виділяють три шляхи подолання цієї проблеми:

- формування фундаменту сьомого технологічного укладу;
- розвиток сфери послуг у рамках шостого технологічного укладу;
- поступовий перехід від п'ятого до вищих укладів на базі сировинних переваг країни.

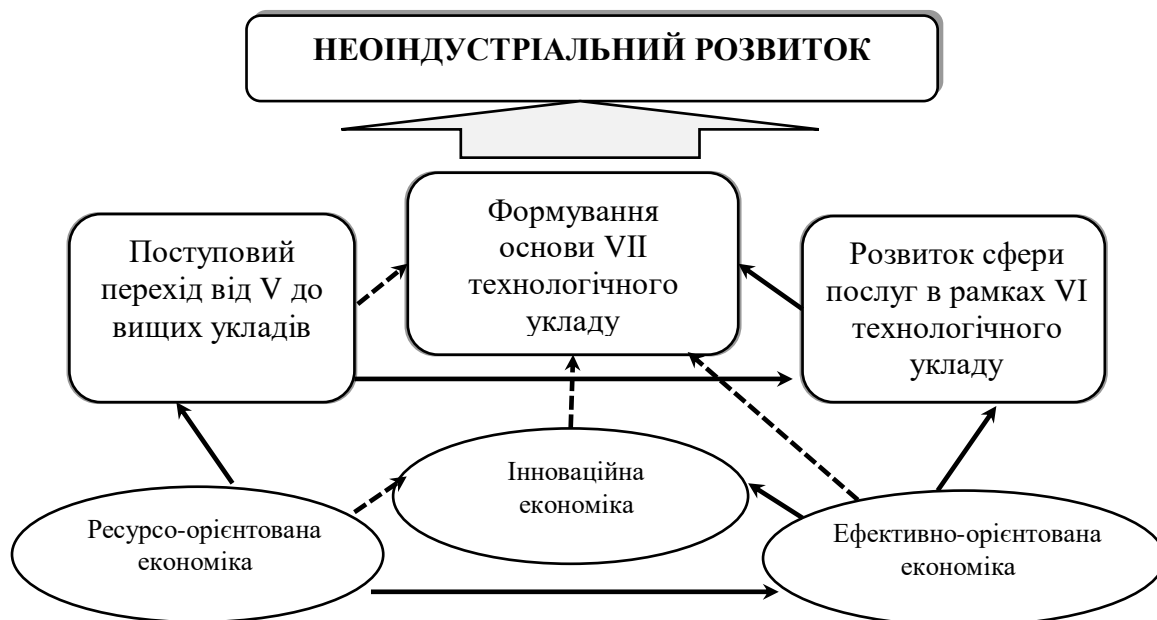
Всесвітній економічний форум виділяє три основні типи розвитку економіки країн: економіка, орієнтована на фактори виробництва – ресурсо-орієнтована; орієнтована на ефективність; орієнтована на інновації. Крім того, виділяють перехідні групи: від першої до другої стадії, від другої до третьої.

Основним критерієм поділу країн за стадіями розвитку економіки є рівень ВВП у розрахунку на одну особу за ринковим валютним курсом.

Найбільш прийнятним для агропромислових підприємств України є шлях поступового зростання, через поступовий перехід від ресурсоорієнтованої економіки до V-го, а далі до вищих технологічних укладів, але маємо можливість на основі переходу від ефективно-орієнтованої економіки до розвитку сфери послуг в рамках VI технологічного укладу, а далі можливим є перехід до VII укладу (рис. 1.1).

Пріоритетами на постіндустріальній стадії розвитку суспільства стає розвиток високих технологій. Для економічної системи будь-якої країни

властиве одночасне функціонування декількох технологічних укладів: такого, що народжується; переважаючого; такого, що відмирає. Стратегічне значення для економіки має саме новий, такий, що народжується, уклад, який здійснює до певного моменту незначний вплив на приріст ВВП, але саме він формує напрямок розвитку країни на десятиліття вперед [112, с. 32].

**Рис. 1.1. Альтернативні стратегії розвитку в умовах
неоіндустріальної модернізації**

Джерело: розроблено автором

Забезпечення технологічної та цифрової модернізації промисловості та розвитку інноваційних та високотехнологічних виробництв шляхом формування внутрішнього ринку виробництва, використання та споживання цифрових технологій, залучення інвестицій у дослідження й розробки, інтеграції цифрових технологій у процеси виробництва, повного використання потенціалу українського ІТ-сектора для розвитку національної промисловості, а також поглиблення співпраці з ЄС у цифровій сфері та розбудові інноваційної інфраструктури економіки.

Держава має сприяти організації та проведенню просвітницьких заходів щодо можливостей та перспектив інтеграції кращих практик із сектора ІКТ до промислових секторів, навчання кваліфікованих кадрів для

промисловості з метою впровадження цифрових технологій та забезпечення ефективної взаємодії між промисловістю та ІТ-сектором [3].

Першочерговими стратегічними альтернативами на шляху до розвитку промисловості та розбудови «Індустрії 4.0» є забезпечення умов для створення сучасних нових та технологічної модернізації існуючих виробничих потужностей з поглибленої переробки української сировини (насамперед металургійної продукції, деревини, сільськогосподарської сировини) дозволить суттєво збільшити вартість виробленої продукції та товарного експорту України [105].

Також необхідно ініціювання пілотних проектів з розробки альтернативних комплексних рішень для промисловості із залученням потенціалу українського ІТ-сектору у сферах Industrial Internet of Things, Cloud Technologies, 3-D Printing, Big Data. Industrial Internet of Things об'єднує різні цифрові пристрої та фізичні об'єкти в єдину інтерактивну мережу для максимальної продуктивності, безпеки та автоматизації виробництва, внесок якого у світову економіку, за оцінками Світового банку, до 2030 р. становитиме 14 трлн дол. США.

Стимулювати та мотивувати ефективний розвиток агропромислового сектору та промисловості України можна через збільшення фінансування наукових досліджень, всебічної підтримки науки, збільшення обсягів державних інвестицій в НДДКР хоча б до 1-2 % ВВП. Це дозволить забезпечити перехід економіки країни до впровадження нової агропромислово-технологічної політики.

1.3. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку агропромислових підприємств

Вплив інноваційного чинника на виробництво сьогодні є радикальним і комплексним. Надзвичайно велика вигода провідних фірм від інноваційної

діяльності обумовлена тим, що вони під гаслом експорту новітніх технологій насправді передають тільки не дуже ефективні та застарілі технології. Справді, інновації, а значить і наука, що їх продукує, сьогодні набагато менш доступні, ніж найцінніші природні ресурси.

В економічній літературі представлено два основних підходи до розуміння терміну «інноваційний розвиток»:

- а) предметно-технологічний або орієнтований на результат наукової чи науково-технічної діяльності;
- б) функціональний, при якому інноваційний розвиток пов'язується із функціями створення, впровадження, поширення нововведень, реалізації інноваційних проектів.

В більшості випадків як у дослідженнях вітчизняних, так і іноземних науковців термін «інноваційний розвиток» використовується, коли йдеться про відповідний тип розвитку на макрорівні і проводяться дослідження щодо механізму реалізації науково-технічного прогресу в процесі економічного розвитку країни, регіону, формування «економіки знань», пошуку нових джерел економічного зростання, побудови державної інноваційної моделі розвитку тощо.

Під інноваційним типом розвитку розуміють «...спосіб економічного зростання, заснований на постійних і систематичних нововведеннях, спрямованих на суттєве поліпшення всіх аспектів діяльності господарської системи, на періодичному перегрупуванні сил, обумовленому логікою НТП, цілями і завданнями розвитку системи, можливістю використання певних ресурсних факторів у створенні інноваційних товарів і формуванні конкурентних переваг» [123, с. 58-59]

Термін «інноваційний розвиток» використовується і на рівні підприємств, що представлені в наукових працях вчених наведено в табл. А.1, додатку А.

Аналіз таблиці показує, що ряд науковців пов'язують інноваційний розвиток із розгортанням інноваційного процесу; деякі наголошують на тісному взаємозв'язку між інноваційним розвитком та потенціалом підприємства (передусім інноваційним); інші визначають це поняття і фактично акцентують увагу лише на джерелі цього розвитку – інноваціях; основою інноваційного розвитку підприємства є інновації або управління ними; ототожнюють цей розвиток із сукупністю відносин, що виникають у ході цілеспрямованого підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності, чи наполягають на тому, що він спрямований на підвищення вартості бізнесу, тобто на створення привабливості з точки зору дохідності інвестиційного ризику; ототожнюють розвиток та діяльність; існує позиція, що інноваційний розвиток підприємства веде до якісних змін.

Проте наразі все ж мають місце проблеми у сфері інноваційного розвитку підприємства: відсутність креативних підходів до освіти та формування інноваційного управління, недостатнє використання нових видів сировини, альтернативних видів енергії, технологій, техніки, відсутність достатнього рівня цифровізації підприємств, високі ризики діяльності, низький ступінь запровадження таких новітніх технологічних розробок, як роботи, поєднання, конвергенція технології тощо. Значним чином скорочено державне фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, що призвело до суттєвих проблем у сфері інноваційної діяльності самих підприємств, а також спеціальних наукових та науково-дослідних установ.

Однак загальне прагнення в отриманні вищих результатів та підвищення ефективності діяльності підштовхує керівників підприємств до активізації самостійної інноваційної діяльності. Вони усвідомлюють, що стратегія інноваційного розвитку в ринкових умовах стає головним елементом зростання ефективності діяльності підприємства. Основні

напрями інноваційного розвитку підприємства в сучасній економіці відображено на рис.1.2:

Рис. 1.2. Стратегічні пріоритети інноваційного розвитку агропромислових підприємств

Джерело: розроблено автором

Пропонуємо інноваційний розвиток підприємства визначати як закономірний процес якісних змін стану підприємства на основі створення абсолютно нових ідей та рішень, джерелом яких визначаємо інновації та конвергенцію технологій. Вважаємо, що стратегічні пріоритети інноваційного розвитку підприємств залежать від інтелектуального та інноваційного потенціалу підприємства, які є базою для створення якісно нових можливостей для подальшої діяльності в напрямках:

- системної та загальної техніко-технологічної модернізації виробництва,
- роботизації та комп'ютеризації бізнес-процесів;
- використання новітніх технологій через удосконалення виробничих процесів на основі використання нано-, біо-, когнітивних та інформаційних технологій;
- пошук нових видів сировини, ресурсозберігаючих технологій;

- цифровізацію економіки організацій;
- використання нових видів техніки, сортів рослин, порід тварин у виробництві;
- застосування нових креативних підходів в управлінні та освіті, які будуть орієнтовані на впровадження нових методів організації виробництва та отримання навичок, впровадження сучасних систем управління, нових інструментів і методів, форм активізації персоналу;
- диверсифікації видів діяльності;
- орієнтацію на споживачів, виробництво і позиціонування принципово нової продукції з доданою вартістю.

Комп'ютеризація, роботизація бізнес-процесів на основі широкого впровадження взаємопов'язаних і взаємозалежних машин, апаратів, приладів, обладнання на всіх ділянках виробництва, операціях і видах робіт сприяють інтенсифікації виробництва, зростанню продуктивності праці, скороченню частки ручної праці у виробництві, полегшенню і поліпшенню умов праці, зниженню трудомісткості продукції.

Використання новітніх технологій через удосконалення виробничих процесів на основі використання нано-, біо-, когнітивних та інформаційних технологій з метою інтенсифікації, отримання нових видів продукції і підвищення їх якості знижують витрати виробництва і підвищують ефективність діяльності підприємства на ринку.

Цифровізація виробництва та забезпечення всіх підрозділів організації високоефективними засобами електроніки – від персональних комп'ютерів до супутникової системи зв'язку та інформації на базі ІКТ, мікропроцесорів створюють технологічні комплекси, машини і обладнання, вимірювальні, регулюючі та інформаційні системи, ведуть проектно-конструкторські роботи і наукові дослідження, здійснюють інформаційне обслуговування, навчання, що підвищує продуктивність праці, скорочує час отримання інформації, збільшує швидкість виробничого процесу.

Використання нових видів техніки, сортів рослин, порід тварин та їх застосування змінює характерні властивості сільськогосподарської продукції, що виробляється, але не призводять до появи нових видів продукції. Проте є необхідними для нарощування обсягів виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.

Створення і впровадження нових матеріалів, використання нових видів сировини, що володіють якісно новими ефективними властивостями (жароміцність, надпровідність, корозійна і радіаційна стійкість), дозволяє підвищувати конкурентоспроможність виробленої продукції. Це, в свою чергу, позитивно відображається на прибутковості підприємства. Освоєння нових технологій вирішує багато виробничих та соціально-економічних проблем. У виробничому процесі принципово нові технології дозволяють збільшити обсяг продукції, що випускається, не використовуючи додаткові фактори виробництва.

Інновації створюються абсолютною більшістю підприємств і організацій світу. Однак незначну їх кількість можна назвати інноваційними. Головна відмінність інноваційних підприємств полягає в орієнтації на зміни, які стають нормою для їх діяльності. Інноваційне підприємство у своїй стратегії заздалегідь орієнтується на необхідність постійної роботи над новими товарами і послугами, тобто одночасно з виробництвом продукції відбувається планомірна підготовка майбутніх новинок.

Особливості інноваційних підприємств полягають у їх власному розумінні суті інновацій та управління процесами створення нововведень. Власні підходи організацій концентруються в їхній унікальній практиці інноваційного менеджменту. Істотна відмінність інноваційних підприємств полягає в тому, що створення в них інновацій є різновидом бізнесу, тоді як у більшості – це функція, частина загальної діяльності підприємства.

Оцінюючи досвід інноваційних компаній можна окреслити основні принципи ефективної їх діяльності:

- всебічна системна діяльність всіх ланок підприємства;
- відповідальність всіх працівників за організацію та ефективність такої діяльності;
- постійний пошук нових ідей, можливостей, шляхів подальшого розвитку та базис для подальшої пошукової діяльності;
- ефект не тільки у виробника, а в першу чергу для споживача, повинні бути враховані їх вимоги і бачення удосконалення;
- мотиваційна діяльність керівництва направлена на працівників, стимулювання їх з метою поглиблення інноваційної діяльності, залучення їх в інноваційний процес;
- самоорганізації, саморегуляції, динамічності, адаптивності та саморозвитку.

Тобто, розвиток підприємств може бути забезпеченим за допомогою інновацій різного виду. Цілями можуть бути підвищення ефективності виробництва, розширення частки ринку, збільшення прибутку і т.п., однак основною метою є забезпечення умов тривалого виживання і стійкого розвитку підприємства на ринку в умовах неоіндустріальної модернізації.

Вважаємо, що для ефективного використання інновацій у виробництві необхідне вироблення дієвої інноваційної політики підприємства. Її розробка передбачає визначення цілей і стратегій розвитку підприємства на найближчу перспективу і на майбутнє, виходячи з оцінки потенційних можливостей і забезпеченості ресурсами на основі стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку підприємств.

Інноваційний розвиток підприємств дозволяє організаціям вийти за рамки виробничої стадії відтворювального циклу, надає їм можливість активно брати участь у формуванні інноваційної стратегії, концентрувати зусилля і засоби на відновленні, розробці й освоєнні нової техніки, найбільш повному задоволенні запитів споживачів.

Визначення структури цілей продуктових і технологічних інновацій відноситься до сфери стратегічних рішень. Стратегія науково-технічного розвитку організацій містить у собі питання цілеспрямованого пошуку напрямку НДДКР і реалізації інновацій, постановка цілей для НДДКР і наступних інновацій, розподіл витрат на дослідження і розробку інновацій, способи оцінки реалізації інновацій, утворення фондів економічного стимулювання за нову продукцію і технологію, досягнення соціально-економічних результатів.

Стратегія інновацій націлена на впровадження нових ідей, технологічних рішень, видів продукції і передбачає поєднання цілей технічної політики та політики капіталовкладень. Вона орієнтована на досягнення майбутніх результатів через інноваційний процес: дослідження, виробництво інноваційної продукції, її реалізація.

Таким чином, розробка інновацій – один з основних напрямків стратегічного планування на рівні вищого менеджменту організації, її метою є визначення основних напрямків науково-технічної діяльності організації в наступних галузях: цілеспрямованого пошуку напрямку НДДКР, дослідження і реалізації інновацій; розробка та впровадження у виробниче використання інновації; нових технологічних процесів при освоєнні нової продукції; удосконалення технології, що використовується; запровадження нововведень та нового продукту в ринкове середовище та орієнтація на досягнення майбутніх результатів через подальший інноваційний процес і розподіл ресурсів.

Цікаво, що ідею нового технічного вирішення або шлях до нього підказують потреби ринку (45%), умови виробництва (30%) та аналіз технічних можливостей (21%). [198].

Комплекс передумов для вибору та реалізації інноваційного типу розвитку на підприємствах, які орієнтовані на різну цільову аудиторію

споживачів, не є абсолютно однаковим, оскільки впливає і базується на рівні життя та добробуту населення.

Сучасний етап розвитку світової економіки більшість дослідників називають інноваційним. Будь-які зміни, що здійснюються на підприємствах та в організаціях, повинні носити цілеспрямований характер, тільки в цьому випадку можна говорити про розвиток підприємства, а, отже, і про розвиток економіки країни в цілому.

З погляду філософії розвиток являє собою саморух об'єкта – це процес, що властивий певному об'єкту, джерело якого укладено у самому об'єкті, що розвивається. Такий процес може виникати в результаті певних змін, приходу нового, боротьби тощо для подолання їх та настання, врешті-решт, нових протиріч і може бути зумовлений факторами зовнішнього (економіка, політика, культура тощо) та внутрішнього впливу (технологічна оснащеність виробництва, переміщення працівників, зміна принципів та механізмів управління тощо).

Незважаючи на те, що інновації – кращий спосіб процвітання в бізнесі, однією інновації для цього недостатньо. Потрібно розуміти те, що відбувається на ринку, краще, ніж конкуренти, а для цього потрібно глибше проникати в сутність інноваційних процесів.

У широкій класифікації цих процесів Ф. Янсен виділяє такі основні напрямки, яким має бути приділена увага управлінців:

- рішення – формується культура процесу їх прийняття;
- прототипи – стадія їх формування;
- знання – генерування, надбання, використання знань;
- ідеї – їх генерування та інноваційне проектування;
- команда – процес формування проектної команди, розподіл обов'язків та відповідальності;
- удосконалення – стадія доведення продукції в процесі виробництва – перший етап реалізації інноваційного проекту;

- вихід на ринок і масове виробництво – вихід на ринок, закріплення на ньому, стадія масового виробництва – другий етап реалізації інноваційного проекту [309].

Достатня кількість успішних компаній використовують свою інноваційну активність як вирішальну конкурентну перевагу. Тому механізм інноваційної активності дуже важливий і заслуговує пильної уваги. Розглянемо модель Ф. Янсена «ТАМО», що розкриває «арену інновацій» та інноваційні аспекти, його уявлення про інноваційний процес як про інноваційну траєкторії розвитку підприємства, відповіді на сучасні ринкові тенденції, процесі комерціалізації, коли «петля взаємного посилення» дозволяє створювати різні вартості, задовольняючи групи учасників.

Таким чином, модель «ТАМО» відображає значення інноваційного процесу для сучасного бізнесу. Виділимо п'ять положень моделі:

1. позначені чотири аспекти інноваційного процесу;
2. модель «ТАМО» і «арена інновацій»;
3. інноваційний процес як інноваційна траєкторія подій, цикли і спіралі;
4. модель «ТАМО» як реакція компанії на розвиток ринку;
5. інноваційний процес як процес комерціалізації нових ідей за рахунок «петлі взаємного посилення».

Розвиток бізнесу йде через інновації. Передові і успішні компанії перевершують своїх суперників завдяки більш системному підходу до інноваційного процесу, розумінню, що цей процес безпосередньо пов'язаний з комерційною діяльністю, більш комплексному баченню.

Ф. Янсена про інновації висловлювався як про комерціалізацію чогось нового. Найголовніша інновація – це новий бізнес, але він пов'язаний з бізнес-ідеєю, заснованої на первісній інновації, і подальшої інноваційної хвилі або «арені інновацій» [309].

Тому комерціалізація інновацій тісно пов'язана зі стадіями інноваційного процесу має наступний ряд аспектів:

- 1) технологічний (Т – technological), коли в якості першого інноваційного результату науково-практичної діяльності виступає нова технологія – технологія, метод, новий алгоритм, порядок дій;
- 2) прикладної (А - applied), коли в якості другого результату інноваційного процесу виступають нові додатки технології у вигляді нових продуктів і послуг – продуктова інновація;
- 3) ринковий (маркетинговий) і логістичний (М – market (marketing), logistics), коли настає черга наступної стадії – виведення продуктів і послуг, та й самої технології на ринок і доставки до споживача. Тут мають місце маркетингові інновації у вигляді ринкового сегментування або групування споживачів, застосування нових підходів у розрізі комплексу маркетингу. Далі просуваємо на ринок продукти в результаті інноваційної логістики у вигляді застосування різних операцій і схем логістичного ланцюжка обслуговування споживачів, і з'являється нова ринкова стратегія – маркетингова інновація, інноваційні логістика і сервіс;
- 4) організаційно-управлінський (О – organizational and managerial), коли в результаті нововведень в організаційному механізмі та системі управління з'являються нові організаційно-управлінські рішення та інновації.

Чотири компоненти моделі «ТАМО» і створюють так звану «Арену інновацій», так звана «інноваційна траєкторія». І зміни положення відповідно до цієї траєкторії можна означити як інноваційний процес. Тут розглядаються два аспекти:

- 1) інновації слід розглядати комплексно;
- 2) необхідно розглядати порядок появи та реалізації інновації саме в такій послідовності (технологія - додатки - ринок - структура).

Тут має місце такі поняття:

«цикл» – тобто один прохід по колу «арени інновацій», певним чином прототип інноваційного стратегічного плану;

«спіраль» – проходження по колу кілька разів, до моменту реалізації інноваційного проекту, саме таке проходження і визначає вирішення певної задачі реалізації інноваційної стратегії.

Найбільший ефект дають інновації, які використовуються комплексно, хоча мають місце випадки використання окремо чи певною групою.

Створюючи споживчу вартість на основі моделі «ТАМО» для насамперед споживачів, отримуємо перший комерційний результат – зростає споживча вартість для споживачів, і посилюється їх лояльність – «дія 1».

За рахунок цього зростає грошовий доходів потік («дія 2»), що призводить до збільшення корпоративної вартості. Це дозволяє збільшити потік інвестицій та капітальних витрат («дія 3») в подальшу розробку нової продукції, товарів, послуг і процесів, що забезпечує нам третій комерційний результат, оскільки веде до підвищення вартості для співробітників і партнерів, що, нарешті, робить замкнутої «петлю взаємного посилення», показану на рис. 1.3 [309].

Зміни положення на траєкторії робіт, дій і подій можуть бути ідентифіковані як інноваційний процес.

Нововведення одного аспекту пов'язано опосередковано з нововведеннями інших аспектів, і лише їх комплексна реалізація може говорити про повноту використовуваної інноваційної хвилі. Крім того, важливий показник рівня реалізації кожного виду нововведень. Якщо по чотирьох координатах ми відкладемо фактичні значення рівня реалізації кожного виду нововведення, то отримаємо фігуру у вигляді ромба. Порівнюючи їх при цьому з максимально можливим рівнем (нормою), отримаємо ромб оцінки повноти реалізації комплексу інновацій за моделлю «ТАМО» [309].

Рис. 1.3. «Петля взаємного посилення»

Джерело: [309]

Модель «ТАМО» – це відповідь на сучасну тенденцію розвитку бізнесу, коли переважаючою парадигмою управління стали інновації, і явно визначилися наступні тенденції до переходу на інший рівень розуміння:

- від аналізу окремих спеціальних та управлінських функцій до їх інтеграції;
- від фокусування на структурі до фокусування на процесах;
- від лінійного сприйняття до обліку нелінійності процесів;
- до системного поданням і розумінню процесів - це той шлях, який заснований на системному розумінні процесів, що відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищі, на комплексі взаємозв'язків;
- потреба в управлінні знаннями – наслідком зростаючого розуміння стає те положення, що вже не можна покладатися тільки на експертні оцінки, особливо при розробці нових видів бізнесу, на рішення, вироблені вузьким колом осіб, тим більше не завжди тісно пов'язаних з підприємством.

В інноваційному бізнесі трьох діючі групи учасників і три види вартості:

1. споживачі (для яких інновації створюють споживчу вартість).
2. власники підприємства (для яких необхідно забезпечити зростання корпоративної вартості).
3. співробітники та партнери (для яких важлива вартість у вигляді привабливих робіт).

Комерціалізація інновацій по Янсену полягає в тому, що вона є програмою перетворень компанії при впровадженні будь-якого нововведення. За цією моделлю можна побудувати схему оцінки якості адаптації компанії до нововведення.

Таким чином, для розуміння сутності процесу розробки нового бізнесу треба не вивчати різні основи, окремих учасників процесу, а необхідно аналізувати ситуації у всій їх повноті.

Розвиток розглядаємо як процес специфічних змін, пов'язаних з формуванням якісно нового, поступального сходження від нижчого до вищого, від простого до складного. Оскільки розвиток – це процес, то він, як і будь-який процес, має рушійну силу. Рушійною силою є результат суперечностей між потребами, наявними механізмами під впливом різноманітних факторів та чинників. Рушійна сила проявляється у підвищенні активності системи чи підприємства, яка спрямована на розвиток системи якостей, необхідних для задоволення певних потреб [37].

Розглядаючи погляди різних учених на поняття «розвиток», можна дійти висновку, що розвиток розглядають як ускладнення певної системи, якісні перетворення структури та ріст економіки, прогрес різного роду явищ, покращення використання наявних ресурсів, зростання тощо. Розвиток будь-якого явища можна характеризувати якісними змінами та незворотним шляхом, і такий процес іноді характеризує специфічність.

Звертаючи увагу на економічний розвиток, відзначимо, що деякі автори визначають його за кількома напрямками: кількісним – зростання рівня споживання ресурсів; якісним – зміни корисності та споживчої вартості

складових елементів системи, структурним – зміни складових частин системи, їх поєднання та розмаїття комбінацій. При цьому не тільки фундаментальні закони природи можуть спричинити зміну якісних характеристик системи – матимуть значний вплив і закономірності функціонування конкретних систем (досвід персоналу, старіння і знос обладнання, зміни ресурсного потенціалу), і саме за таких впливів виникає можливість формування нових властивостей системи [37].

Тож можна зазначити, що економічний розвиток – це процес, який характеризується двома напрямками: спадом та зростанням, що передуються у часі. Економічне зростання є позитивною частиною циклу, що відбувається через структурні зміни в економіці і дає можливість забезпечити зростання більшості показників оцінки ефективності. Спад, відповідно, призводить до зниження економічної активності та занепаду економіки [37].

Тобто розвиток може проявлятися через прогрес та через регрес. І.В. Гвоздецька зазначає, що «прогрес забезпечує розвиток системи від нижчого рівня до вищого, вдосконалюючи систему, підвищуючи рівень організації системи. В економічному плані це проявляється в ускладненні підприємства, покращенні його ефективності, переході на більш якісний рівень технологій тощо. У разі з регресом ситуація протилежна. Регрес – це тип розвитку, відповідно до якого система переходить від вищого рівня до нижчого, відбувається перехід до менш досконалого, ефективного виробництва» [88].

Ми вважаємо, що складовими елементами розвитку є складники зовнішнього та внутрішнього впливів, активність, діяльність та рух кожного складника системи, інновації та нововведення, інформаційне забезпечення, наявний потенціал для процесу розвитку, креативність та взаємодія всіх елементів, їх узгодженість (рис. 1.4).

Розвиток є безперервним процесом, що виявляється у кількісних змінах, тобто збільшенні одних і зменшенні інших ознак. Однак він не

зводиться тільки до кількісних змін, до зростання того, що вже є, а включає і якісні зміни. Кількісні зміни зумовлюють виникнення нових якостей, ознак, властивостей, які утворюються в процесі розвитку і дають можливість перетворити та замінити старі якості і властивості, відшарування, що призводить до регресу. Розвиток можна назвати процесом, у якому збільшуються можливості. Це зростання якостей і потенціалу, а не надбання матеріальних благ [37].

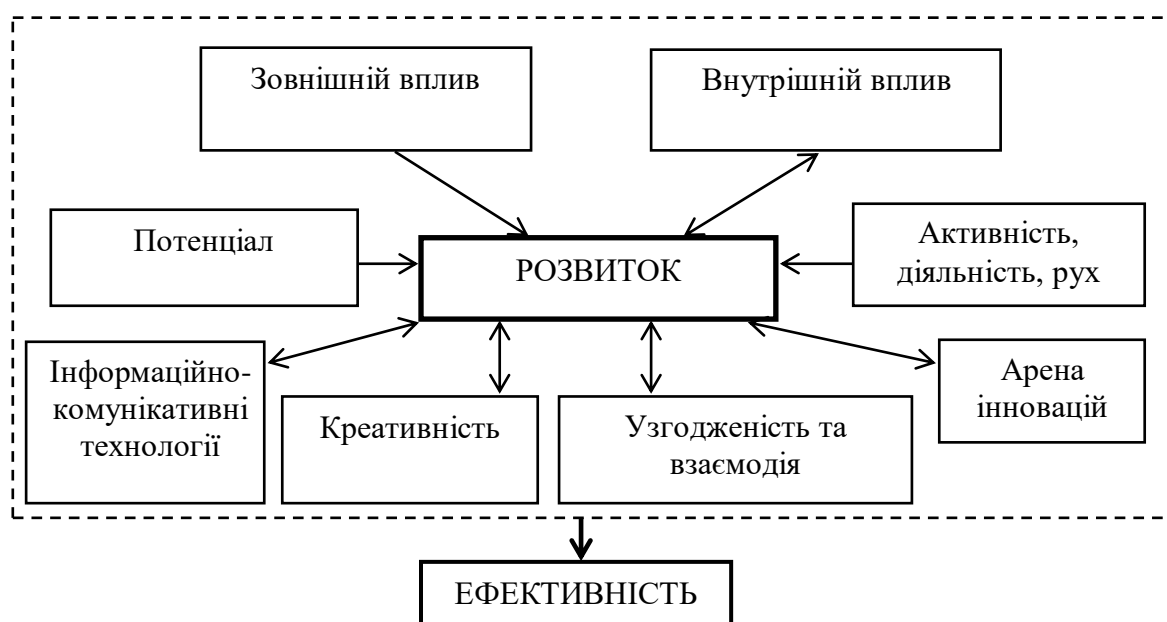

Рис. 1.4. Складові елементи розвитку підприємств

Джерело: сформовано автором

Вважаємо, що на формування концептуальних засад забезпечення інноваційного розвитку підприємства безпосередньо впливають особливості інновацій у галузі, які визначають теоретичні засади, основні складові елементи управління, методичне підґрунтя та подальше його удосконалення.

Але при цьому незалежно від мети інноваційної діяльності має бути досягнута ефективність функціонування бізнес-процесів підприємства в цілому.

Основними методичними інструментами інноваційного розвитку підприємства є:

- * необхідність та глибина інновацій – залежно від результатів господарської діяльності та фінансового стану підприємства; бажаної ринкової позиції та споживчої прихильності і оцінки стейкхолдерами;

- * оцінка готовності та здатності здійснення інноваційного розвитку – інноваційного потенціалу за виділеними складовими, що включають як внутрішнє, так і ринкове середовище та визначається готовністю до впровадження інновацій;

- * визначення сфер застосування інновацій через виявлення конкурентних недоліків на основі оцінки та важливості факторів конкурентоспроможності;

- * інноваційна активність дає характеристику готовності для оновлення інноваційної системи та її основних елементів, безпосередньо знань, техніко-технологічного оснащення та інформаційно-комунікаційних технологій при умові їх ефективного використання (структур і культур), сприйняття всіх новацій;

- * комерціалізація виступає, як процес залучення результатів наукових досліджень в економічний (комерційний) обіг у різних сегментах національного та глобального ринків;

- * міжнародне та публічно-приватне партнерство механізми залучення національних та іноземних інвестиційних коштів в інноваційний розвиток.

Відзначимо, що на формування концептуального підходу до управління інноваційним розвитком підприємства здійснюють безпосередній вплив виділені особливості інноваційного розвитку. Виступають конкретні практичні інструменти, що визначають необхідну глибину інновацій, можливість та готовність до активного інноваційного розвитку та визначення необхідної сфери застосування інновацій через виділення конкурентних недоліків.

Формуючи схему концептуальних засад до управління інноваційним розвитком агропромислових підприємств, необхідно зауважити, що він містить поняття об'єкту та предмету дослідження, місію та цілі, методичне підґрунтя та рівні, за допомогою яких вивчають необхідність інновацій, оцінюється потенціал інноваційного розвитку, визначається напрямки реалізації: теоретичний, методичний, інструментальний, організаційно-практичний, комерціалізація результатів досліджень, міжнародне та державно-приватне партнерство щодо фінансування інноваційної діяльності та ефективність розвитку підприємств в інноваційному бізнесі.

Схематичне узагальнення результатів формування положень забезпечення інноваційного розвитку підприємства представлено на рис. 1.5.

Відбір методологічних принципів обумовлений необхідністю розкриття сутності забезпечення стратегії інноваційного розвитку підприємства [207].

Ефективність інноваційного розвитку як процес можна розглядати з декількох позицій, таких як організаційна ефективність; насамперед споживачів, коли отримуємо перший комерційний результат – підвищується зростання вартості для споживачів, а в кінцевому рахунку посилюється їх лояльність; економічна ефективність, коли збільшується потік доходів і дає другий комерційний результат – зростання корпоративної вартості, що дозволяє здійснювати капіталовкладення в подальшу розробку товарів, послуг і процесів та забезпечує третій комерційний результат та соціальний ефект, оскільки веде до зростання, тобто загальної результативності для зацікавлених осіб. Організаційна ефективність враховує цільові організаційні цілі та спрямована на керування результатами, тоді як ефективність розвитку вимірює вплив усіх чинників та прогрес у досягненні цілей розвитку, відображаючи ступінь вкладу кожної частини в загальну результативність, що приводить до цільових змін.

Рис. 1.5. Концептуальні засади забезпечення інноваційного розвитку підприємств

Джерело: удосконалено на основі [207]

Щодо узгодженості та взаємодії відзначимо, що ефективність розвитку економічної системи загалом оцінюється з погляду сукупної ефективності всіх видів діяльності: економічної діяльності, управлінська, розвиток трудового потенціалу (капіталу), інвестування, інновації, забезпечення безпеки та соціальної відповідальності з урахуванням основних елементів соціальної справедливості, екологічних заходів тощо [37]. Проте можна зазначити, що ефективність розвитку залежить і від багатьох чинників впливу, і позитивні показники одного чи кількох складників не матимуть значення за негативних результатів інших складників та у сферах діяльності.

1.4. Концептуальні засади формування стратегічної та економічної поведінки підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації

Досягнення стабільності, підвищення конкурентоспроможності, отримання максимального ефекту за рахунок вірно сформованої стратегії підприємства є актуальною ціллю для більшості підприємств.

Однак трактування терміну «стратегія» різняться. Так, Чандлер А. трактує стратегію і як певний набір методів щодо розподілу ресурсів в часі за видами діяльності, а також як планування діяльності з врахуванням ризиків та на основі порівняння можливостей і наявних ресурсів організації, але основним моментом все ж визначення цілей. Він визначає стратегію як «...визначення основних довгострокових цілей та завдань підприємства, прийняття курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для виконання поставлених цілей» [299].

Організованим розподілом ресурсів для досягнення визначених цілей підприємства визначає стратегію Богданов А. при вивченні питання управління науково-технічним прогресом на підприємстві [14].

Стратегією називає довгострокове планування та програму дій, які тривають протягом запланованого періоду Б. Санто [255].

Стратегія представляє собою можливість для підприємств маневрувати у власному оточенні. Близькими до такого визначення стратегії є підходи М. Портера [226; 227] і П. Друкера [110; 111], особливостями яких є різний ступінь управлінських впливів на суб'єкти економічної діяльності. П. Друкер, характеризуючи стратегічне управління, характеризує стратегію як ретельно продуманий набір взаємопов'язаних правил і процедур, що дозволяють поступовий перехід від однієї до іншої стратегії [110].

І. Ансофф у праці «Стратегічне управління» твердить: «За своєю сутністю стратегія є переліком правил для прийняття рішень, якими організація користується в своїй діяльності» [6]. Тобто він визначає стратегію як основний елемент системи, який формує та поєднує всі види діяльності організації

Інноваційною стратегією можна назвати один із засобів досягнення головної цілі підприємства, що відрізняється певною новизною, яка може бути проявлена протягом всього процесу і виявлятися на будь якій стадії планування, виробництва, реалізації, споживання.

Інноваційними цілями можуть бути: створення нових продуктів, впровадження нових технологій, перехід на нові види сировини, реструктуризації підприємств тощо. Вибір цілей розвитку залежить від інноваційного потенціалу підприємства та інноваційно-інвестиційного клімату в країні. Інноваційні цілі є тим вектором розвитку, на основі якого формується інноваційна стратегія підприємства [85; 86].

Інноваційна стратегія є базовим інструментом управління інноваційним розвитком сучасного агропромислового підприємства, яка забезпечує структурованість даного бізнес-процесу і дає можливість контролювати рівень досягнення визначених місії і цілей.

Окремі питання стратегічного управління інноваціями досліджувались в роботах Б. Твісса [278], Б. Санто [255], В.М. Аньшина [7; 288], В.Н. Гуніна [97], Н.Ю. Круглової [162], Л.І. Федулової [294], А.В. Гриньова [94] тощо.

Часто дослідники переносять загальні підходи до формування стратегії на інноваційну стратегію, не враховуючи особливості інноваційної діяльності в цілому і зокрема не враховуючи особливості організації і управління інноваційною діяльністю агропромислових підприємств. Слід відзначити, що визначення і формування інноваційної стратегії розрізняються залежно від підходу, в межах якого дослідники намагаються вивчати інноваційну стратегію.

Отже, основним завданням є спроба визначити базові чинники, що впливають на процес формування інноваційної стратегії підприємства, і запропонувати концептуальну схему формування в рамках процесного підходу, яка б допомогла в практичній діяльності підприємств з урахуванням особливостей здійснення інноваційної діяльності в конкретних умовах.

При механізмі формуванні інноваційної стратегії в рамках процесного підходу, на нашу думку, доцільно визначити наступні основні принципи, які мають бути покладеними в основу її створення та повинно ґрунтуватися на комплексному вивченні основних аспектів функціонування підприємства та здійснюватися з урахування передумов, що забезпечують ефективне управління інноваціями. 1. Цілеспрямованість. 2. Системність. 3. Обмеженість ресурсів. 4. Комплексність. 5. Альтернативність. 6. Оптимальність. 7. Послідовність. 8. Керованість. 9. Гнучкість. 10. Ефективність. На їх основі та з урахуванням виділених передумов сформовано механізм розробки та реалізації інноваційної стратегії підприємства (рис. 1.6).

Узагальнюючи наявні визначення можна сформулювати таке поняття інноваційної стратегії розвитку – система довгострокових планів, способів, норм та правил, інструментів, механізмів сформованих під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, що відповідають визначеним місії і цілям та

дозволяють раціонально розподіляти наявні, використовувати нові ресурси між видами та напрямками діяльності, здійснювати фінансування та управління інноваційним розвитком підприємств і виявлятися на будь якій стадії планування, виробництва, реалізації, споживання. в умовах неоіндустріальної модернізації.

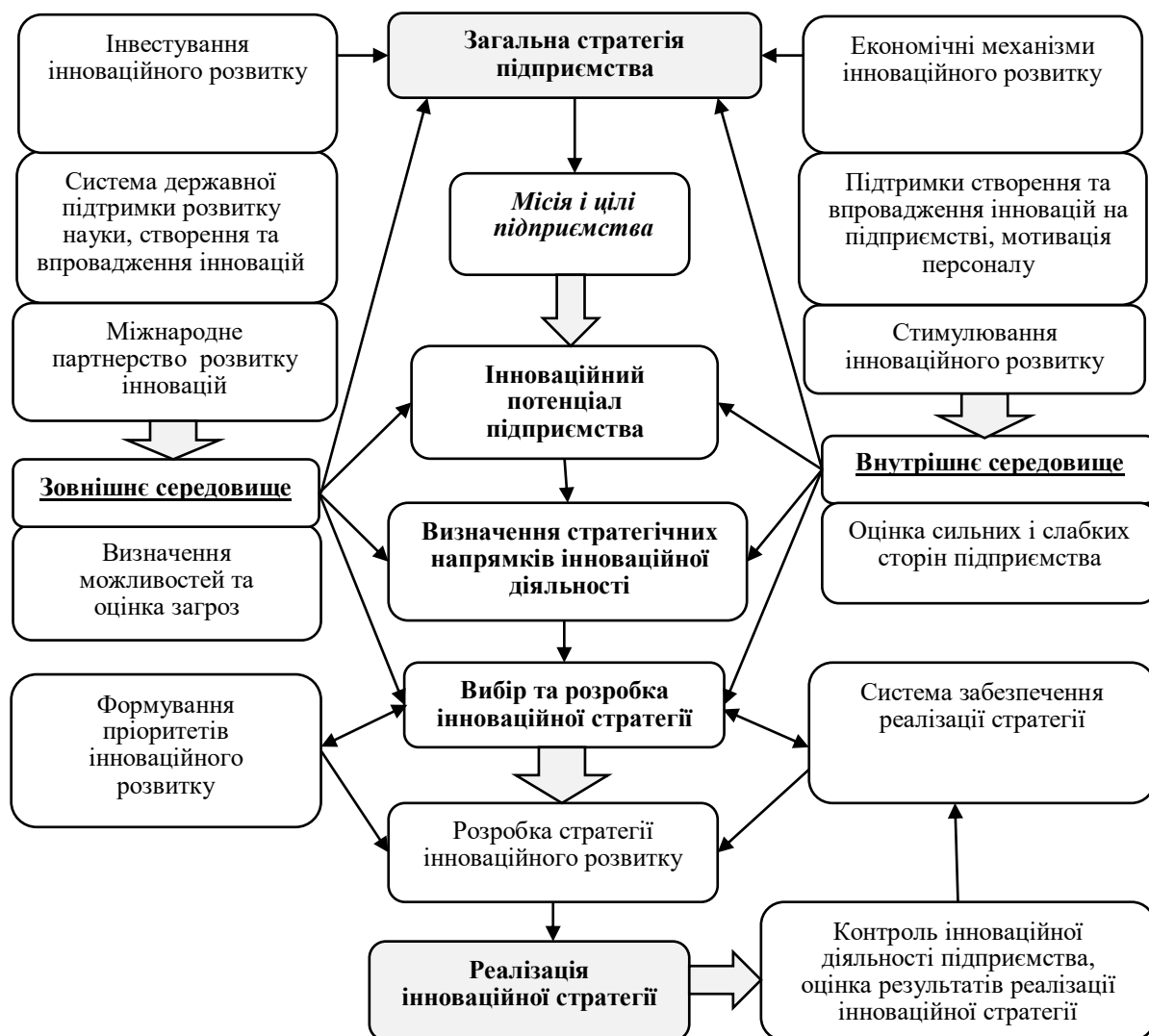

Рис. 1.6. Механізм формування інноваційної стратегії підприємства

Джерело: сформовано автором

Схема формування та реалізації інноваційної стратегії складається з декількох етапів: Визначення місії підприємства. Визначення поточної системи цілей. Оцінка зовнішнього середовища, внутрішніх можливостей та інноваційного потенціалу підприємства і виявлення потенційних

можливостей його розвитку. Вибір стратегічних пріоритетних напрямків розвитку підприємства. Вибір та розробка інноваційної стратегії. Формування планів і програм. Реалізація інноваційної стратегії. Контроль, оцінка ефективності впровадженої інноваційної стратегії. Сформований також алгоритм формування та реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємства (рис. А.1, додаток А).

Як видно з рис. А.1 (додаток А), при умові якщо технологічно та фінансово інноваційна ідея може бути виконана, то її можна використовувати в основі для обраної інноваційної стратегії та реалізувати відповідно інноваційної програми.

У наведеній схемі розкрито необхідність створення передумов вибору оптимального варіанту стратегії інноваційного розвитку підприємства, а саме оцінки екзогенного і ендогенного середовищ, наявного інноваційного потенціалу. Безпосередньо обрання інноваційної стратегії за визначеними двома напрямками залежить від якості проведення оцінки, що впливає на успіх підприємств на ринку. Слід відмітити, що стратегія підприємств як орієнтир на перспективу впливає на визначення напрямку та обумовлює заходи та програми розвитку.

Даний етап включає також перевірку відповідності обраних пріоритетних напрямків впровадженій стратегії. Потрібно зауважити, якщо результати отримані при реалізації обраної інноваційної стратегії, поліпшили стан підприємства і забезпечили його якісний розвиток, то можна вважати, що стратегія успішно реалізована. Якщо результати не сприяли досягненню обраних пріоритетів, то необхідно поглибити аналіз чому не використані можливості реалізації для виявлення причин відхилення, провести коригування визначених цілей, пріоритетних напрямків розвитку та обраної інноваційної стратегії.

Обрана стратегія реалізується шляхом проведення поточного планування. Розробка інноваційної програми конкретизує завдання для

функціонуючих підрозділів підприємства за визначеними обсягами робіт та термінами виконання, уточнюються витрати для виконання запланованих заходів у встановлених межах. Реалізація інноваційної стратегії може бути відкоригована при урахуванні змін, появі нової альтернативи розвитку та відхиленні фактичних результатів діяльності від планованих.

Основними завданнями стратегічного управління інноваційного розвитку підприємств виступають визначення можливостей досягнення мети; врахування можливостей і напрямків їх розвитку; планування процесів взаємодії із зовнішнім середовищем та корегування наявних ресурсів; моніторинг і моделювання зворотного зв'язку для оцінки необхідних змін у конкретній ситуації; обґрунтування сценаріїв розвитку та рекомендацій щодо зміни загальної стратегії [85].

Інноваційні стратегії з врахуванням їх особливостей є ефективним інструментом управління та створюють низку складних умов в управлінні організацією, а саме через підвищення:

- рівня невизначеності кінцевих результатів за строками, витратами, якістю й ефективністю, що потребує розвитку такої специфічної функції, як управління інноваційними ризиками;
- інвестиційних ризиків проектів і особливо довгострокових, що потребує пошуку більш ризикових інвесторів;
- збільшення потоку змін в організації, реалізація будь-якої інноваційної стратегії пов'язана з неминучістю перебудови (реструктуризації) організації, оскільки зміна в системі будь-якого елементу веде до змін стану всіх інших [85].

Слабкий ступінь адаптації до змін у вітчизняних агропромислових підприємств, недостатня інформованість про стан та зміни зовнішнього середовища, відсутність об'єктивної інформації про внутрішні фактори призвели до неготовності керівництва підприємств застосовувати методи стратегічного управління інноваційним розвитком та негативного ставлення

до нього. Для вирішення таких проблем необхідним є дотримання вимог до стратегічного управління, таких як максимально повна інформованість про стан зовнішнього та внутрішнього середовищ, досвід застосування планування, повне забезпечення ресурсами, мотивація персоналу та його орієнтація на стратегічні інноваційні зміни в умовах неоіндустріалізації.

Окремі аспекти стратегії інноваційного розвитку залишаються не визначеними, а саме механізми мотивації, стимулювання, державної підтримки інноваційних процесів, пошук можливостей комерціалізації та фінансового забезпечення інноваційних розробок, використання ресурсів венчурного бізнесу, глобалізація інформаційних та економічних зв'язків науки і виробництва у бізнес-процесах використання інтелектуальної власності. Господарська активність може проявлятися у впровадженні сучасних інформаційних технологій, нового дизайну продукту, у новому процесі виробництва, у новому підході до маркетингу або в новій методиці підвищення кваліфікації працівників. Для цього завжди проводяться капіталовкладення для підвищення кваліфікації та одержання знань (інтелектуальна складова), а також у фізичні активи з метою підвищення репутації торговельної марки продукту.

Вважаємо за доцільне в умовах неоіндустріальної модернізації з врахуванням запропонованого нами узагальнюючого поняття стратегії розвитку відповідне формулювання сутності інноваційної поведінки підприємств. Виходячи з даного визначення, можна простежити прямий зв'язок між стратегією та стратегічною, економічною і інноваційною поведінкою. Отже, як видно із рис. 1.7, ми пропонуємо при виборі і реалізації стратегії розвитку враховувати не тільки стратегічну та економічну поведінку, але й споживчу, креативну, конкурентну та інноваційну.

Інноваційна поведінка, на нашу думку, відображає наміри підприємства в системі планів, способів, норм, правил, інструментів, механізмів, практичних дій, прийняття ефективних рішень що забезпечують досягнення місії, цілей та дозволяють раціонально розподіляти,

використовувати наявні і нові ресурси між видами та напрямками діяльності, здійснювати фінансування та управління з врахуванням необхідності впровадження стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку сформованих під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів в умовах неоіндустріальної модернізації.

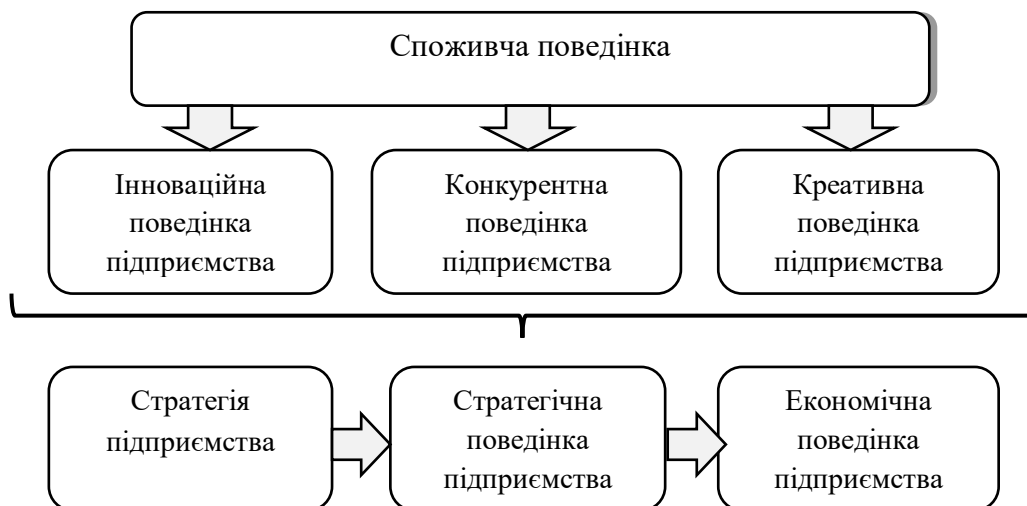

Рис. 1.7. Процес формування поведінки підприємств в умовах неоіндустріалізації

Джерело: побудовано автором

Креативна поведінка визначає наміри в системі абсолютно нових рішень, застосування творчих навичок, нових нестандартних рішень, що дозволять більш повним чином досягти цілей з огляду на необхідність інноваційного розвитку, що сформований під впливом різних факторів в умовах неоіндустріальної модернізації. Крім того, слід врахувати, що інноваційна поведінка впливає у коротко- середньо- і довгостроковому періодах. Взаємозв'язок між стратегією, стратегічною та економічною та споживчою поведінками підприємства та можливий вплив економічної поведінки на вказані процеси представлено на рис. 1.8.

Взаємозв'язок стратегічних, тактичних та оперативних планів в умовах неоіндустріальної модернізації через формування стратегії інноваційного

розвитку з метою підвищення конкурентоспроможності, отримання соціально-економічних зисків та задоволення інтересів стейкхолдерів.

Представлена модель складається із чотирьох блоків.

Перший являє собою формування стратегії підприємства, складається з таких кроків: визначення місії та цілей підприємства; аналіз зовнішнього середовища; оцінка та дослідження сильних та слабких сторін підприємства; аналіз стратегічних альтернатив; вибір стратегії.

Рис. 1.8. Взаємозв'язок між стратегією, стратегічною, економічною і інноваційною, споживчою, креативною поведінками підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації

Джерело: сформовано автором

Другий стосується стратегічної поведінки та включає в себе узгодження обраної стратегії з умовами функціонування та саме реалізацію стратегії.

Третій блок присвячений економічній поведінці. Основними елементами його є оцінка та коригування стратегічних рішень.

Четвертий блок присвячений інноваційній, споживчій поведінці, які взаємозв'язує стратегічні, тактичні та оперативні плани з огляду на креативну та конкурентну поведінку підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації.

Згідно найбільш поширених класифікацій типів конкурентної поведінки – за критеріями Л. Раменського, Х. Фрізевінкеля, Сноу різноманітні конкурентні стратегії суб'єктів господарювання створюють стратегічні позиції та простір при виборі інноваційного спрямування для того, щоб вдало вписуватись та визначити місце в новій структурі ринку. Тож першим завданням є ідентифікація організації та типу її стратегічного конкурентної поведінки.

Згідно напрацьованих науково-методологічних основ проектування конкурентоспроможних структур, за основу берем «біологічний підхід» до класифікації конкурентної поведінки, запропонований Л. Раменским, що використовується для класифікації підприємств і відповідних конкурентних позицій. За таким підходом стратегічну поведінку можна ділити на види:

- 1) віолентна – великі підприємства з масовим виробництвом.
- 2) патієнтна – виробництво нової або модернізованої продукції, вузькі ніші ринку;
- 3) експлерентна – вихід та захоплення частини ринку новим інноваційним продуктом;
- 4) комутантна – пристосуванням до його умов і ніш ринку з масового споживання, освоєння нових видів послуг після появи нових продуктів, технологій, імітація новинок.

Згідно з класифікацією інноваційних підприємств за Р. Майлсом та Ч. Сноу, підприємства розрізняються за їх готовності вийти на нові ринки з новими технологіями, товарами. Вчені зазначають, що загальна стратегія підприємства, його підприємницька активність визначає і загальний обсяг інновацій та робіт зі створення нового товару [370-371].

Вони виділяють такі види підприємств, як: 1). розвідник – підприємство-енергійний інноватор, створюють інновації, а не імітують існуючі товари; 2). аналітик – запозичують ідеї розвідників, віддають перевагу імітації, а не інноваціям, головне – ринкове просування та комерційний успіх ідеї розвідника; 3). захисник – підприємства ретельні і інноватори, і імітатори, що підвищують якість товарів, знижують ціну, залишаються на ринку; 4). лінивець – підприємство загалом задоволено власною роллю та позицією, реагує тільки в разі крайньої необхідності.

Такі позначені типи підприємств які асоціюють з назвами в тваринному світі використовував Х. Фрізевінкель. Типи підприємств за класифікаціями Раменського Г. і Х. Фрізевінкеля поєднуються між собою (табл. А.2, додаток А).

Морфологічна матриця ідентифікації підприємств за типом стратегічної конкурентної інноваційної поведінки імplementована нами до вимог чинного законодавства, щодо врахування розмірів функціонуючих вітчизняних підприємств: великі, середніх, малих та мікропідприємств (табл. А.3, додаток А).

Отже, формування інноваційної стратегії є ключовим моментом адекватного вибору пріоритетних напрямів та ефективної реалізації інноваційних програм. Підприємствам притаманні в загальному дві зони конкуренції: виробництво традиційної продукції та нової продукції (табл.1.2).

Диференціації продукції і ринкових сегментів зумовлює широкі можливості нішевої спеціалізації виробників. Підприємства-патієнти за способом конкуренції переважають за диференціацією якості. Володіння

унікальними технологічними новинками при вмілій комерціалізації дозволяє таким підприємствам зайняти помітні конкурентні позиції на світовому ринку.

Таблиця 1.2

Типологія конкурентних стратегій підприємств

Зона конкуренції	Спосіб конкуренції	Метод реалізації способу конкуренції	Основний ефект в конкурентній боротьбі
підприємств-віолентів			
Виробництво традиційної продукції	Економія на витратах	Горизонтальна інтеграція	Реалізація позитивного ефекту масштабу
Інноваційний підхід: розробка нової продукції	Диференціація продукції та технологій	Вертикальна інтеграція та диверсифікація	Реалізація синергічного ефекту в результаті об'єднання технологічних потенціалів різних фірм
підприємств-патієнтів			
Виробництво традиційної продукції	Диференціація продукції за якістю	Горизонтальна інтеграція	Вміла комерціалізація
Виробництво нової або модернізованої продукції	Нішева спеціалізація	Виготовлення особливої продукції, унікальної	Контроль невеликого сегменту ринку
підприємств-експлерент			
Виробництво традиційної продукції	Диференціація продукції за технологіями	Горизонтальна інтеграція	Забезпечення високої якості товарів
Виробництво нової або модернізованої продукції	Диференціація продукції за	створення нових товарів і послуг із використанням досягнень НТР	Інноваційний процес комерціалізації
підприємств-комутантів			
Випуск продукції-імітації	Диференціація продукції за якістю,	Адаптація запозичених технологій до власних умов	Підвищення споживчу цінність товару за рахунок індивідуалізації
Виробництво традиційної продукції	Економія на витратах	Підлаштування під конкретний локальний попит	Контроль локального ринку

Джерело: сформовано автором

Новаторська стратегія є основою діяльності фірми-експлерента. Підприємства базує власну діяльність на технологічних розробках, цілком придатних для того, щоб революціонізувати багато галузей виробництва. Проте, управління інноваційним процесом комерціалізації наявних високопрогресивних технологій відрізняється низькою ефективністю як на мікро-, так і особливо на макроекономічному (державному) рівні.

Комутантна стратегія малих та мікропідприємств характеризує їх як такі, що призначені для роботи на загальнонаціональному та глобальному ринках. Однак вплив сучасного науково-технічного прогресу на ринок та його учасників, перетворення та зміни на самих підприємствах можуть відкрити перспективи вижити через налаштування під вимоги локального попиту. При адаптації іноземних технологій для регіональних потреб, локальний ринок переходить в сегмент глобального ринку продукції високо- та середньотехнологічного сектору – тут має місце саме комутантна стратегія.

Ринкові умови стимулюють підприємства використовувати комбінації стратегій поведінки на ринку, бути більш активними. Загалом більшість підприємств є пацієнтами, вони вузькоспеціалізовані, обмежені низьким попитом на власну продукцію, займають вузьку нішу ринку. При цьому підприємства-експлоренти виводять розробки до стадії дрібносерійного виробництва, але не просувають його далі. Комутанти задовольняють локальний попит, розширюючи сферу послуг. Сукупність та комбінаторне поєднання дозволить підприємствам бути більш гнучкими та стійкими на ринку, забезпечить можливості для розвитку.

Висновки до розділу 1

1. Встановлено, що модернізація як явище макро- і мікропроцесів переходу від традиційного аграрного до неоіндустріалізованого способу

виробництва на основі високотехнологічного оновлення всіх галузей та систем орієнтованих на впровадження технологічних, процесних, організаційних, управлінських інновацій, розширення глобальних ланцюгів створення доданої вартості на засадах смарт-економіки з огляду на технології 6-7-го укладів побудованих на індивідуалізації, наномініатюризації, біотехнології, когнітивізації, розвитку 3D-друку шляхом реіндустріалізації (reshoring), конвергенції технологій спільними, наскрізними, мобільними, швидко переорієнтованими, залежно від умов та викликів, спрямованими на проведення структурних, технологічних, інституціональних змін та системний і цілеспрямований процес розвитку підприємства.

2. Формування концептуальних засад неоіндустріалізації дало змогу визначити стратегічні пріоритети, які полягають у створенні інституційної, ресурсної, інноваційної, технічно-технологічної, організаційної, інформаційно-комунікаційної складових, що базуються на розвитку людського капіталу і специфічних компетенцій та навичок, всебічній підтримці науки та освіти, поглибленні загальнодержавної підтримки інноваційної діяльності, розширенні форм державного і публічно-приватного партнерства, залученні передового досвіду та орієнтацію на власні ресурси, підвищенні ефективності використання потенціалу аграрної сфери паралельно з іншими галузями, а також на збереженні природного середовища і активізації людського потенціалу для полегшення переходу на новий технологічний уклад, зменшення соціальної напруги та підвищення якості життя населення на основі інноваційних процесів та використання сучасних технологій виробництва продукції з високою доданою вартістю.

3. Визначено, що інноваційний розвиток підприємства варто визначати як процес спрямованої закономірної зміни його стану, що залежить від цілеспрямованого, послідовного руху до збалансованого інноваційного стану під впливом синергетичної дії інноваційного потенціалу,

періодичному перегрупуванні сил, обумовленому логікою НТП, джерелом якого є інновації, що створюють якісно нові можливості шляхом уміння знаходити стратегічні пріоритети та цілеспрямований пошук ідей, нових рішень, способів їх комерціалізації та реалізації як стимуляторів забезпечення перемоги у конкурентній боротьбі в умовах неоіндустріальної модернізації.

4. Узагальнення теоретичних підходів дозволило окреслити принципи розвитку інноваційних компаній, як всебічної системи взаємодії всіх ланок підприємства, на основі мотивацій керівництва з метою стимулювання залучення персоналу в інноваційний процес; активізації інноваційної діяльності, поглиблення самоорганізації, саморегуляції, динамічності, адаптивності та саморозвитку, постійного пошуку нових ідей, використання можливостей з ефектом не тільки для виробника, а в першу чергу для споживача, враховуючи їх вимоги і бачення шляхів удосконалення, посилення відповідальності за ефективність діяльності організації.

5. Пропонуємо при виборі і реалізації стратегії розвитку враховувати не тільки стратегічну та економічну, але й споживчу, креативну, конкурентну та інноваційну поведінку як наміри підприємства в системі планів, способів, норм, правил, інструментів, механізмів, практичних дій, прийняття ефективних рішень що забезпечують досягнення місії, цілей та дозволяють раціонально розподіляти, використовувати наявні і нові ресурси між видами та напрямками діяльності, здійснювати фінансування та управління з врахуванням необхідності впровадження стратегічних пріоритетів розвитку сформованих під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів в умовах неоіндустріальної модернізації.

6. Результати дослідження стратегічної, економічної поведінки вказують на необхідність визначення характеристик підприємств, його продукції, галузі загалом за типом споживчої стратегічної конкурентної інноваційної поведінки з допомогою морфологічної матриці ідентифікації

великі, середніх, малих та мікропідприємств, що забезпечує коригування стратегічної поведінки в короткостроковому періоді, визначає адаптивний аспект в середньостроковому періоді та впливає на стабілізацію формування стратегії розвитку в довгостроковій перспективі і взаємозв'язок в умовах неоіндустріальної модернізації через формування стратегії інноваційного розвитку.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

2.1. Методичні аспекти визначення рівня неоіндустріальної модернізації

Сучасна глобальна економіка відрізняється збільшенням ступеня нестабільності параметрів зовнішнього середовища. У цих умовах ключовим фактором розвитку стає здатність підприємницької структури впливати на зовнішнє оточення бізнесу для досягнення своїх цілей за допомогою відповідних адаптаційних механізмів.

Ключовий характер має виділення двох стадій модернізації: первинної («first modernization») і вторинної («second modernization»). Кожна стадія пов'язана з відповідною епохою цивілізаційного процесу: первинна модернізація - з індустріальної епохою, вторинна - з інформаційною епохою, або епохою знань. Кожна стадія включає чотири фази еволюції: початок, розвиток, розквіт, перехід до наступної стадії. Хе Чуаньци називає і третій стан – інтегровану модернізацію, яку розуміє як розвиток первинної і вторинної модернізації [205].

Зазначимо, що модернізація є частиною конкуренції між країнами: Разом з тим модернізація зачіпає і життя окремих людей, ставлення до неї характеризує їх особистий вибір; якщо хтось не приймає її, то рівень його життя буде все більш відставати від рівня життя людей, що беруть участь в модернізації. Використовуючи цю концепцію, китайські фахівці узагальнили в світовому масштабі статистичні дані, взяті з авторитетних міжнародних джерел.

Для кожної з двох стадій модернізації створена своя модель кількісної оцінки, що включає свій набір індикаторів і їх стандартних значень; для

оцінки фаз кожної стадії використовується лише частина індикаторів відповідної стадії. Результатом оцінювання служать підсумкові індекси і значення фаз кожної стадії модернізації. Характеризуючи модель кількісної оцінки первинної модернізації, відмітимо, що вона розроблена з урахуванням індикаторів, які були запропоновані відомим американським професором А. Інkelес [355].

Враховуються 10 індикаторів, які характеризують три сфери життя індустріального суспільства: економічну, соціальну, рівень знань. Ставлення фактичного значення індикатора до стандартного (у відсотках) в кожній з 131 країни в той чи інший рік приймається за значення оціночного індикатора; в якості максимального враховується значення не більше 100% (якщо воно більше, то також вважається рівним 100% – це означає, що за даним індикатором в цій країні повністю здійснена первинна модернізація).

Для оцінки фаз даної стадії модернізації використовуються 4 економічних індикатора: 2 з числа 10, що враховуються в загальній моделі, і 2 додаткових. Фазовим інтервалах їх фактичних величин формально надаються значення від 1 до 4. Модель оцінки вторинної модернізації відноситься до інформаційного суспільства, заснованого на знаннях. Автор зазначає, що ця стадія модернізації почалася лише близько 30 років тому, її характерні риси ще формуються. Тому методи і індикатори її оцінки згодом можуть бути скориговані. На даному етапі враховуються 16 індикаторів, що характеризують 4 області життя інформаційного суспільства: інновації в знаннях, передача знань, якість життя, якість економіки.

Для оцінки фазових значень даної стадії модернізації використовуються всього 2 індикатора: частка доданої вартості і частка зайнятості в матеріальній сфері економіки (їх немає серед 16 індикаторів, що враховуються в загальній моделі даної стадії модернізації). Фазовим інтервалах фактичних величин надаються значення від 0 до 3. Визначити фазу вторинної модернізації можна тільки для країн, які як мінімум увійшли

в перехідну фазу первинної модернізації. Разом з тим є країни, які на 100% завершили первинну модернізацію, але ще не вступили в початкову фазу вторинної модернізації. Інтегрована модернізація розуміється як сукупний статок двох її стадій, що фіксує характер їх взаємної координації в цій країні (або регіоні) і відміну від передового світового рівня такої координації.

У моделі оцінки інтегрованої модернізації враховуються 12 індикаторів: 10 з них використовуються в моделях первинної і вторинної модернізації, а 2 введені додатково: частка зайнятих в сфері послуг в загальній зайнятості та ефективність використання енергії. Фази і фазові значення інтегрованої модернізації не розглядаються. За допомогою описаної вище методики китайські фахівці щорічно визначають три види індексів модернізації для кожної з країн, чисельність населення яких більше одного млн чоловік, при наявності надійних статистичних даних. У 90-ті роки такі дані відсутні для ряду східно-європейських і інших країн. Тому на перших етапах досліджень кількість досліджуваних країн становило 108, а згодом було включено дослідження вже 131 країну – в них проживають 97% всього населення нашої планети [205].

В результаті виявилось, що в сучасному в світі (131 країна) є: 49 низько розвинених країн (38%), 37 попередньо розвинених (28%), 25 середньорозвинених (19%) і 20 розвинених країн (15%). В цілому ці результати представляються досить переконливими.

Індекси всесвітньої модернізації відображають рівні модернізації в економічному, соціальному, інформаційному та інших секторах, але не відображають рівні модернізації в сфері політики. Індекс первинної модернізації здатний краще відобразити її хід в країнах, що розвиваються, індекс вторинної модернізації краще відображає її актуальні рівні в розвинених країнах, а інтегрований індекс одночасно показує відносні рівні модернізації в тих і інших. Оскільки різні країни знаходяться в різних фазах

модернізації, комбінація всіх трьох індексів може дати точне уявлення про справжні рівнях модернізації в світі і різних країнах [205].

Індекс первинної модернізації відображає прогрес в завершенні первинної модернізації в різних країнах і регіонах. Первинна модернізація є класичною, вона включає в себе індустріалізацію, урбанізацію та демократизацію: 1. краще відображає фактичні рівні країн, що розвиваються. 2. не може повністю відобразити рівні розвинених країн. 3. буде згодом мати тим менше об'єктів дослідження, чим більше країн, що розвиваються завершать первинну модернізацію. 4. індикатори і стандартні значення є фіксованими (середній рівень промислових країн в 1960-х роках).

Індекс вторинної модернізації: відображає прогрес різних країн і регіонів у проведенні вторинної модернізації. Вторинна модернізація є новою, наукомісткою, включає в себе екологізацію і глобалізацію: 1. краще відображає фактичні рівні розвинених країн. 2. не може повністю відобразити фактичні рівні країн, що розвиваються. 3. буде згодом мати тим більше об'єктів дослідження, чим більше країн, що розвиваються почнуть вторинну модернізацію. 4. індикатори і стандартні значення можуть змінюватися.

Індекс інтегрованої модернізації: відображає відносний розрив між рівнем модернізації в різних країнах і регіонах і високими світовими рівнями: 1. може одночасно відображати відносний рівень як розвинених, так і країн, що розвиваються. 2. частково перекриває обидва інших індексу. 3. частково узгоджується з двома іншими індексами. 4. індикатори і довідкові значення можуть змінюватися. 5. може бути названий відносним індексом модернізації [381].

Існують три основні методи оцінки прогресу первинної модернізації: якісна оцінка, кількісна оцінка і комплексна оцінка (комбінація якісної і кількісної оцінок). Основна увага приділена кількісній оцінці ступеня реалізації первинної модернізації в економічній і соціальній сферах.

Модель оцінки первинної модернізації розроблена з урахуванням оціночних індикаторів, запропонованих американським вченим, професором А. Інкелес, в лекції в Пекінському університеті в 1980-х роках, і з урахуванням середніх значень індикаторів розвитку 19 промислових країн в 1960 році. Модель включає в себе 10 економічних, соціальних та інформаційних індикаторів, а також стандарти і методи оцінок.

$$FMI = \sum S_i/n \quad (i=1, 2, \dots, n); \quad (2.1)$$

$$S_i = 100 \times i \text{ actual value} / i \text{ standard value} \quad (\text{позитивний індикатор, } S_i \leq 100); \quad (2.2)$$

$$S_i = 100 \times i \text{ standard value} / i \text{ actual value} \quad (\text{зворотній індикатор, } S_i \leq 100). \quad (2.3)$$

FMI – індекс первинної модернізації (ступінь реалізації первинної модернізації), n – загальне число індикаторів, задіяних в оцінці, S_i – ступінь наближення до стандартного значення індикатора під номером i (S_i менше або дорівнює 100), i – порядковий номер оціночного індикатора, i actual value – реальне значення індикатора i , i standard value – стандартне значення індикатора (табл. 2.1).

Спочатку уточнюються співвідношення оціночних індикаторів. При оцінці регіональної модернізації деякі індикатори можуть бути скориговані. Потім визначається стандартне значення ВВП (або ВНД) на душу населення (стандартні значення індексів підраховуються щорічно як середні 20 розвинених країн). Після цього за допомогою «методу пропорційних відносин» розраховується ступінь відповідності окремого показника своєму стандартному значенню. Максимальне значення відповідності може дорівнювати 100% (якщо значення індикатора перевищує стандартне, то воно також вважається рівним 100%). При досягненні 100% відповідності стандартному значенню прийнято вважати, що індикатор досяг рівня первинної модернізації. Нарешті, ступінь здійснення первинної модернізації визначається шляхом підрахунку середньої арифметичної величини всіх індикаторів [205].

Таблиця 2.1

Стандартні значення індикаторів оцінки первинної модернізації

	Індикатори	стандарт	примітка
Економічні індикатори	ВВП на душу населення (або ВНД на душу населення)	Розраховується щороку	позитивний індикатор
	Частка осіб, зайнятих в сільському господарстві (відношення зайнятих в сільському господарстві до загальної кількості зайнятих) **	<30%	Зворотний індикатор
	Частка доданої вартості в сільському господарстві (відношення доданої вартості в сільському господарстві до ВВП **)	<15%	Зворотний індикатор
	Частка доданої вартості в сфері послуг (відношення кінцевої вартості в сфері послуг до ВВП)	> 45%	Позитивний індикатор
Соціальні індикатори	Частка міського населення у всьому населенні в цілому	> 50%	Позитивний індикатор
	Медичне обслуговування (число лікарів на 1000 чоловік)	> 1 ‰	Позитивний індикатор
	Рівень дитячої смертності **	<30 ‰	Зворотний індикатор
	Очікувана тривалість життя	> 70 років	Позитивний індикатор
Індикатори знання	Рівень грамотності серед дорослих	> 80%	Позитивний індикатор
	Частка студентів, які здобувають вищу освіту серед населення у віці від 20 до 24 років	> 15%	Позитивний індикатор

* Індекс підраховується як відношення реального значення індикатора до стандартного. Використовується зворотне відношення, якщо індикатор позначений як зворотний. Значення більше 100 порівнюються до 100.

В якості базового значення ВВП на душу населення прийняті 1280 доларів США, що складали це значення в індустріальній ринкової економіки 19 країн в 1960 році.

Джерело: [381]

Якщо дійсні показники, що враховуються при оцінці, складають менше 60% від всіх індикаторів (простіше кажучи, якщо їх менше шести), їх набір визнається недостатнім і розрахунки не проводяться. Оцінка проводиться автоматично. Комп'ютер дає результати з точністю до 12-го знака після коми, але при показі результатів він видає цілі числа з одним або двома знаками після коми. Це справедливо також для оцінки вторинної та інтегрованої модернізації.

Фазова оцінка первинної модернізації $PFM = (P \text{ proportion of agricultural added value} + P \text{ agricultural / industrial added value} + P \text{ proportion of agricultural labor} + P \text{ agricultural / industrial labor}) / 4$.
(2.4)

$P \text{ proportion of agricultural added value} = (4, 3, 2, 1, 0)$, фаза і задане значення визначаються за результатами порівняння реального значення зі стандартним. $P \text{ agricultural / industrial added value} = (4, 3, 2, 1, 0)$, фаза і задане значення визначаються за результатами порівняння реального значення зі стандартним. $P \text{ proportion of agricultural labor} = (4, 3, 2, 1, 0)$, фаза і задане значення визначаються за результатами порівняння реального значення зі стандартним. $P \text{ agricultural / industrial labor} = (4, 3, 2, 1, 0)$, фаза і задане значення визначаються за результатами порівняння реального зі стандартним.

PFM – фаза, період первинної модернізації; $P \text{ proportion of agricultural added value}$ – фаза і задане значення, що визначаються виходячи з пропорцій доданої вартості в сільському господарстві; $P \text{ agricultural / industrial added value}$ – фаза і задане значення, що визначаються виходячи зі співвідношення пропорцій доданої вартості в сільському господарстві до пропорцій доданої вартості в промисловості; $P \text{ proportion of agricultural labor}$ – фаза і задане значення, що визначаються виходячи з пропорцій зайнятості в сільському господарстві; $P \text{ agricultural / industrial labor}$ – фаза і задане значення, що визначаються виходячи зі співвідношення пропорцій зайнятості в сільському господарстві до пропорцій зайнятості в промисловості [205].

У таблиці 2.2 показані стандартні і задані значення чотирьох сигнальних індикаторів для фазової оцінки первинної модернізації.

Спочатку шляхом порівняння реальних і стандартних величин сигнальних показників визначаються фаза і задане значення. Потім на основі заданих значень обчислюються середні величини. Третім кроком інтегрально визначається фаза первинної модернізації.

Таблиця 2.2

**Стандарти класифікації і задані значення сигнальних індикаторів
первинної модернізації**

	Відношення доданої вартості в сільському господарстві до ВВП	Відношення доданої вартості в сільському господарстві до доданої вартості промислової продукції	Задане значення	Примітка
Перехідна фаза	<5%	<0,2	4	<i>Той факт, що відношення доданої вартості в сільському господарстві до ВВП складає менше 15%, прийнято в якості стандарту завершення первинної модернізації. Такий стандарт встановлено з врахуванням 200-річної економічної історії індустріальних країн</i>
Фаза розквіту	≥5%; <15%	≥0,2; <0,8	3	
Фаза розвитку	≥15%, <30%	≥0,8; <2,0	2	
Початкова фаза	≥30%, <50%	≥2,0; <5,0	1	
Традиційне суспільство	≥50%	≥5,0	0	
	Співвідношення зайнятості в сільському господарстві до загальної зайнятості	Співвідношення зайнятості в сільському господарстві до зайнятості в промисловості	Задане значення	Примітка
Перехідна фаза	<10%	<0,2	4	<i>Частка осіб, зайнятих в сільському господарстві, в структурі загальної зайнятості нижче 30% прийнята в якості стандарту завершення первинної модернізації. Такий стандарт встановлено з врахуванням 200-річної економічної історії індустріальних країн</i>
Фаза розквіту	≥10%, <30%	≥0,2; <0,8	3	
Фаза розвитку	≥30%, <50%	≥0,8; <2,0	2	
Початкова фаза	≥50%, <80%	≥2,0; <5,0	1	
Традиційне суспільство	≥80%	≥5,0	0	

Джерело: [381]

Існують також три методи оцінки ходу вторинної модернізації: якісна, кількісна та інтегрована оцінки. Процес вторинної модернізації був запущений більше 30 років тому, але його закони і характерні риси все ще формуються. З розвитком вторинної модернізації повинні бути скоректовані методи і показники, які використовуються для її оцінки [205].

Відповідно до теорії вторинної модернізації, інновації в знаннях, їх передача та використання становлять її рушійну силу, а рівні інновацій в знаннях, їх передачі та використання відображають рівень вторинної

модернізації. Оцінка вторинної модернізації включає в себе чотири групи індикаторів, а саме: інновації в знаннях, передача знань і використання знань в двох областях (для поліпшення якості життя і якості економіки), що включають 16 окремих індикаторів.

$$SMI = (KPI + KTI + LQI + EQI) / 4 \quad (2.5)$$

$$KPI = \sum Di / 3 \quad (i = 1, 2, 3) \quad (2.6)$$

$$KTI = \sum Di / 4 \quad (i = 4, 5, 6, 7) \quad (2.7)$$

$$LQI = \sum Di / 5 \quad (i = 8, 9, 10, 11, 12) \quad (2.8)$$

$$EQI = \sum Di / 4 \quad (i = 13, 14, 15, 16) \quad (2.9)$$

$$Di = 100 \times i \text{ actual value} / i \text{ base value} \quad (\text{позитивний індикатор, } Di \leq 120) \quad (2.10)$$

$$Di = 100 \times i \text{ base value} / i \text{ actual value} \quad (\text{зворотній індикатор, } Di \leq 120) \quad (2.11)$$

$$(i = 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16)$$

SMI – індекс вторинної модернізації, KPI – індекс інновацій в знаннях, KTI – індекс передачі знань, LQI – індекс якості життя, EQI – індекс якості економіки, Di – індекс розвитку оцінного індикатора з номером i, i його значення менше або дорівнює 120 (щоб уникнути надмірного впливу на результат з боку одного індикатора), i – порядковий номер кожного з 16 оціночних індикаторів, i actual value – реальне значення індикатора під номером i, а i base value – базове значення оціночного індикатора під номером i. Базовими значеннями 16 оціночних індикаторів є середні значення цих індикаторів в розвинених країнах за останній рік [205].

По-перше, перевіряється співвідношення між оціночними індикаторами. При оцінці модернізації в специфічному регіоні деякі з індикаторів можуть бути скориговані. По-друге, встановлюється базове значення для оцінки, яка заснована на середньому значенні для розвинених країн за останній рік. По-третє, індекс розвитку окремих індикаторів обчислюється «методом пропорційних відносин». Максимальне значення даного індексу приймається рівним 120 (округляється до нього при перевищенні). Це робиться для того, щоб уникнути надмірного впливу одного окремого індикатора на результати обчислень. По-четверте, «методом

простих середніх арифметичних величин» обчислюються індекс інновацій в знаннях, індекс передачі знань, індекс якості життя і індекс якості економіки. По-п'яте, «методом простих середніх арифметичних величин» обчислюється індекс вторинної модернізації.

Якщо обґрунтовані індикатори, що враховуються при оцінці, складають менше 60% від всіх індикаторів, їх набір визнається недостатнім і розрахунки не проводяться.

Фазова оцінка вторинної модернізації: $PSM = (P \text{ proportion of material industries added value} + P \text{ proportion of material industries labor})/2$ (2.12)

$P \text{ proportion of material industries added value} = (3, 2, 1)$, фаза і задане значення визначаються за результатами порівняння реального значення зі стандартним.

$P \text{ proportion of material industries labor} = (3, 2, 1)$, фаза і задане значення визначаються за результатами порівняння реального значення зі стандартним.

PSM – фаза вторинної модернізації, $P \text{ proportion of material industries added value}$ – задане значення фази, визначене виходячи з доданої вартості матеріального виробництва, $P \text{ proportion of material industries labor}$ – задане значення фази, визначене виходячи з частки зайнятості в матеріальному виробництві в структурі загальної зайнятості [205].

Спочатку відсіваються країни, що знаходяться в перехідній фазі первинної модернізації. Потім визначаються фаза і задані значення показників залишилися країн виходячи з порівняння реальних і стандартних значень сигнальних індикаторів в цих країнах. На третьому кроці обчислюється середнє із заданих значень і визначається фаза вторинної модернізації. У таблиці 2.3 дані стандартні і задані значення сигнальних індикаторів фаз вторинної модернізації.

Визначити фазу вторинної модернізації можна тільки у країн, які як мінімум увійшли в перехідну фазу первинної модернізації. Матеріальне виробництво включає сільськогосподарський та індустріальний сектори.

Таблиця 2.3

Стандартні і задані значення значущих індикаторів вторинної модернізації

	Частка доданої вартості в матеріальній сфері	Частка зайнятості в матеріальній сфері	Задане значення	Примітка
Фаза розквіту	<20%	<20%	3	В перехідній фазі первинної модернізації
Фаза розвитку	≥20%; <30%	≥20%; <30%	2	
Початкова фаза	≥30%, <40%	≥30%, <40%	1	
Підготовча фаза	≥40%, <50%	≥40%, <50%	0	

Джерело: [381]

Іноді результати аналізу структур промисловості і зайнятості не відповідають загальному рівню модернізації, можливо, внаслідок статистичних або специфічних для країни відмінностей. Тому фазу розвитку слід коригувати відповідно до загального рівня вторинної модернізації (табл. 2.4).

Індекс вторинної модернізації (підраховується як середня індексів чотирьох сфер життєдіяльності людей), стандартні значення індексів підраховуються щорічно як середні 20 розвинених країн, а індекс розраховується як відношення реального значення індикатора до стандартного. Використовується зворотне відношення, якщо індикатор позначений як зворотний.

При оцінці процесу вторинної модернізації доводиться оперувати чотирма категоріями: інновації в знаннях, передача знань, якість життя (знання використовуються для покращення якості життя) і якість економіки (знання використовуються для поліпшення якості економіки); ці категорії включають шістнадцять індикаторів

Індекс інтегрованої модернізації в основному відображає відносний розрив між рівнем модернізації об'єктів оцінки і досягнутим світовим рівнем. Первинна модернізація в масштабах світу є класичною, а вторинна – новою. З розвитком процесу вторинної модернізації індикатори та методи оцінки рівня інтегрованої модернізації повинні відповідним чином коригуватися.

Таблиця 2.4

Оціночні індикатори вторинної модернізації

	Індикатор	Інтерпретація індикатора
Інновації в знаннях	Фінансування інновацій в знання	Співвідношення витрат на НДДКР і ВВП
	Людський внесок в інновації в знання	Число вчених і інженерів, повністю зайнятих в НДДКР, на 10 000 чоловік
	Патенти на інновації в знання	Число жителів країни, які подають заявки на патенти, на 1 млн осіб
Передача знань	Частка осіб з середньою освітою	Частка учнів в середніх навчальних закладах серед населення відповідного віку (12-17 років)
	Частка осіб з вищою освітою	Частка студентів ВНЗ серед населення студентського віку (20-24 років)
	Поширеність телебачення	Число телевізорів на 1000 чоловік. дані по сім'ях (у відсотках)
	Поширеність мережі Інтернет	Число користувачів мережі Інтернет на 100 чоловік
Якість життя	Частка міського населення	Частка міського населення у всьому населенні
	Медичні послуги	Число лікарів на 1000 осіб
	Рівень дитячої смертності *	Смертність дітей у віці до 1 року на кожну тисячу народжених
	Очікувана тривалість життя	Середня очікувана тривалість життя при народженні
	Споживання енергії на душу населення	Кілограм нафтового еквівалента на людину
Якість економіки	ВНП на душу населення	ВНП на душу населення (в дол. США)
	ВВП на душу населення в умовах паритету купівельної спроможності	ВВП на душу населення в умовах ППС (в міжнародних доларах)
	Частка доданої вартості в матеріальній сфері *	Частка сільськогосподарської та індустріальної доданої вартості у ВВП
	Частка праці в матеріальній сфері *	Частка осіб, зайнятих в сільському господарстві і промисловості, в загальній зайнятості

Джерело: [381]

Примітка. * Зворотний індикатор

Розвинені країни перебувають в різних фазах двох модернізацій. Для оцінки рівня інтегрованої модернізації використовуються індикатори, які можуть бути застосовані при оцінці як первинної, так і вторинної модернізацій. При оцінці інтегрованої модернізації використовуються три

категорії (головним чином економічні, соціальні і пов'язані зі знаннями), а також 12 спеціальних індикаторів.

$$IMI = (EI + SI + KI) / 3 \quad (2.13)$$

$$EI = \sum Di / 4 \quad (i = 1, 2, 3, 4) \quad (2.14)$$

$$SI = \sum Di / 4 \quad (i = 5, 6, 7, 8) \quad (2.15)$$

$$KI = \sum Di / 4 \quad (i = 9, 10, 11, 12) \quad (2.16)$$

$$Di = 100 \times i_{\text{actual value}} / i_{\text{reference value}} \quad (\text{позитивний індикатор, } Di \leq 100) \quad (2.17)$$

$$Di = 100 \times i_{\text{reference value}} / i_{\text{actual value}} \quad (\text{зворотній індикатор, } Di \leq 100) \quad (2.18)$$

($i = 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12$).

IMI – інтегрований індекс модернізації, EI – економічний індекс інтегрованої модернізації, SI – соціальний індекс інтегрованої модернізації, KI – індекс знань інтегрованої модернізації, Di – відносний рівень розвитку оцінного індикатора з номером i, його значення менше або дорівнює 100, i – порядковий номер кожного з 12 оціночних індикаторів, *i actual value* – реальне значення індикатора під номером i, а *i reference value* – довідкове значення оціночного індикатора під номером [205; 381].

При оцінці інтегрованої модернізації використовуються три категорії (економічні, соціальні і відносяться до знань), що включають 12 індикаторів (таблиця 2.5).

Всі індикатори було об'єднано у групи: економічні, соціальні, екологічні, виробництво та передача знань. При відборі окремих показників враховуються їх властивості (табл. Б.1, додаток Б).

У розрахунках відносних показників використовують показник «наявне населення». До нього відноситься населення, яке на момент перепису перебуває на певній території, враховуючи тимчасово проживаючих за умови їхньої відсутності у постійному місці проживання не більше ніж 12 місяців.

Пріоритет показнику «кількість зайнятого населення» перед аналогічним показником «кількість найманих працівників» віддають у

зв'язку з тим, що він містить більш розширену інформацію про зайнятих у секторах економіки.

Таблиця 2.5

Оціночні індикатори інтегрованої модернізації

	Індикатор	Інтерпретація індикатора
Економічні індикатори	ВНД на душу населення	ВНД на душу населення (в дол. США)
	ВВП на душу населення в умовах ПКС	ВВП на душу населення в умовах ПКС або ВНД в умовах ПКС (в міжнародних дол.)
	Частка доданої вартості в сфері послуг	Співвідношення доданої вартості в сфері послуг і ВВП
	Частка зайнятих у сфері послуг	Співвідношення зайнятих у сфері послуг і загальної зайнятості
Соціальні індикатори	Частка міського населення	Частка міського населення в загальному населенні
	Медичні послуги	Число лікарів на 1000 осіб
	Очікувана тривалість життя	Середня очікувана тривалість життя при народженні
	Екологічна ефективність	Ефективність енергетичної сфери: ВВП на душу населення / споживання енергії на душу населення (в кілограмах нафти в доларах США)
Індикатори знань	Фінансування інновацій в знаннях	Співвідношення витрат на НДДКР до ВВП
	Патенти на інновації в знаннях	Число жителів країни, які подають заявки на патенти, на 1 млн осіб.
	Сукупна частка студентів ВУЗів	Частка студентів ВНЗ серед населення студентського віку (20-24 років)
	Поширеність мережі Інтернет	Число користувачів мережі Інтернет на 100 чоловік

Джерело: [205]

Так, до найманих працівників відносяться зайняті, які за місцем роботи уклали трудовий договір (контракт, договір цивільно-правового характеру) на постійній або тимчасовій основі, а саме працівники суб'єктів підприємницької діяльності, бюджетних і фінансових установ та громадських організацій, кадрові військовослужбовці (крім строкової служби), особи правоохоронних органів. Найманих працівників враховують за місцем прикладання їх праці, тобто за місцем знаходження підприємства або його структурного підрозділу.

Показник «кількість зайнятого населення за видами економічної діяльності» охоплює осіб у віці 15-70 років, які працювали впродовж

обстежуваного тижня хоча б одну годину за наймом за винагороду в грошовому чи натуральному вигляді або формально мали робоче місце, але не працювали впродовж обстежуваного періоду з певних причин.

Показник «реалізована інноваційна продукція» було складено з двох видів: нової для ринку та нової для підприємства. Інновацію вважають новою для ринку з того моменту, коли підприємство, що її впровадило вперше виводить її на ринок. Будь яка зміна буде зарахована до інновації при мінімальному рівні новизни для підприємства. Якщо продукт чи технологія вже використовується в інших підприємствах, а для досліджуваного є новим – це зараховується як інновація для нього. Враховувалися обидва типи, оскільки всі вони є проявом інноваційної діяльності. Технологічно новий продукт та значно технологічно удосконалений продукт (з 2007 р. інноваційна продукція) – це продукція, що є новою або вдосконаленою щодо властивостей чи способів використання. Новими продуктами вважають товари та послуги, які за характеристиками чи призначенням, значним чином відрізняються від продуктів, які підприємство виготовляло раніше.

Незважаючи на критику показника валового внутрішнього продукту, у методиці він був використаний. Поки що він своєї актуальності не втратив. Однак у результаті входження в еру цифровізації і значної частки в них безкоштовних цифрових послуг, органи статистики не завжди можуть підрахувати обсяги споживання, що впливає на розмір ВВП у бік його зниження. Тому у подальших дослідженнях планується замінити показник ВВП на показник реальної заробітної плати.

Котов Є.В. та колектив авторів в своїх дослідженнях пропонують адаптовану методику оцінки неоіндустріальної модернізації і вказують, що при відборі індикаторів методики оцінки необхідно враховувати основні характеристики, притаманні неоіндустріалізації: інноваційність промисловості та суспільства, високий рівень та безперервність підвищення

знань і навичок, якість життя, урбанізованість території, екологічний вплив індустріалізації, гідний рівень життя населення [177].

В результаті виявляється, що в сучасному в світі нараховується: 38 % низько розвинених країн, 28 % попередньо розвинених, 19 % середньорозвинених і 15 % розвинених країн. В цілому ці результати представляються досить переконливими. Індекси всесвітньої модернізації є результатами її оцінки і включають в себе три види: індекс первинної модернізації, індекс вторинної модернізації та індекс інтегрованої модернізації. Вони відображають рівні модернізації в економічному, соціальному, інформаційному та інших секторах, але не відображають рівні модернізації в сфері політики.

2.2. Науково-методичні підходи визначення стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку агропромислових підприємств

Вирішальними факторами економічного зростання і конкурентоспроможності провідних країн світу є інноваційна активність суб'єктів науки і виробництва та безперервне інноваційно-технологічне оновлення усіх сфер суспільства. Характерними ознаками інноваційно активної економічної діяльності є синтез наукових і технічних знань, інтелектуалізація виробничої діяльності, інформаційно-комунікаційні технології, нематеріальні активи, виробничі кластери, ефективний і конкурентоспроможний бізнес, Інноваційно орієнтована економіка створює умови для людського розвитку і високих стандартів якості життя.

Посилення ролі інноваційної складової соціально-економічного розвитку актуалізує дослідження інноваційного потенціалу та результативності функціонування національних інноваційних систем. Теоретико-методологічні аспекти вимірювання інноваційного і людського розвитку, оцінювання внеску кожної з них у глобальну

інноваційну сферу перебувають у полі зору провідних міжнародних інституцій, зокрема таких спеціалізованих підрозділів ООН, як Світова організація інтелектуальної власності, Міжнародний союз електрозв'язку, Програма розвитку ООН та ін. Позиціонування країн у системі міжнародних рейтингів інноваційного та людського розвитку стали об'єктом дослідження широкого кола зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких: І. Єгоров [135], В. Козюк [273], Е. Лібанова [175;176], Л. Лігоненко [167], Л. Федулова [294] та ін.

Ураховуючи значну диференціацію регіонів України за розвитком практично всіх сфер життєдіяльності важливим напрямом досліджень виступає адаптація напрацьованих на міжнародному рівні методик до специфіки розвитку в умовах глобалізації. Міжнародні рейтинги є адекватними інструментами вимірювання інноваційного та людського розвитку у системі глобального інформаційного простору.

Визнаючи потужний вплив інновацій на економічний поступ і процвітання країн, Міжнародна школа інноваційного бізнесу INSEAD у співпраці з Корнелльським університетом і Світовою організацією інтелектуальної власності, починаючи з 2007 р., щорічно обчислюють Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index, GII). Рейтинг охоплює понад 120 країн, які перебувають на різних рівнях інноваційного розвитку. Неодмінною умовою включення країни до GII є доступність не менше як 60% необхідних для розрахунку даних.

Глобальний індекс інновацій – це багатовимірна оцінка національної інноваційної сфери, на яку покладається завдання визначати позицію країни за рівнем інноваційного розвитку у світовому контексті. Крім порівняльного аналізу, GII на основі багатого й унікального набору даних уможливорює ідентифікацію відносних переваг та слабких ланок національних інноваційних систем і стає важливим інструментом оцінювання ефективності інноваційної політики держави.

Для вимірювання стану інноваційної сфери використовують комплекс з понад 80 первинних (базових) показників, різних за статистичною природою і джерелами інформації. З них дві третини складають макроекономічні (кількісні) показники з офіційних джерел досліджуваних країн, інші показники – це композитні (рейтингові) оцінки різних міжнародних інституцій та експертні оцінки лідерів бізнесу в рамках опитувань Світового економічного форуму.

Показники конвертуються в єдину оціночну шкалу від 0 до 100 з використанням критерію мінімакса: для показників-стимуляторів та дестимуляторів:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{i,\min}}{x_{i,\max} - x_{i,\min}} * 100 \quad (2.19)$$

де x_{ij} – фактичне значення i -го показника в j -й країні; $(x_{i,\max} - x_{i,\min})$ розмах варіації значень i -го показника; у разі значної асиметрії розподілу показника використовують квартальний розмах варіації.

Базові показники охоплюють усі компоненти інноваційної сфери і поетапно об'єднуються у два субіндекси: 55 показників характеризують інноваційний потенціал країни і формують субіндекс Входу (Innovation Input Sub-index), 27 характеризують наукові й творчі результати інноваційної діяльності та формують субіндекс Виходу (Innovation Output Sub-index).

Субіндекс Входу враховує п'ять елементів національної економіки, які створюють умови для інноваційної діяльності: інститути; людський капітал і наука; інфраструктура; розвиток внутрішнього ринку і бізнесу. Субіндекс Виходу агрегує два типи результатів інноваційної діяльності: наукові знання і технології та результати креативної діяльності.

Методика обчислення рейтингу ГІІ ґрунтується на поєднанні інноваційного потенціалу і результатів інноваційної діяльності. Алгебраїчно такий підхід реалізується усередненням субіндексів Входу і Виходу, тобто $ГІІ = 0,5 (Input + Output)$. Чим більш розвиненою в

інноваційному плані є країна, тим вище значення індексу. Одночасно визначається співвідношення цих субіндексів (Output/Input) яке відображає агреговану результативність інноваційної діяльності за наявного інноваційного потенціалу (Innovation Efficiency Ratio, IER) [135]. Автори розглядають це співвідношення як вимірник ефективності проведення державної політики у сфері інновацій. Структура рейтингової системи індексу GII представлена на рис. В.1, додатку В.

Складність ієрархічної структури рейтингової системи GII, в якій передбачено чотириступеневу згортку індикаторів, компенсується простою методикою згортки – на всіх її ступенях від агрегування стандартизованих значень базових показників до агрегування субіндексів Входу / Виходу застосовують рівнозважену середню арифметичну.

Позиціонування країн у Глобальному рейтингу інновацій здійснюють: а) за оцінкою СІІ в глобальному масштабі; б) за субіндексами Входу і Виходу; в) за коефіцієнтом інноваційної ефективності (ІЕК).

Інноваційний розвиток означає, що інновації стосуються не лише створення та впровадження нових технологій, але й «інноваційного» ставлення до людини. Саме люди з відповідною освітою, кваліфікацією та досвідом визначають межі й можливості технологічної, економічної і соціальної модернізації суспільства. За жодних темпів економічного зростання суспільний прогрес неможливий, якщо не реалізовані базові для людини можливості, а саме: довге і здорове життя; набуття, поглиблення та оновлення знань; доступ до засобів, що дозволяють забезпечити гідний рівень життя.

Первинна самоцінність людини, усебічний розвиток її здібностей і якнайповніше задоволення потреб покладені в основу Концепції людського розвитку. З погляду цієї концепції, людський розвиток визначається як безперервний процес розширення можливостей вибору,

що забезпечується політичною свободою, правами людини, суспільною повагою до особистості, здоровим довкіллям. [175].

Маючи на меті якомога повніше відобразити всю багатовимірність постійно зростаючих людських можливостей, Програмою розвитку ООН (ПРООН) було розроблено комплексний інтегральний показник – індекс людського розвитку (Human Development Index, HDI). Концептуальна структура індексу людського розвитку представлена на рис. В.2. додатку В.

Оскільки всі показники є стимуляторами, то прогрес людського розвитку вимірюється щодо мінімального рівня, достатнього для виживання суспільства протягом певного періоду часу. Стандартизацію показників здійснюють з використанням критерію мінімакса, що дає можливість конвертувати їх в оцінну шкалу від 0 до 1:

$$Z_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{i,min}}{x_{i,max} - x_{i,min}} \quad (2.20)$$

У цьому самому діапазоні визначається інтегральний індекс HDI. Чим більше значення HDI наближається до одиниці, тим кращу позицію в рейтингу людського розвитку посідає країна. Максимальні й мінімальні значення складових HDI наведено в табл. 2.6 [350]. Для очікуваної тривалості життя при народженні мінімальне значення індексу становить 20 років, для обох показників у сфері освіти – 0 років (тобто суспільство може існувати без формальної освіти), а для доходу на особу – 100 дол. США (табл. В.1, додаток В).

Індекс людського розвитку HDI спирається на середні статистичні дані щодо досягнень країни у сфері людського розвитку і не враховує внутрішню соціальну неоднорідність суспільства, його розшарування за окремими параметрами людського розвитку, насамперед за рівнем доходу. Тому логічним стало введення у 2010 р. додаткових індексів, які ПРООН також оприлюднює в щорічних Доповідях з людського розвитку.

До них належать Індеси: людського розвитку, скоригований на соціально-економічну нерівність; гендерної нерівності; багатовимірної бідності (рис.2.1).

Зазначимо, що розглянуті методологічні підходи до обчислення та застосування різних міжнародних рейтингів ілюструють багатий арсенал статистичних методів стандартизації і згортки показників та аналітичні можливості інтегральних оцінок (індексів). Кожен із розглянутих індексів виконує свою аналітичну місію, ґрунтується на відповідному наборі базових показників і обчислюється із застосуванням унікальної методології агрегування.

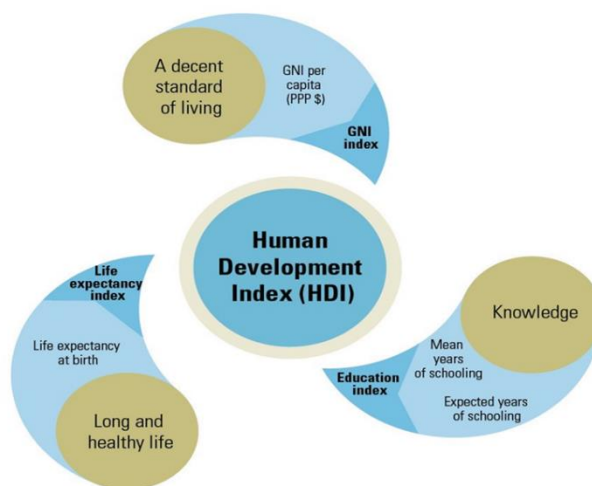

Рис. 2.1. Основні площини Індесу людського розвитку за методикою ООН

Джерело: [350]

Результати рейтингування країн мають публічний характер і доступні всім бажаючим. Це робить рейтинги привабливим інструментом міждержавного порівняльного аналізу. Проте позиціонування країни в тому чи іншому рейтингу не може бути самоціллю, це лише своєрідний індикатор національного потенціалу в глобальному середовищі, фундамент поглибленого аналізу закономірностей його формування і

використання.

Індекс людського розвитку (ІЛР) – це підсумковий показник для оцінювання довгострокового прогресу людського розвитку у трьох основних площинах: і) довготривале та здорове життя, ii) доступ до знань, iii) гідний рівень життя. Основне призначення Індексу – порівняння між країнами за узагальнюючою характеристикою розвитку.

Національна методика оцінки регіонального людського розвитку призначена для моніторингу стану людського розвитку в регіонах України. Вона дозволяє відстежувати зміни рейтингів регіонів як за інтегральним індексом, так і за його окремими аспектами (частковими індексами); визначати чинники, які зумовили ці зміни, здійснюючи аналіз первинних показників та їх впливу на інтегральні значення. Перевагою національної методики є можливість використати більший спектр показників – характеристик людського розвитку, адаптувати методику до потреб конкретної країни, використовувати її як інструмент для формування та оцінювання державної політики, а також визначення її пріоритетів.

До 2012 р. національна методика, на відміну від міжнародної, була постійною, хоча за період її використання значно змінилися соціально-економічна ситуація, інформаційно-статистичне забезпечення, виникли нові аналітичні потреби, зокрема, щодо оцінювання прогресу людського розвитку та оцінки його чинників на регіональному рівні.

Оновлений варіант методики розрахунку ІЛР, як і попередній, має трирівневу структуру: 1-й рівень – первинні показники, які на 2-му рівні інтегруються у 6 часткових індексів, що відображають такі аспекти людського розвитку, як «Відтворення населення», «Соціальне середовище», «Гідна праця», «Освіта», «Добробут», «Комфортне життя». На 3-му рівні часткові індекси агрегуються в єдиний інтегральний індекс ІЛР (рис. В.3 додаток В).

Узагальнюючи підходи до розрахунків Індексу людського розвитку за національною та методикою ООН вважаємо, що виникає необхідність їх

адаптації, оскільки результати розрахунків рівня людського розвитку неможливо співставити та практично використовувати. Ми пропонуємо здійснювати оцінку рівня людського капіталу за вже існуючими рейтинговими списками по інтегральним показникам Індексу людського розвитку (ІЛР) який розраховується ООН щорічно для міждержавного порівняння та вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття через вирівнювання визначеного значення фактичних основних характеристик людського потенціалу за міжнародними визначеннями та середнього рівня розрахованого згідно національної методики..

Метою дослідження сутності та проведення корегування визначених показників, які безпосередньо впливають на рівень людського розвитку є оцінка рейтингового місця України серед інших країн світу та визначення комплексу заходів щодо підвищення ефективності використання та розвитку інтелектуального капіталу підприємств України в умовах глобалізації. Удосконалення методичних підходів сприятиме гармонізації та поглибленню надбань наукових спільнот щодо можливості регулювання факторів впливу та практичної реалізації забезпечення людського розвитку та інтелектуального капіталу світу і України (рис. 2.2).

У сучасному суспільстві людський капітал стає основою багатства, є основним ресурсом для розвитку, закладає основу конкурентоспроможності системи.

Сукупність накопиченого запасу, що складається з певного об'єму знань, навичок, талантів та здібностей, рівня здоров'я, цінностей, мотивацій, інших якостей, який сформований в результаті інвестицій або без них, і використовується в будь якому виді економічної діяльності та забезпечує підвищення рівня продуктивності праці та зростання доходів носія даного капіталу можна назвати людським капіталом.

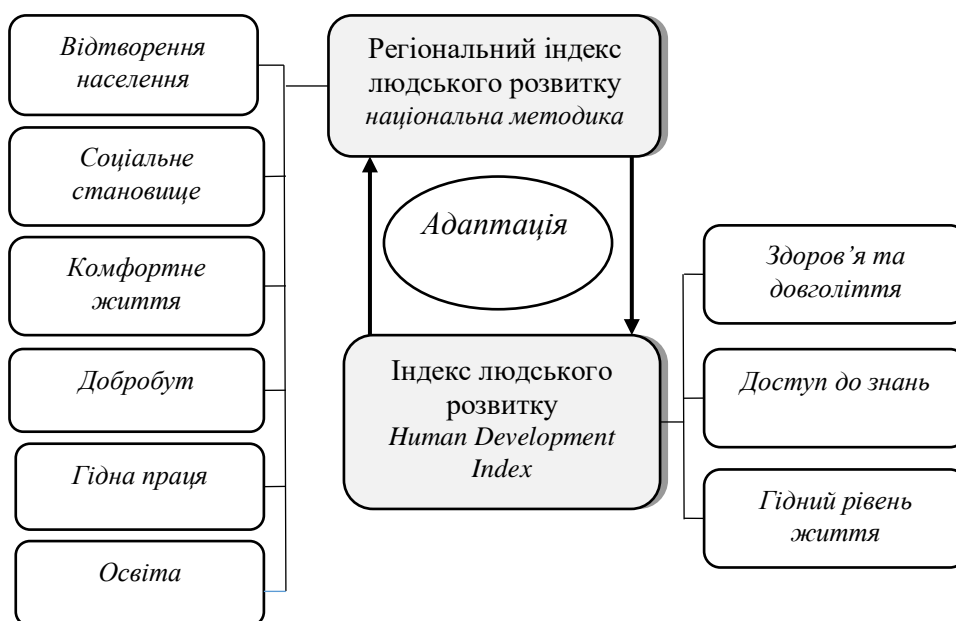

Рис. 2.2. Концепція адаптації методичних підходів до обчислення Індексу людського розвитку

Джерело: сформовано автором

Особливостями формування та розвитку людського капіталу можна вважати:

- можна вважати основною цінністю суспільства, а з огляду на процеси глобалізації – чинником економічного зростання та головною;
- є накопичувальним з навичок та здібностей;
- має здатність економічно змінювати свою вартість, зношуючись фізично;
- за ліквідністю відрізняється від фізичного капіталу;
- при формуванні та вдосконаленні вимагає значних витрат людини і суспільства;
- невід’ємний від носія – людини;
- використання і отримання прямих доходів контролюється людиною.

Поняття «людський капітал» певним чином визначає роль людини в економічній системі, оскільки як і будь який інший вид капіталу визначає необхідність інвестування в людину для забезпечення тривалого економічного ефекту.

Інвестиції в людський капітал є цілеспрямованими витратами на розвиток людини в грошовій або іншій формі (на освіту, охорону здоров'я, мобільність), які сприяють вдосконаленню інтелектуального рівня, професійному зростанню людини, підвищенню продуктивних здібностей, що приносить у майбутньому дохід як індивіду, так і суспільству в цілому [135, с. 34].

Можна виділити три види інвестицій в людський капітал з точки зору економічної науки: освіту; охорону здоров'я; мобільність. Головними тут визначаємо інвестування в здоров'я та освіту [167].

У сучасному суспільстві визначальними засобами праці стали інформація і знання. Інноваційна діяльність людини завжди пов'язана з інтелектуальною, в рамках якої виникають нові ідеї і створюються нові засоби праці, технології, методи організації виробництва і управління соціально-економічними системами. Тому для реалізації інновацій потрібне залучення нових ресурсів, пов'язаних з інтелектуальною діяльністю самої людини. Тому інтелектуальні ресурси стали об'єктом дослідження в економічних теоріях з метою пошуку найбільш ефективного фактора інноваційного розвитку.

Термін «інтелектуальний капітал» вперше використав Дж. Гелбрейт в 1969 р, щоб звернути увагу на те, що визначальним багатством будь-якої компанії є здібності інтелектуальних ресурсів створювати нові види засобів та їх поєднання для отримання доходів у сфері виробництва товарів і послуг. Він вважав, що інтелектуальний капітал – це щось більше, ніж «чистий інтелект» людини, тобто по суті – це інтелектуальна діяльність співробітників фірми, включена у виробничий процес і пов'язана з генерацією ідей і прибутку.

Саме інтелектуальні здібності людини сприяють формуванню і ефективному застосуванню традиційних видів капіталу – матеріального і фінансового. Поява нового терміна в економічній науці пов'язане з

формуванням і реалізацією постіндустріальної парадигми розвитку реальної економіки, в рамках якої головними чинниками виробництва, конкуренції та отримання прибутку стають не тільки природні, матеріальні та фінансові ресурси, а, більшою мірою, інтелектуальні та інформаційні. Саме інтелектуальні здібності людини створюють інформацію і дозволяють її аналізувати і приймати рішення. У сучасному інформаційному суспільстві інформація стала фундаментальним чинником його розвитку.

Багато дослідників багаторазово коректували і доповнювали визначення інтелектуального капіталу. Деякі визначають інтелектуальний капітал як термін для позначення нематеріальних активів, які підсилюють конкурентні переваги і без яких компанія не може існувати. Складовими частинами інтелектуального капіталу є: людські активи, інтелектуальна власність, інфраструктурні та ринкові активи. Під людськими активами мається на увазі сукупність колективних знань співробітників підприємства, їх творчих здібностей, уміння вирішувати проблеми, лідерських якостей, підприємницьких і управлінських навичок працівників [135].

В 1961 році в продовження теорії цінностей було розроблено нову модель «Кестера-Брейлі-Майера» оцінки фірми, заснована на таких основних положеннях:

- 1) поточна цінність постійного грошового потоку з наявних активів;
- 2) поточна цінність можливостей, що надаються підприємством для здійснення додаткових інвестицій в засоби виробництва, що принесуть дохід, який може перевищити ринкову норму прибутку.

Незважаючи на відсутність єдиної думки про визначення елементів інтелектуального капіталу, дослідники в більшості сходяться на думці про те, що інтелектуальний капітал є системою взаємопов'язаних компонентів (К. Е. Свейбі, Л. Едвінссон, М. Мело, Е. Брукінг) [16; 33; 378]. До інтелектуального капіталу підприємства вчені відносять активи інтелектуальної власності, ринкові, гуманітарні активи, інфраструктуру.

Погоджуємось із визначенням сутності інтелектуального капіталу з вченими Руусом Й., Пайком С., Фернстромом Л.: «Інтелектуальний капітал – це всі негрошові і нематеріальні ресурси, які повністю або частково контрольовані організацією та беруть участь у створенні цінностей» [252].

Вважаємо, що окрім оцінки в грошовій або іншій формі, які сприяють зростанню в майбутньому продуктивності та заробітків працівника, мають розглядатися як інвестиції в людський капітал в освіту та здоров'я, а також у розвиток рівня і запасу знань, творчості, навичок в умовах неоіндустріальної модернізації, тобто у розвиток інтелектуального капіталу.

Інтелектуальний капітал, формуючись на основі наявних інтелектуальних ресурсів, фінансових, економічних ресурсів та економічного потенціалу, основні властивості останнього перебирає на себе. Такий процес трансформації інтелектуального потенціалу в інтелектуальний капітал залежить від розвитку управлінської системи підприємства та рівня розвитку персоналу.

Саме тому, розвиток навичок, як гнучкої здатності людей виконувати завдання та реагувати на ситуацію розширює можливості працевлаштування, дає змогу працівникам ефективніше виконувати свою роботу, використовувати новітні технології та впроваджувати інновації, водночас допомагаючи фірмам зайняти вигідніше місце в ланцюзі створення вартості відповідної галузі.

Міжнародна бізнес-школа INSEAD у партнерстві з Adecco Group і Інститутом лідерства людського капіталу (HCLI) Сінгапуру готує щорічне дослідження Глобального індексу конкурентоспроможності талантів (Global Talent Competitiveness Index). У ньому розглядається вплив технологічних змін на конкурентоспроможність талантів і підтверджується, що, незважаючи на тенденцію витіснення робочих місць на всіх рівнях машинами, технології також створюють нові можливості. Основні навички, які є ключем до успіху, – це вміння працювати як з новими технологіями, так

і з людьми, гнучкість і співробітництво [347].

Сумарний індекс розраховується на основі середнього арифметичного шести критеріїв: ринкові і нормативні умови на ринку праці; шанси для кар'єрного зростання; можливості роботодавців залучати таланти з усього світу (Індекс приваблювання талантів); здатність утримувати кваліфікований персонал; виробничі навички співробітників і глобальні знання.

Інноваційний розвиток агропромислових підприємств в умовах неоіндустріалізації модернізації реалізується у три етапи: здатність; можливості; готовність до реалізації стратегічного напрямку.

Для визначення реально і ефективного напрямку інноваційного розвитку необхідно проаналізувати наскільки можливості інноваційного потенціалу підприємства відповідають вибраному стратегічному напрямку неоіндустріальної модернізації агропромислових підприємств. Це дозволить оцінити реальну здатність до інноваційного розвитку шляхом порівняння наявного інноваційного потенціалу з оптимальним набором характеристик, сприйнятливих до інновацій для неоіндустріальної модернізації підприємств.

Можливість здійснювати інноваційну діяльність і модернізацію агропромислових підприємств в контексті неоіндустріалізації визначається потенційною здатністю виробництва (інноваційним потенціалом) і сукупною оцінкою чинників макро- і мікросередовища, що впливають на її реалізацію.

Готовність аграрного виробництва до інноваційного розвитку і модернізації підприємств в контексті неоіндустріалізації визначається стратегічним напрямом інноваційної діяльності, сукупністю ресурсного та організаційного забезпечення, загальним техніко-технологічним потенціалом, реальним ступенем готовності підприємств до неоіндустріалізації та можливостями поширення нововведень виробниками.

Стратегічні напрямки інноваційного розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації показано у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Стратегічні напрямки інноваційного розвитку агропромислових підприємств в контексті неоіндустріальної модернізації

Складові інноваційного розвитку підприємств	Стратегічні напрямки інноваційного розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації			
	Інтелектуалізація неоіндустріальних інновацій	Інтеграція діяльності підприємств з науковими організаціями	Створення інноваційних кластерів: підприємства, ЗВО, наукові, фінансові установи та інші	Впровадження окремих інноваційних елементів
Фундаментальні і прикладні дослідження і розробки	Чіткий аналіз і інформованість про рівень індустріалізації, стан ринків техніки, технології, необхідних для галузевого виробництва	Оперативне фінансування НДДКР і ефективне впровадження розробок у виробництво	Здатність розробляти нові технології і оптимально управляти виробничими процесами	Оцінка можливостей, орієнтація на споживача
Виробництво	Виробництво аграрної продукції із застосуванням системи поступального зростання рівня інновативності неоіндустріального виробництва	Виробництво з оперативним впровадженням інноваційних продуктів	Високопродуктивне, економічно ефективне виробництво	Гнучка, адаптивна структура галузевого виробництва
Фінансове забезпечення	Необхідність наявності нових джерел істотних сум ризикованих капіталовкладень	Швидка мобілізація значних власних, позикових і залучених капіталовкладень	Наявність матеріально-технічних і фінансових ресурсів, гранти на дослідження, міжнародне та державно-приватне партнерство	Наявність початкових або середніх матеріально-технічних і фінансових ресурсів
Організаційне забезпечення	Гнучка структура, здатна до адаптації до неоіндустріальних змін	Посадження гнучкої, адаптивної структури з економічно ефективною	Організаційна структура механічного типу	Гнучка структура управління органічного типу
Кадрове забезпечення	Оцінка і розвиток інтелектуального потенціалу підприємства, якісна характеристика кадрів, підвищення кваліфікації, формування інноваційних, творчих, креативних навичок	Оцінка наявного інтелектуального потенціалу кадрів, залучення фахівців наукових організацій	Підвищення ефективності кадрового потенціалу, підвищення мотивації	Зростання рівня інтелектуального розвитку кадрів, підвищення кваліфікації
Комерціалізація інтелектуальної власності	Синергія науки, виробництва, ринків та суспільства	Інноваційне партнерство	Кластеризація інновацій	Створення інноваційних підприємств, стартапів

Джерело: удосконалено на основі [27]

Стратегічними напрямками інноваційного розвитку агропромислових підприємств в контексті неоіндустріальної модернізації вважаємо інтелектуалізацію неоіндустріальних інновацій, інтеграцію діяльності підприємств з науковими організаціями, створення інноваційних кластерів як

об'єднання підприємств, ЗВО, наукових та фінансових установ та інших організацій та впровадження окремих інноваційних елементів.

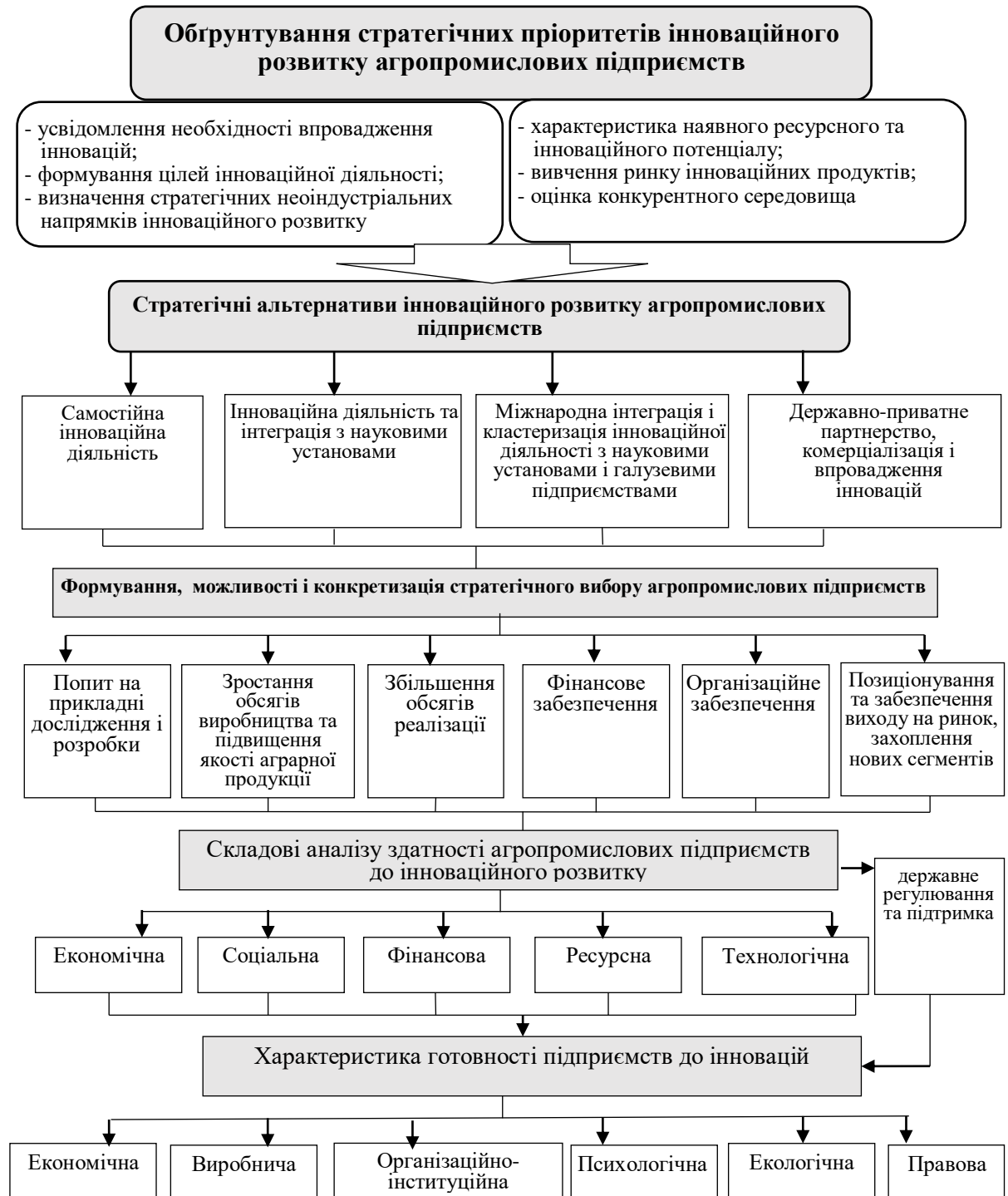

Рис. 2.3. Алгоритм обґрунтування стратегічних альтернатив інноваційного розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації

Джерело: удосконалено автором на основі [27]

Вказані напрямки пропонуємо визначати через складові інноваційного розвитку підприємств: фундаментальні і прикладні дослідження і розробки; виробництво; фінансове забезпечення; організаційне забезпечення; кадрове забезпечення та комерціалізацію інтелектуальної власності.

Послідовна реалізація цих етапів дозволить визначити потенційні можливості в реалізації інновацій для з урахуванням дії сукупності чинників, сприяючих або, навпаки, перешкоджаючих інноваційній діяльності, а також мотиваційних, організаційних, правових та інших складових здатності, можливості і готовності підприємств агропромислового комплексу до неоіндустріальної модернізації.

У цих умовах успіху на ринку досягають, насамперед, ті підприємства, які здатні оперативно й ефективно приводити у відповідність внутрішні можливості розвитку зовнішнім, які генеруються макро- і мікросередовищем. Це передбачає оцінку внутрішніх можливостей (потенціалу) суб'єкта господарювання і зіставлення їх з зовнішніми можливостями та загрозами, які визначають умови діяльності на конкретних товарних ринках.

В сучасних умовах господарювання здійснення диференційованого аналізу проводимо на основі узагальнення, обґрунтування і конкретизації методично-практичних підходів здатності, можливості і готовності до інноваційно-інвестиційного розвитку, а також визначення комплексу чинників, що впливають на ефективність практичної реалізації модернізації агропромислових підприємств в контексті неоіндустріалізації.

Для оцінки готовності підприємства до діяльності на принципах стратегічного управління пропонується оцінити ступінь прояву кожного з перерахованих вище ознак у діяльності підприємства експертним шляхом за методом Дельфі за оцінками. Загальна оцінка ступеня готовності компанії являє собою середньозважений бал:

$$\bar{S} = \frac{1}{m * n} \sum_{i=1}^m K_i \sum_{j=1}^n S_{ij} , \quad (2.21)$$

де: S_{ij} – бальна оцінка j -го експерта ступеня прояву i -го ознаки; n – кількість експертів; m – число розглянутих ознак; K_i – коефіцієнт важливості i -го ознаки, обумовлені за правилом:

$$K_i = \begin{cases} 1 - \text{якщо } i\text{-й ознака «менш важлива»}; \\ 2 - \text{якщо } i\text{-й ознака «важлива»}; \\ 3 - \text{якщо } i\text{-й ознака «дуже важлива»}. \end{cases}$$

Для спрощення прийнято, що всі ознаки мають однакову важливість і $k=1$. При оцінці, в якій приймає участь десять експертів: $n = 10$, а $m = 12$.

Отже, за формулою наступні граничні числа:

$b_{\min} = 0,2$ – відповідає випадку повного не прояву всіх ознак;

$b_{\text{сл}} = 0,3$ – відповідає випадку слабого прояву всіх ознак;

$b_{\text{нп}} = 0,4$ – відповідає випадку не повного прояву всіх ознак;

$b_{\max} = 0,5$ – відповідає випадку повного прояву всіх ознак.

Тепер за формулами:

$$b_1 = b_{\min} + 0,75 (b_{\text{сл}} - b_{\min}) \quad (2.22)$$

$$b_{\text{ср}} = 0,5 (b_{\min} + b_{\max}) \quad (2.23)$$

$$b_2 = b_{\text{нп}} + 0,25 (b_{\max} - b_{\text{нп}}) \quad (2.24)$$

Ступінь готовності компанії до стратегічного розвитку варто оцінювати як:

- дуже висока, якщо отриманий результат попадає в діапазон $b_2 - b_{\max}$;
- висока, якщо отриманий результат попадає в діапазон $b_{\text{ср}} - b_2$;
- помірна, якщо отриманий результат попадає в діапазон $b_1 - b_{\text{ср}}$;
- низька, якщо отриманий результат попадає в діапазон $b_{\min} - b_1$.

В рамках інноваційного бізнесу, покликаною реалізувати ланцюжок цінностей для кінцевого споживача, протікає інноваційний процес, в якому беруть участь всі ланки. Поняття «інноваційна активність» поширюється на всіх учасників інноваційного процесу. Тим самим створюється можливість для вимірювання всіх основних діючих сил в інноваційному бізнесі: споживача інноваційного продукту, творця (новатора і інноватора), інвестора.

Інноваційна активність фірми – це комплексна характеристика її інноваційної діяльності, що включає сприйнятливість до новацій (властивість споживача інноваційного продукту), ступінь інтенсивності здійснюваних дій з трансформації новації і їх своєчасність (властивість постачальника інноваційного продукту), здатність мобілізувати потенціал необхідної кількості та якості, здатність забезпечити обґрунтованість застосовуваних методів, раціональність технології інноваційного процесу за складом і послідовності операцій [11].

Вважаємо за доцільне доповнити дане твердження і визначити здатність мобілізувати потенціал необхідної кількості та якості, забезпечення обґрунтованості застосовуваних методів, раціональність технології інноваційного процесу за складом і послідовністю операцій як властивість винахідника інноваційного продукту. Додати також готовність до оновлення основних елементів інноваційної системи – своїх знань, технологічного оснащення, інформаційно-комунікаційних технологій та умов їх ефективного використання, спілкування, організованості інноваційного процесу та міри компетентності як властивість товаровиробника інноваційного продукту. Це дозволить встановити найважливіші фактори інноваційного процесу, які зводяться до подання комплексної характеристики інноваційної діяльності та визначення ступеня готовності до стратегічного розвитку як: дуже висока; висока; помірна; низька

Внутрішніми факторами тут вважаються: форми власності; методи управління; організаційна структура підприємства; фінансування; мотивація співробітників. Зовнішні фактори – стан і вплив окремих факторів сфери, вплив сфери в цілому. Для кожної галузі аналізується вплив таких чинників, як інвестиційна активність в галузі (зони капітальних вкладень); зони сировинних і матеріально-технічних ресурсів; зони технологій; групи стратегічного впливу (конкуренти) [11].

Тут використовується детальний багатоаспектний аналіз, заснований на ранжируванні багатьох факторів з виділенням зовнішніх і внутрішніх

аспектів. Це дещо відрізняється від методологічного підходу до оцінки в режимі експрес-аналізу, коли використовують принцип Парето «80/20» (80% цілей аналізу досягається за допомогою 20% факторів). Однак на такі фактори, як сприйняття інновацій, організаційна структура та інвестиційна активність, слід звернути увагу.

Подання про інноваційну активність в частині розвитку формується і вимірюється за допомогою різних методів. Звернемо увагу на підхід з позиції методу «чорного ящика», який вже суворо розділяє систему, що аналізують, на три частини:

- 1) «вхід» – інновації та ресурси;
- 2) «оператор» – механізм перетворення «входу» в «вихід»;
- 3) «вихід» – результат у вигляді нових продуктів, послуг, знань.

Метод «чорного ящика» дозволяє встановити чотири найважливіших фактора інноваційного процесу компанії, які зводяться в подання так званого ромба інноваційної активності: сприйнятливість до нового; забезпеченість ресурсами; спілкування і організованість інноваційного процесу; міра компетентності. Вводимо показники інноваційної активності: K_1 – інноваційна сприйнятливість; K_2 – забезпеченість ресурсами; K_3 – якість спілкування та інноваційного процесу; K_4 – міра або глибина (рівень) компетентності (рис. 2.4).

Загальний рівень інноваційної активності (K_0) розраховується за формулою:

$$K_0 = K_1 + K_2 + K_3 + K_4; \quad (2.25)$$

Він являє собою суму балів чотирьох показників. Відносний рівень інноваційної активності в частках одиниці визначається як відношення фактичного значення K_0 до 40 (максимально можлива сума балів):

$$k = K_0 / 40$$

Відносний рівень інноваційної активності у відсотках ($k_{пр}$) можна розрахувати, поділивши K_0 на 40 і все це помноживши на 100, або відразу помноживши K_0 на коефіцієнт 2,5:

$$k_{пр} = 2,5 K_0 ; \text{ або } k_{пр} = 100 k$$

Рис. 2.4. Ромб оцінки рівня інноваційної можливості бізнесу підприємства

Інноваційна активність компаній (Y_k) в рамках окремого бізнесу визначається як середньозважена сума інноваційних активностей комплексу ланок ланцюжка цінності споживача (n), де K_i – коефіцієнт інноваційної активності i -ої ланки, а γ_i його питома вага.

$$Y_k = \sum_{i=1}^n K_i \gamma_i \quad (2.26)$$

При цьому сума питомих ваг повинна дорівнювати одиниці.

У цьому ланцюжку є потік потреб (споживачів) і потік поставок (постачальників). Крім того, на ринку присутня і певна група конкурентів, що прагне реалізувати свої конкурентні переваги. Таким чином, слід оцінювати інноваційну активність споживачів, постачальників, конкурентів.

2.3. Методологія позиціонування розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації

Позиціонування у стратегічному управлінні розглядається як висхідний етап розробки заходів з реалізації цілей. Термін позиціонування найбільш активно застосовується в маркетингу та розглядається як діяльність підприємства по закріпленню його товарів на ринку та усвідомлення про його відмінність від конкурентів. Тобто увага фокусується не на властивостях продукту та сприйнятті споживачів про це, а на відомостях, що подаються споживачу про властивості продукту [302].

В зарубіжній літературі з управління маркетингом продукції не існує єдиного тлумачення поняття «ринкова позиція» підприємства чи продукції. Якщо іноземні автори достатньо широко використовують категорію ринкової позиції підприємства саме під час опрацювання питань ефективного управління збутовою діяльністю, то для вітчизняних дослідників більш притаманним є використання понятійного апарату позиціонування продукції, як результату сегментації ринку за товарно-ціновими чи споживацькими критеріями [191].

Сьогодні науковці пропонують розширити систему засобів маркетингу, додаючи різні їх групи до «4Р». Вони об'єднуються у моделі: «5Р», «6Р», «7Р», «8Р», «10Р», «12Р» тощо (табл. Д.1, додаток Д).

Спочатку позиціонування, орієнтоване на продукт, набувало все більшої популярності, включаючи в себе створення іміджу продукту та його рейтингу серед продуктів конкурентів. У першу чергу мова йде про «місце, яке бренд займає у підсвідомості своєї цільової аудиторії». Тож ми бачимо, що позиціонування компанії з точки зору такого підходу становить суттєвий фактор конкурентоспроможності.

Ринкова позиція підприємства визначається як сукупність наявних переваг інноваційного, цінового, виробничого та масштабного характеру, які

дають змогу суттєво впливати у короткостроковому періоді на поведінку інших учасників ринкових процесів з метою отримання позитивних результатів своєї діяльності. Автори такої концепції також виділяють три групи факторів формування ринкової позиції виробника:

- 1) виробничо-технологічні;
- 2) інфраструктурні;
- 3) комерційні [8].

Одним з етапів визначення сегментів ринку можна назвати саме позиціонування товару. Суттєво на позицію товару на ринку можуть впливати якість продукції, товару, рівень цін, виробник, дизайн продукту, його імідж, акції та знижки, рівень обслуговування, їх співвідношення. Позиціонування формує комплекс заходів просування компанії, що включає в себе образ, різницю з конкурентами, стиль, креативність компанії, ступінь відповідності товару потребам споживачів. Він також стимулює формування та корегування стратегії, демонструє цінності підприємства. За допомогою позиціонування підприємства на ринку можна спрогнозувати бажаний стан на перспективу і виявити напрями подальшого розвитку

Бачення стратегічного позиціонування це – вектор (напрямок) майбутнього розвитку товару (групи товарів) на ринку, а першим кроком до його визначення є формулювання концептуальної сутності споживчої цінності, що буде запропонована споживачам. Фундаментальною передумовою успішності стратегій позиціонування є сприйняття споживачами товарів, запропонованих на ринку, як унікальних або як таких, що найефективніше дають змогу вирішувати їх проблеми.

Має місце такий підхід щодо формування та реалізації стратегій позиціонування аграрних підприємств [156]: стратегічне бачення; стратегічні цілі; розробка, впровадження, та оцінка результатів реалізації стратегії

Беляєва Н. С. зазначає, що перед реалізацією вибору стратегічного позиціонування підприємству необхідно обрати стратегічний напрям своєї

діяльності, який визначається за результатами аналізу середовища функціонування промислового підприємства, а також на основі його ресурсної бази та фінансової спроможності. Зазначений аналіз можна провести за допомогою SWOT-аналізу (англ.: S – Strength – сильні сторони; W – Weakness – слабкі сторони; O – Opportunities – можливості; T – Threats – загрози) – інструменту для визначення стратегічної ситуації суб'єкта господарювання [12].

Тут має місце підпорядкування принципу – стратегія повинна забезпечити відповідність внутрішніх можливостей підприємства зовнішній ситуації, що зумовлені можливостями та загрозами. Таким чином, послідовність здійснення SWOT-аналізу передбачає визначення й аналіз зовнішніх можливостей і загроз, аналіз внутрішніх сильних і слабких сторін підприємства та на основі цього розроблення та прийняття стратегічних і тактичних рішень [12].

За допомогою порівняльного аналізу середніх цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами, середніх цін вітчизняного експорту та світових зазначено, що протягом досліджуваного періоду аграрними підприємствами застосовувалась класична стратегія «найменших витрат», що передбачає використання низьких цін у ринковій конкуренції [156].

За умов насичення ринку товарами та послугами з метою виділитися серед конкурентів та зайняти гідне місце у свідомості не тільки споживачів, а й усіх учасників ринку компанії спрямовують свої зусилля на диференціювання пропозицій, на основі чого здійснюють позиціонування своєї продукції.

Незважаючи на зростаючий інтерес до проблеми позиціонування з боку теоретиків та практиків маркетингу, ще й досі залишаються не систематизованими основні підходи до вибору та реалізації стратегій позиціонування, відсутній єдиний підхід до їхньої класифікації та взаємодоповнення і взаємоуникнення. Немає єдиного методичного підходу

до оцінки ефективності обраних стратегій та прогнозування наслідків їхнього впровадження. А це, у свою чергу, значно ускладнює процес позиціонування продукції, марок та самих підприємств на практиці.

Саме поняттю «позиціонування» присвячено праці Дж. Траута [280], Н.Л. Писаренко та О.В. Зозульова [127].

Уперше концепція позиціонування була запропонована Дж. Траутом і Е. Райсом. На думку авторів, позиціонуванням є створення позиції товару серед конкуруючих, ніші, яка має певне визначення серед цінностей, що сформовані у свідомості потенційного покупця [280].

Класичним вважається визначення позиціонування, що, вперше, було наведене в «Основах маркетингу» Філіпом Котлером: «Позиціонування – це забезпечення товару безсумнівного та чітко відмінного від конкурентів місця на ринку та у свідомості цільових споживачів» [159].

Тож, позиціонування це процес створення іміджу товару на ринку, що формується через оцінку мотивацій споживачів, для формування у свідомості потенційних покупців сприйняття товару як унікального, який суттєво відрізняється від товарів-конкурентів. Правильно розроблена і реалізована відповідним чином стратегія позиціонування здатна забезпечити суттєву конкурентну перевагу для компанії.

Але стратегія позиціонування може потребувати змін чи вдосконалення у довгостроковій перспективі. Необхідність вдосконалення стратегії позиціонування може бути обумовлена як помилками при розробці наявної стратегії, так і змінами у ринковому середовищі. Це випадок виникнення поняття репозиціонування.

Репозиціонування – процес зміни статусу бренду в оточенні конкуруючих товарів. В результаті репозиціонування піддаються змінам елементи маркетинг-міксу у відповідь на зміни у ринковому середовищі чи з причини недосягнення компанією поставлених цілей [84].

Причинами виникнення необхідності здійснення репозиціонування можуть бути зміна вподобань споживачів, зниження привабливості цільового сегменту для підприємства, низька ефективність обраної позиції, зміна технології виробництва товару, зміна стратегії компанії, зміна позиціонування конкурентів або поява нових компаній на ринку. Репозиціонування також використовується як один із засобів підвищення попиту на стадії зрілості життєвого циклу товару.

Відповідно до іншої інтерпретації визначення, репозиціонування – це створення нового або модифікованого товару або послуги шляхом оптимального зміни всіх компонентів комплексу маркетингу, з досягненням націленості існуючого товару (послуги) на новий сегмент ринку або для створення його нового образу в свідомості споживачів [203].

У своїх працях Дж. Траут також визначає, що репозиціонування необхідне в тих випадках, коли:

- змінюються установки споживачів;
- розвиток технології призвело до застаріння товарів;
- відбулися зміни в довгостроковому сприйнятті продукту [280].

Відповідно до Старостіної А.О. здійснення репозиціонування виникає в ситуаціях, коли:

- знижується привабливість цільового сегмента для марки;
- спостерігається низька ефективність позиції (недостатня відповідність мотиваціям споживача);
- позиція марки стає низькорентабельна [263].

Загалом, виділяють чотири основні типи помилок при розробці стратегії позиціонування:

- ✓ недопозиціонування (споживачі не мають чіткого уявлення про марку, її переваги);
- ✓ надпозиціонування (покупці мають незначні уявлення про марку);

- ✓ розпливчасте позиціонування (занадто багато різної інформації щодо властивостей марки або часта зміна позиціонування);
- ✓ сумнівне позиціонування (звернення підприємства містять інформацію, що має сумнівну достовірність з точки зору споживачів) [126].

На основі врахування стандарту ISO 26000 ми вважаємо доречним позиціонування не тільки серед конкурентів, але й інших зацікавлених осіб (держава, бізнес, громадяни, світові та інші організації зацікавлені у розвитку компанії, продукту і т.п.), що відобразимо на рис 2.5.

Рис. 2.5. Трикутник позиціонування

Джерело: удосконалено автором на основі [289, с.96]

Трикутник позиціонування є корисним інструментом для розробки стратегії позиціонування та її подальшої оцінки. Корисним при формуванні стратегії позиціонування є алгоритм вибору атрибуту позиціонування, який, в свою чергу, ґрунтується на так званому «трикутнику позиціонування»

Отже, на основі споживчих вподобань, позиціонування серед конкурентів, визначенні фактичного задоволення споживачів товарами чи послугами певного підприємства за конкретними атрибутами сформований алгоритм вибору атрибуту позиціонування.

При визначенні даної послідовності, по-перше, необхідно було врахувати рейтинг важливості атрибутів товару для споживачів та використання конкретного атрибуту конкурентами для позиціонування. При цьому, можливе виникнення трьох ситуацій [300]:

1) найбільш значима характеристика для споживачів не використовується для просування жодним з найбільш небезпечних конкурентів;

2) найбільш важлива для споживачів характеристика позиціонування використовується одним з найбільш небезпечних конкурентів;

3) не виявилось чітко визначених найважливіших характеристик товару для споживачів (в цьому випадку, обираємо той атрибут для позиціонування товару, за яким товар даної компанії значимо перевершує конкурентів);

Далі, необхідно враховувати особливості кожної з ситуацій. В першому та третьому випадках, можна одразу переходити до перевірки того, наскільки даний товар фізично відповідає (задовольняє споживачів) за обраним атрибутом. В другому випадку, цьому етапу передують оцінка споживачів наявності атрибуту у товарі конкурента.

В залежності від того, якою, низькою чи високою буде ця оцінка можливі два варіанти подальших рішень:

- якщо споживачі високо оцінили наявність даного атрибуту у товару конкурентів – обираємо одну з наступних по значимості для споживачів характеристик для позиціонування залежно від частки їх значимості та враховуючи оцінку наявності цих атрибутів у товарі даного підприємства;
- якщо споживачі низько оцінили наявність атрибуту у товару конкурентів, залежно від того, чи даний атрибут наявний/відсутній у значній мірі (за оцінкою споживачів).

Перевірка наявності конкретного атрибуту у товарі є необхідним у будь-якому випадку, далі, можливе виникнення двох ситуацій, та, відповідних дій:

□ якщо даний атрибут наявний у значній мірі у товарів підприємства – обираємо його для позиціонування товару даної компанії;

□ якщо даний атрибут відсутній у значній мірі у товару підприємства, залежно від частки його значимості для споживачів, або, обираємо одну з наступних по значимості для споживачів характеристик для позиціонування, або, вдаємося до вдосконалення товару [300].

Даний алгоритм враховує всі варіанти процесу вибору позиціонування на основі аналізу конкурентів, споживачів та самого товару. Однак, слід зазначити, що розроблений алгоритм можна застосовувати не тільки при процесі вибору атрибуту, але й для формування позиції загалом (поняття «позиція» є ширшим, ніж поняття «атрибут»).

Адже ринкові умови, технології, вподобання споживачів та інші фактори, які важливо враховувати при формуванні позиціонування підприємства постійно змінюються, тому, після третього кроку – реалізації позиціонування, компаніям слід повертатися на перший етап та аналізувати існуючу позицію. При чому, варто зазначити, що саме на 2-му етапі реалізується також розглянутий вище алгоритм вибору позиції.

Правильно сформована і реалізована відповідним чином стратегія позиціонування та обрана підприємством позиція є значимим аспектом формування успішної діяльності компанії.

Однак, в сучасних ринкових умовах, вітчизняним підприємствам необхідно постійно моніторити зміни у ринковому середовищі і вчасно на них реагувати з метою покращення чи збереження свого ринкового положення. Таким чином, все більшої значимості для підприємств набуває перевірка актуальності використаної позиції. Нарешті, позиціонування – відносне поняття. Товари й торговельні марки займають позиції відносно конкуруючих продуктів і торговельних марок.

Позиціонування невід'ємне від диференціації (*difference*, англ. – різниця). Під нею розуміють виділення таких характеристик продукції, супутніх послуг, іміджу марки чи компанії, які б відрізняли їх від конкурентів.

За теорією М. Портера, стратегією диференціації є довгострокові дії, спрямовані на надання споживачам продукції, яка має більшу цінність за ту саму вартість, як у конкурентів. Акцент робиться на створенні продукту (сукупності матеріальних і нематеріальних атрибутів), який споживач сприймає як щось унікальне [227].

Серед стратегій диференціації, як правило, виділяють диференціацію за товаром, сервісом, іміджем, персоналом та каналом розподілу [158].

При цьому за персоналом, як правило, диференціюються підприємства послуг, де людський фактор відіграє вирішальну роль. Враховуючи те, що диференціація передбачає пошук і виділення відмітних властивостей продукту чи компанії виробником, спираючись на результати детальних досліджень потреб цільових аудиторій, а позиціонування – закріплення їх у свідомості людей, з яких, у свою чергу, складаються ринкові суб'єкти, принцип класифікації стратегії диференціації може бути покладений в основу класифікації стратегій позиціонування.

До цього часу систематизованої класифікації таких стратегій не існувало, що вносило певну плутанину у процес їхнього вибору та реалізації. За Дж. Віндом [31], стратегії позиціонування поділять на позиціонування за: функціями товару; вигодами, вирішенням проблеми або потребами; способом використання; категорією користувачів; відносно іншого товару; таке, що ґрунтується на розриві з певною товарною категорією.

П. Темпорал розширив систему, розроблену Дж. Віндом, додавши стратегії позиціонування, які базуються на емоціях та емоційних цінностях, властивих цільовим споживачам на основі: використання характеристик та атрибутів товару, відмінностей і переваг; вигод, очікуваних споживачем; пропозиції вирішення проблеми; відмежування від конкурентів; на основі

іміджу компанії; доречності використання в певних ситуаціях, у певний час, певним чином; на основі типу цільового користувача; характеру устремлінь споживачів; належності до суспільного руху; цінностей (співвідношення ціна/якість або емоційні цінності); чистих емоцій; індивідуальності, оголошення себе «номером 1» [279].

Ф. Котлер усі стратегії позиціонування торговельних марок поділяє на сім груп: за атрибутами, за перевагами, за способами чи ситуацією використання, за споживачем, стосовно конкурентів, за товарною категорією, за співвідношенням «ціна/якість». [158]

Зустрічаються стратегії, що базуються на якості товару, сервісному обслуговуванні, технологіях виробництва. Проте основна проблема класифікації всіх стратегій позиціонування – відсутність єдиних принципів, за якими їх можна розмежувати, а звідси – плутанина в тому, які стратегії є головними, які – другорядними; що є стратегіями, а що підстратегіями, а отже, не зрозумілим є те, як стратегії позиціонування можуть узгоджуватися між собою, які з них є взаємодоповнювальними, які – взаємовиключними.

Крім того, така стратегія позиціонування, як «позиціонування відносно конкурентів», яку виділяють в окрему багату авторів, взагалі не може називатися стратегією, оскільки виділення серед конкурентів досягається шляхом своєчасного застосування однієї чи кількох інших стратегій, як, наприклад, позиціонування на вигодах або на функціональних особливостях товару. Швидше за все, це стратегічний напрям дистанціювання від конкурентів, що має бути покладений в основу діяльності будь-якого підприємства, яке працює за ринкових умов. І такий напрям має реалізовуватись у діях, спрямованих на випередження конкурентів, відмежування від них та на ускладнення їхніх дій.

Відповідно до цього можна буде обрати не більше трьох стратегій позиціонування (рис. 2.6).

Лідер в цілому	Лідер за охопленням ринку	виробником	імідж марки товарів масового використання
			масовий підхід у роботі зі споживачами
			унікальність
		сервісом	широким асортиментом сервісних послуг
		споживачем	вигода, що отримують усі споживачі
			позитивні емоції
		товаром	раціональне співвідношення «ціна/якість»
		участю у суспільному житті	активна суспільна позиція, імідж соціально відповідальної компанії
		просування товару	електронна комерція, соціальні мережі
	Лідер за якістю продукції	товаром	висока ціна
			висока якість
		виробником	імідж престижної марки
		просування товару	спеціалізовані торгові точки
		сервісом	тривалий час сервісного обслуговування
		участю у суспільному житті	участь в міжнародних благодійних акціях, програми заохочення молоді
	Лідер за унікальністю продукції	товаром	функціональні характеристики
			висока ціна
			особливості технології виготовлення («ручна робота», індивідуальне складання тощо)
		виробником	інноваційність
			локальність виробництва
			нішева продукція
			торгова марка класу «люкс»
		просування товару	індивідуальний підхід у роботі зі споживачами
		споживачем	конкретні вигоди, які отримує споживач від користування продуктом
			клуби за інтересами для клієнтів
		участю у суспільному житті	спонсорство, організація престижних програм локального і світового масштабу

Рис. 2.6. Варіанти стратегій позиціонування для компанії-лідера ринку

Джерело: удосконалено на основі [230]

На рисунку 2.6 наведений неповний перелік комбінацій всіх можливих стратегій для реалізації даної заяви підприємства. Його можна значно продовжити і змінити відповідно до діяльності та поставлених цілей компанії. Проте у будь-якому разі в загальному підсумку всіх підстратегій кінцевого рівня ієрархії має бути не більше трьох [230]. Відповідно до

варіантів стратегій позиціонування лідера, для реалізації комплексу дій, що направлені на випередження конкурентів за охопленням ринку перспективним напрямком позиціонування визначаємо електронну комерцію та сучасні соціальні мережі; за якістю продукції – конкурентоспроможним напрямком виділено організацію спеціалізованих торгових точок, а також участь у міжнародних благодійних акціях та програми заохочення молоді, як чинник формування позитивного іміджу у суспільному житті.

Лідер за унікальністю продукції розподіл пріоритетних стратегій позиціонування власного виробництва може доповнити зосередженням уваги споживача на позиції торгової марки класу «люкс», виробництві нішевої продукції та індивідуалізації власного товару, участь у суспільному житті зосередити на спонсорстві, організації престижних програм локального і світового масштабу.

Обрана стратегія позиціонування повинна бути узгоджена з елементами засобів маркетингу підприємства – товарами, ціною, просуванням та збутом. Навіть незначна невідповідність обраної стратегії позиціонування і хоча б одного з елементів маркетингового комплексу здатна спричинити провал товару на ринку.

Стратегія позиціонування повинна залишатися незмінною впродовж тривалого часу, оскільки швидка і часта її зміна не дає можливості обраним відмітним характеристикам та атрибутам закріпитися у свідомості споживачів, а отже, позиціонування, як таке, просто не відбудеться.

Маркетинг інноваційних продуктів, що продукуються сферами високих технологій визначений Д. Муром як маркетинг хайтек-продуктів. Вчений зазначає, що хайтек-продукт є високою технологією, що є ринковим інноваційним продуктом і її додатки у вигляді радикальних інноваційних продуктів і відповідних послуг, які складають основу ринку інновацій. У загальному вигляді – це радикальний інноваційний продукт, що вимагає

радикального інноваційного менеджменту (хайтек-менеджменту) і радикального інноваційного маркетингу (хайтек-маркетингу) [195].

Хайтек-продукти мають ряд особливостей:

- короткі життєві цикли;
- приносять на підприємство нові знання, підвищують вимоги до професійних знань, вимагають нових знань від споживачів;
- пов'язані з творчим підходом до застосування;
- розмите конкурентне середовище, межі ринку важко встановити;
- їх супроводжують проблеми впровадження, адаптації та зміни умов;
- труднощі ціноутворення.

Ринок хайтек-продукту складається особливим чином. Тут вирішальне значення мають набори продуктів і послуг, через них задовольняються індивідуальні та особливі потреби споживачів, реалізується принцип індивідуалізації і спільність споживачів, їх взаємний вплив один на одного. Перше вирішується завдяки концепції цілісного продукту. Друге – завдяки концепції референтності і поняттю так званої референтної групи.

Хайтек-ринок – це група реальних або потенційних покупців даного набору продуктів і послуг, які поділяють спільні потреби чи бажання і звертають увагу один на одного при ухваленні рішення про купівлю [76, с. 72]. Коли не працює ефект «з вуст у вуста», то такі покупці не відносяться до одного хайтек-ринку. Комунікації дозволяють істотно розширювати межі такого ринку.

Концепція референтності споживача – залежність окремого споживача від інших споживачів, організованих в співтовариство за відношенням до продукту або технології. Таким чином утворюються референтні групи.

Традиційні маркетологи проблему спілкування обходять стороною, розділяючи ринок на окремі ізольовані сегменти покупців товару взагалі (без урахування можливого спілкування між покупцями). В силу особливостей, властивих радикальним інноваційним продуктам, з хайтек-ринком подібне

неможливо. На ринку високих технологій та їх продуктів думку спільноти багато в чому визначає купівельну поведінку. Тому треба або весь ринок вимірювати за критерієм спільності, або вводити і вимірювати показник референтності покупців.

Стадії життєвого циклу прийняття технологій тісно пов'язані з певними групами споживачів. У табл. 2.7 показано профілі груп споживачів, у табл. Д.2, додатку Д наведено їх психографічні портрети та характеристики.

Таблиця 2.7

Профілі груп споживачів хайтек-продукції

Назва	Характеристика групи				
	А група споживачів- новаторів (технологічних ентузіастів) (2,5 %)	Б група ранніх послідовників (провидців, технологічних стратегів) – 13,5%	В група ранньої більшості (прагматиків) - 34%	Г група пізньої більшості (консерваторів) - 34%	Д група інертних споживачів (скептиків) - 16%.
1	Інтерес	Інтерес	Інтерес	Інтерес	Інтерес
2	Референтність	Мета	Роль	Фокусування	Знання
3	Просування	Інвестиції	Поведінка	Інноваційність	Навчання
4	Поведінка	Фінансування	Спілкування	Поведінка	Референтність
5	Поведінка	Референтність	Дистрибуція	Вплив	Експертиза*
6	*	Комунікації	Умови	*	*
7	*	*	Ціна	*	*

Джерело: побудовано на основі [11]

Інтереси у груп споживачів принципово різні, і виникають розриви в сприйнятливості інновацій:

ентузіасти – мають інтерес до нових знань, бажання і здібності в експертній оцінці хайтек-продукту.

стратеги – проявляють інтерес в пошуку нових технологій, що дозволяють здійснити стратегічний технологічний прорив їхнього бізнесу.

прагматики – проводять у своєму бізнесі та діяльності удосконалення та нововведення в реальному часі, ризикуючи при цьому.

консерватори – інтерес в тому, щоб знайти проблему розвитку своєї компанії, для якої можна застосувати вже налагоджену і відпрацьовану систему нової технології.

скептики – критично ставляться до нової технології, але використовують хайтек-продукт в кризових ситуаціях, коли можуть кардинально погіршитися конкурентні позиції компанії при її пасивній поведінці, користуючись при цьому зрілістю продукту та мінімальними цінами.

Стрімке посилення потоків та зростання об'ємів інформації в навколишньому світі спонукає сучасні технології до актуального завдання підвищення ефективності пошуку необхідної інформації в глобальному інформаційному просторі. Це завдання вимагає дослідження та розроблення методів і алгоритмів розподілу інформаційних моделей об'єктів на певні групи і класи. Завдання такого роду виникають в таких сучасних інформаційних технологіях як Data Mining, Text Mining, Web Mining, розпізнавання образів, машинне навчання. В цьому напрямку науковий інтерес представляють методи кластеризації. Важливість цих методів полягає в тому, що вони дозволяють виділити групи інформаційних об'єктів, близьких за певними ознаками, без будь-якої попередньої інформації про розподіл інформаційних об'єктів на групи.

Кластеризація в Data Mining здобуває цінність за умови, коли вона виступає одним з етапів аналізу даних, побудови закінченого аналітичного розв'язку. Аналітику частіше легше виділити групи схожих об'єктів, вивчити їхні особливості й побудувати для кожної групи окрему модель, ніж створювати одну загальну модель для всіх даних, що висуває проблему аналізу алгоритмів кластеризації для задач інтелектуального аналізу даних в розряд актуальних [349].

Найважливіший внесок у розвиток методів і алгоритмів кластеризації внесли такі вчені як: С. А. Айвазян в частині розроблення класифікації багатовимірних спостережень, В. М. Бухштабер в процесі розроблення ряду

методів автоматичної класифікації на основі математичних моделей, І. С. Єнюков – методів кластеризації об'єктів із категоризаційними ознаками, Л. Д. Мешалкін - локальних методів класифікації, І. Д. Мандель – в процесі дослідження ряду функцій оцінки якості кластеризації [2]. Цими науковцями розроблено ряд методів і алгоритмів кластеризації та класифікації багатовимірних інформаційних моделей об'єктів.

Кластерний аналіз (кластеризація) це сукупність математичних методів, що призначені для формування відносно віддалених один від одного груп, що «близькі» між собою за інформацією про відстані або зв'язки між ними.

Завдання кластеризації відноситься до статистичної обробки, а також до широкого класу завдань навчання без вчителя. Головна відмінність кластеризації від класифікації полягає в тому, що перелік груп чітко не заданий і визначається в процесі роботи алгоритму. Застосування кластерного аналізу в загальному виді зводиться до наступних етапів [364]:

1. Ідентифікація вибірки об'єктів для кластеризації.
2. Визначення множини змінних, за якими планується проводити оцінку об'єктів у вибірці. При необхідності – нормалізація значень змінних.
3. Обчислення значень тієї або іншої міри схожості між об'єктами.
4. Застосування одного з методів кластерного аналізу для створення груп подібних об'єктів (кластерів).
5. Перевірка вірогідності результатів кластерного розв'язку.

Після одержання й аналізу результатів можливе коригування обраної метрики й методу кластеризації до одержання оптимального результату. Вузловим моментом в кластерному аналізі даних вважається вибір метрики (або міри близькості об'єктів). Подібність або розходження між об'єктами класифікації встановлюється в залежності від обраної метричної відстані між ними. Проблема подібності полягає не в простому віднесенні об'єктів до тих або інших класів, а в тому, що такий розподіл повинен задовольняти критеріям наукового знання. Кількісне визначення подібності опирається на

поняття метрики. При такому підході об'єкти представляються крапками в багатомірному координатному просторі, причому подібності й відмінності між ними визначаються із метричних відстаней. Розмірність простору визначається числом змінних, що описують об'єкт.

Основним етапом є вибір міри відстані і ваг для класифікуючих властивостей, від цього залежить складові і кількість сформованих класів, і ступінь подібності об'єктів всередині класів. На рис. Д.1. додатку Д, представлена класифікація алгоритмів та методів кластерного аналізу.

Процес об'єднання кластерів відбувається послідовно: на підставі матриці відстаней або матриці подібності поєднуються найбільш близькі об'єкти. Послідовність об'єднання легко піддається геометричній інтерпретації й може бути представлена у вигляді графа-дерева (дендрограми) [319].

Задачу кластеризації можна розглядати як побудову оптимальної розбивки об'єктів на групи. При цьому оптимальність може бути визначена як вимога мінімізації середньоквадратичної помилки розбивки:

$$e^2(X, L) = \sum_{j=1}^k \sum_{i=1}^{k_j} \|x_i^{(j)} - c_j\|^2 \quad (2.27)$$

де c_j – «центр мас» кластеру j (крапка із середніми значеннями характеристик для даного кластеру).

Найпоширенішим алгоритмом цієї категорії є метод k -середніх (k -means). Цей алгоритм будує задане число кластерів, розташованих максимально віддалено один від одного.

Робота алгоритму ділиться на кілька етапів:

1. Випадкове обрання k крапок, які є початковими «центрами мас» кластерів;
2. Віднесення кожного об'єкту до кластеру з найближчим «центром мас»;
3. Перерахунок «центрів мас» кластерів згідно з їхнім поточним складом;

4. Повернення до п. 2 за умови, що критерій зупинки алгоритму не вдоволений.

У якості критерію зупинки роботи алгоритму звичайно вибирають мінімальну змінну середньоквадратичної помилки. Також можливо припиняти роботу алгоритму за умови, якщо на кроці 2 не було об'єктів, які перемістилися із кластера в кластер. Слід зазначити, що основним недоліком алгоритмів на базі методу k-середніх є вимога початкового визначення кількості та положення центрів кластерів. Інформація про ці параметри на початковому етапі дослідження інформаційного простору, як правило, відсутня.

Також широкого поширення в методах кластеризації даних набули так звані Карти Кохонена. Вони виконують проєкцію багатомірних даних в простір меншої розмірності (зазвичай двомірної) і використовуються на практиці, як правило, при візуалізації даних з метою дослідження наявності чи відсутності кластерної структури в даних, числа кластерів, законів сумісного розподілу ознак, залежностей. При використанні тільки карт Кохонена задача кластерного аналізу й ідентифікації залежностей не вирішується, вони тільки дозволяють по зафарбованих ділянках карти висунути гіпотези щодо наявності кластерної структури й кількості кластерів та залежностях між значеннями окремих змінних.

Так, карти Кохонена є методом головних компонентів, тільки з нейрофізіологічним ухилом. Відповідно, навіть після фільтрації однаково існує необхідність вирішувати задачу кластеризації, однак, вже в просторі меншої розмірності (наприклад, на площині). Крім того, карти Кохонена можна використовувати не тільки в якості фільтра, що знижує розмірність, але й у якості самостійного механізму кластеризації [186].

Існує ще клас інкрементних алгоритмів кластеризації, спеціально адаптованих для роботи в мінливих умовах, тобто при додаванні/видаленні крапок даних.

Таким чином, незважаючи на досить велику кількість розроблених моделей і алгоритмів кластерного аналізу, при розв'язанні прикладних задач дослідники часто зустрічаються із низкою проблем, до яких належать:

- складності в обґрунтуванні якості результатів аналізу, що враховує специфіку конкретної задачі;
- формулювання імовірнісних моделей досліджуваних об'єктів, особливо у випадку малого об'єму вибірки;
- необхідність обробки великої кількості різнотипних (кількісних або якісних) факторів;
- нелінійність взаємозв'язків; наявність пропусків, погрешностей виміру змінних;
- необхідність представлення результатів аналізу у формі, зручній й зрозумілій фахівцям прикладної області;
- проблема пошуку глобального екстремуму в критерії якості угруповання;
- нестійкість групуючих розв'язків при невеликих змінах вибірки або параметрів роботи алгоритму.

Так, доцільно зробити висновок щодо необхідності подальшого розроблення таких алгоритмів, які потребують мінімальної кількості початкових параметрів, прості в реалізації, дозволяють проводити багатоваріантний аналіз і дають задовільні результати.

2.4. Методичний інструментарій поведінкових засад розвитку підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації

Проблема окреслення сутності поведінкових засад розвитку підприємств вимагає поглибленого аналізу та здійснення системних досліджень. Г. Беккер стверджував, що економічна поведінка є універсальною домінантою людської поведінки в будь-яких формах, де є ситуація вибору під впливом умов, що склалися [316; 315]. Вважаємо, що

економічна поведінка є універсальним визначником поведінки будь-якого суб'єкта господарювання.

Визначення сутності категорії «економічна поведінка підприємства» еволюціонувала за двома характеристиками: об'єктом (визначається умовами, системою відносин, обставинами, ризиками, станом справ тощо) та суб'єктом (вплив потреб, цінностей, цілей, мотивів, інтересів, стереотипів тощо).

В сучасному динамічному середовищі поведінка підприємства може суттєво відрізнятися – бути активною, пасивною, проактивною тощо. Поведінка повинна бути врахована управлінським персоналом при визначенні комплексу прийняття управлінських рішень для уникнення виникнення протиріч. У випадку прийняття управлінських рішень з врахуванням економічної поведінки ефективність їх буде значним чином зростати.

Більшість авторів пов'язують категорію економічної поведінки підприємств із максимізацією результатів. Проте, мало досліджують вплив різних типів поведінки на прийняття комплексу стратегічних, тактичних та оперативних рішень з метою отримання зисків. Так, у роботах Н. Шibaєвої економічна поведінка визначається «як впорядкована сукупність дій господарюючих суб'єктів, що спрямована на досягнення економічних цілей в умовах специфічних господарських систем з урахуванням ціннісних установок. Економічна поведінка відображає всі економічні відносини, які виникають в процесі економічної взаємодії суб'єктів» [303].

Карачина Н. розуміє під економічною поведінкою «комбінацію закономірних дій, яка відтворює сутність та характер економічної діяльності, що обумовлена впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів, для реалізації пріоритетних цілей підприємства в умовах вибору та адаптації до змін» [143].

Тобто це поведінка, що визначає раціональний вибір серед економічних альтернатив в напрямку мінімізації витрат і отриманні максимально можливого доходу.

Деякі автори пов'язують економічну поведінку з сформованою стратегією підприємства і є інструментом її реалізації. Заїка Ю., «економічна поведінка підприємства – це стратегічно визначений напрям взаємопов'язаних, цілеспрямованих дій, методів і способів для реалізації пріоритетних цілей підприємства в умовах адаптації до змін, що пов'язані з вибором раціональних економічних альтернатив, в якому мінімізуються витрати і максимізується чистий дохід» [122].

Кудінова А. визначає три рівні економічної поведінки: постановка цілей – стратегічний рівень, визначення етапів життєвого циклу – тактичний рівень, визначення реакції на конкретну ситуацію – ситуативний [163]. На нашу думку, виділення певних рівнів поведінки є актуальним в умовах неоіндустріальної модернізації.

За нашим розумінням, економічна поведінка включає в себе аспекти пов'язані із прагненням суб'єкта господарювання до максимізації економічних результатів у конкретній ситуації та проявляється у внутрішній схильності керівництва компанії до більш або менш ризикованих дій. Підприємство в будь якому випадку прагне підвищити рівень результативності своєї поведінки під впливом змін, що відбуваються у зовнішньому середовищі підприємства. Її можна вважати змінною і, на нашу думку, цей аспект можна назвати варіативною складовою категорії «економічна поведінка».

За ризиковістю прийняття рішень можна розрізняти активну, пасивну, активно-пасивну та проактивну економічну поведінку. Такий характер поведінки носить і суб'єктивний і об'єктивний характер – носіями такої поведінки є ті, хто приймають рішення, однак певний тип поведінки впливає на його прийняття. Цей елемент можна назвати стабільною складовою категорії «економічна поведінка».

Враховуючи результативності рішень досліджуючи економічну поведінку необхідно визначити ступінь її впливу. Для цього потрібно

встановити ступінь взаємозалежності економічної, стратегічної поведінки та стратегії підприємства. Роль економічної поведінки в такій послідовності є заниженою. Тут не відображається зворотній зв'язок і характер впливу економічної на стратегічну поведінку і стратегію підприємства.

Стратегія визначає напрямок стратегічної поведінки, а далі стратегічна поведінка здійснює вплив на економічну. Якщо обрана стратегічна поведінка більше не відповідає умовам, які змінилися, економічна поведінка у короткостроковому періоді коригує її. У довгостроковому періоді економічна поведінка впливає на стратегію та змінює цілі, відбувається безперервна.

Оскільки визначення економічної поведінки повинно стосуватися варіативної та стабільної складової як в короткостроковому, так і в довгостроковому періодах. Виходячи з цього, пропонується у визначенні економічної поведінки враховувати два аспекти: варіативний, що залежить від змін середовища, і стабільний, що визначається внутрішніми позиціями керівництва, залежно від типів поведінки (за соціально-психологічною характеристикою). У короткостроковому періоді економічна поведінка спрямована на реалізацію поточних рішень з метою максимізації їх результативності. У довгостроковій перспективі економічна поведінка може змінювати, коригувати стратегічні рішення і служить додатковим фактором формування стратегії підприємства. Аналізуючи дане поняття, можна стверджувати, що воно нерозривно пов'язане зі стратегічною поведінкою підприємства і з стратегією.

На формування стратегічної поведінки впливають зовнішнього і внутрішнього середовища та певний набір різного роду обмежень. Тобто, в будь якій системі мають місце обмеження, особливості, які і здійснюватимуть вплив на характер стратегічної поведінки агропромислового підприємства. [169].

Стратегічна поведінка в рамках обраної стратегії визначає сукупність різного роду стратегічних рішень, що дозволяє підприємству

пристосовуватись до змін середовища. Економічна поведінка, у цьому випадку, зводиться до визначення конкретного набору дій, який здійснює підприємство в рамках обраної стратегічної поведінки з метою отримання максимальних економічних результатів.

Частим визначенням стратегією є певний, складений керівництвом плани досягнення місії і цілей підприємства, тобто це наміри довгострокового характеру щодо виробничої, маркетингової, фінансової діяльності, планів щодо витрат та отримання доходів. Стратегію розглядаємо як довгостроковий план, сукупність дій, який під впливом різних умов, обмежень, особливостей постійно переглядається та коригується для досягнення цілей і отримання максимального зиску.

Вважаємо, що економічною поведінкою підприємства можна назвати комплекс цілеспрямованих заходів, що змінюється відповідно до мінливих умов, який має на меті досягнення головної місії і цілей підприємства і репродукують загальну сутність, відтворюють характер економічної діяльності під впливом факторів різного роду. Економічну поведінку підприємства можна представити також як набір дій, що засновані на раціональному виборі після оцінки економічних альтернатив.

В свою чергу інноваційна діяльність підприємств здійснюється не тільки для отримання вищого рівня прибутковості, але і з метою впровадження новацій у виробництво, перетворення їх на новий продукт, а також з метою поліпшення на інноваційній основі соціальної сфери, що в сукупності здатне забезпечити розвиток підприємства і його успішну конкуренцію на ринку. Певним стимулом, навіть поштовхом до діяльності може виступати погіршення економічної ситуації підприємства є, оскільки підприємство в період економічного спаду переходить від стратегії максимізації прибутку до стратегії мінімізації ризику.

Теоретичною базою для процесу вивчення економічних альтернатив з метою раціонального вибору з мінімальними витратами і максимальною

вигодою, може стати економічна поведінка, в основу якої закладено позиції вибору з огляду на типи економічного розвитку:

- ресурсорієнтованим (орієнтація на фактори виробництва);
- ефективно-орієнтованим (орієнтація на підвищення рівня ефективності);
- інноваційно-орієнтованим (орієнтація на інноваційний розвиток).

Поведінка, заснована на факторній (ресурсній) орієнтації, припускають вибір з урахуванням сукупної вартості володіння ресурсами, ринкової позиції підприємства тощо. При цьому підприємства з високими технологічними можливостями, високим позитивного рівнем соціального впливу, але з дуже високою вартістю володіння для потенційних інвесторів, можуть втратити в ціні на ринку і підприємства, які допускають можливість коригування сукупної вартості, можуть мати збільшений попит.

Поведінка, на яку впливає загальна орієнтації на ефективність, заснована на раціональному виборі такого альтернативного варіанта, який забезпечить найшвидше досягнення поставленої мети..

Поведінка, що пов'язана з інновативністю, спирається на відповідність інноваційному типу розвитку. Це передбачає відповідність технологій ринковим стандартам якості, продуктивності, патентної чистоти і захищеності. Підприємство, яке не відповідає цим стандартам, найчастіше програє як у фінансовому відношенні, так і при виборі з можливих альтернативних варіантів.

Можна визначити чотири категорії цілей, які найбільш поширені в практиці підприємств. На них мають вплив зміна стану самого підприємства, продукції, що виробляється, рівень технологій, техніки, стан ринку, галузі загалом і підприємства в галузі. До першої групи цілей включаються: втримання та посилення позиція на існуючому ринку, вихід на нові ринки; зростання за рахунок нової продукції і вихід з неб на існуючий ринок. Розширення за рахунок новостворених структур, зміни в організації і

управлінні складають другу групу цілей. Зростання підприємства, розширення існуючого ринку з новою продукцією, виробленою на основі нової технології, розширення за рахунок виробництва інноваційних товарів і вихід з ними на нові ринки – цілі третьої групи. В четверту групу відносяться ті, які пов'язані з процесами, що спрямовані на підвищення рівня ефективності діяльності підприємства

Ключові характеристики для визначення стратегічних переваг підприємства це підвищення рівня якості, досягнення конкурентних переваг і передових позицій на ринку, зниження витрат, підвищення продуктивності праці, зменшення рівня ризиковості діяльності. Тож правильне визначення цілей підприємства, його мобільність та готовність до змін є базисом у моделюванні економічної поведінки агропромислового підприємства.

На різних етапах розвитку підприємства стратегія і економічна поведінка може різнитися. Формуючи стратегії, потрібно брати до уваги те, що можливості і загрози можуть бути протилежними. Загрозою може стати невикористана можливість, якщо її використовує конкурент, а вчасно відвернена загроза може забезпечити додаткову перевагу.

Істотним є етап вивчення ринку альтернативних проектів для можливості реалізації господарської активності. Ринкова невизначеність не володіє статистичною природою. Економіка безперервно породжує мінливі умови господарювання, вона підпорядкована закономірностям циклічного розвитку.

Етап ідентифікації альтернативних проектів здійснюється на основі інформації, отриманої в результаті визначення цілей господарської активності суб'єкта господарювання, аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища компанії, а також вивчення ринкових пропозицій і пошуку варіантів ефективних для компанії рішень.

Ключова мета економічної поведінки будь-якого господарюючого суб'єкта – це успішність господарювання в довгостроковій перспективі

Ступінь досягнення такої мети вимірюється за допомогою критеріїв залежно від особливостей, які формують основу, відповідно до різних позицій, для оцінки виробничої, економічної, соціальної, фінансової інноваційної складових діяльності підприємства та її результативності.

Дослідження конкурентоспроможності країни, підтримання її високого рівня на сучасному етапі розвитку набуває кардинально нового змісту. Так, для України необхідною є зміна пріоритетів національного економічного розвитку в світовому просторі і переліку чинників, що здатні забезпечити конкурентні переваги України.

Конкурентоспроможність визначається як сукупність інститутів та чинників, що визначають рівень продуктивності країни. Рівень продуктивності, у свою чергу, визначає рівень процвітання, якого може досягти економіка, а також визначає норми прибутку, отримані за рахунок інвестицій в економіку, які, в свою чергу, є основними рушіями її зростання. Тобто, більш конкурентоспроможна економіка з часом може швидше зростати. Такі дані містяться всередині Глобального індексу конкурентоспроможності (GCI), включаючи середньозважене значення багатьох різних компонентів, кожен з яких вимірює різний аспект конкурентоспроможності. З 98 показників, що складають методологію GCI, 44-и з них отримані з опитування експертів Світового економічного форуму, а 54 базуються на статистиці, наданій надійними джерелами. Показники обирались на основі таких принципів: адекватне відображення концепції, визначеної оглядом; зовнішня статистика з надійних організацій, які збирають дані відповідно до високих стандартів якості; дані в майбутньому повинні періодично оновлюватися; і повинні мати широке географічне покриття та бути доступними принаймні у 75 % економік [404]. Методична основа індексу переглядається періодично, востаннє версія формування показника була змінена для оцінки у 2017-2018 роках (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Індекс глобальної конкурентоспроможності 2017-2018

Джерело: [368]

Визначаючи рейтингову оцінку країни, яка бере участь у рейтингу GCI кожному субіндексу надаються вагові коефіцієнти відповідно до стадії розвитку національної економіки. Всесвітній економічний форум виділяє три основні стадії розвитку економіки країн: економіка, орієнтована на фактори (ресурси) виробництва; орієнтована на ефективність; орієнтована на інновації. Крім того, виділяють перехідні групи: від першої до другої стадії, від другої до третьої.

Слід зазначити, що гарантією об'єктивності даного показника є те, що він розраховується саме незалежною організацією WEF. (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**Вагові коефіцієнти субіндексів в залежності від стадій
розвитку економіки**

Показник	Етап розвитку				
	Стадія факторної орієнтованості	Перехідна стадія від першої до другої	Стадія орієнтованості на ефективність	Перехідна стадія від другої до третьої	Стадія орієнтованості на інновації
ВВП на особу, тис. дол. США	<2,000	2,000–2,999	3,000–8,999	9,000–17,000	>17,000
Вага основних вимог, %	60	40–60	40	20–40	20
Вага факторів підвищення ефективності, %	35	35–50	50	50	50
Вага факторів інноваційності, %	5	5–10	10	10–30	30

Джерело: [368]

Запропонована система позицій вибору може стати теоретичною базою процесу вивчення економічних альтернатив з метою раціонального вибору для реалізації обраної моделі господарської активності.

Технологічна готовність вимірює гнучкість, з якою економіка застосовує існуючі технології для підвищення продуктивності своїх галузей, з особливим акцентом на її здатність повністю використовувати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) у щоденній діяльності та виробничих процесах для підвищення ефективності та сприяння інновації для конкурентоспроможності, незалежно від того, чи технологія, яку застосовують була розроблена в межах національних кордонів. Основним моментом є те, що вітчизняні підприємства повинні мати доступ до передових технологій і мати можливість їх використовувати.

Технологічна готовність оцінюється за такими категоріями: наявність новітніх технологій; освоєння технологій на рівні підприємств; прямі іноземні інвестиції та трансфер технологій; Інтернет-користувачі, частка населення; використання підписки на широкосмуговий Інтернет; Інтернет-

користувачі; абоненти фіксованого широкосмугового зв'язку; пропускна здатність мережі; активні абоненти мобільного широкосмугового доступу.

Пропонуємо визначати рівень технологічної готовності (TRL) – це метод оцінки зрілості технологій на етапі придбання програми, розробленої в NASA протягом 1970-х років. Використання TRL дозволяє послідовно і рівномірно обговорювати технічну зрілість для різних типів технології. TRL технології визначається під час оцінки готовності технології, яка вивчає програмні концепції, вимоги до технології та демонструє технологічні можливості. TRL базуються на шкалі від 1 до 9, де 9 є найбільш зрілою технологією. Міністерство оборони США використовує шкалу для закупівель з початку 2000-х. До 2008 року масштаб також використовувався в Європейському космічному агентстві (ESA), про що свідчить їх довідник.

TRLs використовується в 2014 році в ЄС програмі Horizon 2020 . У 2013 році шкала TRL була надалі затверджена стандартом ISO 16290: 2013. [369]

TRL охоплює дев'ять рівнів наступним чином: TRL 1 - Основні принципи, які спостерігаються; TRL 2 - Сформульована концепція технології; TRL 3 - Експериментальне підтвердження концепції; TRL 4 - Технологія, затверджена в лабораторії; TRL 5 - Технологія, затверджена у відповідних умовах ; TRL 6 - Технологія, продемонстрована у відповідних умовах ; TRL 7 - демонстрація прототипу системи в робочому середовищі; TRL 8 - Система повна та кваліфікована; TRL 9 - Фактична система, перевірена в експлуатаційному середовищі [389].

Методика оцінки, розроблена NYSERDA, щоб допомогти компаніям, що розвиваються визначити рівень технічної та комерційної зрілості інновацій за допомогою використання індивідуального та інтегрованого рівня готовності до технології (TRL) та калькулятора рівня готовності до комерціалізації (CRL) за такими напрямками: технологічний рівень; рівень розробки продукту; дизайн продукту; рівень конкуренції; команда (персонал, підприємство); рівень ринкової готовності; виробництво та постачання [373].

Для кожної категорії зазначається пункт, який найкраще відповідає статусу товару-інновації, на відповідь, яка відповідає кожному максимальне позитивне значення ставиться бал 5 (табл.Е.1, додаток Е). Далі визначається рівень готовності технології та рівень готовності до комерціалізації за шкалою від 1 до 9, де 9 максимальне, «ідеальне» значення. Відповідно підприємство, оцінюючи рівень власних продуктів та технологій, може сформулювати, поряд з оцінкою інших показників, адекватну відповідну стану справ поведінку (рис. 2.8).

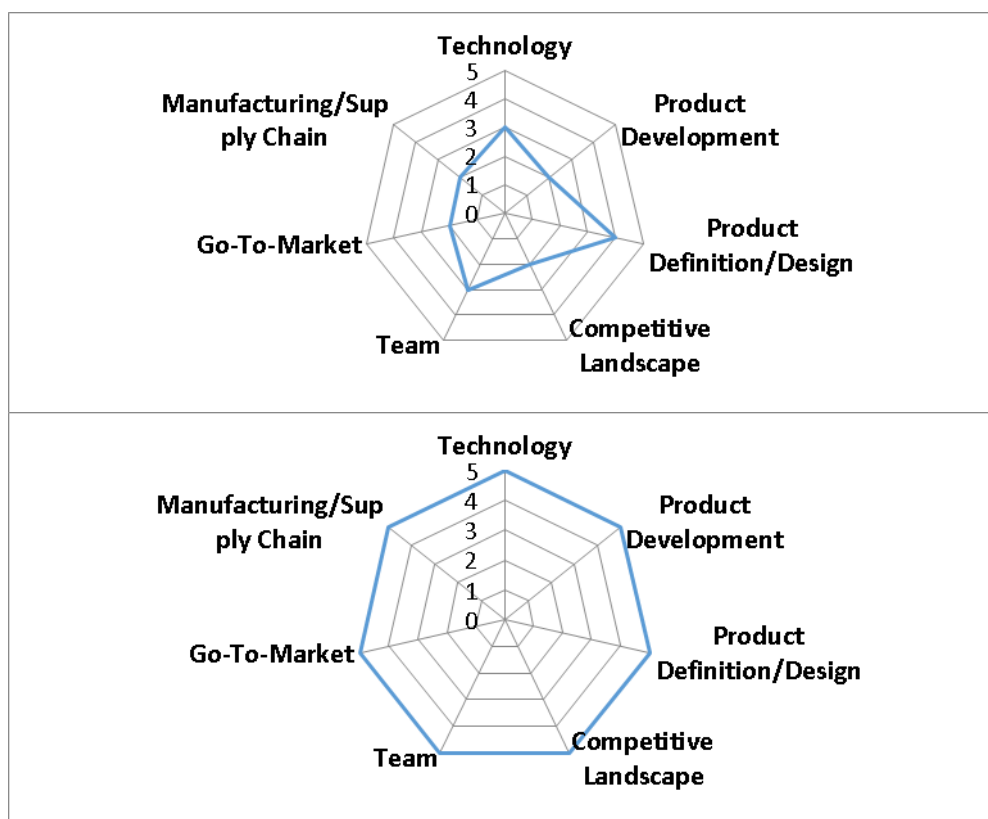

Рис. 2.8. Реальна та ідеальна траєкторія рівня технологічної готовності

Джерело: [373]

Встановлено, що економічна поведінка господарюючого суб'єкта формуються саме із цілей господарської активності, бізнес-процесів, схеми управління та ін. З огляду на це розроблено концептуальну модель економічної поведінки, пов'язаної з вивченням і розглядом економічних альтернатив з метою раціонального вибору, яка забезпечує комплексну і

цілеспрямовану діяльність підприємства, орієнтовану на мінімізацію ризику прийняття необґрунтованих рішень і успішне господарювання на перспективу.

Застосування концептуальної моделі економічної поведінки передбачає формулювання цілей, вивчення внутрішнього та зовнішнього середовища компанії, дослідження економічних альтернатив, визначення множини кількісних та якісних вимог і множини відповідних критеріїв, формалізацію поведінкових засад. Побудовану модель можна обумовити, як модель процесу трансформації аналізованої інформації в інформацію для виконання ряду цілеспрямованих дій суб'єкта господарювання, орієнтованих у своїй сукупності на реалізацію обраної моделі господарської активності (рис. 2.9).

Процес моделювання економічної поведінки можна визначити, як процес трансформації наявної інформації в інформацію для виконання ряду цілеспрямованих дій підприємства, орієнтованих у своїй сукупності на реалізацію обраної моделі господарської активності.

Цілі, альтернативи, критерії, а також витрати при реалізації певної моделі економічної поведінки відомі лише частково і уточнюються в результаті прогнозування і детального аналізу результатів такої поведінки. Наслідками раціональної економічної поведінки є якісна зміна, модернізація стану підприємства, що веде до ефективного розвитку.

Оцінюючи вхідну інформацію, чинники внутрішнього стану та зовнішній вплив на підприємство та визначивши альтернативні варіанти його розвитку, визначається основна місія та цілі діяльності підприємства. На цій основі можливо ідентифікувати можливі альтернативні варіанти подальшої діяльності та вибрати той, який найбільше відповідає типу економічного розвитку підприємства з огляду на потреби, оцінку поточного рівня розвитку.

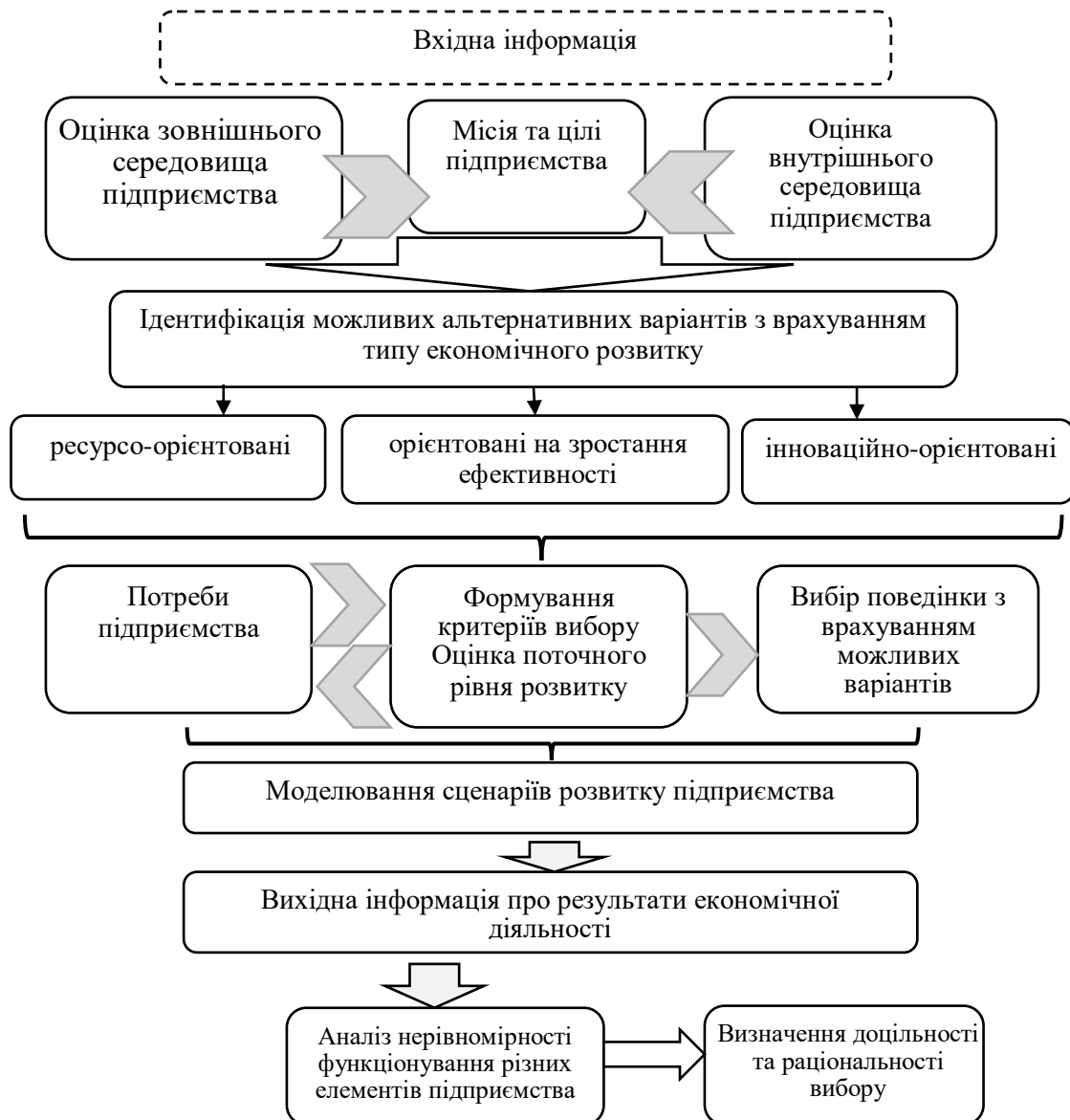

Рис. 2.9. Концептуальна модель поведінкових засад розвитку підприємства

Джерело: розроблено автором

Основними мотивами підприємств при формуванні ефективної економічної поведінки є забезпечення необхідними умовами для подальшого функціонування, набуття переваг перед конкурентами, подальший розвиток.

У короткостроковому періоді варіативна складова економічної поведінки буде уточнювати стратегічну поведінку підприємств, коригувати стратегічні рішення з метою досягнення максимальної економічної

ефективності та задоволення потреб споживачів. У середньостроковому періоді інноваційна поведінка на основі варіативної складової економічної поведінки забезпечуватиме за рахунок використання умов неоіндустріальної модернізації стабільність у довгостроковому періоді. У довгостроковому періоді економічна поведінка за рахунок стабільної складової служить додатковим інструментом для вибору та обґрунтування стратегії. Це означає, що при її формуванні необхідно враховувати саме той тип економічної поведінки, який є притаманним для керівництва компанії.

Вважаємо, що на вибір стратегії впливають не тільки стандартні та загальноприйняті інструменти її формування, але й типи поведінки підприємства, які є домінантними для підприємства. Доцільно зазначити, що формування стратегічної, економічної, інноваційної, споживчої, конкурентної, креативної поведінки залежить від швидкості змін з урахуванням факторів впливу і посилення соціальної відповідальності в умовах неоіндустріальної модернізації підприємств.

Імітаційна модель представляється як алгоритм, що визначає всі найбільш суттєві елементи, початкові значення параметрів задаються, визначаються зв'язки в кластері відповідно до «нульового» моменту часу. В подальшому всі зміни, що мають місце в системі відповідно впливу причин і виникнення наслідків, обчислюють за допомогою засобів логічної обробки даних. У ході такого експерименту комп'ютер імітує функціонування кластера і обчислює характеристики властивостей, які проявляються.

Імітаційне моделювання реалізується за такими етапами:

1. формулюються основні питання про поведінку складної системи, відповіді на які потрібно отримати;
2. здійснюється декомпозиція системи на простіші частини - блоки;
3. формулюються закони і «правдоподібні» гіпотези щодо поведінки як системи в цілому, так і окремих її частин;

4. залежно від поставлених перед дослідником питань вводиться так званий системний час, що моделює хід часу в реальній системі;
5. формалізованим чином задаються необхідні феноменологічні властивості системи і окремих її частин;
6. випадковим параметрам, що фігурують в моделі, зіставляються деякі їх реалізації, що зберігаються постійними протягом одного або декількох тактів системного часу. Далі відшукуються нові реалізації [109].

З точки зору комп'ютерної реалізації імітаційне моделювання складних економічних систем кластерного типу - це комплексний метод дослідження, що включає побудову концептуальних, математичних і програмних моделей розвитку агропромислових підприємств, виконання широкого спектра цілеспрямованих імітаційних експериментів, пов'язаних із стратегією розвитку, обробкою та інтерпретацію результатів цих експериментів через показники-індикатори діяльності з метою інтегрального оцінювання ризиковості розвитку малих, середніх та великих підприємств [144].

Моделювання являє собою систему, складність якої визначається кількістю вхідних у неї елементів (підприємств, організацій, суб'єктів соціально-економічного, науково-технічного призначення тощо), зв'язками між ними, а також зв'язками із зовнішнім середовищем.

На основі проведеного дослідження аналітичних методів, за допомогою яких можливо здійснювати моделювання процесів і розвитку агропромислових підприємств, вважаємо доцільним використовувати для вирішення зазначеного завдання саме імітаційне моделювання (рис.2.10).

Показники стану моделі обумовлені впливом вхідних змінних або викликані причинами внутрішніх змін. Вихідні змінні – це прогностичні результати його функціонування. За результатами моделювання проводимо інтегральне оцінювання ризиковості розвитку агропромислових підприємств. Слід зазначити, що наведена постановка задачі оптимізації виходів носить ймовірнісний характер. Щоб забезпечити максимальну адекватність і

змістовність необхідно деталізувати модель, доповнивши її описом механізмів взаємодії складових.

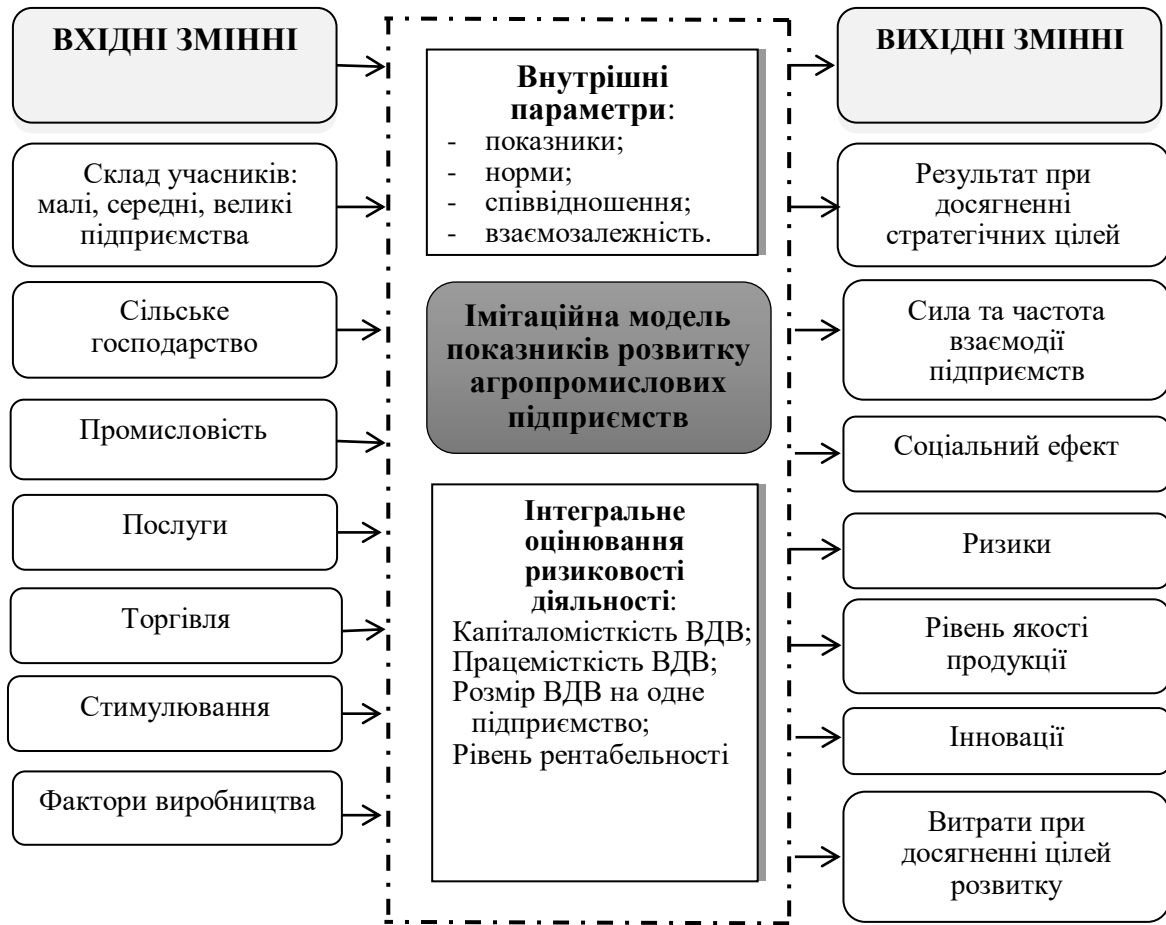

Рис. 2.10 Імітаційне моделювання розвитку агропромислових підприємств

Джерело: розроблено автором

На заключному етапі моделювання розвитку агропромислових підприємств необхідно визначити, які саме з них найменш ризикові з точки зору недосягнення мінімально необхідних рівнів досліджуваних показників. Таке оцінювання проведено за допомогою методу інтегрального оцінювання ризиковості діяльності агропромислових підприємств, який передбачає: нормування фактичних значень кожного із видів ймовірностей для кожного показника. Нормовані коефіцієнти визначаються діленням мінімального серед всіх груп підприємств (малі, середні, великі) значення цього показника

на фактичне значення показника у відповідній групі підприємств; обчислення інтегрального показника як середнього арифметичного.

Чим менше значення інтегрального показника, тим менш ризиковим є розвиток відповідної групи агропромислових підприємств. Задовільні середні значення вказують на те, що більшість розрахунків дає прийнятні результати. Також необхідно враховувати розкид результатів розрахунку, тобто параметр невизначеності: чим більша невизначеність, тим більший ризик. Практично прийнятним відхиленням можна вважати величини в межах від середнього значення.

На основі побудованої імітаційної моделі сформовані інформаційно-технологічні засади функціонування модуля оцінки ризиків, що дозволяє налаштовувати параметри моделі під реальні дані, експериментувати з моделлю, а також проводити статистичний аналіз отриманих результатів для побудови прогнозних моделей та сценаріїв розвитку.

Висновки до розділу 2

1. На підставі узагальнення наукових підходів до визначення стадій і фаз модернізації, з огляду на існуючі три основні методи оцінки прогресу: якісну, кількісну і комплексну уточнено зміст переліку індикаторів враховуючи наявність і доступність вихідної інформації для розрахунку з огляду на певні методологічні обмеження. Визначено період первинної модернізації; фаза і задане значення через сигнальні індикатори: відношення доданої вартості в сільському господарстві до ВВП до доданої вартості промислової продукції, і за співвідношенням зайнятості в сільському господарстві до загальної зайнятості і зайнятості в промисловості; період і фази вторинної модернізації через задане значення, визначене з частки доданої вартості матеріального виробництва та частки зайнятості в матеріальному виробництві в структурі загальної зайнятості; індекс

інтегрованої модернізації як відносний розрив між рівнем модернізації об'єктів оцінки і досягнутим світовим рівнем.

2. Узагальнення підходів до реалізації стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку дозволило визначити потенційні можливості реалізації інновацій з урахуванням дії сукупності чинників, сприяючих або, навпаки, перешкоджаючих інноваційній діяльності, а також мотиваційних, організаційних, правових та інших складових здатності, можливості і готовності підприємств агропромислового комплексу до неоіндустріальної модернізації і виявити рівень готовності та інноваційної активності та побудувати матрицю вибору стратегічних альтернатив в рамках інноваційного бізнесу, покликаною реалізувати ланцюжок цінностей для кінцевого споживача, де протікає інноваційний процес, в якому беруть участь всі ланки, що поширюється на всіх учасників інноваційного процесу і тим самим створюється можливість для вимірювання основних діючих сил в інноваційному бізнесі від споживача, творця (новатора і інноватора) до інвестора, постачальника, виробника інноваційного продукту.

3. Внесені пропозиції відображені у трикутнику позиціонування підприємств стосуються конкурентів, держави, бізнесу, громадян, локальних та світових організацій зацікавлених у розвитку компанії, продукту, включає в себе створення іміджу та рейтинг серед продуктів конкурентів, як сукупності наявних переваг інноваційного, цінового, виробничого та масштабного характеру, що дає змогу суттєво впливати на поведінку інших учасників ринкових процесів з метою отримання позитивних результатів своєї діяльності, формує комплекс заходів просування компанії, який включає в себе образ, різницю з конкурентами, стиль, креативність, ступінь відповідності товару потребам споживачів, стимулює формування та корегування, а також демонструє цінності підприємства. За допомогою позиціонування на ринку хайтек-продукту де вирішальне значення мають набори продуктів і послуг, через них задовольняються індивідуальні та

особливі потреби, реалізується принцип кастомізації і спільність споживачів, їх взаємний вплив один на одного, що дозволило виявити профілі груп споживачів на основі вимог міжнародних стандартів, зокрема ISO 26000, як механізму соціальної відповідальності виробника безпечних товарів, ділового партнера, захисник прав людини як роботодавець, превентивне відношення до навколишнього середовища, дотримання прав споживачів та розвиток місцевих громад, етики ведення бізнесу а також спрогнозувати бажаний стан на перспективу та напрями подальшого розвитку.

4. Кластеризація представляє собою сукупність математичних методів, призначених для формування відносно «віддалених» один від одного груп «близьких» між собою об'єктів за інформацією про відстані або зв'язки (міри відстаней) між ними, перелік груп чітко не заданий і визначається в процесі роботи алгоритму, а вузловим моментом в кластерному аналізі даних вважається вибір метрики, визначено подібність або розходження між об'єктами, встановлюється в залежності від обраної метричної відстані між ними полягає не в простому віднесенні об'єктів до тих або інших класів, а в тому, що такий розподіл повинен задовольняти критеріям наукового знання..

5. Запропонована система позицій вибору може стати теоретичною базою процесу вивчення економічних альтернатив з метою раціонального вибору для реалізації обраної моделі господарської активності. Стратегічні переваги можна оцінювати з урахуванням. Основними характеристиками оцінки стратегічних переваг підприємства є підвищення рівня якості продукції, скорочення витрат, підвищення продуктивності праці, наявні конкурентні переваги та позиції на ринку, оптимізація активів, зниження ризиків на всіх рівнях, визначені цілі господарської активності компанії, готовність до можливих змін, що стало першим кроком у моделюванні економічної поведінки агропромислового підприємства.

6. На основі проведеного моделювання розвитку агропромислових підприємств проведено інтегральне оцінювання ризиковості діяльності нормування фактичних значень кожного із видів ймовірностей для кожного показника та визначено, які саме з них найменш ризикові з точки зору досягнення мінімально необхідних рівнів досліджуваних показників. Доведено, що чим менше значення інтегрального показника, тим менш ризиковим є розвиток відповідної групи агропромислових підприємств; задовільні середні значення вказують на те, що більшість розрахунків дає прийнятні результати. На основі побудованої імітаційної моделі сформовані інформаційно-технологічні засади функціонування модуля оцінки ризиків, що дозволяє налаштовувати параметри моделі під реальні дані, експериментувати з моделлю, а також проводити статистичний аналіз отриманих результатів для побудови прогностичних моделей та сценаріїв розвитку.

РОЗДІЛ 3.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕОІНДУСТРІАЛЬНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Формування та оцінка рівня людського розвитку і використання інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання

Необхідність застосування таких понять як система формування і використання інтелектуального капіталу відбувається завдяки поєднанню, взаємодії та взаємозалежності усіх його елементів, що характерно саме для системи. Тоді як процесами у цих системах вважатимемо всі функціональні, структурні дії та перетворення, що в них відбуваються. Відповідно, системи формування і використання інтелектуального потенціалу підприємства – це структуровані сукупності взаємно пов'язаних складових, що забезпечують перебіг процесів створення, використання і реалізацію інтелектуальних можливостей задля досягнення цілей діяльності.

Для агропромислових підприємств на сучасному етапі розвитку галузі складно передбачити зміни не тільки факторів макросередовища, а й безпосереднього оточення. На підприємствах не оцінюється рівень пристосування внутрішнього середовища до вимог зовнішнього і реакції на зміни зовнішнього середовища є несвоєчасними і неадекватними. Проблема непередбачуваності і високого динамізму змін зовнішнього середовища ускладнює процес аналізу і прогнозування кількісних характеристик інтелектуального потенціалу.

Інтелектуальний потенціал суб'єктів господарювання – це сукупність взаємодоповнюючих елементів, що охоплює сприйняття інновацій, ступінь інтенсивності та сучасності управлінських дій для їх втілення у виробничо-господарську діяльність, здатність до нагромадження ресурсів (трудових, фінансових, інфраструктурних, інформаційних, інтелектуальних), які

сформовані у модель. Тобто, це готовність персоналу до оновлення своїх знань, техніки та технологій, умов їх використання. Проаналізуємо динаміку зайнятості працівників на підприємствах та фізичних осіб-підприємців за їх розмірами за видами економічної діяльності на основі даних табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Кількість зайнятих працівників на підприємствах та у фізичних осіб-підприємців за їх розмірами за видами економічної діяльності, тис. осіб

	Роки	Суб'єкти великого підприємництва			Суб'єкти середнього підприємництва		
		усього	у тому числі		усього	у тому числі	
			підприємства	фізичні особи-підприємці		підприємства	фізичні особи-підприємці
Усього	2010	2400,3	2400,3	Відповідно до Господарського кодексу України (в редакції від 22.03.2012) фізичні особи-підприємці не можуть бути суб'єктами великого підприємництва	3413,8	3393,3	20,5
	2011	2449,0	2449,0		3273,5	3252,6	20,9
	2012	2484,2	2484,2		3188,2	3144,2	44,0
	2013	2383,7	2383,7		3054,2	3012,1	42,1
	2014	1915,1	1915,1		2766,4	2696,5	69,9
	2015	1708,6	1708,6		2632,7	2604,7	28,0
	2016	1586,6	1586,6		2649,9	2622,8	27,1
	2017	1560,9	1560,9		2623,8	2593,1	30,7
Відношення 2017 р. до 2010 р, %		65	65		77	76	154
Сільське, лісове та рибне господарство	2010	32,9	32,9		515,8	515,5	0,3
	2011	39,5	39,5		478,0	477,5	0,5
	2012	44,5	44,5		448,7	447,1	1,6
	2013	38,8	38,8		410,8	409,7	1,1
	2014	46,6	46,6		390,0	364,1	25,9
	2015	48,3	48,3		346,2	346,0	0,2
	2016	38,1	38,1		359,3	359,0	0,3
	2017	27,5	27,5		336,6	335,8	0,8
Відношення 2017 р. до 2010 р, %		84	84		65	65	267
	Роки	Суб'єкти малого підприємництва			З них суб'єкти мікропідприємництва		
		усього	у тому числі		усього	у тому числі	
			підприємства	фізичні особи-підприємці		підприємства	фізичні особи-підприємці
Усього	2010	4958,6	2164,6	2794,0	3540,7	832,6	2708,1
	2011	4442,0	2091,5	2350,5	3030,4	788,9	2241,5
	2012	4285,2	2051,3	2233,9	2851,0	788,2	2062,8
	2013	4291,2	2010,7	2280,5	2915,1	795,3	2119,8
	2014	4115,2	1686,9	2428,3	2976,9	723,5	2253,4
	2015	3838,7	1576,4	2262,3	2878,6	691,4	2187,2
	2016	3871,8	1591,7	2280,1	2814,7	642,7	2172,0
	2017	3956,3	1658,9	2297,4	2874,8	714,6	2160,2
Відношення 2017 р. до 2010 р, %		80	77	82	81	86	80
Сільське, лісове та рибне господарство	2010	263,0	219,9	43,1	143,3	101,6	41,7
	2011	233,4	197,6	35,8	101,6	68,2	33,4
	2012	258,3	220,4	37,9	114,4	81,0	33,4
	2013	276,6	238,7	37,9	125,2	92,3	32,9
	2014	296,8	218,2	78,6	141,1	98,5	42,6
	2015	248,1	203,3	44,8	131,4	88,9	42,5
	2016	261,4	217,2	44,2	137,5	96,5	41,0
	2017	271,6	229,7	41,9	143,2	104,3	38,9
Відношення 2017 р. до 2010 р, %		103	104	97	100	103	93

Джерело: розраховано на основі даних Державної служби статистики

Аналіз даних табл. 3.1 вказує на скорочення кількості зайнятих працівників на підприємствах за виключенням середніх за розмірами фізичних осіб-підприємців у всіх секторах економіки. Спостерігається зростання зайнятості у сільському господарстві у малих та мікропідприємствах, проте зменшується кількість фізичних осіб-підприємців, що є негативним чинником впливу на розвиток економіки країни.

На різних етапах формування, використання і розвитку інтелектуального потенціалу підприємства стикаються з проблемами різного характеру (рис. 3.1).

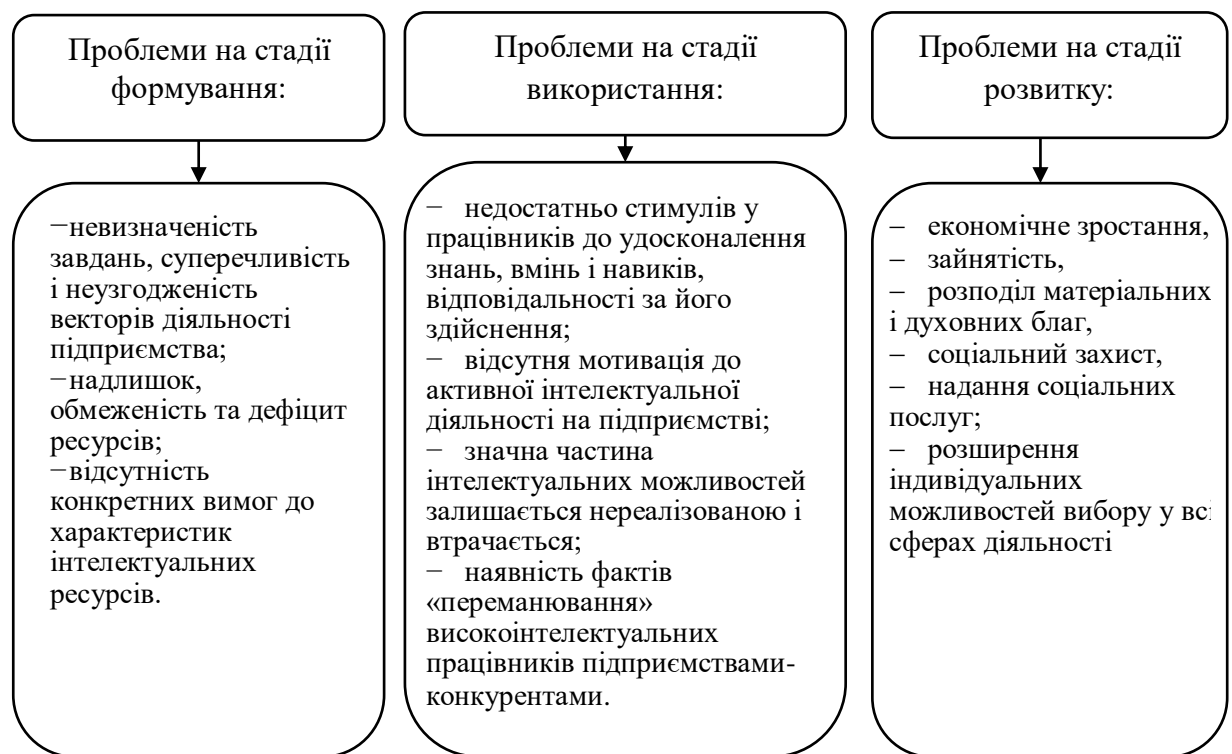

Рис. 3.1. Проблеми підприємств на різних етапах формування інтелектуального потенціалу

Джерело: сформовано автором

Основні умови для сталого людського розвитку та високого його рівня це: здорове і довге життя, забезпечення гідного рівня життя на основі необхідних для цього ресурсів, активне суспільне життя. Отже, людським розвитком можна назвати процес збільшення загальних можливостей

реалізації людини в усіх сферах життєдіяльності суспільства за рахунок підвищення його потенціалу та функціональності.

В процесі наукових досліджень на основі вивчення динаміки змін за 2010-2017 роки проведена інтегральна оцінка та визначено рейтинги рівня людського розвитку, що показано в табл. 3.2.

Аналіз даних табл свідить про зростання рівня людського розвитку в цілому за аналізований період від 0,2 до 0,7 пунктів. Різниця у рейтингах пояснюється включенням до національної методики ряду показників соціального оточення, якості навколишнього середовища, демографічного відтворення, за якими виграють західні області та програють південні та східні, незважаючи на те, що їх показники скореговані за середнім значенням згідно міжнародної методики.

Отримані результати не знижують цінності обох варіантів розрахунків. Вони означають тільки те, що включення у розрахунок додаткових аспектів може істотно змінити загальну оцінку. Тому, використовуючи інтегральний індекс для аналізу ситуації та розробки політики, потрібно мати на увазі склад і вагу його окремих компонентів.

Встановлення стандартних або цільових значень дозволяє отримати ряд додаткових аналітичних можливостей (наприклад, вимірювання прогресу людського розвитку за окремими аспектами та в цілому, порівняння окремих регіонів за ступенем прогресу та аналіз ступеня досягнення цільових показників). Перш ніж перейти до оцінки прогресу, розглянемо розташування регіонів України за Індексом людського розвитку на рейтинговій шкалі за двома варіантами розрахунків: національною та удосконаленою нами методикою ООН.

Аналіз міжрегіональної варіації (наприклад, часткових індексів) має власну аналітичну цінність. Незначна варіація індексів свідчить про схожість (більшу однорідність) регіонів за певними аспектами розвитку, і навпаки.

Таблиця 3.2

Інтегральна оцінка рівня людського розвитку

Регіони	2010	2011	2012	2013	2014 ²	2015 ²	2016 ²	2017 ²	Вирівняний рівень за 2017 р.	Рейтинг за 2017 р.
Human Development Index, HDI Ukraine (за методикою ПРООН)	0,734	0,739	0,744	0,746	0,748	0,743	0,746	0,751	*	88
АР Крим	3,7857	3,7714	3,9431	3,9964
Вінницька	3,5251	3,5717	3,6658	3,6485	3,7046	3,7291	3,8262	3,8566	0,757	9
Волинська	3,5260	3,6245	3,7389	3,7417	3,7696	3,8250	3,8700	3,8109	0,748	11
Дніпропетровська	3,6140	3,6143	3,7400	3,7213	3,7867	3,7816	3,8279	3,7686	0,740	12
Донецька	3,5247	3,5759	3,7543	3,6422		
Житомирська	3,3373	3,3561	3,5397	3,4996	3,5892	3,5712	3,5656	3,5472	0,696	20
Закарпатська	3,8340	3,8658	4,0678	3,9817	4,0536	4,0275	4,2995	4,0233	0,790	5
Запорізька	3,6401	3,8047	3,9556	3,9063	3,9743	3,9546	3,8499	3,8184	0,750	10
Івано-Франківська	3,6198	3,6492	3,7530	3,6301	3,8112	3,8923	4,3968	4,1554	0,816	2
Київська	3,8014	3,8023	3,9184	3,8710	3,9245	3,8592	3,8229	3,7541	0,737	13
Кіровоградська	3,3593	3,4427	3,5411	3,5568	3,4954	3,5650	3,6333	3,5257	0,692	22
Луганська	3,5344	3,5682	3,7665	3,7046		
Львівська	3,7764	3,8261	3,9988	4,0100	4,0451	4,0810	4,1922	4,1307	0,810	3
Миколаївська	3,5967	3,6926	3,9106	3,7436	3,8185	3,8199	3,8647	3,8647	0,759	8
Одеська	3,7470	3,7215	3,8299	3,8188	3,8602	3,7879	3,8017	3,7100	0,728	17
Полтавська	3,7260	3,8062	3,8390	3,8332	3,8222	3,8530	3,8509	3,9103	0,768	7
Рівненська	3,6082	3,5972	3,6985	3,6481	3,7169	3,7163	3,6738	3,6576	0,718	18
Сумська	3,5772	3,5608	3,5752	3,6025	3,6433	3,6951	3,8151	3,7425	0,735	14
Тернопільська	3,6305	3,6748	3,7310	3,7735	3,8278	3,8709	3,9584	3,9749	0,780	6
Харківська	3,8512	3,9566	4,1489	4,2097	4,2745	4,1996	4,0752	4,0564	0,796	4
Херсонська	3,4265	3,4941	3,5957	3,5028	3,5794	3,6090	3,6267	3,5438	0,696	21
Хмельницька	3,5575	3,5424	3,6684	3,7275	3,6864	3,6479	3,6694	3,6188	0,711	19
Черкаська	3,7848	3,7928	3,7344	3,7667	3,7570	3,7772	3,7325	3,7286	0,732	15
Чернівецька	3,8510	3,8889	4,0393	4,1621	4,1598	4,1321	4,3624	4,2294	0,830	1
Чернігівська	3,5215	3,5798	3,7055	3,6884	3,7533	3,6709	3,6475	3,7247	0,731	16

Умовні позначення:

	1 група – дуже високий	понад 3,7
	2 група – високий	3,6-3,7
	3 група – середній	3,5-3,6
	4 група – низький	до 3,5

Джерело: розраховано автором

Результати проведеного групування інтегральної оцінки рівня людського розвитку скорегованого за удосконаленою нами методикою у 2010 р. та 2017 р. наведено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

**Групування рівнів людського розвитку за національною та
удосконаленою методикою ООН**

ГРУПИ	2010 р.				2017 р.			
	Діапазон змін ІЛР		Кількість областей		Діапазон змін ІЛР		Кількість областей	
	Національна методика	Адаптовано до методики ООН	Національна методика	Адаптовано до методики ООН	Національна методика	Адаптовано до методики ООН	Національна методика	Адаптовано до методики ООН
1 група Дуже високий	понад 3,7	Вище 0,800	10	-	понад 4,00	Вище 0,800	5	3
2 група Високий	3,6-3,7	0,800-0,700	5	22	3,8-3,9	0,800-0,700	6	16
3 група Середній	3,5-3,6	0,551-0,699	8	3	3,7-3,80	0,551-0,699	6	3
4 група Низький	до 3,5	до 0,550	3	-	до 3,7	до 0,550	5	-

Джерело: розраховано автором

Групування рівнів людського розвитку у 2010 р. визначених за національною методикою показує, що у 4-ї групи з найнижчими показниками до 3,5 перебували три області: Херсонська, Кіровоградська, Житомирська. У першій групі з найвищими значеннями інтегральної оцінки рівня людського розвитку знаходяться 6 областей понад 3,7, а понад 3,8 за національною методикою були 4 області: Харківська, Чернівецька, Закарпатська, Київська. Слід відмітити, що згідно адаптованої національної та методики ООН до групи з середнім рівнем ввійшли три області з найнижчими показниками в Україні, а всі інші досягнули високого світового рівня людського розвитку.

Проведене групування рівня людського розвитку у 2017 р. свідчить про те, що у четвертій групі з найнижчими показниками інтегральної оцінки ІЛР до 3,7, а у першій групі з найвищими значеннями понад 4,0 віднесено по 5 областей. За національною методикою, до п'ятірки лідерів потрапили

Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська, Закарпатська та Харківська області. В аутсайдерах за національною методикою перебувають 5 областей Кіровоградська, Херсонська, Житомирська, Хмельницька та Рівненська області, а за міжнародною методикою середній рівень мають Кіровоградська, Херсонська, Житомирська. Варто зауважити про відсутність низького рівня людського розвитку за методикою ООН та досягнення дуже високого індексу у Чернівецькій, Івано-Франківській та Львівській області у 2017 році.

Результати проведеного нами групування вказують на те, що у Київській, Одеській та Черкаській області відбулось зниження рейтингів та рівня людського розвитку. Ситуація не змінилась у Херсонській області.

Найнижчі темпи змін у Рівненській області, що вплинуло на її рейтинги та переміщення з середньої групи у базовому році до нижчої у звітному. Тернопільська область перемістилась у третю групу на основі підвищення рівня людського розвитку при відсутності гідної праці. Хмельницькій

Варто підкреслити, що регіони, які входять до певної групи (за рівнем інтегрального показника), істотно відрізняються за окремими компонентами людського розвитку. Проаналізуємо стан регіонів з найвищими рейтингами. У лідерів (Чернівецька область) та у решти спостерігаються явні негаразди за деякими параметрами: у Чернівецькій, Закарпатській та Івано-Франківській областях – за блоком «освіта» (відповідно, 21-е 22-е і 16-е місця у рейтингу); Львівській – добробут (14-те); Харківська та Закарпатська – «відтворення населення» (19-те та 21-е відповідно).

Група аутсайдерів є більш однорідною, а саме Житомирська область, яка займає 20-е місце в рейтингу, зберігаючи при цьому непогану позицію за (11-та позиція) за блоком «гідна праця», Кіровоградська область, яка займає останнє, 22-е місце в рейтингу, все ще зберігає непогані показники за блоком «освіта» (11-та позиція), та Херсонська, яка займає тільки 21-е місце загалом, проте має досить високий показник за блоком «комфортне життя» (4-е).

Найвищий рівень людського розвитку був у Закарпатській області у 2005 р., а найнижчий у Кіровоградській обл. У 2017 р. лідером рейтингу була Чернівецька обл., за рахунок 1 місця за блоком «добробут» та 4-е місце за блоками «соціальне середовище» та «гідна праця», а найнижчий рівень так і залишився у Кіровоградській області, при найгірших показниках блоків «відтворення населення» і «соціальне середовище» (табл. Ж.1, додаток Ж).

В загальному можна відмітити позитивну тенденцію зростання рівня людського розвитку в цілому по Україні та у всіх регіонах, за виключенням відсутності даних на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей та АР Крим. Слід виділити, що крім підвищення рівня людського розвитку відбулось зростання величини розривів між вищим та нищим рівнями людського розвитку першої та четвертої груп, що хоча і не заперечує тенденцію зростання, але свідчить про збільшення розшарування міжобласних рівнів людського розвитку за особливостями динамічних зрушень у рейтингах ІЛР за 2010-2017 роки .

Згідно проведених розрахунків було сформовано матрицю розподілу регіонів України за особливостями динамічних зрушень у рейтингах, яка включає регіони із стабільними динамічними позиціями з розподілом їх на лідерів, аутсайдерів та умовно-стабільні регіони, з оцінкою їх за нестабільними динамічними позиціями через рейтингову динаміку по зростанню, спаду та тих, які мають різноспрямовані коливання. Відповідно проведено аналізу можна відзначити в лідерах зі стабільною позицією п'ять областей: Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Харківська та Чернівецька області, аутсайдерами виявились Херсонська та Кіровоградська області. Умовно-стабільними є три області. Нестабільні динамічні позиції у 8-ми областей, аутсайдерами зі спадом рейтингу є Київська, Одеська та Черкаська області. Різнопланові коливання показала Рівненська область (рис. 3.2).

Дані, наведені на рис. Ж.1 додатку Ж, вказують на значні міжрегіональні відмінності за станом соціального середовища (коефіцієнт варіації вищий вдвоє) і добробуту в 1,7 рази, по інших блоках варіація в межах від 120 до 127 %, крім незначних відмінностей за рівнем освіти (коефіцієнт варіації 115 %).

Стабільні позиції	Лідери	Аутсайтери	Умовно-стабільні
	Закарпаття, Івано-Франківська; Львівська, Харківська; Чернівецька	Херсонська; Кіровоградська	Полтавська; Хмельницька Житомирська
Нестабільні, динамічні позиції	Зростання рейтингу	Спад рейтингу	Різностямовані коливання рейтингів
	Запорізька; Сумська; Тернопільська; Миколаївська Чернігівська Вінницька Волинська Дніпропетровська	Київська; Одеська; Черкаська	Рівненська

Рис. 3.2. Матриця розподілу регіонів України за особливостями динамічних зрушень у рейтингах

Джерело: побудовано за допомогою матеріалів [176]

Аналіз коефіцієнтів варіації в динаміці дає уявлення про конвергенцію або дивергенцію, що відбуваються за досліджуваний період за певними характеристиками людського розвитку.

Людський розвиток повинен сприяти збереженню навколишнього середовища, а не його знищенню, підвищувати відповідальність людей за власне життя та життя нащадків. Саме таке ставлення допомагатиме соціальному залученню, справедливості та згуртованості суспільства.

Оцінка прогресу вказує на те, що за 2010-2017 рр. середнє значення інтегрального індексу зросло з 3,4 до 3,9 (рис. Ж.2, додаток Ж). Майже всі регіони України досягли певного прогресу.

Якщо шкалу значень інтегрального індексу людського розвитку поділити на 2 групи за визначеним середнім значенням (3,7) за охопленій дослідженням період, від мінімального значення для досліджуваного періоду (меншого від 3,2) до максимально можливого цільового значення (понад 4,2), то регіони України (за даними 2010–2017 рр.) розподіляться таким чином: у 2010 р. до групи вище середнього рівня входило 4 регіони, а надалі ця група зростала і у 2017 р. до неї увійшли всі, за виключенням 5 (незмінних 2) регіонів з найнижчими за цей час значеннями індексу людського розвитку (рис. 3.3).

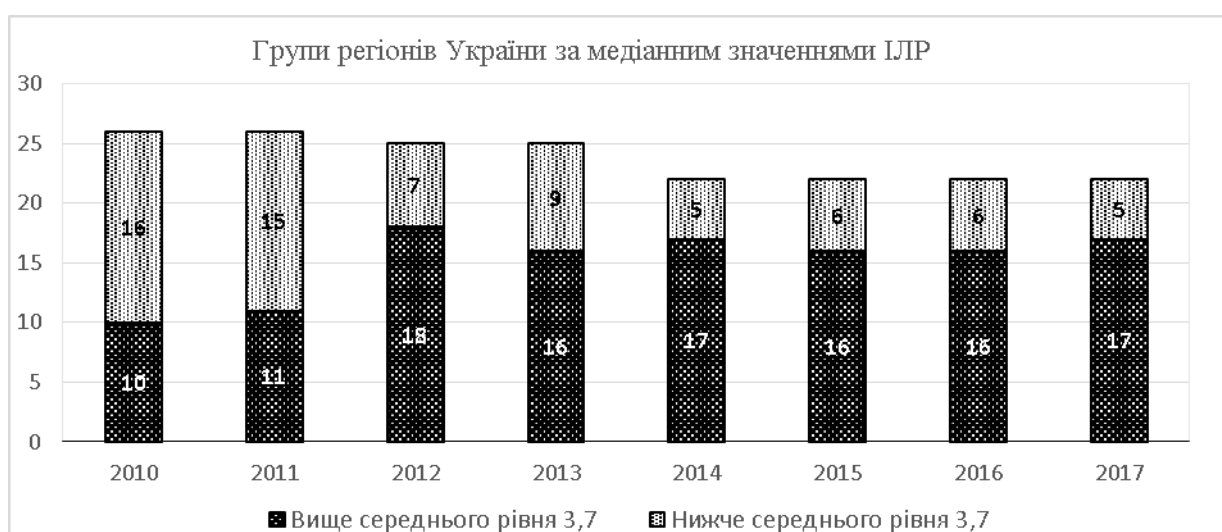

Рис. 3.3. Групи регіонів України за медіанним значеннями індексу людського розвитку у 2010-2017 рр.

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики

Незважаючи на позитивну динаміку в цілому, досягнуті параметри людського розвитку в Україні істотно відстають від «ідеальної» траєкторії, яка б мала бути за умови досягнення кожного з визначених цільових індикаторів за досліджуваний період показника 1,0.

Розглянувши позиції лідера, аутсайдера та середнього регіону по відношенню до так званого «ідеального регіону», зазначимо, що Чернівецька область, яка є першою в рейтингу має середні показники по блоку «гідна праця» та «комфортне життя», однак найближча до «ідеалу» по блоках «соціальне становище» та «добробут». Аутсайдер рейтингу, Кіровоградська

область має найнижчі показники, особливо за блоком «добробут». Однак дана область не надто відстає від середнього регіону – Запорізької обл. (рис. 3.4).

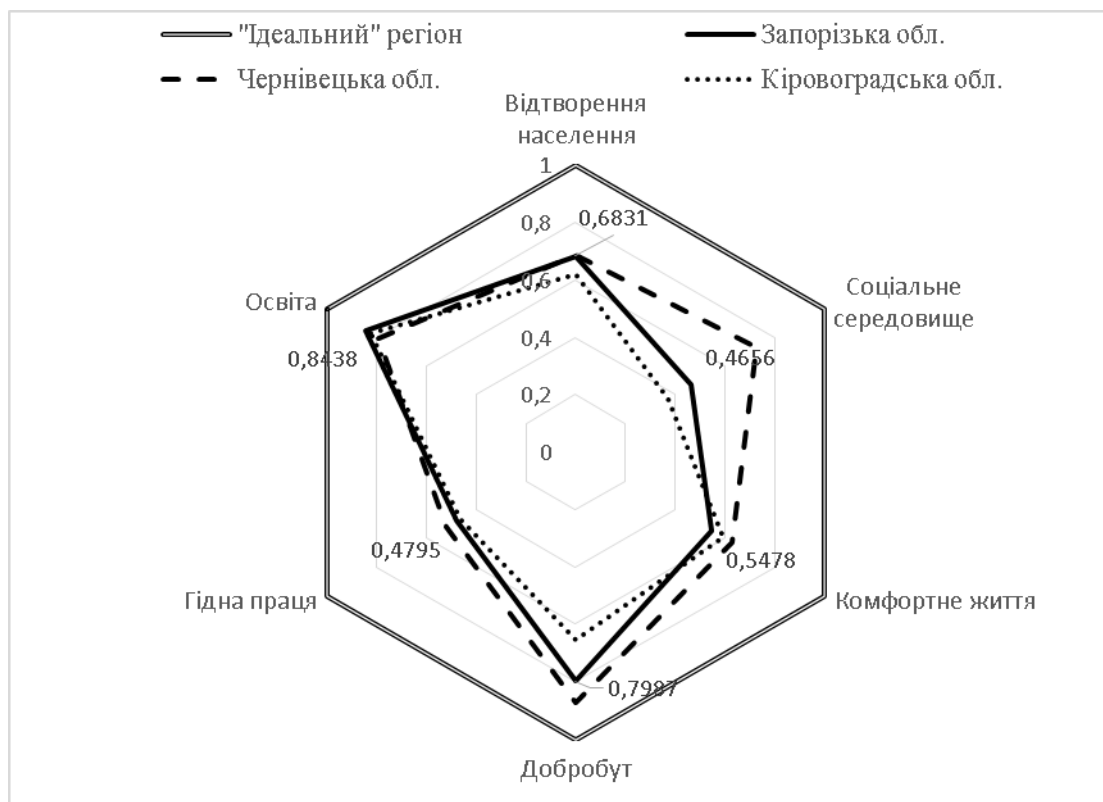

Рис. 3.4. Виміри людського розвитку лідера, аутсайдера та регіону середнього рівня по Україні, 2017 р.

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики

Отже, для збереження стабільності соціального середовища необхідна розробка і реалізація ефективної соціальної політики, що забезпечує зменшення асоціальних проявів, зниження соціальної напруженості та агресії у населення, покращання суспільного здоров'я у всіх регіонах країни. А також розробка й реалізація на державному рівні альтернативних поведінкових концептуально обґрунтованих інноваційних програм в області соціальної політики. Це стосується, насамперед, молодіжної політики, зокрема, в сфері дозвілля та зайнятості.

Ефективне вирішення соціальних проблем на регіональному рівні сприятиме підвищенню добробуту населення та всебічному розвитку особистості.

Можна зауважити, що ключовою метою та найбільш важливим детермінантом і чинником соціально-економічного розвитку виступають люди як епіцентр прогресу. Людський розвиток формує зміст сучасних підходів до проблем забезпечення сталого розвитку. В останні роки концепція людського розвитку значно збагатилася змістовно і трансформувалася в реальну основу довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку більшості країн.

Значення ІЛР в Україні за 2017 рік становить 0,751, що показує країну у категорії високого рівня людського розвитку, розташувавши її у 88 із 189 країн та територій. У період з 1990 по 2017 рік значення ІЛР в Україні зросло з 0,706 до 0,751 (на 6,5 %). Проглядається прогрес України в кожному з показників індексу. У період з 1990 по 2017 рік тривалість життя в Україні при народженні збільшилася на 2,3 роки, середні роки навчання в школі на 2,2 роки, а очікувані роки навчання – на 2,6 років.

Хоча економічний показник ВВП на душу населення в країні зменшився приблизно на 24,4 % до даний період.

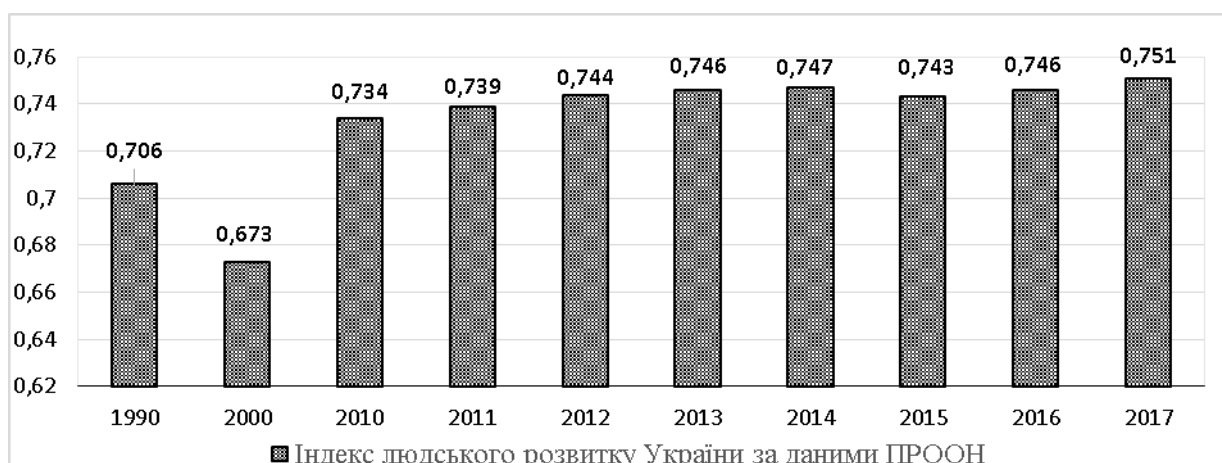

Рис. 3.5. Значення індексу людського розвитку в Україні за період 1990-2017 рр. за даними ПРООН

Джерело: сформовано за даними [351]

Індекс публікується в рамках програми розвитку ООН в звітах про розвиток людського потенціалу. Основні показники, за якими визначається ІЛР: середня тривалість життя, тривалість навчання та ВВП на душу населення. Також враховуються дані про рівні соціальної захищеності, показники здоров'я і культурного розвитку населення, участі людей у прийнятті рішень, стану злочинності, охорони навколишнього середовища [352].

Рейтинг країн за індексом людського розвитку було складено Програмою розвитку ООН (ПРООН) і опубліковано в «Доповіді про людський розвиток 2016: людський розвиток для всіх і кожного». Так, за цим показником згідно зі статистичними даними [352], у 2017 р. Україна посіла 88-ме місце в рейтингу країн серед 189-ти країн світу (2014 року Україна за індексом людського розвитку посіла 81 місце із 188 країн, 2010 р. – 69) і групі країн з високим рівнем розвитку. Норвегія, Швейцарія, Австралія, Ірландія, Німеччина становлять п'ятірку держав з дуже високим рівнем людського розвитку у світі. США знаходиться на 13-му місці (табл. Ж.2, додаток Ж).

Проаналізуємо рівень розвитку людського капіталу України за основними показниками, за якими здійснюється визначення індексу людського розвитку: ВВП на душу населення; середня тривалість життя при народженні; рівень освіти. Щодо середньої тривалості життя населення маємо позитивну тенденцію зростання значення показника. Але спостерігається закономірність, що тривалість життя жінок перевищує тривалість життя чоловіків (табл. Ж.3, додаток Ж).

Згідно Індексу рівня тривалості життя різних країн, розробленого ПРООН, лідируючі позиції займають Гонконг, Японія, Італія, Іспанія, Сінгапур з середньою тривалістю життя 83,5 роки (табл. 3.6) [351]. Україна у 2017 році тривалість життя становила 72,1 рік, майже на рівні загальносвітового показника, однак країна не досягає середнього рівня

показника по групі з високим людським розвитком (76 років). Середня тривалість життя населення в найменш розвинених країнах складає 64,4.

Таблиця 3.4

Середня тривалість життя населення у 2017 р.

Рейтинг ІРЛ	Країна	Середня тривалість життя, років
7	Гонконг	84,1
19	Японія	83,9
26	Іспанія	83,3
28	Італія	83,2
9	Сінгапур	83,2
88	Україна	72,1
Дуже високий розвиток людини		79,5
Високий людський розвиток		76,0
Середній розвиток людини		69,1
Низький людський розвиток		60,8
Світ		72,2
Найменш розвинені країни		64,4

Джерело: сформовано за даними [351].

Щодо показника рівня освіти, то варто зазначити, що населення України належить до числа найбільш освічених націй. Кількість людей з вищою освітою на душу населення в Україні вища, ніж середньоєвропейський рівень.

Доступ до знань визначається очікуваною тривалістю навчання – кількістю років навчання, яке, як очікується, може отримати дитина з вступу до школи, якщо протягом її життя зберігаються поточні тенденції залучення населення до освіти. За період 2010-2017 рр. середня тривалість навчання українців зросла на 0,1 рік. Показник України значно різниться від перших країн в рейтингу, в Норвегії 17,9 років даний показник, а в Австралії 22,9 років (табл. Ж.4, додаток Ж).

Оцінка стану людського капіталу України на сучасному етапі є неоднозначною. З одного боку, відбувається поліпшення певних якісних його характеристик: збільшується частка населення з вищою освітою, зростає

комп'ютерна грамотність, підвищується підприємницька активність, формується вміння працювати в ринковому середовищі тощо.

Разом з тим, в Україні відбуваються процеси, які призводять до його руйнації. Темпи відтворення населення не підвищуються, а структура набуває більш вираженого депопуляційного характеру, погіршуються показники здоров'я людей усіх вікових груп, за експертними оцінками за кордоном на даний час працюють понад 3,5 млн українців, тобто інтенсивність трудової еміграції працездатного населення посилюється.

Другим методом оцінки рівня розвитку людського капіталу складено Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum) застосовується Індекс людського капіталу (Human Capital Index), при визначенні якого враховуються складові, які, зокрема, характеризують тривалості життя, рівень освіти в країні, професійної підготовки, працевлаштування і зайнятості тощо.

У 2015 році Україна посіла 31 позицію серед 124 країн світу за рейтинговою оцінкою розвитку людського капіталу. Лідером серед країн світу за рівнем розвитку людського капіталу стала Фінляндія, що займає провідні позиції за всіма складовими Індексу.

У 2017 році за Індексом людського капіталу (The Global Human Capital Index) Україна зайняла 24 місце серед 130 країн світу, покращивши свої позиції за рік на 5 пунктів. Лідером рейтингу є Норвегія.

Отже, можна зазначити, що в сучасних умовах процеси глобалізації значно впливають як на розвиток людського капіталу, так і на стан національної економіки в цілому. Людський капітал виступає найбільш цінним ресурсом сучасного суспільства, важливішим, ніж накопичене багатство чи природні ресурси. Розвиток людського капіталу є важливою умовою побудови інноваційно-інвестиційної моделі розвитку нашої держави.

Але на сьогодні стан людського капіталу України є досить сумним: населення стрімко скорочується та старіє; народжуваність значно нижче рівня, який необхідний для простого відтворення населення; частка

працездатного населення зменшується; зростає трудова міграція, особливо втрачає Україна інтелектуальний капітал; відбувається погіршення стану здоров'я населення та зниження якості освіти, що призводить до нестачі кваліфікованого людського капіталу в усіх галузях економіки.

Враховуючи вищезазначене, в умовах посилення глобалізаційних процесів у світі доцільно запровадити наступні заходи розвитку та ефективного використання людського капіталу:

- з боку держави розробити дієві програми підтримки молодих фахівців;
- з метою зниження темпів та масштабів трудової міграції за кордон, стимулювати самозайнятість, розвиток малого підприємництва для осіб, що повертаються з-за кордону шляхом розробки цільової програми;
- розробити мотиваційний механізм активізації творчого потенціалу людей, що сприятиме розвитку інноваційної праці та підвищенню кваліфікації кадрів;
- надати державою всебічної підтримки щодо підвищення соціальної відповідальності бізнесу та запровадити принцип економічної зацікавленості роботодавців у постійному оновленні і розширенні банку вакансій та активізації їх співпраці з Державною службою зайнятості;
- сприяти створенню нових робочих місць у високотехнологічних та інноваційних секторах економіки тощо.

Таким чином, можна стверджувати, що в Україні є значні резерви для розвитку людського капіталу, проте потрібно здійснити значну кількість інституціональних перетворень як на макро-, так і на мікрорівнях у соціально-економічній сфері для того, щоб підвищити рівень конкурентоздатності вітчизняного людського капіталу та посідати високі позиції в світових рейтингах. Визначення перспектив розвитку людського капіталу країни є дослідження в умовах глобалізації.

Більшість людей сьогодні живуть довше, мають більш високий рівень освіти і більш широкий доступ до товарів і послуг, ніж будь-коли раніше.

Навіть в країнах з низьким рівнем людського розвитку цей рівень значно підвищився. Однак в сфері якості людського розвитку є значні недоліки. Той факт, що люди живуть довше, сам по собі ще не означає збільшення числа років, проведених в достатку і радості. Збільшення тривалості освіти не втілюється автоматично в належні знання і людський потенціал. Таким чином, для того щоб в подальшому відслідковувати прогрес, важливо приділяти основну увагу якості людського розвитку.

Прогрес не є лінійним або гарантованим; кризи і проблеми можуть повернути назад досягнуті успіхи. У країнах, залучених в конфлікти, спостерігається зниження показників ІЛР, яке може відчуватися протягом декількох поколінь. Для того щоб знизити вразливість і зробити прогрес стійким, необхідні інвестиції в безпеку людей, що дозволить уникати уразливості і конфліктів.

Диспропорції між жінками і чоловіками, що заважають повномасштабному розкриттю їх потенціалу, є для половини населення Землі серйозною перешкодою на шляху прогресу в області людського розвитку. У всіх регіонах у жінок ІЛР нижче, ніж у чоловіків, і вони стикаються з особливими перешкодами на шляху розширення своїх прав і можливостей протягом усього життя.

Прогрес в області людського розвитку не може бути стійким, якщо не буде вжито заходів, спрямовані на вирішення проблем, пов'язаних з погіршенням стану навколишнього середовища і зміною клімату – факторами, які останнім часом гальмують зростання ІЛР. Для того щоб розвиток людського потенціалу стало справді стійким, світовій спільноті необхідно відмовитися від звичних підходів і впроваджувати стійкі моделі виробництва і споживання.

Кожна людина має значення, і кожне людське життя в рівній мірі цінна. Цей універсальний принцип лежить в основі концепції людського розвитку. Поряд з Порядком денним в галузі сталого розвитку на період до 2030 року, Цілями в галузі сталого розвитку та запевненнями, що прогрес

людства нікого не обійде стороною, дана універсальна точка зору важлива як ніколи, особливо в світі, в якому безперервно загострюються нерівність, нестабільність і нестійкість

За функціональним спрямуванням формування, використання і розвиток інтелектуального потенціалу може визначатися:

- потребами виробництва (запровадження нових технологій, реорганізація й удосконалення виробничих процесів, розширення, диверсифікація виробництва тощо),
- маркетингом (розширення позицій, освоєння нових ринків збуту і постачання, розроблення і впровадження стратегій просування і позиціонування продукції підприємства, обслуговування клієнтів тощо),
- інноваційною діяльністю підприємства на основі здійснення досліджень, проектування і впровадження новаторських розробок у наявні та перспективні бізнес-процеси,
- управлінням для забезпечення ефективного впливу, розроблення й ухвалення раціоналізаторських та удосконалення управлінських рішень, факторів розвитку підприємства,
- зовнішньоекономічною діяльністю через розширення обсягів і підвищення економічної ефективності та іншими функціональними процесами, притаманними підприємству.

Системність, як принцип, має певні особливості, які, у разі її дотримання, переносяться на інтелектуальний потенціал підприємства. Відповідно це дозволяє розглядати інтелектуальний потенціал суб'єкта за такими напрямками: інтелектуальний потенціал підприємства як система з поділом на підсистеми його формування і використання; системи формування і використання інтелектуального потенціалу підприємства з поділом на підсистеми відповідно етапів та виконуваних функцій; складові

елементи підсистем у межах систем реалізації інтелектуального потенціалу підприємства (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Потреби суб'єкта підприємництва у формуванні, використанні і розвитку інтелектуального потенціалу

Класифікаційні ознаки	Види потреб	Необхідне ресурсне забезпечення
Значущість	Основні, похідні	Фінансові, часові, матеріальні, технічні, інноваційні, інвестиційні, освітні, організаційні
Особливості діяльності підприємства	Загальні, специфічні	
Сфера виникнення	Економічні, соціальні тощо	
Функціональними проявами у діяльності підприємства	Виробництво, управління, маркетинг, збут, інновації, зовнішньоекономічна діяльність та ін.	
Здатністю задоволення	Ресурсозабезпечені, ресурсонебезпечені	
Навички (компетенції)	Розвиток базових навичок нових учасників ринку праці; Сприяння розвитку передових навичок теперішніх та нових працівників: hard skills; soft skills; Удосконалення інституційного середовища для полегшення використання навичок.	

Джерело: удосконалено автором на основі [150]

Збалансованість потреб і можливостей ресурсного забезпечення дозволить уникнути ризику можливих перевитрат чи необґрунтованих витрат на формування, використання і розвиток інтелектуального потенціалу суб'єктів господарювання, а також ризиків незастосування результатів у господарській діяльності у зв'язку з їх невідповідністю (або недостатньою відповідністю) поточним і перспективним потребам конкретного суб'єкта господарювання.

На рис. 3.6 відображена схема формування інтелектуального капіталу як головного чинника інтелектуального капіталу на конкретний момент часу, складовою економічного потенціалу підприємства, основою інноваційного

розвитку за рахунок відповідних ресурсів інтелектуальної власності; ринкових, структурних і людських активів.

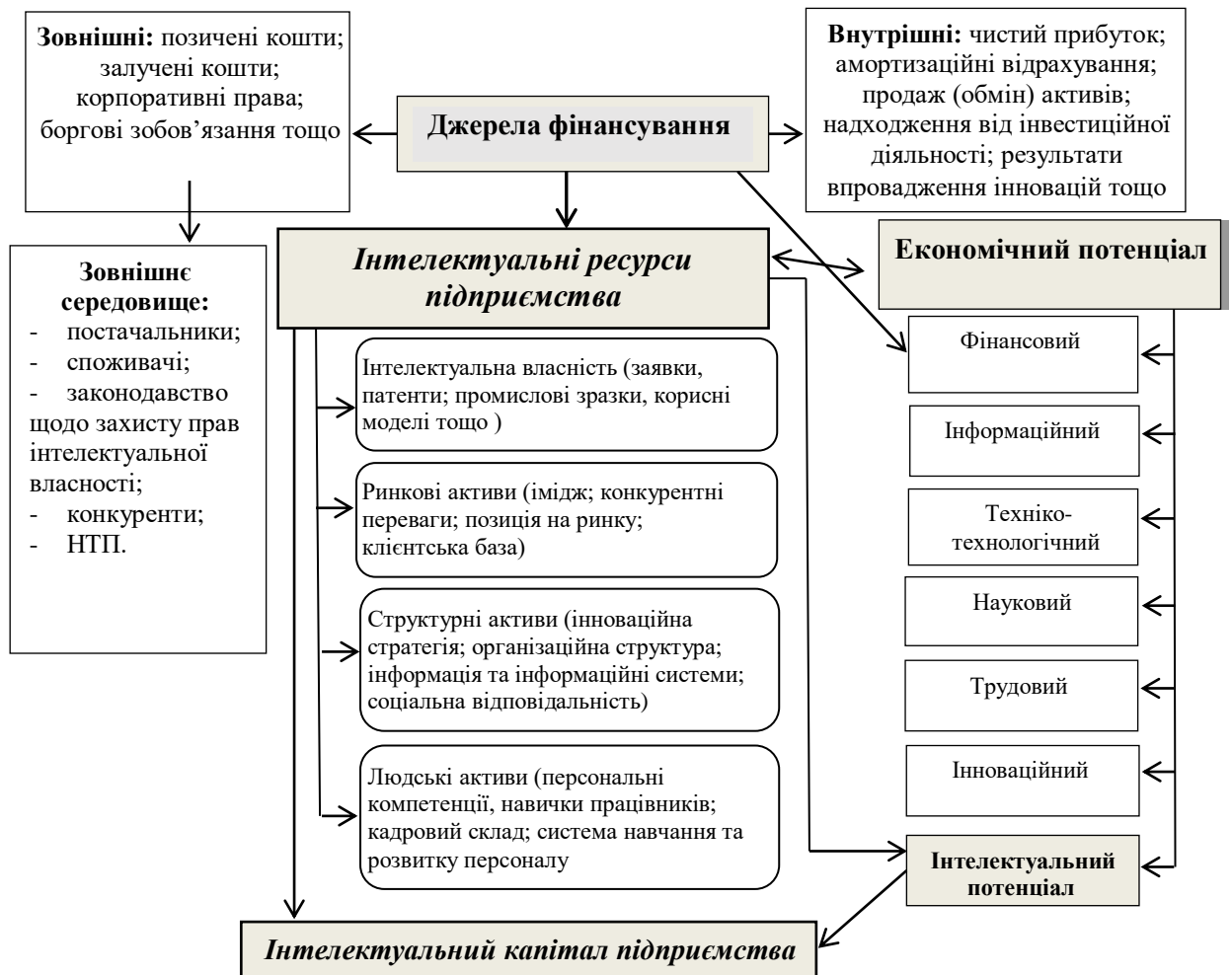

Рис. 3.6. Схема формування інтелектуального капіталу

Джерело: удосконалено автором на основі [5-7]

Проблеми аналізу і контролю трудового потенціалу та його відновлення пов'язані перш за все з відсутністю на сучасних агропромислових підприємствах ефективних механізмів аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища, стратегічного потенціалу, розробки і вибору стратегій, контролю за їх реалізацією.

3.2. Нова парадигма освіти та навичок у глобальному світі

Процеси глобалізації та швидкий розвиток новітніх технологій, цифрового простору збільшують значення людського капіталу для успішного працевлаштування і подальшої ефективної роботи. Основна роль тут відводиться якісному рівню освіти, знанням, певній системі набутих навичок. Світ та суспільство розвиваються дуже швидкими темпами, тож від працівника вимагається вміння навчатися протягом усього життя, бути мобільним, вміти поглиблювати власні знання та розвивати навички.

Саме підвищення рівня інтелектуального, знаннєвого, творчого, новаторського рівня розвитку особистості дозволить вітчизняним підприємствам формувати та підтримувати на належному рівні людський капітал, забезпечити свою життєздатність, сформувати стійкі конкурентні переваги на світовому ринку і функціонувати в умовах економіки знань.

Це формує нові виклики перед споживачами освітніх послуг і системою освіти в цілому, вимагаючи створення і впровадження інноваційних форм освіти:

1. Необхідність постійного оволодіння усе новими компетенціями;
2. Здатність функціонувати у нових моделях економічної діяльності;
3. Експоненційний розвиток технологій і прискорене зростання обсягу знань.

Досягнення успіху в інноваційній економіці вимагає необхідність володіння людиною новими компетенціями, що мають постійно оновлюватись, навіть порівняно з недавнім минулим. Розвиток технологій призводить до витіснення ручної праці, а кваліфікована праця, в свою чергу, вимагає все більшого зосередження на вирішенні неструктурованих проблем і ефективному аналізі інформації.

На сьогодні в світі спостерігаємо певні зрушення у бізнес-середовищі, що виявляється у виникненні і поширенні нових моделей економічної діяльності, серед яких особливо швидке зростання демонструють sharing

есоному (спільне споживання – бізнес-концепція, яка акцентує переваги оренди товарів у фізичних осіб перед придбанням товарів у власність) та gig есоному (гігономіка – модель, в якій люди працюють фрілансерами – тобто особа, яка сама шукає собі проекти, може одночасно працювати на декілька фірм) [340]. Вже на сьогодні 20-30 % людей в США і Європі активно практикують таку форму зайнятості.

Значна кількість професіоналів із широким набором навичок у різних сферах діяльності та швидка еволюція технологій, які дають можливість наймати тимчасових працівників без обмежуючого географічного фактору (віддалена робота) є рушійними силами гігономіки [354]. При цьому HR-фахівці відзначають, що ефективність праці фрілансера часто буває вищою, ніж у штатного співробітника, через зацікавленість швидко і якісно виконати роботу і отримати оплату. Фрілансери повідомляють про більш високий рівень задоволеності в різних аспектах свого трудового життя, ніж ті, хто зберігає традиційні робочі місця за вибором, вони частіше здатні застосовувати творчі підходи при виконанні завдань. Це свідчить про те, що багато людей цінують негрошові аспекти роботи на власних умовах.

Експерти прогнозують, що така форма співпраці в майбутньому буде тільки розширюватися: дослідження компанії «Intuit» прогнозують, що до 2020 року 40% американців працюватимуть як незалежні підрядники [358].

Саме тому офіційні організації та інститути звертають пильну увагу на наявні сучасні тенденції, саме з цього приводу Есфір Лінч, що очолює профспілку на створеній платформі «Platform on Undeclared Work» та регіональний секретар «UNI Europa» (європейський сервіс профспілок) Олівер Роєтінг зазначив: ««Платформа неоголошеної роботи» може стати важливим інструментом для того, щоб ЄС відновив довіру працівників та громадян. Нам потрібне зобов'язання ЄС щодо того, щоб усі працівники, які працювали в режимі онлайн та поза мережею – мали однакові права: на гідну оплату і гідні умови праці, а також на високий рівень соціального захисту. Це

повинно застосовуватися незалежно від їх статусу зайнятості або типу їхнього контракту і незалежно від сектора, в якому вони працюють» [326].

Безперервний розвиток технологій викликає необхідність впровадження інноваційних форм освіти. Суттєвий вплив на перехід до інноваційного типу розвитку спричиняє темп зростання об'єму знань, так до 1900 р. відбувалось подвоєння знань приблизно кожне сторіччя, до 1945 р. знання подвоювалися вже кожні 25 років, то сьогодні такий процес відбувається приблизно кожні 13-ть місяців.

Нові потреби суспільства загострюють проблему невідповідності сформованої системи освіти. У цих умовах необхідний новий погляд на роль і значення неперервної освіти, яка відповідатиме сучасним потребам завдяки широкому впровадженню і швидкий розвиток інформаційних технологій і дає інструменти для функціонування розвитку освітніх інновацій.

Наразі дедалі швидкими темами та обсягами впроваджується освітня модель «Освіта протягом життя» (LLL – Lifelong Learning), що включає не тільки формальну освіту дітей і молоді, а й дорослого населення і яка дозволяє людині адаптувати і розвивати свої компетенції і професійні навички у відповідності до швидких змін в економіці, технологіях та ринках праці [48].

Ця модель включає такі підсистеми: неформальна та інформальна (неофіційна) освіта (за ступенем інституціоналізації); дистанційна освіта (за способом організації навчального процесу); онлайн-освіта (за засобами реалізації); змішана освіта (поєднання традиційних та онлайн-засобів навчання).

Визнання важливості освіти для людського розвитку стало основою для модернізації європейської політики в освітній сфері на початку XXI ст. У березні 2000 р. Лісабонський саміт Ради Європи прийняв «Меморандум освіти протягом життя» (A Memorandum of Lifelong Learning), де зауважено, що безперервна освіта повинна стати головною політичною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності й зайнятості. 2006 р.

Європейський Парламент та Рада ЄС прийняли Рекомендації «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя», де визначили еталони базових компетенцій як засобів, необхідних для особистої реалізації, активного громадянського життя, можливості працевлаштування. Тож і Україні необхідно базувати власне освітнє поле у відповідності до загальноприйнятих світових та європейських концепцій, які позитивно зарекомендували себе, проте беручи до уваги особливості та досвід нашої країни.

На основі проведених досліджень Міжнародним банком реконструкції та розвитку, одним із ключових факторів, які обмежують збільшення продуктивності, є невідповідність навичок робочої сили. Навички – це гнучка здатність людини виконувати поставлені завдання та реагувати на ситуації включають компетенції, установки, переконання та поведінку, які здатні змінюватися у процесі розвитку індивіда та піддаються вдосконаленню в рамках спеціальних програм і політик [147].

Дослідники виділяють серед індивідуальних навичок три категорії: когнітивні, соціоемоційні і технічні:

- когнітивні – це інтелект або розумові здібності: базові навички (грамотність тощо) та складніше мислення (вміння критично мислити, здатність вирішувати проблеми),
- соціоемоційні – це поведінка, установки, особистісні якості, які дають змогу ефективно орієнтуватися в особистих і соціальних ситуаціях (керування емоціями, робота в колективі),
- технічні (іноді їх розглядають в складі когнітивних) – це спеціальні знання та навички, необхідні для виконання певної роботи (ремонт, проектування), а також психомоторна та мануальна спритність [147].

Проте вважаємо за необхідне доповнити таку систему творчими (креативними) навичками – креативність (creativity – англ.), тобто творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування

принципово нових, інноваційних ідей і які входять в структуру обдарованості як незалежний фактор (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Формування системи інноваційних навичок працівників в контексті неоіндустріалізації економіки

Джерело: удосконалено автором на основі [147]

Інноваційну навичку (інноваційність) визначаємо як сукупність практично нових типів навичок, які дозволяють особі бути новатором у тому, що він робить. Це є поєднанням когнітивних, поведінкових, базових (функціональних) та технічних навичок. Вважаємо, що для більш глибокого розуміння інноваційних навичок вказана сукупність має бути доповнена навичками креативності та творчого підходу [48].

Незважаючи на очевидний вплив рівня навичок на зайнятість, продуктивність і рівень життя, в Україні майже не було актуальних та цілісних даних, які могли б стати основою для формування пріоритетів державної політики.

Проведене вибіркове обстеження домогосподарств та фірм в рамках ініціативи Світового банку STEP щодо навичок на шляху до зайнятості та продуктивності і порівняння отриманих результатів по Україні з іншими

країнами вказує на невідповідності наявних навичок працівників з потребами та вимогами роботодавців. Досліджувалися чотири сектори: агровиробництво, агропереробка, ІТ-сфера та енергетика. Так, 4 з 10 фірм надали інформацію про істотну невідповідність тих навичок, якими володіють їхні працівники, і тих, які потрібні підприємствам. Це спостерігалось майже в половині фірм у секторах агропереробки та інформаційних технологій (ІТ). Дефіцит необхідних навичок працівників менше відчувається в галузях відновлюваної енергетики та агровиробництва. Наслідками невідповідності навичок робочої сили потребам були зниження ефективності та отримання збитків, зниження якості, втрата ринків збуту або клієнтів, зростання витрат на підбір персоналу, втрата інноваційних можливостей тощо [256; 108].

З огляду на це, в основу аналізу лягли нові мікробазис даних, які містять детальну інформацію про розподіл когнітивних, технічних і соціоемоційних навичок серед працездатного населення, а також допомагають зрозуміти, які навички потрібні роботодавцям у країні.

Роботодавці зауважують, що найбільше бракує молодим працівникам і при цьому є найбільш важливими якостями – це технічні навички (практично-професійні, питань менеджменту), соціоемоційні (вміння вирішувати проблемні ситуації, роботи з клієнтами), також звертають увагу на завищену самооцінку та значну амбітність молоді і низьку мотивацію до поглиблення власних знань (брак когнітивних навичок).

При оцінці працівників 34-45 р. відмічався істотно нижчий рівень базових когнітивних навичок, ніж у працівників старшого та молодшого віку. Проте рівень соціоемоційних навичок майже не залежить від віку, статі, рівня освіти, проте залежить від культурних особливостей.

При підборі персоналу в кандидатах шукають в першу чергу когнітивні та соціоемоційні навички: вміння розподіляти час, комунікабельність, відповідальність, системне мислення, здатність до аналізу, здатність ефективно спілкуватися та швидко здобувати нові знання, а також вміння

опановувати власні емоції, моральна стійкість, внутрішня мотивація, навички роботи в команді та технічні, професійні навички (знання програмного забезпечення, законодавства, методів аналізу, проектування і т.д.).

Успішні працівники з високим рівнем оплати володіють добре розвинутими соціоемоційними навичками та креативністю: відповідальність, самоконтроль, моральність, мотивація, вміння працювати в команді, творчий підхід до роботи – вони підсилюють швидкість опанування нових когнітивних та технічних навичок.

Центри зайнятості наводять перелік необхідних якостей та навичок для успішного працевлаштування та подальшої ефективної роботи. Для цього працівнику необхідно вірно обрати напрям професійної діяльності, володіти професійними навичками та бути фінансово грамотним [256].

Встановлено, що у майбутньому, з врахуванням темпів розвитку технологій та швидкого збільшення обсягу знань, на рівень зайнятості впливатимуть розвиток інформаційних технологій, крос-функціональність, мобільність, нові форми зайнятості (фріланс, аутстафінг та ін.) тощо. Уже сьогодні у доборі персоналу використовують такі поняття як «тверді» (Hard skills) і «м'які» (Soft skills) навички.

«Тверді» навички опановуються під час навчання у закладах освіти різного рівня та самостійного навчання, а «м'яким» навичкам навчитись буде проблемно, проте їх необхідно розвивати через тренінги, майстер-класи тощо.

На замовлення компанії Microsoft аналітики склали список 20 навичок, які найчастіше вимагаються роботодавцями від кандидатів на працевлаштування: 1. Навички усного та письмового спілкування. 2. Уміння працювати з Microsoft Office. 3. Уважність до дрібниць. 4. Здатність самостійно вирішувати завдання. 5. Самоініціативність, самомотивованість. 6. Організаторські здібності. 7. Здатність працювати у незалежному режимі. 8. Уміння працювати з Microsoft PowerPoint. 9. Управління проектами. 10. Досвід діяльності, пов'язаної з продажами. 11. Уміння виявляти й

вирішувати проблеми. 12. Орієнтація на обслуговування клієнтів. 13. Уміння розподіляти час. 14. Здатність до розвитку бізнесу. 15. Аналітичні навички. 16. Уміння працювати з Microsoft Word. 17. Уміння розмовляти на двох та більше мовах. 18. Розвинені навички міжособистісного спілкування. 19. Робоча етика. 20. Уміння працювати в операційній системі Linux [256; 380]

На рисунку 3.8 відображено нетипові вимоги до навичок з боку роботодавців згідно даних порталів Trud та Head Hunter. Так, освіта була важлива для 99% вакансій на порталі Trud та майже для половини на порталі Head Hunter, однак тут вимагалось для 70% вакансій мати загальні когнітивні та соціоемоційні навички, мати специфічні технічні навички (53%) та 35% вакансій містили вимоги по вмінню користуватися ПК (для порталу Trud вимога наявності специфічних навичок була лише для 9% вакансій).

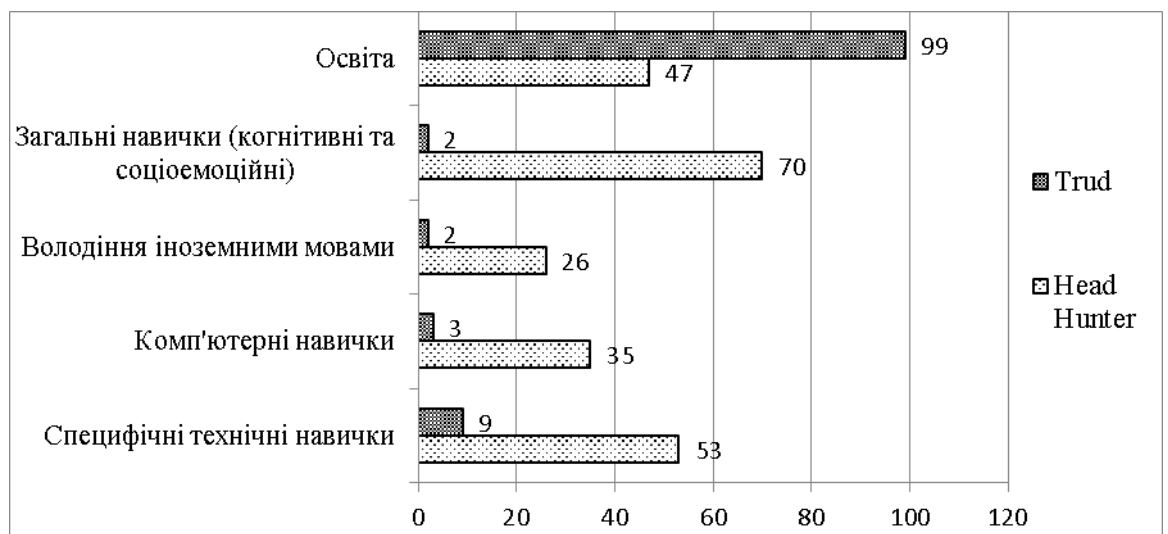

Рис. 3.8. Огляд потреб фірм у розрізі навичок*

*— частка проаналізованих вакансій, в яких було зазначено специфічні вимоги щодо освіти та навичок

Джерело: побудовано на основі [147]

До «твердих» навичок відносяться ті, що пов'язані з технікою виконання. Вони притаманні певній категорії професій, це – професійні навички. Людина, яка навчається будь-якому умінню з цієї категорії, здатна доводити дію до автоматизму, оскільки використовує завчасно знайомий шаблон. До таких навичок відносяться: метод «сліпого» друку, вільне

використання іноземної мови, шиття одягу за лекалами, керування автомобілем, програмування тощо.

До «м'яких» навичок належать певні особистісні характеристики, які пов'язані з ефективною взаємодією з іншими людьми, це – людські якості. Переважно це комунікативні та управлінські вміння. Наприклад, знаходити підхід до людей, переконувати, зберігати позитивне ставлення, бути гнучким у поведінці, вміти вирішувати проблеми, працювати «під тиском» та в стресових ситуаціях, встановлювати взаємовідносини, працювати в команді, слухати й розуміти співрозмовника, проводити переговори, презентації, вести дискусії тощо. «М'які» навички дозволяють бути успішним незалежно від специфіки діяльності людини.

ТОП-10 «м'яких» навичок за версією експертів Світового економічного форуму:

емоційний інтелект – це здатність усвідомлювати власні почуття і емоції, управляти ними та, використовуючи ці знання, взаємодіяти з іншими.

здатність до ведення переговорів – це уміння створювати гарні робочі відносини та ефективно взаємодіяти з колегами, підлеглими, споживачами та партнерами з метою досягнення розуміння і підтримки на шляху реалізації цілей організації, розробки політики та прийняття спільного рішення; вміння надавати інформацію колегам, підлеглим, споживачам та партнерам в усній чи письмовій формі; вміння проводити ділові зустрічі;

здатність оцінювати ситуацію та приймати рішення – це уміння аналізувати ситуації, їх структури, визначати фактори впливу, тенденції розвитку; вміння обирати та погоджувати найкращі об'єктивні та неупереджені рішення або альтернативні варіанти досягнення поставленої мети шляхом аналізу, прогнозування та оцінки ситуації і проблем, що її спричинили (ситуаційний аналіз, прийняття управлінських рішень);

когнітивна гнучкість – це вміння обмірковувати кілька речей одночасно, змінювати припущення, обране під час розв’язання проблеми, якщо змінилась її сутність;

комплексне вирішення проблем – це вміння шукати, накопичувати необхідну якісну інформацію, здійснювати пошук шляхів вирішення завдань на основі наявної інформації, оцінювати позитивні та негативні наслідки прийняття рішень;

координація в команді – це вміння працювати спільно з іншими;

креативність – це здатність до творчості, яка може виявлятися у мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особистість у цілому або її окремі сторони, продукти діяльності, процес їх створення; це процес продукування нових ідей;

критичне (аналітичне) мислення – уміння логічно міркувати, знаходити аргументи, ставити під сумнів власні та інші судження, виявляти сильні та слабкі сторони різних підходів до вирішення проблеми;

орієнтація на надання послуг (клієнтоорієнтованість) – вміння визначати і задовольняти поточні та майбутні потреби клієнтів, орієнтація на результат;

управління людьми – уміння мотивувати, розвивати та спрямовувати людей до роботи, визначати кращих кандидатів для певної роботи.

Також експертами Світового економічного форуму визначено такі основні «м’які» навички, які допоможуть бути більш конкурентоспроможним 2020 р., тобто в період 4-ої промислової революції:

1. комплексне вирішення проблем;
2. критичне мислення;
3. креативність;
4. управління людьми;
5. координація в команді;
6. емоційний інтелект;

7. здатність аналізувати ситуацію та приймати відповідні оптимальні рішення;
8. орієнтація на надання послуг;
9. здатність до ведення переговорів;
10. когнітивна гнучкість. [256]

Такий список було подано і 2015 р., проте на сьогодні місця навичок змінилися (критичне мислення з 4-ї позиції тепер на 2-й; креативність з 10 місця тепер в числі найнеобхідніших), відсутнє в переліку 2020 р. активне слухання, сприйняття, а новим в переліку є емоційний інтелект – як здатність усвідомлювати власні почуття та емоції, управляти ними та, використовуючи ці знання, взаємодіяти з іншими. На нашу думку, вага останньої навички буде зростати і надалі. Такі навички можуть формуватися в системі освіти, яка буде заснована на ядрі таких цінностей: повага; відповідальність; чесність; турбота; гнучкість, як емоційна сила і оптимізм; естетика; креативність.

Визначено, що для того, щоб володіти значною конкурентною перевагою і бути затребуваними на ринку праці, необхідно формувати навички майбутнього:

- крос-культурну компетентність – вміння працювати в мультикультурному середовищі;
- обчислювальне мислення – вміння працювати з різноманітними даними, переводити їх у загальні поняття;
- знання нових медіа – вміння оцінювати новий контент, використовувати кожен з видів у відповідній ситуації, ефективна та безпечна комунікація в сучасному світі;
- крос-дисциплінарні знання – вміння опановувати та розуміти різні дисципліни, використовуючи набуті знання в поєднанні;
- віртуальна колаборація – вміння продуктивно співпрацювати у віртуальному середовищі та команді;
- креативність – застосовувати творчий підхід та інноваційність;

о громадянська грамотність, глобальна поінформованість, здатність адаптуватися у космополітичному суспільстві, яке схильне до глобалізації [48].

Необхідно намагатися опанувати якомога більш широкий набір навичок, які не оцінюються навчальною програмою, але є фундаментальними для кожної професії. Це переважно комунікативні та управлінські вміння: наприклад, встановлення відносин, робота в команді, слухання і розуміння співрозмовника, проведення переговорів, навички переконання, ораторське мистецтво, проведення презентацій, ведення дискусій, вирішення проблем тощо.

Таблиця 3.6

Огляд потреб фірм у розрізі навичок

Когнітивні	Соціоемоційні	Технічні (прикладні)	Креативні
Здатність до навчання	Відповідальність	Навички продажу	Творчий підхід
Організація робочого часу (тайм-менеджмент)	Цілеспрямованість, наполегливість	Знання ринків і продукції	Інноваційність
Аналітичні здібності	Вміння вести переговори	Володіння методами аналізу	Нестандартне мислення
Володіння іноземними мовами	Самовпевненість, самоорганізація	Знання спеціального програмного забезпечення	Віртуальна колаборація
Багатофункціональність	Командна робота	Знання законодавства	Крос-культурна компетентність
Критичне мислення	Стресостійкість	Веб-програмування	Космополітична адаптація
Навички вирішення проблеми	Організаційні навички	Проектування	Обчислювальне мислення
Вміння приймати рішення	Людські навички	Керування автомобілем	Логічне мислення
Кооперація	Ініціативність	Базові навички роботи з комп'ютером	Самопізнання та формування потенціалу саморозвитку

Джерело: доповнено на основі [147]

Погоджуючись з таким висновком, пропонуємо формування і використання інтелектуального потенціалу за навичками (компетенціями) з врахуванням їх сутності за напрямками:

1. розвиток базових навичок нових учасників ринку праці;
2. сприяння розвитку передових навичок теперішніх та нових працівників;
3. удосконалення інституційного середовища для полегшення використання навичок (табл. К.1, додаток К).

Отже, в часи глобальної революції, змінюється наш спосіб життя, спілкування, мислення, бачення майбутнього і розуміння добробуту.

Напрями, що формують майбутнє:

- епоха швидкісної комунікації, об'єднання світової економіки, посилення конкуренції;
- старіння людства, зростання чисельності низькокваліфікованого прошарку;
- зміна форм праці, поєднання великого і малого, спільне підприємництво;
- відкриття, розширення потенціалу мозку;
- зростання сфери послуг, особливо освітніх;
- новий бум самоосвіти, тріумф особистості.

Для того, щоб адаптуватися і бути успішним, нам конче необхідна революція в навчанні, яка поєднувала б чудові результати дослідження мозку з можливостями негайного доступу до глобальної мережі інформації та знань. Традиційні методи навчання і застаріла модель школи вже не відповідають вимогам сучасності.

До компетенції «розвиток персоналу» насамперед відносяться такі навички, як делегування відповідальності і влади, конструктивний зворотній зв'язок, вміння використовувати нематеріальну мотивацію, чітко розроблена система навчання персоналу. Відповідно до рівня професійної підготовки працівника, його досвіду і повинна бути підібрана програма навчання. Часто в програмі розвитку персоналу використовується 3-4 рівні тренінгу. Зазвичай весь персонал «проходить» через цю програму, від першого ступеня до останнього. Але участь у тренінгу, який присвячений вже засвоєним

технологіям демотивує і розслабляє працівників. Отже, потрібно вміти оцінити рівень знань і навичок кожної конкретної особи. Оцінка професійних навичок не потребує додаткових технологій та економічних затрат, особливо тоді коли система обліку і звітності на підприємстві побудована таким чином, що всі дані заносяться в систему «бек-офіс» і зберігаються в електронній базі.

Організація Об'єднаних Націй визначила три глобальні цілі, в досягнення яких освіта має зробити вагомий внесок.

1. доступ кожної людини до освіти протягом усього життя для безперервного навчання компетентностей, що відповідають вимогам глобалізованого суспільства знань.
2. забезпечення сталого економічного розвитку через покращення зайнятості та підприємництва.
3. посилення соціальної інтеграції та згуртованості через активне залучення до громадської діяльності.

Зазначені глобальні цілі визначають ключові напрями навчання і компетентності, на яких необхідно зосередити зусилля, щоб відповідати вимогам мінливого світу.

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) спільно з Дитячим фондом Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) та у співпраці з багатьма іншими міжнародними і національними організаціями запропонували концептуальну модель для розробки освітніх програм. Модель має чотири виміри навчання:

- учитися знати (пізнавати, вчитися);
- учитися застосовувати знання (діяти);
- учитися бути (жити у злагоді з собою);
- учитися жити разом (жити у мирі та злагоді з іншими).

«Учитися знати» або когнітивний вимір. Передбачає розвиток таких здібностей, як концентрація, вирішення проблем, критичне мислення, цікавість, творчість для того, щоб краще зрозуміти світ та інших людей.

Когнітивний вимір навчання також сприяє набуттю базових навичок: вмінню читати, писати, рахувати, цифровій грамотності (знання інформаційно-комунікаційних ідей і технологій). Отже, пізнавальний вимір навчання потрібен для того, щоб розвивати нові навички та набувати нових знань, зокрема уміння вчитися протягом життя.

«Учитися діяти» або інструментальний вимір. Передбачає необхідність підтримання дітей і молоді у застосуванні на практиці того, чого навчилися, а також у пристосуванні до ринку праці.

Інструментальний вимір забезпечує навчання того, як застосовувати набуті теоретичні знання на практиці в повсякденних контекстах. Навчання має відповідати щораз вищим вимогам ринку праці, новим технологіям та потребам молоді у час, коли вона здійснює перехід від освіти до роботи.

«Учитися бути» або індивідуальний вимір. Розглядає навчання як самореалізацію, підвищення особистісного потенціалу, самоповаги та ефективності. Включає когнітивні, внутрішньо-особистісні і міжособистісні психосоціальні навички.

Особисте зростання стосується як індивідуальних, так і соціальних чинників. Навички, набуті в рамках цього виміру, також важливі для життєвої стійкості, самозахисту та запобігання насильству.

«Учитися жити разом» або соціальний вимір. Це етичний вимір, який є підґрунтям для громадянської освіти, заснованої на цінностях демократії, справедливості, повазі до відмінностей, прав людини і соціальних норм.

Соціальний вимір передбачає формування у дітей та молоді бажання і вміння жити у мирі та злагоді. Він є етичною основою трьох інших вимірів (когнітивного, інструментального та індивідуального).

Зазначені виміри навчання не треба розглядати як окремі та взаємовиключні. Вони взаємопов'язані, зміцнюють один одного, поєднуючись у цілісній особистості учня/учениці. Таким чином, модель

пропонує рамки для визначення ключових психосоціальних компетентностей (життєвих навичок для освіти XXI століття).

ЮНІСЕФ визначає життєві навички як психосоціальні компетентності: когнітивні, емоційні та соціальні для навчання, працевлаштування, підвищення особистого потенціалу й активного громадянства. Ці навички є універсальними здібностями особи, тобто «метанавичками», які необхідні кожній людині для застосування в усіх сферах її життя, незалежно від професійної спеціалізації.

За допомогою моделі ЮНІСЕФ визначено 12 основних життєвих навичок. Це творчість, критичне мислення, вирішення проблем, співпраця, переговори, прийняття рішень, саморегуляція, стійкість, комунікація, повага до різноманітності, співпереживання, участь (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Основні життєві навички моделі ЮНІСЕФ

Виміри навчання	Домінантні життєві навички
Когнітивний вимір («Учитися знати»)	Навички для навчання: творчість критичне мислення вирішення проблем
Інструментальний вимір («Учитися діяти»)	Навички для працевлаштування: співпраця переговори прийняття рішень
Індивідуальний вимір («Учитися бути»)	Навички для підвищення особистого потенціалу: саморегуляція стійкість комунікація
Соціальний вимір («Учитися жити разом»)	Навички для активного громадянства: повага до різноманітності емпатія участь

Джерело: складено на основі [202]

В Україні в часи переходу до нових технологічних укладів, основним ресурсом та цінністю є особистість. Доведено, що зрушення у бізнес-середовищі, нові потреби суспільства загострюють проблему невідповідності сформованої системи освіти. Швидкий розвиток інформаційних технологій

дає інструменти для функціонування розвитку освітніх інновацій. Встановлено, що безперервна освіта повинна стати головною політичною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності й зайнятості.

Згідно з Глобальним індексом конкурентоспроможності талантів 2018, Швейцарія і Сінгапур займають лідируючі місця, США і Норвегія третє і четверте місце відповідно. До топ-10 традиційно входять країни Північної Європи (Швеція, Данія, Фінляндія), а також Велика Британія, Нідерланди та Люксембург (рис. К.1, додаток К).

2018 року Україна покращила свою позицію на 8 пунктів та посіла 61-е місце в загальному рейтингу серед 119 досліджуваних країн (2017 р. – 69-те місце). На зростання сумарного рейтингу України за даним індексом вплинуло покращення позиції за такими складовими: ринкові та нормативні умови на ринку праці – зростання на 4 позиції; виробничі навички співробітників – на 22 позиції; глобальні знання – зростання на 11 позицій. Але у той же час ряд показників погіршився, зокрема: Індекс приваблювання талантів – 98-ма позиція проти 94-ої у 2017 р.; шанси для кар'єрного зростання – 66-та позиція проти 64-ої у 2017 р.; Індекс утримання талантів або здатність утримувати кваліфікований персонал – 58-ма позиція проти 54-ої.

2017 року Україну характеризують хороші показники обов'язкової освіти (39 місце), навиків високого рівня (24 місце), зайнятості (36 місце). Але основною проблемою продовжують залишатися ринкові і нормативні умови на ринку праці (99 місце). Даний показник дещо покращився за рахунок показника «бізнес середовище та ринок праці» – 80-те місце проти 87-го у 2017 р. (табл. 3.8).

Найбільш проблемним залишається показник, який характеризує регуляторне середовище – 115-те місце рейтингу (ефективність управління – 94-те місце, відносини між державою і бізнесом – 104-те, політична стабільність – 117-те, якість регулювання – 102-ге, корупція – 101-ше).

Таблиця 3.8

**Значення основних критеріїв Глобального індексу
конкурентоспроможності талантів для України**

Показник	Рейтинг 2016 р.	Рейтинг 2017 р.	Рейтинг 2018 р.	Зміна позиції
Ринкові і нормативні умови на ринку праці	91	103	99	-8
Індекс приваблювання талантів	97	94	98	-1
Шанси для кар'єрного зростання	72	64	66	+12
Індекс утримання талантів або здатність утримувати кваліфікований персонал	56	54	58	-2
Виробничі навички співробітників	40	66	44	-4
Глобальні знання	61	53	42	+19
Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів	66	69	61	+5

Джерело: побудовано на основі [402; 404]

Стосовно показників, які характеризують технологічний рівень України, то вони враховані в критерії «глобальні знання», який включає в себе навички високого рівня і вплив таланту. За показником «навички високого рівня» Україна має досить високі позиції, зокрема: наявність вчених та інженерів – 28-ме місце; робоча сила з вищою освітою – 4-те місце; кількість дослідників – 49-те місце. А в рамках показника «вплив таланту» Україна на 39-му місці за складовою «інноваційна діяльність»; на 52-му – за «високотехнологічним експортом»; на 47-му – за показником публікацій в наукових журналах.

Міжнародний індекс захисту прав власності (International Property Rights Index) – це комбінований показник, який вимірює досягнення країн світу і вивчає в глобальному масштабі стан та ефективність захисту прав приватної власності – як фізичної, так і інтелектуальної. Випускається з 2007 року Міжнародним Альянсом прав власності (The Property Rights Alliance) (табл. К.2, додаток К).

Індекс вимірює досягнення країни щодо захисту прав власності у трьох категоріях, однією з яких є права на інтелектуальну власність: захист прав інтелектуальної власності, захист патентних прав, рівень «піратства».

Дослідження за даним індексом 2018 р. охоплює 125 країн світу. Країнами-лідерами є Фінляндія, Нова Зеландія, Швейцарія, Норвегія та Сінгапур.

Значення показника України в 2018 р. зросло на 0,858 до 4,282, і країна займає 23-тє місце в регіоні Центрально-Східної Європи та Центральної Азії та 110-тє місце у світі (в 2017 р. – 123-тє).

Підіндекс стану політичного та правового середовища для України збільшився на 0,208 до 2,658 із оцінкою 2,224 в незалежності судової влади, 3,469 у верховенстві права, 1,76 – у політичній стабільності та 3,308 – у боротьбі з корупцією.

Підіндекс «право на фізичну власність» для України зріс на 2,334 до 5,726 за рік, набравши 3,804 балів щодо захисту прав власності, 9,406 – у реєстрації майна та 3,968 – у полегшенні доступу до позик.

Український суббіндекс прав на інтелектуальну власність збільшився на 0,017 до 4,436, набравши 3,779 балів щодо сприйняття захисту інтелектуальної власності, 7,75 – патентного захисту та 1,8 – захисту авторських прав. Загалом відмітимо позитивну динаміку зростання показника Індексу захисту прав власності.

2018 року за двома з п'яти наведених у таблиці 3.9 індикаторів відбулось покращання позицій України; за двома – позиція не змінилась, за одним навпаки, погіршилась.

Індикатор «нематеріальні активи» покращив свій рейтинг через зростання кількості виданих резидентам в Україні свідоцтв про право на товарний знак (на мільярд PPP \$ ВВП) – з 68,2 до 106,8 од./млрд дол. США ВВП за паритетом купівельної спроможності (ПКС). За величиною збільшення цього показника у 2017 р. порівняно з 2016 р. Україна посіла третє місце.

Поліпшення індикатора «інтелектуальні активи» порівняно з попереднім роком відбулося внаслідок росту кількості отриманих Україною патентів за процедурою РСТ та прав на дизайн.

Таблиця 3.9

**Позиції України за індикаторами отримання прав інтелектуальної
власності різних міжнародних індексів**

Індекс / показник	2015-2016 рр.	2016-2017 рр.	2017-2018 рр.	Зміна позиції
Глобальний індекс конкурентоспроможності: Кількість патентів, отриманих за процедурою РСТ (на 1 млн населення)	(рейтинг 140 країн) 50	(рейтинг 138 країн) 49	(рейтинг 137 країн) 52	-2
Глобальний інноваційний індекс: Створення знань Нематеріальні активи	(рейтинг 141 країн) 14 82	(рейтинг 128 країн) 16 42	(рейтинг 127 країн) 16 26	-2 +56
Глобальний інноваційний індекс Bloomberg: Патентна активність	н/д	(рейтинг 80 країн) 27	(рейтинг 80 країн) 27	-
Європейське інноваційне табло Інтелектуальні активи підіндексу «Інноваційна активність», бали	22,4	21,9	23,6	+1,2

Джерело: сформовано за даними [402; 403].

За різницею оцінок 2017 р. та 2016 р. за обома рейтингами Україна посіла друге місце серед європейських країн. За патентною активністю Глобального інноваційного індексу Bloomberg країна посідає незмінну з 2016 р. позицію – 27-ме місце завдяки кількості патентів, виданих на 1 млн витрат на дослідження і розробки. У той же час, за показником «кількість патентів, отриманих за процедурою РСТ (на 1 млн населення)» рейтинг України у доповіді 2017-2018 рр. відповідає 52-му місцю і порівняно з попереднім рейтингом зниження становить 3 позиції.

Індикатор «створення знань» не змінив свій рейтинг. Поліпшення фіксувалося за кількістю заявок на патенти у національному офісі за процедурою РСТ на мільярд PPP \$ ВВП (на 0,1 заявку на млрд дол. США ВВП), кількістю міжнародних патентних заявок, поданих резидентами за процедурою РСТ на мільярд PPP \$ ВВП (на 0,1 заявку на млрд дол. США ВВП). Однак, якщо за першим індикатором місце країни у рейтингу 2017 р. – 18-те, то за другим – 37-ме, що свідчить про складнощі з виходом на

міжнародний рівень українських винахідників.

За показником «Кількість заявок на корисні моделі на 1 млрд дол. США ВВП», який теж входить до аналізованого індикатора, позиція України не змінилась, однак її місце в рейтингу є найвищим серед усіх розглянутих індикаторів – друге у світі (рис. 3.9).

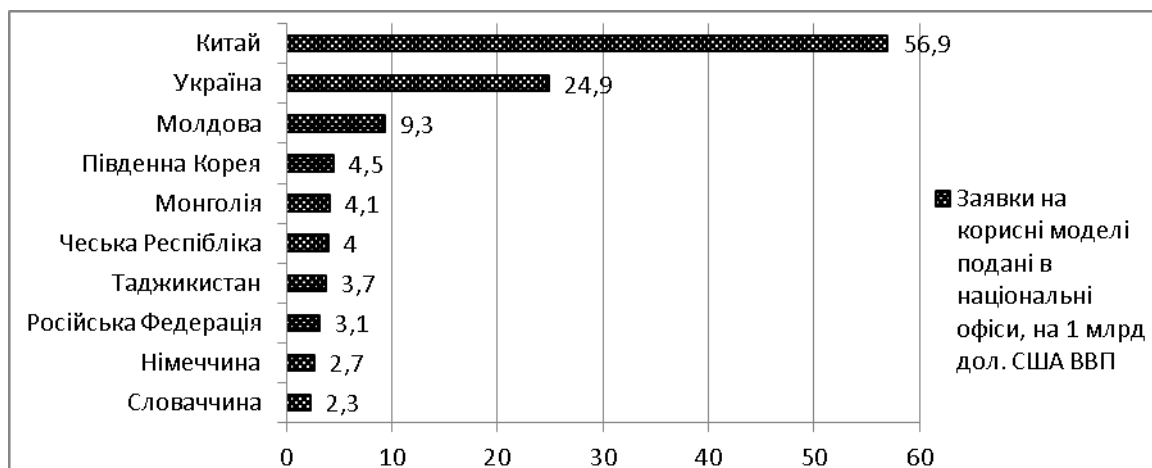

Рис. 3.9. Топ-10 країн за кількістю заявок на корисні моделі, подані у національні офіси, на 1 млрд дол. США ВВП

Джерело: сформовано за даними [346].

Це оцінювання прогресу із трансферу технологій здійснюється на основі підіндексів Глобального індексу конкурентоспроможності та Глобального інноваційного індексу (табл. К.3, додаток К).

Глобальний індекс конкурентоспроможності показує погіршення позицій України із трансферу технологій, Глобальний інноваційний індекс – покращання. Складовими Глобального індексу конкурентоспроможності є індикатори «Державні закупівлі новітніх технологій і продукції», «поглинання нових технологій фірмами», «іноземні інвестиції та трансфер технологій». За всіма індикаторами позиції України за період 2017-2018 рр. погіршились – на 14, 10 та 3 пункти відповідно.

За показником «іноземні інвестиції та трансфер технологій» (оцінює, як іноземні інвестиції допомагають новим технологіям зайти в країну) Україна покращувала свою позицію протягом 2013-2016 рр., але у рейтингу 2017-

2018 рр. знову відбулось погіршення. Крім того, цей показник лишається найбільш проблемним для даного індексу.

За індикатором «поглинання знань» Глобального інноваційного індексу покращання ситуації відбулося внаслідок підвищення рейтингу України за 3-ма показниками: імпорт високотехнологічних товарів та імпорт інформаційно-комунікаційних послуг (% до загального обсягу зовнішньої торгівлі); прямі іноземні інвестиції в Україну (% до ВВП).

У той же час платежі зарубіжним країнам за користування інтелектуальною власністю (% від загального обсягу зовнішньої торгівлі) та частка висококваліфікованих спеціалістів, що беруть участь у засвоєнні нових знань, зменшилися. Результат першого з цих двох показників можна вважати позитивним за умови зростання споживання внутрішніх технологій та інших об'єктів інтелектуальної власності, у разі його зменшення – негативним.

Найвищу позицію у світовому рейтингу Україна посідає за показником «частка висококваліфікованих спеціалістів, які беруть участь у засвоєнні нових знань» – 42-е місце (поруч з Польщею, Новою Зеландією, Шрі-Ланка), найнижчу – за показником «прямі іноземні інвестиції (% до ВВП)» – 78-ме місце поруч з Польщею, Тунісом, Румунією.

Індикатор «передача знань» оцінюється на основі 4-х показників, тільки за одним з яких місце України у рейтингу зросло – експорт інформаційно-комунікаційних послуг (% до загального обсягу зовнішньої торгівлі) – з 23-го місця за цим показником 2016 р. до 15-го місця 2017 р. (поруч з Малі та Філіппінами) з часткою у 4,4% загального обсягу зовнішньої торгівлі. За зміною частки експорту цих послуг Україна знаходиться серед найкращих країн світу.

Імпорт цих послуг становить 1,3 % загального обсягу зовнішньої торгівлі, тобто, існує позитивний баланс торгівлі готовими високотехнологічними послугами, що сприяє росту доданої вартості країни.

Експорт інтелектуальної власності (43-тє місце у світі), прямі іноземні інвестиції з України (81-ше місце у світі) 2017 р. показали гірші результати, ніж 2016 р., високотехнологічний експорт продемонстрував однакові позиції протягом останніх 2-х років – 45-тє місце з часткою у 2,9 % у загальному обсязі зовнішньої торгівлі при 8 % частці імпорту високотехнологічних товарів.

Таким чином, у міжнародних індексах Україну характеризують хороші показники обов'язкової освіти (35-тє місце), навиків високого рівня (30-тє місце), зайнятості (27-ме місце). Але основною проблемою продовжують залишатися ринкові і нормативні умови на ринку праці (103-тє місце). Даний показник може бути поліпшений шляхом вдосконалення регуляторного середовища (115-тє місце), бізнес середовища і ринку праці (87-ме місце).

Стосовно показників, які характеризують технологічний рівень України, то за показником «навички високого рівня» Україна має досить високі позиції: за кількістю дослідників – 45-тє місце, якістю наукових інститутів – 41-ше, кількістю статей в наукових журналах - 46. А в рамках показника «вплив таланту» Україна на 45-му місці за складовою «інноваційна діяльність» та на 86-му – за «високотехнологічним експортом».

Аналіз позицій України у міжнародних індексах за критеріями захисту, отримання прав інтелектуальної власності та трансферу технологій виявив такі нюанси:

- слабкими сторонами України є проблеми із захистом авторських прав, значний рівень «піратства», оскільки в Україні законодавство щодо захисту авторських прав є недосконалим та неефективним;
- високі позиції у міжнародних рейтингах Україна займає за кількістю поданих заявок у національний офіс і отриманих прав на дизайн, товарні знаки, корисні моделі;
- за кількістю заявок на патенти та за отриманими патентами у національному офісі Україна посідає місця ближче до середини списку - 18-е

та 52-е відповідно. Вищі позиції у разі розрахунку кількості патентів на 1 млн витрат на наукові дослідження чи на 1 млрд дол. США ВВП, ніж при розрахунку на 1 особу населення. Це говорить, що поліпшення позицій відбувається у меншому ступені за рахунок росту отриманих патентів, ніж за рахунок низького рівня ВВП та витрат на науку;

- за кількістю міжнародних заявок на патенти Україна отримує низькі оцінки і посідає низькі місця. Зокрема, в Європейському інноваційному табло за показником отриманих патентів за процедурою РСТ – п'яте місце з кінця списку. Це свідчить про відсутність дієвої підтримки державою винахідників у процедурі виходу на міжнародний рівень;

- трансфер технологій оцінюється показниками Глобального індексу конкурентоспроможності та Глобального інноваційного індексу. Показники ГІК, які отримують на основі експертних оцінок, показують зниження рейтингу України щодо трансферу технологій. Показники ГП, які отримують на основі статистичної інформації, демонструють підвищення місця України за відповідними показниками. Це підвищення відбулось внаслідок росту імпорту технологій шляхом закупівлі високотехнологічних товарів, надходження прямих іноземних інвестицій та експорту високотехнологічних інформаційно-комунікаційних послуг;

- експорт та імпорт за кордон об'єктів інтелектуальної власності та частка висококваліфікованих спеціалістів, що беруть участь у впровадженні знань, знижуються;

- крім інформаційно-комунікаційних послуг Україна здійснює трансфер із зарубіжними країнами переважно через закупівлю готової технологічної продукції, сприяючи росту доходів тих країн, у кого закуповується продукція.

Визначено, що в Україні в часи переходу до нових технологічних укладів основним ресурсом та цінністю є особистість. Доведено, що сучасні

зміни у бізнес-середовищі, нові потреби суспільства привертають увагу до проблеми невідповідності наявної системи освіти. Впровадження інновацій в освіту, розвитку освітніх технологій є беззаперечною вимогою часу, і стає все більш можливим завдяки розвитку та розповсюдженню інформаційних технологій. Сприяти єдності суспільства, підвищенню зайнятості, рівня інтелектуального капіталу може всебічне запровадження безперервної освіти, що дозволить країні досягнути вищого рівня розвитку.

Одним із ключових факторів, які обмежують збільшення продуктивності є невідповідність навичок робочої сили з потребами та вимогами роботодавців. Дослідники виділяють серед індивідуальних навичок три категорії: когнітивні, соціоемоційні і технічні навички. Ми вважаємо за необхідне доповнити таку систему творчими (креативними) навичками, тобто творчими здібностями індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і які входять в структуру обдарованості як незалежний фактор.

Необхідно, щоб кожна навичка, кожен аспект знань був прив'язаний до завдань реального життя, були факторами для розвитку критичного мислення, творчого підходу, можливостями кількох вірних відповідей та варіантів розв'язку проблем.

Вагому увагу слід надати розвитку таких навичок, як творчість, критичне мислення, креативність (винахідливість) та розвитку емоційному інтелекту – як основи для формування здатності до пошуку нетрадиційних рішень, мінімізації страху помилок.

Особливо важливо сприяти розвитку передових соціоемоційних навичок у теперішніх та нових працівників; удосконалити інституційне середовище для формування інноваційних навичок та полегшення їх використання

3.3. Тенденції реалізації підприємницького потенціалу агробізнесу

В умовах євроінтеграції та глобалізації підприємницький потенціал формується в умовах економічної свободи, високого рівня ризику і самоорганізації діяльності через механізми виховання, навчання, соціалізації, адаптації, мотивації, узагальнення життєвого досвіду і проявляється в здатності підприємця ефективно застосовувати інформацію, генерувати ідеї і виробляти нові знання в межах визначених цілей.

Відмітимо, позитивом є збільшення суб'єктів господарювання на 83074 од. за період 2013-2017 рр., на 12460 од. по Хмельницькій області. Проте підприємств по Україні за аналогічний період стало менше на 54986 од., проте збільшено кількість фізичних осіб-підприємців на 138060 од. по Україні і на 12431 од по Хмельницькій області зокрема.

Кількість суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності по сільському господарству налічується в 2017 р. 2585 од, що складає 4,4% від загальної їх кількості, 64% з них – це підприємства. 56,7% від загальної кількості суб'єктів господарювання – це підприємства оптової та роздрібної торгівлі (табл. Л.1 додаток Л).

Висока підприємницька активність спостерігається в країнах, що розвиваються, оскільки підприємництво знаходиться на стадії формування. По Україні спостерігаємо скорочення кількості суб'єктів господарювання загалом, а по сільському господарству, навпаки, збільшилась кількість великих підприємств на 38,5%, та фізичних осіб-підприємців суб'єктів середнього підприємництва на 60% (табл. 3.10).

Джерелом фінансової підтримки аграрного підприємництва в Україні є кошти, що передбачаються у державному бюджеті на відповідний рік. Головним розпорядником бюджетних є Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Таблиця 3.10

Кількість суб'єктів господарювання

Роки	Кількість суб'єктів господарювання						
	Усього суб'єкти:				у тому числі фізичні особи-підприємці		
	великого підприємництва	середнього підприємництва	малого підприємництва	з них мікропідприємництва	середнього підприємництва	малого підприємництва	з них суб'єкти мікропідприємництва
Усього							
2010	586	21343	2161999	2093688	360	1804758	1793243
2011	659	21059	1679902	1608819	306	1325619	1313004
2012	698	20550	1578879	1510776	361	1234831	1224315
2013	659	19210	1702201	1637180	351	1328392	1318703
2014	497	16618	1915046	1859887	712	1590448	1580965
2015	423	15510	1958385	1910830	307	1630571	1626589
2016	383	15113	1850034	1800736	281	1558880	1553041
2017	399	15254	1789406	1737082	317	1466486	1458980
Віднош. 2017 р. до 2010 р., %	68,1	71,5	82,8	83,0	88,1	81,3	81,4
Сільське, лісове та рибне господарство							
2010	13	3445	76863	72421	5	29650	29449
2011	16	3281	58191	52654	7	19804	19573
2012	26	3158	65313	59671	15	20826	20568
2013	27	2926	68105	62419	11	21199	20924
2014	28	2876	72756	66258	281	29367	27828
2015	29	2535	76720	71649	2	32538	32412
2016	20	2505	72095	66905	4	29618	29448
2017	18	2391	74184	68819	8	26470	26307
Віднош. 2017 р. до 2010 р., %	138,5	69,4	96,5	95,0	160,0	89,3	89,3

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Одержувачем бюджетних коштів є Український державний фонд підтримки фермерських господарств. Розподіляються кошти на конкурсній основі. Динаміку обсягів державних видатків на аграрну сферу України наведено у таблиці 3.11. Зазначимо, що дещо збільшено видатки на Міністерство аграрної політики та продовольства на 0,3 в.п. Однак зауважимо, що близько 40% з них іде на утримання апарату Міністерства, в той час як на дослідження і розробки в галузі АПК лише 0,08% 2018 року. Спостерігається недофінансування прямих програм підтримки виробництва

сільгоспвиробників, особливо малих фермерських господарств (0,20 млрд грн 2018 року). Тож, є суттєва необхідність оптимізації фінансування аграрної галузі та науки в сфері АПК зокрема.

Таблиця 3.11

Видатки загального фонду Державного бюджету України, млрд. грн

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відношення 2018 р. від 2014 р., %
Видатки Державного бюджету (всього), млрд. грн	430,2	576,9	684,9	839,5	985,9	у 2,3 рази
в тому числі: Міністерство аграрної політики та продовольства	3,36	1,61	1,69	5,2	10,43	у 3,1 рази
з них: дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт у сфері розвитку АПК, підготовка наукових кадрів, дослідження та експериментальні розробки у сфері АПК	0,06	0,05	0,05	0,07	0,08	133,3
Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	—	—	—	1,02	0,91	—
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	—	0,29	0,28	0,29	0,26	—
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	—	—	—	—	0,20	—
Частка видатків на Міністерство аграрної політики та продовольства до загального обсягу видатків, %	0,8	0,3	0,3	0,7	1,1	0,3 в. п.

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики

Зазначимо, що зростає частка малих та мікропідприємств у обсязі виробленої продукції (відповідно на 15,2 в.п. та 6,1 в.п. за 2012-2017 рр.), а знижується великих та середніх (відповідно на 4,2 в.п. та 11,0 в.п.) (табл. 3.12).

Зменшення регулюючого тиску, уникнення зайвих бюрократичних процедур підвищить рівень економічної свободи аграрного підприємництва. Тому в Україні також повинні здійснюватися заходи дерегуляції аграрного підприємництва.

Основою економік більшості європейських країн є мале підприємництво, проте Україна потребує суттєвого реформування бізнес-середовища, що сприяло б розвитку саме малого бізнесу, а не олігархічних структур. Українська економіка традиційно характеризувалась відносно несприятливим бізнес-кліматом, що створює перешкоди для розвитку приватного сектору, зокрема МСП.

Згідно результатів досліджень, зокрема таких міжнародних рейтингів, як «Ведення бізнесу» та «Індекс глобальної конкурентоспроможності», бізнес-клімат в Україні відстає від її найближчих сусідів та схожих економік. Втім, результати цих досліджень доводять, що ситуація доволі швидко покращувалась протягом останніх років.

Щорічно група Світового банку проводить дослідження щодо створених умов ведення бізнесу в різних країнах світу і публікує рейтинг «Doing Business» за відповідний рік, який охоплює 190 країн. Рейтинг складається на підставі 10 індикаторів регулювання підприємницької діяльності, що враховують час і вартість виконання підприємцем вимог держави.

У рейтингу Україна піднялася зі 147-го місця (2010 рік) до 76-го місця в рейтингу 2018 року. Така динаміка свідчить про те, що Україна має значний потенціал і наразі відбуваються позитивні зміни, втім ще повинна бути здійснена велика кількість заходів з покращення бізнес-клімату.

Таблиця 3.12

Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства по Україні

	Роки	Усього	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		З них мікропідприємства	
			млн грн	у % до загального обсягу виробництва	млн грн	у % до загального обсягу виробництва	млн грн	у % до загального обсягу виробництва	млн грн	у % до загального обсягу виробництва
Усього	2012	2593346,7	1274246,3	49,1	971932,5	37,5	347167,9	13,4	101322,2	3,9
	2013	2468790,2	1136699,8	46,0	934833,2	37,9	397257,2	16,1	121450,8	4,9
	2014	2723971,2	1222747,8	44,9	1041001,4	38,2	460222,0	16,9	160377,8	5,9
	2015	3215287,9	1439883,0	44,8	1258421,6	39,1	516983,3	16,1	157464,9	4,9
	2016	3884617,6	1581304,9	40,7	1613257,8	41,5	690054,9	17,8	218316,1	5,6
	2017	4872748,1	2039421,3	41,8	1957363,4	40,2	875963,4	18,0	282511,5	5,8
	2017 р. до 2012 р., %	187,9	160,0	-7,3	в 2,0 р.	+2,7	в 2,5 р.	+4,6	в 2,8 р.	+1,9
Сільське, лісове та рибне господарство	2012	175741,6	23373,6	13,3	111771,7	63,6	40596,3	23,1	9841,5	5,6
	2013	191655,1	24723,5	12,9	106560,2	55,6	60371,4	31,5	17632,3	9,2
	2014	280926,7	41015,3	14,6	144677,3	51,5	95234,1	33,9	32587,5	11,6
	2015	409113,1	68731,0	16,8	213147,9	52,1	127234,2	31,1	35183,7	8,6
	2016	465002,9	57660,4	12,4	245521,5	52,8	161821,0	34,8	51150,3	11,0
	2017	511162,8	46423,6	9,1	269042,7	52,6	195696,5	38,3	60057,8	11,7
	2017 р. до 2012 р., %	в 2,9 р.	198,6	-4,2	в 2,4 р.	-11,0	в 4,8 р.	+15,2	в 6,1 р.	+6,1
Промисловість	2012	1335112,8	911882,1	68,3	356475,1	26,7	66755,6	5,0	13351,1	1,0
	2013	1246644,3	822785,3	66,0	347813,7	27,9	76045,3	6,1	17453,0	1,4
	2014	1316454,9	845164,0	64,2	390987,1	29,7	80303,8	6,1	19746,8	1,5
	2015	1584154,5	953661,0	60,2	530691,8	33,5	99801,7	6,3	22178,2	1,4
	2016	1888595,2	1046281,7	55,4	702557,4	37,2	139756,1	7,4	32106,1	1,7
	2017	2420301,4	1403136,1	58,0	839711,8	34,7	177453,5	7,3	40543,4	1,7
	2017 р. до 2012 р., %	181,3	153,4	-10,3	в 2,3 р.	+8,0	в 2,6 р.	+2,3	в 3,0 р.	0,7

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики

Таким чином, Україна зробила прорив в рейтингу Світового банку за легкістю ведення бізнесу Doing Business-2014. За рік Україна піднялася одразу на 28 позицій та посіла 112-те місце серед 189 країн 2014 року в загальному рейтингу, а до 2018 р. піднялась ще на 36 позицій. Це стало можливим завдяки тому, що Україна спростила процес сплати податків для підприємств, ввівши електронну систему для подачі декларацій і сплати єдиного соціального внеску. Так, за показником підключення приміщення до систем енергозабезпечення Україна займає 128-ме місце. Як і торік, вирішення цього питання потребує проходження 5 процедур. Не змінились і витрати часу – 281 день (табл. Л.2, додаток Л).

Позитивні зрушення відбулися в 4-х з 10-ти основних компонентів дослідження, при чому суттєве покращення позицій можна відмітити лише у двох з них – «отримання дозволу на будівництво», за яким ми посіли 35-те місце, проти 140-го у рейтингу 2017 року та за показником «оподаткування» (43-тє місце, проти 84-х).

Україна посідає найнижчу сходинку за показником рейтингу «Ведення бізнесу», порівняно із сусідніми економіками регіону, позиція зображена на рисунку 3.10.

Грузія в цьогорічному рейтингу потрапила у першу десятку країн світу, які мають найсприятливіші умови для ведення бізнесу, покращивши свої позиції за рік на 7 пунктів. Натомість у Польщі, Казахстані та Білорусі рейтингові позиції погіршилися. Але всі порівнювальні країни значно випереджають нас як у рейтингу 2018 р., так і 2017 р. (рис. Л.1, додаток Л)

За показником міжнародної торгівлі Україна отримала в рейтингу 119-те місце, в той час коли Польща за ним займає почесне 1-ше місце рейтингу. За ним вимірюються часові та фінансові витрати при проходженні етапів, необхідних при експорті чи імпорті товарів: на дотримання встановлених вимог до оформлення документів та на дотримання вимог прикордонного і митного контролів.

Рис. 3.10. Зміни позицій України за основними компонентами рейтингу Doing Business-2017 та 2018 рр.

Джерело: сформовано за даними [410]

Найгірший рейтинговий показник України, як торік, – вирішення проблем неплатоспроможності (149-те місце з-поміж 190 країн), яким досліджується кінцевий результат процесу вирішення питань неплатоспроможності підприємства.

У рейтингу економічної свободи, що розраховується американською дослідницькою організацією Heritage Foundation і газетою The Wall Street Journal, 2016 року Україна посідала 162-е місце серед 178-ми країн і визнана країною з невільною економікою (індекс економічної свободи – 46,8), вже в 2018 р. країна зайняла 150-те місце з показником 51,9 серед 180 країн (табл. 3.13).

Україна набрала 51,9 пункти зі 100 можливих, збільшивши показник на 3,8 пункти. Позитивні зміни відбулися у 8-ми з 20-ти показників, зокрема в свободі інвестування та монетарній свободі.

Таблиця 3.13

Рівень економічної свободи в Україні

Показник	Роки									Зміни позиції 2018 р. від 2010 р., +/-
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Кількість країн оцінювання	179	179	179	177	178	178	178	179	180	-1
Місце України у рейтингу	162	164	163	161	155	162	162	149	150	+12
Індекс економічної свободи	46,4	45,8	46,1	46,3	49,3	46,9	46,8	48,1	51,9	+5,5

Джерело: сформовано за даними [285]

Три показники України оцінені гірше, ніж 2017 року – право власності, свобода торгівлі, цілісність управління. Показник фінансової свободи залишився на незмінному рівні. У звіті наголошується на необхідності розвитку ринків капіталу, приватизації державних підприємств, вдосконаленні законодавчої бази і верховенства права, реформуванні трудового законодавства. Україна займає останнє місце серед 44 країн Європи, а її загальний бал нижчий регіональних та світових середніх. З пострадянських країн нижчий бал має лише Узбекистан, що знаходиться на 2 сходинки нижче за Україну.

Експерти Heritage Foundation визначають економічну свободу як «відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживання товарів і послуг». Індекс економічної свободи розраховується на підставі кількісних і якісних факторів і оцінюється за шкалою від 0 до 100 балів, де 0-49,9 – не вільні, 50-59,9 – в основному не вільні, 60-69,9 – помірно вільні, 70-79,9 – в основному вільні, 80-100 – вільні [236; 341].

Україна оцінена останньою серед 44 країн Європи, а її бал нижчий середніх регіонального та світового показників. Слід відмітити, що протягом всієї історії існування цього рейтингу (починаючи з 1995 року) значення Індексу України жодного разу не перевищувало 56 балів із 100 можливих.

Водночас, за минулий рік Індекс економічної свободи України виріс на 3,8 пункти, що відбулося завдяки позитивним змінам у 8 з 12 показників. Показник фінансової свободи залишився на рівні 2017 року.

Дослідниками відмічаються істотні позитивні зміни в оцінці монетарної свободи та свободи інвестування. Натомість, наголошується на необхідності боротьби з корупцією, розвитку ринків капіталу, приватизації державних підприємств і вдосконаленні законодавчої бази і верховенства права.

У цілому очевидно, що бізнес-клімат потребує реформування по всіх напрямках для того, щоб бізнес, особливо малі та середні підприємства (МСП), розвивався, а країна процвітала. На відміну від великих підприємств, що мають доступ до ресурсів, які можуть певним чином компенсувати несприятливий бізнес-клімат, МСП зацікавлені в покращенні регуляторного середовища та інвестиційного клімату, оскільки в довгостроковій перспективі ці фактори значним чином покращують їх шанси на виживання та зростання. Однак, їм не вистачає ресурсів та ефективного діалогу з владою, вони стикаються із сильною конкуренцією, нестабільним регуляторним середовищем, бюрократією. МСП потребують послуг з підтримки бізнесу. Їх внесок у створення кращого бізнес-середовища та більш ефективного формування політики у сфері бізнесу може бути значно більшим.

Однак мають місце і інші проблемні аспекти бізнес-середовища:

- незважаючи на освічену робочу силу, Україна має найнижчу продуктивність праці в Європі та Центральній Азії;
- країна посідає низьку позицію з точки зору якості інституцій, що пояснюється недостатнім рівнем захисту права власності та прав міноритарних акціонерів, низьку незалежність судової системи та неефективне витрачання державних коштів;
- концентрація господарської діяльності в обмежених колах бізнесменів та великих конгломератів вимагає проактивного підходу до політики конкуренції, та ініціатив з розвитку МСП з метою досягнення балансу та підтримання чесних умов конкуренції на ринку;

- дослідження підтверджують низькі бар'єри для входу та виходу підприємств в українську економіку, низький рівень прямих іноземних інвестицій та обмежений обсяг інвестування в експортоорієнтовані підприємства;
- країна досі характеризується значною часткою неформального сектору економіки, що за оцінками ЄІБ складає близько 20% зайнятості;
- бюджетні обмеження, що виникли внаслідок економічної рецесії 2014-2015 рр., призвели до того, що державна підтримка певних сфер політики, таких як розвиток МСП, була вкрай обмеженою.

Оцінка України знаходиться в діапазоні, близькому до 2, що є нижче рівня інших країн і відстає майже за всіма показниками. Лідерами є Грузія та Вірменія (рис. Л.2, додаток Л).

Детальним індексом змін в Україні є індекс моніторингу реформ (iMoRe) від VoxUkraine. З початку 2015 року 40 експертів з провідних аналітичних центрів двічі на місяць оцінюють реформаторські законодавчі акти.

Оцінка виставляється за очікуваним впливом на певні сфери суспільного та економічного життя. Для цілей Індексу реформою (анти-реформою) вважається нормативно-правовий акт, який змінює поведінку економічних агентів, що в результаті призводить до більш (менш) ефективного використання економічних ресурсів. Наприклад, реформою вважаються зміни у нормативно-правовому полі, які зменшують можливості для корупції, приводять ціни на окремі товари до ринкового рівня, зменшують перехресні субсидії, стимулюють конкуренцію тощо. Навпаки, анти-реформою вважаються зміни у нормативно-правовому полі, які збільшують можливості для корупції, адміністративно встановлюють ціни на окремі товари нижче ринкового рівня, збільшують перехресні субсидії, вводять регуляторні обмеження, що обмежують конкуренцію тощо.

За 2015-2018 роки в Україні було ухвалено понад 800 реформаторських законів, середня оцінка яких становить 1,45 на шкалі від -5 до +5. Редколегія iMoRe вважає прогрес реформ задовільним, якщо значення

Індексу протягом певного періоду часу знаходиться вище +2,0 балів [табл. Л.3, додаток Л].

Всеохоплюючим підґрунтям для розвитку МСП є два взаємопов'язаних елементи: Угода про асоціацію (УА) та Угода про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС (ПВЗВТ), які є фундаментальними для майбутнього країни.

Політична мета держави – це реалізувати європейський вибір України (тобто, демократію, верховенство права та прав людини тощо). Економічна мета держави полягає в модернізації економіки, забезпеченні зростання обсягу виробництва та торгівлі та забезпечення відповідності економічного регулювання європейським та міжнародним стандартам.

Для аналізу ролі малого й середнього підприємництва в економіці країни можна використовувати показник обсягу реалізованої продукції згідно даних табл. Л.4, додаток Л.

Спостерігаємо незначне зниження частки обсягу реалізації продукції по великих підприємствах на 3,8 в.п., збільшення по малих. Щодо підприємств сільського господарства, то тут видно значне зростання обсягів реалізації продукції (в 4,5 рази), що в основному забезпечено саме малими підприємствами (їх частка складає 39,1% в 2017 р. від загального обсягу реалізації продукції підприємствами галузі). Частка обсягу реалізованої продукції підприємств сільського, лісового та рибного господарства в загальному обсязі загалом зросла найбільше по малих та мікропідприємствах.

Проблемами розвитку МСП в Україні можна вважати:

1. віднесення фізичних осіб-підприємців до МСП та необхідність перегляду таких критеріїв.
2. складна система оподаткування МСП;
3. складність процедури адміністрування праці (кадрової роботи) для МСП;
4. слабка цифровізація процесів адміністрування МСП;
5. низька культура підприємництва в країні;
6. відповідальність суб'єктів МСП, дотримання правил та норм;

7. недосконалість
8. державної підтримки МСП;
9. проблеми доступу МСП до фінансових ресурсів;
10. складні реєстраційні процедури: відкриття та закриття бізнесу МСП;
11. нормативно-адміністративні проблеми;
12. проблеми залучення інвестицій в розвиток МСП;
13. децентралізація та взаємодія МСП з органами місцевої влади;
14. корупція;
15. загальна соціально-економічна ситуація в країні;
16. залучення та можливість впливу МСП на формування державної політики.

Вчені і політики одностайні в думці, що підприємці відіграють вирішальну роль у розвитку суспільства та забезпечення його добробуту. Глобальний моніторинг підприємництва (Global Entrepreneurship Monitor, GEM) є проектом з організації досліджень розвитку підприємництва та обміну інформацією про стан підприємницької активності в деяких країнах світу. Проект сприяє визнанню ролі нового і малого бізнесу в економіці, виник в 1997 р. з ініціативи провідних вчених з Великої Британії, США, Фінляндії та Ірландії. Щорічно проводить всебічний аналіз ставлення до підприємництва і підприємницької активності по всьому світу. Концептуальна модель GEM описує комплексні характеристики підприємництва, відображаючи активну, інноваційну поведінку індивідів, готових брати на себе ризики, мотиви і устремління підприємців, а також якостей підприємницьких екосистем в різних країнах [рис. Л.3, додаток Л].

Проект GEM акцентує увагу на таких основних цілях:

- ◆ визначення факторів, що впливають на рівень підприємницької активності (як стимулюючих, так і обмежують підприємницьку діяльність); особлива увага приділяється вивченню впливу соціальних цінностей, індивідуальних характеристик і підприємницької екосистеми;

- ◆ створення можливостей для оцінки рівнів підприємницької активності та обміну інформацією про вплив підприємництва на економічне зростання країни;

- ◆ виявлення заходів щодо збільшення підприємницької активності на національному рівні.

При визначенні чинників, що впливають на створення нового підприємства в моделі GEM враховуються не тільки структурні умови розвитку підприємництва, а і підприємницькі можливості та здібності. Такий моніторинг бере за основу тезу про те, що процвітання країни головним чином пов'язане з розвитком підприємництва. Також використовується розподіл економік країн за типами, як подано у звіті з визначення показника глобальної конкурентоспроможності: факторно-орієнтовані економіки, ефективно-орієнтовані та інноваційно-орієнтовані.

В проєкті приймають участь близько 60 країн, на жаль, України в даному переліку немає.

За даною методикою в інноваційно-орієнтованій економіці передбачається більша кількість інноваційних підприємств порівняно з менш розвинутими економіками. У факторно-орієнтованих економіках спостерігається вища кількість підприємців, що народжуються в таких економіках створення власного бізнесу є необхідністю через відсутність альтернативних варіантів зайнятості. Тут основою є базові умови: розвиток інститутів, інфраструктури, макроекономічної стабільності, охорони здоров'я та початкової освіти [343].

У процесі економічного розвитку стають важливішими умови, які забезпечують надійне функціонування ринку і економічну ефективність: вища освіта, професійна підготовка, ефективність товарного ринку, розвиненість фінансового ринку, технологічний рівень, розмір ринку.

В проєкті оперують такими поняттями як:

Потенційні підприємці (potential entrepreneurs) – підприємці, які планують організацію бізнесу або знаходяться на початковій стадії його розвитку (до трьох місяців).

Народжені підприємці (nascent entrepreneurs) – підприємці, здійснювали активну діяльність зі створення бізнесу або підприємці, які володіють часткою бізнесу, і які протягом минулого року проте не отримують дохід від підприємницької діяльності.

Нові підприємці (owners of new business) – підприємці, які мають створене підприємство і отримують дохід від його діяльності від 3-х до 42-х місяців. Народжені та нові підприємці складають групу ранніх підприємців (early-stage entrepreneurs).

Сталі підприємці (established business) – підприємці, які володіють бізнесом та отримують від нього дохід більше 42-х місяців.

Інноваційно-орієнтовані економіки мають більш низьку підприємницьку активність через усталеність бізнес-структур та превалювання крупного бізнесу.

Так, в Україні має місце проект «Індекс свобод і можливостей підприємництва України» започаткований та реалізувався Інститутом Свобод Бізнесу (ІСБ) – українською громадською організацією, що має досвід діяльності на ринку та реалізації подібних проектів, починаючи з 2002 р.

Індекс, партнерами якого є низка відомих компаній та громадських об'єднань, реалізується за підтримки Громадських Рад Міністерства економічного розвитку і торгівлі (МЕРТ) і Державної регуляторної служби (ДРС). Методика формування Індeksu – опитування українських підприємців через сайт ІСБ, Facebook та е-анкетування цільової аудиторії. Індекс формується з 25 факторів – 5 блоків по 5 запитань в кожному. У 2016 році ІСБ зробив три хвилі опитування Індeksu – вересень, жовтень та грудень [136].

Індекс підприємницької активності (Total Entrepreneurial Activity Index, TEA) – питома вага представників економічно активної частини населення від 18 до 64 років, які на даний момент є власниками нового бізнесу. Як

правило, Індекс підприємницької активності найвищий у країнах, що знаходяться на факторно-орієнтованій стадії розвитку економіки. Показник поступово спадає зі збільшенням рівня економічного розвитку. Якщо для країн, що знаходяться на першій стадії економічного розвитку (факторно-орієнтованій), середнім показником є залучення 21 % населення у підприємницьку діяльність, то для орієнтованих на ефективність економік – 15 %, а для інноваційних – 8 % [402].

Отже, в Україні мають місце дещо схожі на GEM рейтинги, проте, вони проводяться з ініціативи самих підприємців та їх об'єднань, і не мають системного, всеохоплюючого характеру.

Глобальному дослідженні Amway про підприємництво 2018 (Amway Global Entrepreneurship Report, AGER 2018), проведеному в партнерстві з компанією GfK у 2017 році в 44 країнах, включаючи Україну. В опитуванні взяли участь 49 тис. чоловіків і жінок всіх вікових груп. Результати є репрезентативними для населення обраних країн. Дослідження включало 5 стандартизованих питань.

Має місце також Глобальне дослідження про підприємництво «AGER 2018». Проводиться з 2010 р., і фокусується на зовнішніх і внутрішніх чинниках, що впливають на схильність людей до підприємництва. Його мета – визначити, що рухає людьми в різних країнах, в тому числі, в Україні, в їхньому бажанні вести свій бізнес, а що заважає.

Для оцінки зовнішніх чинників учасники опитування відповіли на питання, як вони сприймають умови для ведення бізнесу в своїй країні за такими параметрами:

- наявність підтримуючої системи освіти;
- прийнятні податки;
- зрозуміле регулювання;
- доступність технологій;
- сприятлива економічна ситуація.

Починаючи з 2015 року, дослідження AGER визначає Індекс підприємницького настрою – Amway Entrepreneurial Spirit Index (AESI). Цей комплексний показник демонструє реальне ставлення до підприємництва в досліджуваній країні і дозволяє спрогнозувати розвиток самозайнятості в найближчі роки. Фактично, в основі Індексу лежить теорія спланованої поведінки відомого психолога Айзека Айзена. Її суть зводиться до того, що майбутню поведінку можна прогнозувати і планувати.

Індекс визначається за трьома ключовими параметрами:

- бажання (наскільки респонденти хочуть відкрити свою справу);
- готовність (наскільки респонденти вважають себе готовими до початку підприємницької діяльності);
- стійкість (наскільки респонденти можуть протистояти своїм родичам, друзям, знайомим, які намагаються їх відрадити).

AGER 2018 виявив, що в Україні Індекс становить 21, в країнах ЄС – 42, а середньосвітовий – 47. 2018 року дослідження показало величезний розрив у показниках індексу між Україною й середніми по ЄС / світу. При цьому AESI знизився і в світі, і в Європі, але не так відчутно, як в Україні.

Індекси відображають думку потенційних підприємців, тому вони наочно демонструють низьку привабливість підприємницької активності серед респондентів в Україні. Країни з найвищими показниками AESI – В'єтнам, Індія та Китай. Найнижчі показники AESI в Японії, Болгарії та Україні.

На глобальному рівні країни з вищим показником ВВП на душу населення демонструють нижчий рівень бажання відкрити свій бізнес [338]. Але при цьому немає зв'язку між економічними результатами країни й іншими складовими AESI (готовність і стійкість).

AGER 2018 показав, що незважаючи на зниження Індексу підприємницького настрою в Україні, українці готові вести свій бізнес і здатні генерувати ідеї для старту власної справи. Але потрібна серйозна робота для поліпшення підприємницького середовища. Є великий потенціал у навчанні цифровим навичкам для ведення бізнесу віддалено.

Підприємство є вирішальним двигуном економічного зростання. Підприємці існують у контексті їх місцевої, національної чи навіть наднаціональної економіки та суспільства. Ця сукупність відома як екосистема підприємництва.

Глобальний індекс підприємництва (GEDI) – це щорічний індекс, що вимірює здоров'я екосистем підприємництва в кожній із 137 країн. Потім вона порівнює їх ефективність один проти одного. Це дає уявлення про ефективність кожної країни як у внутрішньому, так і міжнародному контексті.

Методика GEDI збирає дані про підприємницьке ставлення, здібності та прагнення місцевого населення, а потім їх оцінює проти існуючої соціальної та економічної «інфраструктури» – це включає такі аспекти, як широкосмугова зв'язок та транспортні зв'язки із зовнішніми ринками. Цей процес створює 14 основних елементів, які GEDI використовує для вимірювання здоров'я регіональної екосистеми.

Одним із найбільш показових елементів економічного зростання країни рівень підприємницької активності. Основну роль тут відіграє досвід, характер підприємницької діяльності – добровільне або вимушене, рівень його інноваційності тощо. Вимушене підприємництво, яке часто має місце в країнах, економіка яких є ресурсо-орієнтована, зумовлене потребою населення виживати і в основній своїй масі не має інноваційного характеру, яким можна охарактеризувати добровільне підприємництво.

Наведені в табл. 3.14 агропромислові підприємства активно розвивають інфраструктуру не тільки галузі, але і економіки країни. Поступове оновлюючи та модернізуючі власну матеріально-технічну базу, замінюють стару техніку та обладнання на нову, яка значно випереджає старі аналоги за продуктивністю. Будуються та вводяться в експлуатацію нові зерноелеватори, сховища, комбикормові заводи, птахофабрики, підприємства з виробництва олії, м'ясних виробів.

**Інвестиційно-інноваційні напрями розвитку вітчизняних
агропромислових підприємств**

	Назва компанії	Сфера діяльності	Напрямки капітального інвестування
1	Миронівський хлібопродукт	<ul style="list-style-type: none"> - рослинництво; - птахівництво; - виробництво м'ясних виробів; - експорт зернових й технічних культур; - виробництво комбікормів; - виробництво залізобетонних виробів. 	<ul style="list-style-type: none"> - зернові елеватори; - будівництво птахофабрик; - будівництво комбікормових заводів; - будівництво заводу залізобетонних виробів; - будівництво м'ясопереробних заводів; - будівництво біогазових станцій; - формування власного парку вантажних автомобілів та машинно-тракторного парку
2	Компанія Кернел	<ul style="list-style-type: none"> - рослинництво; - виробництво олії рослинної; - експорт зерна, технічних культур, олії; - послуги зі зберігання зернових і технічних культур. 	<ul style="list-style-type: none"> - зернові елеватори; - будівництво й експлуатація морських портових навантажувально-розвантажувальних комплексів; - точне землеробство; - будівництво й експлуатація оліє-екстракційних заводів; - формування власного парку вантажних автомобілів та машинно-тракторного парку. - інвестування в технології та інновації
3	Астарта-Київ	<ul style="list-style-type: none"> - рослинництво; - тваринництво; - виробництво цукру та супутньої продукції; - виробництво соєвої олії. 	<ul style="list-style-type: none"> - зернові елеватори; - формування власного парку вантажних автомобілів та машинно-тракторного парку; - модернізація та реконструкція цукрових заводів; - будівництво біогазових станцій; - тощо.
4	ІМК	<ul style="list-style-type: none"> - виробництво сільськогосподарських культур: кукурудза, пшениця, соняшник, соя - зберігання сільськогосподарських культур - виробництво молока 	<ul style="list-style-type: none"> - формування власного парку вантажних автомобілів та машинно-тракторного парку; - зернові елеватори; - склади; - картоплесховища.
5	Група компаній Ovostar Union	<ul style="list-style-type: none"> - птахівництво (батьківське поголів'я, інкубація, ремонтний молодняк) - виробництво курячого яйця - національна дистрибуція - виробництво сухих та рідких яєчних продуктів - експортна діяльність - додаткові види діяльності (виробництво комбікормів, мінеральних добрив та інш.) 	<ul style="list-style-type: none"> - інвестиції в технології виробництва якісної продукції; - комбікормові заводи; - розширення власного автопарку.
6	KSG Agro	<ul style="list-style-type: none"> - рослинництво - тваринництво - овочівництво - садівництво - експортні поставки зернових 	<ul style="list-style-type: none"> - теплогенерацію на поновлюваному біопаливі;

	Назва компанії	Сфера діяльності	Напрямки капітального інвестування
		<ul style="list-style-type: none"> - виробництво пелет - виробництво та переробка продуктів харчування - постачання продуктів харчування в роздрібні мережі 	
7	AVANGARDCO IPL	<ul style="list-style-type: none"> - тваринництво (птахівництво); - виробництві яєць і яєчних продуктів; - експорт яєць та яєчних продуктів 	<ul style="list-style-type: none"> - комбікормовий завод, потужність 60 тонн комбікорму/год; - робот "МОВА" - обладнання для сортування та пакування яєць; - зона із підрощування молодняка, потужність 2,635 млн голів; - модернізація та реконструкція птахофабрик; - біогазовий завод. - контроль виробництва й логістики;
8	Нібулон	<ul style="list-style-type: none"> - рослинництво; - тваринництво; - виробництво м'ясних виробів; - експорт зернових і технічних культур; - послуги зі зберігання зернових і технічних культур. 	<ul style="list-style-type: none"> - зернові елеватори; - розбудова річних перевантажувальних терміналів для зернових та технічних культур; - формування власного річного флоту, вантажного автопарку, машинно-тракторного парку; - завод по виробництву м'ясних виробів; - комбікормовий завод; - тощо.
9	UkrLandFarming	<ul style="list-style-type: none"> - рослинництво; - тваринництво; - виробництво яєць та яєчних продуктів; - виробництво цукру; - виробництво м'ясних виробів; - виробництво шкіри; - дистрибуція; - експорт зернових й технічних культур, яєчних продуктів. 	<ul style="list-style-type: none"> - зернові елеватори; - будівництво й експлуатація морських портових навантажувально-розвантажувальних комплексів; - формування власного парку вантажних автомобілів та машинно-тракторного парку; - модернізація та реконструкція цукрових заводів; - будівництво комбікормових заводів; - розвиток залізничної інфраструктури компанії; - будівництво птахофабрик; - будівництво заводів по виробництву яєчних продуктів; - будівництво селекційних заводів; - контроль виробництва й логістики; - тощо.
	Оболонь Агро	<ul style="list-style-type: none"> - вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; - овочів і баштанних культур, коренеплодів і бульбоплодів; - інших однорічних і дворічних культур; - зерняткових і кісточкових фруктів; - вирощування ВРХ та свиней 	<ul style="list-style-type: none"> - зернові елеватори - розширення власного автопарку. - свинокомплекси - модернізація зони з вирощування молодняка

Джерело: сформовано автором

Тому країні необхідно спрямувати зусилля і на стимулювання розвитку підприємництва, а найперше, на перетворення національних підприємств на інноваційні підприємства. Це дасть можливість поступово забезпечити конкурентне лідерство країни.

3.4. Моделювання економічної поведінки агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації

Економічну поведінку підприємства окреслюємо, як пошук раціонального вибору варіантів дій серед сукупності економічних альтернативних варіантів.

Характер відносин на ринку впливає значним чином на розвиток малого та середнього підприємництва. В даному контексті економічна поведінка суб'єктів господарювання, заснована у відповідності до вимог дотримання норм законодавства, соціальній відповідальності, сприяє розвитку МСП.

При формування економічної поведінки визначаються загальні напрями, слідуючи яким підприємство зможе досягти поставлених цілей та зміцнити власні позиції. А формування стратегії економічної поведінки підприємства характеризується: наявною інформацією; точністю оцінки; часовими періодами; системністю та взаємозалежністю складових; ризиками; деталізацією; невизначеністю та альтернативністю пропонованих можливих рішень.

Мають місце такі етапи при формуванні економічної поведінки як:

- 1). аналітичний – включає аналіз інституціонального середовища, сценарний аналіз, аналіз ринків, галузей, ресурсного потенціалу, технологій, продукції, інновацій;

- 2). креативний підхід – включає процеси: формування стратегії для функціонуючого бізнесу та новоствореного, формування стратегії поведінки, стратегічне планування, реалізація стратегії, оцінка результатів та аналіз.

«Економічна поведінка підприємства» – цілеспрямована або спонтанна комбінація дій економічного характеру, які спрямовані на досягнення першочергових цілей в умовах змін та формується під дією факторів внутрішнього та зовнішнього характеру, ризиків та умов і характеризується різноманітністю варіантів можливих рішень.

«Економічну поведінку суб'єкта господарювання іноді можна ототожнювати з поведінкою, яка спостерігається в процесі вивчення та підбору економічних альтернатив з метою раціонального вибору» [10, с.72].

Стадія розвитку життєвого циклу підприємства, охоплює сукупність процесів і етапів, які він проходить і має певні особливості.

Емельянов Е., Поварніцина С., вважають, що «стадії циклу – це періоди, коли підприємство знаходиться у відносно однакових умовах і виконує ряд завдань; а цикли розвитку – періоди, в яких кардинально змінюються внутрішні цінності та орієнтації підприємства» [117, с.27].

Удачина К. і Бандоріна Л. пропонують модель процесу формування економічної поведінки розпочати з визначення стадії розвитку суб'єкта господарювання на основі обробки інформації: відбору показників певної підсистеми для аналізу; нормалізації даних для кількісних показників; виконання експертної оцінки якісних показників, застосовуючи апарат нечітких множин [282, с. 197].

Можна зазначити, що під час формування основ та визначення економічної поведінки підприємства необхідним є окреслення стадії розвитку підприємства як етапу життєвого циклу, який визначається наявністю цілей, завдань, особливостей і впливом факторів зовнішнього та внутрішнього оточення. Послідовні етапи розвитку, які в сукупності складають певний період проходження з змінами економічної поведінки є послідовними стадіями життєвого циклу підприємства. Тобто, економічна поведінка може розглядатися як альтернативний сценарій дій з огляду на тип розвитку та етап життєвого циклу підприємства (рис. 3.11).

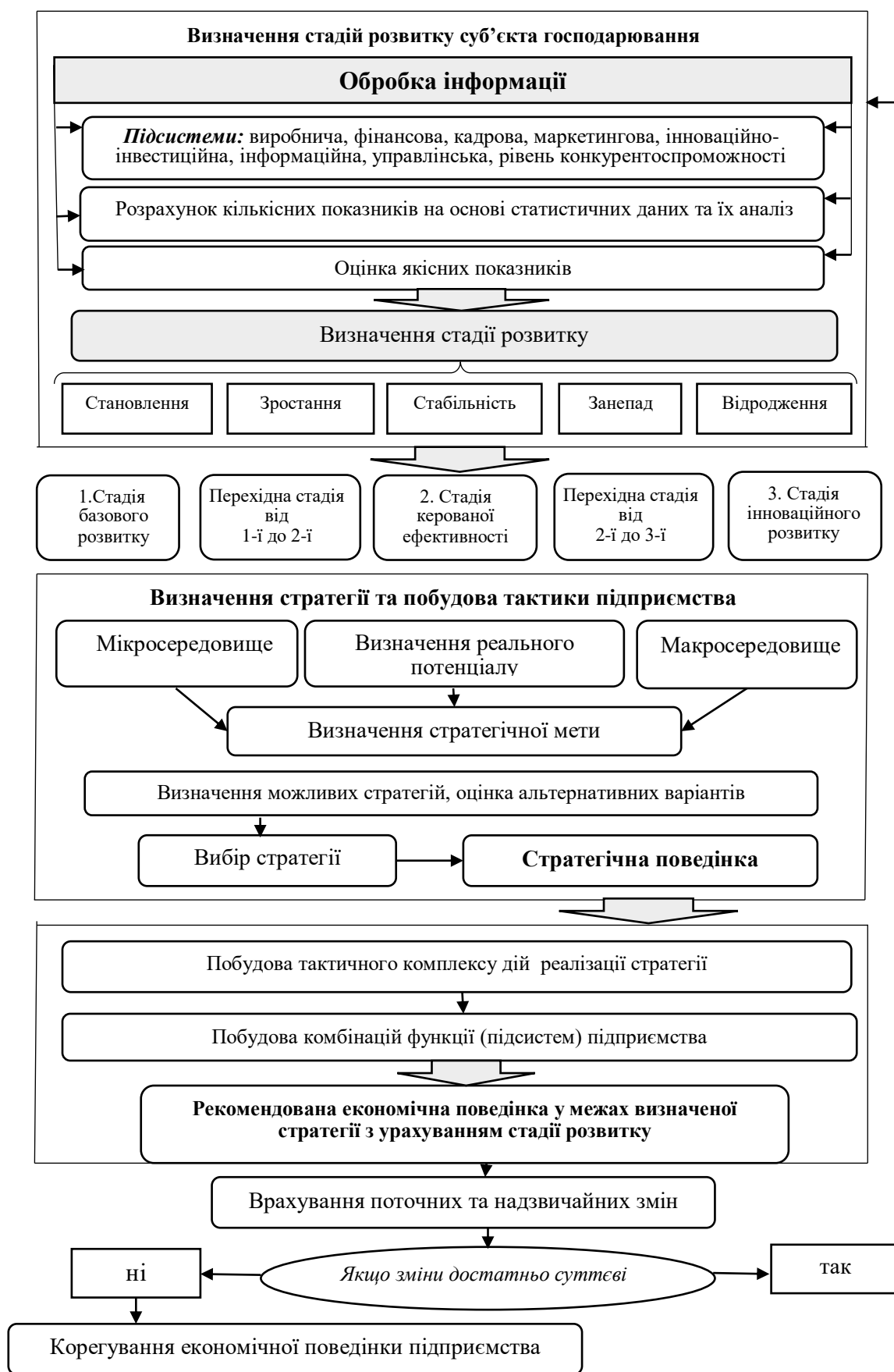

Рис. 3.11. Концептуальна модель процесу формування економічної поведінки підприємства

Джерело: побудовано автором

Концептуальна модель процесу формування економічної поведінки підприємства складається з таких етапів: визначення стадії розвитку суб'єкта господарювання (оцінка показників певної підсистеми; виконання нормалізації даних для кількісних показників; виконання оцінки якісних показників). Пропонуємо при формуванні економічної поведінки на основі аналізу показників визначати стадії розвитку підприємства, відносно стадії розвитку економіки: базового розвитку; перехідна від базового до ефективного розвитку; стадія керованої ефективності; перехідна від ефективного до інноваційного; стадія інноваційного розвитку.

Стадію розвитку пропонується визначати, аналізуючи у комплексі показники виробничої, фінансової, маркетингової, кадрової, інноваційної, інвестиційної, інформаційної та управлінської підсистем, а також рівня конкурентоспроможності підприємства.

Оцінка оптимальної кількості показників дозволить сформувати комплексне уявлення про діяльність підприємства на визначений момент з врахуванням стадії його життєвого циклу та з огляду на типи розвитку економіки. Запропонована концептуальну модель визначення економічної поведінки суб'єкта господарювання, базується на циклічності розвитку економічних процесів і враховує не лише кількісні, але й якісні зміни економічної системи, враховує стадії життєвого розвитку підприємств з огляду на стадії розвитку економіки при визначенні стратегії підприємства.

В подальшому, після етапів оцінки наявного потенціалу і впливу мікро- і макросередовища, визначати стратегічну мету та оцінювати можливі стратегії та альтернативні варіанти, з метою визначення стратегії і на цій основі окреслення стратегічної поведінки, як комплекс дій досягнення стратегічної мети. В процесі окреслення тактичних планів та дій реалізації стратегії і визначенням комбінацій підсистем підприємства і формується економічна поведінка, що коригується з врахуванням поточних та надзвичайних змін. Якщо зміни суттєві, підприємство досліджує їх, оцінює реальні можливості та вносить корективи у стратегію підприємства; якщо ж

зміни незначні, то економічна поведінка продовжує реалізувати обрану стратегію. Має місце неперервний взаємозв'язок, цикл процесу економічної поведінки підприємств.

При формуванні економічної поведінки має місце першочергова умова функціонування підприємства залежно від стадії розвитку та етапу життєвого циклу, саме вона відтворює головні аспекти економічної поведінки.

Потрібно розрізняти фундаментальну структуру, яка характеризується впливом загальних цілей підприємства, зовнішніх умов, прагнення до вдосконалення і розвитку, а також ситуативну структуру, яка визначається умовами та особливостями середовища та тієї системи, до якої відноситься. Це зумовлює необхідність постійного моніторингу змін середовища та визначення пріоритетів при формуванні поведінки підприємства.

Стратегічний рівень економічної поведінки визначає головну мету і напрямки діяльності підприємства, тактичний окреслює основні дії та заходи для їх досягнення, ситуативний рівень регулює та корегує поведінку при виявленні непередбачених факторів, враховуючи поточні і надзвичайні зміни.

Визначаючи стадії розвитку відмітимо, що на стадії становлення проводиться оцінка інвестиційних потреб і фінансових можливостей підприємства, визначення мети діяльності і розробка підприємницької концепції, для інноваційного підприємства є характерним також формування інноваційної ідеї. Стадія зростання характеризується дослідженнями, технологічна та організаційною підготовкою виробництва продукту. А також нарощування виробничих потужностей, збільшення обсягів продаж, вихід на нові ринки. Саме тут підприємство приділяє максимум уваги удосконаленню технології, організації виробництва та управління..

До стадії стабільності відносимо модернізацію та індивідуалізацію інноваційного продукту та пошук нових ринків, модернізацію підприємницької концепції. Занепаду характерно скорочення виробничої інфраструктури, чисельності працюючих, ліквідація запасів, можливою є також продаж власних ноу-хау, ліцензії. Відродження відкриває нові

можливості для підприємства на основі модернізації виробничої бази придбання чужих виробництв, ліцензій, патентів, формування нової ідеї та цілей.

При визначенні стадії розвитку варто враховувати і тривалість функціонування підприємства, оскільки це впливає на його характеристики. Показники зазначених підсистем у сукупності з показниками інших підсистем забезпечують обґрунтованість ідентифікації тієї чи іншої стадії розвитку. Дана модель відрізняється стійкістю у часі за рахунок того, що беруться до уваги і якісні складові економічних процесів. А використання в моделі нечітко-множинних описів робить визначення стадії розвитку суб'єкта господарювання більш вірогідним, охоплюючим різні його сторони діяльності.

Проведемо порівняльний аналіз міжнародних рейтингів країн ЄС для визначення взаємозв'язку та основних характеристик країн з різними стадіями розвитку економіки (табл. 3.15).

Розглядаючи стадії розвитку економік відмітимо поділ за класифікацією Всесвітнього економічного форуму на 5 стадій: 1 – стадія базового розвитку; 1-2 – перехідна стадія від 1-ї до 2-ї; 2 – стадія керованої ефективності; 2-3 – перехідна стадія від 2-ї до 3-ї; 3 – стадія інноваційного розвитку.

Низький рівень ВВП на душу населення вважається до 1005 дол США, нижче середнього від 1006 до 3955 дол США, вище середнього від 3956 до 12235 дол США та високий більше ніж 12236 дол США.

Слід зауважити, що починаючи з 2010 р. до 2013 р. включно в Україні чітко простежується конвергентні позитивні тенденції, оскільки країна зуміла перейти з 1-ї базової стадії, перехідний період від 1-ї до 2-ї стадії, і до 2-ї стадії економічного розвитку у 2013 році. Однак зміна влади і кризовий стан у відбувається зменшення темпів та повернення з 2-ї стадії у перехідний період від 1-ї до 2-ї стадії економічного розвитку. Починаючи 2014 року до 2018 р., у зв'язку з знеціненням національної валюти та нестабільною соціально-політичною ситуацією і збройним конфліктом на сході України,

рівень економічного розвитку суттєво знизився, а тому країна зворотньо перейшла зі стадії керованої ефективності до стадії базового розвитку.

Таблиця 3.15

**Показники динаміки ВВП на душу населення України та
країн-членів ЄС**

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відношенн я 2018 р до 2010 р,%
ВВП, млн грн	1079346	1299991	1404669	1465198	1586915	1988544	2385367	2983882	3558706	в 3,3 р.
ВВП на одну особу Україна, дол. США	2974	3570,8	3856,8	4030,3	3014,6	2115,4	2185,9	2640,3	3095,2	104,1
Курс грн / дол. США	7,93	7,95	7,99	7,99	11,89	21,86	25,55	26,62	27,20	в 3,4 р.
Віднош. тах у ЄС до України, рази	28,5	24,8	22,9	22,5	36,7	48,8	47,3	39,8	36,8	129,1
ВВП на одну особу ЄС, дол США (тах)	84764	88781	88318	90790	110665	103187	103393	105148	113954	134,4
ВВП на одну особу ЄС, дол. США (min)	13892	15091	15933	15941	7712	6582	7469	8032	9080	65,4
Віднош. тах до min у ЄС, рази	6,1	5,88	5,54	5,7	14,3	15,7	13,8	13,1	12,5	в 2,0 р.

Джерело: власні розрахунки

За класифікацією ВЕФ Україна відноситься до стадії керованої ефективності (інвестиційна стадія) акцентується на ефективному використанні світових технологій у внутрішньому виробництві, ВВП на душу населення від 3-9 тис. дол. США. І на даний час поступово відновлюються втрачені позиції і спостерігаємо поступове підвищення рівня, проте у порівнянні з попередніми досягненнями зі значно нижчими темпами економічного розвитку, тому про перехід до нового технологічного устрою поки що не йдеться.

Показник ВВП на одну особу скоротився на 333 долари (майже на 30 % за 8-м аналізованих років), а прогноз даного показника показує подальше його зниження при тенденціях сьогодення, з 2015 року ВВП в розрахунку на душу населення зростає, з 2017 р. та 2018 р. суттєвими темпами на 20,8 % та 17,2 % відповідно (рис. 3.12).

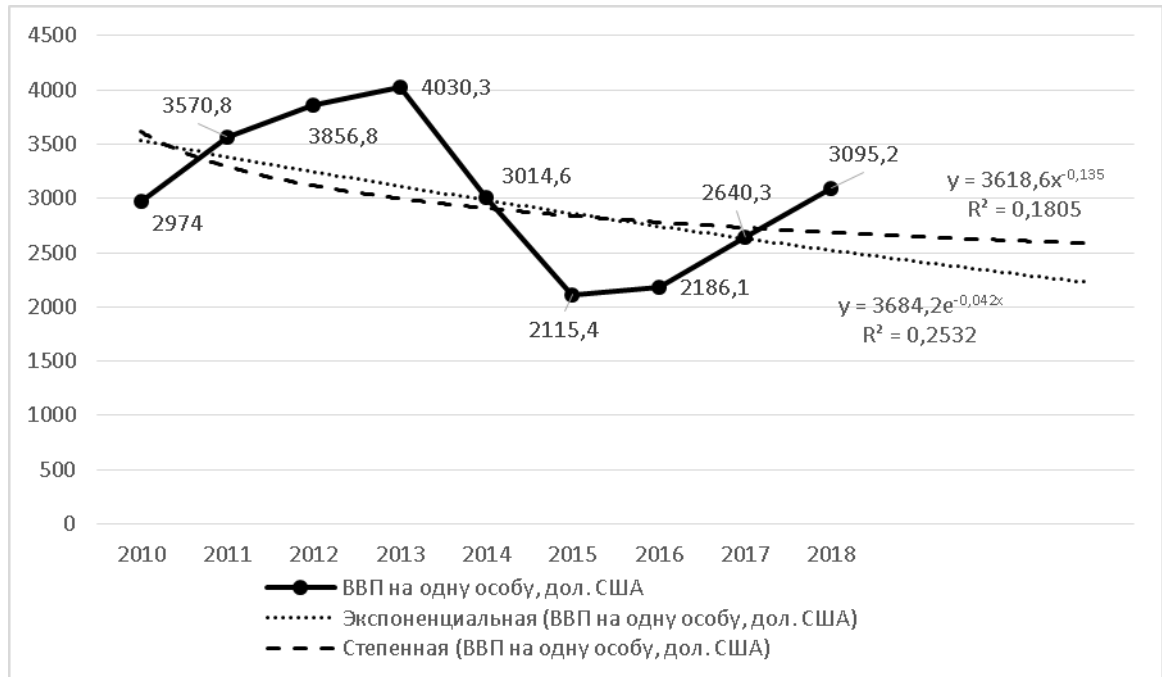

Рис. 3.12. ВВП на душу населення України за 2010-2018 рр, дол. США

Джерело: розроблено автором на основі [192]

Відповідно, оцінку постіндустріальної і неоіндустріальної модернізації країни проводимо за допомогою системи індикаторів зведених у табл. 3.16. Кожному індикатору зіставляється еталонне значення, з яким він порівнюється. Еталонні значення індикаторів, використовуваних при оцінці постіндустріальної і неоіндустріальної модернізації не змінюються.

При виборі індикаторів величезна увага була приділена тим, які сприяють оцінці не лише стану (наприклад, обсяг ВВП або доля матеріальної вартості), але і тим, що формують основу для подальшого розвитку. В першу чергу це стосується людського капіталу, вираженого в рівні освіти і можливостях задіяння його креативного потенціалу для розвитку.

Таблиця 3.16

Стандартні значення індикаторів оцінки первинної модернізації

Індикатори		стандарт	Реальне значення 2017 р.	примітка	Індекс
Економічні індикатори	ВНП на душу населення (або ВНД на душу населення) дол. США	20092 в 2017 р.	2421	позитивний індикатор	0,12
	Частка осіб, зайнятих в сільському господарстві (відношення зайнятих в сільському господарстві до загальної кількості зайнятих) **	<30%	17,7	Зворотний індикатор	1,69
	Частка доданої вартості в сільському господарстві (відношення доданої вартості в сільському господарстві до ВВП **	<15%	10,2	Зворотний індикатор	1,47
	Частка доданої вартості в сфері послуг (відношення кінцевої вартості в сфері послуг до ВВП)	> 45%	71,3	Позитивний індикатор	1,58
Соціальні індикатори	Частка міського населення у всьому населенні в цілому	> 50%	69,5%	Позитивний індикатор	1,39
	Медичне обслуговування (число лікарів на 1000 чоловік)	> 1 ‰	4,4	Позитивний індикатор	4,4
	Рівень дитячої смертності **	<30 ‰	7,6	Зворотний індикатор	3,95
	Очікувана тривалість життя	> 70 років	72	Позитивний індикатор	1,03
Індикатори знання	Рівень грамотності серед дорослих	> 80%	99	Позитивний індикатор	1,24
	Частка студентів, які здобувають вищу освіту серед населення у віці від 18 до 24 років	> 15%	43	Позитивний індикатор	2,87
Індекс первинної модернізації					1,98

* Індекс підраховується як відношення реального значення індикатора до стандартного.

Джерело: розраховано автором

Так, розглядаючи феномен креативної економіки в США, Річард Флоріда виділяє наступні її кількісні параметри [336]: 1. Систематичне інвестування в креативність і формі витрат на НДДКР. 2. Стабільне зростання практичної віддачі від досліджень впродовж останнього століття, особливо в другій його половині. 3. Кількість патентів, що щорічно видаються в США більш ніж потроїлося за останні 50 років. 4. Істотне збільшення кількості професіоналів, зайнятих креативною технічною

роботою (інженери, учені). 5. Різке збільшення числа людей, працюючих в області культури і художньої творчості, за останні 100 років. Використовується зворотне відношення, якщо індикатор позначений як зворотний. Значення більше 100 прирівнюються до 100. Індекс первинної модернізації по Україні в 2017 році становить 1,98, що є достатнім показником та свідчить про перехід модернізації на стадію розквіту відповідно до даних табл. 3.17.

Таблиця 3.17

**Стандарти класифікації і задані значення сигнальних індикаторів
первинної модернізації**

	Відношення доданої вартості в сільському господарстві до ВВП	Відношення доданої вартості в сільському господарстві до доданої вартості в промислової продукції	Задане значення	Відношення доданої вартості в сільському господарстві до ВВП	Відношення доданої вартості в сільському господарстві до доданої вартості в промислової продукції
				Реальне значення	
Перехідна фаза	<5%	<0,2	4	*	*
Фаза розквіту	≥5%; <15%	≥0,2; <0,8	3	10,2	0,55
Фаза розвитку	≥15%, <30%	≥0,8; <2,0	2	*	*
Початкова фаза	≥30%, <50%	≥2,0; <5,0	1	*	*
Традиційне суспільство	≥50%	≥5,0	0	*	*
	Співвідношення зайнятості в сільському господарстві до загальної зайнятості	Співвідношення зайнятості в сільському господарстві до зайнятості в промисловості	Задане значення	Співвідношення зайнятості в сільському господарстві до загальної зайнятості	Співвідношення зайнятості в сільському господарстві до зайнятості в промисловості
				Реальне значення	
Перехідна фаза	<10%	<0,2	4	*	*
Фаза розквіту	≥10%, <30%	≥0,2; <0,8	3	17,7	*
Фаза розвитку	≥30%, <50%	≥0,8; <2,0	2	*	1,17
Початкова фаза	≥50%, <80%	≥2,0; <5,0	1	*	*
Традиційне суспільство	≥80%	≥5,0	0	*	*

Джерело: розраховано автором

Фазове значення первинної модернізації України в 2017 р. склало $3+3+3+2=11/4=2,750$.

Частина індикаторів універсальна і тому використовується при оцінці як постіндустріальної стадії модернізації, так і неоіндустріальної модернізації. Індекс вторинної підраховується як середня індексів чотирьох сфер життєдіяльності людей. Іноді результати аналізу структур промисловості і зайнятості не відповідають загальному рівню модернізації, можливо, внаслідок статистичних або специфічних для країни відмінностей. Тому фазу розвитку слід коригувати відповідно до ступеня здійснення первинної модернізації.

Відповідно до даних табл. 3.18 сигнальні індикатори і фазові значення вторинної модернізації України знаходять на стадіях розвитку та початковій, це свідчить про неможливість розрахунку інтегрованого індексу модернізації повного переходу і закінчення вторинної модернізації.

Таблиця 3.18

Сигнальні індикатори і фазові значення вторинної модернізації

Сигнальні індикатори	Фази ВМ	Стандарти значень індикаторів	Реальні значення індикаторів	Задані значення фаз
Частка доданої вартості в матеріальній сфері (сільське господарство і промисловість) до ВВП (ВРП), в%	розквіту	<20%		3
	розвитку	≥20%;<30%	28,7	2
	початкова	≥30%;<40%		1
	підготовча	≥40%		0
Частка зайнятості в матеріальній сфері (сільське господарство і промисловість) в загальній зайнятості, рази	розквіту	<20%		3
	розвитку	≥20%;<30%		2
	початкова	≥30%;<40%	32,8	1
	підготовча	≥40%;<50%		0
Частка витрат на НДДКР в ВВП (ВРП) *,%	розквіту	3%		3
	розвитку	≤ 3%, 2%		2
	початкова	≤ 2%, 1%		1
	підготовча	≤ 1%	0,45	0
Частка інноваційних товарів, робіт, послуг від загального обсягу відвантаженої продукції *,%	розквіту	9,0		3
	розвитку	≤ 9,0, 6,0;		2
	початкова	≤ 6,0, 3,0		1
	підготовча	≤ 3,0	0,7	0

Джерело: розраховано автором

Оцінюючи рівень модернізації економіки країни та з огляду на

негативні тенденції деіндустріалізації, необхідним є реальне реформування промислового сектора, і агропромислового виробництва зокрема.

Сучасний динамічний стан середовища існування підприємств вимагає швидкої реакції відповідно до зміни потреб та вподобань споживачів, обмеженість матеріальних, фінансових, ресурсів, глобалізаційних процесів, впровадження інноваційних технологій на основі конвергенції. Тож підприємства мають звернути увагу на альтернативні конкурентні стратегії в межах загальної логіки конкурентної поведінки, які базуються на альтернативних конкурентних стратегіях: інновацій; інвестицій; ресурсів; накопиченого багатства.

Зауважимо, що найбільш конкурентоздатними будуть ті підприємства, які конкурують на основі інновацій. Тобто, використання інновацій будь якої підсистеми має стати пріоритетним напрямком стратегії кожного підприємства, зокрема і агропромислового підприємства.

При цьому, підприємствам, окрім власне інвестування коштів у великих розмірах у інноваційну діяльність, потрібно окреслити основні напрями та логіку побудови і, відповідно до них, забезпечити ефективне використання вкладених ресурсів. Раціонально побудована інноваційна стратегія допоможе визначити найбільш ефективні напрями та рівень пропонування інновацій щодо кожної сфери діяльності підприємства при формуванні ланок ланцюга вартості з огляду на складові елементи відповідно рівню віддачі від впровадження інновацій для збільшення обсягів виробництва, реалізації, виходу на нові ринки та подальшого ефективного розвитку.

Практика показує, що рівень ефективності та прибутковості підприємства залежить в першу чергу від ефективного використання інновацій в межах обраної стратегії довгострокового зростання і технологічного розвитку, і в другу від обсягів фінансування науково-дослідних робіт та інноваційної діяльності.

Питання вибору адекватної інноваційної стратегії кожного підприємства, яка обумовлена інноваційними цілями розвитку, рівнем

кадрового потенціалу, станом матеріальної та дослідної бази, матеріальних активів, рівнем впровадження інновацій та нових технологій, виду продукції та її асортиментом, частки ринку, рівнем ризиковості, готовності, можливостей тощо, є загальним основним завданням управління підприємством та подальшим розвитком і забезпеченням рівня конкурентоспроможності в динамічному середовищі.

Стратегічними альтернативами для забезпечення конкурентної переваги підприємству можуть стати стратегії диференціації за різними параметрами, за логікою оптимізації витрат, мінімальних витрат, стратегії упередження тощо. Такі стратегічні альтернативи визначено в табл. Л.5, додатку Л.

Можна виділити також систему ресурсних стратегій в комбінації з функціональними, заснованих на організаційних, технічних та економічних інноваціях; стратегію наукових досліджень, виробничу, маркетингову, які базуються на інноваційних методах заміни ресурсів, впровадженню ресурсозберігаючих технологій, раціональному управлінню запасами, економії.

На сьогодні в вітчизняні підприємства мають проблему забезпечення інноваційного менеджменту, насамперед стратегічного спрямування, який повинен визначати головні напрямки як основної, так і інноваційної діяльності, а також інвестування, де альтернативними стратегіями є збільшення або скорочення інвестицій, відмова від інвестування певного напрямку, основного виробництва, інвестування нових напрямів діяльності або нетипових видів діяльності.

Отже, з одного боку, стратегію інновацій ми позиціонуємо як загальну комплексну стратегію, яка формує інші стратегії стратегічного набору підприємства та задає їм напрям інноваційного шляху вирішення проблем, які пов'язані з забезпеченням конкурентоспроможності підприємства на основі отримання конкурентних переваг по кожній ланці формування ланцюга додаткової вартості кожного виду діяльності підприємства і забезпечення на цій основі прибутковості. Тут інноваційна стратегія виступає

як логічний процес побудови стратегії, а як результат, що визначає напрями інноваційної діяльності з метою забезпечення конкурентоспроможності та розвитку підприємства на тривалу перспективу.

Проте інноваційну стратегію можна розглядати і як функціональну стратегію – стратегію науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, в якій обґрунтовуються конкретні інновації на підприємстві. Залежно від потреб та можливостей підприємства здійснювати дослідження та розробки інновацій, або за умови відмови від проведення власних НДДКР, вибір поведінки щодо організації підсистеми щодо інновацій, інноваційного процесу на підприємстві можна зазначити такі стратегічні альтернативи: проведення досліджень власними силами; придбання патентів та ліцензій; замовлення на проведення НДДКР стороннім організаціям; проведення таких робіт на коопераційній основі; купівля технологій, які готові до впровадження; відмова від інновацій.

Саме власні інновації в першу чергу сприяють підвищенню рівня конкурентоспроможності підприємства та зростанню його прибутковості завдяки інноваціям, які можуть забезпечити:

- зниження собівартості продукції;
- збільшення обсягів виробництва та продажу продукції;
- створення сприятливих умов для виробництва нової, конкурентоспроможної продукції.

Комплексну інноваційну стратегію можна за змістом сформулювати з направлених згідно головних цілей складових: продуктової, процесної, ресурсної та ринкової.

Вибір змісту такої стратегії здійснювати на основі «дерева структури та стратегічних альтернатив» інноваційної стратегії, побудованого за методикою «структурування проблем» і принципом MacKinsey: mutually exclusive collectively exhaustive (MECE) – «взаємно виключні, колективно вичерпні», коли проблема розділяється на окремі питання, що не стикаються між собою, і далі впевнитись в тому, що враховано все, що стосується

проблеми [244], що дозволяє схематично показати зміст та сформувати інноваційну стратегію для конкретного підприємства.

Стратегія лежить в основі успіху організації, що вимагає жорсткого вибору кроків, які підприємство зробить тепер і в майбутньому. Але для встановлення вигашної стратегії лідерам потрібно чітко розуміти динаміку, що сприяє змінам та інноваціям, та інструменти для забезпечення можливостей зростання та зменшення ризику, забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

А цьому має слугувати чітке визначення типів та детальна декомпозиція інноваційної стратегії за різними її складовими та альтернативами, а також доступні і зрозумілі методики формування її альтернатив і відбору серед них найбільш придатних для реалізації у складі збалансованого портфеля інноваційних стратегій.

Процес формування економічної поведінки містить аналітичний етап, що включає аналіз інституційного середовища, сценарний аналіз, аналізу галузі, ринків, технологій, продуктів, ресурсів, інновацій у галузі, а також креативний підхід, що узагальнює процеси формування стратегії для існуючого і нового бізнесу, формування стратегії поведінки, стратегічне планування, оцінку результатів, корегування поведінки. Однак часто такий процес не враховує ступінь невизначеності, нестабільності та ризику, що притаманні сучасному економічному середовищу.

Концептуалізація результатів наведених досліджень дозволила запропонувати модель формування економічної поведінки суб'єкта господарювання, яка на першому етапі передбачає визначення стадії розвитку суб'єкта господарювання, що вимагає обробки наявної інформації: вибір показників певної підсистеми для аналізу; нормалізація даних для кількісних показників; виконання експертного оцінювання якісних показників.

Стратегічний рівень, як окрема складова економічної поведінки визначає головні напрямки діяльності підприємства, далі тактичний рівень визначає та реалізує основні дії, та керує їх виконанням, ситуаційний рівень

координує дії в залежності від умов, особливостей та впливу непередбачених чинників. спрямування.

Висновки до розділу 3

1. Проведена інтегральна оцінка рівня людського розвитку та сформована матрицю розподілу за особливостями динамічних зрушень у рейтингах з розподілом їх на лідерів, аутсайдерів та умовно-стабільні регіони із стабільними динамічними позиціями, нестабільними по зростанню чи спаду та різноспрямованими коливаннями, можна відмітити в загальному позитивну тенденцію зростання рівня людського розвитку в цілому по Україні та у всіх регіонах, за виключенням відсутності даних по тимчасово окупованих територіях. Встановлено, що крім підвищення рівня людського розвитку відбулось зростання розривів між вищим та нищим рівнями першої та четвертої груп, що хоча і не заперечує тенденцію зростання, але свідчить про збільшення розшарування міжобласних рівнів людського розвитку за особливостями динамічних зрушень у рейтингах, а коефіцієнти варіації в динаміці дають уявлення про конвергенцію або дивергенцію, доведено що досягнуті параметри людського розвитку в Україні істотно відстають від «ідеальної» траєкторії за умови досягнення кожного з визначених цільових індикаторів.

2. Встановлено невідповідності наявних навичок працівників з потребами та вимогами роботодавців, а тому для конкурентних переваг на ринку праці необхідно формувати навички майбутнього такі як крос-культурна компетентність (вміння працювати в мультикультурному середовищі); обчислювальне мислення (вміння працювати з різноманітними даними, переводити їх у загальні поняття); знання нових медіа (вміння оцінювати новий контент, використовувати кожен з видів у відповідній ситуації, ефективна та безпечна комунікація в сучасному світі); крос-дисциплінарні знання (вміння опановувати та розуміти різні дисципліни,

використовуючи набуті знання в поєднанні); віртуальна колаборація (вміння продуктивно співпрацювати у віртуальному середовищі та команді); креативність (застосовувати творчий підхід та інноваційність); громадянська грамотність, глобальна поінформованість, здатність адаптуватися у космополітичному суспільстві, яке схильне до глобалізації, що сприятиме вирішенню соціальних проблем на регіональному рівні, підвищенню добробуту населення та всебічному розвитку особистості, а отримані результати створюють належні наукові засади розроблення та обґрунтування напрямів та шляхів підвищення рівня гідності праці у контексті виконання завдань сталого людського розвитку.

3. Визначено чинники створення нового підприємства в моделі GEM на основі врахування структурних умов розвитку, можливості та здібності підприємництва для процвітання країни пов'язані з розвитком підприємництва та використання розподілу економік країн за типами, як подано у звіті з визначення показника глобальної конкурентоспроможності: факторно-орієнтовані економіки, ефективно-орієнтовані та інноваційно-орієнтовані. Визначено, що в інноваційно-орієнтованій економіці передбачається більша кількість інноваційних підприємств порівняно з менш розвинутими економіками; у факторно-орієнтованих економіках спостерігається вища кількість підприємств, що народжуються, а створення власного бізнесу є необхідністю через відсутність альтернативних варіантів зайнятості, а пріоритетами для розвитку виступають базові умови: розвиток інститутів, інфраструктури, макроекономічної стабільності, охорони здоров'я та початкової освіти, запропоновано запровадити заходи щодо розвитку та ефективного використання людського капіталу, потрібно здійснити значну кількість інституціональних перетворень як на макро-, так і на мікрорівнях у соціально-економічній сфері для того щоб підвищити рівень конкурентоздатності вітчизняного людського капіталу та посідати високі позиції в світових рейтингах.

3.4. Запропоновано концептуальну модель визначення економічної поведінки суб'єкта господарювання, яка базується на циклічності розвитку економічних процесів і враховує не лише кількісні, але й якісні зміни економічної системи, враховує стадії життєвого розвитку підприємств з огляду на стадії розвитку економіки при визначенні стратегії підприємства.

Пропонуємо при формуванні економічної поведінки на основі аналізу показників визначати стадії розвитку підприємства, відносно стадії розвитку економіки: базового розвитку; перехідна від базового до ефективного розвитку; стадія керованої ефективності; перехідна від ефективного до інноваційного; стадія інноваційного розвитку. Стратегічний рівень економічної поведінки визначає головну мету і напрямки діяльності підприємства, тактичний окреслює основні дії та заходи для їх досягнення, ситуативний рівень регулює та коригує поведінку при виявленні непередбачених факторів, враховуючи поточні і надзвичайні зміни.

Сучасний динамічний стан середовища існування підприємств вимагає швидкої реакції відповідно до зміни потреб та вподобань споживачів, обмеженість матеріальних, фінансових, ресурсів, глобалізаційних процесів, впровадження інноваційних технологій на основі конвергенції. Тож підприємства мають звернути увагу на альтернативні конкурентні стратегії в межах загальної логіки конкурентної поведінки, які базуються на стратегіях інновацій; інвестицій; ресурсів; накопиченого багатства.

РОЗДІЛ 4.

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НЕОІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

4.1. Модернізація технічного базису агропромислових підприємств

Пріоритетним напрямом функціонування національної економіки країни сьогодні є ефективний економічний розвиток сільського господарства. Проте його наявна матеріально-технічна база значним чином обмежує можливості зростання рівня ефективності сільськогосподарських підприємств. Зосередивши увагу на розвитку сільськогосподарської галузі та узагальнюючи наукові підходи, вважаємо, що матеріально-технічна база складається із земельних, матеріально-виробничих ресурсів, матеріально-технічних елементів та біологічних ресурсів, взаємозалежних та взаємопов'язаних між собою, залучених для досягнення поточних і стратегічних цілей.

Аналізуючи дані таблиці 4.1 можна зазначити, що вартість основних засобів за 2000-2017 роки зросла в 9,3 рази, а за період 2010-2017 рр. – в 6,1 рази. Показник ступеня зносу засобів зріс на 11,4 %, що свідчить про негативну тенденцію значного ступеня зносу основних засобів в країні. Однак, з огляду на показники минулих років, коли знос засобів був на рівні 73-83 %, рівень показника в 2017 р. має скоріше позитивний характер. Вартість основних засобів сільського господарства зростає за період 2010-2017 рр. в 4,5 рази, однак це є не достатнім для оновлення матеріально-технічного забезпечення галузі і призводить до виникнення проблем у виробництві. Розглядаючи склад і структуру основних засобів України за видами економічної діяльності на основі табл. 4.2 зазначимо, що вартість основних засобів України за видами економічної діяльності в сільському господарстві зросла в 4,5 разів, однак, беручи до уваги падіння курсу гривні, в еквіваленті долара США за курсом можна говорити про її скорочення.

Таблиця 4.1

Вартість основних засобів підприємств України

Роки	У фактичних цінах на кінець року, млн грн		Ступінь зносу, %
	первісна (переоцінена) вартість	залишкова вартість	
2000	828822	466448	43,7
2001	915477	503278	45,0
2002	964814	512235	47,2
2003	1026163	538837	48,0
2004	1141069	587453	49,3
2005	1276201	661565	49,0
2006	1568890	774503	51,5
2007	2047364	993346	52,6
2008	3149627	1251178	61,2
2009	3903714	1597416	60,0
2010	6648861	1731296	74,9
2011	7396952	1780059	75,9
2012	9148017	2135987	76,7
2013	10401324	2356962	77,3
2014	13752117	2274922	83,5
2015	7641357	3047839	60,1
2016	8177408	3428908	58,1
2017	7733905	3475242	55,1
Відношення 2017 р. до 2000 р., %	в 9,3 рази	в 7,5 рази	11,4 в.п.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики

На даний час продовжено мораторій на продаж сільськогосподарських угідь і вартість даного ресурсу не включена до загальної вартості основних засобів. Крім того, вибуття основних виробничих засобів галузі на сьогодні значно перевищує обсяг їх надходження. Нині лише агрохолдинги та потужні сільськогосподарські підприємства можуть забезпечити виконання виробничих процесів високопродуктивними та якісними машинами й устаткуванням, у тому числі імпортними. Високий ступінь зносу основних засобів викликає значні витрати на їх утримання і ремонт та негативно впливає на рівень прибутку підприємств агропромислового комплексу і, як наслідок, на можливості фінансування інноваційних проектів.

Таблиця 4.2

Вартість та структура основних засобів України за видами економічної діяльності

	2005 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.		Віднош.
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	2017 р. до 2005 р., %
Усього	1276201	100	6648861	100	7396952	100	9148017	100	10401324	100	13752117	100	7641357	100	8177408	100	7733905	100	в 6,1 р.
Сільське господарство,	76034	6,0	113388	1,7	118019	1,6	137640	1,5	156013	1,5	171392	1,2	210169	2,8	270467	3,3	341622	4,4	в 4,5 р.
Промисловість	456738	35,8	1101199	16,5	1116367	15,1	1603646	17,5	1749110	16,8	1937821	14,1	3842517	50,3	3072954	37,6	2454483	31,7	в 5,4 р.
Добувна промисловість	80012	6,3	141164	2,1	204255	2,8	231128	2,5	309757	3,0	362722	2,6	379055	5,0	410018	5,0	422959	5,5	в 5,3 р.
Переробна промисловість	245800	19,3	705712	10,6	644566	8,7	677880	7,4	599980	5,8	756277	5,5	1656971	21,7	1792101	21,9	1168230	15,1	в 4,7 р.
Будівництво	24682	1,9	63113	0,9	65297	0,9	75504	0,8	82646	0,8	64352	0,5	62090	0,8	72810	0,9	78704	1,0	в 3,2 р.
Оптова та роздрібна торгівля	36673	2,9	106254	1,6	123393	1,7	138139	1,5	123041	1,2	125507	0,9	135378	1,8	175422	2,1	195377	2,5	в 5,3 р.
Транспорт, поштова діяльність	184342	14,4	3816055	57,4	4620921	62,5	5634650	61,6	6403272	61,6	9752902	70,9	1418312	18,6	1562079	19,1	1280369	16,6	в 7,0 р.
Фінансова та страхова діяльність	15439	1,2	54676	0,8	5805	0,08	39711	0,4	57048	0,5	49718	0,4	51238	0,7	70977	0,9	66275	0,9	в 4,3 р.
Операції з нерухомим майном	303927	23,8	798044	12,0	766183	10,4	887738	9,7	652366	6,3	533328	3,9	666855	8,7	804040	9,8	928615	12,0	в 3,0 р.
Державне управління, оборона; соціальне страхування	34901	2,7	50971	0,8	34238	0,5	33389	0,4	380	0,0	389	0,0	581	0,01	615	0,01	264	0,0	0,8
Освіта	51639	4,0	72520	1,1	45344	0,6	46302	0,5	3246	0,03	3117	0,02	3117	0,04	3596	0,04	3785	0,05	7,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	38726	3,0	62377	0,9	12301	0,2	13431	0,2	14001	0,1	11124	0,08	12912	0,2	21245	0,3	17359	0,02	44,8

Джерело: складено згідно даних Державної служби статистики України

Тенденції відтворення галузевих основних засобів гірші ніж в цілому по національній економіці. Структура авансованого аграрного капіталу характеризується диспропорційністю не на користь основних виробничих засобів. Кількість та якість основних виробничих засобів не відповідає технологічній потребі, а забезпеченість вітчизняних підприємств, зокрема сільськогосподарських значним чином відстає від рівня розвинених країн.

Оцінюючи наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних в сільському господарстві, зазначимо, що скоротилась кількість тракторів в розрахунку на 10 тис. га ріллі на 14 %, однак дещо зріс показник середньої потужності двигуна трактора (на 17,3 %), що може свідчити про певне оновлення машинно-тракторного парку технікою нового покоління (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

**Динаміка наявності техніки, енергетичних потужностей в
сільському господарстві**

Роки	Трактори на 10000 га ріллі	Середня потужність двигуна трактора, кВт	Зернозбиральних комбайнів на 10000 га посівної площі, шт.	Установки та агрегати для доїння корів, тис. шт	Енергетичні потужності в розрахунку на 100 га посівної площі, кВт	Капітальні інвестиції в сільське господарство у фактичних цінах; млн грн
2010	78	83,0	36	10,9	193	11062,6
2011	78	86,0	38	10,8	187	16466,0
2012	78	85,9	41	11,2	213	18883,7
2013	76	88,4	37	11,2	218	18587,4
2014	70	90,4	39	10,5	208	18795,7
2015	68	94,1	35	10,2	166	30154,7
2016	71	95,1	38	10,3	175	50484,0
2017	67	97,4	32	9,8	165	64243,3
Відношення 2017 р. до 2010 р., %	85,9	117,3	88,9	89,9	85,5	в 5,8 рази

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Скорочено кількість зернозбиральних комбайнів на 11 % та техніки для доїння корів – на 14,5 %. Негативна тенденція зменшення кількості технічних засобів та розширення посівних площ призводить до збільшення

навантаження на одиницю техніки. Проте зростають капітальні інвестиції в сільське господарство в 5,8 разів за 2010-2017 рр., що чинить позитивний вплив на загальний приріст рівня ВВП. В аграрних підприємствах інвестиції в основні засоби за рахунок амортизації знижуються щороку і причиною є відставання темпів переоцінки основних фондів від їх дійсної вартості в умовах інфляції. Амортизаційна політика в Україні на сьогодні не має інвестиційного спрямування з трьох причин: 1) фактична норма амортизації не відповідає потребам простого відтворення; 2) база амортизаційних відрахувань не відображає її реальної ринкової вартості; 3) кошти амортизаційного фонду використовуються не за призначенням [232].

Розвиток АПК передбачає наявність матеріально-технічної бази, що відповідає рівню передових країн світу та вимогам новітніх технологій. Вважаємо, що сучасні темпи оновлення матеріально-технічної бази аграрної сфери відбувається на незадовільному рівні. Саме тому стратегічним завданням є підвищення показника фондозабезпечення і фондовіддачі та розвиток техніко-технологічного потенціалу на інноваційній основі при умові відповідності основних засобів світовим стандартам.

Діючи через певні важелі, держава прагне до досягнення максимального виробництва ВВП і розподілу його з урахуванням інтересів населення країни. Для моніторингу та контролю досягнення стратегічних цілей в частині відтворення та оновлення основних засобів слід використовувати ряд ключових індикаторів розвитку. Зокрема таким індикатором слугує співвідношення частки інвестицій в основний галузевий капітал у загальних інвестиціях національної економіки з питомою вагою галузі у валовій доданій вартості країни: відповідно до потреби в основних засобах сільськогосподарського призначення, але не менше частки у валовій доданій вартості країни.

В умовах обмежених фінансових можливостей сільськогосподарських виробників та державного бюджету з метою вирішення проблем відтворення та оновлення основних засобів сільського господарства варто:

- частку інвестицій в основний капітал сільськогосподарських виробників у інвестиціях в основний капітал національної економіки слід підтримувати на рівні не менше частки сільського господарства у валовій доданій вартості країни, тобто на даний час 12,1 %;
- удосконалити форми, напрями і розміри державної підтримки оновлення основних засобів сільського господарства із застосуванням обґрунтованої еквівалентної ціни сільськогосподарської продукції та пріоритетних напрямів розвитку галузей;
- посилити державну інвестиційну підтримку сільськогосподарських виробників середніх та малих форм господарювання;
- забезпечити державну підтримку оновлення основних засобів на високотехнологічні, енергозберігаючі, екологічно безпечні види;
- сприяти розвитку агролізингу через державні програми (зниження відсотків лізингових платежів для галузі; надання пріоритетності оренді; упровадження лізингу високопродуктивної худоби;
- вдосконалювати амортизаційну систему в інвестиційному напрямі шляхом стимулювання використання амортизаційного фонду за призначенням, удосконалення методики нарахування амортизації, запровадження пріоритетною прискореної системи амортизації;
- сприяти залученню інвестицій з інших галузей національної економіки шляхом стимулювання створення агропромислових об'єднань;
- сприяти залученню прямих іноземних інвестицій шляхом створення спільних підприємств, поглиблення співпраці з міжнародними фінансовими установами [190].

Поряд із заходами по вирішенню проблем розширеного відтворення та оновлення основних засобів сільського господарства необхідним є формування інформаційної системи з наявною оперативною інформацією стосовно кількості, видів, якісних показників, вартості та переоцінки складових матеріально-технічної бази підприємств сільського господарства для визначення рівня капіталізації та удосконалення амортизаційної політики.

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017-2021 роки» одним з пріоритетів визначає технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу та застосування технологій більш чистого виробництва, охорони навколишнього природного середовища за рахунок розробки та впровадження технологій: виробництва, збереження і переробки високоякісної рослинницької продукції; адаптивного ґрунтоохоронного землеробства; новітніх біотехнологій у рослинництві, тваринництві та ветеринарії; технологічного оновлення виробництва продукції скотарства та свинарства; створення високопродуктивних альтернативних джерел для отримання пального; виробництва діагностиків захворювань тварин і засобів їх захисту; виробництва діагностиків захворювань рослин; раціонального надро- та землекористування; прогресивних технологій водозабезпечення, водокористування та водовідведення; замкненого циклу, технологій очищення, переробки та утилізації промислових і побутових відходів; поводження з радіоактивними відходами та зменшення їх негативного впливу на навколишнє природне середовище; зменшення шкідливих викидів [103; 104].

Основними напрямками вирішення проблеми розширеного відтворення технічних засобів є об'єктивне регулювання паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, зміна амортизаційної політики в напрямі підвищення її значення для прискорення модернізації машинно-тракторного парку, реформування вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, державна підтримка техніко-технологічного переоснащення аграрного виробництва та сільськогосподарського машинобудування [181].

Для забезпечення розширеного відтворення основних засобів сільського господарства перевищення рівня оновлення та придбання основних засобів над рівнем їх вибуття та списання повинно бути більшим

ніж у 1,5 рази. Частка нових основних засобів в сільськогосподарських підприємствах повинна складати біля 50 %, і показник фондоозброєності та фондозабезпеченості повинен зростати не менше як на 10 % для суттєвого та якісного оновлення матеріально-технічної бази галузі [13].

Для реалізації стратегічної мети відтворення техніко-технологічного забезпечення аграрної сфери необхідно досягти співвідношення між придбанням та списанням наявної сільськогосподарської техніки відповідно 15 % до 8 %, навантаження на одиницю сільськогосподарської техніки (га, тонни, ін.) згідно технологічної потреби.

При формуванні матеріально-технічної бази доцільно використовувати нормативну потребу основних засобів на виробництво окремих видів продукції – це вартісні питомі параметри будівель, споруд, силових і робочих машин, транспортних засобів продуктивної худоби, багаторічних насаджень, інших видів основних засобів на одиницю посівної площі, одну голову худоби і птиці, 1 тонну продукції залежно від рівня урожайності культур та продуктивності тварин. При розрахунку таких даних обов'язково беруться до уваги рівень науково-технічного прогресу в усіх сферах та видах робіт, інші умови та фактори, які впливають на обсяги та структуру основних засобів, їх питомі розміри. Такі нормативи розроблені в Національному науковому центрі «Інститут аграрної економіки» в розрізі природно-економічних зон і України в цілому [124].

Обґрунтування потреби сільського господарства в основних засобах проведено з використанням даних про перспективні площі посіву культур, їх урожайність, поголів'я тварин та їх продуктивність, обсяги виробництва різних видів продукції (табл. 4.4).

Як видно із даних, потреба сільськогосподарських підприємств 2020 року буде вищою від наявної вартості основних засобів втрое, а 2025 року в чотири рази. Домогосподарства в сільській місцевості матимуть потребу в основних засобах на фактичному рівні підприємств на даний час. При наявних темпах приросту основних засобів згідно встановленої

нормативної потреби можливе формування матеріально-технічної бази у 2030-2035 роках.

Таблиця 4.4

**Нормативна потреба в основних засобах на виробництв
сільськогосподарської продукції на період до 2025 року, млрд грн**

Назва основних засобів	Сільськогоспо-дарські підприємства		Домогосподарства в сільській місцевості		Усі категорії господарств	
	Рік					
	2020	2025	2020	2025	2020	2025
Будівлі, споруди, передавальні пристрої	420,5	536,6	173,4	221,3	593,9	757,9
Машини та обладнання	298,5	380,9	123,1	157,1	421,6	538,0
Транспортні засоби	65,3	83,3	26,9	34,3	92,2	117,6
Продуктивна худоба	45,6	58,2	18,9	24,1	64,5	82,3
Багаторічні насадження	9,3	11,9	3,8	4,9	13,1	16,8
Вимірювальні прилади, інвентар, інструменти та ін.	94,2	120,2	38,9	49,8	133,2	170,0
Всього	933,4	1191,1	385,0	491,5	1318,4	1682,6

Джерело: дані ННЦ «Інститут аграрної економіки».

Вважаємо, що система матеріально-технічного забезпечення повинна бути заснована на засадах всебічного запровадження інновацій, нових технологій і джерел фінансування для удосконалення та модернізації технічного забезпечення, раціонального використання природних ресурсів, а необхідною умовою можна визначити якісне перетворення ресурсів – це дозволить сформувати ресурсний потенціал, який здатний реалізувати стратегічні пріоритети економічного розвитку.

Одним з прогресивних методів матеріально-технічного забезпечення виробництва є лізинг, оскільки він посідає друге місце у світовій економіці за обсягом інвестицій після банківського кредиту і є інструментом інноваційного розвитку сільського господарства на інвестиційних засадах.

Світова практика показує, що використання лізингу є досить розповсюдженим та важливим, особливо для малих і середніх підприємств. Лізинг розвивається дуже активно у розвинутих країнах. Так, в США за

2017 р. обсяг лізингових операцій склав 100 млрд дол. і 78% підприємців тут використовують лізингові послуги. У Німеччині за 2017 рік сума операцій лізингу становила 25,5 млрд євро, Великій Британії – 39,1 млрд євро. За першу половину 2017 р. в Словаччині було укладено нових договорів лізингу на 1,1 млрд євро, а у Польщі – на 7,3 млрд євро. За даними Європейської комісії, лізинг є джерелом фінансування для 48% малих та середніх підприємств у ЄС. Тобто, приклади розвинутих країн демонструють можливість використання лізингу для ефективного способу фінансового інвестування в основні виробничі засоби, особливо це важливо для розвитку малих та середніх підприємств галузі АПК.

Станом на кінець 2018 р. право на надання послуг фінансового лізингу, на підставі ліцензії, виданої Нацкомфінпослуг, мають 116 юридичних осіб – лізингодавців та 389 фінансові компанії. Всього до «Переліку юридичних осіб, які мають право надавати окремі фінансові послуги» та перебувають на обліку в Нацкомфінпослуг, внесено інформацію про 167 юридичних осіб – лізингодавців.

Протягом 2018 року фінансовими компаніями та юридичними особами, які не мають статусу фінансових установ, але можуть згідно із законодавством надавати фінансові послуги, укладено 10 323 договорів фінансового лізингу на суму 22 193,1 млн грн

Вартість об'єктів лізингу, що є предметом договорів, станом на 31.12.2018 р. становить 16 150,1 млн грн Вартість чинних договорів фінансового лізингу за 2018 р. становить 25 226,4 млн грн

Близько 97,0% усіх послуг фінансового лізингу протягом 2018 року надано юридичними особами – суб'єктами господарювання, які не є 9 фінансовими установами (табл. 4.5).

При тому 95,6 % лізингових послуг, наданих лізингодавцями, припадає на 20 найбільших юридичних осіб – лізингодавців. За підсумками 2018 року спостерігається збільшення кількості договорів фінансового лізингу на 33,2%

(2571 одиниці) порівняно з 2017 роком. При цьому, вартість договорів фінансового лізингу збільшилась на 71,1% (на 9225,5 млн грн).

Таблиця 4.5

Вартість договорів фінансового лізингу та їх кількість, укладених юридичними особами та фінансовими компаніями

Період	Вартість договорів фінансового лізингу, укладених за період, (млн грн)		Кількість договорів фінансового лізингу (од.), укладених за період	
	юридичними особами	фінансовими компаніями	юридичними особами	фінансовими компаніями
2010 р.	4965,0	7,6	5090	14
2011 р.	11327,7	9,7	10906	14
2012 р.	14708,8	1,7	10826	6
2013 р.	31536,6	16,5	11051	32
2014 р.	7181,0	257,4	8940	26
2015 р.	6241,4	20,2	4098	21
2016 р.	9755,0	67,3	9122	38
2017 р.	12814,2	153,4	7699	53
2018 р.	21519,3	673,8	8739	1584
Відношення 2018 р. до 2010 р., %	в 4,3 р.	в 88,6 р.	171,7	в 113 р.

Джерело: розраховано за даними [138]

Протягом 2017 року фінансовими компаніями та юридичними особами, які не мають статусу фінансових установ, але можуть згідно із законодавством надавати фінансові послуги, укладено 7752 договори фінансового лізингу на суму 12967,6 млн грн. Вартість об'єктів лізингу, що є предметом договорів, становить 10417,5 млн грн 55,4% ринку на початок 2018 р. займають лізингові компанії, що відображує сукупний портфель лізингових операцій [217].

На другому місці за обсягом лізингових операцій банки – ринкова частка 43,7%. На небанківські фінансові установи припадало лише 0,84% ринку. За даними Українського об'єднання лізингодавців, 16 членів даного об'єднання формують майже 70% українського ринку. 2017 року у лізинг сільському господарству було передано: тракторів (50%); зернозбиральних комбайнів (25%); оброблювальної техніки – 25% [286].

На українському ринку домінує фінансовий лізинг, що характерно на

початковому етапі розвитку, оскільки клієнти здебільшого зацікавлені в отриманні предмета лізингу у власність наприкінці дії договору лізингу. Відсоткові ставки у гривнях за лізинговими угодами становлять 25-30 %, а з прив'язкою до курсу долара США в середньому становлять 10-12 %. У середньому авансовий платіж становить від 20 до 40 %, з тенденцією до поступового зниження суми, яка вимагається при підписанні угоди. Зазвичай лізинг недоступний для компаній, які не можуть надати фінансову звітність за три роки. Середня сума договору становить від 500 тис. до 1 млн грн. Також варто зазначити, що найбільші лізингові компанії не зацікавлені в фінансуванні малих угод. Лізингові угоди укладають у гривнях без прив'язки або з прив'язкою до курсу долара США/євро.

Вартість договорів фінансового лізингу на кінець періоду за обладнання представлена в таблиці М.1, додаток М.

Протягом 2018 року найчастіше в лізинг фінансувалися наступні предмети лізингу:

- транспортні засоби – 15523,8 млн грн або 68,3% від загальної суми договорів. Порівняно з аналогічним періодом 2017 року показник збільшився на 130,5% (8 788,1 млн грн);

- техніка, машини та устаткування для сільського господарства – 5123,1 млн грн (22,5%). Вартість договорів збільшилась на 68,3% (2 079,4 млн грн) порівняно з відповідним періодом минулого року;

- будівельне обладнання та техніка – 822,9 млн грн або 3,6% від загальної суми договорів. Вартість договорів зменшилась на 30,8% (367,1 млн грн) порівняно з відповідним періодом минулого року. Загалом бачимо скорочення вартості договорів по всіх видах обладнання крім комп'ютерної техніки, обладнання для харчової переробки та будівель і споруд. 70% активних клієнтів лізингу – це МСП. За статистикою Нацкомфінпослуг, найчастіше лізингом користуються підприємства сільського господарства.

За 2018 рік найбільшими лізингоотримувачами є (табл. 4.6):

- транспортна галузь, вартість договорів становить 6925,7 млн грн, (в

2017 р. – 7 220,4 млн грн, спад на 4,1%);

- у сфері послуг вартість договорів зросла на 23,1% (312,1 млн грн;
- в будівництві, вартість договорів склала 1198,7 млн грн, тобто спостерігаємо зростання на 14,2%.

Щодо сільське господарство, то тут вартість договорів в 2018 році становила 5320,2 млн грн, тобто спостерігаємо скорочення на 3,3% від рівня 2017 року. За період 2012-2014 рр. вартість договорів по галузі зростала в середньому на 19 % щороку, однак з 2014 р. по 2018 р. відмітимо скорочення 20 %, відносно 2012 р. – на 33 %.

Таблиця 4.6

Вартість договорів фінансового лізингу за галузями, млн грн

Обладнання	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відношення 2018 р. до 2012 р., %
будівництво	2077,9	1869,0	1975,6	1531,2	928,3	1049,5	1198,7	57,7
добувна промисловість	1051,8	1520,6	992,3	1746,9	1645,0	167,1	822,4	78,2
легка промисловість	70,3	134,1	129,3	43,1	26,7	8,3	5,7	8,1
машинобудування	210,7	219,9	273,4	326,5	292,3	262,7	245,9	116,7
металургія	132,4	43,6	220,0	121,5	82,1	476,0	1017,0	в 7,7 р.
сільське господарство	7905,5	9416,3	11233,1	6636,4	5654,0	5503,4	5320,2	67,3
сфера послуг	2000,9	1350,2	1194,6	984,6	1206,4	1349,2	1661,3	83,0
транспорт	24128,4	48158,6	36642,1	8252,8	7886,4	7220,4	6925,7	28,7
харчова промисловість	430,0	517,3	906,6	534,1	428,0	303,3	617,1	143,5
хімічна промисловість	83,8	70,7	72,1	271,2	127,0	117,6	155,1	185,1
Медичне обслуговування	–	–	–	30,5	17,2	18,2	119,5	–
Комп'ютерна та телекомунікаційна сфера	–	–	–	9,1	1,2	8,2	108,3	–
Переробна промисловість	–	–	–	67,6	71,2	42,9	94,0	–
інші	3453,2	3827,5	4933,5	5792,2	4811,8	6231,6	6922,5	в 2 р.
Всього	41544,9	67127,8	58572,6	26347,7	23177,6	22758,4	25213,4	60,7

Джерело: розраховано на основі даних Нацкомфінпослуг

Обсяг діючих договорів лізингу з аграріями становив 5,4 млрд грн або

21,9% від загального лізингового портфеля небанківських організацій, що дещо нижче показника 2017 р. – 24 % (рис. М.1, додаток М).

Щодо структури сільськогосподарської техніки, наданої в кредит, найбільшу частку складають трактори (36 %), агрегати для обробітку ґрунту, обприскувачі (рис. 4.1).

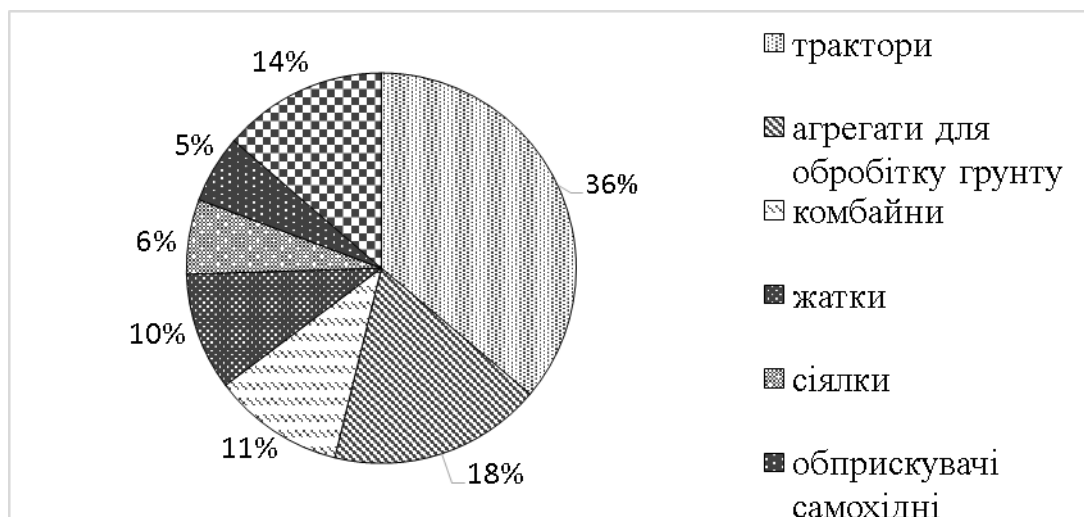

Рис. 4.1. Структура сільськогосподарської техніки, наданої у лізинг у 2017 р. за типами, од.

Джерело: побудовано на основі даних НБУ та Нацкомфінпослуг

Перевагами використання лізингу для сільськогосподарського виробництва можна назвати: 1. розділяючи платежі, дає можливість зберегти частину вільних готівкових коштів на розширення і поліпшення бізнесу, можливість інновацій; 2. дозволяють розподілити виплати за техніку рівномірно на певний строк, а вигоду від використання техніки отримувати одразу; 3. Дає можливість використовувати найновішу, сучасну техніку, не вивільняючи при цьому ліквідність з обороту; 4. Значну частину звітності по придбаному обладнанню веде лізингова компанія, полегшуючи роботу підприємцям; 5. Амортизаційні відрахування та бухгалтерський облік обладнання, придбаного в лізинг відображені на балансі підприємця, а відсотки й комісії за лізингом переносяться на валові витрати, зменшуючи базу оподаткування; 6. дозволяє отримати інвестиції у формі машин,

устаткування, обладнання від вітчизняних та іноземних партнерів-інвесторів; 7. Лізингове майно не знаходиться на балансі підприємства-лізингоодержувача, тобто активи підприємства не збільшуються і податок на це майно не сплачується; 8. Гнучкі умови лізингової угоди на відміну від кредитної. Можливість обом сторонам вибрати вигідні умови, строки та схеми виплат; 9. Ремонт і технічне обслуговування предмета лізингу здійснює лізингодавець згідно умов договору; 10. До операцій лізингу може бути залучено кошти інших організацій, таких як страхові компанії, банківські установи, товариств та інших; 11. За лізингодавцем зберігається право власності на передане майно, тобто воно виступає як застава, має місце низький ризик неповернення коштів; 12. Лізингоодержувач сплачує лізингові платежі, що переносяться на собівартість, після закінчення строку лізингового договору майно може перейти у власність лізингоодержувача, якщо інше не передбачено договором. Тобто, ресурси, що витрачаються на платежі за договором, формуються з прибутку до оподаткування. Для держави операції лізингу з іноземними лізингодавцями теж є вигідними, оскільки така фінансова заборгованість відноситься до країни, де знаходиться лізингодавець, а не лізингоодержувач.

Перспективними напрямками застосування лізингу на майбутнє є комп'ютерні, інноваційні технології, енергозберігаюче обладнання, поновлювані джерела енергії. Він може бути незамінним інструментом при будівництві нових доріг, відновленні зруйнованих регіонів. А для сільськогосподарського виробництва – це машини для збирання цукрового буряка та картоплі; обладнання для виробництва кукурудзи та сої; обладнання для іригації; обладнання для годування тварин, доїльне обладнання та холодильні камери для молочних ферм; елеватори.

Спостерігаючи скорочення використання механізму лізингу в сільському господарстві протягом останніх років, відмітимо, що основними стримуючими факторами розвитку лізингової галузі в Україні є:

- недостатня обізнаність компаній, МСП, представників влади та

громадськості щодо переваг лізингу для фінансування розширення бізнесу;

- відсутність сприятливої юридичної та податкової бази для лізингу;
- брак внутрішнього та іноземного капіталу для лізингових компаній і відсутність програм, спрямованих на лізинг для МСП;

➤ недостатня інституційна спроможність асоціації, яка б мала потужніше представляти та захищати інтереси учасників і забезпечувати юридичну, нормативну, інформаційну, рекламну, професійну підготовку;

- відокремленість лізингової галузі від міжнародних тенденцій та напрацювань [168].

За схемою звичайного лізингу, контакт щодо лізингу формується на рівні лізингодавця та лізингоодержувача, а через вендорів контакт відбувається через лізингоодержувача та виробника предмету лізингу, тобто доступ до лізингу одержується через нього, в точці продажу активу, оминаючи точку фінансування. Це дозволяє підвищити якість та полегшити процес отримання техніки, скоротити час на таку операцію, підвищити рівень обслуговування клієнтів, мінімізувати ризики.

Вважаємо, що можливими рішеннями для розширення використання лізингу в АПК України:

– у вендорному лізингу: спеціальний онлайн-інструмент взаємодії між дилером та лізинговою компанією, який дозволяє приймати негайні рішення щодо ризику та друкувати договір лізингу в пункті продажу – можливість укладення угоди за один день.

– оперативний лізинг з повним технічним обслуговуванням в аграрному секторі для великих ферм з можливістю заміни обладнання наприкінці строку лізингу.

– електронний лізинг – можливість повністю оформити лізинг он-лайн (угоди на невеликі суми): від пропозиції до укладення договору лізингу.

Серед факторів підвищення ефективності лізингу можемо відмітити організаційно-економічні, виробничо-технічні, соціальні та інноваційні, серед яких виділяємо саме впровадження інновацій, використання

вендорного та електронного лізингу, розвиток підприємницького інтелектуального потенціалу (рис. 4.2).

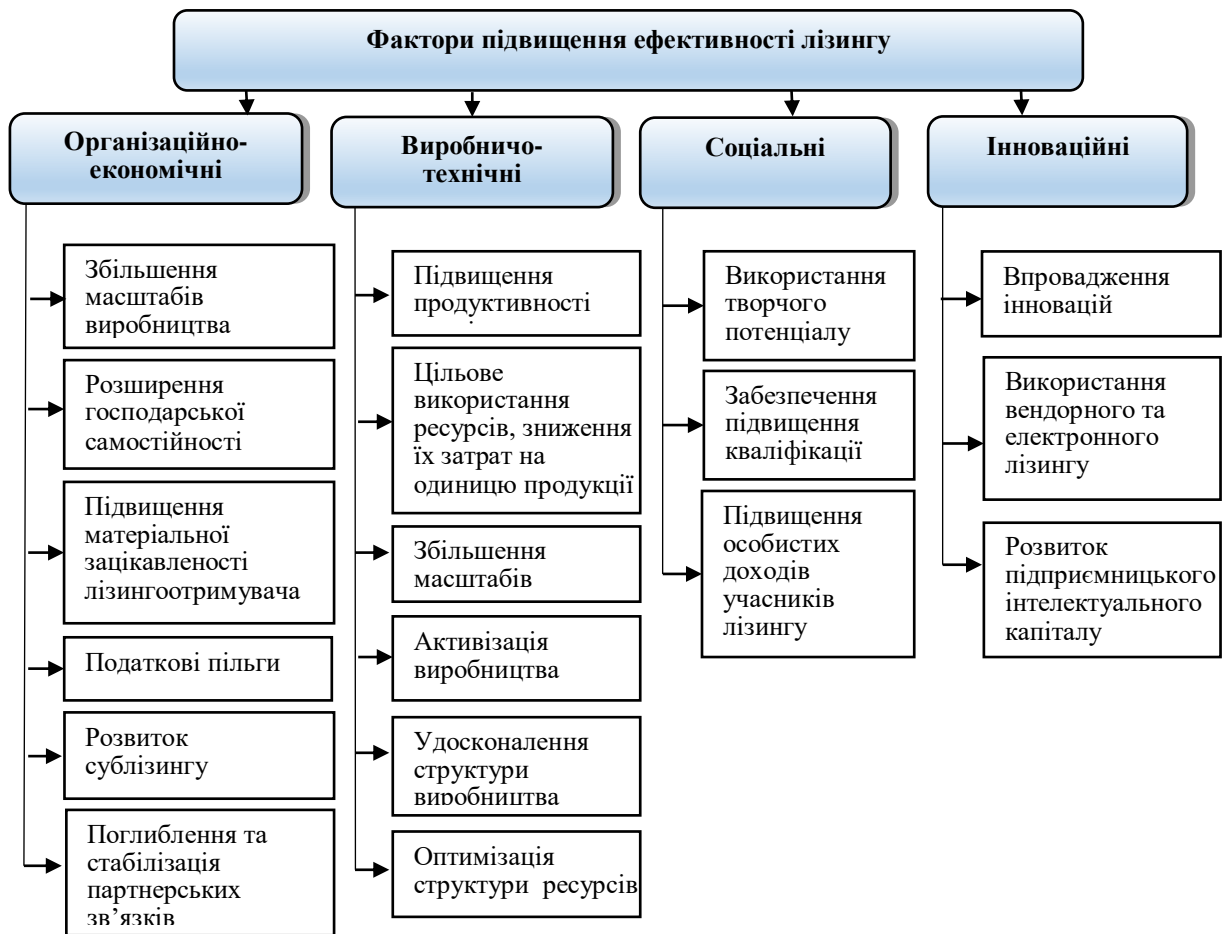

Рис. 4.2. Фактори підвищення ефективності лізингу для сільськогосподарських підприємств

Джерело: побудовано автором

Таким чином на основі проведених розрахунків оновлення технічного базису потрібно проводити не традиційними способами, а відповідно до вимог новітніх розробок, вдосконалення існуючих та застосування прогресивних технологій, цільового використання наявних ресурсів і впровадження заходів з енергозбереження. Дотримуючись принципів оптимізації структури ресурсів та індикаторів інноваційно-інвестиційного росту, а також використання лізингу, які допоможуть вирішити проблеми вдосконалення структури машинно-тракторного парку, досягти високого рівня економності та ефективності виробництва і розвитку підприємств аграрної сфери.

4.2. Конвергенція неоіндустріальних технологій

Поняття «конвергентні технології» стосується синергетичної комбінації чотирьох великих NBIC (nano-bio-info-cogno) галузей науки і техніки: нанонауки і нанотехнологій, біотехнологій і біомедицини, інформаційних технологій і когнітивної науки. «Конвергенцію технологій» можна охарактеризувати як процес синтезу різних галузей наук, наукових напрямів чи окремих технологій, в результаті якого виникають нові галузі, напрями науки чи технології.

У міру розширення галузей знань спостерігається тенденція до спеціалізації за різними напрямами науки, проте технології завжди розвивалися взаємопов'язано, прориви в одній галузі знань були пов'язані з досягненнями в інших галузях. Розвитку технологій протягом тривалого періоду сприяло певне визначне відкриття. У сучасному світі завдяки прискоренню науково-технічного прогресу спостерігається пересічення у часі ряду хвиль науково-технічної революції: революція в галузі інформаційних і комунікаційних технологій, біотехнологічна революція, стрімкий розвиток нанотехнологій і когнітивної науки [228].

Конвергентні технології (NBIC-технології) чи не головний інструмент, за допомогою якого можна вирішити основні глобальні проблеми людства, а саме: депопуляція і старіння населення; нестача продовольства; екологічні проблеми і захист навколишнього середовища; вичерпання природних ресурсів і нова енергетика; перехід до нового технологічного укладу. Конвергенція NBIC-технологій є основою створення глобальних «проривних» інноваційних технологій XXI століття і дають змогу значно прискорити розвиток соціальної сфери і підняти її на якісно новий рівень.

Термін «конвергентні технології» (від англ. converging – ті, що сходяться; ті, що збираються разом; поєднані загальними інтересами та technologies – технології) з'явився в середині 90-х років XX ст. і пов'язаний з

роботами Мануеля Кастельса. Найбільш визначною роботою з конвергентних технологій є звіт M.C. Roco та W.S. Bainbridge.

Слід зазначити, що наукові дослідження досягли того рівня, за якого вони мають поєднуватися для більш швидкого розвитку, а «нове відродження» має базуватися на поєднанні науки і технологій в єдине ціле. Приєднуємось до зауважень, що конвергенцію не можна плутати зі звичайним ростом міждисциплінарних і мультидисциплінарних галузей. Словосполучення «конвергентні технології» має на увазі синергетичну комбінацію чотирьох головних галузей науки і техніки, кожна з яких на сьогодні розвивається швидкими темпами [383; 384]:

- нанонаука і нанотехнології;
- біотехнології та біомедичні технології, включаючи генну інженерію;
- інформаційні технології, включаючи передове обчислювальне устаткування і комунікації;
- когнітивна наука, в тому числі когнітивна нейронаука.

Отже, йдеться про NBIC- конвергенцію (N – nano, B – bio, I – info, C – cogno), особливості, а також значення цього процесу для розвитку світової цивілізації. Слід зазначити, що межі між нанотехнологіями, біотехнологіями, інформаційними технологіями і когнітивними науками зникнуть і це зумовить більш цілісне розуміння кожної зі складових, в тому числі нанонауки і нанотехнологій, у рамках загального процесу становлення конвергентних технологій [383].

Вважається, що NBIC-конвергенція призведе до революційних наукових відкриттів та інноваційних технологічних впроваджень. Відзначаються 20 основних тенденцій, які виникнуть внаслідок впливу NBIC-конвергенції на суспільний устрій протягом найближчих 10-20 років (табл. М.2, додаток М).

В основі NBIC-конвергенції лежать інформатизація та мініатюризація технологічних процесів. Адже кожен процес, що відбувається в живому чи неживому світі або у світі пізнання, може перетворюватися на інформацію,

через яку з'являється можливість поєднувати різні раніше несумісні елементи. Мініатюризація, яка стає можливою завдяки нанонауці та нанотехнологіям, дозволяє створювати надмалі пристрої для забезпечення безпосередніх контактів, наприклад, між мозком і комп'ютером, між певними речовинами у кровоносному руслі і сенсорами тощо [396].

Конвергентні технології можуть стати каталізатором змін у більшості систем, впливатимуть на подальший розвиток та його наслідки. Особливо важливе значення у концепції NBIC-конвергенції приписується нанотехнологіям, оскільки вони дають можливість здійснювати цілеспрямовані маніпуляції на атомному і молекулярному рівнях [383; 384; 390].

Має місце класифікація нанотехнологій на «вологі» та «сухі», яку запропонував Р. Смейлі. «Вологі нанотехнології» – це ті, до яких належать живі біосистеми, а «сухі» – спрямовані на пошук системних підходів для створення рукотворних нанорозмірних об'єктів з метою їх поєднання у більші за розміром об'єкти, як це здійснює природа [393].

У Технічному комітеті ISO / ТК 229 під нанотехнологіями мається на увазі таке:

- розуміння та контроль речовини і процесів на нанорозмірному рівні, як правило, в масштабі 1 нм, але не виключено масштаб менше 100 нм, в одному або більше вимірах, коли введення в дію розмірного ефекту (явища) приводить до можливості нових застосувань;

- використання властивостей об'єктів і матеріалів у нанометровому масштабі, які відрізняються від властивостей вільних атомів або молекул, а також від об'ємних властивостей речовини, що складається з цих атомів або молекул, для створення досконаліших матеріалів, приладів, систем, що реалізують ці властивості [359].

Зв'язок між нанотехнологіями та біологічними науками на сьогодні стає все більш очевидним. Нанотехнології забезпечують досягнення у біологічних науках і біотехнологіях, надаючи широку технологічну

платформу для ряду напрямків. Наномедицина надає інноваційні підходи для виявлення і лікування захворювань, цільової доставки лікарських засобів, нановимірної хірургії, відновлення чи заміщення частин тіла за ряду наноматеріалів. Швидкого розвитку набувають нанотоксикологія і наноекологія, що досліджують вплив наноматеріалів на здоров'я людини, тварин, довкілля. Також нанотехнології забезпечують прогрес у харчовій промисловості та сільському господарстві, формуючи основу для підвищення врожайності, появи нових продуктів харчування і способів консервації їжі [382; 183; 253].

Біотехнології – це використання живих організмів, систем чи продуктів їх життєдіяльності для вирішення технологічних задач, а також можливості створення живих організмів з необхідними властивостями методом генної інженерії. Біотехнології використовувалися людиною емпірично у виробництві продуктів харчування (молочнокисла продукція, хліб, алкогольні напої та інше) ще на самих ранніх стадіях цивілізації. Сучасні біотехнології та, звичайно, генна інженерія, ензимологія в різних областях (медицина, виробництво ліків, продуктів харчування) науково обґрунтовані і широко використовуються з середини ХХ століття.

Сучасні гібридні системи принципово не відрізняються від природних або штучних систем. Схожість їх побудови на основі функцій природних біологічних і штучних нанооб'єктів з використанням біологічних принципів при конструюванні й виробництві машин і механізмів призводить до конвергенції нанотехнологій і біотехнологій. Так з'являються принципово нові галузі – наномедицина, наноелектроніка, біоніка, нова енергетика, нанобіологія, нанотрибологія, конвергентні біонанотехнологія, нанобіотехнологія тощо, тобто комплекси технологій, які дозволяють управляти біологічними та технологічними процесами на молекулярному рівні. Взаємодія нано- і біотехнологій є двохсторонньою.

Основними напрямками використання таких технологій в сільському господарстві можна вказати такі [287]:

- біотехнологія (генна інженерія, клітинна інженерія);

- виробництво і переробка продукції АПК;
- очищення води;
- вирішення проблем якості сільськогосподарської продукції;
- охорона навколишнього середовища (сільськогосподарських угідь).

Основними сферами, де такі технології стикаються та доповнюють одна одну є нанобіотехнологія та біонанотехнології: матеріали та технології створення, як аналог біологічних систем та організмів, створення наноструктур, біомолекулярна електроніка, тканинна та клітинна інженерія та наноматрицях, діагностика на основі наноматриць, квантові точки тощо.

Виробництво первинної біопродукції і сьогодні, і в перспективі буде пов'язане з підвищенням ефективності функціонування природних систем життєзабезпечення людини, зокрема за рахунок застосування біотехнологій. В табл. 4.7 наведено приклади застосування біонанотехнологій в сільському господарстві [287].

Інформаційні технології у NBIC- конвергенції покликані, зокрема, для накопичення, зберігання, обробки великих масивів інформації, широкомасштабного моделювання нано-, біоструктур, систем і процесів, розробки мережевих технологій, комп'ютерного проектування гібридних матеріалів і систем, біонейронної інформатики тощо [232; 152].

Зміни, викликані конвергенцією, можна охарактеризувати за широтою охоплюваних явищ і масштабністю майбутніх перетворень як революційні. Завдяки зростаючому впливу інформаційних технологій на NBIC- конвергенцію, процес трансформації технологічного устрою, суспільства і людини буде не тривалим і поступовим, а досить швидким і нетривалим.

Інноваційні інформаційні технології базуються на мікроелектроніці і прямують до наноелектроніки. Виникає не лише мініатюризація приладів, а і унікальні електричні властивості притаманні нанорівню. Електричний заряд як носій інформації може поступитися таким носіям, як електронний спин, квантовий стан, фотон [228].

Таблиця 4.7

Особливості застосування біонанотехнологій у сільському господарстві

Технології	Можливості	Ризики застосування
Трансгени	Можливість покращити всі форми сільського господарства	Зменшення біорізноманіття з можливістю більш сильного впливу нових патогенів; надходження генно-модифікованих продуктів у харчовий раціон людини без інформування споживача; технологія може не працювати в нових умовах
Стійкість до гербіцидів	Збільшення сільськогосподарської продуктивності, зменшення використання гербіцидів, що не підлягають біодеградації	Ауткросінг, що призводить до розвитку суперсорняків, стійких до гербіцидів
Стійкість до комах шкідників	Збільшення сільськогосподарської продуктивності, зменшення використання гербіцидів, що не підлягають біодеградації	Ауткросінг, що призводить до розвитку біотехнологічно стійких комах; фермери, що займаються органічним хліборобством, не зможуть застосовувати біотехнології; несприятливий вплив на популяції метеликів
Підвищення харчової цінності	Позитивний вплив на поживну цінність продуктів у раціоні населення країн, що розвиваються	Може мати слабкий ефект, але при цьому служить тільки рекламою, пусканням пилу в очі для комерційних організацій
Загальна стійкість	Дозволяє вести сільське господарство в регіонах з несприятливими для цього умовами	Розвиток суперстійких рослин, які можуть принести неприємності, як, наприклад, трава, що активно розростається
Стійкість до заморозків	Збільшення сільськогосподарської продуктивності	Може призвести до змінення клімату
Нові джерела продукції	Зменшення витрат на виробництво деяких рослинних продуктів	Може принести втрати і розорення в економіці, яка залежить від традиційних методів виробництва
Біоінженерні сільськогосподарські тварини	Збільшення продуктивності виробництва харчових продуктів тваринного походження	У випадку, якщо трансгенна риба з ферми опиниться в дикій природі, вона може витиснути природну популяцію

Джерело: [287].

Когнітивна наука зі всіх галузей NBIC-конвергенції найбільш багатообіцяюча. Це є міждисциплінарним злиттям психології, лінгвістики, антропології, нейронауки і комп'ютерної науки, тобто і аспектів штучного інтелекту [228]. Взаємодія між когнітивною наукою та інформаційними

технологіями приведе до більш якісного вивчення мозку людини і вищої нервової діяльності, комп'ютерного моделювання і симуляції мозку, розробки інтерфейсів «мозок – комп'ютер». Вінцем цього напрямку стає створення та подальше вдосконалення і розвиток універсального штучного інтелекту, здатного до самостійного навчання, творчості, вільного спілкування з людиною.

NBIC-конвергенція зумовлює значний вплив на поліпшення здоров'я людини та її фізичних можливостей. Відбувається пошук шляхів контролю над метаболізмом у клітинах, тканинах, органах і організмах. Пряма передача біомолекулярних сигналів і нейронних кодів до штучних двигунів відкриває можливості прямого контролю за допомогою мозку над роботою приладів у нейроморфній інженерії. М. Роко та В.С. Бейнбрідж зазначають, що найвищий пріоритет мають інноваційні розробки у 6 технологічних напрямках поліпшення здоров'я людини та її фізичних можливостей: створення біонаномашин для інноваційних методів лікування, включаючи ті, які є результатом біоінформатики, геноміки і протеоміки; створення імплантів на основі нанотехнологій для заміни органів людини, а також для моніторингу фізіологічного стану організму; створення нанорозмірних роботів і мало- та неінвазивних інструментів для медичних втручань; за допомогою підключення до нервової системи людини розширення взаємодії «мозок – мозок» та «мозок – машина»; розробка мультимодальних платформ для людей із порушеннями зору та слуху; віртуальні середовища для навчання і роботи, необмеженої за відстанню чи фізичним масштабом, на якому вона виконується [285].

Співіснування значних науково-технічних досягнень XX ст. у галузі біотехнологій та інформаційних технологій, а з переходом у XXI ст. також стрімкий розвиток нанотехнологій і когнітивної науки, привели до їх синергетичної взаємодії і формування концепції NBIC-конвергенції. Процес конвергенції в подальшому може залучити всі напрямки діяльності людини і привести до трансформації суспільства і цивілізації.

Глобальні проблеми і потреби людства	Депопуляція і старіння населення	Конвергенція NBIC-технологій	Біотехнології	Медицина	Виробництво
	Нестача продовольства			Біоорганічні системи та біотехнології	
	Екологічні проблеми			Інновації та біотехнології в сільському господарстві	
			Вичерпання запасів сировини та палива	Фізико-хімічні методи дослідження і технології	
				Нова енергетика та енергозбереження	
	Уповільнення науково-технічного прогресу				
	Проблема бідності		Інженерно-технологічні центри		
	Безпека		Інформаційні технології	Комп'ютерні науки та інформатика	
			Когнітивні науки	Нейронаука та нейротехнології	
	Когнітивні дослідження і технології				

Рис. 4.3. Схема вирішення глобальних проблем людства на основі конвергенції інноваційних NBIC-технологій

Джерело: удосконалено на основі [182]

NBIC-конвергенція зазнає дискусій і переоцінок. Зокрема пропонується додати особливий тип технологій оптимального користування природою, тобто технологій конструювання і експлуатації природних і штучних ландшафтів. У цьому випадку необхідно об'єднати п'ять елементів, включивши технології природокористування, або конструювання та експлуатації природних (тих, що виникли без участі людини), штучних (наприклад космічна станція, підводний човен, «розумний будинок» тощо) та гібридних (міські конгломерати) ландшафтів [9].

Глобальні технології розповсюджуються не тільки на економіку окремо взятих країн і континентів, але й безпосередньо на населення багатьох країн світу, і, в той же час, вони є за своїм походженням і змістом інноваційними технологіями, що стимулюють світову економіку і процес глобалізації, можуть привести до уніфікації когнітивного потенціалу людства і стандартизації свідомості.

«Індустрія 4.0», як називають Четверту промислову революцію, отримала свою назву 2011 року і була визначена науковцями, бізнесменами та новаторами різних галузей як засіб підвищення конкурентоспроможності обробної промисловості Німеччини через посилену інтеграцію «кіберфізичних систем» (CPS) у виробничі процеси [407].

Під терміном «кіберфізичні системи» мають на увазі поєднання, інтеграцію людської праці і підключених до Інтернету машин. Метою створення вказаних систем є побудова таких технологічних машин, які, будучи високоефективними, матимуть можливість самостійно змінювати виробничі завдання не тільки для зменшення помилок, а й відповідно до мінливих потреб споживача. Тобто, кінцевий продукт стане більш індивідуалізованим, клієнт матиме змогу безпосередньо впливати на виробничу систему, а виробник отримає більш точну та повну інформацію про потреби споживачів для подальшого прогнозування власної діяльності.

Саме Індустрія 4.0 і наближає людство до орієнтованого на споживачів «Інтернету речей», де всі предмети побуту будуть підключені до Інтернету. Німецький уряд підтримує цю ідею і приймає «високотехнологічну стратегію» для підготовки нації, але в цілому Індустрія 4.0 повинна і вже поступово захоплює весь світ.

Проте потрібно вказати і недоліки Індустрії 4.0:

По-перше, поєднання праці та механізмів і всезагальний доступ таких систем в мережу Інтернет вимагатиме все більшої уваги до кібербезпеки. Такі інтеграційні системи можна віддалено тероризувати, знищувати, змінювати протоколи виробництва тощо. Тож питання забезпечення безпеки будуть ставати все гострішими та вимагатимуть все більших ресурсів.

По-друге, необхідним є також визначення загальноприйнятих протоколів, мов програмування та платформ на яких би «контактували та співпрацювали» машини різних виробництв та корпорацій. Тож питання уніфікації стоїть досить гостро.

По-третє, загальна чисельність населення планети продовжує зростати і значне розширення операцій для кіберфізичних систем не обов'язково буде вимагати створення нових робочих місць для людей, що може стати суттєвою проблемою, особливо для країн, що розвиваються, які орієнтовані на масове виробництво.

По-четверте, вигоди для ТНК, які в силу різних причин першими освоюють Індустрію 4.0.

Вчені Масачусетського технологічного університету вважають, що третя промислова революція пов'язана з конвергенцією наук про життя, фізичних наук та інжинірингу [407]. Вони вважають, що настала ера біомедичної революції, яка проходить такі етапи: молекулярні і клітинні технології; геноміка; конвергенція NBIC-технологій.

Американський економіст та еколог Джеремі Ріфкін вважає, що на зміну традиційним централізованим моделям бізнесу в найближчий час повинні прийти нові структури. «...Ієрархічна організація економічної і політичної влади повинна поступитися місцем горизонтальній взаємодії, коли сотні мільйонів людей будуть генерувати власну зелену енергію вдома, в офісах і на фабриках і ділитися нею один з одним в «енергетичному Інтернеті» [246].

Дж. Ріфкін вважає, що розвиток таких фундаментальних джерел як: широка експлуатація відновлюваних джерел енергії, спорудження будівель, які самі виробляють енергію, і перехід до використання водню в якості акумулятора енергії» стануть основою третьої промислової революції. Нова революція почнеться, на його думку з поєднання інтернет-технологій та відновлюваної енергетики, тобто буде мати місце конвергентність і це дозволить увійти в поствуглецеву еру і запобігти катастрофічному зміні клімату [246, с. 12].

Промислове виробництво розвинених країн у найближчі 10-20 років буде змушене вирішувати цілий пакет фундаментальних завдань, пов'язаних з викликами вичерпання ресурсів розвитку: дефіцит матеріалів, їх висока ціна, обмежені можливості в конструюванні потребують нових конструкційних і функціональних матеріалів; ускладнення організації

технологічних ланцюжків, комплексність продукції і зростаючі витрати на виробництво потребують якісного стрибку в інжинірингу та управлінні виробничими процесами в напрямку нелінійності; застаріла, дорога та негнучка до інноваційних систем інфраструктура вимагає нових більш гнучких форм.

Подальший промисловий розвиток до 2030 р. буде ґрунтуватися на революціях, що здійсняться і змінять інноваційно-технологічний цикл. За прогнозами до 2030 р. ОЕСР, Світового банку, міжнародних промислових асоціацій і дослідницьких компаній запускати ці революції можна буде тільки через впровадження передових виробничих технологій. Такі проривні технології пов'язані з нетрадиційними методами обробки, новими інструментами контролю та управління виробничо-технологічними процесами, а також використанням нових матеріалів, автоматизованих та інтелектуальних систем контролю і управління обладнанням, виробничо-технологічними процесами і системами (табл. 4.8).

Таблиця 4.8

Основні «революційні» тренди у промисловому розвитку, пов'язані із запуском наступного інноваційно-технологічного циклу до 2030 р.

Революція в проектуванні і організації виробничих процесів	Сьогодні промисловість переживає тотальний технологічний і організаційний <i>реінжиніринг</i> , заснований на тотальній диджиталізації виробничих процесів
Перехід до нових матеріалів	Їх інтеграція в автоматизовані системи проектування і виробництва, суміщення виробництва матеріалів і виробництва компонентів / виробів
Розумні середовища	Очікується їх масове впровадження на горизонті 2020-2030-х рр. Боротьба за ринок розумних мереж / інфраструктур у світі йде повним ходом, реалізуються масштабні регіональні ініціативи

Джерело: складено за матеріалами [246].

Вони здатні створити нові ринки і галузі, сприятимуть зростанню продуктивності праці, підвищенню конкурентоспроможності окремих секторів і національних економік. В першу чергу вони пов'язуються з

«Інтернетом речей», робототехнікою, 3D-друком, новими матеріалами тощо [327].

Проривні виробничі технології охоплюють: технологічне заміщення, кастомізація виробництва як гнучка адаптація до потреб замовника; автоматизація виробничого процесу, локалізація; економічна ефективність [246]. В 2018 році міжнародна асоціація KPMG у щорічній публікації інноваційних технологій «Зміна ландшафту передових технологій» навела прогноз нових технологічних тенденцій в глобальному масштабі.

Інноваційний огляд світової технологічної індустрії KPMG охопив думку більше ніж 750 світових лідерів технологічної галузі у визначенні технологій, які будуть мати найбільше впливу на зміну руху в найближчі три роки – Інтернет речей (IoT), штучний інтелект (AI) та робототехніка. Експерти заявили, що у найближчі три роки, такі новітні технології призведуть до найбільшої трансформації бізнесу, дозволять створити та розпочати виробництво техніки нового покоління, зможуть забезпечити максимальну користь для життя, суспільства та навколишнього середовища [298].

У світі нараховується 69-ть нанотехнологічних компаній з 25-ти країн світу в галузі сільського господарства. Вони сукупно виробляють 222-і нанотехнологічні товари 33-х видів, з них 54 товари в галузі тваринництва, 21 – розведення рослин, 101 – добрива, 38 – захист рослин та 8 поліпшення ґрунтів. Загалом, за даними Statnano в світі працює 2651 нанотехнологічна компанія, сукупно вони виробляють більш як 8870 видів нанотехнологічної продукції, станом на 2018 рік [395].

На жаль жодної такої агропромислової компанії в Україні немає, є компанія «Наносвіт», яка знаходиться в Україні виробляє дезинфектант Sumersil, інноваційний нанотехнологічний продукт, суперконцентрований розчин срібла та міді для надчистої води.

Україна може здійснити економічний прорив і приєднатися до розвинених країн тільки шляхом комплексної модернізації. Вже сьогодні

країна може купувати високопродуктивні технології для модернізації традиційних галузей країни, впровадження та освоєння власних інноваційних технологій на базі вже існуючих в країні, необхідно переорієнтувати державну політику в сторону експорту високотехнологічної продукції та продукції з високою доданою вартістю.

Можливими напрямками роботи урядових структур з питань підвищення технологічної конкурентоспроможності України в умовах нової промислової революції можуть стати розробка «Державної програми підвищення конкурентоспроможності української промисловості на основі комплексної («інтегрованої») модернізації і впровадження передових виробничих технологій до 2030 р.», яка передбачатиме:

1. реалізацію стратегії наздоганяючого розвитку (або первинної модернізації), перш за все, для обробних і традиційних галузей на основі прискореного імпортування і адаптування до української індустрії зрілих технологій нового інжинірингу. Для цього необхідно якнайширше використовувати можливості зон вільної торгівлі з країнами світу і угоди про асоціацію з ЄС;

2. здійснення інноваційно-технологічного прориву на базі власного унікального науково-технологічного заділу у визначених технологічних пріоритетів, а саме:

- найактивнішу участь науки і промисловості України в переході світової індустрії на нові (проектовані) матеріали із заданими властивостями, що буде відбуватися в найближчі 10-15 років;

- участь в дослідженнях з математичного моделювання для «розумних» виробничих систем, реалізація великих пілотних проектів і входження до подібного роду проектів, які мають глобальне значення для розвитку нової промисловості й економіки;

- участь в реалізації пілотних проектів в ІКТ-індустрії (перш за все, в галузі розробки програмного забезпечення), а також створення промислових

нанобіотехнологій (перш за все, у біомедицині і фармації, створенні нових аграрних технологій);

– проведенні космічних досліджень і розробок в рамках проектів Європейського космічного агентства (зокрема, в розробці важких ракет для виведення на орбіту фрагментів міжнародних космічних станцій) [184].

Застосування нанотехнологій представляють інтерес для сільського господарства, хоча вони і не отримали поки широкого застосування у розвинених країнах у сільськогосподарському секторі. В даний час, як зазначається, застосування нанотехнологій у ланцюгу виробництва продуктів харчування включає наносенсиори та наноагрокультурні хімічні речовини, нанопокриття та плівки, наночастинки та квантові точки [391; 401]. Наносенсиори здатні виявляти дуже малі кількості хімічних забруднень, вірусів та бактерій у харчових продуктах, воді та навколишньому середовищі [391]. Системи доставки нано можуть точно доставляти препарати або поживні речовини до місця в організмі, де та коли вони потрібні, і мають потенціал мінімізувати використання цих речовин тощо .

Особливо важливим є нанотехнологічні програми, спрямовані на ефективність використання вхідних речовин (таких як поживні речовини, зрошувальна вода та пестициди) та зниження негативного впливу та стресу від посухи та високої температури ґрунту. Нанопористі матеріали, здатні зберігати воду і повільно вивільняти її під час посухи. Застосування нанотехнологій для зменшення ефекту афлатоксину збільшить вагу харчових тварин, що призведе до більш корисного використання м'яса [392].

Застосування нанотехнологій в сільськогосподарському виробництві може потенційно змінити виробництво продукції сільського господарства, дозволяючи покращити управління та зберегти вхідні ресурси для рослинництва та тваринництва (табл. М.3, додаток М).

Вважаємо за необхідне відмітити зростаючу схильність до трансформацій взаємодії між різними категоріями: суспільством,

технологіями, виробництвом, фінансовими ресурсами для досягнення взаємної синергії та ефективної взаємодії, зростання доданої вартості та досягнення спільних цілей через процеси взаємодії для задоволення потреб людства. У процес конвергенції залучають всі напрямки діяльності людини і приводять до трансформації суспільства і цивілізації, підприємств та галузей. Результати впливу конвергенції розглянемо на прикладі розвитку агропромислового комплексу (табл. 4.9).

За період 2010-2017 рр. можна виділити тенденції до нарощування обсягів виробленої продукції і валової доданої вартості, підвищення інвестування агропромислового комплексу та зростання продуктивності праці, рівня рентабельності і загальних доходів населення.

Однак, поряд з позитивними змінами слід зауважити на скорочення чисельності зайнятого населення у сільському господарстві. Враховуючи це, згрупуємо показники економічного розвитку на ті, що відображають соціально-економічну складову зростання, а також ті, що характеризують еколого-соціальний регрес, а саме скорочення зайнятості в АПК. Дослідження зв'язку між показниками економічного розвитку агропромислового комплексу виявило очевидну конвергентно-дивергентну динаміку протягом даного часу.

Конвергенція знань, технологій і суспільства (КЗТС) – це зростаюча та схильна до трансформацій взаємодія між, здавалося б, різними категоріями: технологіями, суспільством та сферами людської діяльності для досягнення взаємних сумісності, синергізму та взаємопроникнення, створення за допомогою цих процесів доданої вартості і розширення для задоволення потреб людства та досягнення спільних цілей.

Таблиця 4.9

Ефективність конвергенції розвитку агропромислового комплексу

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відношення 2017 р. до 2010 р., %	Конвергентний або дивергентний напрямок, ↑ ↓
Капітальні інвестиції в сільське господарство у фактичних цінах; млн грн	11062,6	16466,0	18883,7	18587,4	18795,7	30154,7	50484,0	64243,3	в 5,8 р.	↑
Кількість зайнятого населення за видами економічної діяльності, тис. осіб- всього	20266,0	20324,2	19261,4	19314,2	18073,3	16443,2	16276,9	16156,4	80,0	↓
у т.ч. сільське господарство	3094,5	3393,8	3496,0	3577,5	3091,4	2870,6	2866,5	2860,7	92,0	↓
Валова додана вартість у фактичних цінах; млн грн	992175	1166900	1262157	1318919	1382719	1689387	2020439	2520104	в 2,5 р.	↑
в т.ч. сільське господарство	82641	110564	111748	132354	161145	239806	277197	305194	в 3,7 р.	↑
Витрати на НДДКР	8107,1	8513,4	9419,9	10248,5	9487,5	11003,6	11530,7	13379,3	165,0	↑
Обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції, млн грн	184940	265100	258270	308100	370800	544193,0	631105,0	690895,0	в 3,7 р.	↑
Валова продукція сільського господарства в постійних цінах 2010 р., млн грн	194886,5	233696,3	223254,8	252859,0	251427,2	239467,3	254640,5	249157,0	128,0	↑
ВВП на одну особу, грн	24429	29519	32002	33473	36904	46413	55899	70210	в 2,9 р.	↑

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відношення 2017 р. до 2010 р., %	Конвергентний або дивергентний напрямок, ↑
Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві, у постійних цінах 2010 р., грн	132680,4	165229,0	159679,0	201216,9	227753,4	223309,9	275317,8	271491,4	в 2 р.	↑
Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %	21,1	27,0	20,5	11,2	25,8	41,7	32,4	22,7	1,6 в.п.	↑
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами, нижчими прожиткового мінімуму у відсотках до загальної чисельності населення, %	8,6	7,8	9,0	8,3	8,6	6,4	3,8	2,4	-6,2 в.п.	↓

Джерело: розраховано автором на основі [Державна служба статистики України. URL:<http://www.ukrstat.gov.ua/>]

Ефективна та контрольована конвергенція знань, технологій і суспільства, яка могла б принести користь суспільству, вимагає [323]: Посиленої взаємозалежності між природною та людською системами форм діяльності, яка включає 4 платформи:

- фундаментальні передові інструменти та технології (нано-, біо-, інфо- та когнітивні технології) у системному підході;
- платформа людського виміру, що характеризується взаємодією між людьми, машинами та оточуючим середовищем;
- соціальна платформа, яка характеризується індивідуальною та колективною діяльністю людства, організацій та систем;
- платформа земного виміру – просторове середовище для людської діяльності у масштабах планети Земля;

Крім вище перерахованих факторів, вимагає відповідного інвестування соціально-економічного розвитку конвергенції технологій, людського капіталу, взаємодії між людьми, машинами та оточуючим середовищем; індивідуальною та колективною діяльністю людства, організацій і систем які призведуть до найбільшої трансформації бізнесу, дозволять створити та розпочати виробництво техніки нового покоління, зможуть забезпечити максимальну користь для життя, суспільства та навколишнього середовища. Модель розвитку на основі конвергенції технологій схематично відобразимо на рис. 4.4.

Як видно із рис. 4.4. каталізатором соціальних змін у можуть стати конвергентні технології, які впливатимуть на подальший розвиток та його наслідки, та будучи високоефективними, надаватимуть можливість самостійно змінювати виробничі завдання не тільки для зменшення помилок, але й відповідно коригувати мінливі потреби споживача. Тобто кінцевий продукт стане більш індивідуалізованим, клієнт матиме змогу безпосередньо впливати на виробничу систему, а виробник отримає більш точну та повну інформацію про потреби споживачів для подальшого прогнозування власної діяльності.

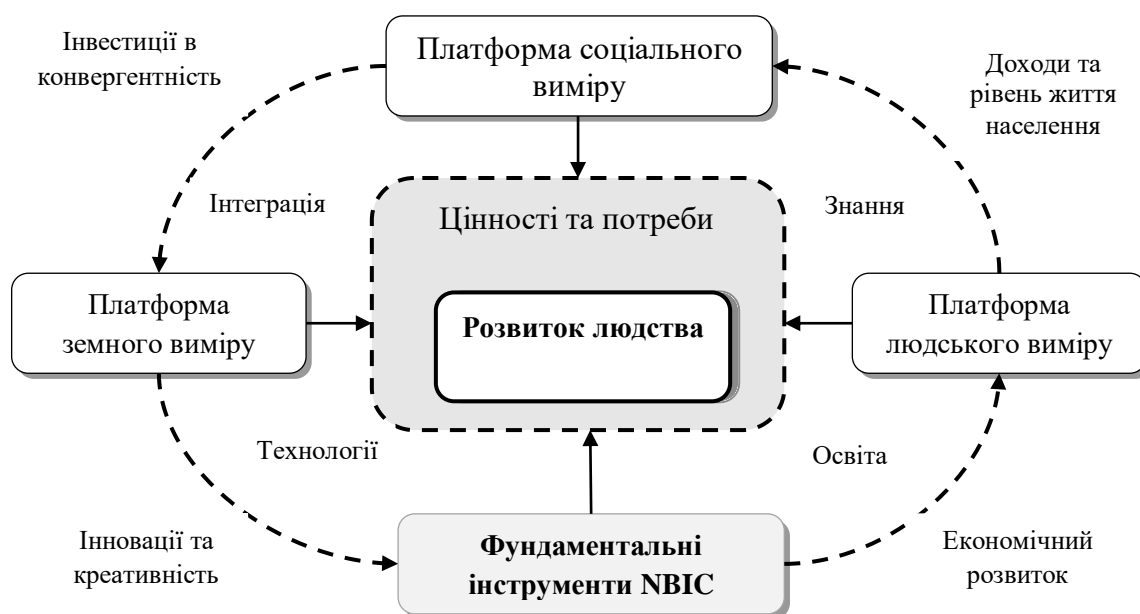

Рис. 4.4. Модель розвитку на основі конвергенції технологій

Джерело: удосконалено автором на основі [323]

Така модель розвитку з огляду на конвергенції технологій може дозволити суспільству через платформи людського, соціального та земного (світового) виміру вирішити глобальні проблеми людства, визнаючи базовими основними чинниками освіти, знання, технології та інтеграцію, виставляючи пріоритетами розвиток суспільства, рівень життя, інновації та креативність у виробництві, економічний розвиток та ефективність, проривні технології на основі конвергенції.; автоматизацію виробничого процесу.

4.3. Сучасний стан та перспективи інноваційного розвитку агропромислових підприємств

Сучасні виклики світової господарської системи вимагають від вітчизняних підприємств поглиблення інноваційно-орієнтованого напрямку діяльності. Агарні підприємства країни досить суттєво відстають в показниках ефективності та продуктивності, а також рівня модернізації від підприємств аграрної сфери розвинутих країн, однак при цьому вони забезпечують третину валового внутрішнього продукту країни. Тож в умовах

інтеграційних та глобалізаційних процесів, для вирішення проблем продовольчої безпеки, підвищення рівня процесів ефективності галузі та подальшого розвитку пріоритетним напрямком є саме інноваційна діяльність підприємств.

Головною рушійною силою, що мотивує інноваційну діяльність сільськогосподарських підприємств є інтерес аграріїв до збільшення прибутковості підприємств, можливість отримати додатковий ефект від впровадження новацій тощо.

Однак офіційна статистика в Україні на сьогодні не узагальнює інформації щодо стану, характеру та особливостей інноваційної діяльності процесів розвитку сільськогосподарських підприємств. Це суттєво ускладнює аналіз інноваційної діяльності підприємств, що за КВЕД відповідають коду А – сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство. Окрема інформація щодо інноваційної діяльності аграрних підприємств частково висвітлювалась органами статистики до 2015 р., і за період 2010-2015 рр. обсяг наукових та науково-технічних робіт був скорочено на 73 %.

Розглянемо типи інноваційної діяльності підприємств на основі рис. 4.5.

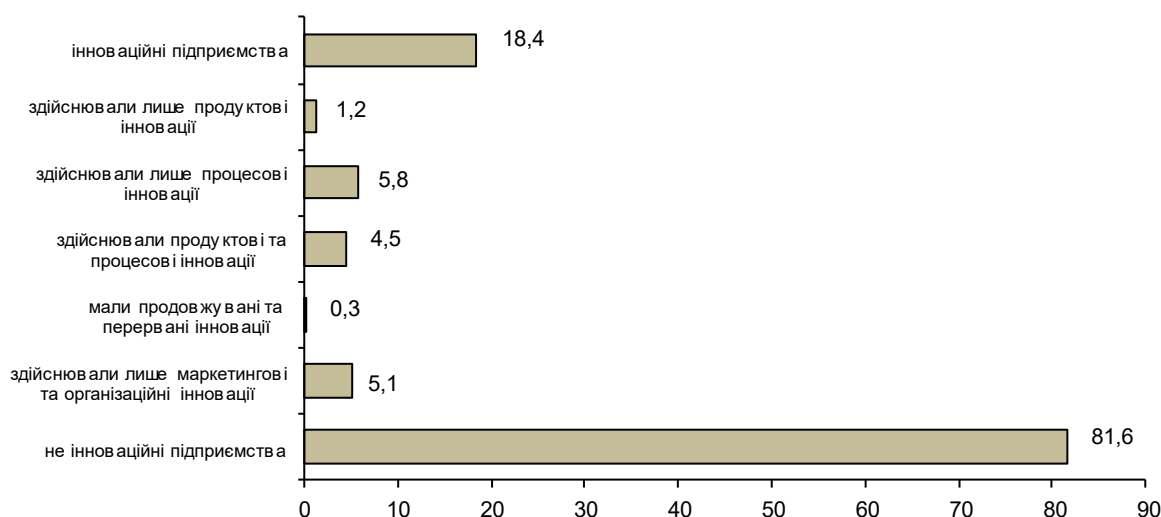

Рис. 4.5. Розподіл підприємств за 2014-2016 рр. за типами інноваційної діяльності, у % до загальної кількості підприємств

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України

Як видно із рисунка 4.5. інноваційними підприємствами лише 18,4 % від загальної їх кількості, 2,8 % здійснювали лише процесні інновації, 5,1 % – лише маркетингові. Тобто, лєвова частка підприємств є неінноваційними.

Дані таблиці 4.10 засвідчують, що великі підприємства, що мають 250 і більше працівників, мають більшу можливість до створення і впровадження інновацій, адже саме персонал підприємства є одним з вагомїших рушїйних сил інноваційної діяльності і саме великі підприємства мають можливість створювати відділи наукових досліджень, провадити підвищення кваліфікації працівників, заохочувати їх до створення новаторських розробок, ідей тощо.

Упродовж 2014-2016 рр. частка підприємств, які займались інноваційною діяльністю, склала 18,4 %. Технологічні інновації здійснювали 11,8 %, нетехнологічні – 13,4%. Відповідно найвища частка як технологічно інноваційних, так і нетехнологічно інноваційних підприємств була серед великих підприємств (відповідно 11,5 % і 8,2 %). Загалом майже 40 % великих підприємств були інноваційно активними в тїй чи іншїй мїрі, і лише 14,8 % малих та близько 25 % середніх.

Таблиця 4.10

Розподіл підприємств за типами інновацій та кількістю працюючих, %

	Обстежені підприємства, усього	З них інноваційно активні	У тому числі запроваджували		
			технологічні інновації	технологічні та нетехнологічні інновації	нетехнологічні інновації
Усього	100,0	18,4	5,0	6,8	6,6
у т.ч. з кількістю працюючих					
до 49 осіб	100,0	14,8	3,8	4,9	6,1
50–249 осіб	100,0	24,7	7,3	9,8	7,6
250 осіб і більше	100,0	39,6	11,5	19,9	8,2

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Розглядаючи підприємство в розрізі видів економічної діяльності, то можна відмітити, що протягом 2014-2016 рр. найвища частка інноваційних підприємств була на підприємствах інформації та телекомунікації (22,1 %),

переробної промисловості (21,9 %), фінансової та страхової діяльності (21,7 %), у сфері архітектури та інжинірингу 20,1 % (рис. Н.1, додаток Н).

Близько третини підприємств провадили діяльність щодо організації виробництва нових або вдосконалених продуктів чи процесів, техніко-економічного обґрунтування, розробки програмного забезпечення, тестування та технічне оснащення. Більшість з них, а саме 89,5 % здійснювали таку діяльність за власний рахунок.

Як показано на рис. Н.2, додаток Н в Україні протягом 2014-2016 рр. 34,4% підприємств співпрацювали найбільше з постачальниками обладнання, клієнтами та іншими підприємствами і організаціями, з них із закладами вищої освіти 5,9 %, 8,4 % з науковими установами. Головними партнерами інноваційних підприємств є постачальники різноманітного обладнання, програмного забезпечення, комплектуючих, компонентів, матеріалів, а також споживачі.

Протягом 2014-2016 рр. за географією розташування партнерів 32,4% інноваційних підприємств співпрацювали з підприємствами України, 5,7% – країн Європи.

Підприємства задля підвищення якості продукції та обслуговування клієнтів, зростання рівня ефективності можуть одночасно з технологічними інноваціями запроваджувати і організаційні, продуктові, маркетингові, що дозволяють забезпечити кращий обмін інформацією, позитивно впливатимуть на рівень продуктивності, збут продукції, вихід на нові ринки та утримання вже опрацьованих сегментів ринку, краще використовувати набуті знання, технології.

У таблиці 4.11 наведено фактори які перешкоджали здійсненню інновацій.

Як видно із даних, здійснювати інновації підприємствам перешкоджали такі чинники: надто високі інноваційні витрати, недостатність коштів для здійснення інноваційної діяльності у межах підприємства або поза його межами – проведення науково- дослідних робіт, зростання витрат на

обладнання, навчання кадрів, заробітну плату для висококваліфікованого персоналу.

Таблиця 4.11

**Розподіл не інноваційних підприємств за причинами
що перешкоджали здійсненню інновацій протягом 2014-2016 рр., %**

Немає вагомих причин здійснювати інновації	83,0
у тому числі: низький попит на інновації на ринку	10,2
через попередні інновації	8,7
через дуже низьку конкуренцію підприємства на ринку	5,9
відсутність хороших ідей або можливостей для інновацій	9,3
Можливому впровадженню інновацій перешкоджають вагомі чинники	17,0
у тому числі: відсутність коштів у межах підприємства	9,7
відсутність кредитів або приватного капіталу	5,0
зависокі витрати на інновації	9,0
відсутність кваліфікованих працівників	2,0
відсутність партнерів по співпраці	1,4
труднощі в отриманні державної допомоги або субсидій для інновацій	6,5
невизначений попит на інноваційні ідеї	2,8
занадто велика конкуренція на ринку	5,3
законодавчі/нормативні акти, що створили додаткове навантаження	5,8

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Іншими чинниками є невизначений попит на інноваційні товари, а також конкуренти. Значний вплив спричинили інформаційне забезпечення, можливість налагоджувати зв'язки та співпрацювати з науково-дослідними установами, а також наявність висококваліфікованого персоналу, що здатен провадити таку діяльність.

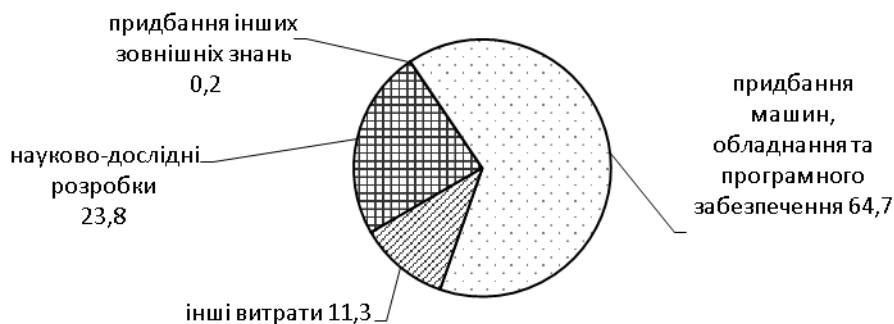

Рис. 4.6. Розподіл обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності в 2017 р., %

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України

Аналіз інноваційної активності підприємств промисловості за регіонами, обсяги їх витрат на даний вид діяльності та обсяги реалізованої інноваційної продукції показують, що в 2017 році серед 759 промислових підприємств тільки 16,2 % були інноваційно активними (табл. Н.1, додаток Н).

Серед регіонів вищою за середню в Україні частка інноваційно-активних підприємств була в Харківській обл. (28,1 % від загальної кількості промислових підприємств області), Тернопільській (27,5 %), Миколаївській (26,9 %), Черкаській (24,4 %), Кіровоградській (22,6 %), в м. Києві (20,7 %). Саме Харківська область має найбільшу кількість інноваційно-активних підприємств – 111, а м. Київ – 95. В інших областях кількість таких підприємств коливається від 7 до 51.

У 2017 р. на інновації підприємства витратили 9,1 млрд. грн, у т.ч. на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 5,9 млрд. грн, на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 2,2 млрд. грн, на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій) – 0,02 млрд. грн та на інші роботи, пов'язані зі створенням та впровадженням інновацій (інші витрати), – 1,0 млрд. грн [102].

Динаміка впровадження інновацій промисловими підприємствами показано на основі даних у табл. 4.12. Так, зауважимо, що в 2017 р. промислові підприємства впровадили 1831 нових технологічних процеса, що на 10 % менше ніж в 2010 році, а в 2016 р. їх було 3489 (майже в 2 рази більше). З них 611 – це маловідходні, ресурсозберігаючі технології, хоча їх було більше в 2016 р., проте в 2017 рови склали 33 % проти 21% від усіх запроваджених нових технологій. Було впроваджено виробництво 2387 інноваційних видів продукції, з яких 477 – нових виключно для ринку, 1910 – нових лише для підприємства. Нових видів техніки впроваджено на 13,3 % більше ніж минулого року.

Найбільше інновацій традиційно впровадили підприємства м. Києва (30 %), Харківської (12,6 %), Сумської (12,3 %), Запорізької (7,8 %) та Дніпропетровської (5,8%) областей; за видами економічної діяльності –

підприємства з виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (18,8 %), добування природного газу (17,7 %), виробництва готових металевих виробів (13,4 %), та харчових продуктів (7,9 %).

Таблиця 4.12

Впровадження інновацій на промислових підприємствах

Роки	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Впроваджені о виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	з них нові види технік	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8
2011	12,8	2510	517	3238	897	3,8
2012	13,6	2188	554	3403	942	3,3
2013	13,6	1576	502	3138	809	3,3
2014	12,1	1743	447	3661	1314	2,5
2015	15,2	1217	458	3136	966	1,4
2016	16,6	3489	748	4139	1305	...
2017	14,3	1831	611	2387	751	
Відношення 2017 р. до 2010 р., %	2,8	89,6	127,5	99,1	113,3	-

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Визначено, що найбільшу кількість інноваційних видів продукції впроваджено на підприємствах Харківської (16,6%), Запорізької (13,4%), Львівської (10,3%), Сумської (9,1%) областей та м. Києва (8,3%). А розглядаючи впровадження інновацій за видами економічної діяльності – на підприємствах з виробництва машин і устаткування (23,9%), харчових продуктів (21,4%), основних фармацевтичних продуктів і препаратів (7,8%), що видно із даних табл. 4.13.

Слід відмітити, що підприємства, які здійснювали інноваційну діяльність, реалізували інноваційної продукції на 17,7 млрд. грн Серед таких підприємств 39,8% експортували її на 5,5 млрд. грн Майже кожне четверте підприємство реалізовувало нову для ринку продукцію, обсяг якої становив 4,5 млрд. грн (на експорт – 41,5%).

Таблиця 4.13

**Кількість підприємств, що впроваджували інновації,
за типами інновацій та регіонами, од**

	Кількість підприємств	У тому числі впроваджували				
		інноваційні види продукції	з них		інноваційні процеси	з них маловідходні, ресурсозберігаючі
			нові для ринку	нові для підприємства		
Україна	672	358	90	302	456	198
Вінницька	15	11	5	10	8	5
Волинська	16	4	1	3	8	5
Дніпропетровська	46	18	5	16	40	11
Донецька	22	12	3	11	19	11
Житомирська	23	9	1	8	10	3
Закарпатська	12	4	—	4	7	6
Запорізька	37	26	6	22	21	7
Івано-Франківська	23	15	—	15	16	10
Київська	37	16	4	14	28	4
Кіровоградська	15	12	2	10	9	6
Луганська	5	3	—	3	4	3
Львівська	47	24	8	20	40	12
Миколаївська	16	8	3	5	8	2
Одеська	35	15	3	13	28	22
Полтавська	23	15	1	14	13	2
Рівненська	7	3	—	3	6	2
Сумська	18	17	8	12	8	5
Тернопільська	25	7	2	5	23	4
Харківська	105	55	17	44	68	38
Херсонська	15	11	3	11	11	2
Хмельницька	8	3	—	3	6	2
Черкаська	31	15	3	13	19	7
Чернівецька	8	7	—	7	6	4
Чернігівська	10	7	2	5	9	6
м. Київ	73	41	13	31	41	19

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Значна кількість підприємств (83,8%) реалізувала продукції, що була новою виключно для підприємства, на 13,2 млрд. грн (27,7% поставок такої продукції було за кордон). У результаті інноваційної діяльності 8-м підприємств створили нові технології, з яких 59-ть було передано іншим підприємствам, зокрема 2 – за межі України.

Аналіз витрат на виконання наукових досліджень і розробок за всіма

видами робіт у фактичних цінах вказує на тенденцію росту на 65% (табл. Н.2, додаток Н).

Найвищі темпи росту відбулись на виконання прикладних досліджень, майже вдвоє, та на 67,9 % – на науково-технічні розробки. За аналізований період найменше витрачено на виконання фундаментальних наукових досліджень, тобто можна відмітити тенденцію до комерціалізації та їх впровадження на виробництві.

Проведений аналіз зміни кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок за категоріями, вказує на значне скорочення працівників на 48,3%, в тому числі найбільше за рахунок відтоку докторів наук (на 42%) і філософії (на 47,8%), дослідників (на 55,8%), техніків (на 54,5%), а допоміжного персоналу на 10%. Слід відмітити чітку тенденцію зменшення чисельності працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок за категоріями, що зменшення відбулось в основному працівників які відносяться до фахівців найвищого рівня кваліфікації.

Незважаючи на скорочення чисельності наукових кадрів обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт за аналізований період з 2010 по 2015 роки зріс на 27,8%, що видно із даних таблиці 4.14.

Тобто, можна констатувати факт зростання продуктивності праці та ефективного виконання науково-технічних робіт, особливо прикладних досліджень і надання науково-технічних послуг, розробок та фундаментальних досліджень.

Слід вказати на незначне зростання загальної суми витрат на активізацію на 13,3%, зростання на 28,4% зовнішніх НДР та питомої ваги підприємств, що займалися інноваціями на 2,4 %, проте вдвічі збільшились розходи на внутрішні дослідження та розробки за період з 2010-2017 р.р. Поряд з позитивними змінами відбувається суттєве скорочення майже на 85% для придбання зовнішніх знань і більш як на половину інших витрат.

Таблиця 4.14

**Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і
розробок за категоріями, осіб**

Роки	Кількість працівників - усього	У тому числі:				
		з них мають науковий ступінь		Дослідники	техніки	допоміжний персонал
		доктора наук	доктора філософії (кандидата наук)			
2010	182484	11974	46685	133744	20113	28627
2011	175330	11677	46321	130403	17260	27667
2012	164340	11172	42050	122106	15509	26725
2013	155386	11155	41196	115806	14209	25371
2014	136123	9983	37082	101440	12299	22384
2015	122504	9571	32849	90249	11178	21077
2016	97912	7091	20208	63694	10000	24218
2017	94274	6942	19219	59392	9144	25738
Відношення 2017 р. до 2010 р., %	51,7	58,0	41,2	44,2	45,5	90,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Загальний обсяг витрат за напрямками інноваційної діяльності наведено в таблиці 4.15.

Таблиця 4.15

Загальний обсяг витрат за напрямками інноваційної діяльності

Роки	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	Загальна сума витрат, млн грн	У тому числі за напрямками					
			дослідження і розробки	у тому числі		придбання інших зовнішніх знань	підготовка виробництва для впровадження інновацій	інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР			
2010	13,8	8045,5	996,4	818,5	177,9	141,6	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	833,3	246,6	324,7	10489,1	2440,2
2012	17,4	11480,6	1196,3	965,2	231,1	47,0	8051,8	2185,5
2013	16,8	9562,6	1638,5	1312,1	326,4	87,0	5546,3	2290,9
2014	16,1	7695,9	1754,6	1221,5	533,1	47,2	5115,3	778,8
2015	17,3	13813,7	2039,5	1834,1	205,4	84,9	11141,3	548,0
2016	18,9	23229,5	2457,8	2063,8	394,0	64,2	19829,0	878,4
2017	16,2	9117,5	2169,8	1941,3	228,5	21,8	5898,8	1027,1
Відношення 2017 р. до 2010 р., %	2,4	113,3	217,8	237,1	128,4	15,4	116,8	55,3

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Як результат нестабільної ситуації в країні спостерігаємо скорочення на 0,26 пункти питомої ваги обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, яка становить тільки 0,64 %, що значно нижче від провідних країн світу та не дає змоги на придбання зовнішніх знань та залучення іноземних інвестицій.

Проведемо аналіз загальних обсягів, структури та джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств за 2010-2017 роки на основі даних наступної табл. 4.16.

Таблиця 4.16

Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств за 2010-2017 роки

Роки	Загальна сума витрат, млн грн	У тому числі за рахунок коштів							
		власних	структура витрат, %	державного бюджету	структура витрат, %	іноземних інвесторів	структура витрат, %	інші джерела	структура витрат, %
2010	8045,5	4775,2	59,3	87,0	1,1	2411,4	30,0	771,9	9,6
2011	14333,9	7585,6	52,9	149,2	1,0	56,9	0,4	6542,2	45,6
2012	11480,6	7335,9	63,9	224,3	1,9	994,8	8,7	2925,6	25,5
2013	9562,6	6973,4	75,2	24,7	0,3	1253,2	13,5	1311,3	14,1
2014	7695,9	6540,3	85,0	344,1	4,5	138,7	1,8	672,8	8,7
2015	13813,7	13427,0	97,2	55,1	0,4	58,6	0,4	273,0	1,9
2016	23229,5	22036,0	94,5	179,0	0,8	23,4	0,1	991,1	4,2
2017	9117,5	7704,1	84,5	227,3	2,5	107,8	1,2	1078,3	11,8
Відношення 2017 р. до 2010 р., %	113,3	161,3	25,2	261,3	1,4	4,5	-28,8	139,6	2,2

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Розгляд джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств вказує на значне зростання надходжень з державного бюджету, однак це тільки 2,5 % від загальної суми, найбільша питома вага 84,5 % власних коштів підприємств, 11,8% з інших джерел. Потрібно відмітити

суттєве скорочення вкладень іноземних інвесторів, що негативно відобразилось на загальних обсягах фінансування.

Загалом в розрізі підприємств за розмірами відмітимо деяке пожвавлення інноваційної діяльності, збільшилась кількість підприємств, які займаються інноваційною діяльністю, впроваджуючи технологічні рішення, процесові та продуктові інновації (табл. Н.3 додаток Н).

На основі врахування вітчизняного і використання міжнародного досвіду запровадження інновацій нами проведений розрахунок загальної оцінки ступеня готовності до інноваційного розвитку малих, середніх і великих підприємств на основі інтегрального оцінювання ризиковості діяльності агропромислових підприємств по перерахованих ознаках: капіталомісткість валової доданої вартості; працемісткість валової доданої вартості; розмір валової доданої вартості на одне підприємство; рівень рентабельності.

Враховуємо наступні умови визначення діапазону ймовірних змін від повного не прояву до повного прояву ознак за визначеною шкалою:

$b_{\min} = 0,2$ - відповідає випадку повного не прояву всіх ознак;

$b_{\text{сл}} = 0,3$ - відповідає випадку слабкого прояву всіх ознак;

$b_{\text{нп}} = 0,4$ - відповідає випадку не повного прояву всіх ознак;

$b_{\max} = 0,5$ - відповідає випадку повного прояву всіх ознак.

Узагальнену оцінку готовності до інноваційного розвитку підприємств за їх розмірами по ознаках визначаємо згідно нормованих коефіцієнтів кореляції та визначеному нами діапазону ймовірних змін. Результати розрахунків наводимо у табл. 4.17. Згідно отриманих в результаті імітаційного моделювання нормованих коефіцієнтів розраховуємо межі і міру прояву кожної ознаки, а саме:

$b_{\min} - 0,2$ до $0,3$; $b_{\text{сл}} = 0,31-0,4\%$; $b_{\text{нп}} = 0,4 - 0,5$; $b_{\max} =$ вище $0,5$.

Таблиця 4.17

Узагальнена оцінка готовності до інноваційного розвитку

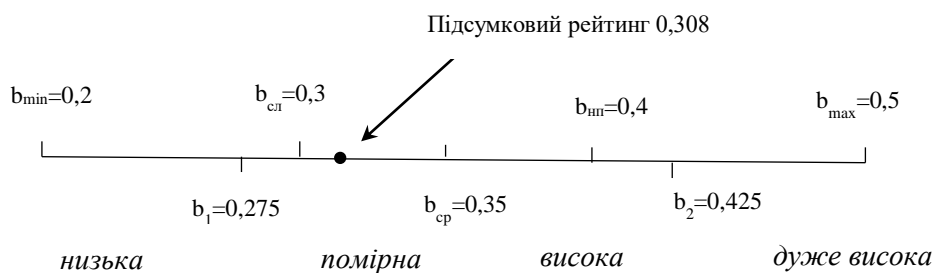
Показник розвитку аграрних підприємств	Малі підприємства	Середні підприємства	Великі підприємства
<i>Оцінка готовності по ознаках згідно Нормованих коефіцієнтів</i>			
Капіталомісткість валової доданої вартості	0,40/0,4	0,45/0,4	0,59/0,5
Працемісткість валової доданої вартості	1,00/0,5	0,56/0,4	0,58/0,5
Розмір валової доданої вартості на одне підприємство	0,24/0,2	0,47/0,4	1,00/0,5
Рівень рентабельності	0,37/0,3	1,00/0,5	0,94/0,5
Рівень готовності	$1,4/4=0,35$	$1,7/4=0,425$	$2/4=0,5$
Ступінь готовності	Помірний	Високий	Дуже високий

Джерело: власні розрахунки

Ступінь готовності компанії до стратегічного інноваційного розвитку варто оцінювати наступним чином:

- дуже висока, якщо отриманий результат попадає в діапазон $b_2 - b_{\max}$;
- висока, якщо отриманий результат попадає в діапазон $b_{\text{ср}} - b_2$;
- помірна, якщо отриманий результат попадає в діапазон $b_1 - b_{\text{ср}}$;
- низька, якщо отриманий результат попадає в діапазон $b_{\min} - b_1$;

Розрахуємо пороги $b_1 = 0,275$, $b_{\text{ср}} = 0,35$, $b_2 = 0,425$ і винесемо розраховані пороги на шкалу на рис. 4.7.

Рис. 4.7. Шкала оцінки готовності до інноваційного розвитку

Джерело: побудовано автором

Результати проведених розрахунків вказують на те, що ступінь готовності у малих за розмірами підприємств помірна на рівні 0,35; у середніх висока 0,425; а у великих дуже висока 0,5.

Вважаємо, що для використання ступеня готовності підприємств необхідно побудувати ефективні моделі самого бізнесу та одержання прибутку при формуванні бази знань за всіма видами діяльності.

При побудові моделі можна використовувати традиційний підхід, який полягає у отриманні максимально можливої ринкової частки і як результат – досягнення високого рівня прибутковості та ринкової частки.

Пропонуємо новаторський підхід при якому в першу чергу визначаємо та оцінюємо потреби споживачів, далі визначається де є висока зона прибутку, яким чином його можна отримати в максимальному об'ємі, тобто поряд з напрямком діяльності і тим як отримати високу ринкову частку вибудовується система способів організації, захисту та підтримки високої зони прибутку.

Схема побудови моделі інноваційного бізнесу була започаткована дослідниками А. Слівотські і Д. Моррісоном в праці «Маркетинг зі швидкістю думки (інноваційні моделі бізнесу)». Виділялись такі базові етапи: вибір споживачів; диференціація продукції; отримання прибутку; вибір масштабів діяльності. (рис. Н.3, додаток Н).

Модель і далі досліджується та доповнюється, було уточнено порядок елементів бізнес-моделі (рис. Н.4, додаток Н):

1. Вибір споживачів.
2. Продукція і діяльність.
3. Диференціація та конкуренція.
4. Винагорода утримання створеної цінності.

У розгорнутій технології створення нової моделі бізнесу передбачалось вирішення наступних дев'яти завдань: нове мислення і бізнес-ідеї - винагорода (одержання прибутку) - диференціація продукції - потоки ресурсів і результатів - комунікація - захист-діяльність: види, масштаби, виконавці - знання по компонентах моделі (рис. 4.8).

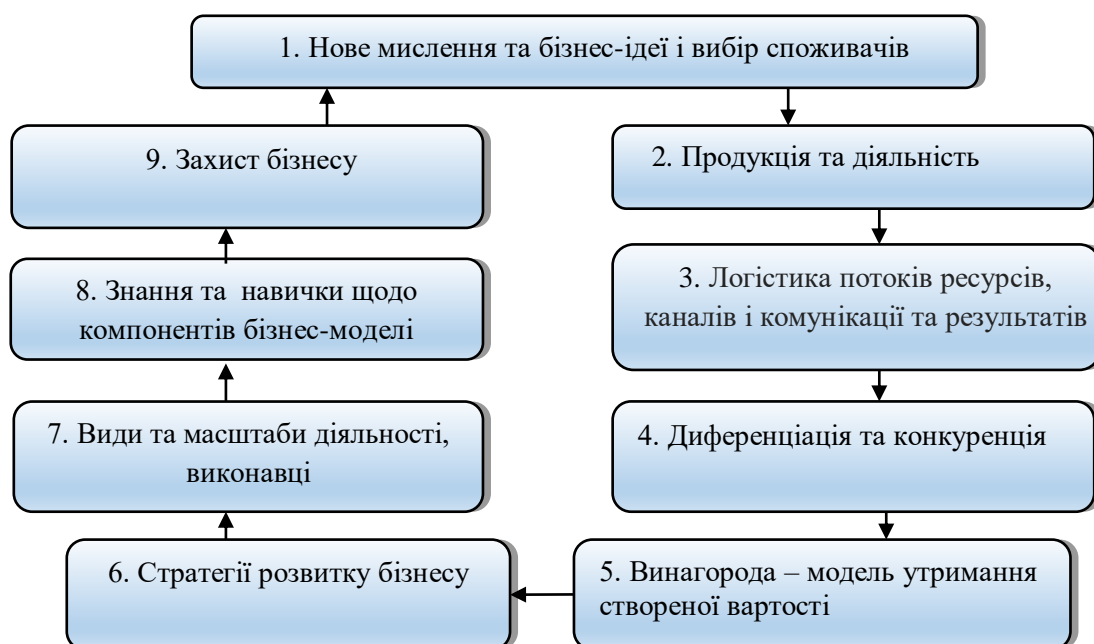

Рис. 4.8. Інноваційна бізнес-модель та її компоненти

Джерело: доповнено автором на основі [310]

1. Нове мислення, підприємницький пошук і розробка бізнес-ідеї, вибір споживачів. Аналізуються тенденції в зміщенні зони прибутку; формуються нові стратегії з пошуку і переходу до нової зони прибутку і нова бізнес-ідея.

2. Продукція та діяльність. Ознаками можуть бути функціональні властивості і призначення, ринкова вартість, додаткові споживчі властивості, супроводжуючі послуги, інноваційність. Виробнича діяльність з метою задоволення потреб споживачів і створення доданої вартості.

3. Логістика потоків ресурсів і результатів: організація ефективного потоку продукції та послуг, матеріальних та інформаційно-інтелектуальних елементів. Визначаються: розміщення споживачів, потоки і канали розподілу продукту. Організовується дистрибуція продукції, встановлюються вимоги до потоків сировини, комплектуючих і продукції, інформації. Створюються логістичні центри при великих науково-виробничих комплексах і торгових мережах для розробки та координації функціонування логістичних систем каналів і комунікації: організації каналів комунікативних та інформаційних.

4. Диференціація продукції: проведення диференціювання, позиціонування та брендингу. Розглядаються основні конкуренти і їх продукція та уточнюється унікальність власної пропозиції, вирішуються питання позиціонування і створення бренду, іміджу виробника і продавця.

5. Винагорода – модель отримання прибутку: досліджується ринок і структура споживачів, встановлюються їх потреби та пріоритети. Створюється нове бачення продукту, визначається ланцюжок цінності і зони прибутку, обирається метод в результаті нову модель отримання прибутку.

6. Стратегії розвитку бізнесу спрямована на розвиток всіх ланок: формування стратегічного плану розвитку на перспективу на основі потоків інформації, комунікації та взаємодії всіх систем, з огляду на цілі.

7. Види і масштаби діяльності, виконавці: завдання інноваційного розвитку бізнес-процесу компанії щоб модель бізнесу працювала ефективно а бізнес-операції-функції виконувалися висококваліфікованими фахівцями.

8. Знання та інноваційні навички щодо компонентів бізнес-моделі: створення умов для ефективного формування інтелектуального капіталу на основі цифрової трансформації, використання інноваційних навичок висококваліфікованих працівників для створення унікальної креативної та інноваційної компанії.

9. Захист бізнесу: створення стратегічних контрольних точок захисту зони і власної моделі прибутку від конкурентів. Потужна модель бізнесу для забезпечення зростання прибутку одночасно повинна виявляти стратегічні точки захисту.

Згідно щорічного звіту про інноваційний розвиток країн світу «Global Innovation Index 2018» (Глобальний інноваційний індекс – 2018) презентованого у штаб-квартирі ООН за сприяння Всесвітньої організації інтелектуальної власності міжнародними авторитетними організаціями та бізнес-школами найбільш інноваційними країнами у 2018 році стали:

1. Швейцарія; 2. Нідерланди; 3. Швеція; 4. Велика Британія; 5. Сінгапур; 6. США; 7. Фінляндія; 8. Данія; 9. Німеччина; 10. Ірландія.

у 2018 році Україна посіла найвищу позицію за останні 8 років – 43 місце, випередивши Таїланд, В'єтнам та Російську Федерацію та опинившись позаду Греції та Хорватії. А у групі за рівнем доходів нижче середнього Україна посіла 1 місце обійшовши В'єтнам, Молдову, Монголію, Індію та Грузію. Порівняно з 2017 роком наша держава піднялася на 7 пунктів, що обумовлено високим коефіцієнтом інноваційної ефективності, тобто співвідношенням інноваційного результату до інноваційних ресурсів (рис. Н.5, додаток Н).

Під час оцінки інноваційного розвитку, експерти базувалися на: вхідних інноваційних факторах та інноваційному результаті. Країни, які знайшли баланс між цими показниками отримали найкращі результати.

Локомотивом української інноваційної конкурентоспроможності є людський капітал. Його ефективна реалізація і є основною конкурентною перевагою. Однак, порівняно з 2016 роком цей показник зменшився за рахунок скорочення державних витрат на освіту (22-ге місце у 2016, 24-те місце – 2017 р.) та науку. Фактором, який стримує інноваційний розвиток є низький рівень R&D витрат, що обумовлює пошук інших джерел фінансування та міграцію науковців за межі України [344; 345; 411; 412; 356].

Слід підкреслити необхідність деталізації загальнодержавних пріоритетів інноваційної діяльності, що містить усі найважливіші для розгортання процесів неоіндустріалізації напрями технологічного оновлення економіки в цілому та промисловості зокрема. Основними напрямками нової індустріальної політики визначено розвиток підприємництва, кластерної структури та смарт-спеціалізації. Очікується, що реалізація нової політики, насамперед смарт-спеціалізації, дозволить забезпечити фактичну ефективність інвестицій у промислові інновації, вихід регіонів з економічної рецесії та економічну децентралізацію в країні [281]. Пріоритети передових технологій показано в табл. Н.4 додаток Н.

Основні пріоритетні напрями загальнодержавних інновацій наведено в таблиці 4.18.

Таблиця 4.18

**Середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності
загальнодержавного рівня на 2017-2021 рр.**

Напрямок	Галузі реалізації
Освоєння нових технологій транспортування енергії, упровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії	Енергетика; ЖКГ; АПК
Освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки	Промисловість; транспорт
Освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх обробка і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій	Промисловість
Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу	АПК
Упровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики	Охорона здоров'я
Широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища	Промисловість; АПК; ЖКГ
Розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки	Економіка в цілому

Джерело: сформовано на основі [103; 104]

Інноваційний шлях розвитку для підприємств сільського господарства повинен проходити на основі: забезпечення державної підтримки наукових досліджень при формуванні конкурентоспроможного виробництва підприємствами галузі, забезпечення механізмів впровадження інновацій у виробництво; створення системи надання консалтингових послуг аграрним підприємствам; створення умов персоналу підприємств у набутті інноваційних навичок та вмінь, які вимагає сучасний рівень інноваційного розвитку економіки; формування механізму інноваційної діяльності в сільському господарстві; підтримка наукових досліджень в царині генетики, ветеринарної медицини, біотехнології, селекції та насінництва тощо; розвитку інноваційної інфраструктури для забезпечення комерціалізації інновацій; технічне та технологічне переоснащення і модернізація підприємств АПК на основі підтримки держави та інноваційної діяльності самих підприємств; формування ефективної системи венчурного інвестування інноваційних проектів.

Таким чином, на державному рівні закладено системне бачення технологічних змін як базової основи неоіндустріального інноваційного розвитку. Проте реалізація визначених пріоритетів може мати складні проблеми через нерозвиненість національної інноваційної системи, брак достатніх інвестиційних ресурсів, труднощі світової конкуренції, повинна базуватися на сучасних теоретичних розробках, узагальнення зарубіжного досвіду, урахування українських реалій агропромислового розвитку.

4.4. Інформаційно-комунікаційні (цифрові) технології створення розумних середовищ

Розвиток цифрової економіки України полягає у створенні ринкових стимулів, мотивацій, попиту та формуванні потреб щодо використання цифрових технологій, продуктів та послуг серед українських секторів промисловості, сфер життєдіяльності, бізнесу та суспільства для їх ефективності, конкурентоздатності та національного розвитку, зростання обсягів виробництва високотехнологічної продукції та благополуччя населення.

Різноманітні літературні джерела та офіційні документи дають змогу виділити умовно чотири сфери існування і застосування інформаційного суспільства (ІС): 1) «науково-дослідницька» – теоретичні праці щодо інформаційного суспільства; 2) «суспільно-політична» – практична сторона втіленням інформаційного суспільства: офіційні документи, державні та міждержавні програми, установи та організації, аналітичні доповіді тощо; 3) «масова свідомість» – втілює уявлення переважної більшості населення про інформаційне суспільство; 4) «засоби масової інформації» – відведена роль комунікативного елемента між іншими сферами, пропонує власну інтерпретацію поняття інформаційного суспільства [304].

Цифрова економіка – це не окрема галузь, а віртуальне середовище, яке доповнює нашу реальність. Все частіше цифрова економіка

переплітається з традиційною економікою, роблячи чітке розмежування все складнішим. Основними продуктами цифрової економіки є ті ж самі товари і послуги традиційної економіки, що надаються за допомогою комп'ютерного обладнання і цифрових систем на кшталт глобальної мережі Інтернет. Це має свої переваги, головною з яких є підвищення доступності звичайних користувачів до певних ринків (товарних чи послуг), а не лише великих компаній, зниження трансакційних витрат, підвищення ефективності і конкурентоспроможності [333].

Тобто, це тип економіки, де ключовими факторами та засобами виробництва є цифрові дані (бінарні, інформаційні тощо) та мережеві транзакції, а також їх використання як ресурсу, що дає змогу істотно збільшити ефективність та продуктивність діяльності та цінність для отриманих продуктів та послуг.

Цифровізацію варто розглядати як інструмент, а не як самоціль. При системному державному підході «цифрові» технології будуть стимулювати розвиток відкритого інформаційного суспільства як одного з істотних факторів підвищення продуктивності, економічного зростання, створення робочих місць, а також покращення якості життя громадян України [398].

Сектор інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) є важливим фактором розвитку цифрової економіки та суспільства. Вчені вважають, що інформаційні технології здатні забезпечити від 1/4 до 1/3 загального обсягу економічного зростання. Натомість за даними Світового банку частка ІКТ у ВВП в країнах членах ОЕСР складає біля 6% і значно менше в країнах, що розвиваються. У Сполучених Штатах Америки, де діють 8 з 14 найбільших у світі за розмірами доходу високотехнологічних компаній, внесок сектора ІКТ у ВВП становить близько 7 %. Відповідний показник становить 12 % для Ірландії – країни привабливої для багатьох зарубіжних компаній завдяки своєму конкурентному діловому середовищі і вигідними ставками оподаткування [106].

Для оцінки рівня технологічного розвитку в країнах Європейського Союзу та ступеня запровадження інноваційних технологій у суспільстві та, зокрема, в економіці використовують Індекс DESI (The Digital Economy and Society Index) [400]. Індекс розраховується від 0 до 1. Оцінюються обсяги людського капіталу, інтеграція цифрових технологій, цифрові громадські послуги, якість засобів зв'язку та використання Інтернету. Данія, Швеція, Фінляндія та Нідерланди мають найбільш розвинені цифрові економіки в ЄС. Румунія, Греція та Італія мають найнижчі результати по DESI (рис. П.1; рис. П.2 додаток П).

Європейський бізнес все частіше застосовує цифрові технології, такі як використання бізнес-програмного забезпечення для електронного обміну інформацією (34 % підприємств у 2017 р.), надсилання електронних накладних (18 %) або використання соціальних медіа для взаємодії з клієнтами та партнерами (21%). Збільшилась частка тих, хто займається електронною комерцією. За перші чотири роки компанія «Горизонт 2020» (H2020) виділила 5,7 млрд євро фінансування ЄС на 1969 проекти в галузі ІКТ, залучивши 6250 організацій. МСП становлять понад 25% організацій-учасників [134].

Для України не визначається індекс DESI та рейтинг Digital Evolution Index, так як країна не є членом ЄС, також в країні не ведуть відповідні статистичні спостереження для оцінки таких показників. Відповідно не є можливим оцінити рівень розвитку інформаційно-комунікативних технологій в країні, ускладнює оцінку можливості розвитку економіки на основі цифровізації суспільства. Однак для України визначають рейтинг щодо технологічного стану, і для оцінки рівня використання ІКТ при визначенні рейтингу World Economic Forum використовують чотири показники: кількість інтернет-користувачів, підключення до широкопasmового Інтернету, пропускна здатність мережі Інтернет та мобільні підключення до широкопasmового зв'язку (табл. 4.19).

За даними цього Звіту частка користувачів мережі Інтернет в Україні складає 52,5%. Зростає показник пропускної здатності мережі з 40,7 до 79,9

КВ/с – за цим індикатором піднялись на 10 пунктів. Позитивна динаміка також за індикатором поглинання технологій на рівні фірми – +16 пунктів. Однак, за наявністю новітніх технологій знизили позицію на 11 пунктів (рис. П.3, додаток П).

Таблиця 4.19

Індикатори рейтингу World Economic Forum щодо технологічного стану України

Назва	2015-2016 рр.		2016-2017 рр.		2017-2018 рр.		Різниця по рангу 2017-18 рр. до 2015-16
	Місце	Значення	Місце	Значення	Місце	Значення	
Технологічна готовність (розвиток)	86	3,45	85	3,6	81	3,8	+5
Наявність новітніх технологій	96	4,3	93	4,3	107	4,1	-11
Поглинання технологій на рівні фірм	100	4,2	74	4,4	84	4,3	+16
Прямі іноземні інвестиції та передача технологій	117	3,8	115	3,7	118	3,5	-1
Частка інтернет-користувачів серед населення, %	80	53,4	80	49,3	81	52,5	-1
Підключення до фіксованого широко-смугового зв'язку в розрахунку на 100 осіб	72	8,4	64	11,8	63	12	+9
Пропускна здатність, КВ/с на користувача	64	40,7	68	45,7	54	79,9	+10
Мобільний доступ до широкосмугового зв'язку	121	7,5	130	8,1	115	22,6	+6

Джерело: побудовано на основі 402-404

Важливим фактором у формуванні та підвищенні національної конкурентоспроможності країни є рівень впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності людини та суспільства. За Індексом розвитку ІКТ (ICT Development Index) відповідно до Звіту Міжнародного союзу електрозв'язку «Вимірювання інформаційного

суспільства 2017», Україна посіла 79 місце з 176 країн (відповідно до Звіту МСЕ за 2016 рік – 78 місце з 175 країн світу).

За результатами останнього державного статистичного спостереження «Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах України» 95,2% підприємств користувались комп'ютерами у роботі, з яких мали доступ до мережі Інтернет – 98%.

Діджиталізація товарів та послуг може принести більше ніж 110 млрд євро річного доходу в Європі у найближчі п'ять років. Лише у Німеччині подальша діджиталізація промисловості, як очікується, принесе до 8% зростання продуктивності праці за 10 років. Це призведе до зростання зайнятості до 6 % [178].

Економісти Нобелівської премії Джозеф Стігліц та Амартія Сен, які є авторами звіту щодо оцінки цифрової економіки змодельовали вплив ВВП на інвестиції в технології у вибірці близько 100 країн протягом трьох десятиліть. Дана модель була застосована до економічних даних з 50 передових країн та країн, що розвиваються, у всьому світі для оцінки справжнього розміру їх цифрових економік. Автори знайшли, що справжній розмір цифрової економіки 2016 року становить 11,5 трлн дол США у всьому світі. Тобто 15,5% світового ВВП. Це приблизно втричі більше, ніж традиційні вимірювання. Базові цифрові активи складають одну третину, або 3,8 трильйона доларів, а ефекти цифрового перекидання припадають на дві третини – 7,5 трильйона доларів.

Цифрова економіка становить 18,4% ВВП в розвинених економіках (діапазон показників від 35% до 10% ВВП) - і 10% в країнах, що розвиваються, (від 19% до 2% ВВП). У США – до 35% ВВП, що є найвищим показником у світі. Світова цифрова економіка за 17 років, зростала в 2,5 рази швидше, ніж глобальний ВВП за цей період. Протягом останніх трьох десятиліть кожен долар, вкладений у цифрові технології, в середньому додав 20 доларів до ВВП, що в 6,7 рази вище, ніж нецифрові інвестиції, що додало 3 долари за кожен вкладений долар.

Припускаючи поточні темпи зростання цифрових інвестицій протягом наступних 10 років до 2025 року цифрова економіка становитиме 23 трильйони доларів у всьому світі, або 24,3% світового ВВП [337].

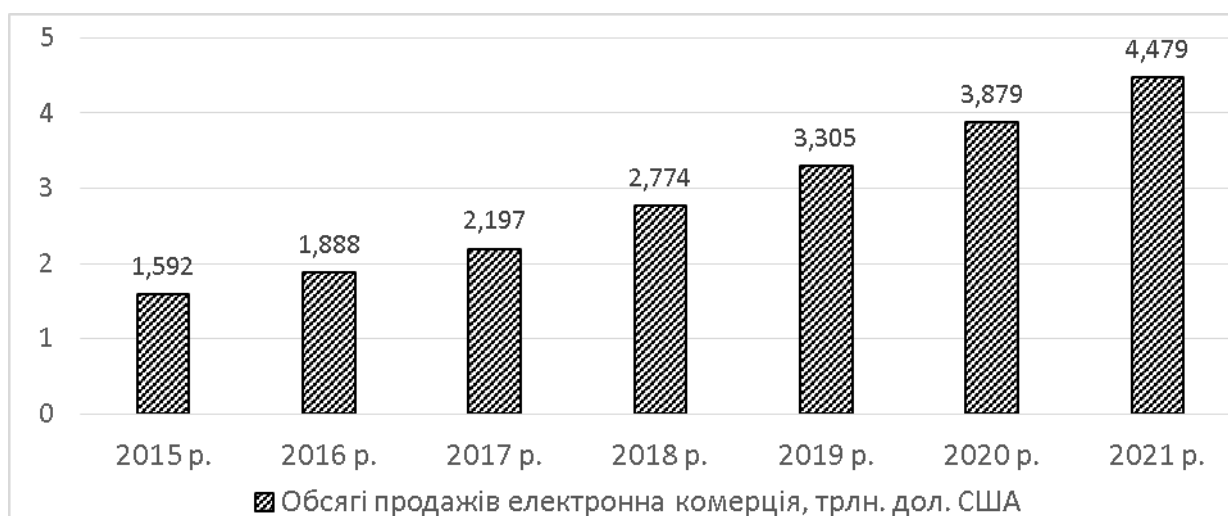

Рис. 4.9. Світові тенденції та прогноз роздрібних продаж електронної комерції, 2015-2021 рр.

Джерело: [137]

Близько третини зростання загального промислового виробництва в Європі вже відбувається за рахунок цифрових технологій. Низка національних та регіональних ініціатив, таких як Промисловість 4.0 (Industrie 4.0) у Німеччині, Розумна промисловість (Smart Industry) у Нідерландах та Промисловість майбутнього (Industrie du Futur) у Франції були розпочаті з метою отримання можливостей, які надають цифрові інновації у промисловості (табл. П.1, додаток П).

Цифровізація допомагає малим підприємствам, невеликим компаніям, стартапам поряд з великими створювати нові продукти, швидко виводити їх на ринок, проходить певний етап так званого «зміщення центрів інновацій» від великих до малих підприємств на фоні трансформації згідно концепції «Індустрія 4.0», на основі синергетичного поєднання технологій, виникнення кібернетичних систем тощо.

Однак в країні існують великі проблеми у впровадженні і поширенні цифрових технологій в підприємстві, виробництві, суспільному житті. Більш ніж 1/3 сільського населення України не мають доступу до

широкосмугового Інтернету. Половина українських шкіл, закладів охорони здоров'я не підключені до мережі [102]. Відсутня об'єктивна офіційна статистика щодо таких речей як покриття домогосподарств широкосмуговим доступом до мережі, рівень проникнення комп'ютерної техніки та іншої статистики щодо «твердої» цифрової інфраструктури, яка безперечно є базовою.

Тобто, поки що мають місце певні бар'єри для розвитку цифрової економіки в країні, відсутність програм розвитку цифрової інфраструктури, інструментів, розвитку інноваційного підприємництва. В планах держави за допомогою бізнесу досягти покриття широкосмугового Інтернету понад 80% країни і використати наявні можливості впровадження цифровізації (рис. П.4, додаток П).

Відмітимо зростання частки населення, яке повідомило, що користується мережею за 2018 рік на 40,6 в.п., і тих, які користуються послугами Інтернет вдома на 10,2 в.п., а також у будь-якому місці через мобільний телефон (з 7,3% в 2013 р. до 45,9% в 2018 р.), згідно з експертами ІТ-сфери очікується збільшення підключених смартфонів вчетверо до 2025 р. (табл. П.2, додаток П).

Кількість домогосподарств в сільській місцевості зазнали значного скорочення за період дослідження 2010-2018 рр. на 12176,7 тис. В 2018 р. їх кількість становила 4873,6 тис. Водночас користувачі 40,6% домогосподарств населення, що проживають в сільській місцевості мають вдома доступ до мережі в 2018 р., що вище показника 2010 р. на 17,7 в.п. Більшість з них використовують мережу для розваг та спілкування 38,6-63,8%, 26,2% для навчання і лише 1,5% для взаємодії з органами влади та 8,9% для банківського обслуговування (табл. П.3, додаток П).

«Успішний досвід Швеції, Кореї, Естонії, Ірландії, та Ізраїлю свідчить, що безпосередній ефект від комплексного розвитку цифрової економіки становить 20% ВВП протягом п'яти років. План до 2021 року завдяки розвитку цифрової економіки - це як мінімум +5% до ВВП» [408].

В січні 2018 р. уряд України зробив спробу запровадити цифрову економіку через розробку і впровадження Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р затверджена Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. Ця концепція передбачає здійснення заходів щодо впровадження відповідних стимулів для цифровізації економіки, суспільної та соціальної сфер, усвідомлення наявних викликів та інструментів розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій, а також визначає критичні сфери та проекти цифровізації, стимулювання внутрішнього ринку виробництва, використання та споживання цифрових технологій [239].

Вже затверджено та розроблено план заходів з її реалізації, які Міністерство економіки та розвитку розробило разом з провідними експертами ІТ-сфери [239].

Розроблена Концепція передбачає цифрову трансформацію економіки країни, перехід від сировинного типу до високотехнологічного виробництва та основі інноваційних ІТ-технологій та комунікацій (рис. П.5, додаток П). Цифровізація повинна забезпечувати кожному громадянину рівний доступ до послуг, інформації та знань, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій; передбачати підвищення якості надання послуг з охорони здоров'я та отримання освіти, створення нових робочих місць, розвитку підприємництва, сільського господарства, транспорту, захисту навколишнього природного середовища, підвищення культури, сприяння подоланню бідності, гарантування громадської безпеки тощо; передбачати досягнення цифрової трансформації галузей економіки, сфер діяльності, набуття ними нових конкурентних якостей та властивостей; повинна сприяти розвитку інформаційного суспільства на основі інтеграції та співробітництва із забезпеченням стандартизації, безпеки та довіри, а також на основі комплексності державного управління.

Цифровий розвиток передбачає виконання комплексу завдань, що позитивно вплинуть на економіку, бізнес, суспільство та життєдіяльність країни в цілому (рис. 4.10).

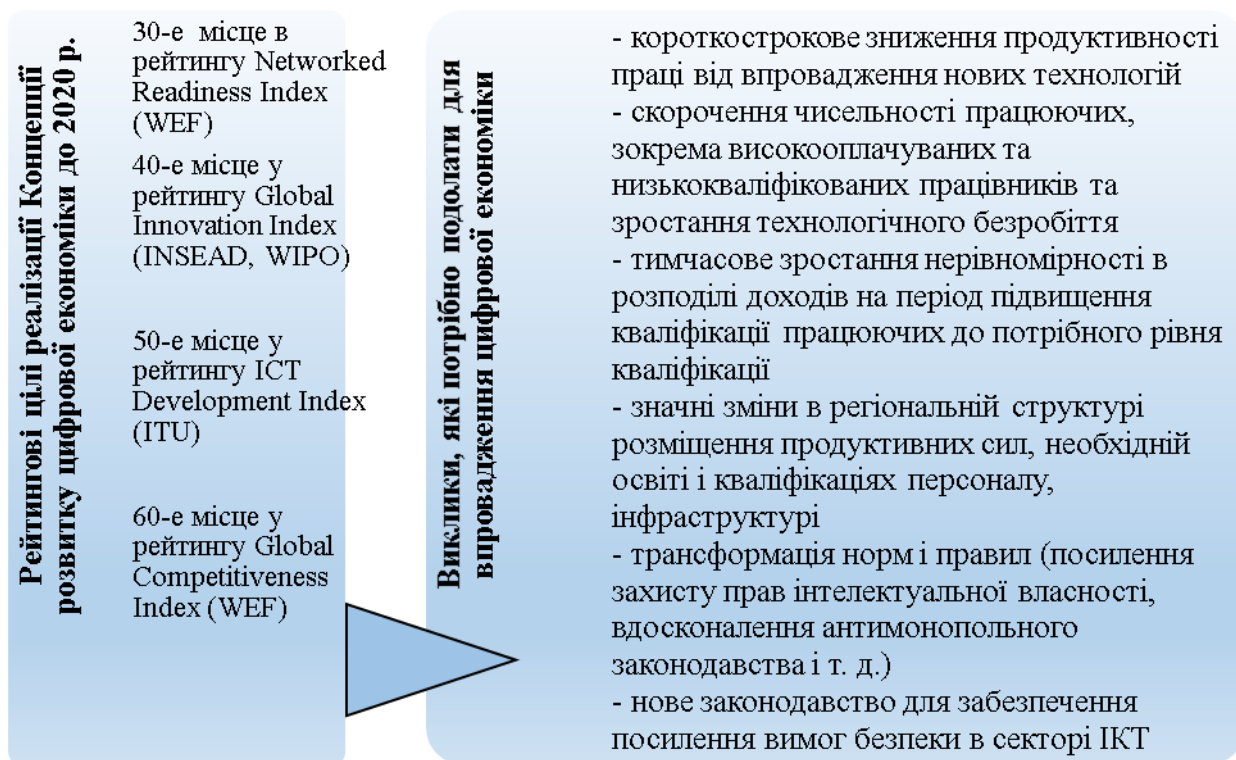

Рис. 4.10. Рейтингові цілі та виклики Концепції розвитку цифрової економіки

Джерело: побудовано на основі даних [239]

На шляху запровадження цифрової економіки Україна має певні досягнення, так в рейтингу Networked Readiness Index (WEF) країна посідала у 2016 році – 64-е місце; у рейтингу Global Innovation Index (INSEAD, WIPO) в 2018 р. вже 43-є місце; рейтингу ICT Development Index (ITU) у 2017 р. – 78-е) та у рейтингу Global Competitiveness Index (WEF) у 2017-2018 pp. – 81-е.

Цифровізація реального сектору економіки є головною складовою частиною цифрової економіки та визначальним чинником зростання економіки в цілому, зокрема і самої цифрової індустрії, як виробника технологій. Цифрові технології в багатьох секторах є основою продуктивних та виробничих стратегій. Їх перетворювальна сила змінює традиційні моделі

бізнесу, виробничі ланцюги та процеси, зумовлює появу нових продуктів та послуг, платформ та інновацій.

Індустрія 4.0 – оновлена концепція «розумного виробництва», що ототожнюється з «четвертою промисловою революцією» та появою кіберфізичних систем. Індустрія 4.0 – наступний етап цифровізації виробництв та промисловості, на якому головну роль відіграють такі технології та концепти, як Internet of Things – IoT (Інтернет речей), Big data («великі дані» – набори інформації надвеликих об’ємів), Predictive Analytics – предиктивна аналітика (аналіз даних для побудови прогнозів на майбутнє), хмарні та туманні обчислення, Machine Learning (машинне навчання), машинна взаємодія, Artificial intelligence – AI (штучний інтелект), робототехніка, 3D-друк, Virtual reality, Augmented Reality, Mixed reality – VR/AR/ MR (віртуальна, доповнена та змішана реальність).

Характерною особливістю цифрової економіки – це її зв’язок з економікою на вимогу (on-demand economy), яка передбачає не продаж товарів і послуг, а отримання доступу до них саме в той момент, коли це потрібно. Технологіями, що є інноваційними трендами сучасного соціально-економічного середовища можна назвати: Блокчейн, BioTech, NanoTech, RetailTech, FinTech, LegalTech, InsurTech, GovTech, коботи, Big data, Quantum Tech (квантові технології, квантовий зв’язок тощо), Biometric Tech, Identification Tech тощо. Важливими для розвитку цифрової економіки є м’які цифрові інфраструктури, які також не повинні залишатися поза увагою, зокрема інфраструктура ідентифікації та довіри, відкритих даних, інтероперабельності, онлайн-взаємодії суб’єктів бізнесу, життєзабезпечення (медицина, освіта, громадська безпека, транспорт тощо), геоінформаційна та промислові цифрові інфраструктури.

Особлива увага щодо широкосмугового доступу до Інтернету повинна приділятися сільським територіям, дозволять подолати цифровий розрив та нададуть додатковий поштовх для розвитку і добробуту сільських мешканців. Цифровізація сіл також підтримує розвиток сільського

господарства, створить робочі місця, зменшить міграцію сільських мешканців до міст [239].

Рушійною силою цифрової економіки є людський капітал, тобто знання, таланти, навички, вміння, досвід, інтелект людей. Уміння використовувати цифрові технології в роботі поступово стає необхідним для більшості спеціалізацій та професій, тобто наскрізним або багатоплатформним. Впровадження концепції цифрових робочих місць передбачає: перетворення робочих місць державних службовців у цифрові робочі місця; підготовку законодавчих ініціатив для стимулювання використання цифрових робочих місць бізнесом та громадянами.

Важливими завданнями є офіційне визнання міжнародних стандартів, які становлять загальновизнану основу «Індустрії 4.0» (близько 100 стандартів), державна підтримка діяльності технічних комітетів, які беруть участь у роботі над стандартами, створення механізму заохочення подання заявок на винаходи в Україні; створення механізму державної підтримки патентування вітчизняних об'єктів інтелектуальної власності; можливість захисту патентних прав через звернення до спеціалізованих судів; створення механізмів трансферу технологій.

Розвинена цифрова інфраструктура є основою розвитку цифрової економіки. Це комплекс технологій, продуктів та процесів, котрі забезпечують обчислювальні, телекомунікаційні та мережеві можливості та працюють на цифровій (а не на аналоговій) основі. У масштабі країни цифрова інфраструктура поділяється на тверду (від англ. hard) та м'яку (від англ. soft).

Різні методики та консультанти по кожному з компонентів показують від 1% до 10% приросту ВВП, їх кумулятивний ефект згідно з даними IDC складає до 20% приросту ВВП, а ROI від інвестицій у цифрові інфраструктури по деяким країнам складала до 500%. Випадання одного або декількох інфраструктурних компонентів зменшує темпи та якість цифровізації економіки та суспільства. Усі компоненти національної

цифрової інфраструктури є опорними (backbone) для цифрових трансформацій економіки та життєдіяльності, тобто є базою для безлічі цифрових додатків, послуг та реалізації цифрових платформ.

Створення національної стратегії цифрового сільського господарства є важливим першим кроком для будь-якої країни, яка планує використовувати ІКТ. Будь-яка ефективна дорожня карта створення електронного сільського господарства потребуватиме цілісного підходу, матиме зацікавлених сторін, оскільки ІКТ сприяють розвитку інших галузей, а саме: фінансових інституцій, страхування, логістики та електронного управління, моніторингу погоди.

Основними ключовими пріоритетами запровадження цифрової економіки можна назвати розробку активної цифрової стратегії, з врахуванням сильних та слабких сторін підприємств; подолання цифрових розривів: наданням доступу до мережі та високошвидкісному підключенні підприємств у віддалених регіонах, задоволення цифрових потреб та покращення цифрових навичок; забезпечення цифровою інфраструктурою; визначення пріоритетів підприємництва та інноваційної діяльності; заохочення вітчизняних ІТ-підприємств та підприємств технологічного сектору до спільної роботи із запровадження стратегії; інвестування в нові конкурентоспроможні ресурси (рис. 4.11).

Окрім розробки та застосування інструментів та інфраструктури ІКТ, ключові компоненти стратегії електронного сільського господарства повинні включати надання стандартів, норм та методології, а також розвиток індивідуального та інституційного потенціалу. Забезпечення основи та чітко сформованого інституційного механізму матиме вирішальне значення для побудови та розвитку електронного сільського господарства, а наскрізна підтримка охоплює різні державні установи, включаючи ІКТ, сільське господарство, переробку харчових продуктів, управління водними та земельними ресурсами, ризиками та їх мінімізація, телекомунікації, загальний менеджмент, транспорт, фінанси, комерція і т.п.

Рис. 4.11. Основні ключові пріоритети до запровадження цифрової економіки

Джерело: адаптовано на основі даних [399]

Тут передбачається тристоронній підхід та забезпечення:

- сприятливого середовища для становлення та розвитку електронного сільського господарства, розширення та підтримки прийняття ІКТ у сільському господарстві (рис. 4.12);
- необхідного рівня загального національного ІКТ-середовища;
- використання потенціалу впровадження ІКТ в інших галузях, важливих для сільського господарства, які можуть мати трансформативний вплив на сільське господарство.

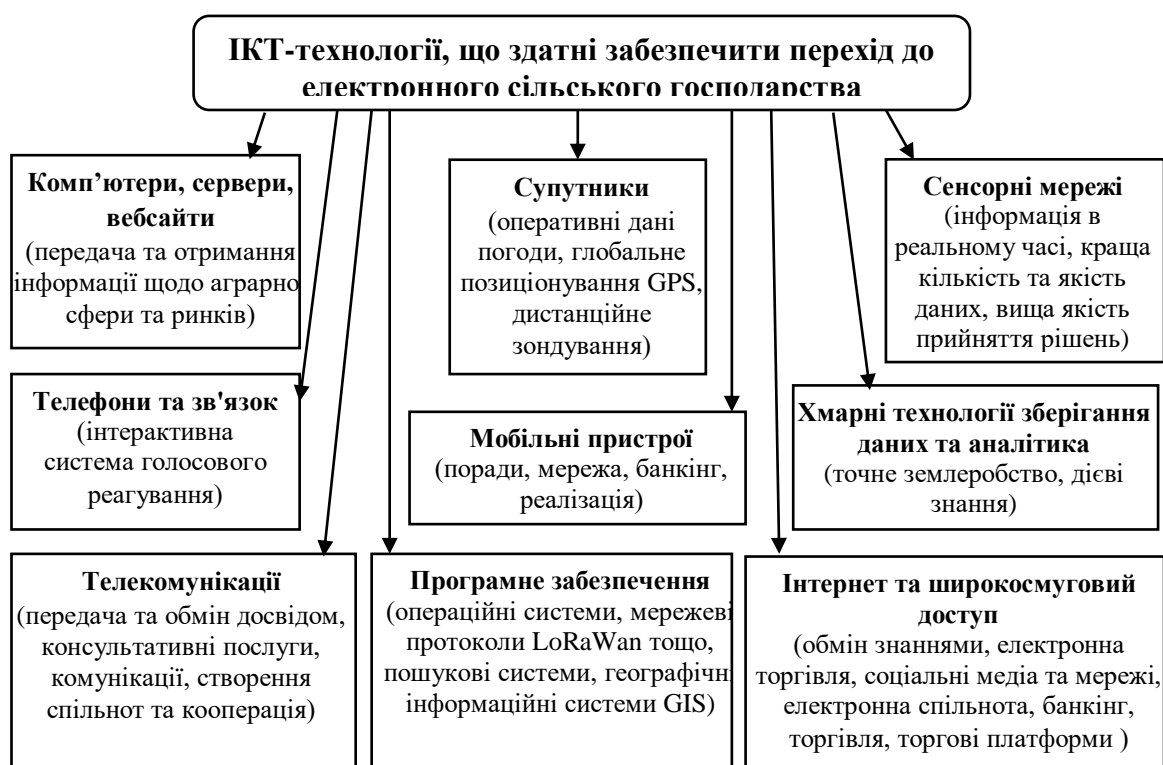

Рис. 4.12. ІКТ-технології в аграрній сфері

Джерело: сформовано автором

Розробка національної стратегії електронного (цифрового) сільського господарства є основоположним етапом розвитку та переходу країни до використання ІКТ для досягнення цілей розвитку аграрної сфери. Незалежно від початкової точки зору, зусилля в галузі цифрового землеробства можна посилити, прискорити шляхом національного процесу стратегічного планування. Наскрізний підхід буде вирішальним при розробці будь-якої національної стратегії електронного сільського господарства, забезпечуючи, відповідність іншим державним планам, відсутність розпорошення та дублювання.

Основа стратегії електронного (цифрового) сільського господарства включає три частини: 1: Створення національної стратегії електронного сільського господарства (е-сільського господарства); 2: Розробка національного плану дій щодо е-сільського господарства; 3: Моніторинг та оцінка виконання стратегії (рис. 4.13).

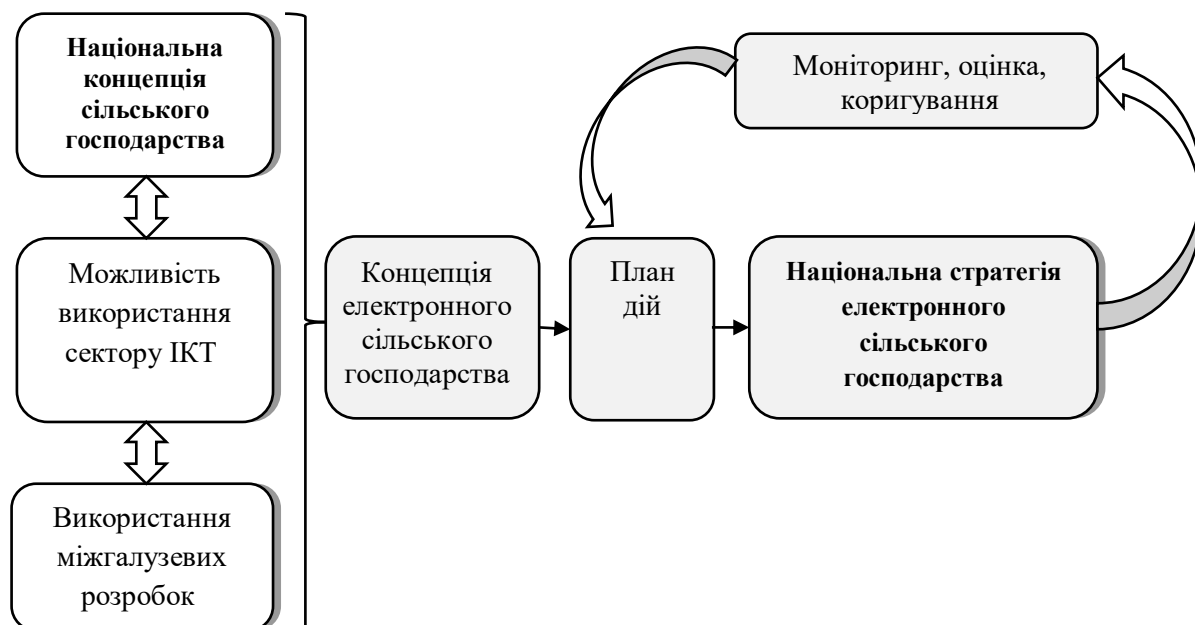

Рис. 4.13. Складові стратегії е-сільського господарства

Джерело: сформовано автором

Запропонований механізм управління – це комітет, рада, цільова група або спеціальна група, яка має повноваження або відповідальність виконувати одну або кілька з наступних функцій: нагляд і керівництво; налагодження та оцінка; залучення зацікавлених сторін та консультації.

Структура, механізми звітності чи підзвітності можуть бути гнучкими, залежно від організаційної чи управлінської структури та бажаного управління процесом. Для успішної реалізації стратегії електронного сільського господарства необхідні спільні зусилля як сільського господарства, так і сектору ІКТ. Однак загальне управління повинно належати сектору сільського господарства.

Цифрове землеробство стає основою для ефективного розвитку сільського господарства, така нова стратегія менеджменту заснована на цифрових технологіях, смарт-устаткуванні, використанні геоінформаційних систем, глобального позиціонування, а також цифрових управлінських та виконавських процесах, що регулюють способи обробки, внесення добрив, меліорантів, засобів захисту рослин.

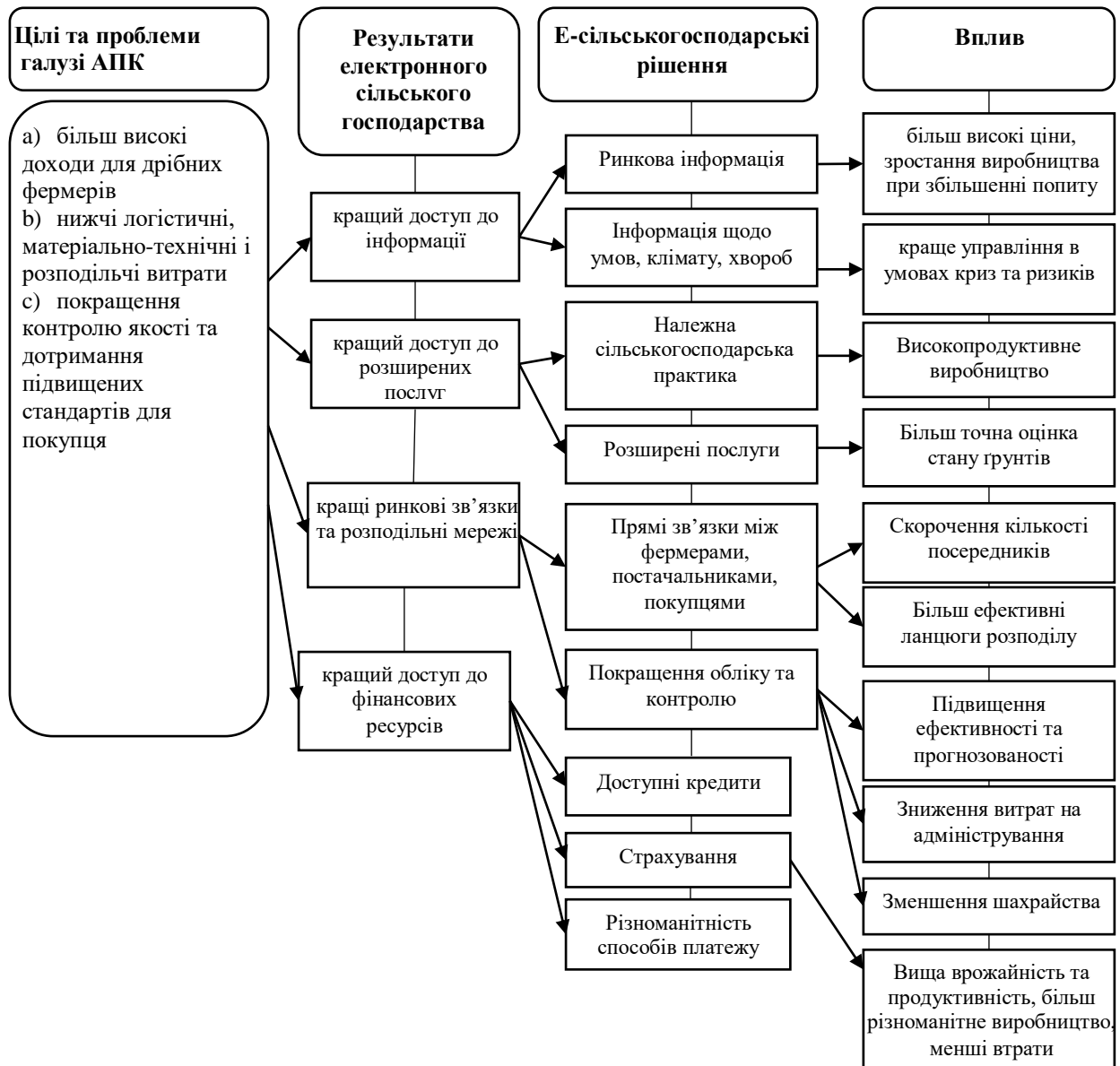

Рис. 4.14. Цілі та проблеми розвитку сільського господарства, пов'язані з впровадженням інформаційно-комунікативних технологій

Джерело: сформовано автором

Впровадження таких технологій є інструментами масштабної програми цифровізації сіл, подолання цифрового розриву, засобом відродження сільських територій. Супутникові технології, електронні метеостанції, системи автоматичного поливу та контролю за вологістю ґрунту, мобільні додатки, спеціальне програмне забезпечення, смартфони, планшети, дрони, мобільні пристрої – такі технології вже сьогодні використовують виробники.

Кожна прогресивна країна світу запроваджує у сільському господарстві принцип «точного землеробства», тобто, управління кожним квадратним метром землі. Обробіток поля, посів, внесення добрив, боротьба із бур'янами та шкідниками – все це відбувається автоматично, заощаджується кількість посівного матеріалу, добрив, засобів захисту рослин тощо. Та й самі лише онлайн-сервіси забезпечують цивілізоване використання земель, підвищують її цінність та інтелектуальну спроможність ринку, зводять до нуля корупційні ризики, наприклад, при оформленні права власності на земельну ділянку. За підрахунками фахівців, нинішній світовий ринок ІТ-рішень для потреб сільського господарства – це приблизно \$400 млрд щорічно [149].

В Україні ж окремі елементи технології точного землеробства, за експертними даними, охоплюють лише 20-30% земель. А за оцінками компанії InVenture, лише 10% українських агрокомпаній впроваджують нові технології. Відтак галузь має великий потенціал розвитку (табл. 4.21 та табл. П.4, додаток П).

Реальним механізмом розширення власних можливостей за допомогою застосування цифрових технологій є розробки платформи для управління аграрним підприємством. В Україні вже створений перший спеціалізований аграрний торговий майданчик, що включає call-центр і на якому можна відкрити свій інтернет-магазин. Основним завданням сайту є надання невеликим фірмам можливість своєрідного аутсорсингу відділу закупівель або реалізації. Тут має місце реальна можливість укладання юридично значимого електронного контракту, в якості підпису використовується будь-який ключ в електронній формі. Фірма-розробник просуває також розроблений мобільний програмний додаток для торгівлі плодоовочевими культурами, він є досить таки «легкий», і його можна завантажити в інтернет-магазинах онлайн-додатків AppStore і Google Play

Таблиця 4.20

Технології та українські цифрові проекти для сільського господарства

Технологія	Назва проекту
БПЛА	стартап Kray Technologies; hardware-стартап,
Супутникові системи	Проект SkySquirrel Technologies Inc
	Проект aWhere; AGERpoint розробляє програмне забезпечення для управління садами
Big data	AgroMonitor – інтелектуальна ситема моніторингу для оптимізації витрат Agri Eye – хмарна експертна система для агросектора; Bovcontrol хмарні технології з управління стадами, інвентарем, вакцинацією та харчуванням домашньої худоби
GPS-трекінг	Bitrek Connect изначення координат знаходження техніки, швидкості техніки, її пробігу, витрат пального
Система позиціонування в реальному часі (RTK)	Навгеотек; EPS; СистемСолюшнс; Zakpos; проект Fresh Space
Мобільні додатки	e-Farmer
	додаток для глибокого навчання Plantix
Агрометеорологія	MeteoTrek; WattCMS (моніторинг умов зберігання та транспортування продукції)
Блокчейн	Платформа Eauctoin 3.0; криптофонд Vanhealthing Cryptofund of biotech innovations розробляє проекти у сфері біотехнології і блокчейн
Датчики патогенів	проект Envi Sensor датчик визначення концентрації CO2
	Система Trace Genomics; проект Рибний Буй від творців проекту Petiole; АЭРО (виявлення шкідників на полях з допомогою зйомки в ультрафіолетовому діапазоні);
	Crop Care (легке визначення шкідників та хвороб і підбір необхідних пестицидів),
Біосенсиори	BioSens (сенсори для визначення мікотоксинів); стартап Soil Lines; IoT-стартап; FoodLab (індивідуалізація раціону тварин по електронному паспорту)
ВРМ	bpm'online (управління бізнес-процесами)
Штучний інтелект	проект Crop Saver; BIOSens MYCO; Проект Trace Genomics
Роботизація	робот See & Spray,.
	автономний сільськогосподарський робот AgroSmart L
	Abundant Robotics
	Blue River Technology
	Проект Harvest CROO Robotics
Цифрові моделі рельєфу	стартап Water Cloud UA
	Organic Portal
Цифрові платформи (стартапи)	Rest & Buy; StopAgriLoss; ChesnoQ; FreshBot

Джерело: побудовано автором

Вплив цифрової трансформації на економіку до 2020 має дати Україні 300-400 тис. нових робочих місць (цифрові проекти будуть потребувати великої кількості фахівців), 95% закладів обслуговування громадськості перейдуть на безготівкові розрахунки, 97% громадян матимуть цифрову ідентифікацію (Mobile ID, citizen-card), користувачів інтернету стане більше, 7 із 10 домогосподарств будуть підключені до інтернету, 70-80% території покрийють широкосмуговим інтернетом, розроблено 7 дорожніх карт трансформації (легка і харчова промисловість, енергетика, туризм тощо), втричі збільшиться кількість підприємців, що випускають цифрові продукти, буде 5 інжинірингових R&D центрів, прогнозується зростання на 25% високотехнологічного експорту, прогнозується 3 млрд. дол. щорічних приватних інвестицій у цифрові інфраструктури і найголовніше цифрова трансформація вплине на ріст ВВП (+2% до 2019 року, +3% до 2020, +6% до 2021) [301]. (табл. П.5, додаток П).

Ключові завдання України на шляху до побудови цифрових платформ, особливо в частині розвитку електронної взаємодії бізнесу (e-business):

1. Імплементація в Україні норм регламенту e-IDAS.
2. Приєднання України до Програми ЄС Interoperability Solutions for European Public Administrations 2 (ISA2), проектів e-CODEX, e-Invoicing, а також ініціативи Single Digital Gateway.
3. Запровадження системи електронної взаємодії відповідно до вимог ЄС, зокрема European Interoperability Framework 2.0.
4. Виконання робіт щодо гармонізації документів електронної митниці з вимогами ЄС та введення Єдиного уніфікованого документу (SAD).
5. Організація сумісності чинної в митних органах України системи контролю за переміщенням вантажів із загальноєвропейською NCTS [399].

Разом з розвитком національних цифрових інфраструктур важливим є визначення першочергових проектів цифрових трансформацій національного масштабу в таких сферах, як громадська безпека, освіта, охорона здоров'я, туризм, електронна демократія, екологія та охорона навколишнього

природного середовища, життєдіяльність міст, безготівкові розрахунки, гармонізація з європейськими та світовими науковими ініціативами, державне управління.

Сервісна модель реалізації зазначених проектів є одним із сучасних механізмів, що надасть змогу державі виконувати свої функції без значних капіталовкладень, а бізнесу – інвестувати кошти в нові можливості та отримувати прибутки.

Фінансування заходів щодо реалізації Концепції цифровізації планується здійснювати за рахунок коштів державного бюджету. Обсяги видатків на реалізацію заходів Концепції будуть уточнюватися щороку з урахуванням можливостей державного бюджету, конкретизації заходів за підсумками їх виконання у попередні роки.

Висновки до розділу 4

1. В результаті проведених досліджень на основі емпіричних даних розкрито тенденції відтворення галузевих основних засобів які гірші ніж в цілому по національній економіці та встановлено, що структура авансованого аграрного капіталу характеризується диспропорційністю не на користь основних виробничих засобів, оскільки вибуття на сьогодні значно перевищує обсяг їх надходження, а високий ступінь зносу викликає значні витрати на їх утримання і ремонт, що негативно впливає на рівень прибутку підприємств агропромислового комплексу і, як наслідок, на можливості фінансування інноваційних проектів, а кількість та якість не відповідають технологічній потребі. Для забезпечення розширеного відтворення основних засобів сільського господарства перевищення рівня оновлення та придбання основних засобів над рівнем їх вибуття та списання повинно бути більшим ніж у 1,5 рази.

Визначено, що одним з прогресивних методів матеріально-технічного забезпечення виробництва є лізинг, оскільки він посідає друге місце у

світовій економіці за обсягом інвестицій після банківського кредиту і є інструментом інноваційного розвитку сільського господарства на інвестиційних засадах, особливо для малих і середніх підприємств. За статистикою Нацкомфінпослуг, найчастіше лізингом користуються саме підприємства сільського господарства, а вартість договорів за такими предметами лізингу як техніка, машини та устаткування для сільського господарства зростає. В структурі сільськогосподарської техніки, наданої в кредит, найбільшу частку складають трактори, агрегати для обробітку ґрунту та обприскувачі. Перспективними напрямками застосування лізингу на майбутнє є комп'ютерні, інноваційні технології, енергозберігаюче обладнання, поновлювані джерела енергії, які сприятимуть оптимізації структури ресурсів та індикаторів інноваційно-інвестиційного росту.

2. Доведено в процесі досліджень, що зміни викликані конвергенцією, можна охарактеризувати за широтою охоплених явищ і масштабністю майбутніх перетворень як революційні, можуть потенційно змінити виробництво, дозволяючи покращити управління та зберегти вхідні ресурси для рослинництва та тваринництва, що забезпечить зростаючу схильність до трансформацій взаємодії між різними категоріями: суспільством, технологіями, виробництвом, фінансовими ресурсами для досягнення взаємної синергії та ефективної взаємодії, зростання доданої вартості та досягнення спільних цілей через процеси взаємодії для задоволення потреб людства і приводять до трансформації суспільства і цивілізації, підприємств та галузей.

Дослідження зв'язку між показниками економічного розвитку агропромислового комплексу виявило очевидну конвергентно-дивергентну динаміку, вимагає відповідного інвестування соціально-економічного розвитку конвергенції технологій, людського капіталу, взаємодії між людьми, машинами та оточуючим середовищем; індивідуальною та колективною діяльністю людства, організацій і систем. Запропонована модель розвитку з огляду на конвергенції технологій вказує на можливості

суспільства через платформи людського, соціального та земного (світового) виміру вирішити глобальні проблеми людства, визнаючи базовими основними чинниками освіти, знання, технології та інтеграцію, виставляючи пріоритетами розвиток суспільства, рівень життя, інновації та креативність у виробництві, економічний розвиток та ефективність, проривні технології на основі конвергенції, автоматизацію виробничих процесів.

3 На основі порівняльного аналізу виявлено, що аграрні підприємства країни досить суттєво відстають в показниках ефективності та продуктивності, а також рівня модернізації від підприємств аграрної сфери розвинутих країн, однак при цьому вони забезпечують третину валового внутрішнього продукту країни. Пріоритетним напрямком виступає інноваційна діяльність, а найбільш інноваційними в розрізі видів економічної діяльності є підприємства інформації та телекомунікації, переробної промисловості, фінансової та страхової діяльності, сфери архітектури та інжинірингу, більшість з них виробляли, реалізовували інноваційну продукцію та експортували в основному за власний рахунок, а незначна їх кількість за рахунок іноземних інвестицій.

На основі врахування вітчизняного і використання міжнародного досвіду запровадження інновацій нами проведений розрахунок загальної оцінки ступеня готовності до інноваційного розвитку малих, середніх і великих підприємств на основі інтегрального оцінювання ризиковості діяльності агропромислових підприємств по перерахованих ознаках: капіталомісткість валової доданої вартості; працемісткість валової доданої вартості; розмір валової доданої вартості на одне підприємство; рівень рентабельності. Результати проведених розрахунків вказують на те, що ступінь готовності у малих за розмірами підприємств помірна; у середніх висока; а у великих дуже висока та побудовано ефективні моделі бізнесу одержання прибутку при формуванні бази знань за всіма видами діяльності, визначено та оцінено потреби споживачів, тобто поряд з напрямком діяльності і тим як отримати високу ринкову частку вибудовується система

способів організації, захисту та підтримки високої зони прибутку, закладено системне бачення технологічних змін як базової основи неоіндустріального інноваційного розвитку.

4. В результаті проведених досліджень встановлено, що рівень впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності людини та суспільства виступає важливим фактором у формуванні та підвищенні національної конкурентоспроможності країни, а формування ефективної дорожньої карти стратегії е-сільського господарства потребує цілісного підходу, має значну кількість зацікавлених сторін, оскільки сприятиме розвитку суміжних та підтримуючих галузей: банківська сфера, страхування, логістика та електронне управління, метеорологія, окрім розробки, застосування інструментів та інфраструктури ІКТ, визначені ключові компоненти стратегії електронного сільського господарства які повинні включати визначення стандартів, норм, методики, розвиток індивідуального та інституційного потенціалу, що виступає основоположним етапом розвитку та переходу країни до використання ІКТ для досягнення цілей розвитку аграрної сфери.

РОЗДІЛ 5.

ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ АГПРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

5.1. Стратегічна платформа виробничої діяльності агропромислових підприємств в контексті нової індустріалізації економіки України

Сучасний етап розвитку світогосподарської системи характеризується посиленням ролі промисловості в економічному розвитку країн, про що свідчать тенденції, пов'язані з глобальною реіндустріалізацією, поверненням країнами у власні кордони промислових виробництв та стрімким розвитком нових галузей. Здобуття Україною суб'єктності у цій системі залежить від подолання вкоріненої залежності економіки від іноземних лідерів високотехнологічного розвитку завдяки розкриттю і активізації потенціалу промисловості як драйвера модернізаційних зрушень, осередку виробничо-технологічних досягнень і потужного науково-інтелектуального ресурсу.

В Україні спостерігаються ознаки масштабної деіндустріалізації – виробництво основних видів промислової продукції за період 2011-2018 рр. значним чином скоротилось, підприємства базових для України галузей металургії, машинобудування та хімічного комплексу зазнають значних фінансових збитків та знищуються. Скорочується виробництво товарів переробних галузей, в тому числі і харчової промисловості, і саме товарів з доданою вартістю. Стан розвитку галузей наукоємного високотехнологічного сектору в українській економіці залишається незадовільним (табл. Р.1, додаток Р).

Наслідком деіндустріалізації стає витіснення вітчизняних виробників з внутрішнього ринку України, про що свідчать тенденції скорочення частки продукції вітчизняного виробництва у структурі внутрішнього споживання промислової продукції, що у 2017 р. скоротилася значним чином.

Скоротилися також частки виробленої в Україні промислової продукції у товарній структурі оптового товарообороту до 42,9 за 9 міс 2017 р.(табл. 5.1).

Таблиця 5.1

**Частка виробленої в Україні продукції у товарній структурі
оптового товарообороту, %**

Деякі види продукції	2010 р.	2013 р.	2017 р. (9 міс.)	Відхилення 2017 р. до 2010 р., +/-
Всі товари	66,5	54,3	42,9	-23,6
Продовольчі товари	75,1	71,7	77,0	1,9
М'ясо та м'ясні продукти	84,2	70,0	89,4	5,2
Продукти молочні, масло та сири	74,4	69,7	83,2	8,8
Олії	96,9	91,6	92,9	-4
Горілка, інші міцні спиртві напої	80,6	75,9	76,6	-4
Пиво	92,5	89,4	91,9	-0,6
Цукор	77,0	97,2	94,1	17,1
Шоколад та вироби	74,2	73,9	69,5	-4,7
Риба, філе рибне, м'ясо риби інше морожені	11,5	21,2	17,9	6,4
Борошно пшеничне чи пшенично-житнє	93,8	96,0	87,7	-6,1
Крупи із інших зернових і гранули зернових	93,7	86,9	78,4	-15,3
Вироби макаронні	64,8	66,2	78,1	13,3
Непродовольчі товари	64,4	50,3	36,4	-28
Автомобілі легкові	103	1,0	1,4	-101,6
Автомобілі вантажні	19,9	11,0	9,1	-10,8
Культури зернові - всього	95,6	98,7	96,0	0,4
Вироби з текстилю готові	32,9	23,5	30,1	-2,8
Препарати фармацевтичні	35,1	32,1	24,1	-11
Машини і устаткування сільськогосподарське, для добувної провислості, будівництва, текстильного, швейного та трикотажного виробництва	10,2	8,3	12,8	2,6
Вугілля кам'яне	80,7	99,7	99,6	18,9
Метали	89,9	89,7	81,1	-8,8
Феросплави	68,2	67,8	85,7	17,5
Прокат плоский та прутки гарячекатані	99,3	98,3	75,8	-23,5
Метали кольорові інші і вироби з них	94,1	60,0	43,7	-50,4
Лісоматеріали хвойних порід	96,1	94,0	95,0	-1,1
Добрива хімічні	55,4	61,2	25,6	-29,8
Папір	16,8	13,2	10,7	-6,1

*Джерело: сформовано та розраховано автором за даними Державної служби
статистики*

Протягом 2010-2017 рр. частки продукції вітчизняного виробництва

харчової галузі зазнали скорочення або збільшилися проте незначним чином. Частка кам'яного вугілля зросла на 18,9 в.п. натомість за іншими важливими для української економіки видами продукції відбулося суттєве скорочення частки вітчизняних виробників. Так, частки легкових та вантажних автомобілів вітчизняного виробництва скоротилися на 101,6 в.п. та 10,8 в.п. у з 2010 р. по 2017 р. відповідно. Частка сталевого прокату скоротилася з 95,6 % до 87,7 %, добрив та агрохімічної продукції – з 52,9 % до 37,8 %. Навіть на ринку фармацевтичної продукції, де в Україні традиційно домінують національні виробники, частка продукції вітчизняного виробництва в оптовому товарообороті скоротилася до 24,1%, тобто на 11 в.п.. Послаблення ролі промислового сектору в економіці є загальносвітовим трендом (рис. 5.1).

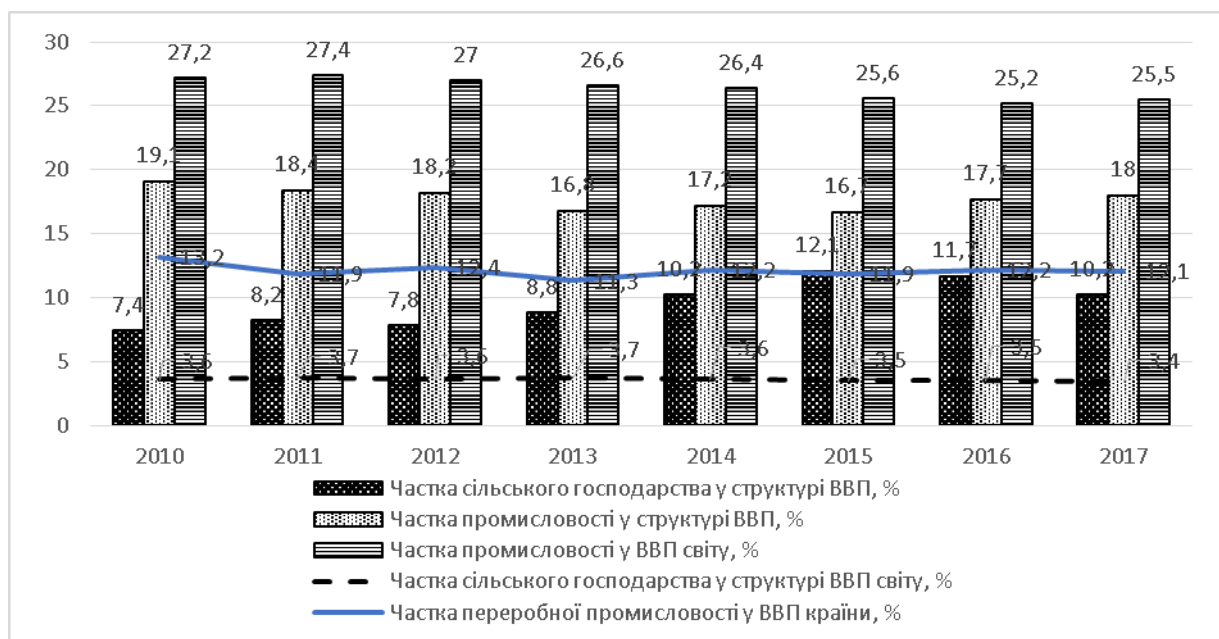

Рис. 5.1. Частка промисловості та сільського господарства в Україні та світі, %

Джерело: побудовано автором на основі даних [367]

Станом на 2010 р. частка промисловості у ВВП в Україні становила близько 19 %, та в світі 27,2 %. Станом на 2017 р. вона знизилась до 18 % в Україні і до 25,5 % у світі. Слід зазначити, що скорочення частки промисловості, зокрема і переробної галузі у ВВП пояснюється не лише прискореним зростанням сектору послуг, і засвідчує падіння

конкурентоспроможності країн. Прискорене зростання у ХХІ ст. сектору послуг не свідчить про зменшення у світовій економіці ролі промисловості - перспективи зростання сектору послуг переважно визначаються саме наявністю потужної промислової бази.

В Україні процес скорочення частки переробної галузі у ВВП, супроводжується погіршенням технологічної структури виробництва. Так, якщо у 2010 р. у структурі реалізованої продукції переробної промисловості частки високотехнологічних та середньо-технологічних галузей склали 19,5 % та 45,6 % відповідно, то у 2017 р. вони скоротилися до 17 % та 41,7 %, натомість частка низько-технологічних галузей зросла до 41,3 % (табл. 5.2)

Таблиця 5.2

**Технологічна структура реалізованої продукції переробної
промисловості, %**

	2010 р.	2014 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. від 2010 р., +/-
Високотехнологічна: машинобудівна, хімічна, фармацевтична галузі	19,5	18,4	17,3	17	-5,2
Середньотехнологічна: нафтопереробка, виробництво коксу, гумових, пластмас. виробів, іншої неметалевої продукції, металургія	45,6	38,6	39,8	41,7	-1,4
Низькотехнологічна: харчова, легка, деревообробна, меблева галузі	34,9	43,0	42,9	41,3	6,6

*Складено за інформацією Держстату
df*

Натомість у країнах-лідерах промислового розвитку розгортаються процеси нової індустріалізації, особливістю якої у сучасному розумінні цього терміну є підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі розвитку нових секторів та трансформації традиційних галузей з використанням потенціалу високих технологій згідно з принципами четвертої промислової революції, що передбачає високий ступінь інтернаціоналізації ресурсів та економічних зв'язків, швидкі темпи створення та комерціалізації інновацій.

Ключовими завданнями з реалізації подальших реформ у промисловому секторі мають стати наступні.

1. Створення базових умов для розвитку промисловості та забезпечення доступу підприємствам до виробничих ресурсів та інфраструктури шляхом усунення існуючих інституційних, регуляторних та інших бар'єрів, що вимивають ресурси та ставлять українські підприємства на межу виживання, створюючи для них нерівні умови порівняно з іноземними конкурентами.

2. Стимулювання структурних зрушень у промисловості, що вимагає економічних реформ в питаннях імплементації політики «нової індустріалізації». Її головними принципами у сучасному розумінні є підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі розвитку нових та трансформації традиційних галузей з використанням потенціалу високих технологій згідно «Індустрії 4.0». Остання є новою парадигмою виробництва у рамках четвертої промислової революції, що передбачає всеохоплюючу цифровізацію виробництва, високий ступінь інтернаціоналізації ресурсів та економічних зв'язків, швидкі темпи створення та комерціалізації інновацій.

За оцінками Федерації роботодавців України необхідний обсяг інвестицій у модернізацію існуючих та організацію нових виробництв перспективних товарів, з огляду на наявний ринковий потенціал і можливості України, на період до 2025 р. оцінюється в 90-100 млрд дол. США, а інвестиції у нові виробництва створять близько 2 млн робочих місць. [290].

3. Активізація формування спільного виробничого простору України з ЄС. Україні вкрай важливо активізувати діалог з ЄС щодо ефективного використання європейського досвіду і фінансової допомоги у розбудові власних наукоємних, інноваційно орієнтованих і високотехнологічних виробництв, а також залучення інвестицій у найбільш перспективні з точки зору співробітництва з ЄС галузі української промисловості [220].

Конкурентні переваги у новій парадигмі виробництва забезпечуються завдяки реалізації наступних ключових принципів:

– цифровізація процесів виробництва та збуту товарів, активне впровадження компаніями «промислового Інтернету речей» (Industrial Internet of Things), внесок якого у світову економіку за оцінками Світового банку до 2030 р. складе 14 трлн дол. США, що об'єднує різні цифрові пристрої та фізичні об'єкти в єдину інтерактивну мережу; «хмарних технологій» (Cloud Technologies), що приходять на зміну серверним технологіям та дозволяють суттєво скоротити трансакційні та операційні витрати підприємств завдяки створенню спільних баз даних та веб-сервісів; «великих даних» (Big Data), що можуть використовуватися для аналізу промислових ринків, розробки та виведення на ринок нових продуктів, оптимізації системи моніторингу виробничих процесів тощо [405].

Провідні світові виробники промислової продукції до 2020 р. планують щорічно інвестувати у цифровізацію 907 млрд дол. США. Зокрема, ключовими напрямками цих інвестицій стануть цифрові технології (сенсорні пристрої, пристрої з'єднання, програмне забезпечення, системи управління виробництвом), навчання персоналу, організаційні зміни. При цьому рівень цифровізації промислових лідерів зросте з 33 % на сьогодні до 72 % у 2020 році.

– використання компаніями «Стратегії платформ» (Platform Strategy), тобто запровадження цифрової інтерактивної взаємодії з постачальниками та споживачами, що полегшує доступ до ринків, максимально персоналізувати продукти.

– стирання меж між секторами економіки – сучасні підприємства швидко перетворюються на економічні екосистеми, що постійно розширюють та диверсифікують види діяльності, інтегруючи до їх переліку фінансові, маркетингові, сервісні послуги шляхом розбудови мережі партнерських зв'язків зі спеціалізованими підприємствами та організаціями.

– обрання компаніями стратегії посилення власних позицій на внутрішньому ринку (Organic Growth), більшої уваги до обслуговування місцевих споживачів на основі вивчення їх специфічних потреб, що дозволяє

найбільш повно використати потенціал внутрішнього ринку та суттєво скоротити витрати на географічну експансію в умовах несприятливої світової кон'юнктури. Ця тенденція тісно пов'язана з рещорингом.

Відповідно до нових принципів та тенденцій промислового виробництва істотно змінюється роль держави у формуванні та реалізації промислової політики, яка з розподільника ресурсів повинна перебрати на себе роль координатора.

Аграрний сектор вносить суттєвий вклад у ВВП країни, надходження валютних коштів від здійснення зовнішньоторговельних операцій, забезпечує внутрішній ринок країни широким асортиментом продуктів харчування на цілком прийнятному рівні. В Україні існують усі необхідні умови для забезпечення населення країни якісними та доступними продуктами харчування – родючі землі, сприятливий клімат, багатий історичний досвід агровиробництва і працездатність населення дозволяють у повній мірі реалізувати потужний потенціал аграрного комплексу.

Водночас, сучасний стан аграрного сектору демонструє вичерпання резервів нинішньої моделі його розвитку, заснованої на ефектах масштабу та екстенсивних методах використання ресурсів. Його функціонування та розвиток стримують наступні обмеження: продовження мораторію на ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення; відсутність стратегічного бачення і конкретних дій влади щодо подолання кризи тваринницької галузі; невизнання особистих селянських господарств населення як економічних суб'єктів унеможлиблює їх ідентифікацію як виробників товарної продукції; збереження екологічно виснажливого сільськогосподарського землекористування, що призводить до погіршення ґрунтового покриву.

Одним із етапів дослідження конкурентоспроможного розвитку будь-якого економічного об'єкту є виявлення та вивчення тенденцій зміни індикаторів такого розвитку, їх прогнозування, а також визначення, як характер динаміки цих індикаторів впливає на результативні показники

ефективності функціонування об'єкта дослідження.

Для цього пропонується використовувати класичні методи економетричного аналізу, а саме методи кореляційно-регресійного аналізу. До індикаторів конкурентоспроможного розвитку агропромислових підприємств у контексті забезпечення продовольчої безпеки країни та конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства віднесено, передусім, обсяги виробництва сільськогосподарської продукції у розрізі різних її видів. Очевидно, що зростання обсягів виробництва слід сприймати як свідчення позитивної динаміки та розвитку.

У табл. Р.2, додаток Р відображено рівняння трендів відповідних показників, визначених на базі даних за період 1991-2017 рр.

Оскільки фактичні значення F -критерія Фішера більші за табличні (табличне значення складає 2,06 – для ряду динаміки розміром 28 років та 2,23 – для динамічного ряду розміром 12 років), то всі наведені рівняння є адекватними та прийнятними для використання у процесі прогнозування. Наведені рівняння є основою не лише для прогнозування, але й для аналізу існуючої тенденції. Для прикладу розглянуто динаміку обсягів виробництва цукрових буряків на території України. Для її формалізації доцільно обрати поліном 4-го порядку $y = 38958 - 2097t + 5717,8t^2 - 611,02t^3 + 22,216t^4$ із коефіцієнтом детермінації $R^2 0,61$. Похідна першого порядку цього рівняння має вигляд: $y = -2097 + 11438,6t - 1833,06t^2 + 88,864t^3$.

Отримані дані зміни швидкості нарощення обсягів виробництва цукрового буряку свідчать про те, що до 2009 р. мало місце зменшення обсягів виробництва культури із поступовим уповільненням. З 2009 по 2012 рр., навпаки, розпочалось зростання цього показника, однак з 2010 по 2012 рр. темпи зростання також почали знижуватись. Після наступного спадаючого тренду у 2012–2015 рр. нарощення обсягів виробництва цукрового буряку знову відновилося і у 2016–2017 рр. має місце їх поступове збільшення із нарощенням темпів щорічного приросту (рис. Р.1, додаток Р).

Аналогічний аналіз проведено для інших сільськогосподарських культур. Результати зведено у таблицю 5.3.

Таблиця 5.3

**Аналіз динаміки обсягів виробництва основних видів продукції
рослинництва**

Вид продукції	Рівняння швидкості зміни показника	Інтерпретація результатів аналізу
Зернові та зернобобові (2007-2017 рр.)	$y = 29350 - 16968,4t + 3164,4t^2 - 177,812t^3$	Поступове зменшення темпів зростання обсягів виробництва у 2007–2010 та 2014–2015 рр. із переходом до тенденції їх зменшення у 2016–2017 рр.
Буряк цукровий фабричний (2006-2017 рр.)	$y = -20971 + 114386t - 183306t^2 + 88,864t^3$	Зміна тенденцій зменшення та збільшення обсягів виробництва та відновлення його нарощення у 2016–2017 рр. після спаду у 2012–2015 рр.
Соняшник (2001-2017 рр.)	$y = 63358 + 107,17t - 3,7593t^2$	До 2014 р. мало місце пришвидшення зростання обсягів виробництва, але починаючи з 2015 р. темпи збільшення показника почали поступово знижуватись
Картопля (2001-2017 рр.)	$y = 10512 - 471,6t + 75,6t^2 - 3,32t^3$	До 2011 р. швидкість зростання обсягів виробництва з року в рік відносно стабільні практично не змінюється, тоді як починаючи з 2012 р. відбувається стрімке скорочення цієї швидкості.
Культури овочеві (2001-2017 рр.)	$y = 12,32 + 106,4t - 7,59t^2$	До 2007 р. мало місце поступове пришвидшення темпів нарощення обсягів виробництва, однак починаючи з 2008 р. тенденція до збільшення почав поступово уповільнюватись і у 2014 р. обсяги вирощених овочів почали спадати.
Культури плодові та ягідні (2001-2017 рр.)	$y = -20,48 + 22,5t - 1,30t^2$	До 2009 р. відбувалось нарощування швидкості зростання обсягів виробництва, а після 2009 р. швидкість стрімко поступово знижуватись. У 2017 р. тенденція до зростання змінилась на протилежну із поступовим нарощенням темпів до скорочення обсягів виробництва плодово-ягідних культур.

Джерело: власні розрахунки

За наведеною вище схемою проведено аналіз тенденцій обсягів виробництва продукції рослинництва. У таблиці Р.3, додатку Р відображено рівняння трендів виготовлення основних видів продукції тваринництва. Оскільки фактичні значення всіх коефіцієнтів Фішера вищі за табличні

(табличне значення для динамічного ряду довжиною 17 років становить 4,54), то можна стверджувати, що побудовані рівняння трендів є адекватними.

Поглиблене дослідження тенденцій зміни обсягів виробництва сільськогосподарської продукції проведено на базі аналізу динаміки швидкості (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

**Аналіз динаміки обсягів виробництва основних видів продукції
тваринництва**

Вид продукції	Рівняння швидкості зміни показника	Інтерпретація результатів аналізу
М'ясо у забійній масі (2001–2017 рр.)	$y = -62,0 + 33,9t - 1,9t^2$	До 2011 р. обсяги виробництва зростають, а з 2012 р. починають скорочуватись із поступовим збільшення швидкості зменшення показника. У разі збереження існуючої тенденції очікується, що з 2018 р. швидкість зростання матиме від'ємне значення, що свідчить про можливе зниження обсягів виробництва.
Молоко (2001–2017 рр.)	$y = -6,1 - 76,47t + 4,7t^2$	До 2010 р. мало місце поступове зменшення обсягів виробництва із наростаючою швидкістю. З 2011 р. показник продовжував скорочуватись, але швидкість зменшення почала стрімко знижуватись і з 2016 р. має місце тенденція до збільшення обсягів виробництва із наростаючими темпами.
Яйця птиці (1990–2017 рр.)	$y = -3238,6 + 251,66t - 16,2t^2$	До 2005 р. мало місце поступове пришвидшення темпів нарощення обсягів виробництва, однак починаючи з 2005 р. тенденція до збільшення почала поступово уповільнюватись і у 2013 р. обсяги виробництва яєць птиці почали спадати із поступовим пришвидшенням.

Джерело: власні розрахунки

Повертаючись до питання прогнозування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції слід відзначити, що максимально інформативними є прогнози, які враховують не лише збереження існуючої тенденції, але й можливість її зміни як у позитивний для країни, так і несприятливий, бік.

Відмітимо, що до 2011 р. обсяги виробництва м'яса в забійній масі зростають, а з 2012 р. починають скорочуватись із поступовим нарощенням темпу зменшення показника. У разі збереження існуючої тенденції очікується, що з 2018 р. швидкість зростання матиме від'ємне значення, що свідчить про можливе зниження обсягів виробництва.

Щодо молока, то з 2016 р. має місце тенденція до збільшення обсягів виробництва із наростаючими темпами. У 2013 р. обсяги виробництва яєць птиці почали спадати із поступовим пришвидшенням, це все свідчить про негативні тенденції занепаду галузі тваринництва.

Варто враховувати 3 сценарії розвитку, а саме: песимістичний, найбільш ймовірний та оптимістичний. Для побудови ймовірного прогнозу використано раніше побудовані рівняння трендів, тоді як оптимістичний та песимістичний розвиток подій враховуватимуть інтервальні оцінки коефіцієнтів регресії зазначених функцій трендів. Вихідні дані для прогнозування обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції відображено у таблиці 5.5.

Таблиця 5.5

Інтервальні оцінки рівнянь трендів обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції

Вид с.-г. продукції	Рівняння тренду	
	оптимістичний прогноз	песимістичний прогноз
<i>Продукція рослинництва</i>		
Зернові та зернобобові	$y = 214288 + 416,9t$	$y = 36784,7 + 1342,3t$
Буряк цукровий фабричний	$y = 36243,7 - 10832,2\ln(t)$	$y = 45779,5 - 7111,0\ln(t)$
Соняшник	$y = 1218,8e^{0,0644t}$	$y = 1725,1e^{0,085t}$
Картопля	$y = 14167,4 + 163,6t$	$y = 16759,7 + 319,8t$
Культури овочеві	$y = 3868,8 + 144,5t$	$y = 5164,4 + 222,6t$
Культури плодові та ягідні	$y = 922,8 + 312,3\ln(t)$	$y = 1317,8 + 529,8\ln(t)$
<i>Продукція тваринництва</i>		
М'ясо у забійній масі	$y = 1358,2 + 48,7t$	$y = 1554,4 + 67,8t$
Молоко	$y = 13894,8e^{-0,024t}$	$y = 14948,6e^{-0,018t}$
Яйця птиці	$y = 8143,4t^{0,17}$	$y = 10757,8t^{0,30}$

Джерело: власні розрахунки

Результати прогнозування обсягів виробництва продукції сільського господарства відображено у таблиці 5.6.

Таблиця 5.6

**Прогнозування обсягів виробництва продукції рослинництва на період
2018-2022 рр., тис. т**

Роки	Прогнозне значення			Відхилення оптимістичного від песимістичного	
	песимістичне	ймовірне	оптимістичне	тис. т	%
<i>Зернові та зернобобові, тис. т</i>					
2018	33518,9	66604,4	75711,4	42192,5	125,9
2019	33935,8	68127,0	77053,7	43117,9	127,1
2020	34352,7	69649,6	78396,0	44043,3	128,2
2021	34769,6	71172,2	79738,3	44968,7	129,3
2022	35186,5	72694,8	81080,6	45894,1	130,4
<i>Бурак цукровий фабричний, тис. т</i>					
2018	8459,5	17999,3	27540,3	19080,7	225,6
2019	7656,8	17334,4	27013,3	19356,5	252,8
2020	6909,4	16715,4	26522,7	19613,2	283,9
2021	6210,3	16136,3	26063,7	19853,4	319,7
2022	5553,6	15592,4	25632,6	20079,0	361,5
<i>Соняшник, тис. т</i>					
2018	7904,9	12763,2	20529,5	12624,6	159,7
2019	8431,3	13757,2	22359,8	13928,5	165,2
2020	8992,8	14828,7	24353,2	15360,5	170,8
2021	9591,6	15983,6	26524,4	16932,7	176,5
2022	10230,3	17228,5	28889,1	18658,7	182,4
<i>Картопля, тис. т</i>					
2018	18911,5	22573,3	26033,2	7121,7	37,7
2019	19075,1	22815,0	26353,0	7277,9	38,2
2020	19238,7	23056,7	26672,8	7434,0	38,6
2021	19402,3	23298,4	26992,5	7590,2	39,1
2022	19565,9	23540,1	27312,3	7746,4	39,6
<i>Культури овочеві, тис. т</i>					
2018	8060,0	9841,0	11619,4	3559,4	44,2
2019	8204,5	10024,6	11842,0	3637,5	44,3
2020	8349,0	10208,2	12064,6	3715,6	44,5
2021	8493,5	10391,8	12287,1	3793,6	44,7
2022	8638,0	10575,4	12509,7	3871,7	44,8
<i>Культури плодові та ягідні, тис. т</i>					
2018	1724,0	2200,4	2676,8	952,8	55,3
2019	1747,1	2231,6	2716,0	968,9	55,5
2020	1768,7	2260,7	2752,6	983,9	55,6
2021	1788,8	2287,8	2786,8	997,9	55,8
2022	1807,8	2313,4	2818,9	1011,1	55,9

Джерело: власні розрахунки

Дані вказують на те, що майже за всіма варіантами прогнозу спостерігаємо збільшення обсягів виробництва основних сільськогосподарських культур за всіма сценаріями.

Відхилення показників оптимістичного сценарію від песимістичного складають по зерновим культурам 125,9-130,4 %, по соняшнику відхилення між сценаріями знаходиться в діапазоні 159,7-182,4 %. Зокрема встановлено, що, незважаючи на суттєві побоювання експертів, обсяги виробництва соняшника мають тенденцію до поступового скорочення за логарифмічною функцією. Найбільш стрімке зменшення обсягів виготовлення насіння соняшника мало місце до 1999 р. У подальшому ж ця тенденція поступово уповільнюється.

Аналіз характеру динаміки цього показника проведено на базі дослідження швидкості його зміни протягом 2006-2017 рр. Це здійснено за такою схемою:

- 1) побудова поліноміального тренду із порядком вище 3-го;
- 2) визначення похідної першого порядку для отриманого поліноміального рівняння тренду, яка є регресійною моделлю швидкості зміни досліджуваного показника;
- 3) побудова динамічного ряду миттєвої швидкості зміни показника шляхом підстановки порядкових номерів років в отримане поліноміальне рівняння тренду;
- 4) аналіз динамічного ряду миттєвої швидкості зміни показника.

Від 37,7 % до 55,9 % складає відхилення по сценаріям для картоплі, овочів та плодових культур. Можливе падіння обсягів виробництва спостерігаємо по цукровим бурякам.

Результати сценарного прогнозування обсягів виробництва продукції тваринництва на 2018-2022 рр. відображено у таблиці 5.7. Так, за всіма прогнозами виробництво продукції тваринництва має хоч і не значну, але тенденцію до зростання по м'ясу та яйцям. Відхилення між сценаріями знаходиться в діапазоні 24,2-25,4 %.

Таблиця 5.7

Прогнозування обсягів виробництва продукції тваринництва

Роки	Прогнозне значення			Відхилення оптимістичного від песимістичного	
	песимістичне	ймовірне	оптимістичне	тис. т	%
<i>М'ясо у забійній масі, тис. т</i>					
2018	2234,6	2505,0	2775,3	540,6	24,2
2019	2283,3	2563,2	2843,1	559,8	24,5
2020	2332,0	2621,5	2910,9	578,9	24,8
2021	2380,7	2679,8	2978,8	598,1	25,1
2022	2429,4	2738,0	3046,6	617,2	25,4
<i>Молоко, тис. т</i>					
2018	9041,1	10054,9	11059,6	2018,5	22,3
2019	8827,8	9855,8	10876,0	2048,2	23,2
2020	8619,6	9660,7	10695,5	2075,9	24,1
2021	8416,2	9469,4	10517,9	2101,7	25,0
2022	8217,7	9281,9	10343,3	2125,6	25,9
<i>Яйця птиці, млн. шт.</i>					
2018	13286,6	18729,5	25671,3	12384,7	93,2
2019	13408,8	18974,2	26092,3	12683,5	94,6
2020	13525,8	19209,2	26498,2	12972,4	95,9
2021	13638,1	19435,4	26890,1	13252,0	97,2
2022	13745,9	19653,7	27269,2	13523,2	98,4

Джерело: власні розрахунки

Продукція молочного скотарства прогнозовано скорочуватиметься, що матиме негативний вплив на забезпечення продовольчої безпеки за таким важливим продуктом, як молоко (10054,9 тис т в 2018 р. прогнозований обсяг виробництва по ймовірному сценарію і лише 9281,9 тис. т в 2022 р.). Показники обсягів виробництва показують відхилення оптимістичного сценарію від песимістичного на чверть (табл. 5.8). Обсяги виробництва яєць птиці за прогнозами складатиме від 13745,9 млн шт. за песимістичним сценарієм в 2022 р. до 27269,2 млн шт за оптимістичним. Очікуване відхилення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції 2022 р. порівняно з 2017 р. вказують на ймовірність зростання по майже всіх видах продукції за виключенням цукрового буряка та молока.

Таблиця 5.8

**Очікуване відхилення обсягів виробництва с.-г. продукції у 2022 р.
порівняно із 2017 р., %**

Вид с.-г. продукції	Прогнозне значення		
	песимістичне	ймовірне	оптимістичне
Зернові та зернобобові	4,98	9,14	7,09
Буряк цукровий фабричний	-34,35	-13,37	-6,93
Соняшник	29,42	34,99	40,72
Картопля	3,46	4,28	4,91
Культури овочеві	7,17	7,46	7,66
Культури плодові та ягідні	4,86	5,13	5,31
М'ясо у забійній масі	8,72	9,30	9,78
Молоко	-9,11	-7,69	-6,48
Яйця птиці	3,46	4,93	6,22

Джерело: власні розрахунки

У дослідженні припущено, що цей вплив може бути або відсутній (аналізуються результати проведення *t*-тесту), або середній (якщо значення коефіцієнта кореляції менше 0,6, але критерій Стьюдента більший за табличний рівень), або високий (якщо значення коефіцієнта кореляції вище 0,6).

Для обґрунтування стратегічних напрямів забезпечення конкурентоспроможного виробництва і реалізації агропромислової продукції необхідним є виявлення чинників, що мають істотний вплив на основні показники, що відображають рівень такого розвитку. Результати відповідного кореляційного аналізу представлено у таблиці 5.9.

Результати аналізу впливу факторів на валову додану вартість зв'язок відсутній у таких факторів як рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, індекс виготовленої продукції, продуктивність праці в сільському господарстві та кількості зернозбиральних комбайнів на 10 тис. га, високий рівень впливу мають: трактори на 10 тис. на га ріллі; середня потужність двигуна трактора; енергетичні потужності в розрахунку на 100 га посівної площі; капітальні інвестиції в сільське господарство і

промисловість; кількість зайнятого населення у сільському господарстві; витрати на НДДКР (табл. 5.10).

Таблиця 5.9

Результати аналізу впливу факторів на обсяги с.-г. продукції

Факторна ознака	Парний коефіцієнт кореляції	t-критерій Стьюдента	Ступінь зв'язку
Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств	0,02	0,07	зв'язок відсутній
Індекс виготовленої продукції	-0,07	-0,23	зв'язок відсутній
Продуктивність праці в с.-г. підприємствах на 1 зайнятого	-0,16	-0,55	зв'язок відсутній
Трактори на 10 тис. на га ріллі	0,95	10,59	високий
Середня потужність двигуна трактора	-0,82	-4,80	високий
Зернозбиральних комбайнів на 10 тис. га	0,28	0,98	зв'язок відсутній
Установки та агрегати для доїння корів	-0,62	-2,59	високий
Енергетичні потужності в розрахунку на 100 га посівної площі	-0,64	-2,74	високий
Капітальні інвестиції в сільське господарство,	-0,80	-4,46	високий
Капітальні інвестиції в промисловість	0,94	9,30	високий
Кількість зайнятого населення у сільському господарстві	0,89	6,51	високий
Витрати на НДДКР	-0,97	-14,36	високий

Джерело: власні розрахунки

Щодо результатів аналізу впливу факторів на рівень рентабельності сільськогосподарської продукції, спостерігаємо відсутність зв'язку з такими факторами як рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, індекс виготовленої продукції, кількості зернозбиральних комбайнів на 10 тис. га та середня потужність двигуна трактора, а також капітальним інвестиціям в промисловість. Середню ступінь зв'язку спостерігаємо по обсягам капітальних інвестиції в сільське господарство.

Таблиця 5.10

Результати аналізу впливу факторів на валову додану вартість

Факторна ознака	Парний коефіцієнт кореляції	t-критерій Стьюдента	Ступінь зв'язку
Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств	0,02	0,08	зв'язок відсутній
Індекс виготовленої продукції	-0,08	-0,28	зв'язок відсутній
Продуктивність праці в с.-г. підприємствах на 1 зайнятого	-0,16	-0,54	зв'язок відсутній
Трактори на 10 тис. на га ріллі	0,95	10,13	високий
Середня потужність двигуна трактора	-0,82	-4,71	високий
Зернозбиральних комбайнів на 10 тис. га	0,29	0,99	зв'язок відсутній
Установки та агрегати для доїння корів	-0,61	-2,58	високий
Енергетичні потужності в розрахунку на 100 га посівної площі	-0,63	-2,69	високий
Капітальні інвестиції в сільське господарство,	-0,80	-4,43	високий
Капітальні інвестиції в промисловість	0,94	9,42	високий
Кількість зайнятого населення у сільському господарстві	0,89	6,37	високий
Витрати на НДДКР	-0,98	-14,98	високий

Джерело: власні розрахунки

Розробка механізму створення ланцюгів доданої вартості та входження вітчизняних виробників в глобальні ланцюги доданої вартості через сучасні кластери в Україні здатна закріпити якісні зміни у структурі національної економіки.

Як свідчать дані таблиці 5.11 на результати аналізу впливу факторів на рентабельність операційної діяльності підприємств середній ступінь впливу на рівень рентабельності сільськогосподарської продукції має такий фактор, як капітальні інвестиції в сільське господарство. А капітальні інвестиції в промисловість, середня потужність двигуна трактора, рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, індекс виготовленої продукції та кількість зернозбиральних комбайнів на 10 тис. га не мають впливу на показник рентабельності згідно проведеного аналізу.

Таблиця 5.11

**Результати аналізу впливу факторів на рівень рентабельності
сільськогосподарської продукції**

Факторна ознака	Парний коефіцієнт кореляції	Фактичне значення t-критерію Стюдента	Ступінь зв'язку
Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств	-0,27	-0,94	зв'язок відсутній
Індекс виготовленої продукції	-0,09	-0,31	зв'язок відсутній
Продуктивність праці в с.-г. підприємствах на 1 зайнятого	0,72	3,46	високий
Трактори на 10 тис. на га ріллі	-0,80	-4,35	високий
Середня потужність двигуна трактора	0,05	0,17	зв'язок відсутній
Зернозбиральних комбайнів на 10 тис. га	-0,50	-1,91	зв'язок відсутній
Установки та агрегати для доїння корів	-0,70	-3,22	високий
Енергетичні потужності в розрахунку на 100 га посівної площі	-0,83	-4,85	високий
Капітальні інвестиції в сільське господарство	0,55	2,21	середній
Капітальні інвестиції в промисловість	0,55	2,17	зв'язок відсутній
Кількість зайнятого населення у сільському господарстві	-0,77	-3,99	високий
Витрати на НДДКР	0,69	3,17	високий

Джерело: власні розрахунки

Високий вплив на рентабельність мають: продуктивність праці в с.-г. підприємствах на 1 зайнятого ; трактори на 10 тис. на га ріллі; установки та агрегати для доїння корів; енергетичні потужності в розрахунку на 100 га посівної площі; кількість зайнятого населення у сільському господарстві; витрати на НДДКР, що підтверджує необхідність впровадження векторів та пріоритетів стратегії ефективного розвитку в контексті неоіндустріального розвитку економіки.

5.2. Кластеризація розвитку підприємств креативної індустрії

Сучасні економічні системи вимагають нові підходи до формування своєї структури, а значний розвиток нематеріальних сфер виробництва в сторону креативних індустрій виявляє очевидні зсуви в цьому напрямку. Також сьогодні популяризується теорія нематеріального капіталу (культурного, людського, соціального) [206]. Основними базовими елементами креативного типу розвитку економіки стають такі елементи (рис. 5.2).

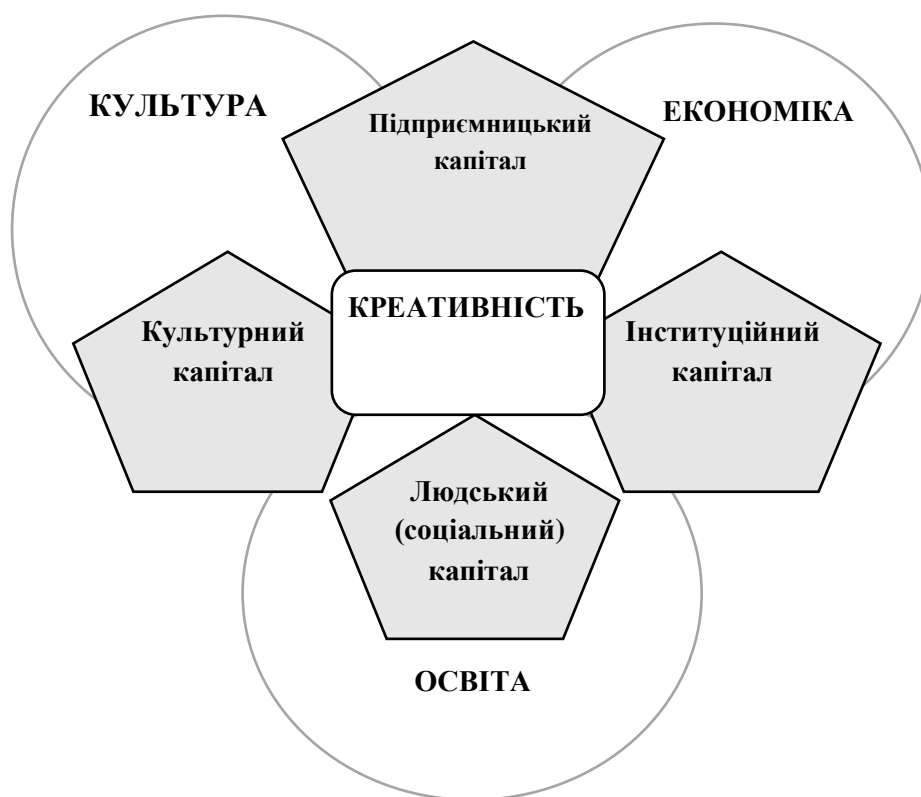

Рис. 5.2. Складові креативності

Джерело: сформовано автором

Людський капітал – це здатність людей формувати спільноту на основі норм і цінностей, що поділяються всіма його членами, а також готовності підпорядкувати свої інтереси інтересам групи, працювати разом заради реалізації спільної мети [322].

Соціальний капітал описує інноваційну взаємодію між агентами, що знаходяться в різних традиційних секторах, і є колективним благом, на відміну від особистого блага будь-якого іншого капіталу. Ключовими елементами соціального капіталу суспільства є довіра, спільність цінностей та норм, а також сформовані на цій основі соціальні зв'язки, які сприяють координації і співробітництву для взаємної користі. Для ефективної реалізації спільних проєктів та ідей потрібно не лише спільна мета та цінності, необхідними є ще творчі здібності, креативний спосіб мислення, саморозвиток, культура праці, потреба в самовираженні, інноваціях, генеруванні нових знань тощо.

Саме освіта і наука, творчість в економіці як джерело інновацій і механізмів економічного росту становлять основу прогресу, фундамент успішного майбутнього, що спонукає уряди і бізнес інвестувати в їх розвиток. Сучасні організації, які функціонують у складному соціально-економічному середовищі, повинні постійно створювати і впроваджувати різного роду інновації, що забезпечують їх ефективну діяльність в сучасній економіці. В свою чергу інноваціям часто передують генерація нових ідей і пошук нових рішень.

Зазначена проблематика є надзвичайно актуальною для України, адже сьогодні багато фахівців вважають, що економіка усіх країн у своєму розвитку проходить шість стадій (епох), які визначаються головними галузями, ресурсами і товарами, що характеризують економічне зростання. Такими стадіями є: доіндустріальна (головну роль відігравало сільське господарство); індустріальна (провідна роль належала промисловості); постіндустріальна (на перше місце виходить сфера послуг); інформаційна економіка (економічний розвиток забезпечується інформаційними системами та технологіями); економіка знань (головну роль в економіці починають відігравати нематеріальні активи та інтелектуальна власність); креативне чи інноваційне суспільство (головну роль у розвитку суспільства відіграють нові ідеї та інновації) [15].

В постіндустріальному та неоіндустріальному суспільстві працівники інтелектуальної сфери становлять головний клас нового суспільства. Знання завжди відрізнялися цінністю, а їх носії повинні посідати виключне становище в суспільстві. І за зростанням рівня кваліфікації працівників повинна спостерігатись тенденція росту добробуту тих, які мають знання, досвід та відповідну високу класифікацію в тій чи іншій галузі.

Нові системи виробництва вимагають не ієрархічної побудови, а мережевої структури прийняття рішень і реалізації задач, що в свою чергу потребує високоосвічених працівників з високим рівнем кваліфікації.

За даними ООН на частку креативної економіки припадає 3,4% світового ВВП, що становить майже 1,6 трлн. дол. США й удвічі перевищує обсяги щорічних надходжень від міжнародного туризму. Щорічні темпи зростання у різних країнах варіюють від 4,3% до 17,6%, удвічі перевищуючи темпи зростання сфери послуг і в чотири рази перевищуючи темпи зростання сфери промислового виробництва. При цьому частка зайнятих у креативній економіці досягла 25 % населення світу [324].

Обсяги світового експорту креативних товарів і послуг у вартісному виразі досягли середньорічного зростання на рівні 8,7 %. Доходи креативних індустрій ЄС, де зайнято 5,6 млн осіб, мають темп зростання на 12,3 % вище від темпів зростання доходів від загальної економічної діяльності. У питанні побудови та розвитку креативної економіки орієнтиром також може бути Естонія, в якій на сьогодні 5-7 % національного продукту та 12 % від усіх компаній відноситься до креативної економіки.

Креативний підхід, який базується на капіталізації таланту людини та її інтелектуального потенціалу разом з прискореною розбудовою сервісної економіки на базі ІКТ, спроможні прискорити створення стратегічних потужностей національної економіки і постати каталізатором її модернізації та створення нової високотехнологічної економіки. Розробка механізму створення ланцюгів доданої вартості через сучасні кластери в Україні здатна закріпити якісні зміни у структурі національної економіки.

Університет Торонто (Martin Prosperity Institute) публікує рейтинг, що аналізує дані стосовно креативності та креативного класу в регіонах і країнах по всьому світу. Глобальний індекс креативності оцінює країни за трьома ключовими показниками економічного розвитку – технології, таланти і толерантність – інвестиції в наукові дослідження й розробки, кількість дослідників і патентів на душу населення, рівень і характер освіти, дані соціологічних опитувань Gallup на тему ставлення жителів різних країн до іммігрантів, расових, етнічних, сексуальних меншин, а також до людей з обмеженими можливостями [92] .

В 2015 р. найкреативнішою країною стала Австралія, за нею – США і Нова Зеландія. До десятки найбільш креативних країн світу також увійшли: Канада, Данія, Фінляндія, Швеція, Ісландія, Сінгапур та Нідерланди – на сьогоднішній день ці країни вважаються дуже успішними. Україна в цьому переліку посіла 45-те місце зі 139, що є досить високим показником, за рахунок рівня технологій, наявності талантів, однак країна суттєво програє за показниками толерантності суспільства. Крім того, різниця майже вдвічі між індексом талантів та індексом технологій (відповідно 24 і 43) свідчить про те, що рівень нових розробок в Україні є значно нижчим, ніж кількість людей, які потенційно можуть ці розробки здійснювати (табл. Р.4, додаток Р)

В Європі країною з найрозвиненішими креативними індустріями і найбільшою часткою доходів цих індустрій у структурі надходжень до ВВП країни є Великобританія – 6% ВВП (84 млрд.фунтів щорічно) припадає на креативні індустрії. Україна за наявним інтелектуальним та творчим потенціалом може повторити шлях Британії, і вивести креативність працівників у фактор формування валового ВВП. На сьогодні Кабінет міністрів вже затвердив перелік видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій застосування переліку видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій, дозволить визначити їх внесок у валовий внутрішній продукт держави; частку осіб, зайнятих у цих сферах; кількість підприємств та їхній оборот тощо.

До таких, зокрема, належать: народні художні промисли; візуальне мистецтво: живопис, графіка, скульптура, фотографія тощо; сценічне мистецтво: (жива музика, театр, танець, опера, цирк, ляльковий театр тощо); література, видавнича діяльність та друковані засоби масової інформації; аудіальне мистецтво; аудіовізуальне мистецтво: кіно, телебачення, відео, анімація, мультиплікація тощо; дизайн; мода; нові медіа та інформаційно-комунікаційні технології: програмне забезпечення, відеоігри, цифрові технології в мистецтві (3D-друк; віртуальна, доповнена, змішана реальність тощо); архітектура й урбаністика; реклама, маркетинг, зв'язки з громадськістю та інші креативні послуги; бібліотеки, архіви та музеї; дослідження і експериментальні розробки у сфері суспільних і гуманітарних наук [233]

Таблиця 5.12

Складові елементи креативної економіки

Поняття	Складові креативної економіки
Креативна економіка	Креативні люди, які присутні в усіх сферах економіки
Креативна індустрія	Бізнес, який створює додану вартість/цінність в секторі
Креативні та культурні сектори	Організації та люди, які створюють культурно-креативні продукти
Культурні/креативні кластери	Географічні мережі, де концентрується творчо-культурна діяльність
Культурологічні хаби	Мультиспоживацькі центри або території – координаційні центри для розвитку творчого підприємництва, інкубації ідей і продуктів

Джерело. складено за даними [107]

Сучасний стан формування креативних індустрій в Україні відображає їх урбаністичну орієнтацію в провідних українських містах та кластерну модель їх організації (ІТ-сфера, мистецтво, освіта, дизайн). Водночас в Україні поки що не створено повноцінної інфраструктури креативних індустрій, хоча активно розвиваються різноманітні організаційні креативні хаби: коворкінги, майстерні, інкубатори, лабораторії і кластери. Ці нові простори дають змогу більшій чисельності людей продуктивно реалізувати й розвивати власні таланти та творчі здібності.

Зараз в Україні існує низька інноваційна активність вітчизняних

виробників, що зумовлено не тільки наслідками світової економічної кризи, а і віддаленістю перспектив економічного зростання країни, адже найважливішим чинником економічного розвитку є інновації. Саме інноваційний процес об'єднує працівників, науку, техніку, технологію, економіку та підприємництво. Необхідно створювати умови для його розвитку, зокрема слід формувати відповідну інфраструктуру.

Політика, спрямована на створення кластерів, сприяє реалізації концепції сучасного економічного розвитку. Саме виробничі кластери поєднують конкуруючих виробників і постачальників з налаштованими на ділове співробітництво дослідницькими інститутами, державними і приватними джерелами фінансування, з державними агентствами з економічного розвитку, а також з новим інститутами, спеціально створеними для впровадження кластеризації. Сутність кластерної концепції базується на забезпеченні виробничо-комерційної діяльності й удосконаленні ділових і особистих взаємовідносин, які повинні досягнути органічно взаємозалежного і нерозривного ділового співробітництва [15].

Кластерний підхід визнається у світі як надійний спосіб підвищити конкурентоздатність регіонів та економіки в цілому. В цілому, як оцінюють експерти, зараз кластеризацією охоплено вже більш 50% існуючої економіки провідних країн світу.

Засновник теорії кластерів професор Гарвардської бізнес-школи М. Портер визначає кластер як мережу постачальників, виробників, споживачів, елементів промислової інфраструктури, дослідницьких інститутів, взаємозв'язаних в процесі створення додаткової вартості. Цей підхід ґрунтується на обліку позитивних синергетичних ефектів регіональної агломерації, тобто близькості споживача і виробника, мережевих ефектах і дифузії знань і умінь за рахунок міграції персоналу і виділення бізнесу. Відсутні межі між секторами і видами діяльності, і усі вони розглядаються в взаємозв'язку [226].

Вчені у всьому світі все більше визнають, що економічний розвиток

тих регіонів, в яких мають місце сформовані кластери, є випереджаючим. Регіональними кластерами можна назвати просторові угруповання подібних і пов'язаних фірм і галузей [164].

Перевагами кластерного підходу через спільне впровадження інновацій на регіональному рівні є: маючи власну науково-дослідну структуру інноваційні кластери здатні сформувавши ефективну систему впровадження та розповсюдження інновацій, створити технологічну мережу; внутрішньокластерна спеціалізація здатна забезпечити додаткову кокурентні переваги підприємствам кластеру шляхом мінімізування витрат при впровадженні інновацій; підвищення рівня економіки регіонів можна забезпечити через присутність в структурі кластеру ефективних, інноваційних гнучких підприємницьких структур; такі кластерні структури дозволять забезпечити розвиток МСП регіону шляхом високого ступеня спеціалізації при обслуговуванні певної підприємницької ніші, доступу до фінансування, передачі знань та технологій всередині структури.

Загальновідомими прикладами кластерного підходу у світі є Силіконова долина (Каліфорнія, США), Силіконове болото (Кембридж, Великобританія), долина техніки (Албані, США), Фінський Морський кластер (Фінляндія) [229].

Механізми кластерної політики для підвищення інноваційного потенціалу активно використовуються багатьма розвинутими країнами світу. Так, кластерна політика є важливою складовою національних стратегій розвитку Німеччини, Данії, Норвегії та Фінляндії [356].

Згідно з дослідженнями, компанії, які є учасниками кластерів, мають значно більші можливостей підвищити інноваційну активність, ніж ті, що не входять до об'єднань [312]. Тобто, кластери в такому випадку є певним осередком інноваційного зростання країни.

Перспективи створення різних варіантів кластерів є практично в усіх регіонах України: гірничо-металургійні, машинобудівні, металообробні, цукрові, харчові, швейні, хімічні, побутових товарів, переробні, торговельні, туристичні, транспортні тощо. Для ефективної діяльності кластера необхідна,

в першу чергу, зацікавленість у його розвитку підприємців та політична підтримка з боку органів державної влади [20-22]. Але, в Україні не має державної кластерної політики та нормативно-правової бази щодо створення та регулювання кластерних об'єднань.

Кластерна форма об'єднання підприємств є досить перспективна, тут розумно поєднуються великі, середні і малі організації. Причому концентрація малих досить висока. Кластер створює сприятливі умови для розвитку малих інноваційних компаній, але для ефективної роботи має бути сформована розвинена інфраструктура. Це, зокрема, наявність венчурного капіталу для інвестування проектів з високим ризиком. Потрібна дослідно-експериментальна інфраструктура, яка сприятиме апробації новинок перед їх впровадженням у виробництво і, таким чином, зможе зв'язувати малі інноваційні фірми і великі підприємства. Слід забезпечити систему підготовки кваліфікованих кадрів, зокрема в системі управління інноваційною діяльністю.

На сьогодні необхідний дещо інший підхід до формування кластерних структур, особливо для агропромислового виробництва, так як відродження аграрних регіонів та сільських територій через розвиток аграрних підприємств неможливе тільки на поєднанні одногалузевих підприємств та об'єднань, а вимагає більш гнучких рішень, з огляду на нові тенденції неоіндустріальної модернізації.

Зв'язок та синергія між агропродовольчою, туристичною та креативною галузями може забезпечити платформу для економічного розвитку підприємств регіону та перетворити порівняльні переваги в конкурентні. Ці зв'язки пропонують значний потенціал для зростання попиту на існуючі, появи нових товарів, нового досвіду та ринків збуту. Туризм став частиною креативної економіки, і продовольчий досвід можна використовувати для брендингу та розвитку маркетингових напрямків. Інтеграція творчого контенту з туристичним досвідом в аграрних регіонах може додати цінності шляхом поліпшення іміджу та конкурентоспроможності цих галузей, підтримки росту креативних галузей,

творчий експорт, диверсифікація діяльності сільськогосподарських підприємств регіону.

Через важливі зв'язки між аграрним виробництвом, туристичною та творчою галузями, важливо розробити комплексний цілісний підхід до розробки та впровадження політики інтеграцій та розвитку цих галузей. Основну увагу необхідно приділити інноваційним заходам, що сприятимуть розвитку інтегрованих кластерів, побудованих на поєднанні та синергетичному ефекті діяльності сільського господарства та сектору послуг (туризму), що поєднаний з креативною індустрією. Це передбачає необхідність переходу від галузевої орієнтації до територіального підходу.

Пропонований «інтегрований кластер» не може бути виключно туристичним або виключно спеціалізованим на одному виробництві, що входить в систему агропромислових підприємств галузі.

Система виробництва в ньому характеризується наявністю агломерації підприємств, розвиненої навколо ресурсів або «культурного та територіального капіталу». Процес валоризації передбачає різні взаємодоповнюючі сектори, а нові заходи сприяють більш повному розвитку економічної структури та розширенню можливостей розвитку (рис. 5.3).

Основним територіальним продуктом можна вважати загальний культурний досвід, що буде результатом поєднання виробленої сільськогосподарської продукції, типової для регіону, культурних і творчих послуг, продуктів та туристичних послуг. Якість кожного з цих елементів впливає на новостворену якість «загального культурного досвіду», а репутація товару залежить від якості всіх його компонентів, а також території, де він виробляється.

Такий підхід визначає чотири елементи, які лежать в основі формування та функціонування «інтегрованого кластера»: 1. територіальні активи; 2. співпраця стейкхолдерів; 3. лідерство; 4. комунікаційні та інформаційні потоки [311].

Так, при розвитку кластерів – як об'єкту прогнозування, слід їх

розглядати як динамічну систему, що саморозвивається і володіє деякою інерцією, із системою закономірностей, що склалися в минулому, і поширенні їх на майбутнє.

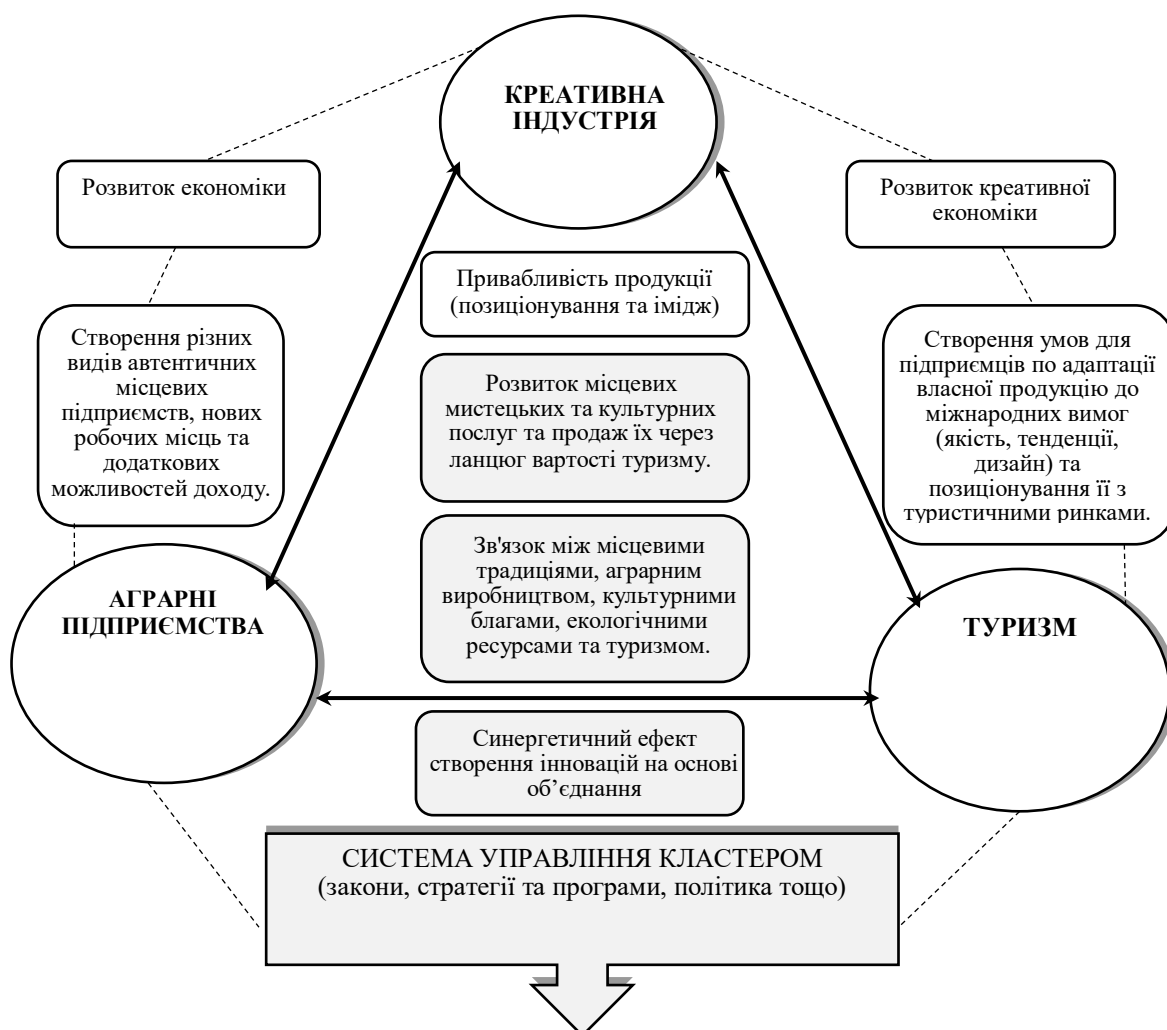

Рис. 5.3. Кластерний підхід до організації платформи регіонального розвитку та «спорідненість різноманітності»

Джерело: сформовано автором

Кластерний аналіз (англ. Cluster analysis) – багатовимірна статистична процедура, що виконує збір даних, що містять інформацію про вибірку об'єктів, і потім впорядковує об'єкти в порівняно однорідні групи [2; 179; 297; 148].

Методологія проведення кластерного аналізу розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації

1. Підбір та очистка даних, які характеризують такий розвиток.

2. Проведення кореляційного аналізу, задля виявлення найбільш важливіших ознак (показників).
3. Визначення кількості кластерів (метод «Спадного плеча»).
4. Шкалювання показників.
5. Проводимо кластеризацію двома методами:
 - 5.1. Метод нечіткої кластеризації k-середніх (k-means);
 - 5.2. Метод Варда (Уорда).
6. Візуалізація отриманих результатів.
7. Економічна інтерпретація отриманих результатів.

Для проведення кластерного аналізу нами було відібрано показники, перелік яких відображено у табл. 5.13.

Таблиця 5.13

Показники розвитку агропромислових підприємств

Показник	Шифр
Інтегральна оцінка регіонального людського розвитку	V1
Чисельність наявного населення на 1 січня 2018 року, тис. осіб.	V2
Кількість зайнятих економічною діяльністю, тис. осіб.	V3
Наявний дохід населення у розрахунку на одну особу, грн	V4
Витрати населення у розрахунку на одну особу, грн	V5
Середньомісячна заробітна плата, грн	V6
Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), %	V7
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах), млн грн у 2016 р.	V8
Обсяг реалізованої промислової продукції, (товарів, послуг), млн грн	V9
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млрд. грн	V10
Експорт товарів, млн дол. США	V11
Імпорт товарів, млн дол. США	V12
Експорт послуг, млн дол. США	V13
Імпорт послуг, млн дол. США	V14
Фінансовий результат до оподаткування, млрд. грн	V15
Площа, тис. га	V16
Частка с.-г. продукції за суб`єктами господарювання, % (сільськогосподарські підприємства)	V17
Частка с.-г. продукції за суб`єктами господарювання,% (господарства населення)	V18
Частка с.-г. продукції за видами, % (рослинництво)	V19
Частка с.-г. продукції за видами, % (тваринництва)	V20
Продуктивність праці, на 1 зайнятого в с.-г., грн	V21

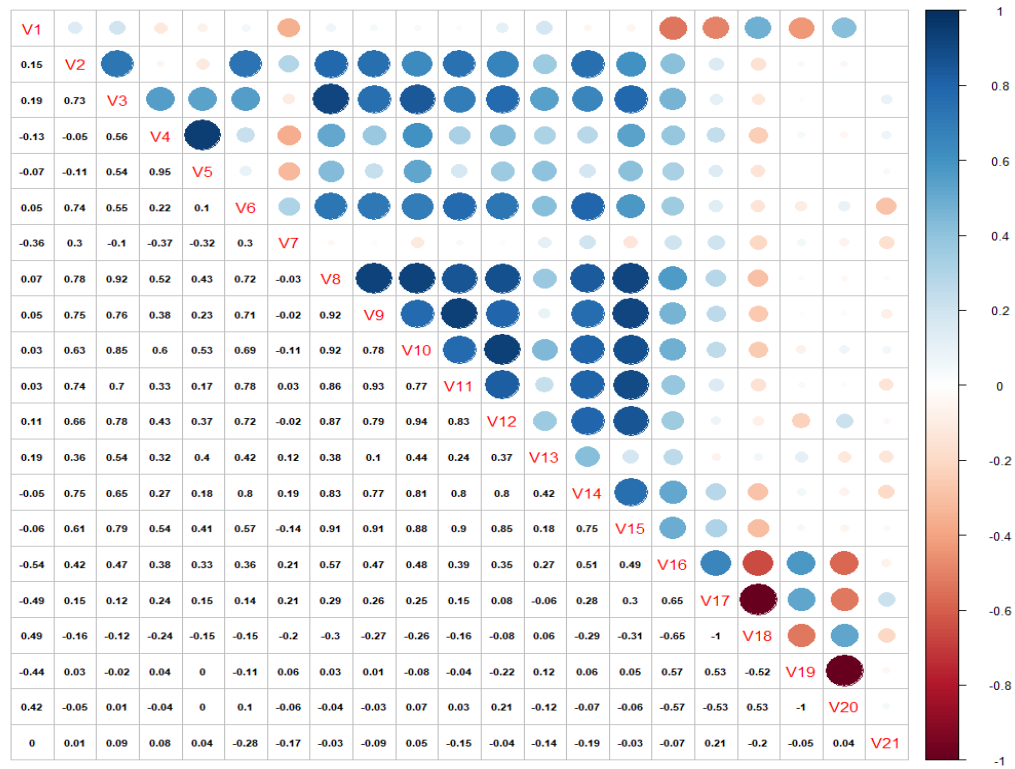
Джерело: сформовано автором

Для визначення кореляційної залежності між показниками використано метод побудови «кореляційної карти». Базовим показником, враховуючи тему дослідження, є інтегральна оцінка регіонального людського розвитку. До розрахунку регіонального індексу людського розвитку включено 33 показника, об'єднані у 6 блоків відповідно до основних аспектів людського розвитку, а саме: 1) відтворення населення; 2) соціальне становище; 3) комфортне життя; 4) добробут; 5) гідна праця; 6) освіта.

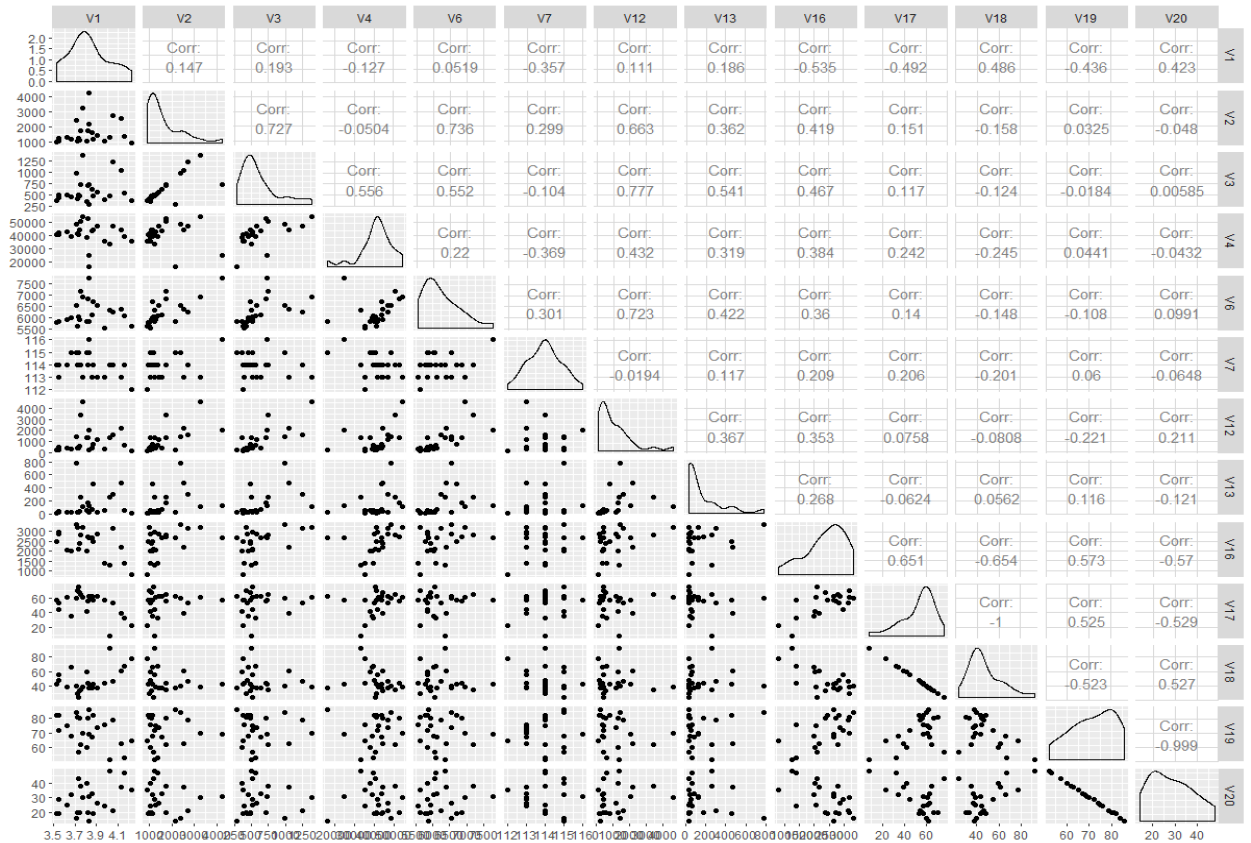
Індекс регіонального людського розвитку (ІРЛР) є інтегральним показником, що характеризує досягнення регіонів України в області людського розвитку. Розраховується цей показник за методикою Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Методика була розроблена у 2001 р. і оновлена у 2012 р., після чого її було затверджено Постановою спільного засідання Президії НАН України та Державного комітету статистики України. Індекс нараховує 33 показника, які зводяться у 6 субіндексів (за окремими аспектами людського розвитку: відтворення населення; соціальне становище; комфортне життя; добробут; гідна праця; освіта).

Субіндекси утворюють єдиний інтегральний показник для певного регіону України. Інститут публікує ІРЛР на постійній основі, що дає змогу відслідковувати зміни у динаміці. Результати розрахунків можуть бути використані для моніторингу та оцінки прогресу людського розвитку в регіонах, бути корисними для виявлення проблем та формування соціально-економічної політики на національному та регіональному рівнях [133].

В результаті проведеного кореляційного аналізу виявлено показники, які не впливають на стан та розвиток агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації (рис. 5.4). До них належать витрати населення у розрахунку на одну особу, грн (V5), валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) (V8), обсяг реалізованої промислової продукції (V9), капітальні інвестиції (V10) та вартість експорту товарів (V11).

а) неочищена карта

б) очищена карта

Рис. 5.4. Кореляційні карти чинників впливу на розвиток агропромислових підприємств

Джерело: побудовано автором

У підготовчому процесі кластерного аналізу використано нормальний розподіл (закон Гаусса), хоча цей метод можна використовувати і на негаусовських розподілах даних. Єдиним параметром, що залежить в загальному випадку від даних, є ступінь трансформації.

З огляду на той факт, що крива на рис. 5.5 апроксимується прямою на ділянках до і після фактичного значення кількості кластерів, можна використовувати метод ламаної або «спадного плеча» [119]. Тоді за результативне значення кількості кластерів можна прийняти те, що мінімізує квадратичне відхилення кривої від двох прямих ламаної. З огляду на вищесказане, в дослідженні об'єкти дослідження розподілено на кластери.

Для уточнення кількості кластерів, визначеної методом «Спадного плеча», використано інші два методи, а саме: метод Варда та k-середніх. У дослідженні прийнято гіпотезу про те, що якщо результати методами Варда, «Спадного плеча» та k-середніх співпадають, то зазначена отримана кількість груп є достовірною та оптимальною для досліджуваної сукупності.

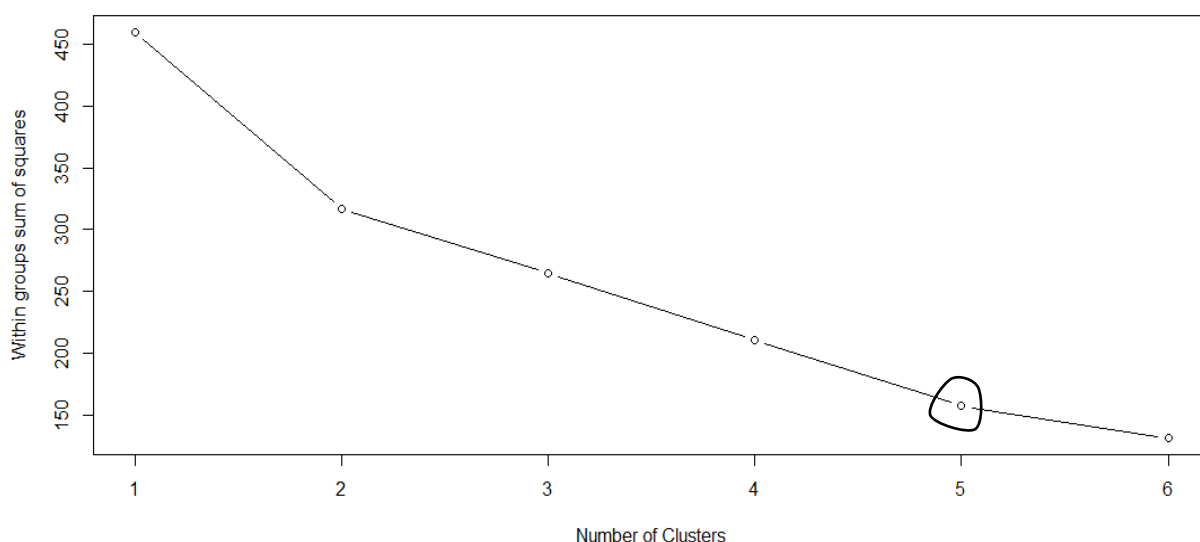

Рис. 5.5. Графічна візуалізація методу «Спадного плеча»

Джерело: побудовано автором

результатів кластерного аналізу методами Варда та К-середніх також співпадають, що підтверджується дублюванням елементів (адміністративних областей), що увійшли до кожної із груп (рис. 5.7).

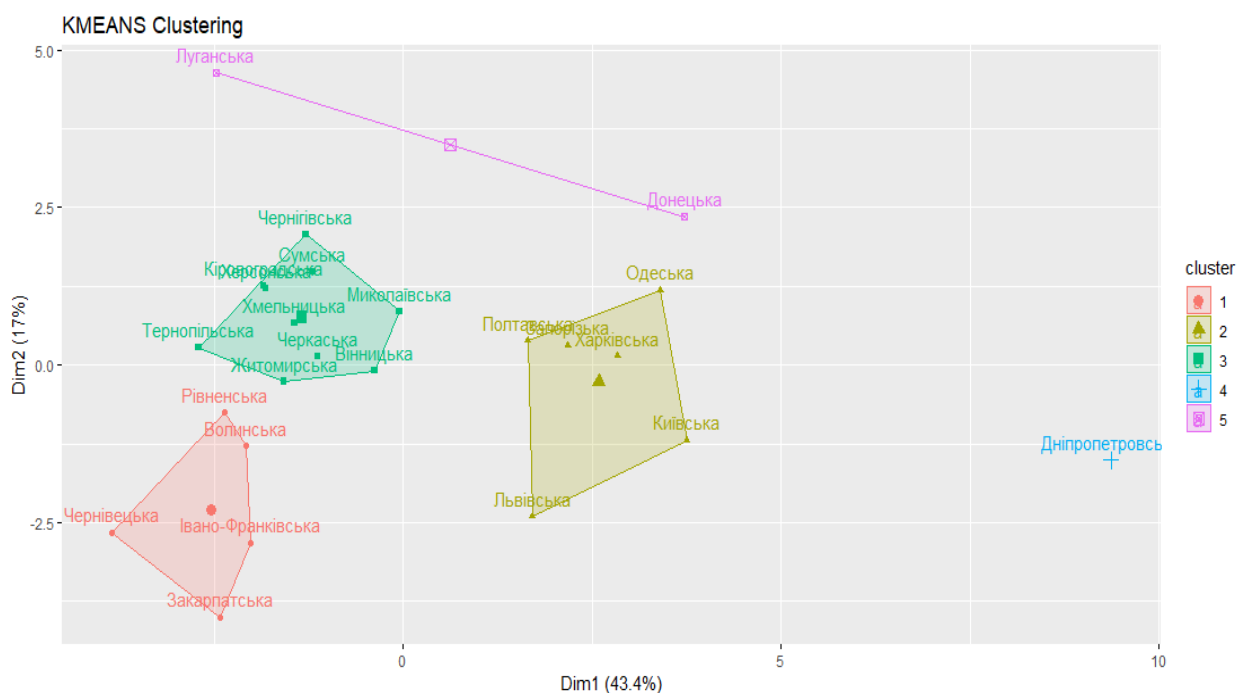

Рис. 5.7. Графічна інтерпретація кластерного аналізу методом К-середніх

Джерело: побудовано автором

Наступним етапом кластеризації є аналіз та візуалізація результатів, групування об'єктів дослідження, формування інформаційної бази вихідних даних у вигляді зведених таблиць.

Як видно з карти, до першого кластера входить лише Дніпропетровська область, яка за більшістю показників якісно відрізняється від інших. До другого кластеру увійшли Запорізька, Київська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Харківська. До третього кластеру відносяться Донецька та Луганська. До четвертого кластеру входить найбільша кількість областей Вінницька, Житомирська, Кіровоградська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська. П'ятий кластер включає Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Рівненську, Черкаську, Чернівецьку (рис. 5.8).

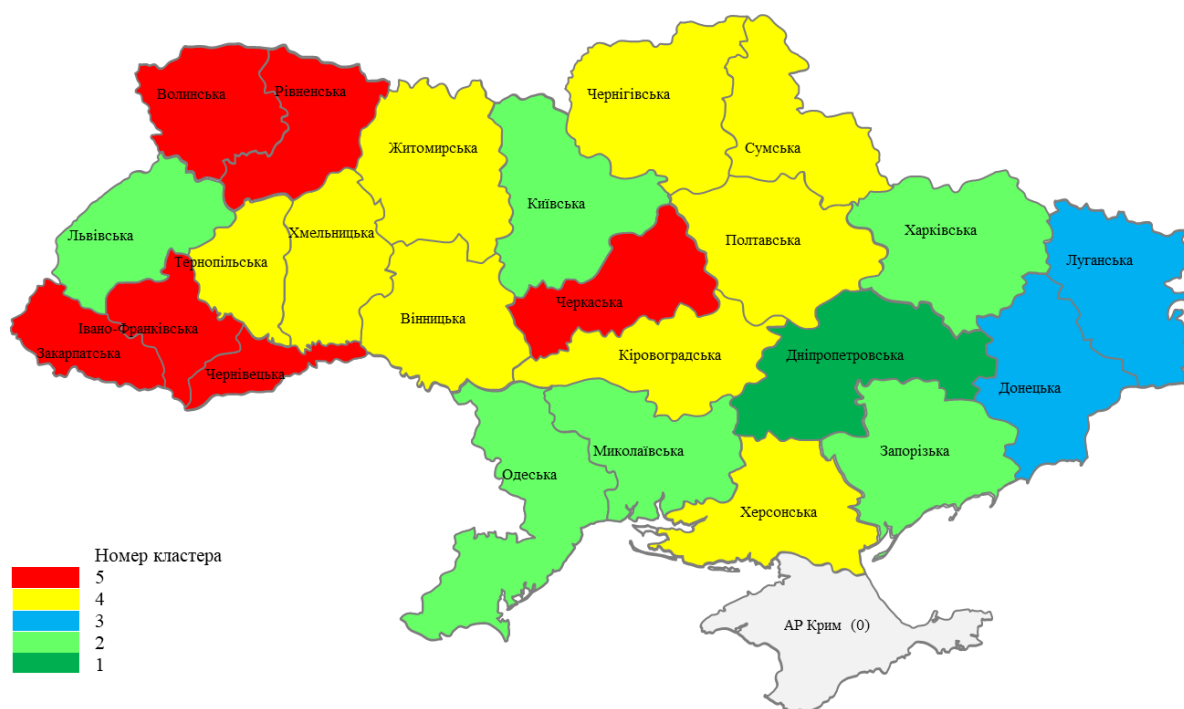

Рис. 5.8. Карта кластеризації областей України за рівнем розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріалізації

Джерело: побудовано автором

Робимо припущення про те, що номер кластеру залежить від соціально-економічного стану розвитку регіону, тобто 1 кластер має відмінний рівень соціально-економічного розвитку області, 2 – добрий, 3 – задовільний, 4 – слабкий та 5 – незадовільний. Для підтвердження або спростування цієї гіпотези, всі показники розділено на три групи. До першої групи віднесено показники, що характеризують соціальний стан регіону, до другої – економічний стан і до третьої – стан сільського господарства.

У табл. 5.14 відображено результати порівняного аналізу усереднених значень показників у межах кожного кластера регіонів України із середнім рівнем по Україні. З точки зору рівня соціального розвитку найбільш успішнішими та розвиненішими є Дніпропетровська область, що увійшла до монокластера № 1. Водночас елементи кластерів № 4 та № 5, до якого включено 6 областей, є найменш соціально безпечним, оскільки середньомісячна заробітна плата у цих регіонах на 6,5% та 4% менша відповідно, ніж в середньому по Україні. У Дніпропетровській області цей

показник на 11 % більший порівняно із середнім по Україні рівнем (рис. Р.2, додаток Р).

Таблиця 5.14

Характеристика кластерних груп за соціальними показниками

Кластер	Показник					
	Чисельність наявного населення на 1 січня 2018 року, тис. ос.	Кількість зайнятих економічною діяльністю, тис. ос.	Наявний дохід населення у розрахунку на одну особу, грн	Витрати населення у розрахунку на одну особу грн	Середньомісячна заробітна плата, грн	Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), відсотків
1	3231,1	1390,9	54215	71578	6939	112,8
2	1948,5	830,0	47634	67197	6641	113,7
3	3184,2	513,2	20708	21087	6813	115,4
4	1156,4	474,1	41229	56395	5833	113,6
5	1160,3	463,2	37592	53432	5992	114,0
В середньому	1643,8	616,7	41018	56495	6236	113,8

Джерело: власні розрахунки

По першому кластеру також відмітимо значне перевищення кількості зайнятих економічною діяльністю людей в 2,2 рази від середнього рівня та в 3 рази від рівня кластеру № 5. Заслужують на увагу і показник наявного доходу населення у розрахунку на одну особу – його значення у першому кластері вище за середньоукраїнські на 32 %, а в 5 кластері навпаки, нижче на 8 %.

Індекс споживчих цін характеризує зміни у часі загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання і складає найвищий показник в кластері № 3 – 115,4%, найнижчим він є по кластеру № 1 – 112,8%.

Відмітимо, що 3 кластер при наявній чисельності населення на рівні кластеру №1 має значно нижчу середню кількість населення, зайнятого економічною діяльністю та наявний дохід на одну особу (в 2,7 рази та 2,6 рази відповідно), однак індекс споживчих цін тут найвищий серед всіх кластерів.

Досліджуючи економічну складову отриманих нами кластерів (табл. 5.15), можна зробити висновок про те, що показники, які характеризують економічний стан області, найкращі також у першому кластері. Зокрема відповідні показники перевищують середні показники по Україні в 1,6-6 разів (рис. Р.3, додаток Р).

Найвищий показник валового регіонального продукту спостерігаємо в кластері № 1 (перевищення в 3,2 рази від середньоукраїнського рівня), по кластеру № 2 він нижче на 54 %.

У другому кластері спостерігаємо досить високий рівень економічних показників, перевищення відповідно середнього рівня становить 30-100 %. Найгірші результати отримано у розрізі областей четвертого та п'ятого кластеру.

Таблиця 5.15

Характеристика кластерних груп за економічними показниками

Кластер	Показник								
	Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах), млн грн у 2016 р.	Обсяг реалізованої промислової продукції, (товарів, послуг), млн грн	Інтегральна оцінка регіонального людського розвитку	Капітальні інвестиції (у фактичних цінах) млрд грн	Експорт товарів, млн дол. США	Імпорт товарів, млн дол. США	Експорт послуг, млн дол. США	Імпорт послуг, млн дол. США	Фінансовий результат до оподаткування, млрд грн
1	244478	439478	3,76	42,9	7053	4609	125	229	82,3
2	113794	128710	3,89	20,5	1869	1698	353	98	19,3
3	84428	145549	3,74	10,3	2333	1153	78	118	12,0
4	47084	40401	3,69	8,3	582	382	42	16	7,6
5	39943	36211	3,93	6,6	659	695	77	16	4,5
В середньому.	76092	90501	3,83	13,0	1392	1084	148	57	13,7

Джерело: власні розрахунки

Обсяги експорту товарів по кластеру 1 в 5 разів перевищує середні показники, в третьому кластері – на 70 %, по кластерах 4 та 5, навпаки нижче на 58 % та 53 % відповідно. Щодо імпорту, то лідером також є кластер № 1.

А ось по експорту послуг лідируюча позиція у кластера № 2 – перевищення середнього рівня в 2,4 рази, тоді коли 1-й кластер показує нижчий на 16 %, а інші кластери на 47-72 % за середній рівень.

Розмір фінансового результату до оподаткування у регіонах 4-го та 5-го кластерів на 45 та 67 % нижчі за середні по країні, при тому що по кластеру № 1 даний показник перевищує середній в 6 разів. Рівень капітальних інвестицій по кластерах 4 та 5 теж найнижчий. Така ситуація, на нашу думку, пов'язана із нестабільною соціально-економічною ситуацією в регіонах.

З рисунку 5.9 видно негативні відхилення усереднених показників за кластерами 4 та 5 до середнього рівня по країні, нетипові відхилення по кластеру 3, та досить значні позитивні відхилення по кластеру 1.

Досліджуючи особливості стану сільського господарства у кластерних групах можна виділити наступні особливості: прослідковується пряма залежність площі сільськогосподарських угідь та номер кластера; також спостерігається пряма залежність між часткою сільськогосподарської продукції виробленою сільськогосподарськими підприємствами та номером кластера (табл. 5.16).

Таблиця 5.16

Характеристика кластерних груп за економічними показниками

Показник	Площа, тис. га	Частка с.-г. продукції за суб'єктами господарювання, %		Частка с.-г. продукції за видами, %		Продуктивність праці, на 1 зайнятого в с.-г., грн
		с.-г. підприємства	господарства населення	рослинництва	тваринництва	
1	3192	61	39	70	30	278328
2	2789	56	44	75	25	258395
3	2660	60	40	78	22	245005
4	2495	59	41	77	23	310038
5	1598	36	64	59	41	256118
В середньому	2399	53	47	72	29	274755

Джерело: власні розрахунки

Так, по всіх кластерах, окрім 5-го, відношення частки сільськогосподарських підприємств до частки господарств населення складає 60 % до 40 % (по 5-му кластеру навпаки), при чому площа сільськогосподарських угідь в останньому менша в 2 рази, і частка продукції рослинництва у загальній продукції галузі є нижча за інші кластери: 59 % проти 70-78 %. Продуктивність праці найвища в 4-му та 1-му кластерах.

Креативний підхід, який базується на капіталізації таланту людини та її інтелектуального потенціалу разом з прискореною розбудовою економіки на базі ІКТ та застосуванням кластерного підходу у створенні інституційної інфраструктури, спроможні прискорити створення стратегічних потужностей національної економіки і постати каталізатором її модернізації та створення нової високотехнологічної економіки.

Розробка механізму створення ланцюгів доданої вартості через сучасні кластери в Україні здатна закріпити якісні зміни у структурі національної економіки.

Таким чином, для підтримки усієї інноваційної та креативної діяльності в цілому необхідно формувати структури, що забезпечують ефективні зв'язки між усіма учасниками. Ці структури мають бути спрямовані на прискорення створення і комерціалізації інновацій та використання синергетичного ефекту. Особливо ефективним видається утворення кластерів, оскільки вони дозволяють об'єднати усі організації, що беруть участь в інноваційному процесі, прискорюють його, ефективно використовують ресурси, ведуть до сплеску інновацій і підвищують конкурентоспроможність економіки усієї країни.

5.3. Експортна стратегія України

Вітчизняні дослідники зосереджені на вирішенні проблеми інвестиційної привабливості України, регіонів, підприємств і тут гостро постає питання вибору об'єктивного універсального показника. Досить часто

схиляють до думки про оцінку інвестиційної привабливості країни через міжнародні рейтинги та оцінки, хоча і зауважують, що рейтинги міжнародних організацій та агентств часто бувають суб'єктивними, підпадають під політичний вплив, або включають не всі складові оцінки інвестиційного клімату. Світові рейтинги є наочними, уніфікованими, підпорядкованими зарубіжним стандартам та методикам оцінки. Вони не завжди показують пріоритетні напрямки інвестування в оцінюваних країнах, а показують тільки позицію країни в них. Однак, рейтинги поважних міжнародних організацій та агентств (World Bank, World Economic Forum in Davos, United Nations Conference on Trade and Development UNCTAD, International Monetary Fund, European Bank for Reconstruction and Development, European Business Association, агентства Moody's, Standard and Poor's, Fitch, Japan Rating And Investment Information, Inc, журнали Business Insider, Institutional Investor, Forbes тощо) беруться до уваги інвесторами.

Для оцінки потенціалу країни, рівня їх розвитку міжнародні рейтинги є важливим джерелом інформації, певними індикаторами тих змін, які необхідно прийняти урядам країн для подолання негативних моментів, створити можливості для нарощення конкурентних переваг.

Визначення конкурентоспроможності є важливим інструментом оцінки макроекономічних, інноваційних та фінансових показників країни. Така оцінка має кількісне вираження у вигляді Індексу глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI). Рейтинг 2017-2018 рр. очолила Швейцарія. До десятки найконкурентоспроможніших, як і в попередньому дослідженні, увійшли США, Сінгапур, Нідерланди, Німеччина, Гонконг, Швеція, Великобританія, Японія та Фінляндія.

Конкурентоспроможність є важливою відправною точкою, оскільки сприяє підвищенню рівня життя та генерує ресурси, необхідні для широких суспільних цілей. Неминуче виникає напруга – соціальна, економічна та екологічна - між різними частинками економічного прогресу. Компромісів

тут виступає програма конкурентоспроможності, яка не просто сумісна, а є невід'ємною частиною досягнення цілей розвитку.

Україна 2017 року посіла 81-е місце серед 137 країн світу, покращивши свої позиції на чотири пункти (табл. С.1, додаток С).

Видання «Звіту про конкурентоспроможність за 2018 рік» є знаковою для історії чотирьох десятиліть із впровадженням нового Індексу глобальної конкурентоспроможності 4.0. Новий індекс визначає новий набір показників та індексів продуктивності та довгострокового зростання з огляду на тенденції входу в епоху Четвертої промислової революції. Він забезпечує визначальний напрямок для розробників політики та інших зацікавлених сторін, щоб допомогти формувати економічні стратегії та контролювати прогрес.

Індекс поєднує усталені аспекти з новими та новими важелями, які сприяють продуктивності та зростанню. Він підкреслює роль людського капіталу, інновацій, стійкості та маневреності, як не тільки рушійних факторів, але й визначальних особливостей економічного успіху в Індустріальній революції 4.0. Він закликає до кращого використання технологій для економічного стрибка, але також застерігає, що це можливо лише як частина цілісного підходу з іншими факторами конкурентоспроможності. Нарешті, він пропонує об'єктивний, керований даними аналіз для безпристрасного, орієнтованого на майбутнє та раціонального формування політики.

Згідно з даними дослідження, Україна погіршила свої позиції у 4 з 12 основних показників. Найбільше втрачено (мінус 13 пунктів) за складовою «Ефективність ринку праці». Тенденція до погіршення цього показника спостерігалася і в минулорічних дослідженнях, в минулому звіті країна погіршила за ним свої позиції на 17 пунктів.

Також, країна зазнала втрат за оцінкою інноваційної складової Індексу – («мінус» 9 пунктів), інфраструктурної («мінус» 3 пункти) та за складовою, що характеризує вищу освіту та професійну підготовку («мінус» 2 пункти) (рис. С.1, додаток С).

Незважаючи на незначні покращення, в цьому році в нас все ще найгірші позиції за оцінкою міцності банків (130 місце), за регулюванням фондових бірж (134 місце), за якістю доріг (130 місце), за інфляційними змінами та за здатністю країни утримувати таланти (129 місце), за захистом права власності (128 місце).

Негативними факторами для ведення бізнесу у нашій країні визначено (в порядку зменшення): інфляцію, корупцію, політичну нестабільність, високі податкові ставки, складність податкового законодавства, нестабільність урядів, ускладнений доступ до фінансів, неефективну державну бюрократію, регулювання валютного ринку, недостатню освіченість працівників, погану етику робочої сили, недостатню здатність до інновацій, обмежувальне регулювання ринку праці, невідповідну якість інфраструктури, злочинність та крадіжки, низьку якість охорони здоров'я.

Основним критерієм поділу країн у рейтингу GCI за стадіями розвитку економіки є рівень ВВП у розрахунку на одну особу. В звіті 2017-2018 рр. вказано, що ресурсо-орієнтовані (35 економік), на переході від стадії 1 до стадії 2 (15 економік), в тому числі і Україна (81 місце); ефективно-орієнтовані (31 економіка); на переході від 2 стадії до 3 стадії (20 економік); стадія 3 – інноваційно-орієнтовані (36 економік).

Україна в 2017 р. перебувала на переході від першої до другої стадії за величиною душевого ВВП (2640,3 дол. США), а вже в 2018 р. спостерігаємо перебування на стадії орієнтації на ефективність (3095,2 дол. США).

Україна значним чином відстає за показниками рейтингу, найгірша ситуація за макроекономічним середовищем – маємо 121-те місце, оцінка 3,5, та розвитком фінансового ринку (місце 120-те, бал 3,1), якістю інститутів (118 місце з оцінкою 3,7), ефективність ринку товарів та послуг (101-ше, бал 4). Вагомий фактор впливу на просування України до вищого ступеня економічного розвитку є показник зрілості, динаміки розвитку бізнесу, який показує рівень конкурентоспроможності компаній (маємо 90 місце) (табл. С.2; С.3, додаток С).

Позитивним можна відмітити лише позиції України є за здоров'ям та початковою освітою – 53 місце, бал 6; вища освіта і навички – 35 місце, бал 5,1; а також розмір внутрішнього ринку – 47 місце в рейтингу та бал. 4,5.

Згідно щорічного опитування Світового економічного форуму найбільше заважають розвитку підприємництва та бізнесу в Україні такі фактори: інфляція (16,3% респондентів вказали цей фактор); корупція (13,9%), політична нестабільність (12,1%); податкові ставки (9,7%); податкове законодавство (9,4%); дії уряду (8,9%); доступ до фінансових ресурсів (7%); бюрократія (6,9%); коливання іноземної валюти (4,3%); недостатньо освічена робоча сила (2,5%); погані умови праці (1,9%); недостатній потенціал в інноваціях (1,8%); обмежені правила праці (1,7%); недостатньо розвинута інфраструктура (1,4%); погана кримінальна обстановка (1,2%); погане здоров'я населення (1,0%) [83].

Можна відзначити згідно рейтингу високий рівень технологічної інфраструктури, наукової складової, освіти та загального здоров'я, при посередньому розвитку інновацій та низькому рівні конкурентоспроможності компаній, слабкому рівні розвитку інституційних складових та низькій ефективності ринків та динаміки бізнесу.

Саме підприємництво завжди вважалося найбільш динамічною і гнучкою суспільною формою ділового життя. На його розвиток значним чином впливають політичний устрій та пріоритети, традиції і цінності суспільства, стратегія розвитку країни тощо. Тому має місце значна різниця в підприємницькому потенціалі різних країн та спрямування його на підвищення суспільного добробуту.

Україна продовжує шлях на євроінтеграцію, і для подальшого розвитку підприємництва потрібно враховувати форми організації бізнес-середовища в розвинених країнах, їх особливості, негативні та позитивні наслідки впровадження реформ. Це дозволить застосувати набутий досвід для побудови вітчизняних програм розвитку підприємництва, визначення в першу чергу пріоритетних напрямів політики його підтримки, що може стати

головним рушієм, який здатен прискорити розвиток та модернізацію вітчизняної економіки.

Однією з частин дослідження Глобальний моніторинг підприємництва є оцінка готовності займатись підприємницькою діяльністю в країні, умов її ведення тощо, і порівняння результатів відповідно до типів економік різних країн. Тож, у країнах з інноваційною спрямованістю та орієнтованих на ефективність країнах відмічено потенціал підприємництва на рівні 4-13 %, тоді як в країнах транзитивного типу, що класифікуються як ресурсо-орієнтовані такий потенціал становить 25-38 % [342].

В таблиці 5.17 зазначено місце країн в рейтингу за рівнем ВВП на душу населення і загалом країни, які мають високий рівень показника та розвинені ринки, показують значну частку населення готового до підприємницької діяльності – 18 % Канада, 16 % в США, 12,5 % Австрія. Але країни, що недавно вступили в ЄС, де ще тривають економічні перетворення мають показник вищий: Естонія 19,5 %, Словаччина 12,5 %, Литва 14 % і мають інноваційну орієнтованість вони також мають високі позиції по гідно Індексу Doing business, що свідчить про значну державну підтримку розвитку підприємств.

Частка вітчизняних потенційних підприємців коливається від 18 % до 25 % залежно від сфери зайнятості та форми власності. Такий високий рівень потенційної підприємницької активності характерний для країн, де на розвиток економіки значним чином впливають традиційні фактори виробництва і забезпечують рівень ВВП на 1 особу нижче середнього (3095,4 доларів США в 2018 році). В дану категорію відноситься Україна, відповідно до позиціонування за позицією «ВВП на 1 особу» відноситься до перехідної стадії від ресурсоорієнтованого типу до орієнтованого на ефективність, а відсоток населення, готового до започаткування власного бізнесу складає 22 %. Україна займала в 2017 р. позицію в сегменті ресурсо-орієнтованих економік, для яких потрібно розробити стратегію вирішення проблем

ефективності економічної системи в цілому для подальшого переходу до пріоритетів інноваційного, і навіть неоіндустріального розвитку.

Таблиця 5.17

Позиціонування країн за рівнем ВВП на душу населення, його готовністю до здійснення підприємницької діяльності відповідно типів економіки 2018 р.

Місце в рейтингу	Країни	ВВП на 1 особу, дол США	Частка населення, готового до підприємницької діяльності, %*	Індекс Doing business
2	Швейцарія	82838,9	7,5 / i	33
6	США	62850,4	16 / i	6
8	Ірландія	59770,5	8,5 / i	17
14	Нідерланди	51260,0	10 / i	32
15	Австрія	49260,3	12,5 / i	22
17	Великобританія	41340,8	8 / i	7
19	Німеччина	47160,0	5,1 / i	20
20	Канада	44860,5	18 / i	18
22	Франція	41080,2	4 / i	31
27	Італія	33540,0	4,5 / i	46
29	Іспанія	29450,1	6 / i	28
41	Естонія	20940,3	19,5 / i	12
46	Словаччина	18330,7	12,5 / i	36
49	Литва	17350,8	14 / i	16
56	Польща	14150,0	8,5 / e	27
59	Хорватія	13830,2	8 / e	51
77	Казахстан	7830,7	12 / p	36
82	Болгарія	8860,6	4 / p	50
102	Боснія и Герцеговина	5690,5	4 / p	86
132	Україна	3095,17	22 / p...e	76

Джерело: сформовано автором

**Умовні позначення: i – інноваційно-орієнтовані країни; e – ефективно-орієнтовані країни; p – ресурсо-орієнтовані країни*

Вже в 2018 р. країна знаходиться на перехідній стадії від факторної орієнтованості до орієнтованості на ефективність, і вага основних вимог складає 56,1%, вага факторів підвищення ефективності – 37,9%, вага факторів інноваційності лише 6%.

В Україні рівень підприємницького потенціалу загалом відстає від країн Центральної та Східної Європи за багатьма індикаторами, як щодо рівня його реалізації, за готовністю до початку власної справи так і за якістю умов ведення бізнесу.

У 2018 році малі і мікропідприємства становили 98,8% усіх підприємств у ЄС (табл. 5.18), забезпечують зайнятість 49,3 % працюючого населення та 38 % загального обсягу виробленої доданої вартості.

Таблиця 5.18

**Участь малих, середніх і великих підприємств у забезпеченні
зайнятості та обсягів валової доданої вартості в Україні та країнах ЄС**

Суб'єкти підприємницької діяльності	Частка загальної кількості підприємств, %		Частка зайнятого населення, %		Частка обсягу валової доданої вартості, %	
	28 країн ЄС (2015 р.)	Україна (2017 р.)	28 країн ЄС (2015 р.)	Україна (2017 р.)	28 країн ЄС (2015 р.)	Україна (2017 р.)
Великі підприємства	0,2	0,01	33,7	14,2	43,5	40,2
Середні підприємства	1,0	0,43	17,1	23,8	18,5	41,2
Малі підприємства	6,0	50,5	20,2	35,9	17,6	11,9
Мікропідприємства	95,8	49,0	29,1	26,1	20,3	6,7

Джерело: [102; 366]

В Україні вони забезпечують робочі місця для 62 % населення і всього 25,3 % створеної валової доданої вартості. В ЄС саме мікропідприємства створюють досить велику частку ВДВ (20,3 %), а вітчизняні лише 6,7 %. При чому в сільському господарстві частка середніх та малих підприємств у загальному обсязі виробленої доданої вартості галузі складає відповідно 47 % та 48,5 % в 2017 р.

Середні підприємства (1 % від всіх підприємств ЄС) дають робочі місця 17,1 % працюючим, і виробляють 18,5 % від загального обсягу доданої вартості, в Україні таких підприємств всього 0,43 % (23,8 % зайнятих на них та 41,2 % створеної ВДВ). Успішний розвиток малого та середнього бізнесу зумовлений чіткою стратегією їх розвитку, потужною державною

підтримкою, широкою кооперацією з підприємствами та об'єднаннями. Їх активна участь у промисловому виробництві і забезпечує інноваційний характер підприємництва в країнах ЄС [366].

Розглянувши існуючий на сьогодні в країні рівень реалізації підприємницького потенціалу зазначимо, що мале підприємництво, яке є основою розвинутих інноваційно-спрямованих економік, за період реформування бізнес-середовища в Україні стає досить впливовою ринковою інституцією. Однак, в країнах ЄС при нижчому рівні зайнятості в малих та мікропідприємствах створюється більше ВДВ ніж в Україні, тому необхідно модернізувати виробничі процеси, розробити державні програми їх підтримки, переглядати в сторону спрощення процедури реєстрації, отримання ліцензій і дозволів, фінансових ресурсів, податкові зобов'язання.

Проблемою реалізації в країні підприємницького потенціалу є певний соціальний бар'єр зі сторони самих підприємців, які в силу різних мотивів очікують допомоги держави, пільги, захист. Це в першу чергу пов'язано з нестабільним політичним та соціальним середовищем в країні, значним коливаннями умов ведення підприємницької діяльності в кризові періоди тощо. Все це зумовлює низький рівень ділової активності суспільства, де ринкові чинники розвитку підприємництва діяти перестають.

Таким чином, для активного використання можливостей малого та середнього бізнесу необхідним є забезпечення послідовності у виконанні програм підтримки підприємництва у сфері регуляторної і податкової політики, розширення частки МСП в реальному секторі економіки, що дозволить підвищити рівень експортного потенціалу України і дозволить будувати основу для подальшого інноваційного розвитку.

У сучасних умовах, коли половина валового внутрішнього продукту України формується за рахунок експорту (47,9 % станом на 2017 р. та 45,2 % в 2018 р.), однією з головних передумов ефективного функціонування національної економіки, запорукою її динамічного розвитку та відповідно стратегічним завданням є масштабне зростання присутності України на

зовнішніх ринках. Часткова або повна втрата традиційних ринків, яка відбулася протягом останніх років, підсилює необхідність пошуку ефективних рішень для розвитку експорту української продукції.

Маючи важливе значення для економіки, український експорт складається переважно з сировини (за результатами 2017 року продукція АПК, металургійної та хімічної промисловості та мінеральної сировини становила близько 70 % експорту), що свідчить про неефективне використання ресурсів, ставить українську економіку в залежність від коливань цін на світових ринках і містить потенційні ризики для економічної і соціальної стабільності.

Участь країни в глобальних ланцюгах доданої вартості базується і на голових товарах, і на сировині. Країна, яка має ступінь участі в таких ланцюгах вище, має прискорений розвиток своєї економіки, ніж ті, що експортують переважно сировину, що має найменшу додану вартість. Зауважимо, що переважна більшість підприємств, що залучена до світових ланцюгів доданої вартості – це малі та середні підприємства. Для нашої країни потрібно поглибити участь в таких процесах, спростивши митні процедури, вдосконалити інфраструктуру та логістику.

Відмітимо переваги доступу країни в глобальні ланцюги доданої вартості для українських агропромислових підприємств: розширення збуту продукції, вихід на нові іноземні ринки, залучення іноземних інвестицій, підвищення рейтингів країни в міжнародних рейтингових агентствах, модернізація технологій та використання позитивного іноземного досвіду торгівлі на глобальних ринках, освоєна працівниками інноваційних навичок та вмінь тощо.

Для входу у глобальні ланцюги доданої необхідною є підтримка держави у створенні кластерів галузевих, креативних, підтримка загальної модернізації агропромислових підприємств, підтримка науки та наукоємних галузей.

Модель ланцюга доданої вартості показує послідовні операційні, дії, рух продукту від виробника (постачальника) до споживача через стадії, що

додають йому вартості. Кожна складова ланцюга може бути окремим підприємством, і частини ланцюга не є конкурентами, а тісно співпрацюють.

В результаті аналізу ланцюга доданої вартості можна виявити ключові процеси де варто підвищити ефективність (рис. 5.9) [376].

Рис. 5.9. Модель ланцюга доданої вартості агропромислової продукції

Джерело: доповнено на основі [376]

Найбільша частка доданої вартості, створюється при такій діяльності, як дослідження та розробки, модернізація, стандартизація, дизайн, логістика, маркетинг, обслуговування. За даними UNCTAD приблизно 45% від експорту доданої вартості в світі приходить на сферу послуг. А майже половина прямих іноземних інвестицій в світі, пов'язана з виробничими ланцюгами транснаціональних корпорацій. Проте, висока додана вартість може бути створена і при виробництві компонентів, якщо вони мають за основу інноваційну складову.

З метою зменшення зазначених ризиків та забезпечення стабільного зростання експорту української продукції розроблено Експортну стратегію України («дорожню карту» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021

роки та план завдань і заходів з її реалізації. Її розроблено на виконання Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5, та плану пріоритетних дій уряду на 2017 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275 [237].

Метою Стратегії є перехід України до експорту наукомісткої інноваційної продукції для сталого розвитку та успішного виходу на світові ринки. Для реалізації визначено такі стратегічні цілі розвитку торгівлі України на наступні п'ять років:

- 1). створення сприятливих умов, що стимулюють торгівлю та інновації для диверсифікації експорту;
- 2). розвиток послуг з підтримки бізнесу та торгівлі, здатних підвищити конкурентоспроможність підприємств, зокрема малих та середніх;
- 3). удосконалення навичок і компетенцій підприємств, зокрема малих та середніх (підприємництва), необхідних для участі в міжнародній торгівлі [238].

Щодо цілі по створення сприятливих умов, що стимулюють торгівлю та інновації для диверсифікації експорту, відмітимо, що існуючі на сьогодні умови для діяльності підприємництва не стимулюють українські підприємства до розвитку інноваційної діяльності та не сприяють диверсифікації економіки. Внаслідок цього структура експортного кошика складається з незначної кількості товарів з відносно низькою доданою вартістю, а наявні ресурси, зокрема потенціал висококваліфікованих кадрів, не використовуються повною мірою.

У товарній структурі зовнішньої торгівлі України переважає експорт проміжних товарів та імпорт споживчих товарів. Український експорт, в якому переважає продукція металургії та сільського господарства, представлений, головним чином, проміжними товарами, які використовуються як вихідний матеріал для виробництва інших кінцевих споживчих товарів. В Україні стягується експортне мито при експорті живої

худоби та шкіряної сировини, деяких видів насіння олійних культур (льону та соняшника), а також металобрухту.

Розглядаючи товарну структуру економіки України відмічаємо залежність, в першу чергу промисловості, від імпоротної сировини, матеріалів та комплектуючих, має місце і нерозвиненість вітчизняного ринку, низька якість вітчизняних товарів по відношенню до імпортних та часткове витіснення власних товаровиробників з внутрішнього ринку (рис. 5.10 та табл. С.4 додатку С).

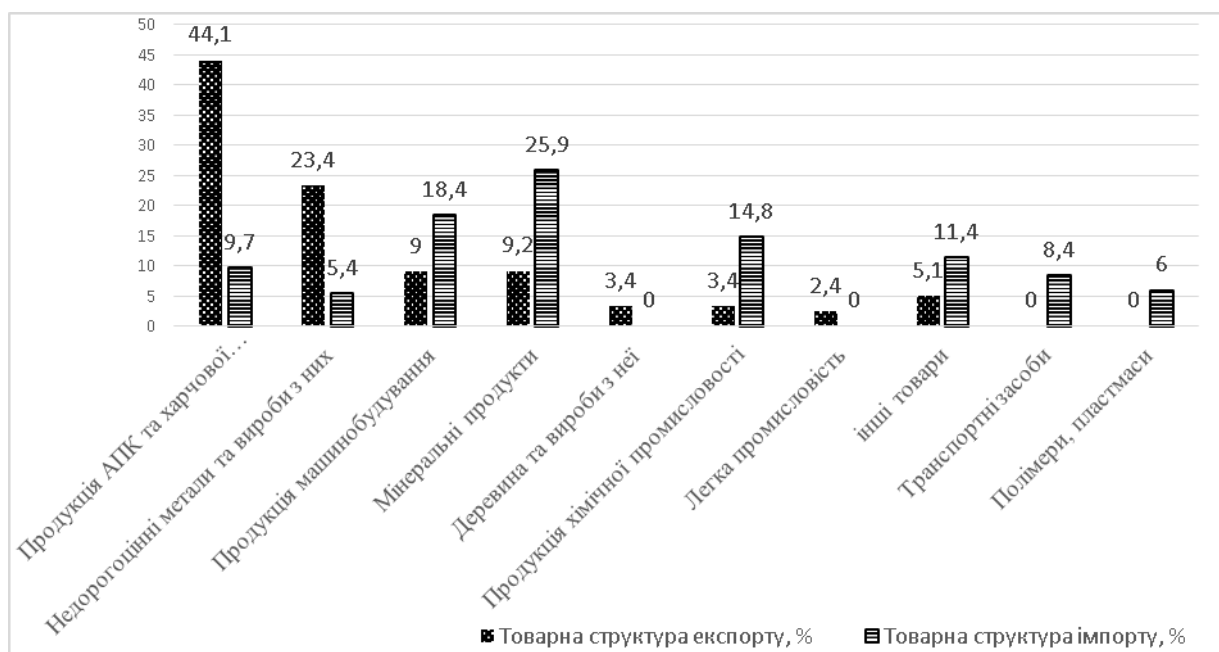

Рис. 5.10. Товарна структура зовнішньої торгівлі України в 2017 р., %.

Джерело: сформовано автором

Вітчизняна економіка продукує недостатньо продукції непродуктового призначення, що здатна бути конкурентною на зовнішніх ринках, про що свідчить ступінь задоволення внутрішніх потреб за рахунок власної продукції на 62-75 %. Промисловість країни слабо інтегрована до міжнародних економічних структур.

Проблему збільшення частки імпорту у структурі внутрішнього споживання можна вирішити шляхом:

- коригуванням цін на харчову продукцію, що імпортується, якщо її можна виготовляти на вітчизняних підприємствах;

- забезпечити розробку та дотримання заходів стимулювання експорту готової продукції з високою доданою вартістю за допомогою цінової політики;
- забезпечити паритет цін між сільськогосподарськими виробниками, переробними підприємствами, торгівельними організаціями;
- створити контролюючий орган систему контролю за якістю продуктів харчування з урахуванням передової світової практики;
- здійснювати державне регулювання агропромислових підприємств на засадах диференційованого державного протекціонізму в галузях із завершеним виробничим циклом;
- створювати науково-технологічну базу та інноваційну інфраструктуру для формування новітніх напрямів розвитку аграрної галузі з огляду на світові тенденції;
- під час вибору перспективних напрямів імпортозаміщення надавати перевагу тим, що виробляють високотехнологічну продукцію галузі (виробництва новітніх засобів захисту рослин та боротьби зі шкідниками тощо);
- на законодавчому рівні запровадити положення щодо обмеження імпорту в Україну шкідливих речовин, що забруднюють навколишнє середовище, підвищити екологічні вимоги до виробників, впроваджувати нові енергоощадні технології, запровадити заходи щодо відновлення рівня родючості землі;
- технологічно модернізувати галузь з метою зниження енергомісткості;
- відмовитися від ліберальної зовнішньоекономічної діяльності та жорстко регулювати мита і квоти на готову продукцію, що завозиться в країну;
- розширити фінансування агропромислової галузі, запровадивши податкові пільги;
- модернізувати виробничі потужності з метою зменшення виробничих витрат, зменшення собівартості продукції та підвищення якості;

– розробити державну програму утилізації техніки, у якій слід передбачити механізми обміну старої техніки на нову вітчизняного виробництва.

Вітчизняні підприємства стикаються з численними перешкодами у ході своєї зовнішньоекономічної діяльності, що пов'язано з недостатнім рівнем якості послуг з підтримки торгівлі, які є доступними для підприємств.

Зацікавлені центральні органи виконавчої влади, установи та організації, до компетенції яких віднесені питання розвитку міжнародної торгівлі, повинні утворювати єдину цілісну систему, мати ефективний механізм координації своїх дій та надавати підприємствам широкий спектр послуг, необхідних для їх успішної діяльності на зовнішніх ринках. Такими послугами мають бути, зокрема, поширення інформації про чинні умови та можливості виходу на нові ринки, надання консультацій щодо визначення зовнішнього попиту на товари (роботи, послуги), надання практичних рекомендацій стосовно вдосконалення продукції з метою підвищення конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Коефіцієнт покриття експорту склав 1,84 проти показника 2017 р. 1,81 майже в 2 рази перевищує імпорт в 2018 році, однак щодо товарів ситуація зворотня – 0,87, що потребує прийняття певних мір для забезпечення змін (рис. 5.11). Відповідно до прогнозу коефіцієнт покриття експортом імпорту по послугам буде рости, а по товарам – навпаки.

Основним елементом реалізації стратегічного завдання, щодо розвитку послуг з підтримки бізнесу та торгівлі, здатних підвищити конкурентоспроможність підприємств, зокрема малих та середніх є поліпшення наявної інфраструктури з підтримки торгівлі, а також розробка дієвих фінансових рішень для підприємств і спрощення процедури торгівлі. Для досягнення визначеної цілі передбачається: вдосконалення механізму координації діяльності інституцій з підтримки торгівлі, залучених до реалізації торговельної політики та розвитку експорту; зміцнення мережі інституцій, що надають експортерам послуги з підтримки бізнесу та торгівлі.

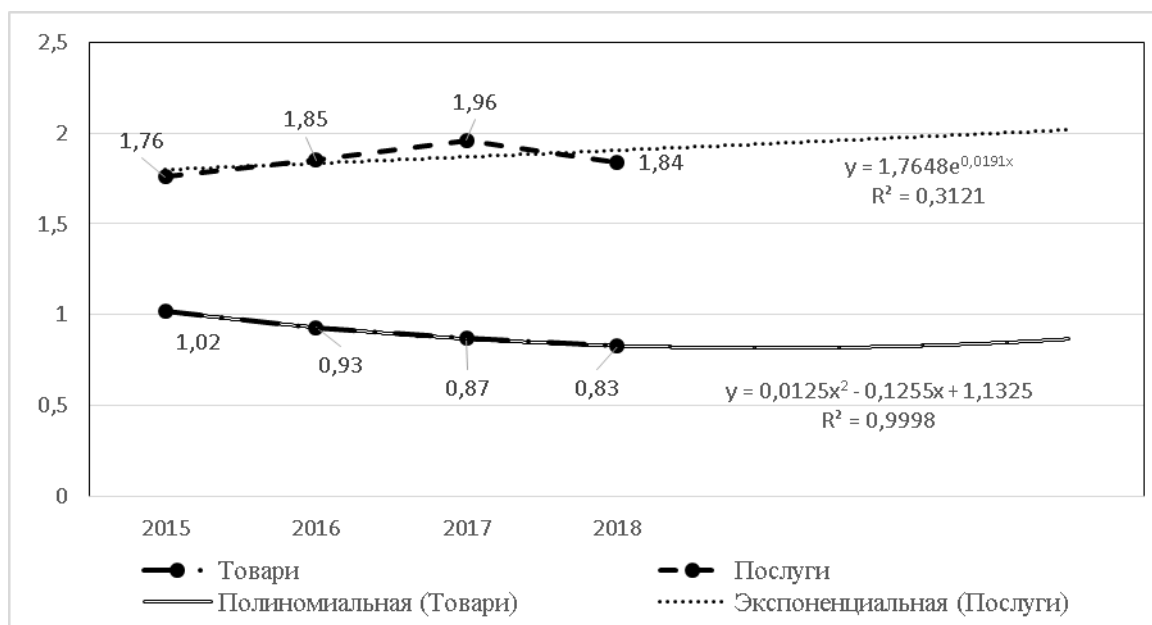

Рис. 5.11. Коефіцієнт покриття експортом імпорту

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики

Щодо удосконалення навичок і компетенцій підприємств та суб'єктів підприємництва, необхідних для участі в міжнародній торгівлі передбачається підвищення професійних знань та навичок, необхідних для участі в міжнародній торгівлі. Основним елементом виконання цього завдання є забезпечення необхідною підтримкою всіх, хто має намір займатися підприємництвом, шляхом створення умов для розвитку бізнес-ідей. Крім того, важливою умовою є забезпечення синхронізації і досягнення балансу між навичками, які потребують сьогодні підприємства, та навичками, які формує система освіти; виведення бізнесу з тіні; мобільності робочої сили.

Для досягнення визначеної цілі передбачається:

- стимулювання діяльності підприємництва серед власників та працівників підприємств, зокрема малих та середніх, та молоді;
- покращення управлінських навичок серед працівників діючих підприємств, зокрема малих та середніх (підприємництва);
- забезпечення відповідності системи освіти потребам підприємств, зокрема малих та середніх (підприємництва).

Враховуючи стратегічні цілі та основні завдання Експортної стратегії та зважаючи на необхідність концентрації зусиль в умовах обмежених ресурсів, на основі визначених критеріїв обрано перспективні сектори економіки для розроблення секторальних експортних стратегій та подальшого просування продукції цих галузей (товарів, робіт, послуг) на зовнішніх ринках.

З огляду на спроможність запропонувати ринку збалансований кошик як існуючих, так і нових товарів, робіт та послуг, відбір перспективних секторів здійснювався шляхом поєднання кількісних і якісних критеріїв:

- сектори, здатні сприяти інноваціям, модернізації і створенню високої доданої вартості;
- сектори з потенціалом розвитку малих та середніх підприємств;
- сектори з високим попитом на світових ринках;
- інші фактори, зокрема такі, як можливість створення нових робочих місць, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, наявність порівняльних переваг та потенціалу залучення країни до глобальних ланцюгів доданої вартості [238].

Перспективні сектори можуть бути класифіковані за трьома типами залежно від актуального рівня розвитку, зрілості та необхідні підтримки:

✓ сектори, які перебувають у стані занепаду або темпи розвитку яких уповільнилися. До цієї групи належать авіаційна промисловість і важке машинобудування. Ці сектори потребують залучення інвестицій та інновацій;

✓ сектори, які перебувають на стадії швидкого зростання. До них належать інформаційні та комунікаційні технології і харчова та переробна промисловість. Такі сектори повинні використовувати існуючі можливості на зовнішніх ринках та становити складову доданої вартості;

✓ сектори, які перебувають на етапі формування. Вони потребують комплексної інституційної підтримки, спрямованої на їх розвиток з метою досягнення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках. До цієї категорії належать креативні індустрії і сектор туризму.

З метою ефективної реалізації Експортної стратегії обрані сектори економіки були згруповані у три основних кластери:

I кластер спрямований на створення високої доданої вартості та розвиток інновацій. Цей кластер сконцентрований в аерокосмічному секторі і включає в себе ряд тісно пов'язаних секторів, таких як розробка програмного забезпечення та інформаційних і комунікаційних технологій, виробництво запчастин і комплектувальних виробів для авіаційної промисловості, послуги з технічного обслуговування для авіаційної промисловості, машинобудування.

II кластер має додаткові перспективи сприяти поліпшенню іміджу України за кордоном. Цей кластер базується на секторах туризму та креативних індустрій. Основною метою його розвитку є залучення туристів і просування іміджу країни за кордоном шляхом здійснення заходів в Україні.

III кластер має перспективи сприяти переробці в Україні сировини у продукцію з високою доданою вартістю. Цей кластер залежить від розвитку агропромислового комплексу. Він включає в себе елементи інновацій першого кластеру і доповнює другий кластер, сприяючи поліпшенню іміджу країни за кордоном. Харчова і переробна промисловість та пов'язані з нею галузі можуть дати позитивні результати від їх підтримки у короткостроковій перспективі [238].

Найбільшу перспективу в секторі харчової і переробної промисловості представляють: готові продукти харчування: кондитерські вироби, напої, соняшникова олія, мед, соки, консервовані овочі, молочні продукти та інші продукти, які є готовими до вживання; харчові інгредієнти, зокрема продукти глибокої переробки; органічна продукція, виготовлена з дотриманням встановлених правил.

Сектор забезпечений достатньою сировинною базою, людськими ресурсами, має налагоджене виробництво та успішний досвід роботи. У той же час, зберігаючи високі темпи нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, агропромисловий сектор має значний додатковий нереалізований потенціал щодо нарощування експорту продукції

з доданою вартістю. Подальший його розвиток (за умови стійкого забезпечення продовольчої безпеки держави) здатен не лише закріпити за Україною статус надійного постачальника якісного доступного продовольства на світовий ринок, але й стати потужним рушієм розвитку економіки та зростання добробуту населення.

Кон'юнктура світового продовольчого ринку та стратегічні дослідження ФАО також свідчать про нагальну необхідність нарощування обсягів виробництва та торгівлі продовольством з метою забезпечення зростаючого попиту в світі.

Непередбачуваний доступ до традиційних експортних ринків спонукає до географічної диверсифікації експорту української продукції, готовності до змін кон'юнктури на міжнародних ринках та пошуку нових перспективних ринків збуту. З метою виявлення таких ринків були використані напрацювання експертів Міжнародного торговельного центру і визначені ринки, на яких українські підприємства на даний час не повністю використовують потенціал зовнішньої торгівлі.

Основні напрями стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства наведено на рис.С.2, додатку С.

Шляхом проведення додаткового аналізу на основі широкого кола критеріїв, а саме: розмірів ринку, фактичного і прогнозованого зростання, стабільності зростання обсягів імпорту, чинних умов доступу до ринку (преференційні режими, наявність укладених угод про вільну торгівлю), територіальної, культурної та історичної близькості, взаємної відповідності структури експорту-імпорту, були визначені ринки у фокусі, які є потенційно привабливими для більшості галузей української економіки і можуть служити орієнтиром для подальшого розвитку експортної діяльності.

Основне місце серед ринків у фокусі займають країни ЄС, експорт до яких на сьогодні зростає, інші – це ринки, на яких українські виробники мають значний потенціал для експорту продукції, серед них Туреччина, Китай, Індія, Єгипет, Саудівська Аравія, Канада, Об'єднані Арабські Емірати, Сполучені Штати Америки, Ізраїль, Білорусь, Грузія, Молдова,

Японія, Індонезія, Таїланд, Бангладеш, Ліван, Філіппіни, Нігерія та Швейцарія. Для подальшої роботи з обраними ринками буде здійснений розширений аналіз, визначені можливості та форми оптимальної присутності України на цих ринках, а також розроблені стратегічні програми щодо виходу на зазначені ринки.

Відмітимо, що заплановані показники ефективності реалізації стратегії щодо даних по експорту товарів та послуг загалом виконуються відповідно запланованого рівня зростання на 10 % щороку (зростання на 16,6 % за період 2016-2017 рр., та на 9 % з 2017 по 2018 рр.) при існуючих тенденціях повинні вийти на рівень 76 млрд доларів США (табл. 5.19).

Таблиця 5.19

Основні показники ефективності реалізації Стратегії

Показник	2016 рік (базовий)	2017 рік	2018 рік	2021 рік (очікування)
Експорт товарів та послуг	45,1 млрд дол США	52,6 млрд дол США	57,3 млрд дол США	зростання на 10 % щороку
Частка експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого та середнього рівня в загальному обсязі експорту товарів, % (групи «Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості», «Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них», «Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання», «Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби», «Прилади та апарати» згідно з УКТЗЕД)	17,3 %	16,8 %	17 %	27 %
Індекс сприяння торгівлі	95	н/д	н/д	перші 50 країн
Глобальний індекс підприємництва	66	66	73	перші 50 країн

Джерело: доповнено на основі [238]

Однак частка експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого та середнього рівня в загальному обсязі експорту товарів щороку знижується при запланованому зростанні до 2021 року на 54 %. Щодо індексу сприяння торгівлі (The Global Enabling Trade Index – ETI) – такий показник не оцінювався з 2016 року, то аналізувати зміни не є можливим, планується увійти в 50 перших країн рейтингу. Негативна тенденція вимальовується по показнику Глобального індексу підприємництва – при запланованому місці в першій півсотні в 2021 р. маємо погіршення з 66-го місця в 2016-2017 рр. до 73-го в 2018 рр.

Успішне виконання Стратегії потребує: ефективного лідерства; участі зацікавлених сторін; інституційної підтримки; фінансового забезпечення; здійснення постійного моніторингу; звітності, визначення основних заходів, що потребують реалізації у коротко-, середньо- і довгостроковій перспективі та спрямовані на підвищення конкурентоспроможності українського експорту.

Для підвищення ефективності діяльності агропромислових підприємств в ході виконання поставлених стратегічних цілей, і виконання всіх вищевказаних умов необхідно враховувати також всі змінні зовнішнього середовища, здійснювати відповідний контроль виконання тактичних рішень та їх коригування відповідно до мінливих умов середовища..

5.4 Обґрунтування ефективності розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації

Вкрай небезпечними для життєдіяльності та незалежного функціонування соціально-економічних систем транзитивних країн та країн, що розвиваються, є виклики глобального перерозподілу дефіцитних ресурсів, інтелектуального капіталу та захоплення інформаційного простору країнами-претендентами на світове лідерство.

Зіставлення прогнозних розрахунків МВФ щодо економічного зростання України (табл. 5.20) дозволяє зробити такі висновки:

- 1) частка економіки України у світовому ВВП скоротилась з 0,38% у 2013 р. до 0,29% – у 2017 р. і прогнозується її скорочення до 2024 року;
- 2) перевищення ВВП України у дол. США рівня 2013 року (179,6 млн дол.) буде досягнуто не раніше 2023 року, на 2024 р. МВФ прогнозує цифру 206,73 млн дол.;
- 3) ВВП на душу населення рівня прогнозується до 2023 року на рівні 5,04 тис. дол на одну особу;
- 4) темп реального зростання МВФ для країни прогнозує від 3,0 % в 2020 р. до 3,3 % в 2023-2024 рр.
- 5) темпи інфляції у 2015-2017 роках вийшли за межі економічно безпечного рівня – індекс споживчих цін (у 2017 році інфляційний таргет, встановлений НБУ було перевищено майже вдвічі, прогнозується падіння даного показника від 8 % в 2019 р. до 5,0 % в 2024 р.;
- 6) чисельність населення за даним прогнозом скоротиться до показника 41,05 млн осіб в 2024 р.
- 7) приведення рівня державного боргу у ВВП до економічно безпечного (25-40 %) поки не передбачається до 2024 р..

Зважаючи на випереджаюче відносно України зростання світового ВВП, загрозою економічній безпеці України є поглинання її економіки країнами з випереджаючою моделлю розвитку.

Україна має налагодити взаємовигідні торговельно-економічні відносини з ЄС на засадах лобіювання національних економічних інтересів та диверсифікації експортної діяльності у контексті підвищення частки високотехнологічного експорту та зростання експорту продовольчих товарів з високою доданою вартістю. Сьогодні частка сировинного експорту в загальній його структурі перевищує 70%, досить низькою є питома вага інноваційного експорту, не більше 1% продукції машинобудівного

виробництва за своїми технічними характеристиками були конкурентоспроможними на світовому ринку.

Таблиця 5.20

Прогноз МВФ щодо економічного зростання України

	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
ВВП у поточних цінах, млн дол. США	112,1	124,0	134,89	147,17	160,59	174,93	190,33	206,73
ВВП на душу населення, тис. дол. США	2,66	2,96	3,22	3,53	3,87	4,23	4,62	5,04
Темп зростання реального ВВП, %	2,5	3,3	2,7	3,0	3,1	3,2	3,3	3,3
Індекс споживчих цін, %	14,4	10,9	8,0	5,9	5,5	5,2	5,1	5,0
Чисельність населення, млн осіб	42,2	42,05	41,88	41,71	41,54	41,38	41,21	41,05
Державний борг, % до ВВП	71,9	63,9	62,0	57,9	53,8	49,8	46,2	43,7
Частка ВВП України у світовому ВВП, %	0,29	0,29	0,29	0,29	0,28	0,28	0,28	0,28
Коефіцієнт конвертації ППС у національній валюті на поточний міжнародний долар	8,07	8,68	9,48	10,28	10,87	11,41	11,95	12,49

Джерело: побудовано автором на основі даних [406]

Економічні і соціальні вигоди України – у реалізації стратегічного пріоритету виробництва сільгосппродукції кінцевого призначення та харчових продуктів європейської якості. У цьому контексті Україна має переваги, які дозволяють їй вести рівноправний діалог з ЄС та СОТ щодо поліпшення умов зовнішньої торгівлі агропромисловою продукцією, перегляду умов надання й обсягів експортних квот, зростання обсягів експорту продукції агропромислового комплексу до країн ЄС, а також проводити політику експортної експансії в євразійському та афроазійському просторі.

Ефективним механізмом трансформації сировинної експортної орієнтації агропромислового сектору має стати створення агропромислових кластерів, що передбачає концентрацію зусиль держави, взаємопов'язаних стратегічних агропідприємств і ланцюгів суміжних виробництв інших

галузей економіки – харчової, хімічної промисловості (у т.ч. виробництва міндобрив), сільськогосподарського машинобудування, біотехнологій, науково-дослідних установ, торговельно-збутових організацій, фінансових установ.

За роки незалежності, внаслідок невідповідності виробничих потужностей сучасним світовим тенденціям, непрозорого приватизаційного процесу, Україна втратила стратегічно важливі виробництва, розпорошила економічні та фінансові ресурси. Неоднозначний наслідок мають зовнішні запозичення, які направлені на руйнацію національної економіки, а не на укріплення її конкурентоспроможності. Свідченням цьому є досить жорсткі вимоги міжнародних організацій, зокрема, численними умовами продовження кредитування МВФ було заборонено здійснювати будь-які заходи, спрямовані на укріплення національного господарства [153].

У національній приналежності залишився єдиний стратегічно важливий економічний ресурс – земля: загальний земельний фонд України становить 60,4 млн га, а площа сільськогосподарських угідь сягає понад 72% від загальної території країни, близько 25% чорноземів світу знаходиться на території України. Земля, як фактор виробництва формує 95% обсягу продовольчого фонду а суттєву частку товарів споживання. А за умови повної лібералізації ринку землі, існує реальна загроза переходу українських сільськогосподарських земель у власність великих фінансово-промислових груп (олігархічних об'єднань) та іноземних інвесторів.

Успішність будь-якої країни в глобальному розподілі праці залежить від ефективності реалізації інноваційної політики, що передбачає розбудову економіки знань, інформаційного суспільства, проведення технологічної модернізації промисловості, нарощування наукового потенціалу та прискорений розвиток високотехнологічних виробництв.

Вихід України із системної кризи з огляду на високе боргове навантаження вбачається у підтримці високотехнологічного експорту і агропромислової продукції глибокої переробки та переорієнтації на внутрішні резерви фінансування економічного зростання.

Прогнозні показники на 2020-2022 роки розроблені Мінекономрозвитку за сценарієм, який ґрунтується на аналізі розвитку економіки України протягом 2016-2018 років, а також оцінках поточної економічної ситуації та припущеннях, які враховують вплив зовнішніх та внутрішніх чинників.

Цей сценарій є продовженням базового сценарію прогнозу, закладеного до державного бюджету на 2019 рік, який розроблений для продовження втілення реформ у відповідності з пріоритетами, визначеними у стратегічних документах Уряду та спрямованими на створення сприятливих умов для досягнення Україною сталого економічного зростання та підвищення добробуту населення. Україна отримала макроекономічний прогноз на три роки, який вперше стане базою для формування трирічної Бюджетної декларації в рамках переходу до середньострокового бюджетування. Це сприятиме ефективнішому втіленню реформ та визначенню пріоритетів державного фінансування: безпеки і оборони, енергоефективності, інфраструктури, АПК, децентралізації соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, культури. Трирічний прогноз дозволяє сформувати середньострокові орієнтири для бізнесу та інвесторів, що позитивно відобразиться на поступовому зростанні економіки та доходів громадян.

Представлений у прогнозі сценарій передбачає два варіанти макроекономічних показників на 2020-2022 роки, які відрізняються між собою рівнем інтенсивності підвищення соціальних стандартів, від чого у свою чергу залежатиме динаміка основних макропоказників української економіки на прогнозний період.

Згідно з варіантом 1 у 2020 році прогнозує зростання ВВП на рівні 3,3%, у 2021 році на 3,8%, у 2022 році – на 4,1%. Зростання споживчих цін (грудень до грудня попереднього року) очікується на рівні 6% у 2020 році, 5,7% у 2021 році, 5,3% у 2022 році.

Згідно з варіантом 2 у 2020 році прогнозується зростання ВВП на рівні 3,6%, у 2021 році - на 3,6%, у 2022 році - на 3,3%. Зростання споживчих цін

(грудень до грудня попереднього року) очікується на рівні 6,5% у 2020 році, 7,1% у 2021 році, 7% у 2022 році (табл. Т.1, додаток Т).

Варто відзначити, що на період 2020-2022 років прогнозується подальша реалізація зусиль у напрямку розширення та диверсифікації українського експорту через поглиблення зовнішньоекономічних відносин з країнами ЄС, Азії та Африки, на фоні прогнозованого міжнародними фінансовими організаціями сталого розвитку світової економіки у 2020-2022 роках та утримання помірних цін на світових товарних ринках українського експорту. Це підтверджує спрогнозовані нами обсяги зростання виробництва сільськогосподарської продукції

Головною ідеєю проведеного нами імітаційного моделювання є ідентифікація законів та закономірностей функціонування та розвитку соціально-економічних систем шляхом дослідження не реальних об'єктів, а їх моделей. Процес імітаційного моделювання передбачає генерацію максимальної кількості сценаріїв розвитку досліджуваного об'єкта, їх узагальнення й статистичну обробку.

Основним завданням застосування методу імітаційного моделювання у дослідженні є визначення ймовірності того, що значення найвагоміших показників-індикаторів розвитку агропромислових підприємств, а також оцінки можливих сценаріїв такого розвитку, будуть нижчими за очікувані значення. Крім того, доцільним є проведення кореляційно-регресійного аналізу взаємозалежностей між досліджуваними показниками з метою оцінювання взаємозалежності між показниками розвитку агропромислових підприємств. Для цього застосовуватиметься метод кореляційного аналізу, зокрема побудова матриці парних коефіцієнтів кореляції та перевірка їх значущості. У результаті буде встановлено, які показники впливають на ефективність діяльності у розрізі різних за розмірами підприємств аграрного сектора.

В основу імітаційного моделювання покладено генерацію основних індикаторів розвитку агропромислових підприємств, до яких включено

капіталомісткість і працевісткість валової доданої вартості, розмір валової доданої вартості у розрахунку одне підприємство, продуктивність праці й рентабельність господарської діяльності. Одним із напрямів використання імітованих даних може бути порівняльний аналіз однорідних об'єктів. Тому окрім моделювання індикаторів розвитку агропромислових підприємств аграрного сектору економіки у цілому по Україні доцільним також є проведення аналогічного дослідження для різних груп товаровиробників. У дослідженні використано двофакторне групування, класифікаційними ознаками якого визначено, по-перше, напрям економічної діяльності (підприємства сільського, лісового та рибного господарства; промисловості; торгівлі; сфери надання транспортних послуг, складування та кур'єрських послуг) і розмір сільськогосподарських підприємств (великі, середні та малі підприємства).

Завданнями імітаційного моделювання процесу розвитку агропромислових підприємств визначено наступні:

1) оцінювання середніх рівнів та середньоквадратичних відхилень показників розвитку для різних груп агропромислових об'єктів (тобто, для малих, середніх та великих сільськогосподарських підприємств і підприємств різних видів економічної діяльності);

2) визначення ймовірностей несприятливих коливань результативних показників розвитку агропромислових підприємств у межах кожної із груп товаровиробників різних розмірів;

3) на базі результатів аналізу, проведеного згідно із попередніми двома пунктами визначатимуться розміри агропромислових підприємств із найкращими кількісними характеристиками стану та розвитку. На цьому етапі доцільно застосувати метод інтегрального оцінювання, який дасть можливість звести такі показники як капіталомісткість і працевісткість валової доданої вартості, розмір валової доданої вартості у розрахунку на одне підприємство, продуктивність праці й рентабельність господарської діяльності в єдиний інтегральний показник. У цілому інтегральні показники

розвитку буде пораховано, окремо у розрізі малих, середніх й великих агропромислових підприємств.

Додану вартість вважаємо критерієм, що оптимально враховує економічні інтереси основних учасників відтворення (підприємств, споживачів та держави). Кожен з елементів доданої вартості має своє змістовне навантаження, віддзеркалюючи економічні інтереси певних суб'єктів ринку.

Фінансовий інтерес бізнесу формують усі її складові, оскільки їх обсяги, співвідношення й характеристики визначають можливість реалізації товару за більш високою ціною для зростання прибутковості підприємства. Інтерес споживачів полягає у можливості придбання якісної продукції за раціональною, якомога нижчою ціною. Держава реалізує свій інтерес у формі позаекономічного, примусового вилучення частини доданої вартості через систему корпоративних податків і податків на доходи фізичних осіб. Економічні інтереси працівників визначаються обсягом та можливістю зростання їх заробітної плати.

Багатофункціональність показника валової доданої вартості дозволяє, з одного боку, розкрити результативність виробництва та рівень мотивації працівників до продуктивної роботи, з іншого – ступінь оснащеності виробництва, забезпеченість його необхідною технікою, устаткуванням, прогресивними технологіями [151].

Методика імітаційного моделювання стану та розвитку агропромислових підприємств включає кілька етапів. На першому етапі слід сформувати базу даних за показниками, розміри яких лежать в основі результативних показників задачі моделювання. Для капіталомісткості валової доданої вартості – це частка кожного окремого виду економічної діяльності (сільське господарство, промисловість, торгівля тощо) в інвестиціях та питома вага цього виду діяльності сектору в загальному розмірі валової доданої вартості. Для обчислення працемісткості валової доданої вартості до питомої ваги виду діяльності у валовій доданій вартості

додається питома вага в загальному фонді оплати праці. Для моделювання розміру валової доданої вартості у розрахунку одне підприємство необхідно сформувати масив даних за показниками валової доданої вартості та кількості підприємств. Рівень рентабельності пропонується моделювати на базі даних безпосередньо за цими показниками, а не їх компонентів (валової продукції, чисельності персоналу, ціни та собівартості).

Відмітимо зростання валової доданої вартості загалом, а також сільського господарства відповідно в 2,5 та 3,7 р. (табл. 5.21).

Таблиця 5.21

**Динаміка та структура валової доданої вартості (ВДВ) у
секторальному розрізі, млн грн**

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відношення 2017 р. до 2010 р., %
ВДВ у фактичних цінах; млн грн	992175	1166900	1262157	1318919	1382719	1689387	2020439	2520104	в 2,5 р.
сільське господарство	82641	110564	111748	132354	161145	239806	277197	305194	в 3,7 р.
частка ВДВ с. г. у загальному ВДВ, %	7,8	8,3	8,4	9,4	9,0	10,0	11,7	14,2	6,4 в.п.
промисловість	250774	253459	313565	303086	325242	393142	497949	550769	в 2,2 р.
частка ВДВ промисловості у загальному ВДВ, %	25,3	21,7	24,8	23,0	23,5	23,3	24,6	21,9	-3,4 в.п.

Джерело: власні розрахунки

Зростає і частка сектору на 6,4 в.п., а в промисловості попри загальне зростання суми ВДВ, частка скоротилась на 3,4 в.п. Щодо підприємств відповідно їх розмірам, то найбільшу частку у загальному ВДВ сектору сільського господарства забезпечують малі та середні підприємства, а в промисловості – великі.

Існує два варіанти вибірових сукупностей, за якими визначатимуть статистичні характеристики – середнє значення та середньоквадратичне

відхилення. Це перехресна вибірка та динамічний ряд. Перехресна вибіркова сукупність формується даними однорідних об'єктів (наприклад, адміністративних областей). Основними недоліками імітаційного моделювання на основі перехресних даних є те, що вони не враховують фактор часу. Передусім, це стосується сільськогосподарських підприємств, ефективність яких визначається природно-кліматичними умовами, що зазнають суттєвих змін та коливань саме у розрізі років.

Динамічний ряд формується сукупністю даних за конкретним об'єктом за певний період часу. Якщо об'єктом дослідження є галузь сільського господарства України, то динамічна вибіркова сукупність матиме вигляд значень частинних показників-індикаторів розвитку агропромислових підприємств (капіталомісткості та працемісткості доданої вартості, рентабельності та валової доданої вартості на 1 підприємство) за певний проміжок часу. Для імітаційного моделювання розвитку агропромислових підприємств обрано дослідження саме рядів динаміки, які охоплюють 8 років – з 2010 р. по 2017 р.

Частина показників належать до вартісних показників (а саме: розмір валової доданої вартості і продуктивність праці), зміна яких у динаміці визначалась двома чинниками: 1) інфляційні процеси в країні; 2) випадкові коливання, які і є чистим вираженням дії ризиків. Для отримання адекватних даних імітаційного моделювання, дію інфляційного чинника необхідно виключити шляхом приведення поточних значень зазначених показників до першого базового року (2010 р.). Відповідно, на другому етапі моделювання вартісні показники індексуються з метою врахування у процесі моделювання лише випадкових коливань, а не тренду через знецінення національної валюти.

Під час третього етапу імітаційного моделювання розвитку агропромислових підприємств необхідно здійснити перевірку сформованих масивів даних за вартісними та неwartісними показниками на відповідність нормальному закону розподілу. Гіпотетично, розподіл переважної більшості фінансово-економічних показників відповідає саме цьому закону. Перевірка

цієї умови базується на обчисленні вибірових показників асиметрії та ексцесу за формулами:

$$\gamma_1 = \frac{\frac{1}{n} \sum_{t=1}^n x_t^3}{\sqrt{\left(\frac{1}{n} \sum_{t=1}^n x_t^2\right)^3}} \quad (\text{показник асиметрії}), \quad (5.1)$$

$$\gamma_2 = \frac{\frac{1}{n} \sum_{t=1}^n x_t^4}{\sqrt{\left(\frac{1}{n} \sum_{t=1}^n x_t^2\right)^3}} \quad (\text{показник ексцесу}), \quad (5.2)$$

де ε_t – значення показника в рік t ; n – розмір динамічного ряду (8 років).

Умовою відповідності розподілу показника x нормальному закону передбачає виконання нерівностей:

$$|\gamma_1| < 1,5\sigma_{\gamma_1}, \quad (5.3)$$

$$\left| \gamma_2 + \frac{6}{(n+1)} \right| < 1,5\sigma_{\gamma_2}, \quad (5.4)$$

де σ_{γ_1} та σ_{γ_2} – середньоквадратичні похибка показника x , значення яких визначаються за формулами:

$$\sigma_{\gamma_1} = \sqrt[3]{\frac{6(n-2)}{(n+1)(n+3)}}, \quad (5.5)$$

$$\sigma_{\gamma_2} = \sqrt[5]{\frac{24n(n-2) \times (n-3)}{(n+1)^2(n+3)(n+5)}}. \quad (5.6)$$

Якщо обидві умови задовольняються, то закон розподілу показника x відповідає нормальному. У випадку, якщо одна із умов не виконується пропонується згладити динамічний ряд відповідного показника одним із традиційних статистичних методів (наприклад, методом ковзного середнього) і провести аналогічну процедуру перевірки на відповідність нормальному закону розподілу зі згладженими даними.

Результати кореляційного аналізу виділених показників-індикаторів рівня розвитку агропромислових підприємств відображено у відповідних кореляційних матрицях (табл. 5.22).

Таблиця 5.22

**Кореляційна матриця взаємозв'язків між показниками-індикаторами
розвитку агропромислових підприємств**

Факторна ознака	Капіталомісткість у валовій доданій вартості	Працевісткість валової доданої вартості	Розмір валової доданої вартості на одне підприємство	Продуктивність праці	Рівень рентабельності
<i>Великі підприємства</i>					
Капіталомісткість валової доданої вартості	1,00				
Працевісткість валової доданої вартості	0,74	1,00			
Розмір валової доданої вартості на одне підприємство	-0,66	-0,25	1,00		
Продуктивність праці	0,46	0,81	0,18	1,00	
Рівень рентабельності	-0,21	-0,19	0,72	0,26	1,00
<i>Середні підприємства</i>					
Капіталомісткість валової доданої вартості	1,00				
Працевісткість валової доданої вартості	0,36	1,00			
Розмір валової доданої вартості на одне підприємство	-0,59	0,39	1,00		
Продуктивність праці	-0,58	0,51	0,95	1,00	
Рівень рентабельності	-0,52	-0,14	0,70	0,48	1,00
<i>Малі підприємства</i>					
Капіталомісткість валової доданої вартості	1,00				
Працевісткість валової доданої вартості	0,49	1,00			
Розмір валової доданої вартості на одне підприємство	0,31	-0,56	1,00		
Продуктивність праці	0,41	-0,49	0,98	1,00	
Рівень рентабельності	0,86	0,08	0,52	0,58	1,00

Джерело: власні розрахунки

Згідно із результатами аналізу табличного значення t-критерія Стьюдента, який лежить в основі оцінки значущості парних коефіцієнтів кореляції, встановлено, що тісний лінійний зв'язок між двома показниками існує лише у тому випадку, якщо парний коефіцієнт кореляції більший 0,55 (розрахунки проведено для досліджуваного обсягу вибіркової сукупності (8 років) та рівня значущості 0,05).

З даних таблиці видно, що у великих підприємствах суттєвий кореляційний зв'язок сформовано між працевісткістю ВДВ та

продуктивністю праці (прямий); працемісткістю й капіталомісткістю ВДВ (прямий); капіталомісткістю ВДВ та розміром доданої вартості, що припадає на одне сільськогосподарське підприємство (обернений). Рівень рентабельності у великих підприємствах залежить від розміру їх валової доданої вартості.

Схожі зв'язки сформовано і у середніх підприємствах, де розмір ВДВ, з одного боку, так само перебуває в оберненому взаємозв'язку з капіталомісткістю, а, з іншого – впливає на рівень рентабельності. Крім того, у середніх сільськогосподарських підприємствах виявлено обернену залежність між капіталомісткістю ВДВ і продуктивністю праці та пряму залежність між розміром їх валової доданої вартості та продуктивністю праці.

У малих підприємствах отримано зовсім інші результати. Зокрема, з даних таблиці видно, що рівень рентабельності напрямку залежить від капіталомісткості валової доданої вартості та продуктивності праці; продуктивність праці, аналогічно середнім підприємствам, перебуває у прямому кореляційному зв'язку із розміром доданої вартості, яка, у свою чергу, пов'язана із працемісткістю ВДВ. І визначає використання валової доданої вартості на відтворення основного капіталу, трудових ресурсів, виплату податків.

Додана вартість є критерієм, що оптимально враховує економічні інтереси основних учасників відтворення (підприємств, споживачів та держави). Фінансовий інтерес бізнесу формують усі складові доданої вартості, оскільки їх обсяги, співвідношення й характеристики визначають можливість реалізації товару за більш високою ціною для зростання прибутковості підприємства. Інтерес споживачів полягає у можливості придбання якісної продукції за раціональною, якомога нижчою ціною.

У результаті аналізу та обробки динамічних рядів капіталомісткості і працемісткості валової доданої вартості, розміру валової доданої вартості у розрахунку на одне підприємство й рентабельності господарської діяльності визначено їх середні рівні та середньоквадратичні відхилення. Результати

імітаційного моделювання досліджуваних показників у розрізі видів економічної діяльності відображено у табл. 5.23.

Таблиця 5.23

**Результати імітаційного моделювання показників розвитку
агропромислових підприємств України**

Показник розвитку аграрних підприємств	Ймовірність того, що показник буде меншим за			
	значення сільське господарство у 2017 р.	значення у промисловості у 2017 р.	значення у торгівлі у 2017 р.	значення у сфері надання транспортних послуг у 2017 р.
<i>Малі підприємства</i>				
Капіталомісткість валової доданої вартості	0,54	0,86	0,17	0,89
Працемісткість валової доданої вартості	0,22	0,98	0,86	1,00
Розмір валової доданої вартості на одне підприємство	0,89	1,00	1,00	1,00
Рівень рентабельності	0,58	0,05	0,35	0,00
<i>Середні підприємства</i>				
Капіталомісткість валової доданої вартості	0,94	1,00	0,70	1,00
Працемісткість валової доданої вартості	0,75	0,00	0,00	0,71
Розмір валової доданої вартості на одне підприємство	0,89	0,30	0,02	0,13
Рівень рентабельності	0,42	0,03	0,32	0,00
<i>Великі підприємства</i>				
Капіталомісткість валової доданої вартості	0,48	0,98	0,86	0,98
Працемісткість валової доданої вартості	0,48	0,76	0,53	0,90
Розмір валової доданої вартості на одне підприємство	0,28	0,03	0,03	0,03
Рівень рентабельності	0,30	0,01	0,15	0,00

Джерело: власні розрахунки

Зокрема, визначено ймовірності того, що показники-індикатори розвитку малих, середніх та великих агропромислових підприємств будуть менші за їх значення у 2017 р., а також менші, ніж рівні відповідних показників у промислових і торгівельних підприємствах та підприємствах, що надаються транспортні послуги.

Отже, по малим підприємствам промисловості та транспорту існує значна ймовірність того, що розмір ВДВ, капіталомісткість та працемісткість ВДВ знизиться. В сільському господарстві така ймовірність спостерігалась тільки по розміру ВДВ. Щодо середніх підприємств, то має місце висока ймовірність зниження капіталомісткості ВДВ, а розмір ВДВ має таку ймовірність тільки по сільському господарству. По великих підприємствах демонструють має місце високу ймовірність скорочення капіталомісткості ВДВ в промисловості, торгівлі та транспорті.

На заключному етапі моделювання розвитку агропромислових підприємств необхідно визначити, які саме з них найменш ризикові з точки зору недосягнення мінімально необхідних рівнів досліджуваних показників. В якості мінімально необхідного обрано рівень показників-індикаторів розвитку агропромислових підприємств у 2017 р. Таке оцінювання проведено за допомогою методу інтегрального оцінювання, який передбачає реалізацію двох етапів:

1) нормування фактичних значень кожного із видів ймовірностей для кожного показника. Нормовані коефіцієнти визначаються діленням мінімального серед всіх груп підприємств (малі, середні, великі) значення цього показника на фактичне значення показника у відповідній групі підприємств;

2) обчислення інтегрального показника як середнього арифметичного. Чим менше значення інтегрального показника, тим менш ризиковим є інвестування фінансових ресурсів у розвиток відповідної групи агропромислових підприємств.

Фактичні показники капіталомісткості по всіх формах підприємств мають достатньо високі значення від 0,786 до 3,00 (табл. Т.2, додаток Т), тож коефіцієнти показують мінімальний рівень ризиковості за цим показником. Коефіцієнт працемісткості по малим підприємствам максимально високий, однак він не впливає на загальний рівень інтегрованого показника ризиковості. За результатами застосування розробленої методики

встановлено, що найбільші випадкові коливання показників-індикаторів розвитку характерні для малих агропромислових підприємств. Такий рівень показників зумовлюється низькими показниками коефіцієнтів капіталомісткості, розміру ВДВ та рівня рентабельності. Згідно розрахунків малі підприємства можна визначити як найбільш гнучкі (табл. 5.24).

Таблиця 5.24

Інтегральне оцінювання ризиковості діяльності агропромислових підприємств

Показник розвитку аграрних підприємств	Малі підприємства	Середні підприємства	Великі підприємства
<i>Нормовані коефіцієнти</i>			
Капіталомісткість валової доданої вартості	0,40	0,45	0,59
Працемісткість валової доданої вартості	1,00	0,56	0,58
Розмір валової доданої вартості на одне підприємство	0,24	0,47	1,00
Рівень рентабельності	0,37	1,00	0,94
Інтегральний коефіцієнт ризиковості	0,50	0,62	0,78

Джерело: власні розрахунки

Стратегія розвитку агропромислових підприємств є загальним комплексним планом досягнення конкурентних переваг в галузі, який розглядаємо як систему, яка повинна був сформована так, щоб залишилась можливість корегувати, доповнювати та видозмінювати. Необхідним етапом є ґрунтовний аналіз існуючих умов зовнішнього та внутрішнього середовища, ризиків, загроз, можливостей.

Встановимо чотири головних фактори інноваційного процесу підприємства, які зводяться в подання ромба інноваційної активності: сприйнятливість до нового; забезпеченість ресурсами; комунікації і організованість інноваційного процесу; міра компетентності. Вводимо складові показника інтегрального коефіцієнта ризиковості інноваційної активності готовності до змін: K_1 – капіталомісткість ВДВ; K_2 –

працемісткість ВДВ; K_3 – рівень ВДВ на одне підприємство; K_4 – рівень рентабельності (рис. 5.12).

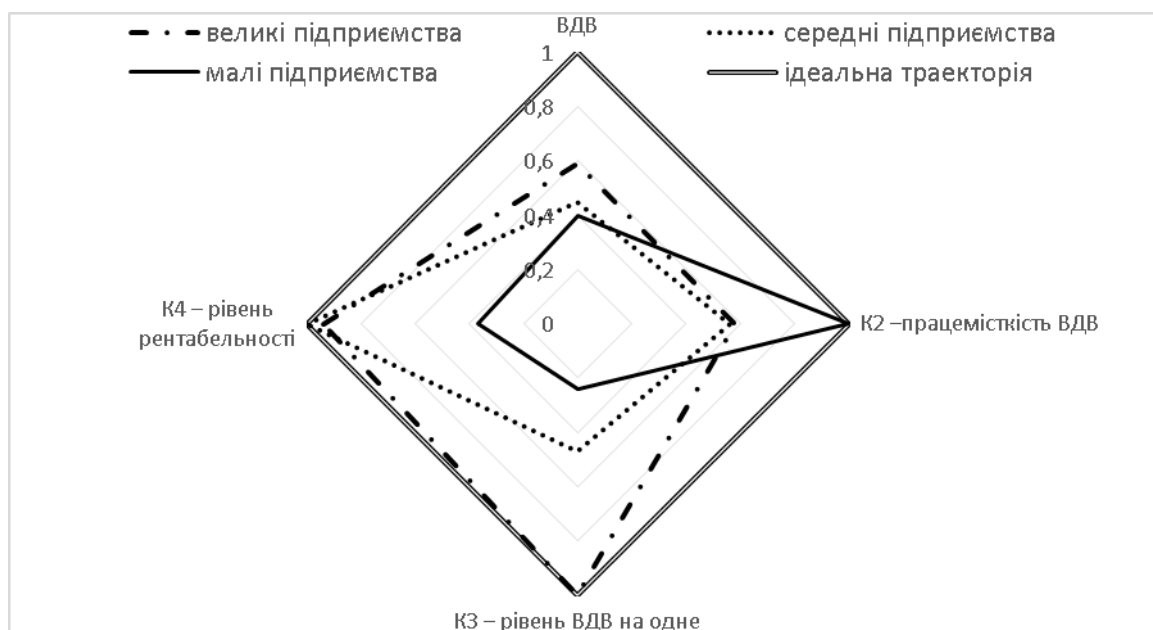

Рис. 5.12. Ромб оцінки рівня інноваційної активності підприємства

Джерело: побудовано автором

Відповідно, відображення рівня ризиковості агропромислових підприємств на ромбі активності показує, що незначний рівень використаних можливостей розвитку малих підприємств відповідно до ідеальної траєкторії вказує на широке коло потенційних можливостей розвитку, а досить значний рівень використання можливостей розвитку великих підприємств, зумовлює високий ступінь ризиковості. На основі проведених досліджень нами запропоновано механізм формування та реалізації стратегії, досягнення цілей розвитку підприємств як єдиної цілісної системи у вигляді блок-схеми (рис. 5.13).

На рис. 5.13 ми бачимо ряд послідовних та взаємозалежних етапів досягнення стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств. Досліджуючи процес розвитку агропромислового підприємства в комплексі потребує визначення місії та цілей, стратегічних пріоритетів та критеріїв її досягнення, далі визначають конкретні завдання – цілі, орієнтири, показники виконання.

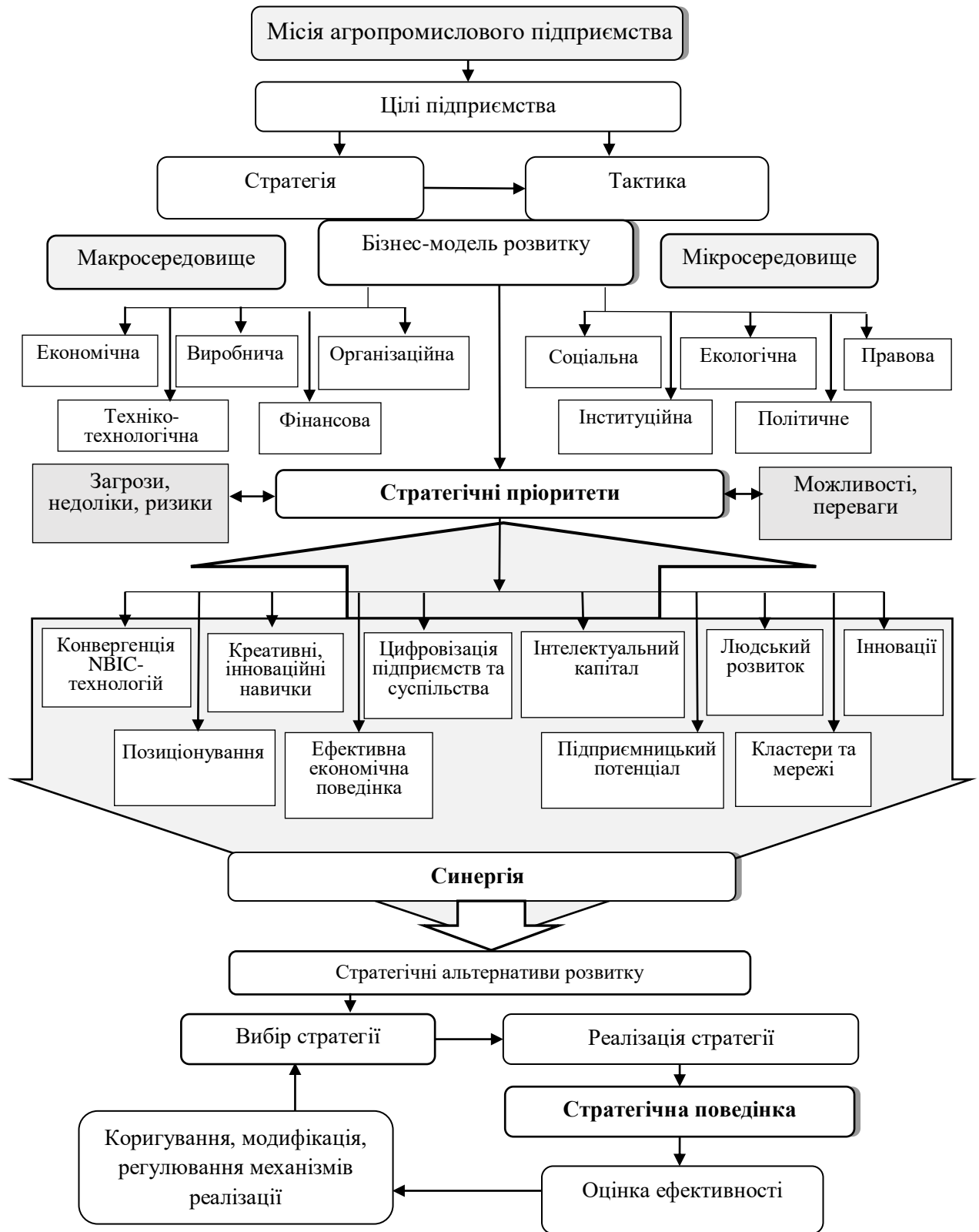

Рис. 5.13. Механізм формування та реалізації стратегії розвитку підприємств

Джерело: власна розробка автора

Елементи такої системи доповнюють один одного та складають єдину цілісну модель стратегічного розвитку. Отже, стратегічний план агропромислового підприємства є комплексним планом, який містить сукупність послідовних процесів його формування і реалізації, охоплює підсистеми зовнішнього та внутрішнього середовища, з врахуванням пріоритетів розвитку підприємств в умовах неоіндустріалізації.

Процес реалізації стратегічного плану потребує системності та логічної послідовності. Системність та цілісність стратегічного планування є одним із важливих методологічних елементів у процесі наукового пізнання, оскільки налагодження формування стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств є складно структурованим та багатограним процесом.

Висновки до розділу 5

1. Наслідком деіндустріалізації стає витіснення вітчизняних виробників з внутрішнього ринку України, про що свідчать тенденції скорочення частки продукції вітчизняного виробництва у структурі внутрішнього споживання промислової продукції, що скоротилася значним чином, а також частки виробленої в Україні промислової продукції у товарній структурі оптового товарообороту, частки переробної галузі у ВВП. Такі процеси супроводжувались погіршенням технологічної структури виробництва, скороченням частки високотехнологічних та середньо-технологічних галузей, зростанням частки низько-технологічних галузей.

Відповідно до проведеного прогнозування розвитку агропромислових підприємств слід зазначити визначені інтервальні оцінки рівнянь трендів обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції за всіма сценаріями та результатами аналізу трендів та впливу факторів обсяги сільськогосподарської продукції зростатимуть при позитивній динаміці модернізації матеріально-технічної бази виробництва, зростання інвестування підприємств галузі та витрат на НДДКР, що відносимо до

індикаторів конкурентоспроможного розвитку агропромислових підприємств.

2. Сучасні економічні системи вимагають нових підходів до формування своєї структури, а значний розвиток нематеріальних сфер виробництва в сторону креативних індустрій виявляє очевидні зсуви в цьому напрямку який популяризується теорією нематеріального капіталу (культурного, людського, соціального) та визначенням її якості, поряд з ефективністю є креативність економіки, а з економічної точки зору, можна виявити, що вона значним чином впливає на підприємництво, інноваційну діяльність, підвищення продуктивності та загальне економічне зростання..

В результаті проведеного кореляційного аналізу виявлено показники, які впливають на стан та розвиток агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації, визначено кількість кластерів, підтверджену двома методами кластерного аналізу, у кластерних групах прослідковується пряма залежність площі сільськогосподарських угідь та номер кластера; між часткою продукції виробленою сільськогосподарськими підприємствами та номером кластера, для визначення кореляційної залежності між показниками використано метод побудови карти кластеризації областей України за рівнем розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріалізації зроблено припущення про те, що номер кластеру залежить від соціально-економічного стану розвитку регіону.

Доведено, що підхід до формування кластерних структур, особливо для агропромислового виробництва, так як відродження аграрних регіонів та сільських територій через розвиток аграрних підприємств неможливе тільки на поєднанні одногалузевих підприємств та об'єднань, а вимагає більш гнучких рішень, з огляду на нові тенденції неоіндустріальної модернізації через важливі зв'язки між аграрним виробництвом, туристичною та творчою галузями, комплексний цілісний підхід до формування та впровадження політики інтеграцій і синергетичного розвитку цих галузей.

3. Україна значним чином відстає за показниками Індексом глобальної конкурентоспроможності, найгірша ситуація за макроекономічним середовищем, та розвитком фінансового ринку, якістю інститутів, ефективність ринку товарів та послуг. Вагомий фактор впливу на просування України до вищого ступеня економічного розвитку є показник зрілості, динаміки розвитку бізнесу, який показує рівень конкурентоспроможності компаній. Згідно рейтингу має місце високий рівень технологічної інфраструктури, наукової складової, освіти та загального здоров'я, при посередньому розвитку інновацій та низькому рівні конкурентоспроможності компаній, слабкому рівні розвитку інституційних складових та низькій ефективності ринків та динаміки бізнесу.

Країна займала в 2017 р. позицію в сегменті ресурсо-орієнтованих економік, для яких потрібно розробити стратегію вирішення проблем ефективності економічної системи в цілому для подальшого переходу до пріоритетів інноваційного, і навіть неоіндустріального розвитку, оскільки в 2018 р. перейшла частину економік орієнтованих на ефективність.

Розглянувши існуючий на сьогодні в країні рівень реалізації підприємницького потенціалу зазначимо, що мале підприємництво, яке є основою розвинутих інноваційно-спрямованих економік, за період реформування бізнес-середовища в Україні стає досить впливовою ринковою інституцією. Однак, в країнах ЄС при нижчому рівні зайнятості в малих та мікропідприємствах створюється більше ВДВ ніж в Україні, тому необхідно модернізувати виробничі процеси, розробити державні програми їх підтримки, переглядати в сторону спрощення процедури реєстрації, отримання ліцензій і дозволів, фінансових ресурсів, податкові зобов'язання.

4. Відмітимо, що заплановані показники ефективності реалізації стратегії щодо даних по експорту товарів та послуг загалом виконуються відповідно запланованого рівня зростання на 10 % щороку. Однак частка експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого та середнього рівня в загальному обсязі експорту товарів щороку знижується

при запланованому зростанні до 2021 року на 54 %, вимальовується негативна тенденція за показником Глобального індексу підприємництва оскільки при запланованому місці в першій півсотні в 2021 р., маємо погіршення місця до 73-го в 2018 р.

Згідно визначених стратегічних напрямків розвитку експорту аграрної продукції відзначаємо такі: зростання обсягу виробництва та продаж сільськогосподарської продукції на зовнішні ринки; зміна структури експорту за рахунок зростання частки продукції з високою доданою вартістю; активізувати розширення існуючих та вихід на нові ринків збуту; розширення експортних можливостей для малих та середніх підприємств.

5. Проведене імітаційне моделювання розвитку агропромислових підприємств визначає, що у великих підприємствах має місце суттєвий кореляційний зв'язок сформовано між працевісткістю ВДВ та продуктивністю праці та капіталомісткістю ВДВ; капіталомісткістю ВДВ та розміром доданої вартості, що припадає на одне сільськогосподарське підприємство, рівень рентабельності у великих підприємствах залежить від розміру їх валової доданої вартості. Визначено, що для великих та середніх підприємств розмір ВДВ перебуває в оберненому взаємозв'язку з капіталомісткістю та впливає на рівень рентабельності, має місце залежність між розміром ВДВ, капіталомісткістю ВДВ і продуктивністю праці, по малих підприємствах рівень рентабельності напряму залежить від капіталомісткості ВДВ та продуктивності праці, вона в свою чергу, аналогічно середнім підприємствам, перебуває у прямому кореляційному зв'язку із розміром доданої вартості.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення актуальної та важливої наукової проблеми – обґрунтування теоретико-методологічних і науково-методичних засад формування стратегічних пріоритетів і забезпечення розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації національної економіки. Результати дослідження дозволили сформулювати висновки концептуального, методологічного і методичного спрямування:

1. Необхідність перегляду парадигми розвитку агропромислових підприємств України у турбулентному середовищі зумовлюється наростанням проявів неоіндустріальної економіки з акцентом на прогресуючу експансію інновацій у глобальному масштабі. У таких умовах забезпечити ефективний розвиток підприємства можливо за рахунок процесів модернізації як сукупності превентивних комплексних дій щодо системного удосконалення підприємства, здійснення перетворень у всіх його сферах з позицій відповідності сучасним та перспективним вимогам, що пов'язується з упровадженням інновацій з метою досягнення місії і цілей підвищення конкурентоспроможності, зростання добробуту і ефективного стратегічного розвитку.

2. Проведений аналіз дефініцій та дослідження процесів трансформації суспільства дозволили розглянути неоіндустріалізацію як багатовимірне та складне явище, що охоплює всі сфери людської діяльності, суспільного життя, підприємств через призму збільшення обсягів інвестицій та технічного оновлення наявного агропромислового капіталу для забезпечення прискореного розвитку високотехнологічних видів діяльності, перетворення технологічних та організаційних нововведень на головний чинник розвитку економіки. Вивчення теоретичних розробок та дослідження ретроспектив становлення та розвитку економіки України дозволило обґрунтувати концептуальне положення про те, що неоіндустріалізація повинна стати

основою для стратегічної перебудови держави, бізнесу через забезпечення соціально-економічних інтересів суспільства. Для модернізації економіки України на засадах неоіндустріалізації базовими галузями мають стати високотехнологічні виробництва, такі як авіаційна та космічна, ІТ-індустрія, хімічна промисловість, фармацевтика, виробництво засобів зв'язку. З точки зору аграрних підприємств неоіндустріалізація розглядається як процес переходу на високотехнологічне виробництво аграрної продукції (з використанням робототехніки, нано-, біо-, когнітивних технологій, штучного інтелекту тощо), індивідуалізацію виробництва.

3. Спираючись на аналіз праць зарубіжних та вітчизняних учених, в роботі наведено аргументацію, що інноваційний розвиток перебуває у тісному взаємозв'язку з потенціалом підприємства (передусім інноваційним), джерелом якого є інновації, а сам він пов'язується з певною сукупністю відносин, що виникають у ході цілеспрямованого підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності підприємства, що призводить до якісних змін і підвищення вартості бізнесу. В роботі запропоновано концептуальний підхід до управління інноваційним розвитком агропромислових підприємств, який базується на вивченні ґносеологічних коренів природи розвитку підприємства та визначенні інноваційного його розвитку як закономірного процесу якісних змін стану підприємства на основі створення нових ідей та рішень, джерелом яких визначено інновації та конвергенцію технологій. Такий тип розвитку залежить від інтелектуального та інноваційного потенціалу підприємства, які є базою для створення якісно нових можливостей для подальшої діяльності в нових економічних умовах.

4. Дослідження діяльності суб'єктів ринку дозволяють констатувати, що результати їх діяльності значною мірою зумовлюються поведінковими аспектами. Виходячи з цього в роботі стверджується, що економічна поведінка охоплює аспекти, пов'язані з прагненням суб'єкта господарювання до максимізації економічних результатів у конкретній ситуації та проявляється у внутрішній схильності керівництва підприємства до більш

або менш ризикованих дій. Прагнення суб'єкта ринку максимізувати результативність своєї поведінки залежить від змін, які відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищах. З точки зору ризикованості рішень можна розрізняти активну, пасивну, активно-пасивну та проактивну економічну поведінку. Результати дослідження стратегічної, економічної, інноваційної поведінки підприємств вказують на необхідність урахування її трьох важливих складових: варіативної, адаптивної та стабільної.

5. В дисертації подано теоретичну аргументацію щодо ключового характеру виокремлення двох стадій модернізації: первинної і вторинної. Стадії пов'язані з відповідною епохою цивілізаційного процесу: первинна модернізація – з індустріальної епохою, вторинна – з інформаційною епохою. Кожна стадія включає чотири фази еволюції: початок, розвиток, розквіт, перехід до наступної стадії. Дефініцію інтегрованої модернізації розуміють як розвиток первинної і вторинної. Модель оцінювання первинної модернізації враховує 10 індикаторів, які характеризують три сфери життя індустріального суспільства: економічну, соціальну, рівень знань, вторинної – стосується інформаційного суспільства, заснованого на знаннях, де враховуються індикатори, що характеризують життя інформаційного суспільства: інновації в знання, передача знань, якість життя, якість економіки. В модель оцінювання інтегрованої модернізації додатково вводяться частка зайнятих в сфері послуг у загальній зайнятості та ефективність використання енергії. Основними економічними індикаторами є ВВП на одну особу та валова додана вартість, а також її частка у вартості сфери послуг; соціальними індикаторами є показники рівня урбанізації, якості життя та екологічна ефективність; індикатори знань визначаються через показники інновативності економіки – поширення знань, кількість патентів та обсяги фінансування інноваційної діяльності, а також рівень охоплення населення мережею Інтернет.

6. В дисертації обґрунтовано доцільність і необхідність розгляду і перегляду стратегічних напрямів інноваційного розвитку агропромислових

підприємств в контексті неоіндустріальної модернізації, зокрема – інтелектуалізацію неоіндустріальних інновацій, інтеграцію діяльності підприємств з науковими організаціями, створення інноваційних кластерів як об'єднання підприємств, навчальних закладів, наукових, фінансових установ та інших організацій. Вказані напрями пропонується визначати через складові інноваційного розвитку підприємств: фундаментальні і прикладні дослідження і розробки; виробництво; фінансове забезпечення; організаційне забезпечення; кадрове забезпечення та комерціалізацію інтелектуальної власності.

7. Узагальнення теоретичних розробок і емпіричних даних щодо інноваційного розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації зумовило необхідність розгляду проблем позиціонування товару на ринку. Головними чинниками, які мають вплив на позицію товару на ринку є ціни, якість продукції, виробник, дизайн, знижки, обслуговування, імідж товару та співвідношення всіх складових. Позиціонування формує комплекс заходів просування підприємства, що включає в себе образ, відмінності від конкурента, стиль, креативність, ступінь відповідності товару потребам споживачів, а також мотиви формування та корегування стратегії. Виходячи з положень стандарту ISO 26000, можливим і доречним є позиціонування не тільки серед конкурентів, але й інших зацікавлених осіб (держава, бізнес, громадяни, зарубіжні та інші організації, компанії тощо).

8. Необхідність пошуку джерел інноваційного розвитку зумовила розгляд проблем створення і збереження інтелектуального потенціалу суб'єктів господарювання. Його визначено як сукупність взаємодоповнюючих елементів, що передбачають сприйняття інновацій, ступінь інтенсивності та сучасності управлінських дій для їх втілення у виробничо-господарську діяльність, здатність до нагромадження ресурсів (трудових, фінансових, інфраструктурних, інформаційних, інтелектуальних). Це готовність персоналу до оновлення своїх знань, освоєння нової техніки та

технологій, умов їх використання. Людським розвитком вважаємо процес розширення загальних можливостей реалізації людини в усіх сферах життєдіяльності суспільства за рахунок підвищення її потенціалу та функціональності. Узагальнення підходів до розрахунків Індексу людського розвитку за національною та методикою ООН дозволило аргументувати необхідність їх адаптації, оскільки результати розрахунків рівня людського розвитку неможливо порівнювати та використовувати на практиці. В загальному відзначено позитивну тенденцію зростання рівня людського розвитку в цілому по Україні та у всіх регіонах, за виключенням Донецької і Луганської областей через відсутність даних по тимчасово окупованих територіях.

9. В дисертації розгорнуто науково-методичні підходи до алгоритмізації формування і використання системи навичок працівників з урахуванням життєвих навичок моделі ЮНІСЕФ та розроблено на цій основі пропозиції щодо заходів політики підприємств в контексті неоіндустріалізації економіки з врахуванням їх сутності за напрямів розвитку, а саме – базових навичок нових учасників ринку праці; передових навичок теперішніх та потенційних працівників; інституційного середовища для полегшення використання навичок. Поглиблення розуміння сутнісних аспектів інноваційних навичок передбачає доповнення їх сукупності навичками креативності, творчого підходу, що розширить можливості працевлаштування, дасть змогу працівникам ефективніше виконувати свою роботу і швидко реагувати на ситуацію, використовувати новітні технології та впроваджувати інновації, водночас допомагаючи підприємствам зайняти вигідніше місце в ланцюзі створення доданої вартості. Серед індивідуальних навичок виділено такі їх категорії: когнітивні, соціоемоційні і технічні, а також креативні навички для усунення проблем і прогалин, які викликані невідповідністю навичок, що мають шкідливий вплив на бізнес, з метою задоволення потреб підприємств у компетенціях працівників у розрізі навичок та заходів сприяння розвитку передових і базових навичок.

10. Результати проведених досліджень логічно привели до обґрунтування перспектив розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації з урахуванням розвитку підприємств креативної індустрії. Сучасний стан формування креативних індустрій в Україні відображає їх урбаністичну орієнтацію з центрами переважно у великих містах, а також головну форму їх організації – кластери. На основі проведеного кластерного аналізу з використанням показників індексу людського розвитку регіонів, економічних показників оцінки стану областей та показників розвитку сільського господарства визначено п'ять кластерів областей України. Дослідження показали, що сьогодні необхідний інший підхід до формування кластерних структур, особливо для агропромислового виробництва, оскільки відродження аграрних регіонів та сільських територій через розвиток аграрних підприємств неможливе лише при поєднанні одногалузевих підприємств та об'єднань, а вимагає гнучких рішень з огляду на нові тенденції неоіндустріальної модернізації.

11. Концептуалізація результатів проведених досліджень дозволила обґрунтувати теоретичний підхід до трактування стратегічно-, економічно- та ефективно орієнтованої інноваційної поведінки, яка відображає наміри підприємства в системі планів, способів, норм, правил, інструментів, механізмів, практичних дій, прийняття ефективних рішень, що забезпечують досягнення цілей та дозволяють раціонально розподіляти, використовувати наявні і потенційні ресурси між видами та напрямками діяльності, здійснювати фінансування та управління підприємствами з урахуванням необхідності впровадження стратегічних пріоритетів розвитку, сформованих під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, в умовах неоіндустріальної модернізації. В роботі запропоновано модель формування економічної поведінки суб'єкта господарювання, на основі якої здійснюється оцінювання оптимального числа показників, що дозволяє сформувати комплексне уявлення про діяльність підприємства на визначений момент з урахуванням стадії його життєвого циклу та з огляду на типи розвитку економіки.

12. В роботі на основі систематизації емпіричних даних зроблено висновок, що сучасні темпи оновлення матеріально-технічної бази аграрної сфери є незадовільними. Саме тому стратегічним завданням є підвищення показника фондозабезпечення і фондovіддачі та розвиток техніко-технологічного потенціалу на інноваційній основі за умови відповідності основних засобів світовим стандартам. Одним з прогресивних методів матеріально-технічного забезпечення виробництва є лізинг, оскільки він посідає друге місце у світовій економіці за обсягом інвестицій після банківського кредиту і є інструментом інноваційного розвитку сільського господарства на інвестиційних засадах, що важливо для розвитку малих та середніх підприємств аграрного сектора. На вітчизняному ринку домінує фінансовий лізинг, що є характерним для початкової стадії його розвитку. Згідно проведеної оцінки стану матеріально-технічного забезпечення підприємств показник ступеня зношення засобів зріс на 11,4 %, що є негативною тенденцією. В роботі систематизовано інвестиційно-інноваційні напрями розвитку вітчизняних агропромислових підприємств за сферами діяльності, яка уможливила виявлення підґрунтя для управління розвитком через дослідження процесів оновлення і модернізації матеріально-технічної бази виробництва, заміни старої техніки та обладнання на нове, яке значно випереджає старі аналоги за продуктивністю.

13. Дослідження перспектив інноваційного розвитку агропромислових підприємств пов'язується з процесами конвергенції технологій, яка розглядається як процес синтезу різних галузей наук, наукових напрямів чи окремих технологій, в результаті якого виникають нові галузі, напрями досліджень чи технології. Результати впливу конвергенції розглянуто на прикладі розвитку агропромислового комплексу. Для цього показники економічного розвитку було скомпоновано у дві групи: ті, що відображають соціально-економічну складову зростання, і ті, що характеризують еколого-соціальний регрес. Дослідження зв'язку виявило очевидну конвергентно-дивергентну динаміку досліджуваних процесів протягом 2010-2017 рр.

Дисертація містить концептуальні положення конвергенції інноваційних NBIC-технологій як важливого інструмента, за допомогою якого можна в майбутньому вирішувати глобальні проблеми. В роботі доведено, що для сільського господарства найцікавішими є нанодобрива, наногербіциди, нонопокриття, наносенсори, smart-системи та нанокорми, трансгени, стійкість до гербіцидів та шкідників, імплантів, біомолекулярна елетроніка, розвиток кібер-фізичних систем та ін. Це дозволить в майбутньому підвищити ефективність функціонування природних систем життєзабезпечення людини.

14. Для виявлення та вивчення тенденцій зміни індикаторів розвитку досліджуваних суб'єктів ринку, їх прогнозування, а також визначення, як характер динаміки цих індикаторів впливає на результативні показники ефективності функціонування об'єкта дослідження пропонується використання класичних методів економетричного аналізу, а саме – методи кореляційно-регресійного аналізу. До індикаторів конкурентоспроможного розвитку агропромислових підприємств у контексті забезпечення продовольчої безпеки країни та конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектора віднесено обсяги виробництва сільськогосподарської продукції різних її видів. У процесі дослідження було використано три сценарії розвитку: песимістичний, найбільш ймовірний та оптимістичний. Для побудови ймовірного прогнозу використано побудовані рівняння трендів, тоді як оптимістичний та песимістичний розвиток подій враховують інтервальні оцінки коефіцієнтів регресії зазначених функцій трендів. Результати прогнозування обсягів виробництва продукції сільського господарства вказують на те, що майже за всіма варіантами прогнозу спостерігається збільшення обсягів виробництва основних сільськогосподарських культур за всіма сценаріями.

15. Результатом проведеного дослідження стало формування методології інтегрального оцінювання ризиковості розвитку малих, середніх та великих агропромислових підприємств, в основу якої покладено

застосування методу імітаційного моделювання. Це дозволило визначити можливі сценарії, ймовірні значення найвагоміших показників-індикаторів розвитку товаровиробників на основі кореляційно-регресійного аналізу взаємозалежностей між досліджуваними показниками, двофакторного групування за класифікаційними ознаками та визначеними напрямками економічної діяльності, що включає побудову концептуальних і програмних бізнес-моделей виконання широкого спектру цілеспрямованих імітаційних сценаріїв, пов'язаних зі стратегією розвитку, обробкою та інтерпретацією результатів цих експериментів. За результатами застосування розробленої методики встановлено, що найбільші випадкові коливання показників-індикаторів розвитку характерні для малих агропромислових підприємств, тому їх можна визначити як найбільш гнучкі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О.А. Концептуальні засади інноваційного розвитку підприємств. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2010. № 35. С. 5-10.
2. Айвазян С. А., Бухштабер В. М., Енюков И. С., Мешалкин Л. Д. Прикладная статистика: Классификация и снижение размерности. Москва : Финансы и статистика, 1989. 607 с.
3. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». http://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Analit_Dopovid_Poslannia_2018.pdf
4. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підруч. К. : КНЕУ, 2002. 624 с.
5. Андрійчук В.Г. Фінансовий лізинг у розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2013. № 3. С. 65-69.
6. Ансофф И. Стратегическое управление: Сокр. пер. с англ. / науч. ред. и авт. предисл. Л.И. Евенко. М.: Экономика, 1989. 519 с.
7. Аньшин В.М. Инновационная стратегия фирмы: Уч. пособие. Москва : Экон. акад. им. Г.В. Плеханова, 1995. 67 с.
8. Артюхова К. В., Бондаренко В.В. Формування ринкової позиції сільськогосподарських підприємств. Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка URL : <http://www.khntusg.com.ua/files/tez3.pdf>

9. Баксанский О. Е., Гнатик Е. Н., Кучер Е. Н. Нанотехнологии, биомедицина, философия образования в зеркале междисциплинарного контекста, URSS, Москва, 2010. 224 с

10. Бандоріна Л. М., Удачина К. О., Лозовська Л. І. Моделювання економічної поведінки суб'єкта господарювання, пов'язаної з метою раціонального вибору. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. №10 (25). Херсон, 2015. С. 71-75.

11. Баранчеев, В. П. Управление инновациями в 2 т : В. П. Баранчеев, Н. П. Масленникова, В. М. Мишин. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2011. 783 с.

12. Беляєва Н. С. Стратегічне позиціонування як елемент системи стратегічного управління підприємством / Н. С. Беляєва // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2016. – Вип. 1. – С. 119–123

13. Биба В. В., Махічева П. В. Матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарських підприємств України. *Економіка і регіон*. № 5 (66). 2017. ПолтНТ. С. 69-74

14. Богданов А. И. Стратегическое управление научно-техническим прогрессом на предприятии. Москва.: ВАФ, 1991. 219 с

15. Божедарнік Т. Василик Н. Формування й розвиток креативного менеджменту на підприємстві. *Економіст*. 2015. №3 (березень). С.37-39

16. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии; пер. с англ. СПб. : Питер, 2001. 288 с.

17. Бужимська К.О. Модернізація економіки України в умовах глобалізації: основні тенденції та проблеми. *Вісник ЖДТУ*. 2008. № 3 (45): Економічні науки. С. 45-52

18. Бужимська К.О. Модернізація економіки: технологічно-структурний аспект. *Вісник ЖДТУ*. 2009. № 3(49). С. 214-217;

19. Бурденюк Ю.О. Ефективність заходів по створенню плодоовочеконсервного об'єднання на базі ВАТ «Адамс» – Кам'янець-Подільський консервний завод. Збірник наукових праць Подільської державної аграрно-технічної академії. Кам'янець-Подільський: ПДАТА, 2004. Вип. 12. Т.2. С. 40-42.

20. Бурденюк Ю.О. Класифікація та формування агропромислових кластерів. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2006. Вип. 14. С. 325-328.

21. Бурденюк Ю.О. Особливості управління агропромисловими кластерами. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2006. Вип. 14. Т. 2. С. 207-209.

22. Бурденюк Ю.О., Волощук К.Б. Особливості створення плодоовочеконсервних кластерів. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2005. Вип. 13. С. 235-240.

23. Bloomberg innovation index. URL: <https://www.bloomberg.com>;

24. Валінкевич Н. В. Впровадження економічної модернізації на підприємствах харчової промисловості як передумова їх ефективного розвитку. Економічний вісник Донбасу. 2011. № 1. С. 144-147

25. Валінкевич Н. В. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності модернізації підприємств. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету* : наук. зб. Серія : Економічні науки. Чернігів : ЧДТУ, 2011. № 4 (54). С. 34–41

26. Вардомский Л.Б., Шурубович А.В. Модернизация экономики в странах СНГ: типы, ресурсы, инструменты. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 1. С. 70-77

27. Василенко В.О., Шматко В.Г. Інноваційний менеджмент. за ред. В.О. Василенко. Вид. 3-тє, вип. та доп. Київ. ЦНЛ, 2005. 440 с.
28. Васильківський Д.М. Визначення стратегічного напрямку підвищення економічного потенціалу підприємства. Економічний аналіз : зб. наук. праць. 2014. № 2. Т. 15. С. 240–246
29. Васильківський Д.М. Реалізація стратегії розвитку економічного потенціалу в рамках єдиної інформаційної системи підприємства. Наука й економіка. 2015. Вип. 4 (40). С. 71–76.
30. Васильківський Д.М., Матюх С.А. Аналіз ефективності використання основних засобів промислових підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. 2018. № 3. Том 2. С. 61-64. URL : <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/6722>
31. Винд Дж. Позиционирование. Маркетинг. Энциклопедия. под. ред. М. Бейкера. СПб. : Питер, 2002. 1196 с. С. 369-376
32. Волобуєв Г. С. Сутність та передумови інноваційного розвитку підприємств. *Економічний вісник Донбасу*. № 3(45), 2016. С. 213-217
33. Волощук Ю. О. Основні напрямки неоіндустріалізації розвитку аграрних підприємств. Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». № 5-6 (69). 2017. С. 102-107
34. Волощук Ю. О. Пріоритети стратегічного розвитку аграрного сектора економіки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Вип. 21. Ч. 2. Херсон, 2016. С. 22-26
35. Волощук Ю.О. Активізація інноваційного розвитку. *«Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку агробізнесу* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (29-30 березня 2017 року) Київ, КНЕУ. URL : <https://drive.google.com/open?id=0B-iMu6tnPaxyNVFjUVZwWC0tVzQ>.

36. Волощук Ю.О. Вплив стратегічного менеджменту та маркетингу на підвищення конкурентоспроможності підприємств плодоовочевого підкомплексу. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2009. Вип. 17. С. 220-224.

37. Волощук Ю.О. Діалектична сутність поняття «ефективний розвиток». *Проблеми системного підходу в економіці*. Збірник наукових праць Національного авіаційного університету. 2018. Випуск 3(65). Частина 1. С. 13-19.

38. Волощук Ю.О. Економічний механізм інноваційного розвитку виробництва продукції садівництва. *Наукові орієнтири розвитку України в умовах євроінтеграції*: матеріали всеукраїнської наукової інтернет-конференції 12 грудня 2013 р. Міжнародний інноваційний кластер «Конкурентоспроможність»; Хмельницький економічний університет; ПДАТУ. URL : <http://www.stelmaschuk.info/archive-internet-conference.html>.

39. Волощук Ю.О. Економічний механізм інноваційного розвитку. *«Наука та інновації як основні шляхи вдосконалення економічного потенціалу країни»* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (Львів, 18-19 листопада 2016 року). С. 15-19.

40. Волощук Ю.О. Кластеризація ефективності розвитку садівництва регіону. Збірник наукових праць ПДАТУ. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2014. Вип. 22. С. 257-260.

41. Волощук Ю.О. Концептуальні засади неоіндустріалізації в Україні. *Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2018. №2 (39). С. 51-57.

42. Волощук Ю.О. Методичні основи оцінки ефективності виробництва продукції садівництва. Вісник Харківського національного

технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 137. Харків: ХНТУСГ. 2013. С. 69-75.

43. Волощук Ю.О. Механізми реалізації інноваційної моделі розвитку національної економіки. *Актуальні питання сучасної економіки: матеріали VIII Всеукраїнської заочної наукової конференції (24 грудня 2016 р.) м. Умань.*

44. Волощук Ю.О. Моделювання ефективності галузі садівництва. Вісник Хмельницького національного університету. Хмельницький, 2014. №2. Т. 1 (210). С. 231-235.

45. Волощук Ю.О. Модернізація агропромислових підприємств в контексті неоіндустріалізації : монографія. Житомир : Видавництво ЖНЕУ, 2019. 364 с.

46. Волощук Ю.О. Напрямки підвищення продуктивності промислового садівництва. *Перспективы и проблемы исследований и научного образования в процессе Евро Интеграции: Международная научная конференция, 5 июня 2015 г., Кагульский государственный Университет им. Б. П. Хашдеу Республики Молдова.*

47. Волощук Ю.О. Напрямки цифровізації аграрних підприємств. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання.* № 2, 2019. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7284>.

48. Волощук Ю.О. Нова парадигма освіти і формування навичок в контексті неоідустріалізації економіки. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка».* 2018. Вип. 3-4 (74). С. 17-23

49. Волощук К.Б. Забезпечення впровадження міжнародної практики підтримки стабільного розвитку агропромислових інновацій. Сучасні соціально-економічні тенденції розвитку АПК України: Колективна монографія. Під ред. д.е.н., професора Ю.О. Нестерчук. Умань: Видавець «Сочінський», 2015. с.272.

50. Волощук Ю.О. Обґрунтування стратегії ринкової діяльності садівничих підприємств відносно попиту та пропозиції продукції. Збірник наукових праць ПДАТУ. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2013. Вип. 21. С. 227-232.

51. Волощук Ю.О. Основні напрямки модернізації галузей АПК. *Актуальні проблеми аграрної економіки: теорія, практика, стратегія*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 45-річчю економічного факультету Подільського державного аграрно-технічного університету (Кам'янець-Подільський, 12-13 жовтня 2017 року). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. 384 с. С. 22-26.

52. Волощук Ю.О. Основні напрямки неоіндустріалізації розвитку аграрних підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 5-6, 2017 (69). С.102-107..

53. Волощук Ю.О. Основні чинники розвитку регіонального плодоовочевого підкомплексу. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин*: тези III Міжнародної науково-практичної конференції 5-6 червня 2009 р. (Ч.1). Умань: Видавець «Сочинський», 2009. С. 86-87.

54. Волощук Ю.О. Особливості економічного та організаційного механізмів функціонування підприємств садівництва. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького. Львів, 2012. С.71-76.

55. Волощук Ю.О. Особливості регіонального розвитку виробництва плодоягідної продукції. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнічного університету. (Економічні науки). №2 (18). Т. 1. Мелітополь, 2012. С. 74-80.

56. Волощук Ю.О. Оцінка інноваційного розвитку. *Національні моделі економічних систем: формування, управління, трансформації*:

матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 жовтня 2015 р.). м. Херсон.

57. Волощук Ю.О. Оцінка споживання плодоягідної продукції як індикатора продовольчої безпеки регіону. Збірник наукових праць ПДАТУ. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2015. Вип. 23. С. 218-228. (0,41 друк. арк.)

58. Волощук Ю.О. Перспективи розвитку ринку плодоовочевої продукції. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2008. Вип. 16. Т. 2. С. 72-75.

59. Волощук Ю.О. Пріоритети стратегічного розвитку аграрного сектора економіки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Херсон, 2016. Вип. 21. Ч.2. С. 22-26.

60. Волощук Ю.О. Соціально-економічна ефективність розвитку конвергенції технологій агропромислового комплексу. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. (Економічні науки).* №2. Т. 1. Мелітополь, 2018. С. 95-102.

61. Волощук Ю.О. Стратегії формування і використання інноваційно-інвестиційного потенціалу. *Розвиток міжнародної конкурентоспроможності: держава, регіон, підприємство:* матеріали Міжнародної наукової конференції, 16 грудня 2016 року (Лісабон, Португалія). С. 175-178.

62. Волощук Ю.О. Стратегічні аспекти управління інноваційним розвитком підприємств аграрної сфери. *Науковий вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія «Економіка».* Том 23. Випуск 7 (72). 2018. С. 91-96.

63. Волощук Ю.О. Сучасний стан виробництва та ринку плодоягідної продукції. *Сучасні економічні системи: стан та перспективи*: матеріали VI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 14-15 травня 2015 р., м. Хмельницький, Хмельницький кооперативний торговельно-економічний університет : <http://www.xktei.km.ua/naukova-diyalnist/naukovi-konferenciyi/>.

64. Волощук Ю.О. Сучасні тенденції функціонування регіонального ринку продукції садівництва. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 1(6). Т. 1. Полтава: ПДАА. 2013. С. 45-49.

65. Волощук Ю.О. Тенденції розвитку підприємницького потенціалу агробізнесу. Фаховий науково-практичний журнал *«Причорноморські економічні студії»*. Випуск 36. 2018. С. 99-104.

66. Волощук Ю.О. Фактори формування та ефективного розвитку регіонального плодоовочевого підкомплексу. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2008. Вип. 16. С. 302-304.

67. Волощук Ю.О. Формування та відтворення матеріально-технічної бази аграрної сфери. *Міжнародний науковий журнал «Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка»*. Випуск 29. 2018. С. 135-146.

68. Волощук Ю.О. Формування та функціонування регіонального ринку плодоовочевої продукції. Економіка АПК. 2011 р. № 11. С. 40-45.

69. Волощук Ю.О. Чинники економічного зростання як основа стратегії розвитку. *Аграрна наука та освіта Поділля*: збірник наукових праць міжнар. наук.-практ. конф. Ч.2. (14-16 березня 2017 р., м. Кам'янець-Подільський). Тернопіль : Крок, 2017. 405 с. С. 121-124.

70. Волощук Ю.О., Волощук В.Р. Ієрархія рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємств. Формування

конкурентоспроможного АПК України в умовах транзитивної економіки : колективна монографія: Умань, 2017. 220 с. (С. 128-134).

71. Волощук Ю.О., Волощук В.Р. Стан та перспективи інноваційного розвитку підприємств. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. № 9, 2018. С.84-89. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7283..>

72. Волощук Ю.О., Волощук В.Р. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку агропромислових підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 7-8, 2018 (76). С.56-63.

73. Волощук Ю.О., Волощук В.Р., Кацан А.М. Ефективність інвестування розвитку агропромислових підприємств. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. № 4, 2018. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7282.>

74. Волощук Ю.О., Волощук К.Б. Нанотехнології та інновації в аграрній сфері. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2009. Вип. 17.Т. 3. С. 122-126.

75. Волощук Ю.О., Волощук К.Б. Сталий розвиток з позиції неоіндустріальної економіки. *Аграрна наука та освіта в умовах євроінтеграції* : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. Подільського державного аграрно-технічного університету, (Кам'янець-Подільський, 20-22 березня 2018 року). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. 8 С. 25-27.

76. Волощук Ю.О., Волощук К.Б., Волощук В.Р., Колісніченко І.О., Чернієнко О.О. Моніторинг і оцінка інноваційно-інвестиційної діяльності агропромислових підприємств. Зб. наук. праць Економічні науки. Серія Облік і фінанси. Вип..7[25] Ч1.Луцьк: 2010. С. 270-277.

77. Волощук Ю.О., Волощук К.Б., Волощук В.Р. Особливості формування інноваційно-інвестиційного потенціалу агропромислових підприємств. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2007. Вип. 15. С. 449-453.

78. Волощук Ю.О., Волощук К.Б., Волощук В.Р., Колісніченко І.О., Чернієнко О.О. Фінансове забезпечення стратегічних напрямків регіонального розвитку підприємств АПК. Фінансова система України. Збірник наукових праць. Вип.16 Острого: Вид-во Національний університет «Острозька академія»; 2011. С. 95-105.

79. Волощук Ю.О., Волощук К.Б., Волощук В.Р., Колісніченко І.О., Чернієнко О.О. Фінансове забезпечення стратегічних напрямків регіонального розвитку підприємств АПК. *Збірник наукових праць: Наукові записки. Серія «Економіка»*. Вип.. 16. Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2011. С. 129-139.

80. Волощук Ю.О., Заходим М.В. Стратегічна платформа стабілізації виробництва за видами економічної діяльності. *Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 28 березн. 2019 р. (ЛТЕУ, м. Львів). Тернопіль : Крок, 2019. 192 с. С. 14-17..

81. Волощук Ю.О., К.Б. Волощук, В.Р. Волощук, І.О. Колісніченко, О.О. Чернієнко. Моніторинг і оцінка інноваційно-інвестиційної діяльності агропромислових підприємств. Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. м. Луцьк, 2010. С.80-81.

82. Воробьев Е. М., Демченко Т. И. Неоиндустриализация как форма экономической модернизации. Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2013. № 1042, вип. 1. С. 76-80

83. Всесвітній економічний форум «Звіт про глобальну конкурентоспроможність 2017–2018 рр.». URL: <https://www.weforum.org/reports/the-globalcompetitiveness-report-2017-2018>

84. Герасименко В.В. Репозиціонування та життєвий цикл товару. URL: http://www.elitarium.ru/2011/10/27/repozicionirovanie_tovara.html

85. Гаврилко П., Колодійчук А., М. Лалакулич. Теоретичні засади та механізм формування стратегії інноваційного розвитку підприємств. *Світ фінансів*. № 1. 2012. 44-50.

86. Гаврилко П., Вдосконалення управління фінансовими ресурсами підприємства на сучасном у етапі розвитку економіки України. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечнікова*. Т. 21. 2016. Вип. 3. С. 131-134.

87. Галушка З.І., Комарницький І.Ф. Стратегічний менеджмент. Чернівці: Рута, 2006. 248 с.

88. Гвоздецька І.В. Науково-теоретичні основи дефініції економічний розвиток. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 2 (6). С. 38-44, с. 39

89. Геєць В. Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України. *Економіка України*. 2010. № 3. С. 4-20;

90. Геєць В. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення). В. Геєць, В. Юрчишин, О. Бородіна, І. Прокопа. *Економіка України*. 2011. № 12. С. 4–14

91. Геращенко В., Нежуга Д., Оксенюк В. Феномен кластеру : аномальні

бізнес-долини. Київ : Kmbs, 2016. 75 с.

92. Глобальний індекс креативності: The Global Creativity Index 2015: URL : <http://martinprosperity.org/content/the-global-creativity-index-2015/>

93. Гринько Т., Єфімова С.. Роль інноваційного потенціалу підприємств у забезпеченні їхньої інноваційної активності. «Економіка и

менеджмент – 2013: перспективы интеграции и инновационного развития». Коллективная монография. URL : <http://www.confcontact.com/node/519>

94. Гриньов А.В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2003. 305 с

95. Гриценко А. Методологічні основи модернізації України. *Економіка України*. 2011. № 2. С. 4-12.

96. Грицюк І.В. Фінансові ресурси модернізації економіки та відновлення економічного зростання. Економічний аналіз : зб. наук. пр. / редкол. : С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. Тернопіль : ВПЦ Тернопіль. Нац. екон. ун-ту “Економічна думка”, 2013. Т. 13. С. 157-162

97. Гунин В.Н. и др. Управление инновациями: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитие организации». Модуль 7. Москва : ИНФРА. М, 2000. 272 с.

98. Гуньо В.І. Роль мотивації у формуванні інтелектуального потенціалу підприємств (теоретичні аспекти в українській ситуації). Вісник Прикарпатського університету. Серія: Економіка. 2009. Вип. 7. С. 1-5.

99. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество. М., 1969. с. 453

100. Дейнеко Л. В., Шовкун І. А., Шелудько Е. І. та ін. Неоіндустріальна трансформація промислового потенціалу України : колективна монографія НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/277.pdf>

101. Дем'яненко М. Я., Іванина Ф.В. Стан державної фінансової підтримки сільського господарства. *Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку*. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2005. С. 233-235.

102. Державна служба статистики України. Офіційний сайт.
URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
103. Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2012-2016 роки: Постанова Кабінету Міністрів України, URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/294-2012-%D0%BF>;
104. Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017-2021 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1056.
URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249657691>;
105. Джадан І. М., Альтернативні стратегії промислово-технологічного розвитку України. Ефективна економіка № 11, 2017
106. Доклад о мировом развитии «Цифровые дивиденды». Группа Всемирного банка. 2016. URL : <http://documents.worldbank.org/>
107. Доповідь з питань креативної економіки. Розширення можливостей локального розвитку, 2013. Спец. видання ПРООН. (Creative economy report. widening local development pathways 2013 Special edition. UNDP). URL : http://ssc.undp.org/content/ssc/news/events/widening_local_development_pathways.html
108. Драйден Г., Вос Д. Революція в навчанні. пер. з англ. М. Олійник. Львів : Літопис, 2005. 542 с
109. Дроздов А. Б., Дроздова Н. В. О подходах к моделированию региональных экономических систем кластерного типа. *Моделирование и анализ информационных систем*. Ярославль, 2008. Т. 15. № 1. С. 51-62
110. Друкер П. Управление, нацеленное на результат. Москва : Технологическая школа бизнеса, 1992. 192 с.

111. Друкер П. Як забезпечити успіх у бізнесі: новаторство і підприємництво / [пер. з англ. В. С. Гуля]. К.: Україна, 1994. 319 с.
112. Дубик В. Я. Активізація участі України в новому технологічному укладі як шлях інноваційного прориву і нарощення прибутковості. URL :http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/%D0%86nnovastijna-ekonomika/IE-2%2851%29-2014/InnEco_2-51-2014_31-39.pdf
113. Економіка й організація інноваційної діяльності: навч. посіб. [І.І. Цигилик, С.О. Кропельницька, О.І. Мозіль, І.Г. Ткачук]. Київ : ЦНЛ, 2004. 128 с
114. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 2 / за ред. С.В. Мочерного. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 848 с.
115. Економічний енциклопедичний словник URL : <http://subject.com.ua/economic/slovnik/1533.html>
116. Економічний енциклопедичний словник. У 2 т. Т. 1 / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устинко, С. І. Юрій ; під ред. С. В. Мочерного. Львів : Світ, 2005. 616 с
117. Емельянов Е. Н., Поварницына С. Е. Жизненный цикл организационного развития. Организационное развитие. № 2. 1996. С. 23-28.
118. Енциклопедія інновацій. за ред. Р. Дяківа. Київ : 2012. 599 с.
119. Жамбю М.. Иерархический кластер-анализ и соответствия. М.: Финансы и статистика, 1988. 345 с
120. Забуранна Л. В., Попрозман Н. В. Соціально-економічні аспекти розвитку агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2015. № 3. С. 15–22.

121. Забуранна Л. В., Попрозман Н. В. Фактори впливу на процес формування стратегії економічного розвитку АПК. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 8. С. 111–118
122. Заїка Ю. А. Концептуальні підходи до управління економічною поведінкою торговельних підприємств. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць : у 2-х вип. ПДТУ. Мариуполь, 2012. Вип. 1, Т. 1. С. 223–228
123. Захарченко В.І., Корсікова Н.М., Меркулов М.М. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки : навч. посіб.К. : Центр навчальної літератури, 2012. 448 с.
124. Захарчук О. В., Герун М. І., Моголова М. М. та ін. Методичні рекомендації з обґрунтування нормативної потреби основних засобів на виробництво сільськогосподарської продукції. Київ : ННЦ "ІАЕ", 2016. 60 с
125. Звіт про глобальну конкурентоспроможність. URL : <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>
126. Зозульов А.В. Промисловий маркетинг: ринкова стратегія: Навч. посібн. К.: Центр навчальної літератури, 2010. 576 с
127. Зозульов О.В., Писаренко Н.Л. Ринкове позиціонування: з чого починається створення успішних брендів. К.: Знання-Прес, 2004. 199 с.
128. Инновационный менеджмент : многоуровневые концепции, стратегии и механизмы инновац. развития: Учеб. пособие; ред. В. М. Аньшин, А. А. Дагаев ; Академия народного хозяйства. 2.изд., перераб. и доп. Москва : Дело, 2006. 583 с

129. Іванишин В. В. Організаційно-економічні засади відтворення і ефективного використання технічного потенціалу аграрного виробництва: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. 350 с.
130. Іванишин В.В. Розвиток та функціонування ринку технічних засобів для сільського господарства в Україні. Економіка АПК. 2011. № 3. С. 78-82.
131. Іванишин В.В., Волощук Ю.О. Лізинг як механізм оновлення матеріально-технічної бази агропромислового комплексу. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. № 9-10, 2018 (77). С.56-63.
132. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи : навч. посібник для студ. Вузів. Суми : ВТД «Університетська книга», 2003. 278 с
133. Індекс регіонального людського розвитку (ІРЛР). URL : https://www.idss.org.ua/ukr_index/irlr_2014
134. Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI) URL : <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>
135. Інноваційна політика: Європейський досвід та рекомендації для України: [аналітичні матеріали] / ред. І. Єгоров [та ін.]. К. : Фенікс, 2011. Т. 1. 214 с
136. Інститут Свобод Бізнесу. URL : www.ibf.com.ua
137. Інтернет-тенденції 2019 року. Статистика та факти в США та в усьому світі. URL : <https://uk.vpnmentor.com/>
138. Інформація про стан і розвиток фінансових компаній та лізингодавців <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-finansovykh-kompanii-lizynhodavtsiv-ta-lombardiv-Ukrainy.html>

139. Калущкий І.Ф., Матковський П.Є., Модернізація аграрних підприємств. Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки». 2013. №1
140. Капленко Г. В. Формування економічної поведінки підприємств : автореф. дис. _ канд. екон. наук: 08.06.01; НАН України; Інститут регіональних досліджень. Л., 2005. 20 с.
141. Карапінський Б. А. Інноваційно-технологічний потенціал підприємств регіону: аналіз формування та фінансування. Регіональна економіка 2007. № 2. С. 77-86.
142. Карачина Н. П. Економічна поведінка машинобудівних підприємств: теорія, методологія, практика управління: монографія. Вінниця: Книга-Вега, 2010. 416 с
143. Карачина Н.П. Удосконалення процесу формування економічної поведінки підприємств. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління». Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2009. № 640. С. 285-290. URL : http://vlp.com.ua/files/41_4.pdf
144. Карпенко О. О. Імітаційне моделювання процесу функціонування інноваційно-індустріальних кластерних об'єднань. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 118 (частина II). 2014. С. 93-101
145. Касс М.Е. Формирование стратегии инновационного развития предприятия на основе управления нематериальными активами : монография. Н. Новгород : ННГАСУ, 2011. 159 с
146. Кибиткин А.И., Чечерина М.Н. Концептуальный подход к оценке инновационного развития предприятия. Вестник МГТУ. 2011. Том 14, № 2. С. 427–434

147. Київський обласний центр зайнятості. Це необхідно, щоб бути успішним у майбутньому! URL : <https://kir.dcz.gov.ua/publikaciya/se-neobhidno-shchob-buty-uspishnym-u-maybutnomu>
148. Классификация и кластер. Под ред. Дж. Вэн Райзина. М.: Мир, 1980. 390 с.
149. Кліщук Л. Аграрний бізнес у цифрову епоху – українські реалії. URL : <https://nachasi.com/2018/10/02/it-zemlerobstvo/>
150. Князь С., Холявка Л. Сутність поняття і характеристики інтелектуального потенціалу підприємства. URL : [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecan_2013_12\(3\)_41.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecan_2013_12(3)_41.pdf)
151. Коваленко О.В. Додана вартість у контексті національної продовольчої безпеки. *Економіка та держава*. 2015. №4. С. 98-102.
152. Ковальчук М. Направление прорыва. Технополис XXI, 19 (3). 2009. С. 4-7.
153. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика: наукове видання. Київ : Знання, 2004. 638 с.
154. Ковтун О.І. Конкурентоспроможність підприємства: стратегічний контекст. Львів: Коопосвіта, 2009. 276 с.
155. Ковтун О.І. Стратегічні альтернативи інноваційної поведінки для вітчизняних підприємств у контексті забезпечення їх конкурентоспроможності в умовах глобалізації та рецесії національної економіки. *Економіка та держава*. № 2. 2013. С.14-19.
156. Козак Л. В. Теоретико-методичні підходи формування стратегічного бачення та цілей позиціювання продукції аграрних підприємств. *Наукові записки Національного університету «Острозька*

академія», серія «Економіка». 2014. Вип. 25. С. 42-49 URL: <http://ecj.oa.edu.ua/articles/2014/n25/10.pdf>

157. Коліушко І., Бураковський І., Сушко О., Бистрицький Є., Захаров Є. та ін. Модернізація України: визначення пріоритетів реформ: Проект до обговорення. 2009. URL : parlament.org.ua/upload/docs/Modernization.pdf

158. Котлер Ф. Маркетинг. Менеджмент: анализ, планирование, внедрение, контроль. Ф. Котлер. СПб. : Питер, 1998. 896 с

159. Котлер Ф. Основы маркетинга. Перевод: В. Б. Бобров. М. : 1990. Центр гуманитарных технологий. 20.02.2012. URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/5091>

160. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: Навч. Посібник. Київ : КНЕУ, 2003. 504 с

161. Краус Н. М., Голобородько О. П., Краус К. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. Ефективна економіка. №1. 2016. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=8&w=%D0%9D.+%D0%9C.+%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%83%D1%81>

162. Круглова Н.Ю. Инновационный менеджмент: Учебное пособие. 2-е изд., доп. [б. м.] : РДЛ, 2001. 351 с

163. Кудінова А. В. Підприємницька поведінка: сутність та детермінанти її еволюції. Актуальні проблеми економіки. 2004. № 4. С. 104-111.

164. Кулик Р. О. Форми взаємодії великих та малих підприємств в кластерній структурі. *Економіка і регіон*. 2008. № 1 (16). С. 41-45

165. Лаврентьев В.А. Управление технологической модернизацией на основе многоуровневой оптимизации производства: Монография. Н. Новгород: ВГИПУ, 2010, - 327 с

166. Лазебник Л. Л. Фінансові та інтеграційні механізми модернізації національної економіки : монографія. К. : ННЦ «ІАЕ», 2009. 480 с.
167. Лігоненко Л. Оцінка інноваційності економіки України в міждержавних рейтингах. Вісник КНТЕУ. 2012. № 3. С. 5-22.
168. Лізингова галузь в Україні: тенденції та рекомендації для зростання. Звіт агентства США з міжнародного розвитку USAID. URL : <http://www.gazeta.com/content/UserFiles/Docs.../1b907d2a72b64ebc0bda4b2d27dfb4ad.doc>
169. Лозовик Ю. М. Стратегічна поведінка підприємства на олігополістичному ринку (на прикладі українських підприємств - виробників мінеральних добрив): автореф. дис. _ канд. екон. наук: 08.00.04 ДВНЗ «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». К., 2008. 20 с.
170. Лупенко Ю.О. Захарчук О.В., Могилова М.М. Наукове забезпечення техніко-технологічного оновлення аграрного виробництва в Україні. Економіка АПК . 2017. № 5. С. 5-12.
171. Лупенко Ю.О. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в аграрній сфері України. Економіка АПК . 2014. № 12. С. 5-11.
172. Лупенко Ю.О. Розвиток аграрного сектору економіки України: прогнози та перспективи. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка. 2015. № 2 (2). С. 30-34.
173. Лупенко Ю.О. Стратегія розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2025 року. [за ред. академіків НААН Я.М. Гадзала, М.І. Башценка, В.М. Жука, Ю.О. Лупенка]. К.: Аграр.наука, 2016. 216 с.

174. Лупенко Ю.О., Захарчук О.В. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства України. Економіка АПК. 2018. № 11. С. 9-18.

175. Людський розвиток в Україні : інноваційний вимір (колективна монографія). за ред. Е.М. Лібанової. К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. 316 с

176. Людський розвиток в Україні: трансформація рівня життя та регіональні диспропорції (колективна монографія) / відпов. за випуск Л. М. Черенько, О. В. Макарова, за ред. Е.М.Лібанової. У 2-х томах. Київ.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2012. 436 с.

177. Ляшенко В. І., Котов Є. В. Україна ХХІ: неоіндустріальна держава або «крах проекту»? : монографія; НАН України, Ін-т економіки пром-сті; Полтавський ун-т економіки і торгівлі. Київ, 2015. 196 с.

178. Малолітнева В. Європейська промисловість йде в цифру. А що Україна? URL : <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/11/23/7057762>

179. Мандель І. Д. Кластерный анализ. М.: Финансы и статистика, 1988. 176 с.

180. Мартиненко М.М., Ігнатська І. А. Стратегічний менеджмент. Київ : Каравела, 2006. 320 с.

181. Матеріально-технічне забезпечення сільського господарства України: посіб. за ред. Ю. О. Лупенка та О. В. Захарчука. Київ : ННЦ ІАЕ, 2015. 144 с;

182. Матюшенко І. Ю. Розробка і впровадження конвергентних технологій в Україні в умовах нової промислової революції: організація державної підтримки: монографія. Харків: ФОП Александрова К. М., 2016. 556 с.

183. Матюшенко І. Ю., Бунтов І. Ю. Перспективи конвергенції NBIC-технологій для створення технологічної платформи нової економіки. *Бізнесінформ*. № 2. 2012. С. 66-70;
184. Матюшенко І.Ю. Технологічна конкурентоспроможність України в умовах нової промислової революції і розвитку конвергентних технологій. URL : <http://oaji.net/articles/2016/728-1465390711.pdf>
185. Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 37–49
186. Методологія побудови карти Кохонена. URL : <https://basegroup.ru/deductor/function/algorithm/kohonen>
187. Минцберг Г., Куинн Дж.Б., Гошал С. Стратегический процесс / Пер. с англ. под ред. Ю. Каптуревского. СПб.: Питер, 2001. 688 с.
188. Миргородська А. П. Розкриття сутності поняття «підприємницький потенціал» та його роль в потенціалі підприємства. *Економіка и управление*. 2011. №5. С. 144-149.
189. Михайлов М. Г. Інноваційно-інвестиційний розвиток матеріально-технічної бази аграрних підприємств. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 312 с
190. Михайлов М. Г. Стратегічні напрями матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств. *Журнал «Агросвіт»*. URL : <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2544&i=1>
191. Мізюк Б. Стратегічне управління: Підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Львів: Магнолія плюс, 2006. 392 с.
192. Міністерство фінансів України. Валовий внутрішній продукт. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2018/>

193. Могилова М. М. Основні засоби сільськогосподарських підприємств : стан, оцінка, відтворення : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 404 с.
194. Мороз О.С. Формування системи показників для оцінювання інноваційного розвитку підприємства. *Економіка Крима*. 2012. № 3(40). С. 263-266
195. Мур Дж. Преодоление пропасти: маркетинг и продажа хайтек-продуктов массовому потребителю / Пер. с англ. М.: Вильямс, 2006. 368 с.
196. Найдюк В.С.. Сутність та передумови інноваційного розвитку підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, 2013, №3. URL : http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2013_3_251_263.pdf
197. Наливайко А. П. Теоретичні засади стратегії підприємства : автореф. дис. _ д-ра экон. наук: 08.06.01 / А. П. Наливайко ; КНЕУ. К., 2002. 32 с
198. Національна доповідь: Інноваційна Україна 2020: національна доповідь. за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. Київ, 2015. 347 с.
199. Національна модель неоіндустріального розвитку України: монографія. Вишневський В.П., Збаразська Л.О., Заніздра М.Ю., Чекіна В.Д. та ін.; за заг. ред. В.П. Вишневського / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2016. 518 с
200. Николук О. М. Управління конкурентоспроможністю сільськогосподарського підприємства : теоретико-методологічні основи : монографія. Житомир : ЖНАЕУ, 2016. 314 с.

201. Николук О. М., Зіновчук В. В. Методика прийняття рішень в управлінні конкурентоспроможністю сільськогосподарського підприємства. Вісн. ЖНАЕУ. 2016. № 2 (57), т. 2. С. 80–92
202. Нова парадигма освіти у глобальному світі. URL : http://dlse.multycourse.com.ua/ua/print_page/module/15
203. Новаторов Э.В. Особенности позиционирования и репозиционирования в сфере услуг». URL: <https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/9415963>
204. Новий курс: реформи в Україні. 2010 – 2015 : Нац. доп. За заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. К. : НВЦ НБУВ, 2010. 232 с
205. Обзорный доклад о модернизации в мире и Китае (2001-2010). Пер. с англ. под общей редакцией Н.И. Лапина. Предисл. Н.И. Лапин, Г.А. Тосунян. М.: Издательство «Весь Мир», 2011. 256 с.
206. Осаул А.О. Креативність як основа розвитку конкурентоспроможної національної економіки. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 4(16). С. 180-188
207. Осовська Г. В. Основи менеджменту: навч. посіб. Київ :Кондор, 2003. 315 с.
208. Пастухова В.В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність: Монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. 302 с.;
209. Пашута М.Т., Шкільнюк О.М. Інновації: понятійно-теормінологічний апарат, економічна сутність та шляхи стимулювання: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 118 с.
210. Перспективні форми організації господарської діяльності на селі: наукова доповідь. Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» [кол. авторів: Ю.О. Лупенко, О.Г. Шпикуляк, В. Я. Месель-Веселяк та ін.] - К.: ННЦ «ІАЕ», 2019. 114 с.

211. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми О.М. Алимов, О.І. Амоша та ін.; за заг. ред. В.І. Ляшенка; ІЕП НАН України, КПУ. Запоріжжя : КПУ, 2014. 798 с

212. Петрович Й. М. Модернізація промислових підприємств як передумова їх ефективного розвитку. Сучасні проблеми економіки і менеджменту : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. С. 249-250. URL :
http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16326/1/138_Petrovich_249_250_Modern_Problems.pdf

213. Пилипенко А. А., Литвиненко А. О. Організація управління розвитком матеріально-технічної бази підприємства: монографія. Харків: ФОП Здоровий Я. А., 2015. 236 с

214. Підкамінний І.М., Ціпуринда В.С. Системні фактори впливу на інноваційний розвиток підприємства. *Ефективна економіка*. 2011. № 3. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=480>

215. Підлісецький Г.М. Фінансовий лізинг як механізм державної підтримки технічного забезпечення сільського господарства. *Економіка АПК*. 2011. №4. С. 75-79

216. Підлісецький Г. М., Могилова М. М. Удосконалення переоцінки основних засобів аграрного сектору в системі їх відтворення. *Економіка АПК*. 2010. № 12. С. 41-47.

217. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців). URL :
<https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stand-i-rozvytok-financevykh-kompanii-lizynhodavtsiv-ta-lombardiv-Ukrainy.html>

218. Пілявоз Т.М. Інноваційний розвиток підприємства як важливий аспект розвитку економіки. *Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2012. № 4. С. 185-190
219. План заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/575-2015-%D1%80>
220. План модернізації України: від кризи до економічного зростання URL : http://modernization.fru.org.ua/images/documents/Ukraine_part.pdf
221. Погорелов Ю.С. Оцінювання та моделювання розвитку підприємства : монографія. Луганськ : Глобус, 2010. 512 с
222. Поляков С.Г., Степнов И.М. Модель инновационного развития предприятия. *Инновации*. 2003. № 2-3 (59-60). С. 36-38
223. Попрозман Н.В. Fundamentals of information support of agricultural entrepreneurship. *Економіка АПК*, 2016. № 9. С. 62-67. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_9_11
224. Попрозман Н.В. Методологічні засади формування стратегії розвитку агропромислового виробництва на основі системного аналізу. *Економіка АПК*, 2015. № 4. С. 35-40. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2015_4_7
225. Попрозман Н.В. Формування стратегії економічного розвитку агропромислового виробництва. Монограф. К.: ННЦ «ІАЕ», 2015. с. 300.
226. Портер М. Конкуренция. Москва : Вильямс, 2002. 496 с.
227. Портер М. Стратегія конкуренції. [пер. з англ.]. Київ : Основи, 1998. 390 с.
228. Прайд В., Феномен NBIC-конвергенции: Реальность и ожидания. *Философские науки*, № 1. 2008. С. 97-117

229. Презентація Концепція стратегії розвитку інтелектуального потенціалу України. Київ : НІСД. URL : www.niss.gov.ua/Table/3006006/ConceptSID.ppt
230. Примак Т.О. Стратегії позиціонування у теорії маркетингу. Маркетинг і менеджмент інновацій, 2012, № 1. URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua>
231. Примаков Е. Реиндустриализация или постиндустриализация? Прямые инвестиции. 2012. № 3. С. 80-89
232. Про Державне агентство з інвестицій та розвитку: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 травня 2010 р. № 356, URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/356-2010-%D0%BF>
233. Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій. Розпорядження Кабінету міністрів України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhnoyi-diyalnosti-yaki-nalezhat-do-kreativnih-industrij>
234. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік. Розпорядження Кабінету міністрів України № 275-р від 3 квітня 2017 р.. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80>
235. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України № 5460-VI від 16.10.2012. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3715-17;>
236. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: національна доповідь К. О. Ващенко, З. С. Варналій, В. Є. Воротін та ін. К.: Держкомпідприємство, 2008. С. 31-32.
237. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL : <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015;>

238. Про схвалення Експортної стратегії України на 2017-2021 роки. Розпорядження Кабінету міністрів України № 1017-р. від 27 грудня 2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80>

239. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Розпорядження КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi>

240. Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 504-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250167535>

241. Прушківська Е. В. Неоіндустріалізація як процес оновлення вторинного сектору економіки в період економічної нестабільності. Теоретичні і прикладні питання економіки: зб. наук. праць. 2013. Вип. 28. Т. 1. С. 191-197.

242. Публічний звіт про діяльність національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/ZVIT2017/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2_2017.pdf

243. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экномический словарь. URL : <http://economic-enc.net/word/strategija-yyekonomicheskaja-4985.html>

244. Расиел И. Фрига П. Инструменты McKinsey: Лучшая практика решения бизнес-проблем; пер. с англ. Ю.Е. Корнилович. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2007. 224 с.

245. Ринок фінансового лізингу: тенденції та проблеми. URL: <http://finpuls.com/ua/financial/reviews/news/Rinok-fnansovogo-lzingu-tendenc-ta-problemi.htm>
246. Рифкин Дж. Третья промышленная революция: Как горизонтальные взаимодействия меняют энергетику, экономику и мир в целом.; / пер. с англ. Москва : Альпина нон-фикшн, 2014. 410 с
247. Рогоза М.Є. Проблемы выбора управленческих решений социально-экономического развития экономики. Матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. «Економіка сьогодні: проблеми моделювання та управління» (Полтава, 14-16 листопада 2012 р.). Полтава: ПУЕТ, 2012. С.4-8
248. Рогоза М.Є. Системные подходы к формированию стратегических решений инновационного развития экономики. Европейський вектор економічного розвитку. 2013. №2(15). С 217-223
249. Романова О.А., Бухвалов Н.Ю. Формирование теоретической платформы как системной основы промышленной политики в условиях новой индустриализации. *Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз*. 2014. № 2(32) С. 53-66
250. Рубин Ю. Б. Теория и практика предпринимательской конкуренции. М. : МФПА, 2004. 572 с.
251. Рустамов Э. Принципы эволюционной модернизации переходных экономик . *Вопросы экономики*. 2009. № 7. С. 85-96.
252. Руус Й., Пайк С., Фернстрем Л. Интеллектуальный капитал: практика управления. пер. с англ. под ред. В. К. Дерманова. СПб. : Высшая школа менеджмента; издательский дом СПб ун-та, 2007
253. **Рыбалкина М.** Нанотехнологии для всех. Nanotechnology News Network, Москва, 2005. 444 с

254. Салун М. М. Фактори модернізації ресурсного потенціалу промислового підприємства. *Інноваційна економіка*. 2012. № 4 (30). С. 49–51
255. Санто Б. Инновация как средство экономического развития: Пер. с англ. / Под ред. Б. В. Сазонова. Москва : Прогресс, 1990. 296 с
256. Світовий економічний форум. URL : https://www.weforum.org/agenda/2016/06/these-are-the-key-skills-that-job-candidates-lack?utm_content=buffer55a45&utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=buffer; <https://www.weforum.org/agenda/2016/03/21st-century-skills-future-jobs-students/>;
257. Сідун В. А. Економіка підприємства : навч. посіб. / В. А. Сідун, Ю. В. Пономарьова. 2-ге вид., перероб. та доп. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 356 с
258. Сімонова В.С. Еволюція категорій («стратегія» та «стратегічне управління»). *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 5. С. 117-120.
259. Соколова Г. Н. Экономическая социология : курс лекций. - 3-е стер. изд. Мн. : Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 2005. 188 с.
260. Соціальні індикатори рівня життя населення : стат. збірник. Відповідальний за випуск О. О. Кармазіна. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 198 с.
261. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України : стат. збірник. Відповідальний за випуск О. О. Кармазіна. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 190 с.
262. Стадник В.В., Йохна М.А. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 464 с

263. Старостіна А. О., Длігач А. О, Кравченко В. А. Промисловий маркетинг: Теорія, світовий досвід, українська практика : Підручник. за ред. А. О. Старостіної. К. : Знання, 2005. 764 с
264. Стельмахук А.М. Проблема інформатизації та комп'ютеризації освітньої галузі. Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки». 2017. № 56. С. 26-30.
265. Стельмахук А.М. Проектування інноваційного аграрного технопарку як основи сталого розвитку сільського господарства. Інноваційна економіка. 2014. № 2. С. 215-225.
266. Стельмахук А.М., Гангал Л.С. Особливості функціонування українського агробізнесу в умовах глобалізації та інтернаціоналізації світової економіки. Інноваційна економіка. 2013. № 8. С. 5-11.
267. Стельмахук А.М., Стельмахук Ю.А. Розвиток мережових економічних систем як сервісний захід зростання масштабів ефективності виробництва. Інноваційна економіка. 2016. № 3-4. С. 222-229.
268. Стратегічні пріоритети неоіндустріальної модернізації економіки аграрно-промислового регіону. URL :[http://www.evd-journal.org/download/2016/2\(44\)/pdf/12-Kotov.pdf](http://www.evd-journal.org/download/2016/2(44)/pdf/12-Kotov.pdf)
269. Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України до 2026 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80>
270. Стратегія підприємства у постіндустріальній економіці : Монографія ; за заг. ред. А. П. Наливайка, О. М. Гребешкової. Київ : КНЕУ, 2017. 418 с.

271. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року (проект). Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL : <http://minagro.gov.ua/node/7644>

272. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року. URL:
http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SD%20Project_Ukraine_version%203-2-1.pdf

273. Сучасні вимірники рівня розвитку структурних та інституціональних характеристик національної та глобальної економік : [навч.-метод. посіб.]. уклад. В. В. Козюк, О. В. Длугопольський, Ю. І. Гайда та ін. ; за ред. В. В. Козюка. [2-ге вид., випр. і доп.]. Тернопіль : Вектор, 2015. 248 с.

274. Сучасний стан економічної сфери в Україні. URL:
<https://uamodna.com/articles/suchasnyy-stan-ekonomichnoyi-sfery-v-ukrayini/>

275. Тарнавська Н.П., Голоднюк О. Стратегічний моніторинг маркетингових інновацій в моделі інноваційного розвитку підприємства. Бізнес Інформ, 2016. № 9. С. 257-267. URL :
http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_9_42

276. Тарнавська Н.П., Пода А. Трансформація концептів інноваційного розвитку економіки України. Журнал європейської економіки. Том 15 (№ 3). Вересень 2016. С. 266-283. URL :
<http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/20546/9D..pdf>

277. Тарнавська Н.П., Сивак Р.Б. Організаційні та інфраструктурні передумови створення міжнародного логістичного центру. Бізнес Інформ, 2013. № 11. С. 29-35.

278. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями. Москва : Экономика, 1989. 281 с.

279. Темпорал П. Эффективный бренд-менеджмент. П. Темпорал; пер. с англ.. СПб. : Нева, 2003. 320 с
280. Траут Дж., С. Ривкин. Новое позиционирование. Санкт-Петербург : Издательство «Питер», 2000. 192 с.
281. У трьох регіонах України розпочнуться пілотні проекти смарт-спеціалізації промисловості. URL : <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a43dbee5-485a-416f-9422->
282. Удачина К. О., Бандоріна Л. М. Визначення стадії розвитку суб'єкта господарювання на основі теорії нечітких множин. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. Том 2(238). Хмельницький: ХНУ, 2016. № 4. С. 235-238
283. Україна 2030. Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів. Кальварія, 2017. 164 с.
284. Украине необходимо разработать комплексную и долгосрочную стратегию развития сельского хозяйства – эксперты URL : <http://www.proagro.com.ua/art/17920.html/>
285. Україна за рівнем економічної свободи 2018. URL : [http://edclub.com.ua/analitika/ukrayina-za-rivnem-ekonomichnoyi-svobody-](http://edclub.com.ua/analitika/ukrayina-za-rivnem-ekonomichnoyi-svobody-2018.)
286. Українське об'єднання лізингодавців. Офіційний веб-сайт. URL : <http://uul.com.ua/2018/pidsumky-iii-kvartalu-kompanij-uchasnykiv-asotsiatsiyi/>
287. Уолкер Ш. Биотехнология без тайн / Ш. Уолкер. Москва : Эксмо, 2008. 336 с., с.255
288. Управление развитием предприятия : [монография]. Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудик. Харьков : ИНЖЭК, 2003. 184 с.

289. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент. 4-е изд. Спб. : Питер, 2003. 400 с
290. Федерація роботодавців України. URL : <http://fru.ua/ua/events/fru-events/federatsiia-zaklykala-kerivnytstvo-derzhavy-do-iaknaishvydshoi-realizatsii-prohramy-pryskorenoho-ekonomichnoho-rozvytku-vid-ukrainskykh-robotodavtsiv-1>
291. Федулова І.В. Економічна сутність інноваційного розвитку підприємств. URL : <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/148809/72-74.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
292. Федулова Л. І. Україна в міжнародних рейтингових оцінках: чинник інноваційно-технологічного розвитку. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 5. С. 39-53.
293. Федулова Л.І. Технологічна модернізація промисловості України. К.: Ін-т екон. та прогнозув., 2008. 472 с.
294. Федулова Л.І., Фомова О. А. Теорія та практика формування інноваційної стратегії корпоративних структур : монографія. Хмельницький : [ХНУ], 2009. 239 с
295. Філіппова С. В., Ковтуненко К. В. Інтелектуальний потенціал як головний чинник формування інтелектуального капіталу. URL : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/23568/1/33-227-232.pdf>
296. Формування ринків матеріальних ресурсів АПК / за ред. Г.М. Підлісецького. Київ.: ІАЕ УААН, 2001. 428 с.
297. Хайдуков Д. С. Применение кластерного анализа в государственном управлении. Философия математики: актуальные проблемы. М.: МАКС Пресс, 2009. 287 с.
298. Цифрова адженда України – 2020 («Цифровий порядок денний – 2020»). Концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери,

ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року. HITECH office. – грудень 2016. 90 с. URL : <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>

299. Чандлер А. Стратегия и структура: Пер. с англ. Москва : Мир, 1988. 464 с

300. Черненко О.В., Тарасенко О.М. Процес вибору атрибутів позиціонування товару. Маркетинг в Україні. К. :, 2015

301. Швидкісний інтернет та зростання ВВП: у Кабміні розповіли про майбутній «цифровий стрибок» України. URL : <https://www.depo.ua/ukr/money/shvidkisniy-internet-tazrostannya-vvp-u-kabmini-rozpovili-pro-maybutniy-cifroviy-stribok-ukrayini-20180130717803>

302. Шершньова З.Є. Стратегічне управління. К.: КНЕУ, 2004. 699 с.

303. Шибасєва Н. В. Особливості економічної поведінки суб'єктів господарювання в умовах ринкової трансформації економіки : автореф. дис. _ канд. екон. наук: 08.01.01; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Х., 2002. 16 с

304. Штанков М. Концептуальне розуміння інформаційного суспільства на сучасному етапі його існування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2013. № 750 : Філософські науки. С. 35-40.

305. Экономическая энциклопедия / науч. ред. совет изд-ва «Экономика» ; ин-т экономики РАН ; гл. ред. Л. И. Абалкин. М. : ОАО «Издательство «Экономика», 1999. 1055 с

306. Яворська Т. І. Методологія вдосконалення управління бізнес-процесами в сільськогосподарському підприємстві. Мелітополь: Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс». 2018. № 2(37). С. 154-162.

307. Яворська Т. І. Ефективність виробництва продукції скотарства у сільськогосподарських підприємствах регіону. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Харків, 2015. № 3, С. 33–45.
308. Яворська Т. І., Загнітко Л. А. Вплив витрат і ціни реалізації на ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах регіону. 2015. № 6. С. 53-59.
309. Янсен Ф. Эпоха инноваций : пер. с англ. Москва : Инфра-М. 2002. 308 с.
310. Adrian J. Slywotzky, David J. Morrison, Bob Andelman. The Profit Zone: How Strategic Business Design Will Lead You to Tomorrow's Profits. 2002
311. Agro-food, tourism and creative industries. URL : <https://www.unido.org/sites/default/files/files/2018-03/2017-10-18%20EXECUTIVE%20SUMMARY%20EN%20WEB.PDF>
312. Alslev Christensen T., G.zu Kocker, T. Ammer-Gamp, M. Homsen, K. Lesen Cluster and Network Policy Programmes in Europe. URL : http://files.conferencemanager.dk/medialibrary/f13db635-416d-4cbc-a465-8f2ff8796c6/images/Cluster_policy_programmes_in_Northern_Europe_Article_2_.pdf
313. Apter D. E. Political Systems and Developmental Change Comparative Politics / A Reader. Ed. by H. Eckstein, D. E. Apter Glencoe, Illinois : Free Press, 1963. – P. 157
314. Apter D. E. The Politics of Modernization. Chicago : University of Chicago Press, 1965
315. Becker G (1993) The economic way of looking at behavior. J Polit Econ 101(3) : pp.385–409

316. Becker GaryS. Crime and Punishment: An Economic Approach. URL : <http://www.nber.org/chapters/c3625.pdf>
317. Benchmarking Competitiveness in the Fourth Industrial Revolution: Introducing the Global Competitiveness Index 4.0. URL : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/chapter-3-benchmarking-competitiveness-in-the-fourth-industrial-revolution-introducing-the-global-competitiveness-index-4-0/#view/fn-2-3>
318. Berger P. L. The Homeless Mind: Modernization and Consciousness. P. L. Berger [et al.]. New York : Random House, 1973. P. 9
319. Bradley P., Fayyad U., Reina C. Scaling Clustering Algorithms to Large Databases . Proc. 4th Int'l Conf. Knowledge Discovery and Data Mining, AAAI Press, Menlo Park, Calif., 1998. 180 p
320. Cairncross, A. (1982) What is deindustrialisation?, in: F. Blackaby (Ed.) Deindustrialisation, pp. 5-17. London: Heinemann
321. Christopher Freeman. The economics of industrial innovation. London: Campus Verlag, 1982. 448 p.
322. Coleman J. Foundations of Social Theory. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1990
323. Convergence of Knowledge, Technology and Society: Beyond Convergence of Nano-Bio-Info-Cognitive Technologies. Retrospective and outlook report. Summary of the 2011-2012 International CKTS Study/ M. C. Roco, W. S. Bainbridge, B. Tonn, G. Whitesides. – NSF/WTEC Science Policy Reports, 2013. 36 p. URL : http://www.ntumems.net/About%20us/news/20150121/CTKS_Brochure.pdf
324. Creative Economy Statistics. URL : <https://unctad.org/en/Pages/DITC/CreativeEconomy/Statistics-on-world-trade-in-creative-products.aspx>

325. Data of subdivision UN Statistics. National accounts main aggregates database. (2017). URL : <http://unstats.un.org/unsd/snaama/selbasicFast.asp>
326. Del Carpio, Ximena, Olga Kupets, Noël Muller, and Anna Olefir. 2017. Skills for a Modern Ukraine. Overview booklet. World Bank, Washington, DC. License: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO
327. Draft Annual Work Programme 2013 for the ARTEMIS Programs / Advanced «Research and Technology for Embedded Intelligence and Systems (ARTEMIS)» of European Technology Platform for Embedded Computing Systems. London, 2013. January 16. URL : <http://www.artemis-ia.eu/call2013>
328. Drucker P. The Future of Industrial Man: A Conservative Approach. New York: John Day, 1942; Drucker P. Concept of the Corporation. New York: John Day, 1946;
329. Drucker P. The New Society The Anatomy of the Industrial Order. New York: Harper & brothers, 1946
330. Edvinsson L. Some perspectives on intangibles and intellectual capital 2000. Journal of Intellectual Capital. 2000. Vol. 1. № 1. P. 12-16.
331. Eisenstadt S. N. Modernization: Protest and Change. – Englewood Cliffs NJ : Prentice-Hall, 1966. 166 p
332. Ellul J. The Technological Society. New York, 1965
333. European Commission - Press release : How digital is your country? Europe improves but still needs to close digital gap URL : http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-347_en.htm
334. European Innovation Scoreboard 2017. URL : <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/24829>
335. Fally T. On the Fragmentation of Production in the US / T. Fally. University of Colorado- Boulder: Mimeo, 2011. 49 p.

336. Florida R. The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life. Basic Books, 2002. ISBN 0465024777

337. GDP Doesn't Work In A Digital Economy. 'Digital spillover' is a method calculating the economic value of technology outcomes URL : <https://blogs.wsj.com/cio/2017/11/03/gdp-doesnt-work-in-a-digital-economy/>

338. GDP per capita (current US\$) URL : https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=UA&most_recent_year_desc=false

339. Gereffi G. Global Value Analysis: A Primer / G. Gereffi, K. Fernandez-Stark. – Durham: Center on Globalization, Governance & Competitiveness, Duke University, 2011. 40p.

340. Gig economy. TechTarget network. URL : <http://whatis.techtarget.com/definition/gig-economy>

341. Global Entrepreneurship Monitoring 2008 Executive Report. N. Bosma, Z. J. Acs, E. Autio, A. Coduras, J. Levie. URL : <http://www.gemconsortium.org>.

342. Global Entrepreneurship Monitor. URL : www.gemconsortium.org

343. Global Entrepreneurship Network. URL : <https://www.genglobal.org/about-gen>

344. Global innovation index (2017). URL : http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf

345. Global innovation index (2018). URL : https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf ;

346. Global Innovation Index. URL : <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>

347. Global Talent Competitiveness Index. URL :
<https://ipri2017.herokuapp.com/CountryResults>. <https://www.insead.edu/global-indices/gtci>
348. Global Talent Competitiveness Index. URL :
<https://www.insead.edu/global-indices/gtci>
349. Hans-Peter Kriegel, Peer Kröger, Jörg Sander, Arthur Zimek. Density-based clustering. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Data Mining and Knowledge Discovery*. 2011. T. 1, op. 3. C. 231–240
350. Human Development Index (HDI). URL :
<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>
351. Human Development Indices and Indicators: URL :
<http://hdr.undp.org/en/2018-update>
352. Human Development Reports. URL :
<http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/UKR>
353. Inclusive and Sustainable Industrial Development”, URL:
https://www.unido.org/fileadmin/user_media_upgrade/Resources/Publications/EBOOK_IDR2016_FULLREPORT.p
354. Independent work: Choice, necessity, and the gig economy. The McKinsey Global Institute forum. URL: <http://www.mckinsey.com/global-themes/employment-and-growth/independent-work-choice-necessity-and-the-gig-economy>
355. Inglehart, R. Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies. Princeton; Princeton University Press, 1997
356. Innovation Union Scoreboard - 2011, European Commission. URL : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2011_en.pdf
357. International Property Rights Index. URL :
<https://www.internationalpropertyrightsindex.org/countries>

358. Intuit 2020 Report: Twenty trends that will shape the next decade. URL : http://http-download.intuit.com/http.intuit/CMO/intuit/futureofsmallbusiness/intuit_2020_report.pdf
359. ISO / TK 229 Nanotechnologies. URL : <https://www.iso.org/ru/committee/381983.html>
360. Ivanyshyn V., Khorunzhak N., Brukhanskyi R. Logic-statistical information models in control function of accounting. Independent Journal of Management & Production. Vol. 10, № Extra 7, 2019. 846-871.
361. Ivanyshyn, V. Financial leasing in the system of technical support of agrarian sector of agro industrial complex. Innovative economy. 2012. pp. 36-40.
362. Ivanyshyn, V., Bilyk, T., & Kucher, O. (2018). Marketing strategy formation for the development of organic production in the ukraine. Proceedings of the 2018 International Scientific Conference Economic Sciences for Agribusiness and Rural Economy. No 1, Warsaw, 7–8 June 2018, pp. 34–39 URL : <https://js.wne.sggw.pl/index.php/esar/article/view/879>
363. Ivanyshyn, V., Misiuk, M., Zakhodym, M., Hutsol, T. Methodological aspects of the research formation and regional market development of animal production. Scientific achievements in enviromental and life science. Scientific Monograp. Traicon SC, 2018. URL : <http://188.190.33.56:7980/jspui/handle/123456789/2462>
364. John A. Hartigan. Clustering algorithms. John Wiley & Sons, 1975
365. Karachina N.P. Principles of the microeconomic efficiency analysis from the positions of the category «behavior of enterprises». Materialy Tym 5(10) 2008. Economiczne nauki, Pravo, Pedagogiczne nauki, Filologiczne

nauki, Nauki biologicznychne, Medycyna, Techniczne nauki: Przemysl. Nauka i studia. - P. 25-30

366. Key figures on Europe – Statistics illustrated. URL : <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/9309359/KS-EI-18-001-EN-N.pdf/0b8d8b94-541d-4d0c-b6a4-31a1f9939a75>

367. Manufacturing, value added (% of GDP) URL : <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS>

368. Methodology and Computation of the Global Competitiveness Index 2017–2018. URL : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/04Backmatter/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018AppendixA.pdf>

369. Mihaly, Heder (September 2017). "From NASA to EU: the evolution of the TRL scale in Public Sector Innovation" (PDF). *The Innovation Journal*. 22: 1–23

370. Miles, R. E., Snow, C. C. Fit, Failure and the Hall of Fame. *California Management Review*, 1984, 24, pp. 10-28; repinted in D. S. Pugh (ed.), *Organizational Theory*, Penguin, 1990

371. Miles, R. E., Snow, C. C. *Organization Strategy Structure and Process*, McGraw Hill, 1978.

372. Morbey G. K. R&D Expenditures and Profit Growth. *Research-Technology Management*, 1989. Vol. 32, № 3, May-June. P. 20-23.

373. New York State Department of Energy Research and Development (NYSEDRA). trl calculator site: URL : <https://www.nyserda.ny.gov/>

374. Nykolyuk O. The multidimensional methods of assessing the competitiveness of farm enterprises. *Економіка АПК*. 2016. № 3. С. 51–56.

375. OECD Global Value Chains Indicators. 2017. Retrieved from <http://stats.oecd.org/Index.aspx?Queryid=53257#>.

376. Organisation for Economic Co-operation and Development (2013), *Interconnected Economies: Benefiting from Global Value*

Chains. URL : http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/interconnected-economies_9789264189560-en

377. Peter Marsh. *The New Industrial Revolution: Consumers, Globalization and the End of Mass Production*. Yale University Press. 2012. 320 p.

378. Petty R., Guthrie J. Intellectual Capital Literature Review. Measurement, reporting and management. *Journal of Intellectual Capital*. 2000. Vol. 1. № 2. P. 155–176

379. Poprozman N., Wasilewski M., Zaburanna L., Orlykowskyi M. Methodological aspects of creating the system of indicators of crisis prevention as the foundation for stabilization of agricultural production based on Ukrainian experience. *Economics and Organization of Agri-Food Sector (Scientific Journal of Warsaw University of Life Sciences-SGGW)*. 2016. Vol. 4. pp. 23-35.

380. Reimagining Life Skills and Citizenship Education in the Middle East and North Africa. A Four-Dimensional and Systems Approach to 21st Century Skills. Conceptual and Programmatic Framework. Executive summary. United Nations Children's Fund. URL : www.lsce-mena.org

381. Research Group for China Modernization Strategies. *China Modernization Report 2010: World Modernization 1700-2100*. Beijing: Peking University Press, 2010.

382. Roco M.C. Nanotechnology: convergence with modern biology and medicine. *Curr. Opin. Biotechnol.*, 14 (3): 2003. P. 337-346;

383. Roco M.C., Bainbridge W.S. (Eds.) *Converging Technologies for Improving Human Performance: Nanotechnology, Biotechnology, Information Technology and the Cognitive Science*. National Science Foundation. Arlington, VA. 2002

384. Roco M.C., Bainbridge W.S. (Eds.) *Managing Nano-Bio-Info-Cogno Innovations: Converging technologies in society*, Springer, Berlin. 2006.

385. Roco M.C., Bainbridge W.S. Converging technologies for improving human performance: integrating from the nanoscale. *J. Nanopart. Res.* 4(4): 2002. p. 281–295.
386. Rogers E. M. *Diffusion of innovations* (4-th ed.). New York: The Free Press, 1995.
387. Rogers E.M., Shoemaker F.F. *Communication of Innovations. A cross-cultural approach*. 2nd ed. New York, Free Press, 1971.
388. Rostow W.W., *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto* (Cambridge: Cambridge University Press, 1960
389. Sadin, Stanley R.; Povinelli, Frederick P.; Rosen, Robert (October 1, 1988). «The NASA technology push towards future space mission systems», presented at the IAF, International Astronautical Congress, 39th, Bangalore, India, Oct. 8-15, 1988/
390. Schummer J. (2008) From nano-convergence to NBIC-convergence: «The best way to predict the future is to create it». In: S. Maasen, M. Kaiser, M. Kurath, C. Rehmann-Sutter (eds.) *Deliberating Future Technologies: Identity, Ethics, and Governance of Nanotechnology*. Springer. 2008
391. Scott, N. R. 2005. Nanotechnology and animal health. *Rev. sci. tech. Off. int. Epiz.* 24 (1): 425-432;
392. Shi, Y. H., Z. R. Xu, J. L. Feng, and C. Z. Wang. 2006. Efficacy of modified montmorillonite nanocomposite to reduce the toxicity of aflatoxin in broiler chicks. *Animal Feed Science and Technology* 129: 138–148
393. Smalley R. *Nanotechnology: the wet/dry frontier*. Small Wonders Workshop. Washington DC. 2002
394. SME Policy Index (2012, 2016), <https://www.oecd.org/countries/ukraine/sme-policy-index-eastern-partner-countries-2016-9789264246249-en.htm>
395. Statnano – інформація та статистика в галузі нано, технологій та промисловості. URL :<https://statnano.com/>

396. Swierstra T., Boenink M., Walhout B., van Est R. (2009) Converging technologies, shifting boundaries. *Nanoethics*, 3(3): 2009. p. 213–216
397. Tachau F. *The Developing Nations: What Path to Modernization?* New York : Dodd, Mead, 1972. P. 9 ; Cit. in : Luke T.W. *Social Theory and Modernity*. P. 233–234
398. *The Changing Landscape of Disruptive Technologies* 2018. URL : <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pl/pdf/2018/06/pl-The-Changing-Landscape-of-Disruptive-Technologies-2018.pdf>
399. *The Concept of a ‘Digital Economy’* URL : <http://odec.org.uk/theconcept-of-a-digital-economy>
400. *The Digital Economy and Society Index (DESI) 2017*. URL : <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>.
401. *The Food and Agriculture Organization (FAO) FAO-WHO* 2009. URL : <http://www.fao.org/about/en/>
402. *The Global Competitiveness Report 2015-2016*. URL : <http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/GlobalCompetitivenessReport2015-2016.pdf>;
403. *The Global Competitiveness Report 2016-2017*. URL : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017FINAL.pdf>;
404. *The Global Competitiveness Report 2017-2018*. URL : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017-2018.pdf>;
405. *The Growth Game-Changer: How the Industrial Internet of Things can drive progress and prosperity*. URL : https://www.accenture.com/_acnmedia/accenture/conversion-assets/dotcom/documents/global/pdf/dualpub_18/accenture-industrial-internet-things-growth-game-changer.pdf

406. The International Monetary Fund URL :
https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/UKR

407. The Third Revolution: The Convergence of the Life Sciences, Physical Sciences and Engineering / MIT, 2011. January. 40 p. URL :
<http://dc.mit.edu/sites/dc.mit.edu/files/MIT%20White%20Paper%20on%20Convergence.pdf>

408. tsn.ua. Ukraina perekhodyt na tsyfrovu ekonomiku ta suspilstvo. Shcho tse oznachaie? [Ukraine moves on to the digital economy and society. What does it mean?]. Retrieved from: <https://tsn.ua/groshi/ukrayina-perehodit-na-cifrovu-ekonomikuta-suspilstvo-scho-ce-oznachaye-1087940.html>

409. Voloshchuk K., Voloshchuk. Y, Voloshchuk., V. Innovative development of Ukraine. Proceedings of the 2018 International Scientific Conference '*Economic Sciences for Agribusiness and Rural Economy*' No 1.p. 62-68.

410. WB Doing Business 2018. URL :
<http://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2018>

411. WIPO. Global Innovation Index 2018. Energizing the World with Innovation. Cornell University, INSEAD, WIPO. Retrieved from: URL :
http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf

412. WIPO. The Global Innovation Index 2017. Innovation Feeding the World. Cornell University, INSEAD, WIPO. Retrieved from: URL :
http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf ;

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Порівняння визначення поняття «інноваційний розвиток підприємства»

Автори	Інноваційний розвиток підприємства:
Кібіткін А., Чечуріна М. [146]	– розгортання інноваційного процесу впровадження нововведень технічного, технологічного характеру.
Ілляшенко С. [132]	– процес господарювання, що спирається на безупинному пошуку і використанні нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємств у мінливих умовах зовнішнього середовища у рамках обраної місії та прийнятої мотивації діяльності і пов'язаний з модифікацією існуючих і формуванням нових ринків збуту
Касс М. [145]	– складний та довготривалий процес інноваційних перетворень на підприємстві, що включає набір цілей, заходів, які плануються, систему мотивації та способи фінансування; – закономірно та послідовно здійснюваний процес конкретних заходів щодо проведення наукових досліджень і розробок, створення новинок та освоєння їх у виробництві з метою отримання нової або покращеної продукції, нової або удосконаленої технології виробництва
Поляков С., Степнов І. [222]	– розвиток підприємства, де джерелом розвитку виступають інновації
Федулова І. [291],	– це соціально-економічний процес, метою якого є формування інноваційної системи, спроможної до збільшення інноваційного потенціалу і його організації шляхом організації високотехнологічних виробництв та надання наукомістких послуг, започаткованих на використанні інтелектуальної праці й продуктів, що створюють високу додану вартість.
Погорелов Ю. [221]	– розвиток підприємства на підставі відомих впроваджуваних інновацій
Підкамінний І., Ціпурида В. [214]	– шлях, який базується на поглибленні поєднання цілей підприємства, його підсистем, цілей кожної особистості, яка працює в колективі, вдосконаленні її діяльності, вдосконаленні бізнес-процесів для досягнення загальних стратегічних цілей
Адаменко О. [1]	– діяльність підприємства, що спирається на постійний пошук нових методів та засобів задоволення споживачьких потреб та підвищення ефективності господарювання; – розвиток, що передбачає розширення меж інноваційної діяльності та впровадження інновацій в усі сфери діяльності підприємства
Пілявоз Т. [218]	– процес цілеспрямованого, послідовного руху підприємства до збалансованого інноваційного стану під впливом синергетичної дії зовнішніх та внутрішніх факторів, що визначають стійкість організаційно-функціональної системи підприємства в умовах ринкової економіки, який характеризується результатом якості, досягнутим залежно від інтенсивності
Мороз О. [194]	– процес пошуку та створення нової продукції та процесів на основі використання сукупності всіх наявних засобів та можливостей, що веде до якісних змін: підвищення конкурентоспроможності, збільшення стійкості в мінливих зовнішніх умовах, формування нових ринків збуту.

Найдюк В.С. [196]	- тип розвитку, який залежить від інноваційного потенціалу підприємства та джерелом якого є інновації, що створюють якісно нові можливості для подальшої діяльності підприємства на ринку шляхом реалізації умінь знаходити нові рішення, ідеї та в результаті винаходи.
Стадник В. В., Йохна М. А. [262]	усіх аспектів діяльності господарської системи, періодичному перегрупуванні сил, обумовленому логікою НТП, цілями і завданнями розвитку системи, можливістю використання певних ресурсних чинників для створення інноваційних товарів і формування конкурентних переваг
Краснокутська Н. В. [160] [113]	розвиток науки, техніки, досвіду, знань. Це процес, під час якого наукова ідея доводиться до практичного використання
Волобуєв Г. [32]	– розробка і освоєння продуктових і технологічних інновацій, а також цілеспрямований пошук і розвиток специфічних компетенцій на основі формування сприйнятливості підприємства до інноваційних змін за рахунок реалізації різних видів інновацій.

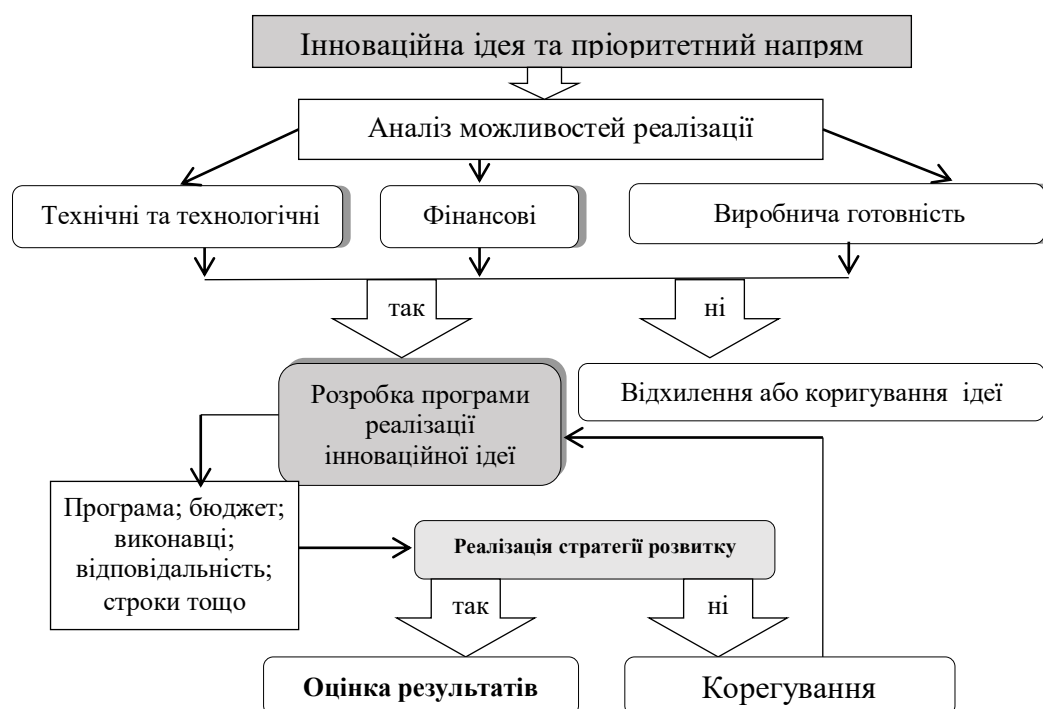

Рис. А.1. Алгоритм формування та реалізації стратегії інноваційного розвитку

Таблиця А.2

**Характеристики підприємств за типом стратегічної конкурентної
інноваційної поведінки**

Параметри	Характеристики підприємств та поведінкових типів			
Тип конкурентної поведінки	віоленти	патієнти	експлеренти	коммутанти
Тип компанії (класифікація Фрізевінкеля)	«горді леви», «могутні слони», «неповороткі бегемоти»	«хитрі лисиці»	«перші ластівки»	«сірі миші»
Інноваційні підприємства	розвідники	аналітики	захисники	лінивці
Рівень конкуренції	Високий	Низький	Середній	Середній
Новизна галузі	Нові, зрілі	Зрілі	Нові	Нові, зрілі
Які потреби обслуговує	Масові, стандартні	Масові, але нестандартні	Інноваційні	Локальні
Профіль виробництва	Масове	Спеціалізоване	Експериментальне	Універсальне дрібне
Розмір компанії	Великі	Великі, середні і малі	Середні і малі	Малі та мікро-
Стійкість	Висока	Висока	Низька	Низька
Витрати на НДДКР	Високі	Середні	Високі	Відсутні
Фактори сили в конкурентній боротьбі, переваги	Висока продуктивність	Пристосованість до особливого ринку	Випередження в нововведеннях	Гнучкість
Динамізм розвитку	Високий	Середній	Високий	Низький
Витрати	Низькі	Середні	Низькі	Низькі
Якість продукції	Висока і середня	Висока	Середня	Середня
Асортимент	Середній	Вузкий	Немає	Вузкий
Тип НДДКР	Поліпшення	Пристосованість	Проривний	Немає
Збутова мережа	Власна або контрольована	Власна або контрольована	Відсутня	Відсутня
Реклама	Масова	Спеціалізована	Відсутня	Відсутня

Таблиця А.3

**Морфологічна матриця ідентифікації підприємств за типом
стратегічної конкурентної інноваційної поведінки**

Параметри	Значення параметрів			
Рівень конкуренції	а) високий	б) середній	в) низький	
Новизна галузі	а) нові галузі		б) зрілі галузі	
Які потреби обслуговує	а) масові і стандартні	б) масові, особливі	в) інноваційні	г) локальні, групові
Профіль виробництва	а) масове	б) спеціалізоване	в) експериментальне	г) універсальне дрібне
Розмір компанії	а) велика	б) середня	в) малі та мікропідприємства	
Стійкість компанії	а) висока		б) низька	
Витрати на НДДКР	а) великі	в) середні	в) низькі	г) дуже малі
Фактори сили в конкурентній боротьбі	а) продуктивність	б) пристосування до ринку	в) випередження в нововведеннях	г) гнучкість
Динамізм розвитку	а) високий	б) середній	в) низький	
Витрати	а) низькі	б) середні	в) високі	
Якість продукції	а) високе	б) середнє	в) низьке	
Асортимент	а) широкий	б) середній	в) вузький	г) відсутня
Тип НДДКР	а) проривний	б) поліпшення	в) пристосування	г) відсутня
Збутова мережа	а) власна	б) контрольована	в) відсутня	
Реклама	а) масова	б) спеціалізована	в) індивідуальна	

Додаток Б

Таблиця Б.1

Структура індикаторів оцінки стану неоіндустріальної модернізації

Економічні індикатори	<p>Питома вага валової доданої вартості у промисловості до валового регіонального продукту (ВРП).</p> <p>Продуктивність праці. Розраховується як відношення валового внутрішнього продукту (ВВП) до кількості зайнятих в економіці.</p> <p>Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу.</p> <p>Питома вага зайнятих у промисловості</p>
Соціальні показники	<p>Коефіцієнт смертності на 1000 осіб наявного населення.</p> <p>Рівень медичних послуг (чисельність лікарів на 1000 населення).</p> <p>Очікувана тривалість життя при народженні.</p> <p>Рівень урбанізації (питома вага населення, яке проживає у містах).</p>
Екологічні показники	<p>Рівень утилізації відходів.</p> <p>Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря на одну особу.</p> <p>Скидання забруднених вод на одну особу</p>
Виробництво та передача знань	<p>Рівень оновлення професійних знань. Розраховується як відношення суми тих, хто отримав нову професію та підвищив кваліфікацію, до загальної кількості економічно активного населення.</p> <p>Інноваційна активність суспільства (кількість авторів раціоналізаторських пропозицій на 1 млн чол.).</p> <p>Кількість фахівців які виконують наукові та науково-технічні роботи на 1000 населення.</p> <p>Інноваційна результативність (питома вага реалізованої інноваційної продукції до валового регіонального продукту). Реалізована інноваційна продукція складається з реалізованої інноваційної продукції, що є новою для ринку, та реалізованої інноваційної продукції, що є новою лише для підприємства.</p> <p>Співвідношення витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) до валового регіонального продукту.</p> <p>Розповсюдженість мережі Інтернет на 100 населення.</p> <p>Питома вага тих, хто навчається у вищих навчальних закладах, у групі 18-24 років.»</p>

Додаток В

Рис. В.1. Структура рейтингової системи Глобального індексу інновацій

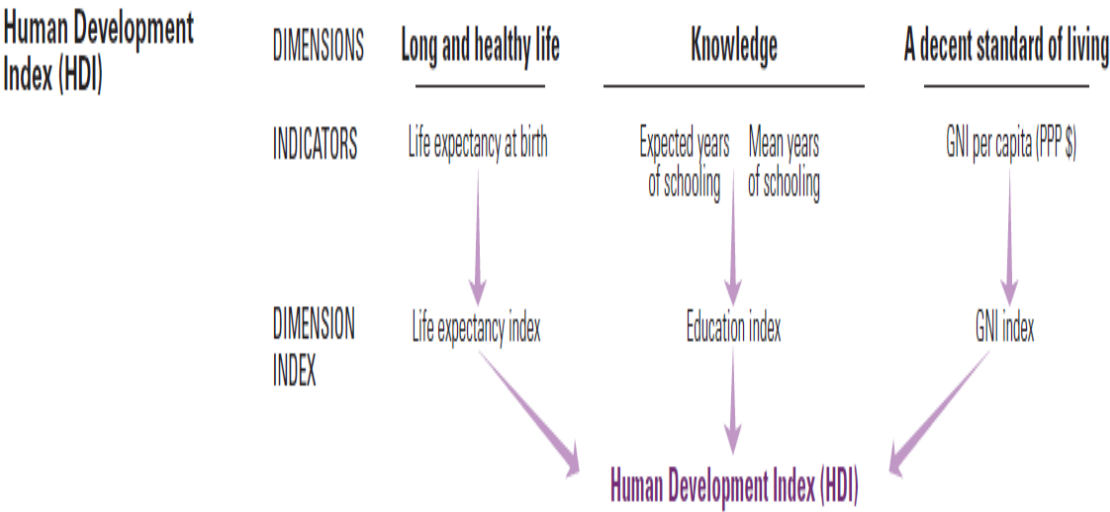

Рис. В.2. Концептуальна структура індексу людського розвитку

Таблиця В.1

Максимальні та мінімальні значення показників рейтингу HDI

Базовий показник	Мінімальне значення	Максимальне значення
Очікувана тривалість життя при народженні, років	20	85
Середня тривалість навчання, років	0	15
Очікувана тривалість навчання, років	0	18
Валовий національний дохід на одну особу, за паритетом купівельної спроможності 2005 р., дол. США	100	75 000

Рис. В.3. Індекс людського розвитку (національна методика)

Додаток Д

Таблиця Д.1

Еволюція концепцій системи засобів маркетингу

Комплекс	Елементи	Переклад
4P	Product Price Place Promotion	Продукт Ціна Місце (розподіл) Промовання
5P	4P + People	4P + Люди
6P	5P + Publicity	5P + Публічність
7P	5P + Process Physical Evidence	5P + Процес Фізичний доказ
8P	7P + Perceptual psychology	7P + Психологічне сприйняття
10P	5P + Personnel Package Purchase Probe Public Relations	5P + Персонал Упаковка Покупка Апробація Зв'язки з громадськістю
12P	5P + Personnel Package Purchase Public Relations Process Physical Premises Profit	5P + Персонал Упаковка Покупка Зв'язки з громадськістю Процес Навколишнє середовище Прибуток

Таблиця Д.2

Психографічні портрети та характеристики груп споживачів

Назва	Характеристика групи
А. Група споживачів-новаторів (технологічних ентузіастів) - 2.5%	
А1. Інтерес	Група споживачів, члени якої виявляють інтерес до нових знань, бажання і здібності в експертній оцінці хайтек-продукту
А2. Референтність	Група, члени якої виявляють здатність аналізувати нові технології та комунікабельність, що сприяє поширенню нових ідей

А3. Просування	Група, що має позитивне ставлення до просування нових технологій і їх продуктів
А4 Поведінка	Група, у членів якої наступні ролі покупців: вони грають ключову роль при прийнятті рішень про покупку і висувають менше вимог
А5. Поведінка	Група, у членів якої такі риси покупців: їх цікавить тільки правда; вимагають компетентного пояснення; їм можна довіряти конфіденційну інформацію; від них можна отримати дуже цінні зауваження на самому початку розробки технології і продукту; як знавці й ентузіасти вони претендують на прийнятні ціни
Б. Група ранніх послідовників (провидців, технологічних стратегів) - 13.5%	
Б1. Інтерес	Група, яка проявляє інтерес до пошуку стратегічних проривів на основі нових технологій
Б2. Мета	Група, в основі бажань членів якої лежить мета бізнесу, а не мета технології
Б3. Інвестиції	Група, готова з боку бізнесу до інвестицій у розвиток хайтек-продукції при наявності потенціалу десятикратного повернення інвестицій. Забезпечує отримання інвестицій на ранньому ринку
Б4	Група, члени якої найменш чутливі до ціни. Група розглядається як прихований джерело венчурного капіталу, що фінансує бізнес -хайтек
Б5. Референтність	Група, члени якої звертають увагу ділового співтовариства на нові технологічні досягнення. Група, яка забезпечує широкий розголос
Б6. Комунікації	Група, яку важко знайти, але вона сама знаходить вас. якщо у вас є що стоїть технологія
В. Група раннього більшості (прагматиків) - 34%	
В 1. Інтерес	Інтерес членів групи полягає в проведенні в своєму бізнесі і в своїй діяльності вивірених поліпшень за рахунок нових технологій
В 2. Роль	Поведінка членів групи як ринкового сегменту таке: якщо компанія доб'ється прихильності цієї групи, то компанія включає продукт в якості корпоративного стандарту, що спрощує обслуговування обладнання компанії (цінність для споживача), веде до збільшення обсягу продажу та зниження торгових витрат (цінність для продавця)

В3. Поведінка	Члени групи при покупці приділяють увагу: 1) хайтек-компанії. 2) якості продукції. 3) інфраструктурі продукту. 4) системним інтерфейсам, 5) надійності обслуговування, 6) самостійного подолання труднощів, пов'язаних з впровадженням хайтек-продукту
В4. Спілкування	Члени групи не схильні до спілкування, не залучають до себе увагу, замкнуті в своєму колі
В5. Дистрибуція	Члени групи прагнуть до мінімуму постачальників
В6. Умови	Група, яка висуває умови: вона бажає бачити конкуренцію на ринку продавців хайтека; вона бажає мати справу тільки з визнаними лідерами ринку
В7. Ціна	Група, що відрізняється раціональним підходом до ціни
Г Група пізнього більшості (консерваторів) - 34%	
П. Інтерес	Група, інтерес якої полягає в тому, щоб, критикуючи хайтек-продукти і тим самим підвищуючи їх якість і знижуючи ціну, знайти таку проблему розвитку своєї компанії, для якої можна застосувати вже доспілу і відпрацьовану систему нової технології, група, якій є що заробити, якщо проявити готовність знаходити рішення нових слабо вивчених проблем розвитку свій компанії
Г2. Фокусування	Група, яка недостатньо привертає уваги з боку хайтек-компаній
Г3. Інноваційність	Група, більше вірить у традиції, ніж у прогрес. виступаюча проти переривають інновацій і підтримуюча непереривавшуюся інновації і яка не поспішає підтримати нову технологію
Г4. Поведінка	Група, члени якої часто побоюються хайтек. Риси їх поведінки: вони схильні вкладати гроші в хайтек-продукт на кінцевому етапі життєвого циклу технології; вони хочуть купувати системи в зібраному вигляді ("в одній коробці.") і продукти повинні виконувати одну функцію; вони не схильні самостійно долати труднощі, пов'язані з впровадженням хайтек-продукції; вони хочуть взяти дешеві компоненти і зібрати їх в єдину систему, що виконує тільки одну бізнес-задачу
Г5. Вплив	Група, яка значно розширює ринок компонентів
Д. Група інертних споживачів ("скептиків" або "телепнів") - 16%.	

Д1. Інтерес	Використовувати хайтек-продукт в кризових ситуаціях, коли можуть кардинально погіршитися конкурентні позиції компанії при її пасивному поведінці. При цьому скористатися мінімальними цінами
Д2. Знання	Група, яка виступає як джерело знання про продукт в цілому, про систему, вирішальною проблеми компанії
Д3. Навчання	Група, що дозволяє більше дізнатися про продукт і про систему навчання по використанню можливостей хайтек-продукту в компанії
Д4. Референтність	Група активно виконує контрольну функцію, постійно висловлюючи свою думку про цілісний продукт, особливо про його негативні сторони. Головне завдання хайтек-маркетингу щодо членів групи полягає в нейтралізації їх негативного впливу
Д5. Експертиза	Група, постійно відзначає невідповідність між обіцянками продавців і поставляється продуктом

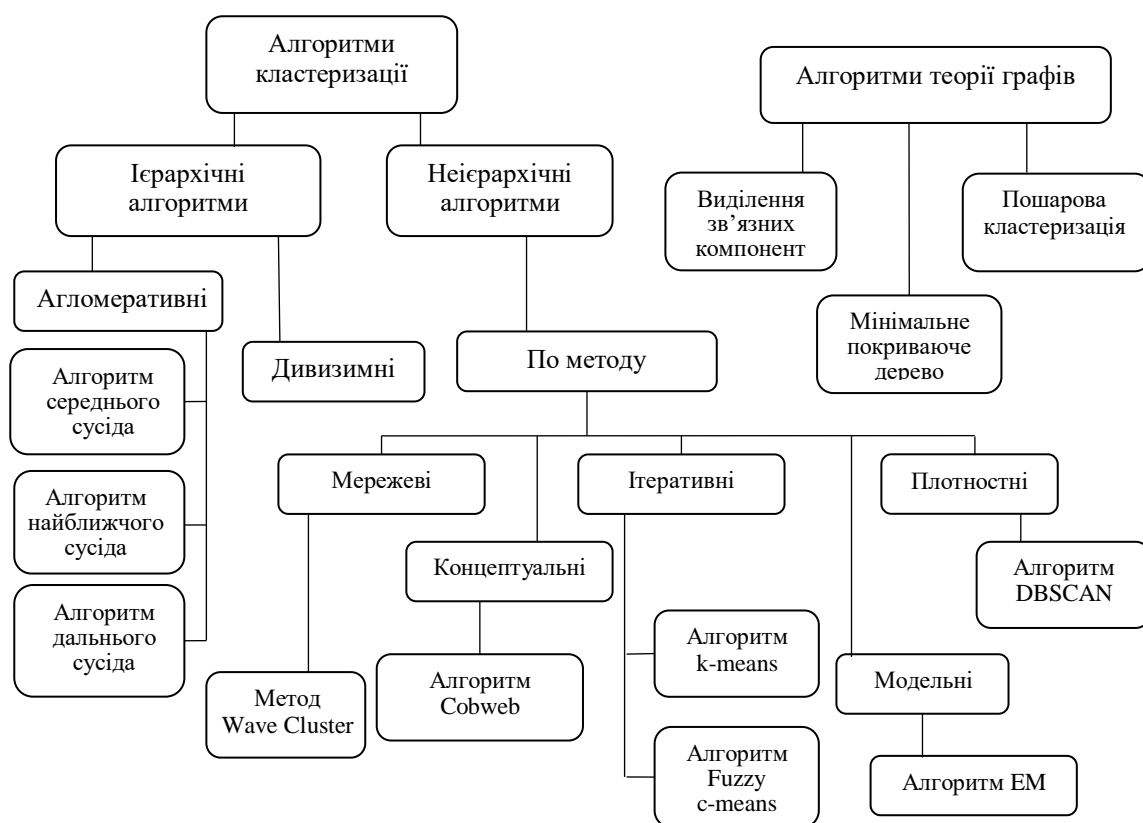

Рис. Д.1. Класифікація алгоритмів та методів кластерного аналізу

Додаток Е
Таблиця Е.1

Калькулятор рівня готовності технології та комерціалізації

бал	Технологічний рівень
1	Робота над проектом виходить за рамки базових досліджень, має місце визначена технологія
2	Розпочато прикладне дослідження та визначено практичне застосування
3	Почалися попередні випробування компонентів технології, і технічна доцільність була встановлена в лабораторних умовах
4	Початкове тестування інтегрованого продукту чи системи було завершено в лабораторних умовах
5	Інтегрований продукт або система демонструє ефективність в застосуванні
	Розробка продукту
1	Визначено відповідність початкового товару ринку
2	Пілотний продукт був випробуваний в застосуванні
3	Демонстрація прототипу повного масштабу завершена
4	Було доведено, що фактичний продукт працює у його майже завершений формі в репрезентативному наборі очікуваних умов та вимог
5	Продукт знаходиться в остаточному вигляді і експлуатується в повному спектрі умов експлуатації та середовища
	Визначення продукту / Дизайн
1	Визначено одну або кілька початкових ескізів продукту
2	Зіставлення атрибутів продукту/системи відповідно до потреб клієнта підкреслило його значення
3	Продукт масштабувались від лабораторних до пілотних масштабів і були визначені проблеми, які можуть вплинути на досягнення повного масштабу
4	Розроблена комплексна модель пропозиції клієнтів, що включає детальне розуміння специфікацій дизайну продукту, необхідні сертифікати та компроміси
5	Кінцева оптимізація продукту завершена, отримано необхідні сертифікати, а продукт включила детальні вимоги до замовника та продукту
	Рівень конкуренції
1	Проведено вторинне дослідження ринку та визначено базові знання щодо потенційних застосувань та конкурентного оточення
2	Дослідження первинного ринку для підтвердження комерційної доцільності товару, і продемонстровано базове розуміння конкурентних товарів
3	Комплексне дослідження ринку для підтвердження комерційної доцільності товару завершено, і продемонстровано проміжне розуміння конкурентних товарів.
4	Конкурентний аналіз для ілюстрації унікальних особливостей та переваг товару / системи порівняно з конкурентними продуктами / системами завершено
5	Досягнуто повне розуміння конкурентного середовища, цільових застосувань, конкурентних товарів та ринку
	Команда
1	Немає команди чи компанії (ні фізична особа, ні юридична особа)
2	Тільки технічні або нетехнічні засновники, які керують компанією без сторонньої допомоги
3	Виключно технічний або нетехнічний засновник, який керує компанією за допомогою зовнішніх консультантів, наставників або інкубатора
4	Збалансована команда з технічним та бізнес-розвитком, досвідом комерціалізації

	керує компанією за допомогою зовнішніх консультантів
5	Збалансована команда з усіма можливостями (продаж, маркетинг, обслуговування клієнтів, операції тощо), що керує компанією за допомогою зовнішніх консультантів
	Вихід на ринок
1	Визначено початкову модель бізнесу та ціннісну пропозицію
2	Клієнти та партнери були опитані, щоб зрозуміти їхні потреби, а бізнес-модель та пропозиція цінності були вдосконалені на основі відгуків клієнтів, партнерів
3	Визначено потреби ринку та споживачів і партнерів та те, як вони визначаються до вимог до продукту, були визначені, а початкові відносини були розроблені з ключовими зацікавленими сторонами в ціновому ланцюжку
4	Партнерство було сформовано з ключовими зацікавленими сторонами в ланцюжку вартості (наприклад, постачальниками, партнерами, постачальниками послуг та замовниками)
5	Укладені угоди про поставку з постачальниками та партнерами та отримано початкові замовлення від покупців
	Виробничий ланцюг, постачання
1	Потенційні постачальники, партнери та замовники були визначені та відображені в початковому аналізі ланцюжка вартості
2	Встановлено відносини з потенційними постачальниками, партнерами, постачальниками послуг та замовниками, і вони визначили вимоги до продукції та технологічності
3	Кваліфікація виробничого процесу (наприклад, QC / QA) визначена та триває
4	Продукція була дослідно виготовлена та продана початковим споживачам
5	Досягнуто повного масштабу виробництва та широкого розгортання продукту для клієнтів та користувачів

Додаток Ж
Таблиця Ж.1

Інтегральний регіональний індекс людського розвитку, 2017 рік

	Блок 1 «Відтворення населення»		Блок 2 «Соціальне середовище»		Блок 3 «Комфортне життя»		Блок 4 «Добробут»		Блок 5 «Гідна праця»		Блок 6 «Освіта»		ІРЛР, 2017 р.	
	<i>СЗК*</i>	<i>ранг</i>	<i>СЗК*</i>	<i>ранг</i>	<i>СЗК*</i>	<i>ранг</i>	<i>СЗК*</i>	<i>ранг</i>	<i>СЗК*</i>	<i>ранг</i>	<i>СЗК*</i>	<i>ранг</i>	<i>сума</i>	<i>ранг</i>
АР Крим
Вінницька	0,6966	7	0,5831	8	0,5599	18	0,7178	8	0,4717	17	0,8275	10	3,8566	9
Волинська	0,7180	3	0,6092	7	0,6199	8	0,5915	17	0,4545	20	0,8178	15	3,8109	11
Дніпропетровська	0,6640	20	0,4444	17	0,5547	21	0,7267	6	0,5159	6	0,8629	2	3,7686	12
Донецька
Житомирська	0,6769	14	0,4280	18	0,5955	14	0,5579	19	0,4846	11	0,8043	19	3,5472	20
Закарпатська	0,6571	21	0,5562	9	0,7045	1	0,7731	4	0,5731	1	0,7592	22	4,0233	5
Запорізька	0,6831	12	0,4656	14	0,5478	22	0,7987	3	0,4795	12	0,8438	5	3,8184	10
Івано-Франківська	0,7099	4	0,7506	3	0,6167	9	0,7702	5	0,4904	9	0,8176	16	4,1554	2
Київська	0,7281	2	0,4195	19	0,6372	6	0,5905	18	0,5479	2	0,8309	9	3,7541	13
Кіровоградська	0,6189	22	0,3735	22	0,5904	15	0,6526	12	0,4640	19	0,8262	11	3,5257	22
Луганська
Львівська	0,6906	9	0,7732	1	0,6724	2	0,6454	14	0,5137	7	0,8355	8	4,1307	3
Миколаївська	0,7072	5	0,4017	21	0,6086	11	0,8402	2	0,4887	10	0,8182	14	3,8647	8
Одеська	0,6739	15	0,4469	16	0,6621	3	0,6012	16	0,5178	5	0,8081	18	3,7100	17
Полтавська	0,7725	1	0,5005	12	0,5827	16	0,7221	7	0,4739	15	0,8586	3	3,9103	7
Рівненська	0,6981	6	0,6500	6	0,5974	13	0,4749	22	0,4434	22	0,7939	20	3,6576	18
Сумська	0,6957	8	0,5104	11	0,5549	20	0,6927	10	0,4723	16	0,8165	17	3,7425	14
Тернопільська	0,6817	13	0,7718	2	0,6020	12	0,6417	15	0,4518	21	0,8260	12	3,9749	6
Харківська	0,6683	19	0,6863	5	0,6382	5	0,6501	13	0,5431	3	0,8704	1	4,0564	4
Херсонська	0,6692	18	0,4083	20	0,6472	4	0,4985	21	0,5008	8	0,8198	13	3,5438	21
Хмельницька	0,6720	16	0,5434	10	0,5558	19	0,5297	20	0,4771	13	0,8409	6	3,6188	19
Черкаська	0,6697	17	0,4760	13	0,6105	10	0,6612	11	0,4674	18	0,8438	4	3,7286	15
Чернівецька	0,6866	11	0,7279	4	0,6289	7	0,8705	1	0,5226	4	0,7930	21	4,2294	1
Чернігівська	0,6895	10	0,4507	15	0,5652	17	0,7071	9	0,4751	14	0,8371	7	3,7247	16
Рівень варіації, %	125		207		127		170		129		115		120	

Джерело: дані Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи, НАН України

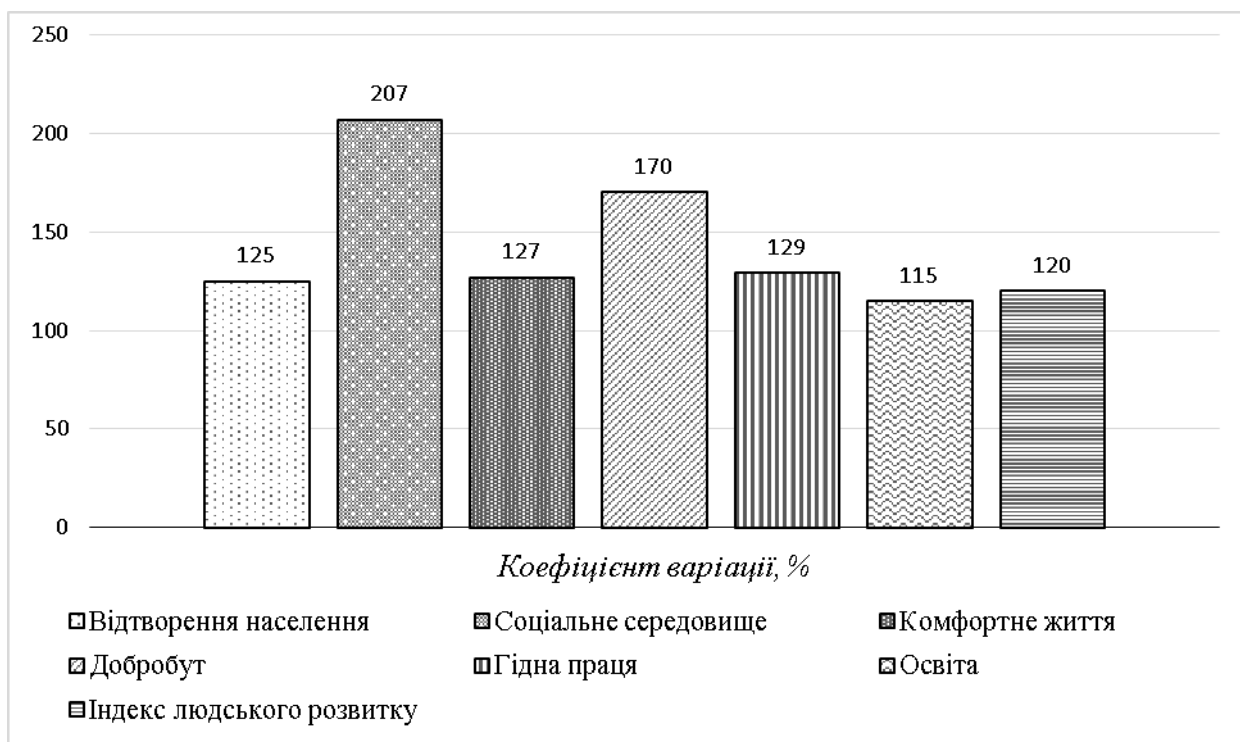

Рис. Ж.1. Міжрегіональна варіація часткових індексів за окремими аспектами людського розвитку

Рис. Ж.2. Середнє значення індексу людського розвитку в Україні у 2010-2017 рр.

Таблиця Ж.2

Рейтинг деяких країн за Індексом людського розвитку в 2017 р.

Місце у рейтингу	Країна	ІЛР
1	Норвегія	0,953
2	Швейцарія	0,944
3	Австралія	0,939
4	Ірландія	0,938
5	Німеччина	0,936
...
33	Польща	0,865
88	Україна	0,751

Таблиця Ж.3

Середня очікувана тривалість життя в Україні при народженні, років

Рік	Обидві статі, років	Чоловіки, років	Жінки, років
2010	70,44	65,28	75,50
2011	71,02	65,98	75,88
2012	71,15	66,11	76,02
2013	71,37	66,34	76,22
2014	71,37	66,25	76,37
2015	71,38	66,37	76,25
2016	71,68	66,73	76,46
2017	72,10	76,90	67,10

Таблиця Ж.4

Середня тривалість навчання деяких країн світу у 2017 р.

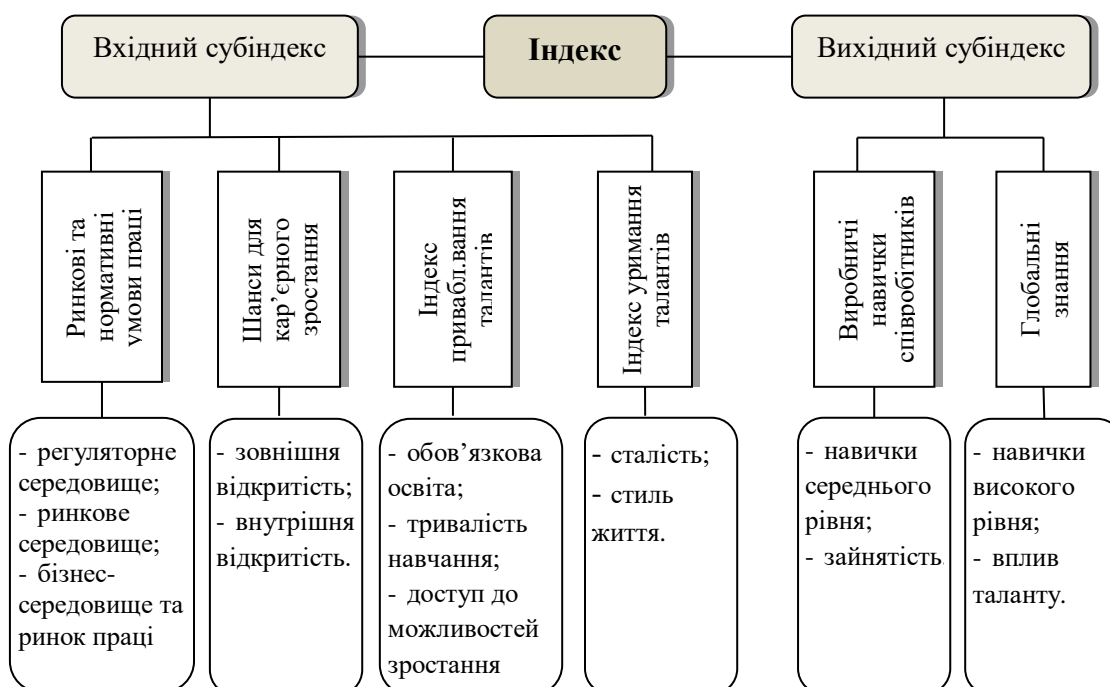
Рейтинг ІРЛ	Країні	Середня тривалість навчання, років
3	Австралія	22,9
17	Бельгія	19,8
4	Ірландія	19,6
6	Ісландія	19,3
11	Данія	19,1
16	Нова Зеландія	18,9
88	Україна	15,0
	Дуже високий розвиток людини	16,4
	Високий людський розвиток	14,1
	Середній розвиток людини	12,0
	Низький людський розвиток	9,4
	Світ	12,7

Додаток К

Таблиця К.1

Огляд пропозицій щодо заходів політики підприємств

Напрямок політики	Складові
Розвиток базових навичок	Інтеграція соціоемоційного розвитку в традиційне навчання
	Розробка стратегії неперервного розвитку навичок
Сприяння розвитку передових навичок	Створення та оновлення освітніх та професійних стандартів
	Запровадження фінансового заохочення для фірм для активізації професійного навчання на робочому місці
	Встановлення інформаційної системи ринку праці
	Розбудова міцнішої структури управління вищою освітою
	Перехід на фінансування закладів професійної освіти та навчання на основі досягнутих результатів
Удосконалення інституційного середовища	Реформа КЗПП у розрізі витрат на оплату праці, типів контрактів та захисту працівників
	Створення інструменту статистичного профілювання для служб зайнятості
	Усунення перешкод до внутрішньої міграції

**Рис. К.1. Модель Глобального індексу
конкурентоспроможності талантів**

Таблиця К.2

**Значення складових Індексу захисту прав власності
для України та країн-лідерів**

Країна	Рейтинг за 2018 р.	Підіндекс «політичне та правове середовище»	Підіндекс «право на фізичну власність»	Підіндекс «право інтелектуальної власності»	Рейтинг за 2017 р.
Фінляндія	1	8,85	8,40	8,83	2
Нова Зеландія	2	9,01	8,87	8,01	1
Швейцарія	3	8,73	8,43	8,69	4
Норвегія	4	8,80	8,49	8,07	5
Сінгапур	5	8,44	8,72	8,05	7
Швеція	6	8,54	8,29	8,35	3
...
Камерун	109	3,15	5,33	4,48	104
Україна	110	2,68	5,73	4,44	123

Таблиця К.3

Підіндекси із трансферу технологій для України за період 2015-2018 рр.

Показники	2015-2016	2016-2017	2017-2018
Глобальний індекс конкурентоспроможності	рейтинг зі 140 країн	рейтинг зі 138 країн	рейтинг зі 137 країн
Державні закупівлі новітніх технологій і продукції	98	82	96
Поглинання фірмами нових технологій	100	74	84
Іноземні інвестиції та трансфер технологій	117	115	118
Глобальний інноваційний індекс	рейтинг зі 140 країн	рейтинг зі 129 країн	рейтинг зі 127 країн
Поглинання знань	88	82	63
Передача знань	65	61	54

Додаток Л
Таблиця Л.1

Кількість суб'єктів господарювання

Регіон	Усього, одиниць	У тому числі			
		підприємства		фізичні особи-підприємці	
		одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості
2012					
Україна	1600127	364935	100,0	1235192	100,0
Хмельницька	48480	6588	1,8	41892	3,4
2013					
Україна	1722070	393327	100,0	1328743	100,0
Хмельницька	45858	6925	1,8	38933	2,9
2014					
Україна	1932161	341001	100,0	1591160	100,0
Хмельницька	64822	6968	2,1	57854	3,6
2015					
Україна	1974439	343561	100,0	1630878	100,0
Хмельницька	66168	6992	2,0	59176	3,6
2016					
Україна	1865631	306470	100,0	1559161	100,0
Хмельницька	58973	6228	2,0	52745	3,4
2017					
Україна	1805144	338341	100,0	1466803	100,0
Хмельницька	58318	6954	2,1	51364	3,5
Відхилення 2017 р. до 2012 р., +,-					
Україна	205017	-26594	*	231611	*
Хмельницька	9838	366	0,3	9472	0,1

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики

Таблиця Л.2

Показники рейтингу легкості ведення бізнесу в Україні

Показник	Роки									Зміни позиції 2018 р. від 2010 р., +/-
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Реєстрація підприємства	136	118	116	50	47	76	30	20	52	+84
Отримання дозволу на будівництво	181	182	182	186	41	139	140	140	35	+146
Підключення до системи електропостачання	*	169	170	170	172	138	137	130	128	+128
Реєстрація власності	160	165	168	158	97	64	61	63	64	+96
Кредитування	30	21	23	24	13	17	19	20	29	+1
Захист інвесторів	108	108	114	127	128	109	101	70	81	+27
Оподаткування	181	181	183	168	164	108	107	84	43	+138
Міжнародна торгівля	139	136	144	148	148	154	109	115	119	+20
Забезпечення виконання контрактів	43	44	44	45	45	43	93	81	82	-39
Вирішення проблем неплатоспроможності	145	158	158	157	162	142	141	150	149	-4
Позиція України в рейтингу	147	149	152	140	112	96	83	80	76	+71

Джерело: сформовано за даними [410]

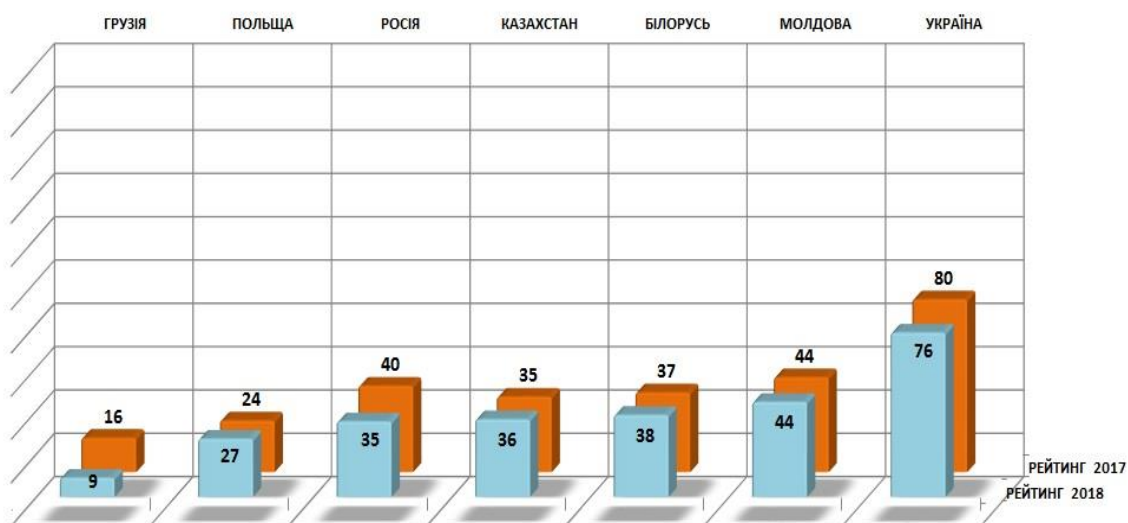

Рис. Л.1 Рейтинг України та подібних економік за індексом «Ведення бізнесу-2018»

Рис. Л.2. Індекс економічної політики у сфері МСП, Україна

Таблиця Л.3

Зміни, які вплинули на місце України у рейтингу Doing Business

Компонент рейтингу	Рік упровадження	Що змінилося	Бали iMoPe, від -5 до +5	Зміна позиції в рейтингу Doing Business
Відкриття бізнесу	2015	Україна полегшила процедуру відкриття бізнесу: зменшений час для обов'язкової реєстрації платника ПДВ, скасовані збори за реєстрацію підприємств.	+2 бали	+46 (з 76 місця на 30 місце)
Отримання дозволу на будівництво	2017	Україна полегшила отримання дозволів на будівництво, зменшивши розмір пайового внеску.	Не оцінювалося, оскільки це не реформа	+105 (140 → 35)
	2018	Україна зробила отримання дозволів на будівництво дорожчим через збільшення пайового внеску на розвиток міської соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури. З іншого боку, Україна полегшила отримання дозволів на будівництво через вимоги інвесторів отримувати технічні умови з пожежної безпеки на будівництво від Державної служби з надзвичайних ситуацій. <i>Ускладнює ведення бізнесу</i>	<i>Закон «Про покращення умов будівельної діяльності», пов'язаний з цим, отримав +2 бали iMoPe.</i>	+5* (35 → 30)
Захист прав	2016	Україна посилила захист міноритарних	+3 бали	+18

міноритарних акціонерів		акціонерів: запровадила вимоги виключення зацікавленого директора або акціонера з участі в голосуванні. Також впроваджені засоби правового захисту у випадку шкідливого впливу транзакцій з пов'язаними особами на компанію, уточнена структура власності та контролю.		(88 → 70)
	2017	Україна посилила рівень захисту міноритарних акціонерів, упровадивши вимоги про деталізоване та негайне розкриття інформації про транзакції за участю пов'язаних осіб. Це стало можливим завдяки змінам положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, які ухвалила НКЦПФР (1, 2, 3)	Не оцінювалося	-11** (70 → 81)
	2018	Україна посилила захист міноритарних інвесторів через підвищення вимог до розкриття інформації про транзакції з пов'язаними особами в річних звітах акціонерних товариств.	Пов'язаний з цим закон «Про спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів» отримав +3 бали	+9 (81 → 72)
Сплата податків	2014	Україна полегшила сплату податків для компаній, запровадивши електронну систему для сплати ПДФО. З іншого боку, було підвищено екологічний податок.	Не оцінювалося	+56 (164 → 108)
	2017	Україна спростила сплату податків, зменшивши розмір Єдиного соціального внеску.	+2 бали	+41 (84 → 43)
Міжнародна торгівля	2018	Україна полегшила міжнародну торгівлю, автомобільні запчастини з переліку товарів військового призначення, що полегшило їх імпорт.	Не оцінювалося	+41 (119 → 78)
Виконання контрактів	2016	Україна спростила виконання контрактів, запровадивши електронну систему сплати судових зборів.	Не оцінювалося	+17 (98 → 81)
	2018	Україна спростила виконання контрактів, запровадивши спрощену процедуру для дрібних скарг та	+2 бали	+25 (82 → 57)

		досудових розслідувань під час розгляду справ у господарських судах.		
--	--	--	--	--

** Реформа ілюструє відносність рейтингу. Хоча Світовий банк визнав ці зміни такими, що погіршують умови отримання дозволу на будівництво, Україна посіла вищу позицію за цим компонентом індексу.*

*** Реформа також ілюструє відносність позиції в рейтингу. Хоча звіт Світового банку визнав ці зміни позитивною реформою, місце України в рейтингу за цим компонентом погіршилося.*

Таблиця Л.4

Обсяг реалізованої продукції, робіт і послуг суб'єктів підприємництва залежно від їх розміру

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відношенн я. 2017 р. до 2010 р., %
<i>Усього, млн грн</i>	3366228	3991239	4203170	4050215	4170660	5159067	6237535	7707935	в 2,3 р.
Великі підприємства, млн грн	1401596,8	1775829,0	1761086,0	1717391,3	1742507,9	2053189,5	2391454,3	2929516,6	в 2,1 р.
відсотків до загального обсягу	41,6	44,5	41,9	42,4	41,8	39,8	38,3	38,0	-3,8 в.п.
Середні підприємства, млн грн	1396364,3	1607628,0	1769430,2	1662565,2	1723151,5	2168764,8	2668695,7	3296417,9	в 2,4 р.
відсотків до загального обсягу	41,5	40,3	42,1	41,0	41,3	42,0	42,8	42,8	0,9 в.п.
Малі підприємства, млн грн	568267,1	607782,4	672653,4	670258,5	705000,5	937112,8	1177385,2	1482000,7	в 2,6 р.
відсотків до загального обсягу	16,9	15,2	16,0	16,5	16,9	18,2	18,9	19,2	2,1 в.п.
з них мікропідприємства, млн грн	181903,1	189799,1	212651,2	216111,4	230729,3	307450,0	361784,0	497777,1	в 2,7 р.
відсотків до загального обсягу	5,4	4,7	5,6	5,3	5,5	5,9	5,8	6,4	1,0 в.п.
<i>в т. ч.: сільське, лісове та рибне господарство</i>	99891,4	126961,2	162611,1	161130,3	213929,8	362310	403645,8	454380,1	в 4,5 р.
з них:									
Великі підприємства, млн грн	11664,5	12553,1	19473,2	23440,6	31584,6	61214,8	53033,7	38879,9	в 3,3 р.
відсотків до загального обсягу	11,7	9,9	12,0	14,5	14,8	16,9	13,1	8,5	-3,1 в.п.
Середні підприємства, млн грн	65553,5	79064,4	93979,4	88851,3	117041,3	183213,8	206593,8	237987,3	в 3,6 р.
відсотків до загального обсягу	65,6	62,3	57,8	55,1	54,7	50,6	51,2	52,4	-13,2 в.п.
Малі підприємства, млн грн	22673,4	35343,7	49158,5	48838,4	65303,9	117881,4	144018,3	177512,9	в 7,7 р.
відсотків до загального обсягу	22,7	27,8	30,2	30,3	30,5	32,5	35,7	39,1	16,4 в.п.
з них мікропідприємства, млн грн	9985,0	11007,8	14927,7	14439,8	19273,6	34057,5	45542,7	54238,7	в 5,4 р.
відсотків до загального обсягу	10,0	8,7	9,2	9,0	9,0	9,4	11,3	11,9	1,9 в.п.
<i>Частка обсягу реалізованої продукції підприємств сільського, лісового та рибного господарства в загальному обсязі, %:</i>									
Великі підприємства	0,8	0,7	1,1	1,4	1,8	3,0	2,2	1,3	0,5 в.п.
Середні підприємства	4,7	4,9	5,3	5,3	6,8	8,4	7,7	7,2	2,5 в.п.
Малі підприємства	4,0	5,8	7,3	7,3	9,3	12,6	12,2	12,0	8,0 в.п.
з них мікропідприємства	5,5	5,8	7,0	6,7	8,4	11,1	12,6	10,9	5,4 в.п.

Рис. Л.3. Концептуальна модель Глобального моніторингу підприємництва (Global Entrepreneurship Monitor, GEM)

Таблиця Л.5

СТРАТЕГІЧНІ АЛЬТЕРНАТИВИ

	Варіант стратегії	Види, сфери застосування	Особливості
за напрямом мінімізації витрат	підвищення ефективності управління внутрішнім ланцюжком вартості	шляхом інноваційного вдосконалення бізнес-моделі підприємства і використання резервів-альтернатив зниження витрат в окремих її ланках (тобто в окремих ланках ланцюжка вартості підприємства), закладених, зокрема, в	<ul style="list-style-type: none"> - масштабах виробництва; - повнішому завантаженні виробничих потужностей - накопиченому досвіді, економії від організації придбання ключових ресурсів, враховуючи можливості найму дешевої робочої сили, економію на крупних за обсягом закупівлях партій матеріалів, сировини, регіональних відмінностях за окремими статтями витрат тощо - використанні зв'язку з різними ланками ланцюжка вартості підприємства і покращенні координації взаємопов'язаних видів функціональної діяльності - інвестуванні в новіші та продуктивніші технології; спільному використанні різними підрозділами підприємства обладнання та ресурсів (синергетичний ефект) - вертикальній (частковій або повній) інтеграції (з постачальниками або каналами розповсюдження) замість системи підрядів - виключенні найбільш витратних ланок і передачі їх в аутсорсинг - виборі та дотриманні політики піонера або наслідувальника (економія на витратах тут залежить від типу галузі, динаміки технологій тощо) - прийнятті адекватних виробничих і управлінських рішень та обрання відповідної стратегії (наприклад, зменшення послуг споживачам, зменшення споживчих властивостей товарів, зниження оплати праці і додаткових виплат службовцям порівняно із конкурентами, скорочення кількості каналів розповсюдження товару підприємства, скорочення часу доставки замовлення покупцям, використання форм і систем оплати праці для підвищення продуктивності, зменшення обсягу специфікацій на матеріали, що за- куповуються, тощо)
	реорганізації ланцюжка вартості підприємства	в різних формах-альтернативах	<ul style="list-style-type: none"> - перехід на електронні технології, прямий продаж кінцевому споживачеві, - прямий маркетинг, спрощення дизайну товару, відмова від додаткових аксесуарів та споживчих властивостей товарів і пропонування лише базових варіантів, перехід на спрощені, - більш гнучкі та менш капіталомісткі

	Варіант стратегії	Види, сфери застосування	Особливості
			технологічні процеси, відмова від використання дорогої сировини та комплектуючих, – перенесення (розташування) виробничих потужностей ближче до споживачів, постачальників, або до обох одночасно, – концентрація на основних запитах споживачів та виробництво обмеженого набору товарів та послуг (скорочення модифікацій товару) для їх задоволення, – реорганізація бізнес-моделі для підвищення узгодженості та виключення її малоефективних ланок
за напрямом диференціації	використовувати можна відповідні різні/альтернативні параметри, засоби і заходи: характеристики товару, різноманітність споживчих властивостей, більший вибір та просту процедуру придбання, унікальний сервіс, термінове постачання, підвищену споживчу цінність при старій ціні, нові товари, унікальний дизайн, престижність та неповторність, надійність і безпечність, якість виконання, сервіс, імідж і репутацію, широкий асортимент тощо	повинен ґрунтуватися на різнотипних інноваціях, а саме на інноваційному товарі, технічній перевазі, високій надійності та якості продукції, розвинутому сервісі та унікальних конкурентних можливостях підприємства	можна застосовувати в сфері: – МТЗ, – закупівель та їх логістики; – НДДКР для створення нових та покращення існуючих товарів; – НДДКР для вдосконалення виробництва і споріднених технологій; – виробництва; – зовнішньої логістики та збуту; – маркетингу, продажу та обслуговування клієнтів; – аналогічні інноваційні, для певних підприємств, – СА диференціації бізнесу на стадіях
за напрямом оптимізації витрат	гібридний метод забезпечення конкурентних переваг,	інноваційні СА, які повинні бути спрямовані на досягнення цього компромісу, можуть бути такими: – інвестування в нові технології, – створення автономної системи дилерів продукції, – індивідуальне обслуговування, – запровадження електронної торгівлі	в основі лежать заходи, спрямовані на досягнення оптимально низьких витрат у поєднанні із обмеженою диференціацією в бізнесі, зорієнтованому своїм продуктом на чутливих до ціни споживачів; передбачає наявність у підприємства ресурсів та можливостей, необхідних для виробництва продукції з якістю, вищою за середній рівень, при витратах, нижчих, у порівняно із конкурентами.

	Варіант стратегії	Види, сфери застосування	Особливості
		тощо	
<i>за напрямом створення інноваційної цінності</i>		уникнення конкуренції та отримання абсолютної конкурентної переваги.	створення і просування нового продукту для нового ринку (абсолютна інновація для будь-якого підприємства та галузі)
АЛЬТЕРНАТИВНІ ВАРІАНТИ СУБСТРАТЕГІЙ			
<i>за типом інноваційного процесу</i>	на підприємстві можливі альтернативи реалізації інноваційного процесу	<ul style="list-style-type: none"> – донорство, – прогресивність, – адаптація; – спекуляція 	
<i>За альтернативам і інноваційної стратегії</i>	вибір способів задоволення потреб покупців на ринку:	<ul style="list-style-type: none"> – інноваційна стратегія удосконалення; – стратегія заміни; – стратегія комбінування; – стратегія створення абсолютно нових, невідомих до цього видів продукції на основі створення нових видів деталей, відкриття нових способів їх дії та взаємодії, нових властивостей 	
<i>альтернативи спрямування здійснення інновацій</i>	у питанні забезпечення обраного варіанту розширення обсягів певного бізнесу залежно від привабливості ринку	за стадією життєвого циклу продукту цього бізнесу) та конкурентоспроможності підприємства на ньому:	інноваційна стратегія стрімкого зростання обсягів певного виду діяльності (обсягів виробництва певного виду продукції, кількості видачі (продажу) ліцензій тощо)
		уповільненого зростання обсягів певного виду діяльності	
		утримання стабільного обсягу певного виду діяльності на базовому для підприємства рівні	
		уповільненого скорочення обсягів певного виду діяльності	
		стрімкого скорочення обсягів певного виду діяльності	
<i>альтернативи інноваційної стратегії щодо вибору характеру дії</i>		наступ (активний, помірний), оборона, відступ	
<i>альтернативи інноваційної стратегії щодо обрання моделі інноваційної поведінки підприємств</i>		маркетингові (пасивні)	репозиціонування товару, вихід на нові цільові ринки, інновації в питаннях цінової, збутової, комунікаційної, рекламної політики тощо
		технологічні (активні)	технологічного лідерства (якщо технологія, що закладена у новому продукті або послугі, є цілком новою для

	Варіант стратегії	Види, сфери застосування	Особливості
			ринку)
		стратегії імітування	якщо технологічна ідея використовується певним підприємством вперше, однак, при цьому, для ринку загалом вона вже є відомою)
<i>варіанти імітаційної стратегії</i>		слідування за лідером	
		копіювання	
		залежності	
		вдосконалення	
<i>альтернативи інноваційної стратегії щодо питання вибору міри охоплення підприємством усіх ланок інноваційного процесу</i>	стратегії з акцентом на проведення НДДКР	можливі альтернативи: ліцензійна, лідерства у дослідженнях, слідування життєвому циклу, паралельної розробки, випереджувальної наукомісткості	визначають принципи запозичення ідей, порядок інвестування НДДКР, характер взаємозв'язку із існуючими продуктами та бізнес-процесами на підприємстві
	стратегії впровадження і адаптації нововведень на підприємстві,	які визначаються щодо методів та порядку оновлення виробництва, виведення продуктів на ринки, використання технологічних переваг тощо	можливі альтернативи: стратегії підтримки продуктової лінійки, ретронововведень, збереження технологічних позицій, продуктової та технологічної імітації, стадійного переходу, технологічного трансферу, технологічної узгодженості, слідуванню за ринком, радикального випередження, вичікування лідера)
<i>альтернативи інноваційної стратегії</i>	для корпоративного рівня управління.	інноваційна стратегія зростання	щодо спрямованості на забезпечення формування збалансованого портфеля підприємства за усіма напрямками (видами) діяльності
		стратегія скорочення	
		стратегія балансування	
<i>для стратегічного набору вузької, функціональної, утилітарної інноваційної субстратегії</i>		субстратегія "пріоритетні дослідження та розробки"	альтернативи: збільшення асигнувань; стабілізація асигнувань; зниження асигнувань; одночасне проведення фундаментальних досліджень і розробок; створення нової продукції; створення нової технології тощо
		субстратегія "технологічні інновації (розробки, проекти)".	альтернативи: вдосконалення діючої технології; підтримка діючої технології; використання чужої технології тощо
		субстратегія "розвиток (вдосконалення) потужностей (проекти)"	альтернативи: створення нових потужностей; підтримка існуючих потужностей; розширення існуючих потужностей; удосконалення робочих місць; введення змін в організацію виробництва; згортання раціоналізації; концентрація та централізація виробництва; децентралізація та створення невеликих виробництв; децентралізація системи управління виробництвом
		субстратегія "розробки (інновації) стосовно якості та продуктивності".	альтернативи: використання концепції "груп якості"; "суперавтоматизація" (впровадження робото-комп'ютерної технології); система управління якістю виробництва тощо
		субстратегія "розвитку скорочення підсистеми НДПКР на	альтернативи: замовлення на проведення НДПКР щодо певних інновацій сторонній організації, придбання патентів та ліцензій,

	Варіант стратегії	Види, сфери застосування	Особливості
		підприємстві".	проведення НДПКР на коопераційній основі, купівля проекту бо технології, які готові до впровадження, проведення досліджень власними силами, відмова від інновацій
<i>Інноваційна стратегія як засіб забезпечення (покращення) доступності до ресурсів</i>		стратегія вертикальної інтеграції «назад», яка зменшує складності в постачанні.	зменшує складності в постачанні; доступність унікального ресурсу.

Додаток М
Таблиця М.1

Вартість договорів фінансового лізингу за обладнання, млн грн

Обладнання	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відношенн 2017 р. до 2015 р., %
Транспорт	24425,2	50469,4	42362,5	14713,6	13828,2	13948,2	57,1
Комп'ютерна техніка та телекомунікаційне обладнання	1939,7	1043,5	482,6	25,4	26,2	31,5	1,6
Друкарське обладнання	133,9	84,8	61,2	46,2	35,4	25,0	18,7
Торговельне обладнання	44,8	55,8	229,6	243,3	208,2	184,6	в 4,1 р.
Техніка, машини та устаткування для сільського господарства	6477,0	7674,7	8876,3	5736,4	4845,2	4398,2	67,9
Будівельне обладнання та техніка	—	—	—	1553,8	821,0	1102,7	—
Обладнання для харчової переробки	—	—	—	66,7	48,8	70,9	—
Медичне обладнання	—	—	—	14,2	10,8	13,9	—
Банківське обладнання	—	—	—	5,2	3,1	2,7	—
Промислове обладнання	—	—	—	166,0	121,1	92,4	—
Будівлі та споруди	—	—	—	893	786	1174,8	—
Інше	8514	7794,1	6560,4	2883,9	2443,6	1713,6	20,1
Всього	41544,9	67122,3	58572,6	26347,7	23177,6	22758,4	54,8

Джерело: розраховано на основі даних Нацкомфінпослуг

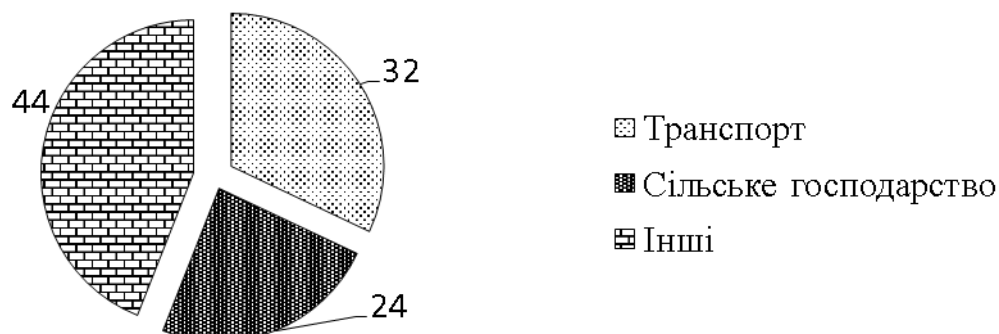

Рис. М.1. Структура лізингового портфеля України в розрізі галузей економіки в 2017 р., %

Таблиця М.2

Основні тенденції та вплив NBIC-технологій на суспільство

	Основні тенденції, які виникають внаслідок NBIC-конвергенції	Вплив NBIC на суспільний устрій протягом найближчих 10-20 років
1.	створення високошвидкісних прямих інтерфейсів (зв'язків) між людським мозком і машинами	змінять роботу на заводах, спосіб керування автомобілями, підвищать ефективність військової техніки, зумовлять появу нових видів спорту, мистецтва і людських відносин;
2.	новостворені сенсори та комп'ютери	поліпшить обізнаність кожної людини про стан здоров'я, умов навколишнього середовища, зокрема потенційні зовнішні загрози, хімічні забруднення;
3.	організм людини набуде більшої витривалості, здоров'я та енергії, стійкості до стресів, біологічних загроз і старіння	підвищаться можливості до відновлення;
4.	роботи та програмні агентства будуть набагато кориснішими для людей,	оскільки вони будуть працювати на принципах, сумісних з людськими цілями, усвідомленням особистості
5.	техніка та обладнання для всіх виробництв будуть побудовані з матеріалів, що мають інноваційні властивості,	зокрема, можливість спроможності до виявлення ситуацій, високу ефективність та екологічну безпеку;
6.	можливість контролю над генетичною структурою людини, тварин і сільськогосподарських культур	значно поліпшить рівень життя при вирішенні відповідних етичних, юридичних і моральних проблем;
7.	національна безпека посиляться	завдяки новим можливостям, заснованим на інформації та нових бойових якостях, адаптованих матеріалах, невразливих мережах даних, системах збору інформації та ефективних заходах проти біологічних, хімічних, радіологічних і ядерних атак;
8.	здатність контролювати генетику людей, тварин та сільськогосподарських рослин	значною мірою сприятиме добробуту людей; буде досягнуто консенсусу щодо етичних, юридичних та моральних проблем;
9.	сільське господарство та продукція харчової промисловості значно підвищать врожайність та зменшать псування	через мережі дешевих інтелектуальних датчиків, які постійно контролюють стан і потреби рослин, тварин та сільськогосподарських продуктів;
10.	формальне навчання	єдиний навчальний план на основі загальної, ієрархічної інтелектуальної парадигми для розуміння архітектури фізичного світу;
11.	«середня людина» нарівні з посадовими особами	отримає значно вищий ступінь поінформованості, можливість набувати швидко нові знання та навички.
Вплив на зміни в найближчі три роки		
12.	Інтернет речей (IoT)	Інтернет-речі стануть активними учасниками бізнесу, інформаційних і соціальних процесів, де зможуть взаємодіяти між собою, обмінюючись інформацією про навколишнє середовище, не потребуючи при цьому втручання людини
13.	штучний інтелект (AI)	інтелектуальні системи будуть максимально адаптовані саме до людських потреб; автоматизація щоденних рутинних завдань;
14.	робототехніка	Застосування в усіх сферах життя, полегшення або повна заміна ручної праці.
Синергетична взаємодія і формування концепції NBIC-конвергенції		
15.	Біотехнології	використання живих організмів, систем чи продуктів їх життєдіяльності для вирішення технологічних задач, а також можливості створення живих організмів з необхідними властивостями методом генної інженерії
16.	Нанотехнології	забезпечують досягнення у біологічних науках і біотехнологіях, надаючи широку технологічну платформу для ряду напрямків: наномедицина; нанотоксикологія і наноекологія,

	Основні тенденції, які виникають внаслідок NBIC-конвергенції	Вплив NBIC на суспільний устрій протягом найближчих 10-20 років
		наноелектрохімія і т.д.
17.	Інформаційні технології	накопичення, зберігання, обробки великих масивів інформації, широкомасштабного моделювання нано-, біоструктур, систем і процесів, розробки мережових технологій, комп'ютерного проектування гібридних матеріалів і систем, біонейронної інформатики
18.	Когнітивні науки	зі всіх галузей NBIC-конвергенції найбільш багатообіцяюча, є міждисциплінарним злиттям психології, лінгвістики, антропології, нейронауки і комп'ютерної науки, тобто і аспектів штучного інтелекту
19.	Нанобіотехнології та біонанотехнології	технології стикаються та доповнюють одна одну: матеріали та технології створення, як аналог біологічних систем та організмів, створення наноструктур, біомолекулярна електроніка, тканинна та клітинна інженерія та наноматриця, діагностика на основі наноматриць, квантові точки тощо
20.	Співіснування біотехнологій та інформаційних технологій нанотехнологій і когнітивної науки	синергетичної взаємодії і формування концепції NBIC-конвергенції в подальшому може залучити всі напрямки діяльності людини і привести до трансформації суспільства і цивілізації

Таблиця М.3

Нанотехнології, що можуть бути використані для підвищення продуктивності сільського господарства

Технологія	Сутність	Особливості	Ефект
Наногербициди	Пестициди та гербициди, що інкапсульовані в наночастинках; розвиток нанорозмірних пестицидів і гербицидів у напрямку нанорозмірних ад'ювантів, а не нанорозмірних компонентів	Для зменшення бур'янів потрібно менше гербициду. Активний інгредієнт поєднується із розумною системою доставки, гербицид застосовуватиметься лише у разі необхідності і відповідно до наявних умов	використання нанотехнологій сприяє збільшенню виробництва сільськогосподарських культур та меншій шкоді сільськогосподарським працівникам;
Нанодобрива	Нові системи доставки поживних речовин, що експлуатують пористі нанорозмірні частини рослин, можуть зменшити втрати азоту.	Здатні чинити суттєвий вплив на агровиробництво та навколишнє середовище, зменшуючи втрати азоту внаслідок вилуговування, викидів та тривалої інкорпорації ґрунтовими мікроорганізмами	Добрива з повільним контрольованим вивільненням можуть покращити ґрунт за рахунок зменшення токсичних ефектів, пов'язаних із надмірним застосуванням добрив. Можуть використовуватись цеоліти, як механізми доставки добрив.

Технологія	Сутність	Особливості	Ефект
Наносенсори	Пристрої, які реагують на фізичні, хімічні чи біологічні умови і перетворюють трансформують такий сигнал у корисну для людини форму.	Використовують нанорозмірні пристрої, дозволяють виявити забруднювачі; шкідники; вміст поживних речовин; стреси для рослин через посуху, температуру, комах чи збудників хвороб або брак поживних речовин	Наносенсори дозволяють раціональніше розподіляти поживні речовини, засоби захисту та воду для культурних рослин в просторі і часі, дозволяючи застосовувати лише там, де потрібно
Нанопродукти та корми	Містять біоактивні наночастинки різного складу	Сприяють виведенню з організму тварин, шляхом зв'язування, шкідливих бактерій чи збудників хвороб, що переносяться з їжею	Полегшують шкідливий вплив речовин та патогенних мікроорганізмів на тварин
Smart системи доставки медикаментів	Нанорозмірні пристрої, забезпечують вивільнення лікарських засобів або поживних речовин, у встановлений час	Технологія потребує значних інтеграційних зусиль нанотехнологій, біотехнологій та інформаційних технологій з географічними інформаційними системами	Здатні виявляти та лікувати інфекцію тварин або дефіцит поживних речовин швидше і з вищою імовірністю
Нанопокриття	бактерицидні покриття для зниження концентрації збудників хвороб та патогенних бактерій, що контактують з тваринами та рослинами під час виробництва, та зберігання	Унікальні фотокаталітичні властивості наноречовин активуються, коли покриття піддається впливу природного або ультрафіолетового світла. За наявності світла і вологості вони здатні окислювати і знищувати бактерії або пригнічувати їх ріст.	Нанопокриття здатні до самоочищення та дезінфекції; перешкоджають розвитку біоплівки; цим самим здатні знижувати рівень захворюваності тварин, підвищувати якість продукції, термін зберігання.
Цеоліти для утримання води	природні кристалічні силікати алюмінію, які мають гнучкі внутрішні структури, що дозволяють обмінюватися іонами	Зберігають воду і повільно вивільняють її під час посухи. Допомагають підвищити рівень вологості піщаних	Поліпшення водозатримуючої здатності ґрунтів сприятиме збільшенню виробництва сільськогосподарських

Технологія	Сутність	Особливості	Ефект
	та протидіють зневодненню	ґрунтів та підвищити пористість у глинистих ґрунтах	культур у районах, схильних до посухи

Додаток Н

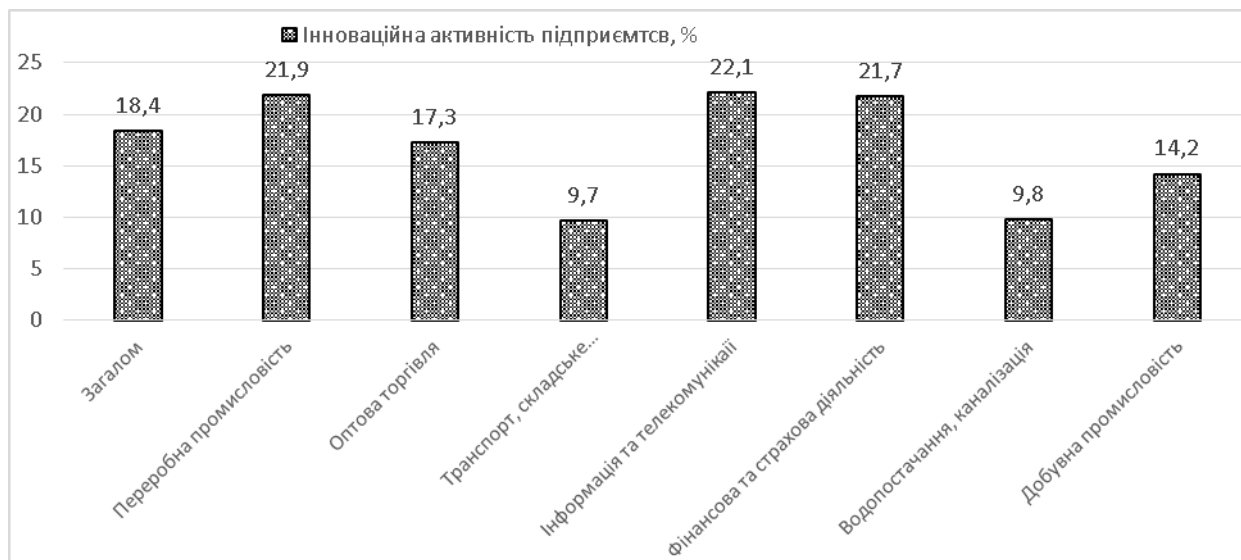

Рис. Н.1. Інноваційна активність підприємств за 2014-2016 рр. за видами економічної діяльності (КВЕД-2010), у % до загальної кількості обстежених підприємств відповідного виду діяльності.

Рис. Н.2. Співпраця підприємств за інноваціями з партнерами

Таблиця Н.1

Інноваційна діяльність промислових підприємств за регіонами

	Кількість інноваційно-активних підприємств		Обсяг витрат на інноваційну діяльність, млн грн	Обсяг реалізованої інноваційної продукції усього, млн грн
	усього, од	Структура, у % до загальної кількості обстежених підприємств		
Україна	759	16,2	9117,5	17714,2
Вінницька	24	15,4	100,4	454,7
Волинська	17	16,0	162,1	66,8
Дніпропетровська	51	11,0	1127,3	297,8
Донецька	22	11,5	725,3	3301,9
Житомирська	23	13,9	10,4	155,9
Закарпатська	12	9,0	26,2	358,1
Запорізька	42	19,1	1393,4	4041,2
Івано-Франківська	28	21,7	134,2	105,4
Київська	37	11,0	289,7	770,6
Кіровоградська	24	22,6	504,2	405,6
Луганська	7	10,0	20,2	13,1
Львівська	48	15,2	310,1	763,1
Миколаївська	25	26,9	324,9	417,3
Одеська	36	15,7	150,1	157,6
Полтавська	27	10,4	68,2	243,2
Рівненська	8	5,9	7,3	9,3
Сумська	24	20,5	598,5	601,9
Тернопільська	25	27,5	109,7	126,9
Харківська	111	28,1	890,9	2515,9
Херсонська	15	15,5	56,1	287,6
Хмельницька	8	5,7	24,6	27,8
Черкаська	32	24,4	124,7	583,1
Чернівецька	8	14,5	26,1	46,3
Чернігівська	10	9,6	71,7	345,4
м. Київ	95	20,7	1861,2	1617,7

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Таблиця Н.2

**Витрати на виконання наукових досліджень і розробок
за видами робіт, млн грн**

Роки	Усього, у фактичних цінах	У тому числі на виконання		
		фундаментальних наукових досліджень	прикладних наукових досліджень	науково-технічних (експериментальних) розробок
2010	8107,1	2175,0	1589,4	4342,7
2011	8513,4	2200,8	1813,9	4498,7
2012	9419,9	2615,3	2023,2	4781,4
2013	10248,5	2698,2	2061,4	5488,9
2014	9487,5	2452,0	1882,7	5152,8
2015	11003,6	2460,2	1960,6	6582,8
2016	11530,7	2225,7	2561,2	6743,8
2017	13379,3	2924,5	3163,2	7291,6
Відношення 2017 р. до 2010 р., %	165,0	134,5	199,0	167,9

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Таблиця Н.3

Інноваційна активність підприємств за розміром, од

	Загальна кількість обстежен их підприєм ств	У тому числі						
		займалися інноваційн ою діяльністю	підприємств а з технологічн ими інноваціями	з них				підприємства тільки з маркетингови ми та/або організаційни ми інноваціями (нетехнологіч на інновація)
				з них				
				підприємств ва з продуктов ими інноваціям и	підприємств ва з процесови ми інноваціям и	підприємств ва з продуктов ими та процесови ми інноваціям и	підприємства з продовжуван ою або перерваною інноваційною діяльністю	
2012–2014								
Усього	27992	4084	2663	446	1003	1008	206	1421
малі	20895	2367	1331	239	545	432	115	1036
середні	5440	1073	787	121	284	320	62	286
великі	1657	644	545	86	174	256	29	99
Промисловість								
малі	9124	1185	779	169	282	250	78	406
середні	3208	769	636	109	221	259	47	133
великі	1197	538	473	82	143	222	26	65
Послуги								
малі	11771	1182	552	70	263	182	37	630
середні	2232	304	151	12	63	61	15	153
великі	460	106	72	4	31	34	3	34
2014–2016								
Усього	27726	5095	3278	347	1601	1260	70	1817
малі	20339	3020	1774	185	970	577	42	1246
середні	5702	1407	974	111	450	394	19	433

великі	1685	668	530	51	181	289	9	138
Промисловість								
малі	8390	1237	792	98	397	275	22	445
середні	3237	842	639	87	263	274	15	203
великі	1188	519	428	50	127	242	9	91
Послуги								
малі	11949	1783	982	87	573	302	20	801
середні	2465	565	335	24	187	120	4	230
великі	497	149	102	1	54	47	–	47
2016–2018								
Усього	2912 9	8173	2937	765	1038	1134	н/д	5236
малі	21170	5097	1486	417	511	558	н/д	3611
середні	6123	2140	907	231	340	336	н/д	1233
великі	1836	936	544	117	187	240	н/д	392
Промисловість								
	2912 9	8173	2937	765	1038	1134	н/д	5236
малі	21170	5097	1486	417	511	558	н/д	3611
середні	6123	2140	907	231	340	336	н/д	1233
великі	1836	936	544	117	187	240	н/д	392

Рис. Н.3. Бізнес-модель успішної інноваційного підприємства по Слівотські-Моррісону

Рис. Н.4. Уточнена бізнес-модель А. Слівотські

Рис. Н.5. Позиції України в Глобальному інноваційному індексі

Таблиця Н.4

Пріоритети в передових виробничих технологіях

Європейський Союз	США	Китай	Україна
<ul style="list-style-type: none"> - Сучасні матеріали; - промислові біотехнології; - мікро- та наноелектроніка; - нанотехнології і фотоніка; - адаптивні і розумні виробничі системи; - цифрове, віртуальне і ресурсоефективне виробництво; - мобільні і спроможні кооперуватися підприємства (мережеве виробництво і динамічні виробничі ланцюжки); - «людино центричне» виробництво; - виробництво, орієнтоване на споживача 	<ul style="list-style-type: none"> - Сенсори, вимірювання і контроль процесів; - сучасний дизайн матеріалів, технології синтезу і обробки; - технології візуалізації, інформатика і цифрове виробництво; - сталє (раціональне) виробництво; - промислові нанотехнології; - виробництво гнучкої електроніки; - виробничі біотехнології і біоінформатика; - 3D-друк; - сучасне виробництво і обладнання для тестування (контролю якості); - промислова робототехніка; - сучасні технології формоутворення і з'єднання 	<ul style="list-style-type: none"> - ІКТ-індустрія нового покоління; - біоінженерія; - високопродуктивні технології і обладнання; - сучасні матеріали; - «розумні технології» 	<ul style="list-style-type: none"> - ІКТ-індустрія (перш за все, в галузі розробки програмного забезпечення); - нові композиційні матеріали із заданими властивостями; - промислові нанобіотехнології (перш за все, біомедицина і фармація, нові аграрні технології); - математичне моделювання для створення розумних виробничих систем; - космічні дослідження і розробки (зокрема, розробка важких ракет)

Додаток П

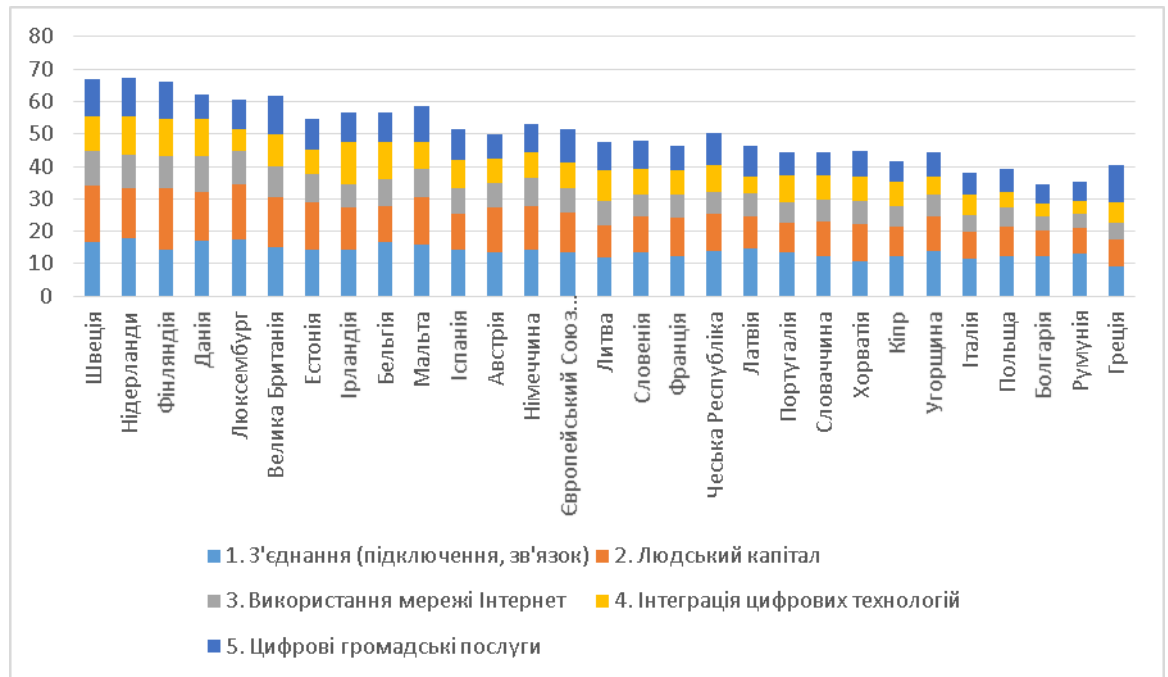

Рис. П.1. Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI) 2017

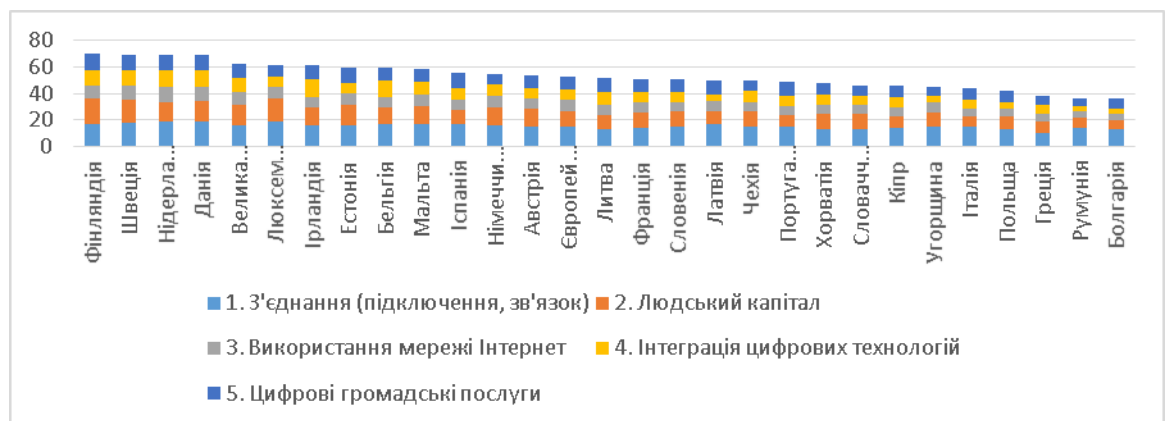

Рис. П.2. Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI) 2018

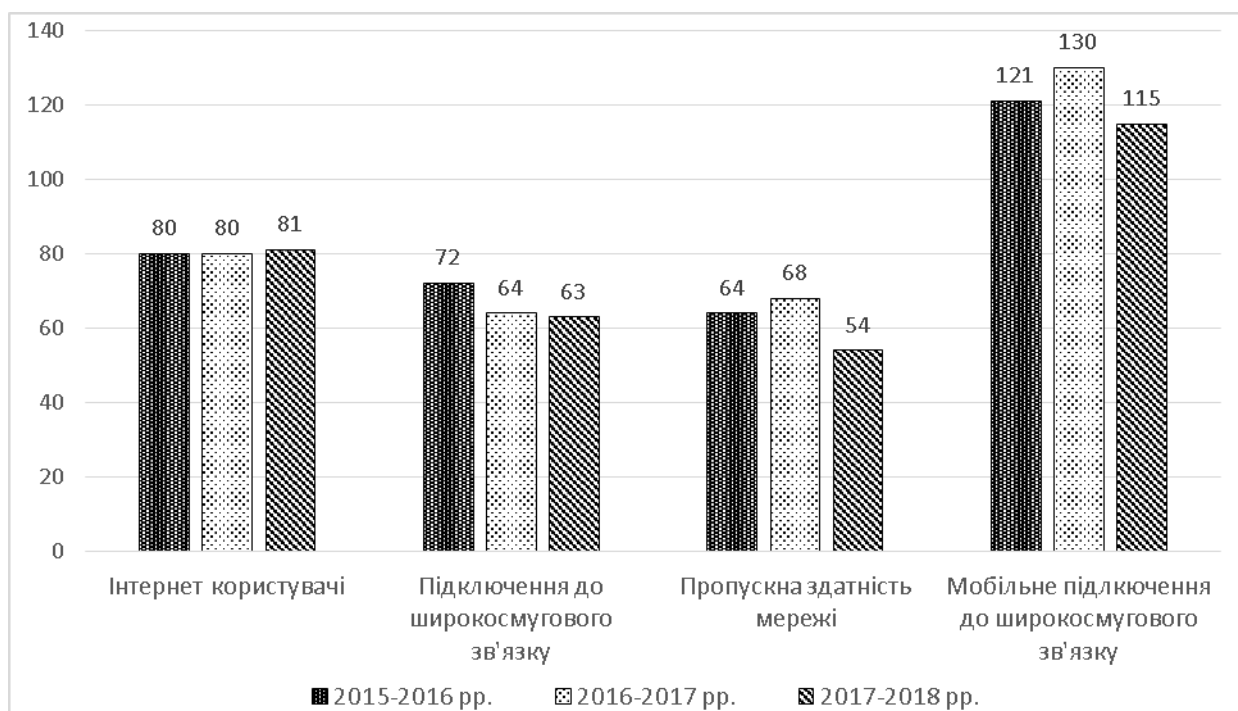

Рис. П.3. Рейтинг World Economic Forum України за технологічною готовністю по складових використання ІКТ

Таблиця П.1

Цифрові стратегії деяких країн G20 та України

Країна	Стратегії	Сутність
США	Information Super Highway (1993)	· Система цифрового зв'язку · Інформаційна телекомунікаційна мережа
	National Broadband Plan (2010)	Розширення мережі високошвидкісного широкосмугового Інтернету · Вільний доступ
Японія	• e-Japan (2001)	· Інформаційна інфраструктура, дослідження та розробки технологій
	• u-Japan (2004)	· Повне охоплення в галузях та службах, диверсифікація в застосуванні
	i-Japan (2009)	· Зосередження на державній адміністрації - уряд, лікарні та школи
ЄС	I-2010 (2005)	· Відкрита та конкурентоспроможна цифрова економіка · Інформаційні технології зв'язку
	• Цифрова програма / стратегія "Європа	Розвиток цифрового єдиного ринку

Країна	Стратегії	Сутність
	2020".	
Велика Британія	• Digital Britain (2009). •	Країна на передньому краї світової цифрової економіки
	"Закон про цифрову економіку 2010" (2010 рік)	• Питання політики щодо медіа-політики щодо цифрових медіа - порушення авторських прав, назви Інтернет-доменів, медіа-вміст каналу 4, місцеві радіо та відеоігри
	"Стратегія цифрової економіки 2015-2018" (2015 рік)	• Заохочення цифрових новаторів; зосередження на користувачеві; оснащення цифрового новатора; зростаюча інфраструктура, платформи та екосистеми; забезпечення стійкості зв'язку
Франція	• Digital France 2020 (2011) •	Розвиток мобільного та фіксованого широкосмугового зв'язку • Популяризація цифрових додатків та послуг, зокрема електронного уряду або електронної комерції
Австралія	Національна стратегія цифрової економіки (2011 рік)	• Електронне здоров'я, електронне навчання, інтелектуальні мережі, е-урядування, цифрова економіка, цифрові медіа тощо.
Німеччина	• Промисловість 4.0 (2013)	• Кібер-фізичні системи • Інтернет речей • Хмарні обчислення
	• Цифрова стратегія 2025 (2016)	• Цифровий суверенітет • Цифрова інфраструктура • Захист даних
Росія	• Національний план технологій (2014) •	EnergyNet, FoodNet, SafeNet, HealthNet, AeroNet, MariNet, AutoNet, FinNet та NeuroNet
Південна Корея	• Виробництво інновацій 3.0 (2014) • Схема виробництва інновацій 3,0 (2015)	• Інформаційні технології + Виробництво
Індія	• Digital India (2015)	• Створення цифрової інфраструктури • Доставка послуг в цифровій формі • Цифрова грамотність
Китай	• Internet Plus (2015)	• Інформаційні технології зв'язку (ІКТ) • Інтеграція Інтернету та інших традиційних галузей
Україна	• Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 рр. (2018)	• Цифровізації економіки, суспільної та соціальної сфер • Набуття громадянами цифрових компетенцій

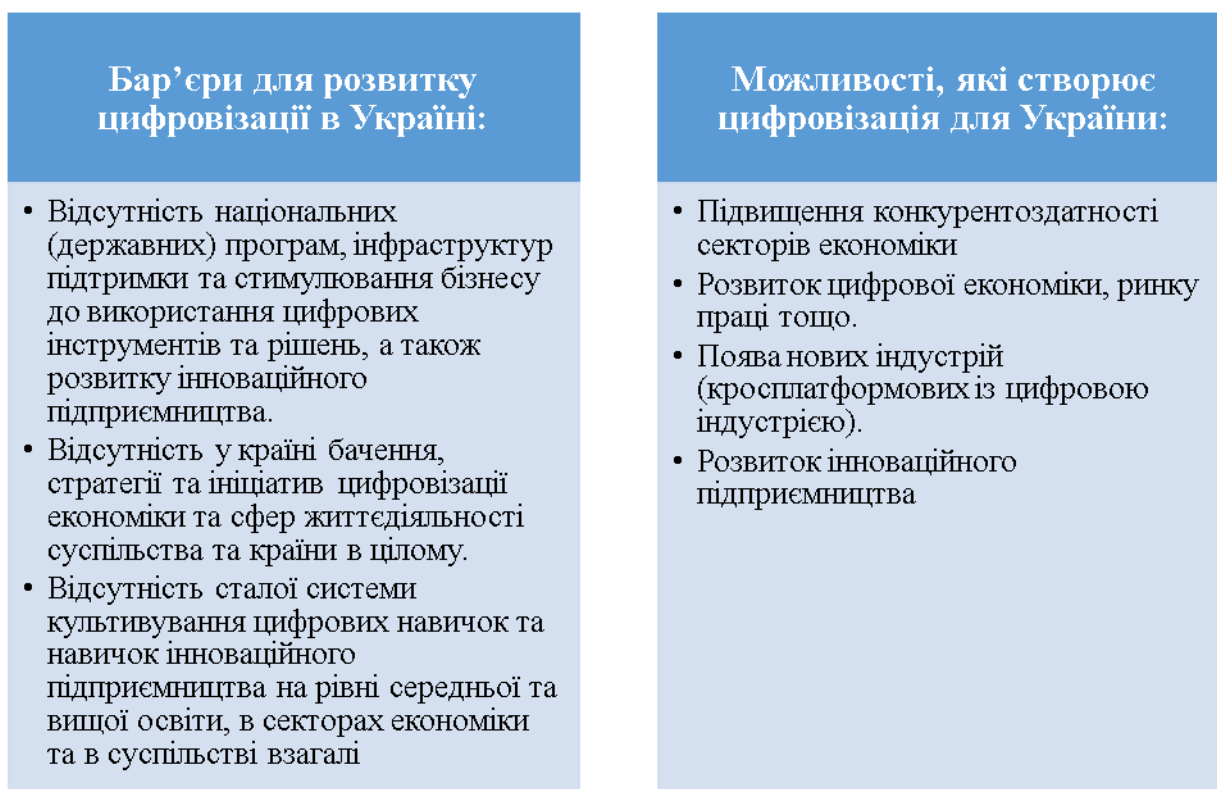

Рис. П.4. Бар'єри та можливості цифровізації економіки України

Таблиця П.2

Розподіл населення за доступом до Інтернету всі домогосподарства, %

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення 2018 р. до 2010 р., в.п.
Частка населення, яке повідомило, що за останні 12 місяців користувалось послугами Інтернету, %	22,0	28,7	35,3	41,0	46,2	48,9	53,0	58,9	62,6	40,6
Розподіл населення за місцем користування послугами Інтернету (у % до населення, яке повідомило, що користувалося послугами)										
вдома	82,2	85,1	87,2	90,3	91,0	91,6	92,9	93,0	92,4	10,2
на роботі	10,5	12,5	11,6	10,3	11,7	12,4	13,5	13,4	13,2	2,7
за місцем навчання	7,0	6,6	6,8	5,6	6,1	6,4	5,5	6,3	6,0	-1
у будь-якому місці через мобільний телефон	—	—	—	7,3	10,1	16,6	20,8	31,0	45,9	*
у будь-якому місці через інший пристрій мобільного доступу	—	—	—	0,4	0,5	1,1	1,1	1,1	0,7	*
в інших місцях (у друзів, знайомих)	8,6	2,6	2,1	8,2	7,6	8,1	7,7	8,0	7,6	-1
Розподіл населення за метою користування послугами Інтернету (у % до населення, яке повідомило, що користувалося послугами)										
відправлення (отримання) електронної пошти	32,7	28,9	24,7	23,6	23,0	24,6	23,1	23,1	20,3	-12,4
взаємодія з органами державної влади	1,5	1,7	1,6	1,6	1,6	2,1	1,7	1,9	1,9	0,4
навчання та освіта	46,9	37,2	34,2	31,4	32,0	30,7	29,1	28,3	25,8	-21,2
читання/скачування газет, журналів в режимі он-лайн	40,2	27,4	29,8	28,0	27,8	27,9	25,7	25,3	27,6	-12,6
скачування фільмів, зображень, музики; перегляд телебачення чи відео тощо	61,2	57,9	59,0	60,5	56,9	57,3	60,0	61,4	65,0	3,8
гра у відео- чи комп'ютерні ігри або їх скачування	нд	41,8	41,9	41,4	41,0	37,6	39,7	36,8	34,4	*
скачування програмного забезпечення	нд	6,8	6,7	6,2	5,3	4,8	5,3	5,1	4,3	*

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення 2018 р. до 2010 р., в.п.
телефонні переговори через Інтернет/Volp (Skype, iTalk, через web-камеру)	нд	23,5	33,9	38,9	43,5	44,8	46,8	48,1	48,4	*
спілкування (хобі)	63,0	51,5	53,5	53,0	51,0	50,4	49,8	49,8	48,9	-14,1
банківське обслуговування	2,5	2,1	3,3	5,1	6,4	8,5	12,6	13,8	17,9	15,4
пошук інформації, пов'язаної з питаннями здоров'я, як для себе, так і для інших	33,6	25,5	29,2	30,4	31,9	30,6	32,1	32,9	34,1	0,5
замовлення (купівля) товарів та послуг	5,2	4,3	6,7	8,9	10,2	11,2	14,8	16,4	17,5	12,3
отримання інформації щодо товарів та послуг, не названих раніше	18,3	12,1	15,3	16,2	18,6	19,5	19,9	20,0	21,6	6,3
Кількість домогосподарств (тис.)	17050,3	17022,7	16984,1	16958,7	14455,5	15073,7	15033,4	14985,6	14934,9	-2115,4
Частка домогосподарств, які мають доступ до послуг Інтернету вдома (відсотків до загальної кількості домогосподарств відповідної групи)	22,9	29,3	36,1	43,1	48,3	50,7	54,0	59,8	61,5	38,6

Джерело: розраховано на основі даних Державної служби статистики України

Таблиця П.3

**Розподіл населення за доступом до мережі Інтернет домогосподарств
сільської місцевості, %**

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення 2018 до 2010
Розподіл населення за місцем користування послугами Інтернету (у % до населення, яке повідомило, що користувалося послугами Інтернету)										
вдома	54,1	62,5	65,5	70,9	74,1	78,9	84,2	83,8	83,8	29,7
на роботі	11,1	12,1	12,1	13,1	11,0	11,0	9,6	9,6	9,7	-1,4
за місцем навчання	20,1	17,3	16,9	11,9	10,9	10,1	7,6	7,7	7,1	-13
у будь-якому місці через мобільний телефон	—	—	—	15,6	17,2	20,2	20,8	32,8	46,7	*
в інших місцях (у друзів, знайомих)	21,7	6,5	6,5	20,4	18,6	16,2	14,3	14,3	12,2	-1
Розподіл населення за метою користування послугами Інтернету (у % до населення, яке повідомило, що користувалося послугами Інтернету)										
відправлення (отримання) електронної пошти	20,6	21,1	18,5	16,3	11,8	18,5	16,9	15,1	12,9	-7,7
взаємодія з органами державної влади	1,1	1,6	0,8	1,4	1,0	1,6	1,3	1,5	1,5	0,4
навчання та освіта	64,2	50,3	47,2	41,5	35,9	33,8	31,7	29,5	26,2	-38
читання/скачування газет, журналів в режимі он-лайн	31,7	20,2	26,5	22,7	24,3	24,7	24,1	23,0	26,6	-5,1
скачування фільмів, зображень, музики; перегляд телебачення тощо	63,9	49,4	54,8	59,3	59,8	56,4	60,7	63,7	63,8	-0,1
гра у відео- чи комп'ютерні ігри або їх скачування	н/д	44,9	41,6	43,5	41,9	38,9	39,3	41,5	38,6	*
скачування програмного забезпечення	н/д	4,3	5,1	3,6	3,2	3,8	2,9	3,3	2,7	*
телефонні переговори через Інтернет/Volp (Skype, iTalk, через web-камеру)	н/д	13,4	23,4	28,3	31,1	36,8	38,0	41,6	43,8	*
спілкування (хобі)	57,2	47,7	50,6	53,3	51,9	50,4	52,1	49,6	47,3	38,4
банківське обслуговування	1,5	1,1	2,0	2,7	2,9	3,9	6,5	6,6	8,9	7,4
пошук інформації	27,1	20,7	27,3	29,2	26,6	28,4	28,6	28,6	28,9	1,8
замовлення (купівля) товарів та послуг	2,3	2,4	3,8	7,8	7,9	11,3	13,4	16,0	16,4	14,1
отримання інформації щодо товарів та послуг, не названих раніше	15,2	7,9	11,9	13,6	16,2	17,5	16,8	21,3	20,0	4,8
Кількість домогосподарств (тис.)	17050,3	5248,1	5216,1	5193,7	4798,8	4948,7	4924,0	4900,1	4873,6	-12176,7
Частка домогосподарств, які мають доступ до послуг Інтернету вдома, %	22,9	9,5	13,9	18,4	22,2	27,2	30,6	38,6	40,6	17,7

Рис. П.5. Концептуальні основи впровадження цифрової економіки

Таблиця П.4

Характеристика та особливості цифрових технологій в сільському господарстві

Технологія	Назва проекту	Характеристика	Особливості
БПЛА		Основними функціями безпілотників у сільському господарстві є: відеомоніторинг; виконання оглядових знімків з високою деталізацією та GPS-прив'язкою; картування в RGB-діапазоні (видимому); картування в різноманітних спектральних діапазонах; 3D-модельювання	
	стартап Kraу Technologies hardware-стартап,	безпілотні літальні апарати, що призначені для оприскування полів засобами захисту рослин та регуляторами росту; Апарат отримав необхідні патенти в США, має систему комп'ютерного бачення, яка дозволяє розпізнавати перешкоди і автоматично ухилятися від них	Продуктивність даного пристрою – 27-48 га на годину, 300-500 га за день. Дрон розвиває рекордну швидкість 110 км/год. Ємність бака для хімікатів становить 22,5 л і 15 кг. Робочий цикл дрона: 15 хвилин політ, 1 хвилина обслуговування. За один цикл обробляє до 14 га. Час заряду пари батарей – до 60 хвилин. Використання даного пристрою дозволить підвищити точність обробки рослин та мінімізувати ризик отруєння хімічними елементами населення, тварин та навколишнього середовища
	Проект SkySquirrel Technologies Inc	Передбачає розробку дронів і використовує комп'ютерний зір для аналізу врожаю.	Запущені над виноградниками дрони роблять високоякісні зображення для їх подальшої діагностики за допомогою спеціальних додатків. SkySquirrel використовує алгоритми для інтеграції та аналізу захоплених зображень і даних, щоб надати докладний звіт про стан здоров'я виноградника: плодів, листя і самої виноградної лози
Супутникові системи	Проект aWhere.	Передбачає розробку супутникових систем прогнозування погоди і факторів стійкості врожаю	система щодня може надавати користувачам доступ до більш ніж мільярду точок агрономічних даних. Джерела

Технологія	Назва проекту	Характеристика	Особливості
		до погодних умов.	даних включають у себе температуру, опади, швидкість вітру і сонячну радіацію.
big data		проводиться оцінка біомаси та параметрів росту посівів, місця скупчення та відсоток бур'янів	Ці дані дають змогу проводити диференційоване збагачення добривами різних марок, що в фіналі дає економію, з однієї сторони, та екологічніший продукт – з іншої; Хмарні технології без прив'язки до місця виробництва дозволяють аналізувати великі об'єми інформації, швидко опрацьовувати її, накопичувати та використовувати
GPS-трекінг	GPS-моніторинг допомагає контролювати і пересування транспорту, витрати палива.	контроль за використанням палива. Запобігає крадіжкам продуктів	дають можливість збільшити врожайність та знизити собівартість продукції завдяки скороченню витрат на паливо, насіння і добрива, можна істотно збільшити ефективність використання ресурсів і поліпшити оптимізацію виробничих процесів
	навігаційні прилади паралельного водіння агрегатів		прибавка врожайності в такому разі становить від 10 до 20% залежно від ґрунтово-кліматичних умов, економія добрив – від 5 до 20%
Система позиціонування в реальному часі (RTK)		сприяє максимальній точності польових робіт.	Забезпечується високий рівень повторюваності, що дуже важливо під час проведення таких тонких процесів, як формування грядок, посадка просапних культур і культивування
Мобільні додатки	e-Farmer	дає змогу ефективно управляти робочим процесом за допомогою смартфона	всі деталі робочих процесів, такі як оброблена площа полів, пройдена технікою відстань, тип операції, витрачений час і матеріали, автоматично додаються до польового журналу і зберігаються у хмарний сервер

Технологія	Назва проекту	Характеристика	Особливості
	додаток для глибокого навчання Plantix	виявляє потенційні недоліки ґрунту.	Аналіз проводиться за допомогою програмних алгоритмів, які обробляють зображення ґрунту і листя рослин із певними дефектами, ідентифікують шкідників і хвороби культур. Додаток працює на базі знімків, зроблених на камеру смартфона користувача.
Агрометеорологія	MeteoTrek	для збору даних про погодні умови і передачі цієї інформації по GPRS-каналу; інформація обробляється за допомогою спеціальної програми і передається на сервер	виміряти температуру і вологість повітря, швидкість і напрям вітру, кількість опадів, атмосферний тиск, температуру ґрунту, а також інтенсивність сонячного випромінювання; допомагає вибирати оптимальний термін посіву і поливу, визначити необхідну кількість добрив і засобів захисту, а також правильний час для їх внесення
Блокчейн		Завдяки блокчейну та штучному інтелекту кожен учасник ланцюжка поставок буде точно знати, скільки продукції потрібно вирощувати, замовляти і відвантажувати. Це дасть змогу скоротити втрати продовольства.	
Датчики патогенів		пристрої, які виявлятимуть патогени в продуктах харчування. Можуть бути портативні або вбудовані в мобільні телефони. Мобільні датчики зможуть сканувати продукти за кілька секунд.	
	Система Trace Genomics	здійснює скринінг патогенів ґрунтів,	виявляє потенційну середу для бактерій і грибів, і здійснює комплексну оцінку мікроорганізмів
Картотека мікробіома		розроблено методику для швидкого аналізу генетики мікробів, що дасть змогу оцінювати безпечність їжі, а також використовувати мікроби для захисту продуктів	
Біосенсор		може отримувати	Всі дані надаються з точними

Технологія	Назва проекту	Характеристика	Особливості
и		інформацію в різних спектральних діапазонах для прорахунку вегетаційних індексів або складання мап розподілу ґрунтів	координатами з можливістю детального вивчення і лабораторного аналізу; моніторинг ділянки дронами, заміри поля, створення карт внесення азоту та гербіцидів, засобів захисту рослин, створення візуальних та NDVI-мап полів тощо
	стартап Soil Lines	аналізатор ґрунту на базі мікролазера	надає якісну і кількісну інформацію про хімічний склад ґрунту і дозволяє удобрювати ґрунт тільки тими елементами, які необхідні
	IoT-стартап	розробляє мобільну лабораторію для тестування якості продуктів харчування	
BPM (управління бізнес-процесами)			галузеві рішення для управління земельним фондом, прогнозування врожайності на основі статистичних даних, планування земельних робіт, посіву та збору врожаю
	bpm'online	містить інструменти управління взаєминами з клієнтами та керування бізнес-процесами	можливість планувати та фіксувати в додатку зовнішні зустрічі, демонструвати закупникові наявну сільськогосподарську продукцію та робити одразу замовлення
Штучний інтелект	проект Crop Saver	застосуванні штучного інтелекту (AI) для визначення хвороб у рослин	
	BIOsens MYCO	здатен швидко визначити вміст мікотоксинів в зернових культурах	Прилад може працювати в полі або на елеваторі, здатен за 10 хвилин показати вмісту шкідливих речовин в зерні та допоможе агрокомпаніям, які закуповують зернову продукцію в різних місцях для формування великих партій
	Проект Trace Genomics	передбачає систему машинного навчання для діагностики дефектів і хвороб ґрунту по типу додатку від Plantix..	Акцент робиться на запобіганні розвитку пошкоджених культур і оптимізації потенціалу для виробництва здорового врожаю
	робот під назвою See &	використовує комп'ютерний	розробники проекту

Технологія	Назва проекту	Характеристика	Особливості
	Spray,.	зір для моніторингу і видалення бур'янів на полях, а також аналізує їх стійкість до гербіцидів	стверджують, що технологія здатна усунути до 80% обсягу хімічних речовин, які зазвичай розпилюються на врожаї, і може скоротити витрати на гербіциди на 90%
Роботизація	автономного сільськогосподарського робота AgroSmart L	здатний автоматизувати всі польові роботи	Комплекс складається з системи «міні-тракторів» і набору навісних маніпуляторів, який підбирається індивідуально для кожного фермера і конкретних умов землеробства
	Abundant Robotics	робот, що збирає яблука і аналізує рівень їх стиглості	
	Blue River Technology		використовують комп'ютерний зір, щоб розпорошувати хімікати тільки на бур'яни шляхом ретельного аналізу рослинності
	Проект Harvest CROO Robotics	передбачає автоматизацію збору врожаю також у спробі допомогти вирішити проблему оптимізації людських ресурсів.	З цією метою компанія CROO Robotics розробила робота, який допомагає фермерам збирати і розподіляти врожай. Розробники стверджують, що пристрій може обробити до 8 гектарів землі за один день, замінивши 30 людей-робітників.
Цифрові моделі рельєфу	На такій мапі відображається рельєфність земельних ділянок	візуалізація динаміки аналізу ґрунтів; аналіз супутникових знімків; створення карт врожайності культур; визначення найбільш продуктивних та врожайних ділянок; відстеження динаміки розвитку культур; контроль стану полів; прогноз врожайності	можна ефективно налагоджувати зрошувальну систему, а також здійснювати посів вологолюбних чи вологостійких рослин в оптимальних для цього місцях
	стартапу Water Cloud UA	дозволить заощадити мільйони гривень на зрошенні і забезпечити полив культур в регіонах, де спостерігаються проблеми з поставками прісної води	Установка працює за принципом кондиціонера, проте грошей на електроенергію витратити не треба, оскільки є сонячна батарея. У середньому на поле

Технологія	Назва проекту	Характеристика	Особливості
			розміром 1 га буде потрібно від 15 до 20 таких установок. Окупність — протягом одного сезону
	Organic Portal	Суть проекту у створенні геопорталу щодо пошуку ділянок для потреб органічного виробництва та подальшої консалтингової підтримки від експертів відповідно до ґрунтово-кліматичних параметрів: що вирощувати, як доглядати тощо	
Цифрові платформи (стартапи)	Rest & Buy –	проект аналітичного маркетплейсу для експорту та реалізації нішевих культур	
	StopAgriLoss	проект використання наномаркерів для ідентифікації походження засобів захисту рослин та інших рідких агрохімікатів для контролю внесення та запобігання контрафакту	
	ChesnoQ	платформа споживацького контролю якості сільськогосподарської продукції малих локальних виробників	
	FreshBot,	додаток для моніторингу цін на агропродукцію	дозволяє моніторити понад 900 джерел по всьому світу щодня зі швидким відстежуванням найменших коливань ціни на готову продукцію

Таблиця П.5

**Кроки та інструменти для досягнення ключових показників
ефективності (Key Performance Indicators – KPI)**

Кроки, інструменти	Потреба в інвестиціях , \$	Відповідальні за реалізацію	Контроль	KPI
1. Ухвалення стратегії розвитку Агросектору, як частини комплексної Економічної стратегії України 2030	-	Кабінет Міністрів України (КМУ), Міністерство інфраструктури (МінІнфра), Міністерство аграрної політики (МінАгро), Верховна Рада (ВР)	КМУ, профільні асоціації «ЛатифундистМедіа»	Ухвалення стратегії — перше півріччя 2020Е
2. Ухвалення Стратегії розвитку інфраструктури	-	МінІнфра, Міністерство економічного розвитку і торгівлі (МЕРТ)	МінАгро	Ухвалення стратегії — грудень 2019Е
3. Реалізація «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства» (Цифрової адженди України) та цифрової стратегії <u>«Україна -2030Е — країна з розвинутою цифровою економікою»</u>	-	КМУ	МЕРТ Профільні асоціації	Цифрова трансформація агросектору Зростання продуктивності у 6-7 разів
4. Завершення судової реформи	-	Адміністрація Президента (АП), Вища рада правосуддя	Профільні юридичні співтовариства (UBA)	Завершення реформи — грудень 2019Е Гарантія права власності

5. Відкриття ринку землі	-	КМУ, МінАгро, ВР	Профільні асоціації «ЛатифундистМедіа»	2020Е
6. Просування українського агросектору на зовнішніх ринках	\$1,5 млн (бюджет)	МінАгро, Міністерство закордонних справ (МЗС), МЕРТ, Торгово-промислова палата (ТПП)	Профільні асоціації	Зростання експорту. CAGR — 15% Експорт продукції АПК в 2030Е — \$100 млрд
7. Створення системи забезпечення кадрами	н/д	КМУ, профільні асоціації	Профільні асоціації	Забезпечення кадрами на 100%
8. Ухвалення Стратегії розвитку сільських територій	н/д	КМУ	КМУ	Ухвалення стратегії - I квартал 2020Е
9. Створення стимулів (у т. ч. фіскальних) для розвитку R&D у секторі (як варіант, американська модель)	\$1,0 млн	МінАгро, МЕРТ	Профільні асоціації	80% досліджень харчових продуктів проводять в українських центрах

Додаток Р
Таблиця Р.1

Виробництво окремих видів промислової продукції за 2011–2018 роки

Найменування продукції за Номенклатурою продукції промисловості (НПП)	Одиниця вимірювання Unit	Кількість виробленої промислової продукції (валове виробництво) за Volume of output of industrial products (gross output) in							
		2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	2018 ¹
Вугілля кам'яне	млнт / mln.t	62,7	65,7	64,4	45,9	30,2	31,6	24,2	26,3
Яловичина і телятина, свіжі чи охолоджені – туші, напівтуші, четвертини необвалені	тис.т / thsd.t	62,3	60,5	62,1	54,8	50,0	59,1	58,5	56,3
Свинина свіжа чи охолоджена – туші, напівтуші	тис.т / thsd.t	197	188	217	232	235	238	228	223
М'ясо курей, курчат, свіже чи охолоджене - частини тушок	тис.т / thsd.t	228	254	320	313	362	376	456	412
М'ясо курей, курчат, заморожене - тушки	тис.т / thsd.t	31,9	36,7	89,7	48,9	145	217	76,8	104
Вироби ковбасні та подібні продукти з м'яса, субпродуктів чи крові тварин	тис.т / thsd.t	286	288	287	260	229	233	247	248
Сік яблучний	млнл / mln.l	108	181	175	173	86,1	74,6	74,0	106
Кукурудза цукрова консервована або оброблена (тис.т / thsd.t	13,8	9,1	11,6	7,9	14,0	14,9	14,2	16,6
Овочі (крім картоплі), фрукти, горіхи, гриби та частини рослин їстівні інші, консервовані з додаванням оцту чи оцтової кислоти	тис.т / thsd.t	53,4	42,6	42,7	40,5	25,3	23,3	29,3	29,7
Джем, мармелад, пюре, желе, конфітюри, повидло, варення, з інших плодів і горіхів, піддані тепловому обробленню	тис.т / thsd.t	59,4	65,0	65,6	58,2	46,1	49,8	44,4	63,2
Олія соняшникова та її фракції, нерафіновані	млнт / mln.t	3,2	3,8	3,4	4,4	3,7	4,4	5,4	5,1
Маргарин і продукти пастоподібні зі зниженим чи низьким вмістом жирів	тис.т / thsd.t	175	178	144	133	142	135	141	137
Молоко та вершки незгущені й без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин жирністю не більше 1%,	тис.т / thsd.t	308	348	364	514	461	467	464	443
Масло вершкове жирністю не більше 85%	тис.т / thsd.t	76,2	88,1	93,9	113	101	102	108	105
Сир свіжий неферментований	тис.т / thsd.t	76,5	79,0	83,7	74,7	67,8	70,2	68,2	72,6
Молоко та вершки згущені підсолоджені	тис.т / thsd.t	58,3	66,0	58,5	53,9	51,6	44,4	42,8	34,9
Молоко і вершки коагульовані, йогурт, кефір, сметана та інші ферментовані продукти	тис.т / thsd.t	359	364	378	337	297	293	272	275

Борошно пшеничне чи пшенично-житнє	млнт / mln.t	2,4	2,4	2,4	2,2	2,1	2,0	2,0	1,7
Хліб та вироби хлібобулочні, нетривалого зберігання	млнт / mln.t	1,8	1,7	1,6	1,4	1,2	1,2	1,1	1,0
Печиво солодке	тис.т / thsd.t	229	241	237	184	167	163	177	171
Вироби макаронні неварені	тис.т / thsd.t	116	105	100	101	86,8	95,9	88,2	79,3
Цукор білий кристалічний буряковий	млнт / mln.t	2,3	2,1	1,3	2,1	1,5	2,0	2,0	1,8
Шоколад у брикетах, пластинах чи плитках	тис.т / thsd.t	19,1	22,0	27,5	21,8	16,5	16,5	18,6	22,2
Цукерки шоколадні	тис.т / thsd.t	147	143	130	86,4	59,5	52,3	53,3	53,4
Спреди та суміші жирів, що містять масову частку загального жиру від 50% до 85%,	тис.т / thsd.t	60,7	54,9	53,9	52,5	36,3	29,4	24,8	35,4
Продукти молокозмісні, н.в.і.у.	тис.т / thsd.t	110	121	142	174	156	154	142	134
Бренді (уключаючи "Коньяк України")	млндал / mln.dal	4,7	4,6	4,5	2,6	3,0	2,8	2,4	2,3
Горілка з вмістом спирту не більше 45,4%	млндал	33,4	33,8	28,0	21,5	18,6	16,6	13,7	12,8
Вино з фактичною концентрацією спирту не більше 15%	млндал / mln.dal	11,4	8,6	7,3	4,7	6,7	6,1	6,7	7,1
Пиво солодове	млндал / mln.dal	303	297	274	242	195	181	180	182
Сигарети, які містять тютюн або суміші тютюну із заміниками тютюну	млрд.шт / bln.pcs	95,5	93,9	86,1	86,0	92,9	98,2	92,2	84,1
Тканини з ниток синтетичних та штучних комплексних високої міцності, тканини з ниток стрічкових чи подібних	млнм² / mln.m²	43,8	50,7	46,0	46,1	45,4	53,3	67,2	62,7
Деревина із сосни (Pinus sylvestris L.) уздовж розпиляна чи розколота, розділена на шари чи лущена, завтовшки більше 6 мм	тис.м³ / thsd.m³	684	719	741	773	776	897	1412	1996
Деревина, уключаючи планки та фризи для паркетного покриття підлоги, незібрані, у вигляді погонажу	тис.т / thsd.t	40,2	42,8	50,4	53,2	69,1	63,9	64,3	101
Плити деревостружкові з деревини, необроблені чи лише шліфовані	тис.м³ / thsd.m³	1545	1433	1389	1313	1269	1304	1388	1437
Вікна, двері балконні та їх рами, з деревини	тис.шт / thsd.pcs	905	875	1305	1025	1013	875	1096	1002
Двері та їх коробки і пороги, з деревини	тис.шт / thsd.pcs	1105	977	1467	1203	1092	864	957	968
Папір та картон для графічних робіт некрейдовані, масова частка механічних волокон 10%, щільністю не менше 40,	тис.т / thsd.t	33,2	14,6	13,7	8,7	3,5	2,8	1,3	1,4

Папір побутового та санітарно-гігієнічного призначення інший	тис.т / thsd.t	113	129	121	124	119	115	120	127
Речовини фарбувальні синтетичні органічні інші	т / t	3986	4612	5206	3226	5143	5856	8191	9327
Сечовина, яка містить більше 45% азоту за масою, у перерахунку на сухий безводний продукт	тис.т N / thsd.t N	1833	1800	1355	997	984	945	556	423
Нітрат амонію (крім у таблетках, подібних формах або упаковках вагою 10 кг і менше)	тис.т N / thsd.t N	817	870	772	534	361	485	369	362
Полівінілхлорид пластифікований, у суміші з іншими речовинами, у первинних формах	тис.т / thsd.t	47,3	65,8	72,0	56,9	40,5	53,5	60,6	61,1
Смоли карбамідні та тіокарбамідні, у первинних формах	тис.т / thsd.t	174	164	153	157	129	88,2	101	96,7
Поліуретани в первинних формах	тис.т / thsd.t	20,5	18,9	21,3	20,6	17,3	18,6	19,5	21,4
Фарби та лаки на основі поліакрилових чи вінілових полімерів, дисперговані чи розчинені у водному середовищі (уключаючи емалі та політури)	тис.т / thsd.t	64,2	70,1	73,5	66,7	60,7	74,6	76,0	75,9
Мило та речовини поверхнево-активні органічні в брушках та подібних формах, н.в.і.у. (крім для туалетних цілей)	тис.т / thsd.t	14,1	14,0	13,9	13,8	10,7	12,9	12,8	11,9
Засоби мийні та для чищення, які містять або не містять мило, включаючи допоміжні засоби, для миття,	тис.т / thsd.t	224	251	266	255	190	186	194	200
Препарати лікарські, що містять інші антибіотики, розфасовані для роздрібного продажу	т / t	769	868	861	1269	1218	1186	1157	1231
Препарати лікарські, що містять кортикостероїдні гормони, їх похідні та структурні аналоги, і не містять антибіотики, для терапевтичного або профілактичного застосування, в дозованому вигляді чи розфасовані для роздрібного продажу	т / t	87,7	92,3	93,6	114	87,3	115	119	131
Препарати лікарські інші, що містять змішані чи незмішані продукти, н.в.і.у., розфасовані для роздрібного продажу	тис.т / thsd.t	36,8	40,3	46,4	43,2	41,3	46,0	46,9	43,5
Чавун переробний і дзеркальний у чушках, болванках чи формах первинних інших	млн т / mln.t	28,9	28,5	29,1	24,8	21,9	23,6	19,8	20,5
Феромарганець	тис.т / thsd.t	188	164	88,6	104	100	184	211	156
Труби і трубки, круглого поперечного перерізу, піддані гарячій обробці, безшовні, зі сталі іншої, крім неіржавної	тис.т / thsd.t	401	457	381	404	279	266	329	380

Труби і трубки, зварні, круглого поперечного перерізу, гарячого або холодного формування, із зовнішнім діаметром не більше 406,4 мм, зі сталі іншої, крім неіржавної	тис.т / thsd.t	136	311	318	214	225	233	157	159
Труби і трубки, зварні, гарячого або холодного формування, прямокутного або квадратного поперечного перерізу, із зовнішнім діаметром не більше 406,4 мм, з товщиною стінки не більше 2 мм, зі сталі іншої, крім неіржавної	тис.т / thsd.t	125	121	110	82,7	66,1	106	222	182
Електродвигуни та генератори постійного струму потужністю більше 37,5 Вт, але не більше 750 Вт (крім стартерів для запуску двигунів внутрішнього згорання)	тис.шт / thsd.pcs	65,4	47,4	34,0	24,8	10,5	7,8	11,6	10,4
Електродвигуни та генератори постійного струму потужністю більше 750 Вт, але не більше 75 кВт (крім стартерів для запуску двигунів внутрішнього згорання)	тис.шт / thsd.pcs	2,5	2,7	3,0	2,7	4,9	6,6	2,0	2,7
Печі хлібопекарські й кондитерські електричні	шт / pcs	426	160	110	53	156	169	92	82
Крани мостові на нерухомих опорах	шт / pcs	211	117	133	101	78	56	64	112
Крани перевантажувальні, крани порталні, крани мостові	шт / pcs	145	190	136	112	59	116	107	94
Трактори з потужністю двигуна більше 59 кВт	тис.шт / thsd.pcs	5,4	4,0	2,9	2,7	2,8	3,3	3,3	2,4
Плуги	тис.шт / thsd.pcs	6,1	15,4	6,2	4,4	3,7	3,6	2,9	3,0
Розпушувачі та культиватори	тис.шт / thsd.pcs	7,4	4,7	4,4	3,7	3,4	3,8	4,0	2,9
Борони дискові	тис.шт / thsd.pcs	7,4	1,6	2,0	2,0	2,3	2,8	3,3	2,2
Борони (крім дискових)	тис.шт / thsd.pcs	11,1	7,5	7,8	7,9	5,8	8,7	9,3	10,4
Сівалки, саджалки та машини розсадосадильні	тис.шт / thsd.pcs	7,4	4,0	5,6	4,4	4,2	4,8	5,3	3,8
Косарки тракторні, включаючи механізми навісні різальні, розроблені для управління або буксирування трактором	тис.шт / thsd.pcs	1,7	2,2	2,3	2,6	2,5	3,5	3,6	1,6
Комбайни зернозбиральні	шт / pcs	399	59	68	к / с	100	154	70	47
Розбризкувачі та розпилювачі рідких і порошкоподібних речовин, що встановлюються на тракторі або тягнуться ним	шт / pcs	844	1099	831	804	800	883	1324	1298
Машини для приготування кормів для тварин	тис.шт / thsd.pcs	161	123	102	98,7	63,2	75,6	49,3	30,2
Підйомники, елеватори та конвеєри безперервної дії для підземних робіт	шт / pcs	486	591	422	211	53	53	35	94
Машини бурильні та прохідницькі самохідні	шт / pcs	118	118	415	77	к / с	к / с	21	29
Обладнання промислове для виробництва або приготування кондитерських виробів, какао чи шоколаду	шт / pcs	823	1939	3803	402	163	219	295	329
Обладнання промислове для цукрового виробництва	шт / pcs	829	931	1100	429	727	1085	540	291
Обладнання промислове для перероблення м'яса або птиці	тис.шт / thsd.pcs	11,0	33,6	18,9	10,3	11,1	11,4	11,8	10,1

Засоби автотранспортні для перевезення 10 і більше осіб	тис.шт / thsd.pcs	4,0	3,7	2,6	1,0	1,0	0,6	0,9	1,0
Електроенергія ³	млрд.кВт·год / bln.kW·h	194,9	198,9	194,4	182,8	163,7	164,6	156,0	159,9

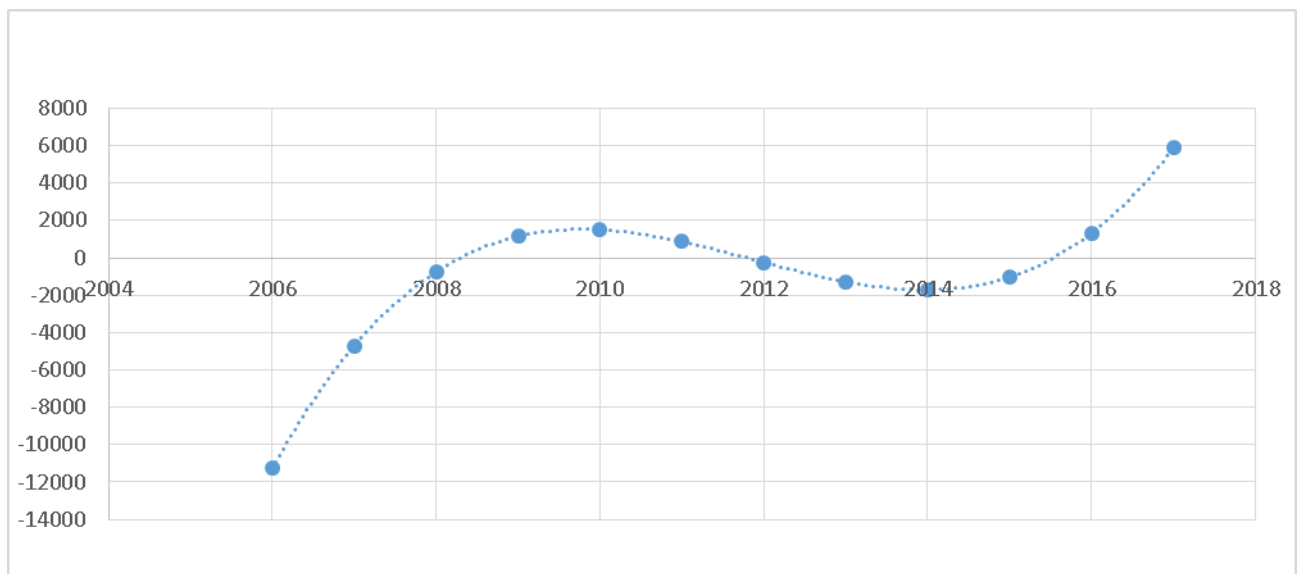
Таблиця Р.2

**Результати аналізу трендів обсягів виробництва основних видів
продукції рослинництва**

Культури	Рівняння тренду	Коефіцієнт детермінації	Фактичний F -критерій Фішера
Зернові та зернобобові*	$y = 22449 + 1522,6t$	0,72	66,86
Буряк цукровий фабричний	$y = 41012 - 8972\ln(t)$	0,79	97,81
Соняшник	$y = 1450e^{0,075t}$	0,89	210,36
Картопля*	$y = 15464 + 241,7t$	0,61	40,67
Культури овочеві	$y = 4516,6 + 183,6t$	0,78	92,18
Культури плодові та ягідні**	$y = 1120,3 + 421,1\ln(t)$	0,88	190,67

Примітка: * – побудовано за згладженими методом ковзного середнього даними;

** – використано дані за 2006–2017 рр.

**Рис. Р.1. Моделювання динаміки обсягу виробництва цукрових буряків
на території України, 2006–2017 рр.**

Таблиця Р.3

**Результати аналізу трендів обсягів виробництва основних видів
продукції тваринництва**

Вид продукції	Рівняння тренду	Коефіцієнт детермінації	Фактичний <i>F</i> - критерій Фішера
М'ясо у забійній вазі	$y = 1456,3 + 58,26t$	0,92	172,50
Молоко	$y = 14412e^{-0,02t}$	0,91	151,67
Яйця птиці	$y = 9359,7t^{0,24}$	0,79	56,43

Джерело: власні розрахунки

Таблиця Р.4

Глобальний індекс креативності, 2015

Місце	Країна	Технології	Талант	Толерантність	Глобальний індекс креативності
1	Australia	7	1	4	0.970
2	United States	4	3	11	0.950
3	New Zealand	7	8	3	0.949
4	Canada	13	14	1	0.920
5	Denmark	10	6	13	0.917
5	Finland	5	3	20	0.917
7	Sweden	11	8	10	0.915
8	Iceland	26	2	2	0.913
9	Singapore	7	5	23	0.896
10	Netherlands	20	11	6	0.889
11	Norway	18	12	9	0.883
12	United Kingdom	15	20	5	0.881
13	Ireland	23	21	7	0.845
14	Germany	7	28	18	0.837
16	Switzerland	19	22	17	0.822
16	France	16	26	16	0.822
16	Slovenia	17	8	35	0.822
18	Belgium	28	18	14	0.817
19	Spain	31	19	12	0.811
20	Austria	12	26	32	0.788
31	South Korea	1	50	70	0.660
32	Nicaragua	56	-	27	0.631
33	Estonia	33	16	87	0.625
34	Chile	56	39	31	0.611
35	Czech Republic	29	30	80	0.609
36	Costa Rica	47	61	20	0.607
37	Belarus	41	8	97	0.598
38	Russian Federation	22	15	123	0.579
39	South Africa	30	62	57	0.564
40	Latvia	54	22	77	0.563

Місце	Країна	Технології	Талант	Толерантність	Глобальний індекс креативності
41	Cuba	94	17	37	0.556
42	Laos	-	97	23	0.555
43	Malta	73	49	25	0.550
44	Ecuador	43	90	25	0.532
45	Ukraine	43	24	105	0.518
46	Poland	46	25	101	0.516
46	Montenegro	51	34	83	0.516
48	Bulgaria	78	38	47	0.505
49	Belize	-	88	48	0.504
50	Jamaica	42	79	49	0.502

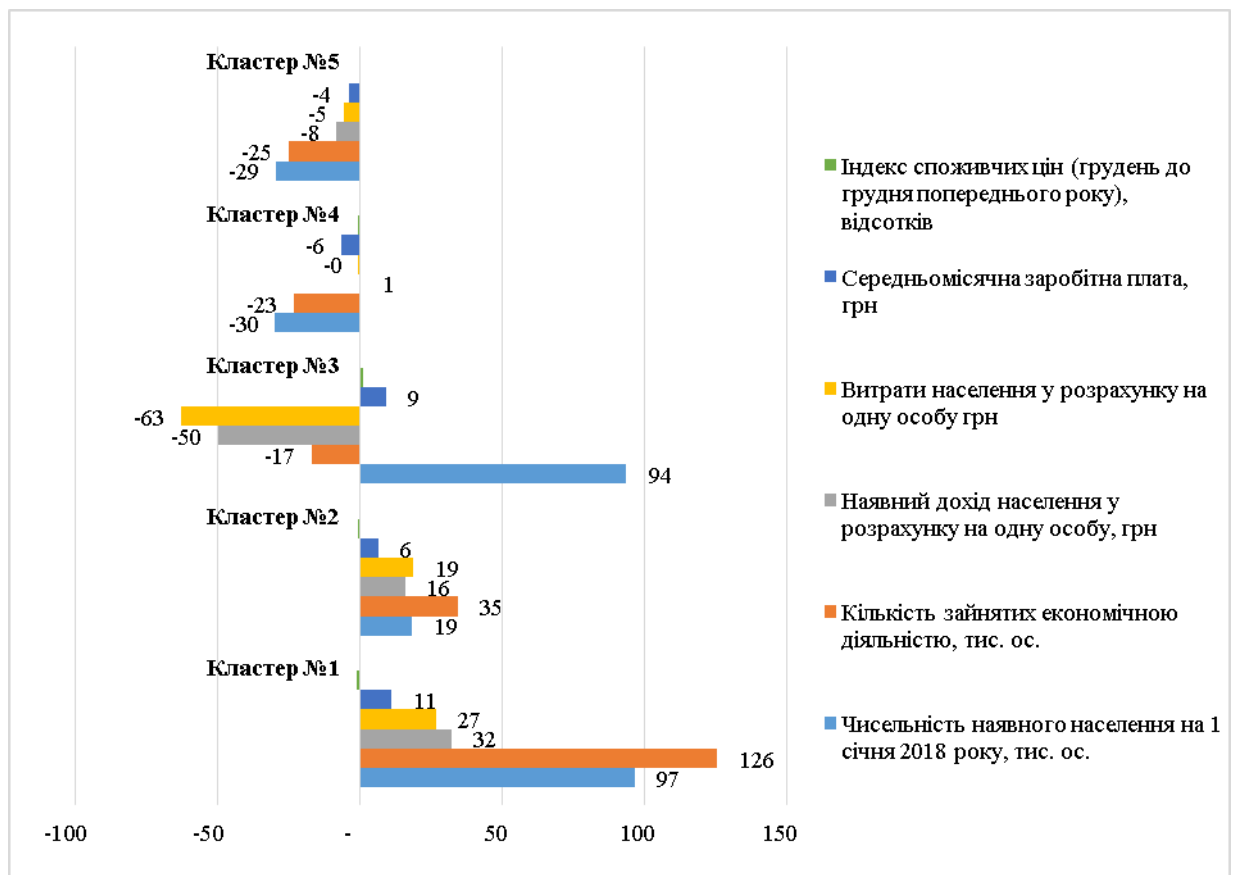

Рис. Р.2. Відхилення усереднених показників соціального стану кластерів адміністративних областей від середнього по Україні

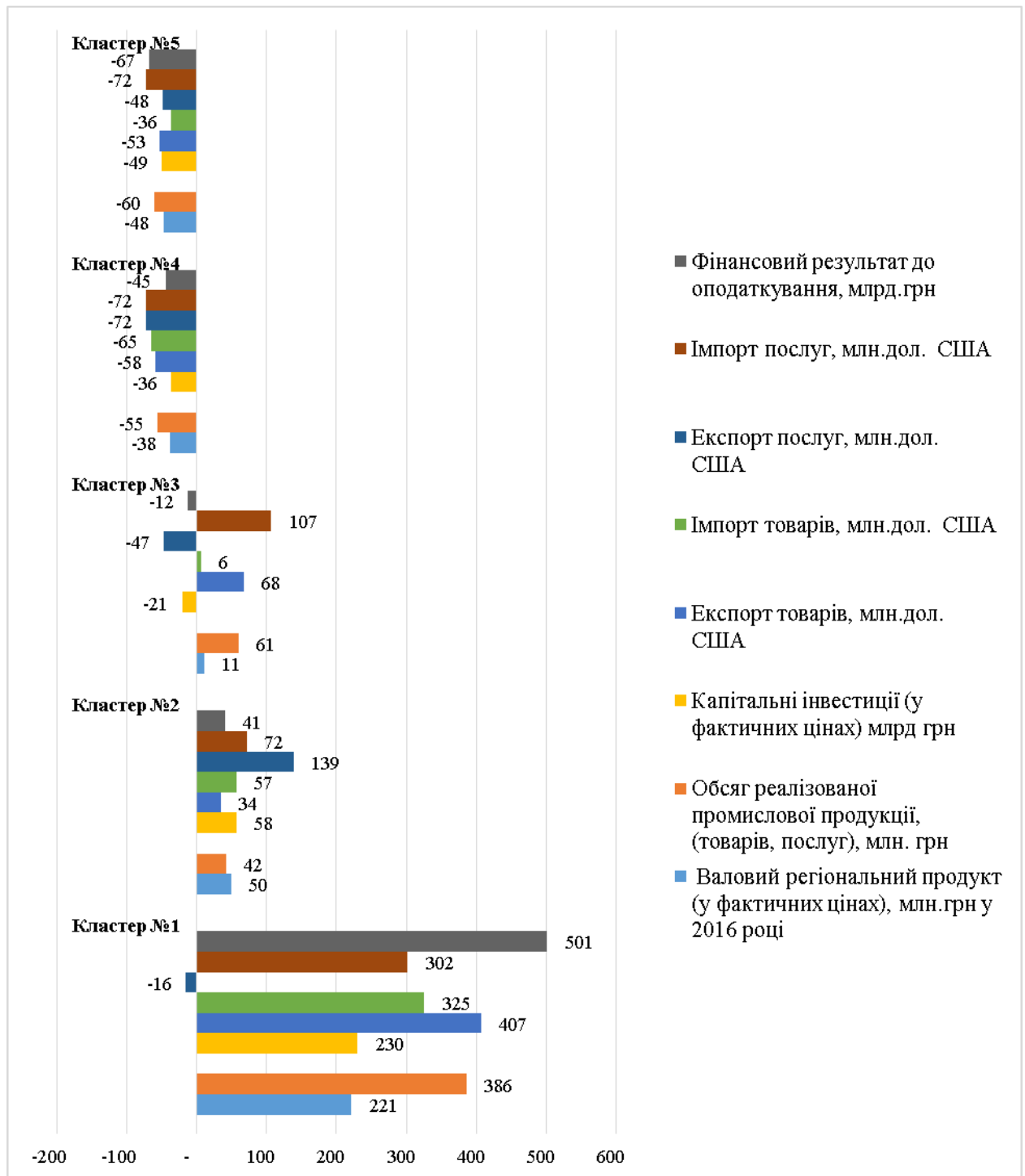

Рис. Р.3. Відхилення усереднених показників економічного стану кластерів адміністративних областей від середнього по Україні

Додаток С

Таблиця С.1

**Позиції України та деяких країн за Індексом глобальної
конкурентоспроможності**

Позиції	2012-2013 144 країни	2013-2014 148 країн	2014-2015 144 країни	2015-2016 140 країн	2016-2017 138 країн	2017-2018 137 країн	2018 (140 країн) GCI 4.0 Індесу глобальної конкурентоспроможності 4.0	Зміна позиції по GCI
Україна	73	84	76	79	85	81	83	-8
Польща	41	42	43	41	36	39	37	+2
Туреччина	43	44	45	51	55	53	61	-10
Грузія	77	72	69	66	59	67	66	+10
Швейцарія	1	1	1	1	1	1	4	-
США	7	5	3	3	3	2	1	+5

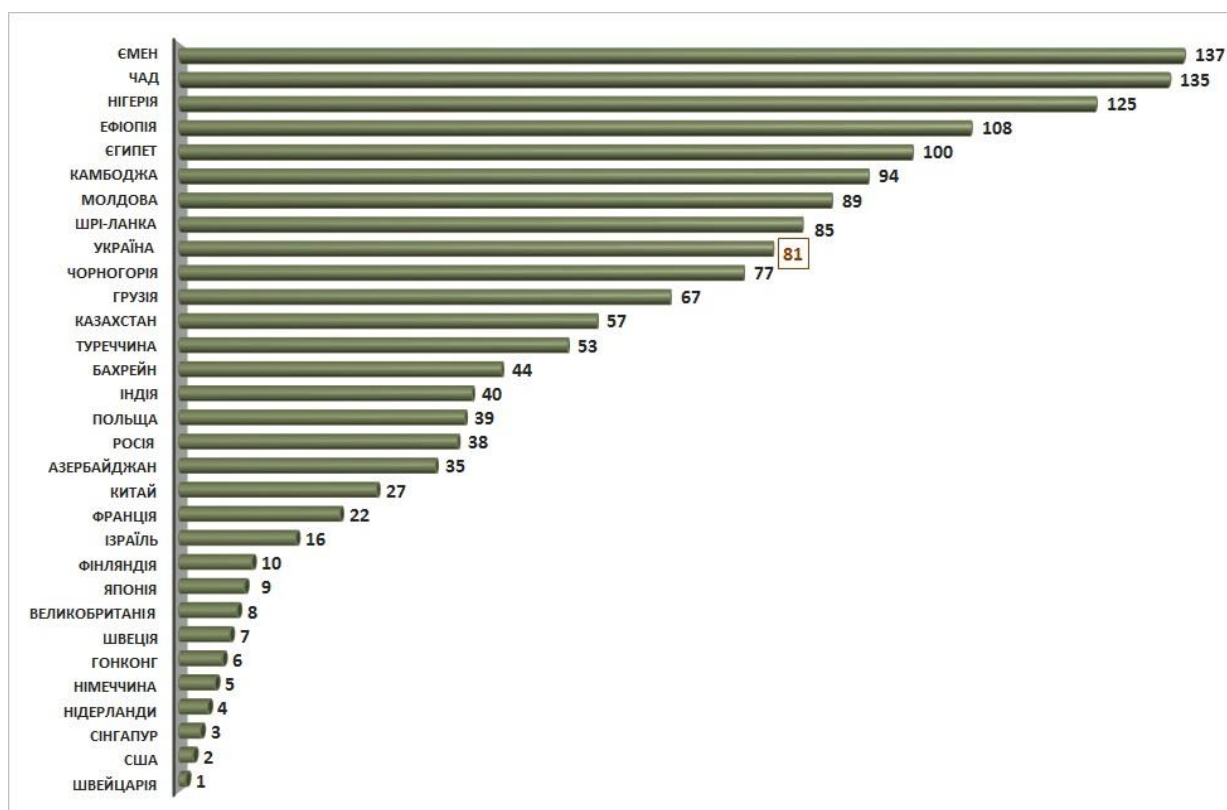

Рис. С.1. Індекс глобальної конкурентоспроможності, 2017-2018 рр.

Таблиця С.2

**Індекс глобальної конкурентоспроможності
(позиції України за основними складовими)**

Індекс глобальної конкурентоспроможності (позиції України за основними складовими)	2014-2015 (144 країни)	2015-2016 (140 країн)	2016-2017 (138 країн)	2017-2018 (137 країн)
	76	79	85	81
Основні вимоги	87	101	102	96
ІНСТИТУЦІЇ	130	130	129	118
Державні установи	131	130	132	117
-право власності	135	131	130	128
-етика і корупція	120	107	109	106
-зловживання впливом	131	125	127	129
-безпека	124	132	123	106
Приватні установи	120	110	123	109
-корпоративна етика	98	76	106	102
-підзвітність	127	130	130	111
ІНФРАСТРУКТУРА	68	69	75	78
Транспорта інфраструктура	88	91	91	87
-якість усієї інфраструктури	75	82	88	88
-якість доріг	139	132	134	130
-якість залізничної інфраструктури	25	28	34	37
-якість портової інфраструктури	107	108	96	93
-якість інфраструктури повітряного транспорту	99	97	103	92
Електрика і телефонна інфраструктура	51	54	62	68
-якість постачання електроенергії	69	75	86	85
-кількість абонентів мобільного зв'язку/ 100 жителів	33	32	26	37
-кількість абонентів фіксованого зв'язку/ 100 жителів	45	44	47	51
МАКРОЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ	105	134	128	121
Баланс державного бюджету, % від ВВП	99	104	25	53
Валові національні заощадження, % від ВВП	134	124	99	88
Інфляція, зміна за рік у %	75	134	136	129
Державний борг, % від ВВП	66	110	113	112
ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ТА ПОЧАТКОВА ОСВІТА	43	45	54	53
Охорона здоров'я	82	82	83	84
-рівень захворюваності на туберкульоз / на 100 000 жителів	90	88	91	92
-поширеність ВІЛ, % дорослого населення	106	104	111	104
-дитяча смертність / 1000 новонароджених	54	53	51	50
-очікувана тривалість життя	88	87	92	92
Початкова освіта	32	34	50	43
-якість початкової освіти	40	45	51	42
-зарахування до початкової освіти	31	33	57	62

Продовження табл. 2

Підсилювачі продуктивності		67	65	74	70
ВИЩА ОСВІТА І ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА		40	34	33	35
Частка освіти		14	14	11	16
-зарахування до закладів середньої освіти		41	39	53	51
-зарахування до закладів вищої освіти		13	14	11	16
Якість освіти		65	46	46	49
-якість освітньої системи		72	54	56	56
-якість математичної та природничої освіти		30	38	27	27
-якість шкіл менеджменту		88	87	93	88
-доступ до Інтернету в школах		67	44	35	44
Навчання за місцем роботи		88	74	85	79
-доступність спеціалізованих науково-дослідних і навчальних закладів		84	78	77	68
-ступінь підготовки персоналу		92	74	94	88
ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ТОВАРІВ		112	106	108	101
Конкуренція		125	122	118	109
Якість умов попиту		70	68	83	81
ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ПРАЦІ		80	56	73	86
Гнучкість		89	66	73	94
-гнучкість визначення заробітної плати		77	71	81	126
-вплив оподаткування на стимули до роботи		135	121	124	124
Використання талантів		70	58	69	80
-здатність країни утримувати таланти		132	114	127	129
-здатність країни залучати таланти		130	97	93	106
РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ		107	121	130	120
Ефективність		109	113	124	118
-доступність фінансових послуг		123	123	116	120
-фінансування через місцевий ринок капіталу		108	118	127	114
-простота доступу до кредитів		87	87	112	103
-наявність венчурного капіталу		97	102	123	118
Надійність і довіра		100	120	128	123
-міцність банків		138	140	138	135
-регулювання фондових бірж		127	135	137	134
ТЕХНОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ		85	86	85	81
Технологічні запозичення		114	103	97	111
-наявність новітніх технологій		113	96	93	107
-освоєння технологій на рівні фірм		100	100	74	84
-прямі зовнішні інвестиції та передача технологій		127	117	115	118
Використання інформ.-телеком. технологій		69	80	78	74
-інтернет користувачі, % населення		82	80	80	81
-абоненти фіксованого широкосмугового Інтернету / на 100 жителів		68	72	64	63
-пропускна здатність Інтернету, кб / с / на 1 користувача		50	64	68	54
-активні абоненти мобільного широкосмугового зв'язку / на 100 жителів		107	121	130	115
РОЗМІР РИНКУ		38	45	47	47
Розмір внутрішнього ринку		37	46	48	48
Розмір іноземного ринку		38	39	38	39
Інновації та фактори вдосконалення		92	72	73	77
ВІДПОВІДНІСТЬ БІЗНЕСУ СУЧАСНИМ ВИМОГАМ		99	91	98	90
Чисельність місцевих постачальників		80	61	62	63
Якість місцевих постачальників		83	80	79	67
Стан розвитку кластерів		128	124	125	108
Ширина лацюга створення вартості		79	70	97	94
Управління міжнародним розповсюдженням		82	86	91	95
Модернізація виробничого процесу		95	68	71	72
Межі маркетингу		79	81	80	74
ІННОВАЦІЇ		81	54	52	61
Здатність до інновацій		82	52	49	51
Якість науково-дослідних інститутів		67	43	50	60
Витрати компаній на дослідження і розробки		66	54	68	76
Співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробці		74	74	57	73
Державні закупівлі високотехнологічної продукції		123	98	82	96
Наявність вчених та інженерів		48	29	29	25

Таблиця С.3

**Складові Індексу глобальної конкурентоспроможності України
2017 р.**

Складові індексу	Ранг	Оцінка
Індекс глобальної конкурентоспроможності	81	4,1
Субіндекс А: Основні вимоги	96	4,2
1. Інститути	118	3,2
2. Інфраструктура	78	3,9
3. Макроекономічне середовище	121	3,5
4. Здоров'я та початкова освіта	53	6
Субіндекс В: Фактори ефективності	70	4,1
5. Вища освіта та навчання	35	5,1
6. Ефективність товарних ринків	101	4
7. Ефективність ринку праці	86	4
8. Розвиненість фінансового ринку	120	3,1
9. Технологічна підготовленість	81	3,8
10. Розмір ринку	47	4,5
Субіндекс С: Фактори інновацій	77	3,5
11. Зрілість бізнесу	90	3,7
12. Інновації	61	3,4

Таблиця С.4

**Розподіл експорту-імпорту товарів за широкими економічними
категоріями у 2017–2018 роках**

Назва товарів згідно з ШЕК	Експорт				Імпорт			
	2017, млн дол. США/	2018			2017, млн дол. США/	2018		
		млн дол. США/	у % до 2017/	до загально- го обсягу/%		млн дол. США/	у % до 2017/	до загально- го обсягу/%
Усього	43264,7	47335,0	109,4	100,0	49607,2	57187,6	115,3	100,0
у тому числі								
харчові продукти та напої	3001,9	3118,2	103,9	6,6	2184,1	2682,2	122,8	4,7
сировина для промисловості, не включена в інші категорії	21795,8	24034,5	110,3	50,8	9759,5	10757,6	110,2	18,8
паливо та мастильні матеріали	550,5	521,8	94,8	1,1	7786,1	8218,9	105,6	14,4
капітальне устаткування, деталі, частини та приладдя для нього	1062,1	1243	117,0	2,6	5381,3	6010,0	111,7	10,5
транспортне обладнання, деталі, частини та приладдя для нього	307,7	285,7	92,9	0,6	2962,2	3276,3	110,6	5,7
легкові автомобілі	5,4	9,1	168,5	0,0	2078,1	2242,8	107,9	3,9
інше	302,4	276,7	91,5	0,6	884,1	1033,5	116,9	1,8
споживчі товари, не включені в інші категорії	1733,8	1995,3	115,1	4,2	2331,6	2885,9	123,8	5,0
тривалого користування	489,8	614,1	125,4	1,3	448,0	570,2	127,3	1,0
напівтривалого користування	702,0	778,2	110,9	1,6	800,4	1047,5	130,9	1,8
короткочасового користування	542,0	602,9	111,2	1,3	1083,1	1268,1	117,1	2,2

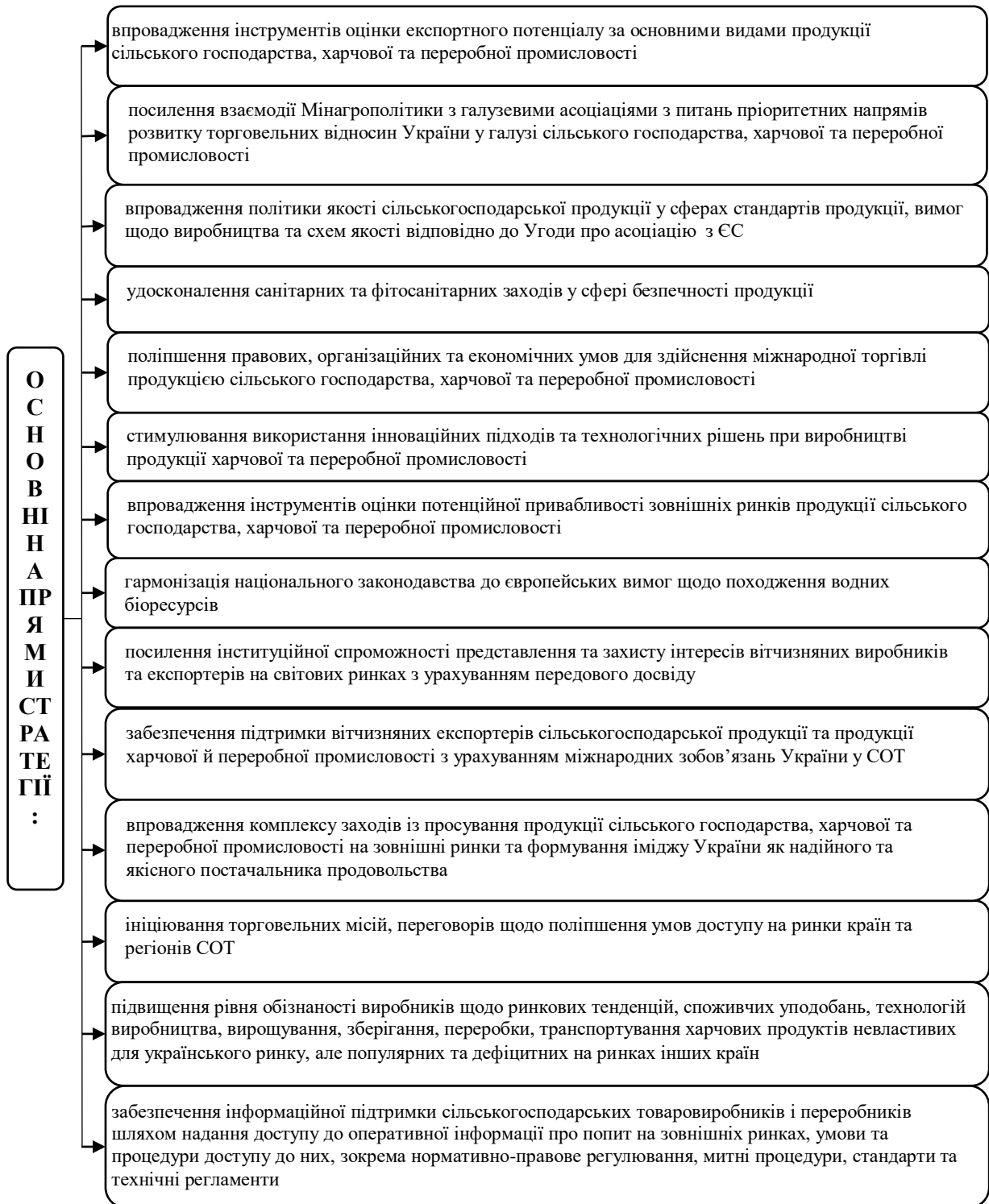

Рис. С.2. Основні напрями стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства

Додаток Т

Таблиця Т.1

**Основні прогностні макропоказники
економічного і соціального розвитку України на 2020-2022 роки**

Показник	2020 рік		2021 рік		2022 рік	
	варіант 1	варіант 2	варіант 1	варіант 2	варіант 1	варіант 2
	(прогноз)					
Валовий внутрішній продукт:						
номінальний, млрд. гривень	4 551,7	4 578,6	5 069,9	5 156,2	5 617,3	5 754,6
Уряд України: тис. грн/1 особу	108	109	121	123	134	137
Дол.США /1 особу	3,8	3,9	4,1	4,2	4,5	4,6
МВФ: Дол.США /1 особу	3,27		3,57		3,89	
відсотків до попереднього року	103,3	103,6	103,8	103,6	104,1	103,3
Індекс споживчих цін:						
у середньому до попереднього року, відсотків	107,2	107,4	106,1	107,2	105,6	107,1
грудень до грудня попереднього року, відсотків	106	106,5	105,7	107,1	105,3	107
Індекс цін виробників промислової продукції (грудень до грудня попереднього року), відсотків	108,4	109,2	108	110	106,1	109,7
Прибуток прибуткових підприємств, млрд. гривень	932,9	910,9	1 050,9	979,1	1 161,9	1 049,8
Фонд оплати праці найманих працівників і грошового забезпечення військовослужбовців, млрд. гривень	1 352,2	1 391,8	1 519,8	1 619,3	1 709,3	1 869
Середньомісячна заробітна плата працівників, брутто:						
номінальна, гривень	12 043	12 540	13 540	14 536	15 224	16 682
номінальна, скоригована на індекс споживчих цін, відсотків до попереднього року	108,7	113	106	108,1	106,5	107,2
Кількість зайнятих економічною діяльністю у віці 15—70 років, млн осіб	16,54	16,46	16,6	16,47	16,63	16,51
Рівень безробіття населення у віці 15-70 років за методологією Міжнародної організації праці, відсотків до економічно активного населення відповідного віку	8,1	8,6	8	8,7	7,9	8,6
Продуктивність праці, відсотків до попереднього року	102,6	103,4	103,4	103,6	103,9	103

Показник	2020 рік		2021 рік		2022 рік	
	варіант 1	варіант 2	варіант 1	варіант 2	варіант 1	варіант 2
	(прогноз)					
Сальдо торговельного балансу, визначене за методологією платіжного балансу, млн доларів США	-13 781	-13 955	-14 920	-15 603	-16 113	-17 250
Експорт товарів і послуг:						
млн доларів США	68 171	68 168	72 849	72 799	78 043	77 926
відсотків до попереднього року	107,6	107,6	106,9	106,8	107,1	107
Імпорт товарів і послуг:						
млн доларів США	81 952	82 123	87 769	88 402	94 156	95 176
відсотків до попереднього року	108	108,2	107,1	107,6	107,3	107,7

Таблиця Т.2

Динаміка показників працевісткості та капіталомісткості валової доданої вартості сільськогосподарських підприємств за розмірами

	2012				2013				2014				2015				2016				2017			
	велик	середн	малі	мікро	велик	середн	малі	мікро	велик	середн	малі	мікро	велик	середн	малі	мікро	велик	середн	малі	мікро	велик	середн	малі	мікро
Капіталомісткість ВДВ	1,182	1,451	0,747	0,616	0,959	1,869	0,836	0,763	0,667	1,488	0,822	0,922	0,786	1,143	1,104	1,085	0,867	1,779	1,500	1,601	3,000	2,234	1,410	1,098
Частка сільськогосподарських підприємств галузі в загальному обсязі інвестицій	2,6	14,8	14,4	11,2	2,3	15,4	14,2	14,1	2,0	18,3	21,3	17,8	4,4	20,0	30,8	26,8	2,6	23,3	37,2	38,1	3,3	23,9	34,4	29,3
частка галузі у ВДВ	2,2	10,2	19,3	18,2	2,4	8,4	17,0	18,5	3,0	12,3	23,1	25,1	5,6	17,5	27,9	24,7	3,0	13,1	24,8	23,8	1,1	10,7	24,4	26,7
Працевісткість ВДВ	0,545	1,029	0,461	0,473	0,458	1,286	0,553	0,465	0,567	0,862	0,437	0,371	0,393	0,634	0,355	0,308	0,633	0,893	0,407	0,391	1,364	1,084	0,434	0,311
Частка сільськогосподарських підприємств галузі в загальному фонді оплати праці	1,2	10,5	8,9	8,6	1,1	10,8	9,4	8,6	1,7	10,6	10,1	9,3	2,2	11,1	9,9	7,6	1,9	11,7	10,1	9,3	1,5	11,6	10,6	8,3

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО
вул. Фалєєвська, 9-Б, Миколаїв, 54030, Україна
юридична адреса:
Каботажний спуск, 1, Миколаїв, 54002, Україна
тел.: +38(0512) 35 23 44; +38(0512) 35 45 68; +38(0512) 58 04 04
факс: +38(0512) 50 01 91; +38(0512) 58 04 05
E-mail: mail@nibulon.com.ua, http:// www.nibulon.com

№ 134 від «15» листопада 2017 р.

ДОВІДКА

про апробацію наукового дослідження кандидата економічних наук, доцента
кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Подільського державного аграрно-технічного університету
Волощук Юлії Олександрівни

Надана Волощук Ю.О. в тому, що проведені дослідження на тему
«Стратегічні пріоритети розвитку агропромислових підприємств в умовах
неоіндустріальної модернізації: теорія, методологія, практика» в межах якої
запропоновано комплексний підхід до проведення модернізації
агропромислових підприємств як сукупності превентивних дій системного
удосконалення підприємств, відновлення здатності підтримувати і зберігати
внутрішню функціональність у зовнішньому середовищі на основі
оптимізації ресурсного потенціалу, нарощування інтелектуального капіталу
відповідно до сучасних вимог та прогнозованих перспективних змін,
готовності до відкритого співробітництва та ефективної співпраці з
контрагентами в умовах глобалізації, використовується спеціалістами
підприємства в практичній діяльності для забезпечення інноваційного
розвитку при взаємодії об'єктивних та суб'єктивних факторів.

Директор філії «Мрія»
ТОВ СП «НІБУЛОН»

А.В. Кучмар

УКРАЇНА
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ВІДДІЛ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ

вул. Троїцька, 4, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., 32301
 тел./ факс (03849) 9-11-67 e-mail: agro@kprda.gov.ua

06.12.2014 № 992/01-09/2014

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про апробацію наукового дослідження докторанта, кандидата економічних наук, доцента кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Подільського державного аграрно-технічного університету
 Волощук Юлії Олександрівни

Надана Волощук Ю.О. в тому, що вона приймала участь у розробці заходів з підвищення рівня економічного розвитку на основі неоіндустріальної модернізації виробництва в агропромислових підприємствах Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.

Результати досліджень та пропозиції автора використовуються керівниками і спеціалістами відділу агропромислового розвитку Кам'янець-Подільської районної державної адміністрації при плануванні та прийнятті управлінських рішень в процесі розробки алгоритму механізму неоіндустріальної модернізації виробництва, через застосування інноваційних, нано- і біотехнологій, технічне переоснащення галузей АПК, покращення інвестиційного клімату для підвищення ефективності діяльності підприємств аграрної сфери.

Начальник відділу

Н. Сузанська

УКРАЇНА

НОВОСЕЛИЦЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

ВІДДІЛ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ

вул. Центральна, 37, м. Новоселиця, 60300, тел./факс: (0233) 2-09-85

E-mail: novapr@ukr.net Код ЄДРПОУ 04062044

10.10.2019 № 215

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження наукового дослідження кандидата економічних наук, доцента кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Волощук Юлії Олександрівни за темою: «Стратегічні пріоритети розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації: теорія, методологія, практика»

Результати наукових досліджень Волощук Ю.О. свідчать про необхідність впровадження заходів з технічного забезпечення високотехнологічного виробництва агропромислової продукції, застосування конвергенції технологій, що спирається на використання робототехніки, нано-, біо-, когнітивних технологій, розширення можливостей робочої сили за рахунок штучного інтелекту, індивідуалізації задоволення потреб споживачів та реалізації бізнес-процесів підвищення інтенсивності розвитку, швидкості розповсюдження інновацій, як ключових чинників конкурентоспроможності та переходу до економіки знань агропромислових підприємств Новоселицького району Чернівецької області.

Автором доведено, що конкурентоспроможний розвиток будь-якого економічного об'єкту можливий на основі виявлення та вивчення тенденцій змін, прогнозування та визначення характеру динаміки впливу на результативні показники ефективності функціонування підприємств.

Результати наукових досліджень автора використовуються керівниками і спеціалістами відділу агропромислового розвитку Новоселицької районної державної адміністрації Чернівецької області при плануванні та прийнятті рішень з оцінки економічного розвитку в нових умовах господарювання.

Начальник відділу агропромислового

розвитку Новоселицької районної

державної адміністрації Чернівецької області

А. Андріцький

ОБОЛОНЬ АГРО

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

31600, Хмельницька область, смт Чемерівці, вул. Гусятинське шосе, 2А

Тел./факс (03859) 9-39-23, E-mail agro-sekretar@cm.obolon.ua

Вих. № 685 від 28 грудня 2017р

ДОВІДКА

щодо впровадження результатів наукового дослідження
к.е.н., доцента ПДАТУ Волощук Ю.О.

Видана Волощук Юлії Олександрівні в тому, що деякі положення та результати науково-дослідної роботи були впроваджені в діяльність підприємства в рамках обґрунтування економічного механізму ефективного розвитку, через забезпечення модернізації технічної бази шляхом впровадження інновацій в рамках формування неоіндустріалізаційного курсу національної економіки та підприємств АПК зокрема.

Впровадження здійснювалися у напрямку розробки та обґрунтування організаційно-економічних заходів ефективного розвитку підприємства щодо формування курсу на неоіндустріалізацію економіки з врахуванням особливостей розвитку технологічної, організаційної, економічної, соціальної та екологічної сфер для забезпечення стабільно високої конкурентоспроможності аграрної продукції в межах розробки стратегічного плану розвитку підприємства.

Директор ТОВ «Оболонь Агро»

Жила М.М.

**ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Шевченка, 13, м. Кам'янець-Подільський
Хмельницька обл., Україна, 32300
Тел. (03849) 7-63-15, тел./факс (03849) 7-62-85
E-mail: main@pdatu.edu.ua www.pdatu.edu.ua
ЄДРПОУ 22769675

**STATE AGRARIAN
AND ENGINEERING
UNIVERSITY IN PODILYA**

13 Shevchenko Str., Kamianets-Podilskyi
Khmelnytski region, Ukraine, 32300
Tel. (03849) 7-63-15, tel./fax (03849) 7-62-85
E-mail: main@pdatu.edu.ua www.pdatu.edu.ua

14 серпня 2019 р. № 41-01-523/1

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження
Волощук Юлії Олександрівни за темою: «Стратегічні пріоритети розвитку
агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації:
теорія, методологія, практика»

Видана здобувачу ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) Волощук Юлії Олександрівні про те, що результати її дослідження, що проведені в межах плану науково-дослідних робіт Подільського державного аграрно-технічного університету за темою «Розробка заходів з підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва на основі втілення досягнень науково-технічного прогресу, раціонального використання виробничого і трудового потенціалу, фінансових, кредитних, інвестиційних та інформаційних ресурсів, запровадження ефективного менеджменту, застосування передових досягнень в обліку та аудиті», в рамках якої автором розкрито сутність модернізації агропромислових підприємств, визначено теоретико-методичні засади формування стратегічних пріоритетів розвитку і розкрито можливості застосування та механізми реалізації політики неоіндустріальної модернізації таких підприємств використовуються у навчальному процесі Подільського державного аграрно-технічного університету при викладанні дисциплін «Економіка, підприємництво, менеджмент», «Економіка підприємств», «Міжнародна економіка» та «Міжнародні стратегії економічного розвитку».

Проректор з навчальної,
науково-інноваційної
та міжнародної діяльності

Т. Л. Білик

Товариство з обмеженою відповідальністю

„Агрофірма імені Суворова”

60363, с. Подвірне, Чернівецька обл., Новоселицький р-н., тел. (03733) 55-0-12

р/р 26004000126949 філія АТ Укресімбанк м. Тернопіль

МФО 338879, ЄДРПОУ 35453632, код платника ПДВ 354536324079, св.п.п. 200101450,

Реєстраційний номер Статуту – 10331020000000561

Дата реєстрації – 16.10.07 р. Новоселицька районна державна адміністрація

Ел.адреса: tshvets@mriya.ua – головний бухгалтер; hholub@mriya.ua – бухгалтерія (заступник бухгалтера);
tmaksymchuk@mriya.ua – економічний відділ;

№ 367

від « 26 » 12 2017 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження к.е.н., доцента кафедри економіки, підприємництва, торгівля та біржової діяльності ПДАТУ

Волощук Юлії Олександрівни

Надана Волощук Ю.О. в тому, що вона приймала участь у розробці стратегії ефективного розвитку підприємства в умовах модернізації та формуванні неоіндустріалізаційного курсу національної економіки та розробкою концептуальних основ інноваційного розвитку товариства, шляхом модернізації технічного потенціалу для забезпечення підвищення рівня розвитку людського капіталу і реалізації інноваційної політики підприємства.

Результати науково-дослідної роботи використовуються керівниками і спеціалістами товариства в процесі розробки зведених планів розвитку господарства для забезпечення технологічного зростання та ефективного використання ресурсів, при оптимізації виробничої структури і підтверджуються рівнем розвитку і конкурентоспроможністю підприємства.

Директор ТОВ «Агрофірма імені Суворова»

Г.П. Турун

*Приватне підприємство
“Калинський ключ”*

УКРАЇНА, 32354, Хмельницька область, Кам'янець-Подільський р-н,
с.Калиня Тел./факс. (03849) 51588
Р/р 26005500047339 в ПАТ “Креді Агріколь Банк”
МФО 300614 код ЄДРПОУ 33409788
Ід. податковий номер 334097822092

№ 5 від 15.08.2018 р.

ДОВІДКА

про апробацію наукового дослідження кандидата економічних наук,
доцента кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової
діяльності Подільського державного аграрно-технічного
університету Волощук Юлії Олександрівни

Надана Волощук Юлії Олександрівні в тому, що вона в процесі проведення наукового дослідження на тему: «Стратегічні пріоритети розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації: теорія, методологія, практика» приймала участь в розробці плану розвитку підприємства, заходів з підвищення рівня ефективності. Розробки автора використовуються спеціалістами підприємства, що дозволило визначити стратегічні пріоритети та створити підґрунтя для подальшої розбудови бізнес-процесів підприємства через оновлення основного капіталу, диверсифікацію виробництва, переорієнтацію на інновації товарів і ринків, що сприятиме підвищенню мобільності та ефективності розвитку підприємства.

Директор ПП «Калинський ключ»

УКРАЇНА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ,
ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

вул. Свободи, 70 м.Хмельницький, 29000
 тел.: 79-46-33, факс 72-05-96, E-mail: dagro@adm-km.gov.ua. Код ЄДРПОУ: 33709631

12.12.2017р. № 1564/01-12/2017

ДОВІДКА

про апробацію наукового дослідження докторанта, кандидата економічних наук, доцента кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Подільського державного аграрно-технічного університету
 Волощук Юлії Олександрівни

Надана Волощук Ю.О. в тому, що вона приймала участь у розробці заходів з підвищення рівня економічного розвитку на основі неоіндустріальної модернізації виробництва в агропромислових підприємствах Кам'янець-Подільського району Хмельницької області

Результати досліджень та пропозиції автора використовуються керівниками і спеціалістами відділу агропромислового розвитку Кам'янець-Подільської районної державної адміністрації при плануванні та прийнятті управлінських рішень в процесі розробки алгоритму механізму неоіндустріальної модернізації виробництва, через застосування інноваційних нано- і біотехнологій, технічне переоснащення галузей АПК, покращення інвестиційного клімату для підвищення ефективності діяльності підприємств аграрної сфери.

Директор департаменту

О.Омелянюк

ФІЛІЯ “ПТАХОФАБРИКА “АВІС”

ПРИВАТНОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

«АГРОХОЛДІНГ АВАНГАРД»

вулиця Вербецьке шосе 1, село Гуменці

Кам'янець-Подільський район

Хмельницька область, Україна, 32325

№ 67 від 26.09.2018 р.

ДОВІДКА

про апробацію наукового дослідження кандидата економічних наук, доцента
кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Подільського державного аграрно-технічного університету
Волощук Юлії Олександрівни

Надана Волощук Ю.О. в тому, що результати її наукових досліджень свідчать про необхідність реалізації бізнес-процесів підвищення інтенсивності розвитку, швидкості розповсюдження інновацій як ключових чинників конкурентоспроможності та переходу до економіки знань агропромислових підприємств.

Результати наукових досліджень автора щодо побудови бізнес-моделі, що складається з чотирьох блоків – формування стратегії підприємства (визначення місії та цілей підприємства; аналіз зовнішнього середовища; оцінка та дослідження сильних та слабких сторін підприємства; аналіз стратегічних альтернатив; вибір стратегії); формування стратегічної поведінки (узгодження обраної стратегії з умовами функціонування та саме реалізацію стратегії); формування економічної поведінки (оцінка та корегування стратегічних рішень); формування інноваційної поведінки (пов'язує стратегічні, тактичні та оперативні плани діяльності) використовуються керівниками і спеціалістами підприємства при плануванні та прийнятті оптимальних рішень, що сприяє досягненню високого рівня ефективності виробництва і розвитку підприємства в умовах неоіндустріальної модернізації.

Директор

Лактіонов М.В.

УКРАЇНА

**ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ**

вул. М. Грушевського, 1, м. Чернівці, 58010, тел./факс: (0372) 55-35-09, тел. 55-32-17,
E-mail: apk@bukoda.gov.ua Код ЄДРПОУ 38536252

10.10.2019 № 05-2/4-2078 на № від

ДОВІДКА

про впровадження наукового дослідження кандидата економічних наук,
доцента кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Волошук Юлії Олександрівни за темою: «Стратегічні пріоритети розвитку
агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації: теорія,
методологія, практика»

Результати наукових досліджень Волошук Ю.О. свідчать про необхідність впровадження заходів з технічного забезпечення високотехнологічного виробництва агропромислової продукції, застосування конвергенції технологій, що спирається на використанні робототехніки, нано-, біо-, когнітивних технологій, розширення можливостей робочої сили за рахунок штучного інтелекту, індивідуалізації задоволення потреб споживачів та реалізації бізнес-процесів підвищення інтенсивності розвитку, швидкості розповсюдження інновацій, як ключових чинників конкурентоспроможності та переходу до економіки знань агропромислових підприємств Чернівецької області.

Автором доведено, що конкурентоспроможний розвиток будь-якого економічного об'єкту можливий на основі виявлення та вивчення тенденцій змін, прогнозування та визначення характеру динаміки впливу на результативні показники ефективності функціонування підприємств.

Результати наукових досліджень автора використовуються керівниками і спеціалістами відділу агропромислового розвитку Новоселицької районної державної адміністрації Чернівецької області при плануванні та прийнятті рішень з оцінки економічного розвитку в нових умовах господарювання.

В.о. директора Департаменту

Людмила ФЕДРЧИК

У К Р А Ї Н А

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ

Будинок освіти, Майдан Незалежності, 1, м. Хмельницький, 29000,
тел./факс (0382) 79-51-36, E-mail: 39091603@mail.gov.ua, Web: <http://osvita.adm-km.gov.ua>,
код ЄДРПОУ 39091603

18.10.19 № 2598-41/2019

на № _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду
по захисту дисертаційних робіт
на здобуття вченого ступеня
кандидата економічних наук

ДОВІДКА

про апробацію результатів наукового дослідження
Волощук Юлії Олександрівни

В процесі проведення наукових досліджень на тему: «Стратегічні пріоритети розвитку агропромислових підприємств в умовах неоіндустріальної модернізації: теорія, методологія, практика» автором встановлено, що засади забезпечення інноваційного розвитку підприємств як специфічних змін виникнення якісно нового, поступального сходження від нижчого до вищого, від простого до складного, суперечностей між потребами, наявними механізмами під впливом різноманітних факторів та чинників проявляються у підвищенні активності системи чи підприємства, що спрямована на задоволення потреб споживачів. Очевидно, що такий набір рішень слід сприймати як свідчення позитивної динаміки та розвитку.

Отримані результати щодо формування пріоритетів, альтернатив вибору та реалізації стратегії інноваційного розвитку в умовах неоіндустріальної модернізації для підвищення ефективності інноваційного бізнесу мають наукове і практичне значення, вказують на необхідність взаємного посилення цінностей діючих груп учасників і видів вартості у відповідності до адаптації стадій і фаз модернізації з огляду на типи економіки.

Результати наукових досліджень Волощук Юлії Олександрівни свідчать про практичну цінність наукового доробку та використовуються керівниками та профільними спеціалістами різних рівнів при формуванні стратегій розвитку.

Заступник директора Департаменту

Антоніна ХАРЧУК

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії та розділи монографій:

1. **Волощук Ю.О., Волощук В.Р.** Ієрархія рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємств. Формування конкурентоспроможного АПК України в умовах транзитивної економіки : колективна монографія: Умань, 2017. 220 с. (С. 128-134). *(Здобувачем здійснено аналіз рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу аграрних підприємств) (0,45 друк. арк.)*

2. Волощук Ю.О. Модернізація агропромислових підприємств в контексті неоіндустріалізації : монографія. Житомир : Видавництво ЖНЕУ, 2019. 364 с. *(20,5 друк. арк.)*

Статті у наукових фахових виданнях України, в т. ч. у виданнях включених до національних і міжнародних наукометричних баз:

3. Волощук Ю.О. Особливості економічного та організаційного механізмів функціонування підприємств садівництва. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького. Львів, 2012. С.71-76. *(0,59 друк. арк.)*

4. Волощук Ю.О. Сучасні тенденції функціонування регіонального ринку продукції садівництва. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 1(6). Т. 1. Полтава: ПДАА. 2013. С. 45-49. *(0,55 друк. арк.)*

5. Волощук Ю.О. Методичні основи оцінки ефективності виробництва продукції садівництва. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 137. Харків: ХНТУСГ. 2013. С. 69-75. *(0,55 друк. арк.)*

6. Волощук Ю.О. Обґрунтування стратегії ринкової діяльності садівничих підприємств відносно попиту та пропозиції продукції. Збірник наукових праць ПДАТУ. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2013. Вип. 21. С. 227-232. *(0,36 друк. арк.)*

7. Волощук Ю.О. Моделювання ефективності галузі садівництва. Вісник Хмельницького національного університету. Хмельницький, 2014. №2. Т. 1 (210). С. 231-235. *(0,41 друк. арк.)*

8. Волощук Ю.О. Кластеризація ефективності розвитку садівництва регіону. Збірник наукових праць ПДАТУ. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2014. Вип. 22. С. 257-260. *(0,43 друк. арк.)*

9. Волощук Ю.О. Оцінка споживання плодоягідної продукції як індикатора продовольчої безпеки регіону. Збірник наукових праць ПДАТУ. Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2015. Вип. 23. С. 218-228. *(0,41 друк. арк.)*

10. Волощук Ю.О. Пріоритети стратегічного розвитку аграрного сектора економіки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Херсон, 2016. Вип. 21. Ч.2. С. 22-26. *[видання включене в міжнародні наукометричні бази: НБУ ім. В.І. Вернадського, IndexCopernicusJurnalMasterList]. (0,45 друк. арк.)*

11. Волощук Ю.О. Основні напрямки неоіндустріалізації розвитку аграрних підприємств. Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». 5-6, 2017 (69). С.102-107. *[видання включене в міжнародну наукометричну базу РИИЦ, IndexCopernicus]. (0,55 друк. арк.)*

12. Волощук Ю.О. Нова парадигма освіти і формування навичок в контексті неоіндустріалізації економіки. Науково-виробничий журнал

«Інноваційна економіка». 2018. Вип. 3-4 (74). С. 17-23. [видання включене в міжнародні наукометричні бази РИИЦ, Index Copernicus]. (0,68 друк. арк.)

13. Волощук Ю.О. Концептуальні засади неоіндустріалізації в Україні. *Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2018. №2 (39). С. 51-57. [видання включене в міжнародні наукометричні бази: НБУ ім. В.І. Вернадського, Index Copernicus]. (0,55 друк. арк.)

14. Волощук Ю.О. Соціально-економічна ефективність розвитку конвергенції технологій агропромислового комплексу. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. (Економічні науки)*. №2. Т. 1. Мелітополь, 2018. С. 95-102. [видання включене в міжнародні наукометричні бази: НБУ ім. В.І. Вернадського, Google scholar]. (0,59 друк. арк.)

15. Волощук Ю.О. Діалектична сутність поняття «ефективний розвиток». *Фаховий збірник наукових праць Національного авіаційного університету «Проблеми системного підходу в економіці»*. 2018. Вип. 3 (65). С. 13-19. [видання включене в міжнародної наукометричної бази: *ICI Journal Master List*]. (0,55 друк. арк.)

16. **Волощук Ю.О.**, Волощук В.Р., Кацан А.М. Ефективність інвестування розвитку агропромислових підприємств. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. № 4, 2018. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7282>. [видання включене в міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus, Google scholar] (Здобувачем проведено оцінку ефективності розвитку аграрних підприємств). (0,28 друк. арк.)

17. Волощук Ю.О. Тенденції розвитку підприємницького потенціалу агробізнесу. *Фаховий науково-практичний журнал «Причорноморські економічні студії»*. Випуск 36. 2018. С. 99-104. [видання включене в міжнародної наукометричної бази: *ICI Journal Master List*] (0,58 друк. арк.)

18. Волощук Ю.О. Стратегічні аспекти управління інноваційним розвитком підприємств аграрної сфери. *Науковий вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія «Економіка»*. Том 23. Випуск 7 (72). 2018. С. 91-96. [видання включене в міжнародні наукометричні бази: НБУ ім. В.І. Вернадського, Google scholar]. (0,59 друк. арк.)

19. **Волощук Ю.О.**, Волощук В.Р. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку агропромислових підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 7-8, 2018 (76). С.56-63. (Здобувачем проведено аналіз стану інноваційної діяльності агропромислових підприємств). (0,55 друк. арк.)

20. **Волощук Ю.О.**, Волощук В.Р. Стан та перспективи інноваційного розвитку підприємств. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. № 9, 2018. С.84-89. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7283>. [видання включене в міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus, Google scholar]. (Здобувачем обґрунтовано перспективні напрямки інноваційної діяльності підприємств). (0,32 друк. арк.)

21. Іванишин В.В., **Волощук Ю.О.** Лізинг як механізм оновлення матеріально-технічної бази агропромислового комплексу. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. № 9-10, 2018 (77). С.56-63.

[видання включене в міжнародні наукометричні бази РИНЦ, Index Copernicus]. (Здобувачем проведено аналіз стану матеріально-технічного забезпечення агропромислових підприємств). (0,55 друк. арк.)

22. Волощук Ю.О. Формування та відтворення матеріально-технічної бази аграрної сфери. *Міжнародний науковий журнал «Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка»*. Випуск 29. 2018. С. 135-146. [видання включене в міжнародні наукометричні бази: НБУ ім. В.І. Вернадського, Google scholar]. (Здобувачем проведено аналіз стану інноваційної діяльності агропромислових підприємств). (0,64 друк. арк.)

23. Волощук Ю.О. Напрямки цифровізації аграрних підприємств. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. № 2, 2019. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7284>. [видання включене в наукометричні бази: Index Copernicus, Google scholar]. (0,54 друк. арк.)

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

24. Волощук Ю.О. Економічний механізм інноваційного розвитку виробництва продукції садівництва. *Наукові орієнтири розвитку України в умовах євроінтеграції*: матеріали всеукраїнської наукової інтернет-конференції 12 грудня 2013 р. Міжнародний інноваційний кластер «Конкурентоспроможність»; Хмельницький економічний університет; ПДАТУ URL : <http://www.stelmaschuk.info/archive-internet-conference.html>. (0,14 друк. арк.)

25. Волощук Ю.О. Сучасний стан виробництва та ринку плодоягідної продукції. *Сучасні економічні системи: стан та перспективи*: матеріали VI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 14-15 травня 2015 р., м. Хмельницький, Хмельницький кооперативний торговельно-економічний університет : <http://www.xktei.km.ua/naukova-diialnist/naukovi-konferenciyi/>. (0,14 друк. арк.)

26. Волощук Ю.О. Напрямки підвищення продуктивності промислового садівництва. Conferința științifică internațională "Perspectivele și problemele integrării on spațiul european al cercetării și educației", 5 iunie 2015 : [on 2 vol.] / com. șt.: Ioan-Aurel Pop [et al.]. Cahul, 2015. 478 p. P. 349-356. (0,36 друк. арк.)

27. **Волощук Ю.О.,** Волощук К.Б. Оцінка інноваційного розвитку. *Національні моделі економічних систем: формування, управління, трансформації*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 жовтня 2015 р.). м. Херсон. С. 106-109 (Здобувачем окреслено напрями інноваційні розвитку) (0,18 друк. арк.)

28. Волощук Ю.О. Економічний механізм інноваційного розвитку. «*Наука та інновації як основні шляхи вдосконалення економічного потенціалу країни*» : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (Львів, 18-19 листопада 2016 року). С. 15-19. (0,23 друк. арк.)

29. Волощук Ю.О. Стратегії формування і використання інноваційно-інвестиційного потенціалу. International Scientific Conference *The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise*: Conference Proceedings, Part II, Deember 16, 2016. Lisbon, Portugal: Baltija Publishing. 200 pages. P. 175-178. (0,09 друк. арк.)

30. **Волощук Ю.О.,** Волощук В.Р. Механізми реалізації інноваційної моделі розвитку національної економіки. *Актуальні питання сучасної економіки*: матеріали VIII Всеукраїнської заочної наукової конференції (24

грудня 2016 р.) м. Умань. Видавець «Сочінський», 2016. 160 с. С. 36-38. (Здобувачем обгрунтовано інноваційні моделі розвитку) (0,08 друк. арк.)

31. Волощук Ю.О. Чинники економічного зростання як основа стратегії розвитку. *Аграрна наука та освіта Поділля*: збірник наукових праць міжнар. наук.-практ. конф. Ч.2. (14-16 березня 2017 р., м. Кам'янець-Подільський). Тернопіль : Крок, 2017. 405 с. С. 121-124. (0,23 друк. арк.)

32. Волощук Ю.О. Активізація інноваційного розвитку. «Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку агробізнесу : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (29-30 березня 2017 року) Київ, КНЕУ : <https://drive.google.com/open?id=0B-iMu6tnPaхуNVFjUVZwWC0tVzQ>. (0,13 друк. арк.)

33. Волощук Ю.О. Основні напрямки модернізації галузей АПК. *Актуальні проблеми аграрної економіки: теорія, практика, стратегія*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 45-річчю економічного факультету Подільського державного аграрно-технічного університету (Кам'янець-Подільський, 12-13 жовтня 2017 року). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. 384 с. С. 22-26. (0,12 друк. арк.)

34. **Волощук Ю.О.**, Волощук К.Б. Сталий розвиток з позиції неоіндустріальної економіки. *Аграрна наука та освіта в умовах євроінтеграції* : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. Подільського державного аграрно-технічного університету, (Кам'янець-Подільський, 20-22 березня 2018 року). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. 8 С. 25-27. (0,10 друк. арк.)

35. Voloshchuk K., **Voloshchuk. Y**, Voloshchuk., V. Innovative development of Ukraine. Proceedings of the 2018 International Scientific Conference 'Economic Sciences for Agribusiness and Rural Economy' No 1.p. 62-68. (Здобувачем проведено оцінку позиції країни в міжнародних рейтингах інноваційної діяльності та конкурентоспроможності). (0,12 друк. арк.)

36. **Волощук Ю.О.**, Заходим М.В. Стратегічна платформа стабілізації виробництва за видами економічної діяльності. *Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 28 березн. 2019 р. (ЛТЕУ, м. Львів). Тернопіль : Крок, 2019. 192 с. С. 14-17. (Здобувачем узагальнено пріоритетні напрямки діяльності підприємств за видами економічної діяльності). (0,13 друк. арк.)